payel

KULAKTAKİ MEŞALE

Bir Yaşamın Öyküsü

ELIAS CANETTI

Çeviren: Şemsa Yeğin

PAYEL YAYINLARI : 126
Yazın Kitapları : 3

ISBN: 975-388-106-2

Dizgi	:	**Payel Yayınevi**
Baskı	:	**Özal Matbaası**
Kapak filmleri	:	**Ebru Grafik**
Kapak baskısı	:	**İpomet Matbaası**
Cilt	:	**Esra Mücellithanesi**

Elias Canetti, 25 Temmuz 1905'de Bulgaristan'ın Rusçuk kentinde doğdu. Daha altı yaşındayken babasını yitiren Canetti, liseyi bitirene dek annesi ve kardeşleriyle birlikte İngiltere, Avusturya, İsviçre ve Almanya gibi çeşitli ülkelere göç etmek zorunda kaldı. Sonunda Frankfurt'da Köhler Lisesi'ni bitirdi. 1924 yılında Viyana Üniversitesi'ne girdi. 1929 ilkbaharında aynı üniversitede Kimya dalında doktorasını verdi. Geçimini sağlamak için bir süre çevirmenlik yaptı. 1931'de *Körleşme* romanını tamamladı. Daha sonra *Hochzeit* (Düğün), *Komedie der Eitekeit* (Kendini Beğenmişliğin Komedisi), *Die Befristeten* (Süresi Belli Olanlar) adındaki oyunlarını yazdı. 1960'da kendisinin çok önem verdiği büyük inceleme kitabı *Masse und Macht* (Kitle ve Güç) yayımlandı. 1972'de yazara *Büchner Ödülü* verildi. 1977-1980 yılları arasında *Die gerettete Zunge* (Kurtarılmış Dil), *die Fackel im Ohr* (Kulaktaki Meşale) ve *Das Augenspiel* (Gözlerin Oyunu) adıyla özyaşamöyküleri yayımlandı. 1981 Eylül'ünde *Franz Kafka Ödülü*, Ekim'inde de *Nobel Edebiyat Ödülü* verildi. Elias Canetti 14 Ağustos 1994'de öldü. (Canetti hakkında daha ayrıntılı bilgileri *Körleşme* kitabının başında bulabilirsiniz.)

Yapıtın Özgün Adı: Die Fackel im Ohr
Lebengeschichte

●

Türkçe birinci basım: Ekim 1997

Kapak resmi: Pieter Bruegel

Kitaptaki dipnotlar
editör tarafından eklenmiştir.

ELIAS CANETTI

KULAKTAKİ MEŞALE

Bir Yaşamın Öyküsü

Çeviren
ŞEMSA YEĞİN

payel
PAYEL YAYINEVİ
İstanbul

Veza Canetti'ye
(1897-1963)

İÇİNDEKİLER

Birinci Bölüm
Enflasyon ve Güçsüzlük
Frankfurt 1921 - 1924

Charlotte Pansiyonu 11
Önemli Bir Ziyaretçi 20
Meydan Okuma 28
Portre 31
Bir Delinin İtirafları 35
Bayılma 43
Gılgamış ve Aristofanes 48

İkinci Bölüm
Fırtına ve Zorunluluk
Viyana 1924 - 1925

Kardeşimle Yaşantım 61
Karl Kraus ve Veza 67
Budacı 75
Son Tuna Yolculuğu. Mesaj 83
Hatip 88
Tek Yataklı Oda 97
Armağan 104
Samson'un Kör Edilmesi 109
Zekânın Erken Onuru 115
Patrikler 121
Patlama 132
Hesaplaşma 136

Üçüncü Bölüm
Duyma Okulu
Viyana 1926 - 1928

Sığınak 149
Barış Güvercini 155
Frau Weinreb ve Cellat 165
Backenroth 173
İsyancılar 181
Kızıl Saçlı Mormon 193
Duyma Okulu 200
Uydurma Sevgililer 209
Steinhof'a Bakış 215
Ölü Maskları 223
On Beş Temmuz 228
Ağaçtaki Mektuplar 236

Dördüncü Bölüm
Adlar Curcunası
Berlin 1928

Kardeşler 249
Brecht 253
Ecce Homo 260
İsaak Babel 266
Ludwig Hardt'ın Dönüşümleri 274
Boşluğa Çağrı 278
Kaçış 285

Beşinci Bölüm
Yangının Meyvası
Viyana 1929 - 1931

Deliler Koğuşu 295
Ehlileştirme 302
Ev Geçindiren Oğul 310
Tökezleme 323
Kant Yanıyor 335

Birinci Bölüm

Enflasyon ve Güçsüzlük

Frankfurt 1921-1924

Charlotte Pansiyonu

DAHA önceki yaşamımın değişen mekânlarını direnç göstermeksizin kabullendim. Bir çocuk olarak çok güçlü ve karşıtlıklarla dolu etkilerle karşı karşıya bırakıldığıma hiçbir zaman hayıflanmadım. Başlangıçta ne kadar garip görünürse görünsün, her yeni mekân, üzerimde bıraktığı kendine özgü etkilerle, önceden kestirilmesi olanaksız pürüzleriyle beni fethetti, kendisini kabul ettirdi.

Yalnızca tek bir şey içime oturdu: Zürih'ten ayrılma üzüntümü asla yenemedim. On altı yaşındaydım, insanlara ve mekânlara, okula, ülkeye, edebiyata, hattâ (annemin azimli direncine karşın öğrenmiş olduğum) İsviçre Almancasına öylesine derinden bağlanmıştım ki, buradan ayrılmayı hiç istemedim. Zürih'te topu topu beş yıl geçirmiştim ama, o körpe, hassas çağımda, başka hiçbir yere gitmemeliyim, diye düşünüyordum, yaşamımın geri kalan yıllarını burada, daha büyük, daha daha büyük entelektüel gelişmeler içinde, bu ülkede geçirmeliyim.

Kopma, şiddetli olmuştu, kalmak konusunda annemin karşısına çıkardığım savlar, alayla, küçümsemeyle karşılanmıştı. Yazgımı belirleyen, o her şeyi yerle bir eden konuşmamızdan sonra, öyle ürkek, gülünç bir halde kalakalmıştım; hiçbir işe yaramayan kitaplar yüzünden yaşamın karşısına dikilip gözünün içine bakmaya kalkmayan bir korkak, sahte ve yararsız bilgilerle yastık gibi doldurulmuş, burnu büyük bir ahmak, bir dar görüşlü, kendine göz yuman, hoşgörüyle bakan bir parazit, bir pansiyon sakini, kendisini hiçbir yön, şekil ya da biçimde kanıtlamamış bir yaşlı adamdım o an.

Yeni çevrenin hangi koşullar altında seçildiği bana karanlıktı, açıklanmamıştı; değişikliğin acımasızlığına iki ayrı tepki göstermiştim. Bunlardan biri vatan hasretiydi; bu, topraklarında yaşadığım insanların doğal hastalığıydı, onlardaki bu rahatsızlığı bütün şiddetiyle yaşamış, dertlerini paylaşmış olduğumdan, kendimi onlara ait hissediyordum,

onlardan biriymiş gibi görüyordum. Diğer tepkim, yeni ortamıma karşı eleştirel bir yaklaşım benimsemem şeklinde kendini gösterdi. Bilinmeyen bütün her şeyin, dizginlenmeksizin akın akın çağladığı dönem kapanmıştı. Bana zorla verilmiş olması nedeniyle yeni çevreye karşı kendimi kapalı tutmaya çabalıyordum. Ne var ki, ayrım gözetmeyen ve tümüyle her şeyi geri çeviren bir tutumu benimsemeyi başaramıyordum: kişiliğimde, buna elvermeyecek ölçüde bir alma eğilimi gelişmiş bulunuyordu. Böylece, bir deneme dönemi, ve giderek keskinleşen bir yerine dönemi başladı. Bildiğimden farklı ne varsa, abartılmış ve gülünç geliyordu bana. Bir de aynı anda pek çok şey önüme konuluyordu.

Frankfurt'a taşınmıştık; koşullar tehlikeli ve tutarsız olduğundan, ayrıca ne kadar kalacağımızı da bilmediğimizden, bir pansiyona yerleştik. Burada, iki odaya tıkıştığımızı söylemek daha doğru olur, diğer insanlara da her zaman olduğundan daha yakındık. Bir aile gibi hissettik kendimizi, ama yemeklerimizi aşağıda, uzun bir pansiyon masasında diğer konuklarla birlikte yiyorduk. Charlotte Pansiyonunda, her gün yemekte gördüğüm ve zaman zaman değişen çeşit çeşit insanla tanıştık. Bazıları burada geçirdiğim iki yıl boyunca değişmediler; bazıları yalnızca bir yıl, ya da hattâ altı ay kadar kaldılar. Hepsi birbirinden çok farklıydı; hepsi de belleğime kazındı. Ancak ne konuştuklarını anlamak için çok dikkat etmem gerekiyordu. On bir ve on üç yaşlarında olan kardeşlerim, pansiyon sakinlerinin en küçüğü, on yedi yaşımda olan bense, üçüncü genciydim.

Pansiyonerler her seferinde aşağıda bir araya gelmezdi. Pansiyonun en şık güzeli, genç, son derece sarışın, ince uzun bir manken olan Fräulein Rahm, yalnızca zaman zaman sofraya otururdu. Formunu korumak durumunda olduğundan çok az yerdi; ama gene de insanlar onu çekiştirirdi. Ona göz süzmeyen erkek, şehvetle arzu etmeyen erkek yoktu. Pansiyonda oturmayan tuhafiyeci sevgilisinden başka erkek ziyaretçileri de olduğunu herkes biliyordu; dolayısıyla erkeklerden çoğu, onu düşünür ve hanıma üzerinde herkesin hakkı olan, günün birinde ele geçirilebilecek hoş bir şey karşısında duyulan türden duygularla bakardı. Kadınlar, ardından verir veriştirirdi. Erkekler kendi aralarında, ya da karılarının yanında tehlikeyi göze alarak özellikle de güzel vücudu için övgü dolu sözler söylerlerdi. Öyle uzun boylu ve öyle inceydi ki, gözlerinizi tek bir çizgide aşağıdan yukarıya tırmandırarak bütün bedenini görebilirdiniz.

Yemek masasının başında kahverengi saçlı, üzüntüden bitkin düşmüş, bir savaş dulu olan ve kendisiyle oğlunun iki yakasını bir araya getirmek için bu pansiyonu işleten Frau Kupfer otururdu. Son derece düzenli, dakik bir kadındı; bu dönemin, sayılarla dile getirebilecek güçlüklerini bir an olsun aklından çıkarmazdı; en sık söylediği tümce, "Bütçem elvermez"di. Kalın kaşlı, dar alınlı iriyarı bir çocuk olan oğlu Oskar, sağında otururdu. Solunda, astımlı, yaşlıca bir bay olan, banka memuru Herr Rebhuhn yer alıyordu. Son derece hoşsohbet biri olmasına karşın, söz savaşın sonunun ne olacağına geldi mi, sertleşir, huysuzlaşırdı. Kendisi Yahudiydi, ama müthiş bir Alman nasyonalistiydi; bu konuda konuşurken görüşünü paylaşmayan biri çıktığında, her zamanki uysallığının tersine, hemen "arkadan bıçaklanmış"[1] havalarına girerdi. Öylesine heyecanlanırdı ki, astım nöbeti tutar, pansiyonda kendisiyle birlikte oturan kız kardeşi Fräulein Rebhuhn onu alır dışarı çıkarırdı. Herkes onun bu özelliğini, ve de ne denli ağır bir astım hastası olduğunu bildiğinden, genelde bu hassas siyasal konuya değinilmezdi, dolayısıyla nadiren nöbete tutulurdu.

Savaşta aldığı yarası Herr Rebhuhn'un astımından hiç de aşağı olmayan, kol değnekleriyle yürüyen, müthiş ağrılar çeken ve (ağrı kesici olarak morfin almak durumunda olduğundan) çok solgun görünen Herr Schutt sözünü sakınmazdı. Savaştan nefret ediyor ve bu ciddi yarayı almasından önce bitmeyişine hayıflanıyordu; bu durumu öngördüğünü, Kaiser'i başından beri toplum için bir tehlike olarak kabul ettiğini söyler durur, Bağımsızlardan[2] yana olmak gerektiğini savunur, ve bir Parlamento[3] üyesi olsaydı, hiç düşünmeden askeri borçlara karşı oy vereceğini belirtirdi. Aslında bu ikisinin, Herr Rebhuhn ile Herr Schutt'un, aralarında yalnızca Herr Rebhuhn'un yaşlıca ablası olduğu halde böylesine yakın oturmaları pek ters bir durumdu. Tehlike başgösterdiğinde, kadın solunda oturana döner, o neredeyse tatlı evde kalmış kız dudaklarını büzerek

---

[1] Büyük ölçüde nasyonal sosyalist görüşü savunan Alınanların 1928'deki yenilgiyi asla kabul etmedikleri, bunu da Yahudilerin önemli bir rol oynadığı bir tür iç komplo ile açıkladıkları bilinmektedir; "arkadan bıçaklanma" deyimi buradan kalmıştır.

[2] Kuşkusuz M. Schutt, o dönem de önemli bir rol oynayan Bağımsız Sosyalist Parti'nin bir üyesi ya da destekleyicisiydi.

[3] Avrupa'daki diğerleri gibi Alman sosyalistleri de, savaş arefesinde Parlamento'da savaş lehinde oy kullanmışlardı.

işaret parmağını üzerlerine yerleştirir, sağ elinin işaretparmağını da belli etmemeye çalışarak yandan yandan kardeşine doğrulturken, Herr Schutt'a uzun, yakaran bir bakış bakardı. Bu konuda son derece ödünsüz olan Herr Schutt, durumu anlar ve hemen hemen her seferinde, genellikle tümcesinin orta yerinde sözü kesiliverirdi; hem zaten öylesine alçak sesle konuşurdu ki, duymak için kulak kesilmek gerekirdi. Böylece, Herr Schutt'un sözlerini pür dikkat dinleyen ve her zaman önemseyen Fräulein Rebhuhn, durumu kurtarmış olurdu. Herr Rebhuhn, bir şeyin farkına varmazdı; konuyu açan kendisi olmazdı hiçbir zaman. Yeryüzünün en nazik, en sakin insanıydı o: yalnızca biri savaşın sonuçları konusunu açıp da isyanları onayladığını söylerse, "bıçak" bir şimşek gibi üstüne geliyor ve adam, gözünü kırpmadan savaşa atılıyordu.

Bununla birlikte, burada, yemeklerin genellikle böyle olduğunu düşünmek, tamamen yanlış olur. Bu askeri konu, anımsayabildiğim tek çatışkıydı; olay, bir yıl sonra her iki rakibin de —Herr Rebhuhn, her zaman olduğu gibi ablasının koluna girmiş olarak, Herr Schutt'sa Pansiyonda uzun süredir kalmakta olan öğretmen Fräulein Kündig'in yardımıyla koltuk değneklerine hırsla asıla asıla— masadan uzaklaştırılmak durumunda kalmasına yol açacak ölçüde büyümeseydi, bunu da unuturdum belki. Kündig, Schutt'un hanım arkadaşı oldu ve daha sonra savaş kurbanının bir evi olsun, ona daha iyi bakabilsin diye onunla evlendi.

Fräulein Kündig, pansiyondaki iki öğretmenden biriydi. Diğeri, Fräulein Bunzel'in çilli bir yüzü ve sanki her tümcesiyle çirkinliğine feryat ediyormuşçasına ağlamalı bir sesi vardı. Bahar kuzusu değillerdi, kırklarını sürüyorlardı; bu ikisi, Pansiyonda Eğitimi temsil ediyorlardı. *Frankfurter Zeitung*'un ateşli okurları olarak neyin ne olduğunu, kimin ne konuştuğunu bilirlerdi; insan, bunların konuşacak adam aradığını, konuşmaya değecek birilerini aradığını hissediyordu. Gene de, Unruh[4] hakkında, Binding[5], Spengler[6] ya da Meier-Gräefe'nin[7] *Vincent'i* hakkında

[4] Fritz von Unruh (1885-1970): Aile geleneği ve mesleği gereği bir subay olmasına karşın 1914-18 savaşı sırasında cephede barışçı militan olarak çalıştı.

[5] Rudolf G. Binding (1867-1938). Unruh'tan çok daha duygusal bir romancı ve öykü yazarı.

[6] *Batının Çöküşü*'nün hırslı filozofu.

[7] İzlenimcilik üzerine Almanca palavralar atan ve aslında bir Van Gogh uzmanı olan ünlü sanat tarihçisi Julius Meier-Gräfe (1867-1935)

söyleyecek bir iki sözü bulunan bir beyefendi bulamadıklarında çenelerini tutmayı bilirlerdi. Pansiyon sahibini hoş tutmaları gerektiğini biliyor, böyle durumlarda sus pus oturuyorlardı. Fräulein Bunzel'in inleyen sesinde küçücük bir alaycılığa bile rastlanmazdı; çok daha zıp zıp, yerinde duramayan bir hanım olan ve erkekleri kültürel konular kadar müthiş canlılığıyla da etkileyen Fräulein Kündig, bu iki olasılığı aynı anda yakalamak üzere hep tetikte beklerdi; kendisiyle konuşmayı başaramadığı bir erkek, zaten ancak alt tarafı bir manken olan Fräulein Rahm'la ilgilenirdi yalnızca. Fräulein Kündig'in bu, şu da ya diğer bir konuda aydınlatamadığı bir erkek olamazdı. Hem, anneme özel bir konuşmasında itiraf ettiği üzere, meslektaşının tersine çekici bir kadın olmasına karşın henüz evlenmemiş bulunmasının nedeni buydu. Ona göre, hayatında tek kitap okumamış erkek, erkek değildi. Böyle serbest kalmak ve ev işlerinden falan uzak durmak daha iyiydi. Ayrıca çocuk sahibi olmaya da bayılıyor değildi; çevresinde yeterinden fazlasını görüyordu. Böyle dedi anneme. Oyunlara ve konserlere gidiyor, onlar üzerine konuşuyor, genellikle de *Frankfurter Zeitung*'daki eleştirileri haklı buluyordu. Eleştirmenlerin her seferinde de onunla aynı görüşte olması ne garipti...

Annem, Arosa'dan bu yana Alman kültürüne aşinaydı; Viyana'daki estetik çöküş karşısında Almanya'daki gelişmeleri ilginç buluyordu. Fräulein Kündig'den hoşlanıyor ve ona inanıyordu; Fräulein Kündig'in Herr Schutt ile ilgilendiğini fark ettiğinde de yadırgamadı, onu ayıplamadı. Belki de adam, sanat ya da edebiyat konularında konuşmalara dalamayacak ölçüde dünyaya küsmüştü, acısı vardı. Fräulein Kündig'in en az Unruh kadar değerli bulduğu Binding için (her iki yazardan da *Frankfurter Zeitung*'da sık sık söz ediliyordu) yarı-boğuk bir homurdanmadan başka söyleyecek sözü yoktu. O günlerde dillerden düşmeyen Spengler'in adından söz edildiğindeyse, Herr Schutt, şu açıklamayı yaptı: "Cephede bulunmadı hiç. Savaş hakkında bir şey bilmiyor." Bunun üzerine Herr Rebhuhn, sakin sakin, "Bana kalırsa", dedi, "bir filozof için önemsizdir bu."

"Ama bir tarih düşünürü için değil," diye karşı çıktı Fräulein Kündig; Spengler'e büyük saygı duymasına karşın Herr Schutt'un tarafını tuttuğu açıkça ortadaydı. Ancak iki erkek tartışmaya girmedi; Herr Schutt'un, birinden etkin askeri görev *beklemesi*, öte yandan Herr Rebhuhn'un bunu anlamazdan gelmesi, durumun dal budak salmasını engelleyici bir etki

yarattı; bu ikisi görüş alış-verişinde bulunmuştu saki. Ama gene de, Spengler'in cephede bulunup bulunmadığı sorusu çıklığa kavuşmuş olmuyordu; şimdi bile yanıtı bilmiyorum ben. Anlaşılın Fräulein Kündig Herr Schutt'a acıyordu. Uzun bir süre, acımasını "saaşçımız" ya da "o savaştan çıkmış," gibi özgür ve kolay söylemlerin ırdında gizlemeyi becerdi. Bu durumlarda Herr Schutt'un ne ölçüde tepki duyduğunu anlamak olanaksızdı. Kendisine tek bir sözcük söylemenişçesine tepkisiz davranıyordu bu kadına karşı; ama gene de, yemek salonuna girdiğinde, sağında bulunan Fräulein Rebhuhn'a göz ucuyla ıile bakmaya yanaşmazken, bu hanımı başıyla selamlıyordu. Bir keresinde, kardeşlerimle birlikte okuldan geç geldiğimizden henüz masaya otumamıştık, anneme "sizin topçu nerelerde?" diye sormuştu. Annem de bunu öfkeyle aktardı bana. Ona kızdığını ve "Asla! Asla!" diye ünlediğini söyledi. Kendisi de anneme öykünerek, "Artık savaş yok!" demiş.

Ama gene de, Herr Schutt, annemin, savaşı kişisel olarak yaşamış olmasa da, ona inatla karşı olduğunu kabul ediyordu; ve adamın yoklayıcı sözleri aslında annemin görüşünü onaylama amacı güdüyordu. Pansiyonerler arasında Herr Schutt'un tümüyle yok saydığı bazı tipler vardı. Örneğin solunda oturan genç evli çift Bembergler. Her Bemberg, maddi kazanç elde etme konusunda yorulmak diye bir kavram tanımayan bir borsa tellalıydı; hatta, sayısız erkeği idare etmedeki ustalığı nedeniyle, Fräulein Rahm'ı "becerikli" bir kadın olarak görüyor, onu övüyordu. "Frankfurt' un en şık genç hanımı," diyordu onun için, ama gene de, peşinden koşmayan az sayıda erkekten biriydi kendisi. Onu en çok etkileyen, "para kokusu almayı bilen burnu" ve iltifatlara kuşkuyla tepki göstermesiydi. "Hemencecik başını çevirtemezsiniz," diyordu, "Önce aklınızdan neler geçtiğini anlayacak, sonra..."

Son derece doğal görünen kısa kesilmiş saçlarıyla modaya uygun dolaşan eşi, uysaldı, ama Fräulein Rahm'ınkinden farklı bir uysallıktı bu. Tam anlamıyla bir orta sınıf aileden geliyordu, ama hiçbir belirgin özelliği yoktu. Canının istediği her şeyi satın aldığı hemen anlaşılıyordu, ama yalnızca birkaçı kişiliğine uygun gözüküyordu; resim sergilerine giderdi, resimlerdeki kadın giysileri ilgisini çekiyordu, Lucas Cranach'a zaafı olduğunu kabul ediyor, bunu onun "korkunç" modernliğinden hoşlandığı şeklinde açıklıyordu, oysa *açıklamak* sözcüğü onun yavan ünlemleri için fazla derin olsa gerekti. Herr ve Frau Bemberg bir dansta karşılaşmışlardı.

Bir saat öncesinde birbirlerine tümüyle yabancıydılar belki, ama ikisi de —adamın bundan gurur duyduğunu gizlemeksizin itiraf ettiği üzere— birbirleri için görünürdekinden daha fazla anlam taşıyorlardı. Adam, onu "şık" bulmuştu, dansa davet etmiş ve hemen ona Pattie adını takmıştı. "Bana Pattie'yi anımsatıyorsun," demişti ona. "Kendisi Amerikalıdır." Kız, Pattie'nin onun ilk aşkı olup olmadığını öğrenmek istemiş. "Bu, ne demek istediğine bağlı," diye yanıtlamış onu adam. Kız anlamış ve onun ilk aşkının Amerikalı olmasını korkunç güzel bulmuş, Pattie adını da oracıkta benimsemiş. Tüm diğer pansiyonerler bu adla sesleniyordu kıza, yemeğe inmediğindeyse, "Pattie'nin karnı aç değil, bugün," diyorlardı. "Formunu koruması gerek."

Herr Schutt, onlara sanki yeryüzünde yoklarmış gibi davranmasaydı, bu zararsız çifti tümüyle unutmuş olacaktım. Koltuk değneklerine abana abana geldiğinde, çift orada değilmiş gibi davranıyordu. Onların verdiği selamı duymazdan, yüzlerini görmezden geliyordu; onun bu evde kalmasına yalnızca savaşta çarpışırken ölen kocasının anısına hürmeten tahammül eden Frau Kupfer ise, bu adamın yanında "Herr Bemberg" ya da "Frau Bember" sözcükerini ağzından çıkarmaya asla cesaret edemezdi. Genç çift Herr Schutt'un başlattığı ancak ondan öte yayılmayan bu boykota yakınmaksızın katlanırdı. Her bakımdan zavallı görünen bu sakata acıyorlardı bir anlamda; acımaları pek yoğun değildi gerçi ama, gene de onun öfkesine bir karşılık oluyordu.

Masanın ta diğer ucunda karşıtlıklar daha azdı. Yüzünden sağlık fışkıran, fırça bıyıklı, al yanaklı mağaza müdürü Herr Schimmel vardı; ne küskün ne de hoşnutsuz görünen bir emekli subaydı kendisi. Yüzünden hiç kaybolmayan gülümsemesi, sözcüğün tam anlamıyladoğanın sunduğu silinmez bir özellikti; her zaman için tam tamına aynı kalan bir ruh halinin var olduğunu görmek insana güven veriyordu. En kötü havada bile değişmiyordu gülümsemesi, şaşırtıcı olan tek şey, bunca büyük mutluluğun tek başına kalması ve yaşamını sürdürmek için herhangi bir insanın arkadaşlığına gereksinme duymamasıydı. Bu türden bir arkadaşlık kolayca elde edilebilirdi: Herr Schimmel'in yakınında bir yerde, bir tezgâhtar olan Fräulein Parandowski oturuyordu; bir Yunan heykelinin başını andıran güzelliği ve gururuyla Fräulein Kündig'in durmadan *Frankfurter Zeitung*'dan alıntı yapmasına hiç sinirlenmezdi, Herr Bemberg'in Fräulein Rahm için düzdüğü övgülerse, bir ördeğin üzerinden kayıp giden sular

gibi. Fräulein Parandowski'yi hiç etkilemeksizin akar giderdi üzerinden, "Ben yapamamam," derdi başını iki yana sallayarak. Başka bir şey demezdi, ve yapamayacağı açıkça ortadaydı. Fräulein Parandowski dinler, ama çok nadir konuşurdu; ağırbaşlılık ve soğukkanlılık ona yakışıyordu. Herr Schimmel'in bıyığı (çaprazlamasına karşısına düşüyordu onun yeri) yalnızca onun için kırpılıp taranmış gibiydi. Bu iki insan, tam anlamıyla birbirleri için yaratılmıştı aslında. Ama gene de, Herr Schimmel tek bir sözcük konuşmazdı onunla, hiç bir araya gelmediler, ya da hiç yalnız bırakılmadılar; birlikte olmayışları inceden inceye tasarlanıp düzenleniyordu sanki. Fräulein Parandowski masadan kalkmak için onu beklemediği gibi, ondan çok önce gelip yemeğini yemekten de çekinmiyordu. Tek bir ortak yönleri vardı, bu da onların suskunluğuydu. Ama kız başı dimdik yukarda, hep bir şeyler düşünüyormuş gibi ciddi ciddi dururken onu gördüğü anda hiç düşünmeden gülümserdi Herr Schimmel.

Görünenden başka işlerin döndüğünü herkes anlamış bulunuyordu. Yakınlarında oturan Fräulein Kündig, işin aslını anlamaya çalışıyor, ama bu ikisinin anıtsı direnci karşısında pes etmek durumunda kalıyordu. Bir keresinde Fräulein Bunzel kendini unuttu ve Fräulein Parandowski'nin duyacağı şekilde, "kadın heykeli" dedi, Fräulein Kündig de bu arada Herr Schimmel'i, "İşte süvari geliyor," sözleriyle selâmlıyordu. Ama Frau Kupfer, anında azarladı onu: pansiyonunun yemek masasında kişisel görüşlerin dile getirilmesine izin veremezdi, Fräulein Kündig de bu tepkiden yararlanarak Herr Schimmel'e pattadak kendisine "süvari" denmesine karşı olup omadığını sordu. "Bu bir onurdur," diye gülümsedi o da. "Ben bir süvariydim."

"Ve ölünceye dek de öyle kalacak." Böylece Herr Schutt, Fräulein Kündig'e yöneltilmiş bir saygısızlığa sert tepki göstermiş oluyor, birbirlerinden hoşlandıkları da açıklık kazanmış bulunuyordu.

Pansiyonda aklı başında birinin gözükmesi için altı ayın geçmesi gerekti. Bu, Herr Caroli'ydi. İnsanları köşeye kıstırmayı iyi biliyordu: çok kitap okumuştu. Özenle hazırlanmış karamela manileri gibi ortaya dökülüveren tatlı, ironik sözleri, Fräulein Kündig'in çok hoşuna gidiyordu. Söylediği dizelerin kimden alındığını bilemiyordu ve her seferinde, ipucu verilsin diye kendi kendine mırıldanıp duruyordu. "Ah, lütfen, lütfen

söyleyin hangi şiirdendi bu? N'olur söyleyin, yoksa gözüme uyku girmeyecek gene."

"Nerden olacak?" diye yanıtlıyordu onu Herr Schutt, Herr Caroli'nin yerine, "Tüm diğer söyledikleri gibi "Büchmann'ın *Alıntılar Sözlüğü*'nden."

Ancak bu sözler hedefin hayli uzağına düşmüş ve Herr Schutt'un itibarını sarsmıştı; çünkü Herr Caroli'nin ağzından çıkan hiçbir şey Büchmann'dan alınmış değildi. "Büchmann okumaktansa zehir içerim daha iyi," dedi Herr Caroli. "Gerçek anlamda okumadığım hiçbir yazardan alıntı yapmam ben." Bu aynı zamanda pansiyonun ortak görüşü oldu; herkes söyleneni kabul etti. Etmeyen tek kişi bendim, çünkü Herr Caroli bizi hiç umursamıyordu. (Kuşkusuz kendisi gibi iyi bir okur olan) annemden bile hoşlanmıyordu: çünkü üç oğlu yetişkinlerin oturacağı yerleri alıyorlardı ve bu yüzden insan onların yanında her şeyi rahatça konuşamıyor, taşları gediğine koyamıyordu.

Bir gün —o sırada ben, Yunan tragedyalarını okuyordum— Dramstadt'da bir oyun izledikten sonra *Oedipus*'dan bir alıntı yaptı. Ben, alıntının sonunu getirdim, ama o, duymazdan geldi. Ben inatla tekrarlayınca da, bana doğru uzandı ve âdeta azarlarcasına, "Bugün okulda bu dersi mi gördünüz?" diye sordu. Ben pek konuşmazdım; beni büsbütün susturan bu azarlama hiç de haklı değildi, masadakiler de onu haksız bulmuştu. Ancak herkes onun alaylarından ürktüğünden kimse karşı koymadı, bense hakarete uğramış bir halde dilimi tuttum.

Herr Caroli, birçok parçayı ezbere bilmekle kalmıyor, alıntıları zekice değiştirerek, yarattığı yeniliği anlayan olacak mı diye durup bekliyordu. Bu oyundan çok hoşlanan Fräulein Kündig, onun en hızlı rakibiydi. Çok akıllı bir adamdı, özellikle batıl konuları çarpıtmada ustaydı. Ancak en alıngan pansiyoner olan Fräulein Rebhuhn, hiçbir şeyi kutsal saymadığını söyledi; bunun üzerine Herr Caroli, saygısızlığı göze alarak, "Hele Feuerbach hiç değil elbet," dedi. Fräulein Rebhuhn'un yalnız ve yalnız astımlı kardeşi ve de Feuerbach[8] için yaşadığını herkes biliyordu, hattâ İphigenia (Feuerbach'ınki elbet) için "Onun yerinde olmak isterdim," demişti. Güneyliye benzeyen, otuz beş yaşlarında ve hanımların kendisine Troçki'nin gibi bir alnı olduğunu söyleyip durmasına katlanmak du-

[8] Bir yeni-romantik ressam (Anselm Feuerbach, (1829-1880).

rumunda bulunan Herr Caroli, kimseye, kendisine bile acımazdı. Rathenau'nun suikastinden üç gün önce, onun yerinde olmayı yeğlediğini söylemişti; işte onu yalnızca o zaman titrerken görmüştüm. Çünkü gözleri yaşlı bir halde bana, bir öğrenci olan bana bakmış ve "Yakında bitecek!" demişti.

Suikast konusunda ağzını açmayan, bana mısın demeyen tek kişi, o yumuşakbaşlı Kaiser-tutkunu Herr Rebhuhn'du. Yaşlı Rathenau'ya[9] oğuldan çok daha fazla değer veriyor ve genç olanın Cumhuriyete hizmet etmesini asla bağışlamıyordu. Bununla birlikte, Walther'in, daha önce, savaş sırasında Almanya henüz onurunu korurken, hâlâ bir imparatorlukken az biraz işe yaradığını kabul ediyordu. Herr Schutt korkulu bir sesle, "Herkesi öldürecekler, herkesi!" dedi. Herr Bemberg, yaşamında ilk kez işçi sınıfından söz etti: "İşçiler buna izin vermeyecek!" Herr Caroli, "Almanya'yı terk etmemiz gerek!" dedi. Durup durup bir terslik çıkıyor diye suikastlere dayanamayan Fräulein Bahm da, "Beni de götürür müsünüz?" diye atıldı. Ve Herr Caroli bunu asla unutmadı; aklının başında olduğu savları onu o gün terk etti. Açıkça hanıma kur yaptı ve kadınların, hiç hoşuna gitmeyecek bir durum da olsa, o gece Fräulein Rahm'ın odasına girdiği ve saat tam ona dek çıkmadığı saptandı.

Önemli Bir Ziyaretçi

CHARLOTTE Pansiyonundaki öğle yemeklerinde, annem saygın, ancak pek de öne çıkmayan bir rol oynardı. Bir parçası Viyana'da yaşıyordu, hâlâ Viyana'nın etkisi altındaydı. Spengler hakkında bildiği tek şey, onun *Batının Çöküşü* başlıklı kitabının adıydı. Resim onun için hiçbir zaman fazla bir şey ifade etmemişti; dolayısıyla, Meier-Graefe'nin *Vincent* adlı kitabı çıkıp da Van Gogh pansiyondaki konuşmaların en belli başlı konusu haline geldiğinde, annem katılamadı. Hattâ bir keresinde öylesine bir iki söz etmeye kalkmış, ancak pek iyi bir izlenim bırakmamıştı. Ayçiçeklerinin diyordu, kokusu yoktur, bunların en iyi yönü, çekirdeklerinin bulunmasıdır; insan atıştırır en azından. Güncel kültür konusundaki tek üstün yetkili, ayrıca da *Frankfurter Zeitung*'da sözü edilen

[9] Baba Emil Rathenau (1838-1915), büyük şirketler kurmuş bir Alman sanayicisiydi.

pek çok şeyden müthiş etkilenen Fräulein Kündig'in başlattığı mahçup bir sessizlik çöktü ortaya. İşte, Van Gogh'dini tam o sıralarda ortaya çıktı; bir keresinde Fräulein Kündig, ancak şimdi, Van Gogh'u tanıdıktan sonra İsa'nın ne anlama geldiğini kavradığını söylemişti —Herr Bemberg de bu sözlere kesin bir dille karşı çıkmıştı. Herr Schutt, görüşü fazla abartılı bulmuş, Herr Schimmel'se gülümsemişti. Fräulein Rebhuhn üsteledi ve Van Gogh'u kastederek, "Ama müzikaliteden öylesine yoksun ki," dedi; dediklerini kimsenin anlamadığını kavradığındaysa, sakin sakin şu sözleri ekledi: "Feuerbach'ın *Concert*'inin resmini yaparken gözünüzün önüne getirebilir misiniz Van Gogh'u?"

Van Gogh hakkında hiçbir şey bilmiyordum, yukarı, odalarımıza çıktığımızda, annemden bilgi istedim. Bu ressam konusunda söyleyecekleri öylesine azdı ki, onun adına utandım. Daha önceleri asla söylemeyeceği bir şeyi bile söyledi: "Hasır sandalyelerle ayçiçekleri resmi yapan bir delidir kendisi. Her şey, daima sarıdır. Başka hiçbir rengi sevmemiştir, sonunda beynine güneş geçmiş ve silahı kafasına dayayarak kurşunu sıkmış." Bu bilgi bana çok yetersiz gelmişti. Ona yüklediği delilikle bana gönderme yaptığını hissetmiştim. Bir süredir alışılagelmişin dışında kalan herşeye karşı duruyordu; ona göre iki sanatçıdan biri mutlaka "deli"ydi, ancak bu yalnızca çağdaş sanatçıları (özellikle de henüz hayatta olanları) kapsıyordu; kendisi yetişirken okuduğu eski yazarlara söz yoktu. Onun Shakespeare'inin saçının bir teline bile dokunamazdı hiç kimse; Herr Bemberg, ya da başka bir tedbirsiz kul, Shakespeare'in bir oyununda ne denli sıkıldığını söyleyip yakındığında —hele hele artık onu bir kenara bırakıp yerine daha çağdaş birini koymanın gerekli olduğunu söylediğinde— yemek masasında büyük bir canlılık yaşanırdı.

O zaman annem gene eski hayranlık uyandıran kimliğine kavuşurdu. Birkaç parlak tümceyle, acıklı bir halde sağdan soldan yardım isteyen Herr Bemberg'i paramparça ederdi. Shakespeare tehlikeye düştüğünde Annemin gözü hiçbir şey görmezdi. Aklına geleni söyler, başkalarının onun hakkında ne düşündüğünü umursamazdı, ve sözlerini bu enflasyon döneminin akıllarında paradan başka bir şey bulunmayan bu derinlikten yoksun insanlarına göre Shakespeare'in elbette uygun olmadığını söyleyerek bitirdiğinde, bütün yürekleri fethederdi; ondaki canlılığa ve yürekliliğe hayran olan Fräulein Kündig'den, adını koymamış olsa bile

trajik olanı somut hale getiren Herr Schutt'a, hattâ gurura toz kondurmayan ve Shakespeare'i gururlu biri olarak gören Fräulein Parandowski'ye dek herkes onu onaylardı. Hattâ ve hattâ, bütün masayı hayran ve hayretler içinde bırakarak "Ophelia" adını yanlış söylemesin diye yavaş yavaş tekrarlayan Herr Schimmel'in gülümsemesi bile gizemli bir havaya bürünürdü o gün. "*Hamlet* ve bizim süvari" dedi bir gün Fräulein Kündig. "Kimin aklına gelirdi!" Bunun üzerine Herr Schutt, hemen atıldı: "Bir insanın 'Ophelia' adını söylemesi, ille de *Hamlet*'i gördüğünü kanıtlamaz." Sonunda Herr Schimmel'in, Hamlet'in kim olduğunu bilmediği anlaşıldı, bu da büyük gülüşmelere neden olmuştu. Herr Schimmel bir daha hiç bu denli ileri gitmedi. Ama sonuçta, Herr Bemberg'in Shakespeare'e saldırısı durdurulmuştu; karısı da ciddi ciddi, Shakespeare'de, erkek kılığına girmiş kadınlardan hoşlandığını söyledi, öyle şıktılar ki!

O dönemde Stinnes[10] adı gazetelerde sık sık görülürdü. Enflasyonun yüksek olduğu günler yaşanıyordu. Ben, ekonomik konuları anlamaz, anlamak da istemezdim; ekonomi kokan her şeyin ardında, beni kendi işine çekmek isteyen Manchester'deki dayımın kurduğu bir tuzağın varlığını hissederdim. Daha iki yıl önce, Zürich'te Sprüngli restoranında yaptığı büyük saldırının acısı hâlâ yüreğimdeydi. Bu saldırının etkisi, Annemle aramızda geçen korkunç tartışmayla büsbütün ağırlaşmıştı. Beni tehdit eden her şeyin suçlusu olarak onu görüyordum. Onu Stinnes ile bir tutmam doğaldı. Nasıl da durmadan bu para babası Stinnes'den söz ediyorlardı... Herr Bemberg onun adını andığında, ona gıpta ettiğini ele veriyordu, Herr Schutt'sa, onu suçluyor, azarlayıcı ses tonuyla kestirip atıyor, konuyu kapatıyordu ("Herkes daha yoksul hale gelirken adam durmadan daha zengin oluyor"); pansiyondaki bütün kadınlar ağız birliği etmişçesine onun tarafını tutuyorlardı (Frau Kupfer: "*Onun* hâlâ bir şeyler alacak parası var"; adam için en uzun tümcesini kuran Fräulein Rahm: "Bu türden insanlar hakkında ne biliyoruz ki?"; Fräulein Rebhuhn: "Müzik dinlemeye hiç vakti yoktur"; Fräulein Bunzel: "Adama acıyorum, onu hiç kimse anlamıyor"; Fräulein Kündig: "Yardım ricasıyla ona gönderilen mektupları okumak isterdim"; Fräulein Parandowski de onun yanında çalışmak istiyordu: "Böyle bir adamın yanında insanın ayakları yere

[10] Hugo Stinnes (1870-1924), maden ocakları, gemi tersaneleri gibi sayısız büyük sanayi şirketinin kurucusu.

sağlam basar"; Frau Bemberg, karısını gözünün önüne getirmekten hoşlanıyordu: "Öyle bir adam için bir kadının çok şık giyinmesi gerekir")... Hepsi de uzun uzun bu adamı konuşurlardı. Bu konuşmalar sırasında tek sözcük etmeyen biri varsa o da Annemdi. Bir gün, Herr Rebhuhn, Herr Schutt'la aynı fikirde olduğunu söyledi, hattâ, *asalak* sözcüğünü kullandı; tam tamınaşöyle demişti: "Milletin sırtından geçinen bir asalak." Gülümseyenlerin en sakini Herr Schimmel, Fräulein Parandowski'nin sözlerine beklenmedik bir karşılık olarak, "Belki de hepimizi satın almıştır bile. Kim bilir," dedi. Anneme neden ağzını açmadığını sorduğumda, bir yabancı olarak Almanya'nın içişlerine karışmasının doğru olmayacağını söyledi. Ama başka bir şey düşündüğü ortadaydı, içinde kalmasını istediği başka bir şey...

Aradan zaman geçti, derken bir gün, elinde bir mektupla, "Çocuklar," dedi, "öbürgün konuğumuz olacak. Herr Hungerbach çaya geliyor." Herr Hungerbach'ı Arosa'daki orman sanatoryumundan tanıdığı ortaya çıktı. Kendisini bir pansiyonda ziyaret etmesinden birazcık utandığını söyledi; adam, tümüyle farklı bir yaşam biçimine alışıktı, ama ne yapsın, hayır diyememişti, annem. Zaten artık bunları düşünmenin sırası değildi; adam bir geziye çıkmıştı ve onu nerede bulacağını bile bilmiyordu. Her zamanki gibi, *gezi* sözcüğünü duyar duymaz hemen bir kâşif geldi aklıma ve hangi kıtada seyahat ettiğini sordum. "Bir iş seyahatine çıkmış elbet," dedi annem. "Kendisi bir sanayici." Masada suskun kalmasının nedenini şimdi anlıyordum. "Pansiyonda ondan söz etmesek daha iyi olur. Geldiğinde kimse tanımaz nasılsa."

Ona karşı önyargılıydım elbet. Adamdan hoşlanmamak için masadaki konuşmaları duymam bile gerekmiyordu. Yamyam-dayımın dünyasından gelen biriydi o; burada ne işi vardı? Annemde de bir huzursuzluk sezdim ve onu adama karış korumam gerek diye düşündüm. Ancak, şu sözleri duyuncaya dek konunun ne denli ciddi olduğunu anlamış değildim: "O buradayken, odadan çıkma oğlum, tamam mı. Söylediklerini baştan sona dinlemeni istiyorum. Bu adam hayatı tanıyor. Arosa'dayken Almanya'ya geldiğimizde sizleri ele alacağına söz vermişti. Bir yığın işi var yapacak. Ama sözünün eri biri olduğunu şimdi anlamış bulunuyorum."

Herr Hungerbach'ı merak ediyordum; onunla ciddi bir çatışmaya gireceğimi düşündüğümden, bana zorluklar çıkaracak bu rakibi dört gözle

bekliyordum. Beni iyice etkilesin istiyordum, etkilesin ki, yeterince öfkelenip kendimi güzelce savunayım. Bendeki (kendi deyişiyle) "gençlik önyargıları"nın kokusunu hemen alıveren annem, Herr Hungerbach'ı, zengin bir geçmişi olan şımarık bir çocuk olarak görmemem gerektiğini söyledi. Tersine, bir madencinin oğlu olarak zor günler geçirmiş, adım adım yükselerek bugünkü durumuna ulaşmıştı. Arosa'da, bir gün bütün hayatını anlatmıştı anneme, ve o, sonunda sıfırdan başlamanın ne anlama geldiğini öğrenmişti. Öyküsünü bitirdiğinde Herr Hungerbach'a demişti ki: "Korkarım benim oğullarım hep her şeyi hazır buldular, rahata alıştılar." O da bunun üzerine anneme beni sormuş ve sonuçta, hiçbir zaman fazla geç olmadığını söylemiş. Böyle durumlarda yapılması gereken şeyi çok iyi biliyormuş: "Atacaksınız denize, çırpınsın. Bir de bakacaksınız ki yüzmeyi öğrenivermiş."

Herr Hungerbach'ın garip bir huyu vardı. Kapıyı çalmasıyla içeri girmesi bir oldu. Annemin elini sıktı, ama onun yüzüne bakacağına gözlerini bana dikti ve havladı. Tümceleri kısa ve kesindi; onları yanlış anlamak olanaksızdı; ancak konuşmuyor, havlıyordu. Geldiği saniyeden odadan çıktığı ana dek (tam bir saat kaldı), durmaksızın havladı. Soru sormuyor, herhangi bir yanıt beklemiyordu. Annem Arosa'da hastane arkadaşıydı, ama sağlığı nasıl diye sormadı hiç. Adımın ne olduğunu sormadı. Tersine, bir yıl önceki tartışmamızda annemin bana yağdırdığı bütün o korkunç şeylerin tıpatıp tekrarını dinledim. En iyisi, diyordu, mümkün olduğu kadar erken yaşta, zor bir çıraklık dönemi yaşamak. Üniversiteye gitmekzahmetine girme hiç. Kitapları fırlat at, okulu mokulu unut. Kitaplardaki her şey yanlıştır, önemli olan yaşamdır, tecrübedir, ağır iştir. Kemiklerin sızlayıncaya dek çalış. Ancak o zaman çalıştım diyebilirsin. Buna dayanamayan, ağır işi kaldıramayacak kadar güçsüz olan, yok olmalıdır. Hem herkes kurtulmuş olur böylece. Zaten dünyada yeterinden fazla insan var. Yararsızlar yok olmalı. Ayrıca, insan bir şeyi kafasına koydu mu, mutlaka yapar. İş işten geçmiş değildir hiçbir zaman. Baştan yanlış yapmış olsan da... Önemli olan, gerçek yaşamla hiçbir ilgisi olmayan bütün bu ahmaklıkları unutmak. Yaşam mücadeledir, acımasız bir mücadele, bu da yararlı bir şeydir. Yoksa insanlık gelişemez. Yeryüzünde zayıf bir ırk olsaydı, hiçbir iz bırakmaksızın yokolmuştu şimdiye dek. Hiçbir şey, sana ancak hiçbir şey kazandırır. Erkeği erkek yetiştirmelidir. Kadınlar fazla duygusaldır, tek istedikleri küçük prenslerini

giydirip kuşatmak, ve kirden pastan uzak tutmaktır. Ama çalışmak, her şeyden daha kirlidir. İşin tanımı şudur: seni yoran ve kirleten şeye iş denir; yorulursun, pislenirsin, ama gene de vazgeçmezsin çalışmaktan.

Herr Hungerbach'ın havlamasını anlaşılabilir tümceler haline çevirmek korkunç rahatsız ediyor beni; ama bazı tümce ve sözcükleri anlamasam da, her bir talimatın anlamı gereğinden fazla açıktı. Sanki adam hemen, anında önerinin üstüne atlamanızı ve ağır işte çalışmaya başlamanızı bekliyordu (başka türden iş, işten sayılmazdı).

Her şeye karşın çaylar konuldu. Alçak bir yuvarlak masanın etrafına oturduk; konuk çay fincanını dudaklarına götürdü, ama bir yudum almaya kalmadan yeni bir talimat geliyordu aklına, ve bu, bir yudum içmeyi beklemeyecek denli ivediydi onun için. Fincan gerisin geri yerine konuyor, ağız, yeni ters tümceler için açılıyordu; hiçbir şey anlaşılmasa da sözcüklerin kuşku götürmez olduğu, tartışmaya açık olmadığı kesindi. Bırakın kadınları ve çocukları, kendisinden yaşlı insanlar bile karşı görüş bildiremezdi. Herr Hungerbach, yarattığı etkiden hoşnuttu, bu hoşnutluğun tadını çıkarıyordu. Baştan ayağa maviler kuşanmıştı, gözleri gibi mavi. Zemzemle yıkanmış gibiydi, üzerinde minicik bir nokta, bir damla toz yoktu. Söylemek istediğim birkaç şey vardı, ama aklıma hep *madenci* sözcüğü geliyordu ve bu tertemiz, kaskatı, müthiş özgüvenli adam, annemin öne sürdüğü üzere gençliğinde gerçekten de bir madende çalıştı mı diye düşünüyordum.

Ağzımı *bir kez* olsun açmadığımdan (bana verecek bir saniyesi mi vardı?) adam her şeyi bir solukta söyleyip bitirmişti ancak (bu kez kendi kendisine buyruk veriyormuş havasına büründü) son bir şey ekleyecekti: "Yitirecek vaktim yok," dedi ve gitti. Annemin elini sıktı gerçi, ama artık beni bir kenara bırakmıştı; bunu, diye düşünüyordu, öylesine derinden sarstım ki, hoşçakal denecek hali kalmadı. Annemin onu aşağıya dek geçirmesini yasakladı; yolu bildiğini söyledi ve tek bir şükran sözcüğü duymak istemediğini belirtti. Annem minnet duygularını dile getirmeden önce, kendisinin yaptığı bu ameliyatın etkilerini görmeliydi. "Ameliyat başarılıydı," diye ekledi, "ama hasta öldü." Bu az önceki ciddiliği yumuşatma amacı taşıyan bir şakaydı. Sonra olay bitti.

"Ne kadar çok değişmiş," dedi annem, "Arosa'da böyle değildi." Mahçup olmuştu, utanmıştı. Yeni yetiştirme yöntemleri için daha kötü bir yandaş bulamayacağını anlamıştı. Ama Herr Hungerbach konuşurken,

bana müthiş acı veren ve dilimin tutulmasına neden olan korkunç bir kuşku vardı içimde. Sonunda patlayıp söylemem için hayli zamanın geçmesi gerekti. Bu arada, annem Herr Hungerbach hakkında çeşitli yeni şeyler keşfediyor, *önceden* daha bir yıl evvel nasıl olduğunu açıklamaya çalışıyordu. İlk kez olarak adamın inancından söz etti, bunu özellikle vurgulaması beni çok şaşırttı. İnancının kendisi için ne denli önemli olduğu konusunda onunla birkaç kez konuşmuştu. İnancını annesine borçlu olduğunu söylemişti adam; asla, en zor anlarda bile bundan kuşku duymamıştı. Her zaman için işlerin yoluna gireceğini bilirdi ve de her seferinde yoluna girerdi. Bunca yükselmesinin nedeni, asla duraksamaması, kuşku duymamasıydı.

Bunların inancıyla ne ilgisi olduğunu sordum.

"Almanya'da işlerin ne denli kötüye gittiğini anlattı bana," dedi, "ve iyiye gitmeden, daha da kötüye gideceğini söyledi. Herkes kendi başının çaresine bakmalı, başka yolu yok bunun. Böyle bir buhran döneminde güçsüzlere ve ana kuzularına yer yok."

"O zamanlar da böyle mi konuşuyordu?" diye sordum ben.

"Ne demek yani?"

"Yani hep böyle gözünün içine bakmaksızın bağıra bağıra mı konuşurdu demek istiyorum."

"Hayır, buna ben de şaşırdım. O zamanlar farklıydı gerçekten. Hep benim sağlığımla ilgilenir, sizlerden haber alıp almadığımı sorardı. Sizin hakkınızda öylesine çok konuşmamı etkileyici bulurdu. Dinlerdi hattâ. Bir keresinde —çok iyi anımsıyorum— göğüs geçirdi... Bu adamın göğüs geçirdiğini düşünebiliyor musun? Kendi çocukluğunda durumların farklı olduğunu söylemişti o gün. Annesinin on beş ya da on altı —kaç kardeş olduklarını unuttum— çocuğa ayıracak vakti olmazmış. Ona senin yazdığın oyunu okumak istemiştim. Metni aldı, biraz okudu ve, '*Junius Brutus*' dedi, 'hiç de fena bir başlık değil. Romalılardan çok şey öğrenir insan.'"

"Yani Brutus'un kim olduğunu bildi, öyle mi?"

"Evet. Düşünsene, 'Kendi oğullarını ölüme mahkûm eden adam bu, değil mi?' dedi."

"Bu konuyla ilgili başka bir şey bilmiyor anlaşılan. Rolü beğendi, onun işine gelir. Ama okudu mu oyunu peki?"

"Hayır, elbette okumadı. Edebiyata ayıracak vakti yoktu. Hep gazetenin ekonomi sayfalarını okurdu, ve bana Almanya'ya taşınmamız gerektiğini söyler dururdu. 'Orada daha ucuza yaşayabilirsiniz, sevgili Bayan Canetti, her zaman daha ucuza!'"

"Ve biz de bu yüzden Zürih'ten Almanya'ya taşındık, değil mi?" dedim. Bu tümceyi öyle büyük bir öfke ve acı içinde söylemiştim ki, buna kendim bile şaşırdım. Korktuğumdan da kötüydü. Dünyadaki her şeyden fazla sevdiğim bir yeri terk etmek, yalnız ve yalnız, bir başka yerde *daha ucuza* yaşamak için terk etmek düşüncesi son derece aşağılayıcıydı. Annem hemen fazla ileri gittiğini fark etti ve geri adım attı: "Hayır, bu yüzden değil. Hiç değil. Taşınmayı düşündüğüm sıralarda zaman zaman dikkate almış olabilirim bunu, ama belirleyici neden bu değildi."

"Belirleyici olan neydi?"

Köşeye kıstırılmıştı, ikimiz de hâlâ o iğrenç ziyaretin etkisi altında bulunduğumuzdan, bana her şeyi anlatmak ve kendi açısından birkaç noktayı açıklığa kavuştarmak ona iyi gelmişti.

Kendinden emin konuşmuyordu, ne söyleyeceğini bilmiyor da bir anlam taşıyacak, söylendikleri anda eriyip gitmeyecek yanıtlar arıyor gibiydi. "Hep benimle konuşmak isterdi," dedi. "Benden hoşlandığını sanıyorum. Saygılıydı, oradaki diğer hastalar gibi şaka yapmak yerine her zaman içtenlikli davranırdı, bir de hep annesinden söz ederdi. Hoşuma gitmişti bu. Biliyorsun, kadınlar, bir erkeğin kendilerini annesiyle kıyaslamasından hoşlanmazlar, kendilerini yaşlı hissetmelerine neden olur bu çünkü. Ama benim hoşuma gidiyordu, çünkü beni ciddiye alıyor gibime geliyordu."

"Ama sen güzel ve zeki olduğun için herkesi etkiliyorsun." Gerçekten de böyle düşünüyordum, yoksa o anda bu sözleri söylemezdim. Dostça konuşma havasında değildim çünkü. Tersine, korkunç bir nefretle doluydum. Babamın ölümünden bu yana, en ağır kaybım olan Zürih'ten ayrılmanın nedenlerini ele verecek izin üzerindeydim.

"Durmadan, yalnız bir kadın olarak seni büyütmeye kalkmamın sorumsuzluk olduğunu söylüyordu. Bir erkeğin güçlü elini hissetmen gerekiyormuş. 'Şimdilik durum *böyle*,' diye yanıtlıyordum onu, 'Ona nereden baba bulayım?' Kendimi tümüyle siz çocuklara verebilmek için yeniden evlenmeye kalkmamıştım, şimdiyse bunun size zarar getireceği

söyleniyordu bana. Sizin için yaptığım fedakârlık, sonunda size zarar verecekti. Korkunç bir şeydi bu. Dehşete düştüm. Şimdi artık, beni etkilemek için korkutmak istediğini düşünüyorum. Entelektüel açıdan pek ilginç biri değildi doğrusu. Hep aynı şeyleri tekrarlayıp duruyordu. Ama seninle ilgili olarak beni korkutmayı başardı ve hemen ardından yardım elini uzattı. 'Almanya'ya gelin, sevgili Bayan Canetti,' dedi. 'Ben çok meşgul bir adamım, hiç vaktim yok, bir dakikam bile yok, ama oğlunuzla ilgileneceğim. Frankfurt'a gelsenize? Sizi ziyaret ederim, oğlunuzla ciddi ciddi konuşurum. Dünyadan haberi yok onun henüz. Almanya'da gözleri açılacak. Ben bu işi hallederim, hem de kökünden hallederim. Sonra fırlatıp atarsınız onu hayatın ortasına! Artık yeterince okumuş. Kitaplara paydos! Yoksa asla bir erkek olamaz! Oğlunuzun kadın gibi olmasını mı istiyorsunuz?"

Meydan Okuma

RAINER Friedrich, yürüdüğü zaman nasıl ve nereye gittiğini asla düşünmeyen uzun boylu, dalgın bir çocuktu. Sağ ayağının bir yöne, sol ayağının bir başka yöne bastığını görmek hiç şaşırtmazdı insanı. Ancak zayıf biri olduğu sanılmasın, bedensel konularla hiç mi hiç ilgilenmezdi, ve bu yüzden de beden eğitimi dersinde sınıfın en başarısız öğrencisiydi. Hep, düşüncelere dalmış olurdu — aslında iki tür düşünceye dalmış haldeydi. En yetenekli olduğu alan matematikti. Böylesine hünerli birini daha önce hiç tanımamıştım. Daha problemin söylenmesi tamamlanır tamamlanmaz çözüveriyordu; biz konuyu iyice anlamaya çalışırken o sonucu bulmuş oluyordu. Ama gösterişçi değildi; yanıtı, sanki bir dilden bir başka dile akıcı bir şekilde anında çeviri yapıyormuş gibi yavaş sesle, doğallıkla çıkardı ağzından. Herhangi bir güçlük söz konusu değildi; matematik, onun ana diliydi sanki. Hem ustalığı şaşırtıyordu beni hem de bu işi hiç böbürlenmeksizin yapması, kendini beğenmişlik taslamaması. Yalnızca bilgi değildi burada söz konusu olan, her konuda, her koşulda ve de her an göstermeye hazır bulunduğu yetenekti bu. Uykusunda da denklem çözebilir mi diye sordum. İçtenlikle düşündü bir an ve sonra, "Sanırım," dedi sadece. Ondaki bu yeteneğe büyük saygı duyuyordum,

ama onu kıskanmıyordum. Böylesine benzeri olmayan bir şey konusunda kıskançlık duymak olanaksızdı; yeteneğin böylesine şaşırtıcı, böylesine mucizevi oluşu, onu basit kıskanma duyguları alanından çok daha yükseklere kaldırıyordu. Ne var ki, alçakgönüllülüğünü kıskanıyordum. Güdüsel olarak çözümü veriverdiğinde biri şaşkınlığını dile getirince, "Çok kolay," diyordu. "Siz de yapabilirsiniz." Onun yapabildiği her şeyi sizin de yapabileceğinize gerçekten inanmış gibi davranırdı, ancak bunu *istemeniz* gerekirdi; başarısızlığınızın tek nedeni isteksizliğinizdi — hiç açıklamaya çalışmadığı, belki yalnızca dinsel olarak açıklayabileceği türden bir isteksizlikti söz konusu ettiği.

Çünkü kafasındaki ikinci düşünce, matematikten çok uzaktı. Bu, onun inancıydı. Din derslerine katılıyordu; dindar bir Hıristiyandı. Bize yakın oturduğundan, okuldan eve birlikte yürürdük, ve inancına katılmam için çaba harcardı. Bu, okulda daha önce hiç başıma gelmemişti. Savlar öne sürmüyordu, asla tartışmaya girmiyordu; ondaki o matematik kafasının müthiş mantığından en küçük bir iz bile yoktu. Her seferinde adımla başlayan dostça bir çağrıydı yaptığı, adımı söylerken de ilk heceyi neredeyse dua havası, yakarma havası verecek şekilde uzatırdı.

Eve yürüyüşlerimizin her zaman bu din değiştirme girişimiyle sona ereceğini biliyordum, buna alışmıştım. Ancak yavaş yavaş evinde Hıristiyanlıktan farklı ve hattâ tam karşıtı düşüncelerin yaşadığını öğrendim. Wöhler Okulunda, bizden iki sınıf aşağıda bir erkek kardeşi vardı. Adını unuttum, belki de bana karşı çok kaba davrandığı, hattâ açıkça düşmanlık gösterdiği için aklımdan sildim. Ağabeyi kadar uzun boylu değildi, ama ayaklarını nasıl kullanacağını iyi bilen, iyi bir atletti. Rainer ne kadar silik ve dalgınsa, o da o kadar güvenli ve kararlıydı. Gözleri birbirinin aynıydı; ama büyüğü hep bekleyen, soran, şaşkın bakışlarla bakarken, küçüğünün gözlerinden cüretli, kavgacı, kışkırtıcı bakışlar saçılırdı. Onu yalnızca görmüşlüğüm vardı. Kendisiyle hiç konuşmadım, ama benim hakkımda neler söylediğini Rainer'den dolaylı olarak öğreniyordum.

Hep kötü yada hakaret içeren şeylerdi bunlar. "Kardeşim senin asıl adının Canetti değil de Kahn olduğunu söylüyor. Neden adınızı değiştirdiniz diye soruyor." Bu garip sorgulamalar hep kardeşinden gelirdi; onun adına dile getirilirdi. Rainer, kardeşini yalanlayacak yanıt vermemi istedi. Onu çok seviyordu herhalde; benden de hoşlanıyordu, dolayısıyla, her kötüniyetli soruyu aktarışında, aslında düşünüyor, "doğru olmadığını

biliyorum" yaklaşımıyla bana yakınlaşmayı amaçlıyordu. Kardeşinin görüşlerini yalanlamam bekleniyordu. Yanıtlarını kardeşine aktarılıyordu. Ama Rainer, herhangi bir yakınlaşma olasılığı konusunda hayli yanılıyordu. Eve giderken Rainer ağzını açar açmaz kardeşinden yeni bir kuşku ve yeni bir suçlama aktarıyordu. Bu söylenenler öylesine aptalcaydı ki, bilinçli olarak yanıtlardım gerçi ama hiç ciddiye almazdım. Ana konu hep aynıydı, yani, ben, tüm diğer Yahudiler gibi Yahudi geçmişimi gizlemeye çalışıyordum. Bunun doğru olmadığı açıktı, birkaç dakika sonra, Rainer'in kaçınılmaz konuşma girişimine sessizlikle yanıt vermemle daha da açık hale geliyordu.

Belki de benim sabırlı davranmama ve sonunda ayrıntılı yanıtlar vermek zorunda kalmama kardeşinin anlama yetisinden yoksun oluşu, mantığın sesine kulak veremeyişi oldu. Rainer kardeşinin bütün sözlerini, deyiş yerindeyse tırnak içinde yinelerdi. Düz bir sesle, taraf tutmaksızın söylerdi bana. "Ben de öyle sanıyorum," demezdi, "Buna inanmıyorum," demezdi; bir aracıdan başka bir şey değilmiş gibi aktarırdı onun sözlerini. Bu bitmez tükenmez kuşkuları kardeşinin öfkeli ses tonuyla dinleseydim, kendimi tutamaz, öfkelenir ve hiç yanıt vermezdim. Ama "kardeşim diyor ki," ya da "kardeşim şunu öğrenmek istiyor," diye başlayan sorular son derece sakin bir hava içinde dile geliyordu . Bir gün öyle bir soru sordu ki, öyle korkunç bir şey söyledi ki, konuşmak zorunda kaldım — soran kişiye acımanıza yol açacak denli aptalca bir soruydu bu. "Elias, kardeşim şunu bilmek istiyor: Siz Yahudiler neden Fısıh Bayramında Hıristiyan kanı kullandınız?" Ben hemen atıldım: "Asla. Asla. Bak, ben çocukken Fısıh Bayramını kutlardık. Hiç böyle bir şey fark etmedim. Evimizde birçok Hıristiyan hizmetçi çalıştı, onlar benim oyun arkadaşlarımdı." Bunun üzerine ertesi gün kardeşinin yanıtı geldi: "Belki artık bugün kullanmıyorlar. Çünkü şimdi artık herkes biliyor. Ama eskiden, neden eskiden Yahudiler Fısıh Bayramlarında Hıristiyan çocuklarını kesiyorlardı?" Böylece bütün eski defterler ortaya çıktı: "Neden Yahudiler kuyuları zehirlediler?" Ben, "Böyle bir şeyi asla yapmadılar," diyorum. O devam ediyor: "Pekâlâ *yaptılar,* veba salgınını da yaptılar." "Ama onlar da herkes gibi vebadan öldüler." "Kuyulara zehir attıkları için öldüler. Hıristiyanlara duydukları kin öylesine büyüktü ki, nefretleri yüzünden kendileri de yok oldular." "Neden Yahudiler bütün diğer insanlara lanet

okurlar?" "Neden Yahudiler korkaktır?" "Neden savaşta Yahudiler cephede çarpışmadılar?"

Böyle gidiyordu sorular. Sabrım sonsuzdu; elimden geldiğince yanıtladım onu, hep içtenlikle, hiç alınmaksızın, bilimsel olguları öğrenmek üzere ansiklopedilere bakmışçasına ciddi ciddi yanıtladım onu. Suçlamalar tümüyle saçma görünüyordu, verdiğim yanıtlarla onları tümüyle çürütecek, sorgulamayı sona erdirecek diye düşünüyordum. Hattâ, Rainer'in ılımlılığına, vakarına uygun davranmış olmak için bir keresinde ona, "Kardeşine söyle," dedim, "ona minnet borçluyum. Bu şekilde bütün bu aptalca fikirlerden tümüyle kurtulmuş oluyorum ben de."

Bu sözlerim, o benim saf, masum, içten dostum Rainer'i bile şaşırttı, "Kurtulmak zor," dedi, "Çünkü o hep yeni sorular bulur." Asıl saf olan benmişim, çünkü birkaç ay boyunca kardeşinin neyin peşinde olduğunu anlayamamıştım. "Kardeşim neden hep sorularına yanıt verdiğini bilmek istiyor," dedi Rainer. "Ders arasında onu bahçede bulup meydan okuyabilirsin, onunla dövüşebilirsin. Ondan korkmuyorsan dövüşebilirsin yani!"

Ondan korkmayı aklımdan bile geçirmezdim. Akılalmaz aptallıktaki sorularından ötürü ona acıyabilirdim yalnızca. Ama o, benimle dövüşmek istiyordu ve bütün bu zaman sürecinde tek bir gün bile benimle konuşma girişimlerine ara vermeyen kardeşinin kanalıyla bunu dile getiriyordu. Acımam, azarlamaya dönüştü. Bana meydan okuma onurunu veremezdim ona: benden iki yaş küçüktü çünkü; alt sınıftan bir çocukla dövüşmek doğru olmazdı. Böylece onunla "meselemi" halletmiş oldum. Bir dahaki yürüyüşümüzde Rainer, "Kardeşim diyor ki..." diye söze başladığında, sözünün arkasını getirmesine meydan vermedim: "Kardeşinin canı cehenneme. Bebeklerle kavga etmem ben," diye atıldım. Ama dostluğumuz devam etti; benimle konuşma girişimlerinde hiçbir değişiklik de olmadı.

Portre

BURADAKİ ilk arkadaşım Hans Baum, Siemens–Schuckert Fabrikasında çalışan bir mühendisin oğluydu. Babasının disiplini altında yetiştirilmiş çok resmî bir çocuktu; her zaman için içten ve bilinçli, çalışkan, pek yetenekli değil, ama bu eksiğini fazla çalışarak kapatan bir

delikanlıydı. İyi kitaplar okur ve Saalbau konserlerine giderdi; hep konuşacak bir konu bulurduk aramızda. Tükenmeyen konularımızdan biri Romain Rolland'dı; özellikle de *Beethoven* adlı yapıtıyla *Jean-Christophe*'unu tartışırdık. İnsanlığa karşı kendisini sorumlu hissettiğinden doktor olmak istiyordu, bu yaklaşımı çok hoşuma gidiyordu ayrıca. Kuşkusuz siyasal görüşleri vardı ancak bunlar ılımlı düşüncelerdi. Herhangi bir aşırılığı güdüsel olarak reddediyordu; özdenetimi öylesine eksiksizdi ki, hep bir üniforma giymiş gibi gelirdi insana. Genç olmasına karşın konuları bütün yönleriyle ele alırdı, "haksızlık etmemek için" böyle davrandığını söylerdi, ama belki de daha çok düşüncesizlik etmeyi iğrenç bulmasındandı bu.

Evine gittiğimde, babasının ne denli ateşli, canlı olduğunu görünce çok şaşırdım; durup dinlenmeden dile getirdiği binlerce önyargısı olan, iyi huylu, düşünmeden konuşan, boyuna kaba şakalar yapan iflah olmaz bir küçük burjuvaydı. En büyük tutkusu, Frankfurt'tu. Birkaç kez daha ziyaret ettim onları. Her seferinde en sevdiği şair olan Friedrich Stoltze'den (bir yerel Frankfurt ozanı) şiirler okurdu. "En büyük şair budur," diyordu, "onu sevmeyenleri kurşuna dizmek gerek." Hans Baum'un annesi yıllar önce ölmüştü; eve babasının kız kardeşi bakıyordu, genç olmasına karşın şişman, neşeli bir kızdı bu.

Genç Baum'un dürüstlüğü kafamı çok kurcalardı. Yalan söylemektense dilini ısırmayı yeğlerdi. Korkaklık, onun dünyasında belki de en büyük günahtı. Öğretmen onu sözlüye kaldırsa —çok çalışkan bir öğrenci olduğundan pek seyrek olurdu bu— apaçık yanıtlar verirdi sorulara, söylediklerinin kendisi için doğurabileceği sonuçları hiç dikkate almazdı. Başkaları söz konusu olduğunda bir şövalye gibi davranır, arkadaş olur, korurdu, bunu yaparken de yalandan uzak dururdu. Öğretmen onu kaldırdığında bir ok gibi dimdik ayağa kalkardı. Sınıfta en dik duran oydu; hemen ceketini ilikler, kararlı, yürekli ama resmî bir havayla sorulacak soruyu beklerdi. Resmî bir konumda ceketinin açık olduğu görülmemişti, görülemezdi; belki de bu yüzden insanda hep üniforma giyiyormuş izlenimi bırakırdı. Baum'un aleyhinde söylenebilecek tek bir şey yoktu gerçekten. Genç olmasına karşın son derece tutarlı ve olgun bir kişiliği vardı, asla aptal değildi. Her zaman aynıydı Baum'un göstereceği her tepkiyi önceden bilirdiniz. Sizi asla şaşırtmazdı. Olsa olsa, onun sizi hiç şaşırtmadığına şaşardınız. Onur söz konusu olduğunda, müthiş bir has-

saslık gösterirdi. Nitekim, uzun bir süre sonra, Firedrich'in kardeşinin bana oynadığı oyunu anlattığımda, adeta kendini yitirdi (Baum Yahudiydi) ve büyük bir ciddiyetle, o kardeşe meydan okumasını, onu dövüşe çağırmasını isteyip istemediğimi sordu. Ne benim uzun sabırlı yanıtlarımı anlayabiliyordu, ne deişin sonundaki azarlayışımı. Bu iş Baum'un sinirine dokunuyordu. Oynanan oyuna bunca uzun süre dayanmamı aklı almıyor, bende bir aksaklık olduğunu düşünüyordu. Doğrudan doğruya benim adıma bir şey yapmasına izin vermediğimden, kendi çapında bir araştırma yaptı ve Friedrich'in ölmüş babasının vaktiyle iş hayatında güçlüklerle karşılaştığını, bu sorunlarında da rakipleri olan Yahudilerin parmağı bulunduğunu öğrendi. Ben, işin aslını anlamadım; elimizdeki bilgi, anlamamıza yetecek ölçüde ayrıntılı değildi. Ama baba, olaydan kısa bir süre sonra ölmüştü; şimdi ailenin bu kör nefretinin kaynağını anlıyorum.

Felix Wertheim, neşeli, canlı bir çocuktu; ne öğrendiği, ne kadar öğrendiği pek umurunda değildi, çünkü derslerde durmadan öğretmenleri incelemekle meşguldü. Bütün öğretmenlerin huyunu suyunu ezbere biliyordu; hiçbir özellikleri, gariplikleri gözünden kaçmazdı; birer rol gibi ezberliyordu onları, bu arada oynanmaya çok elverişli, çok sevdiği roller — öykünmeye bayıldığı öğretmenler vardı. Asıl kurbanı, çabucak öfkelenmesiyle ünlü Latince öğretmeni Kramer'di, onu öyle güzel, öyle kusursuz oynuyordu ki, öykündüğünü unutup onu Kramer sanırdınız. Bir gün, böyle bir oyunun sergilenmesi sırasında, Kramer, beklenmedik bir anda, vaktinden önce sınıfa girdi ve ansızın kendisiyle karşılaştı. Wertheim, rol gereği öylesine büyük bir öfke nöbetine tutulmuştu ki kendini toparlayamadı, ve birden, öğretmen yanlış sınıfa girmiş ve utanmadan oyununu bozuyormuş gibilerden Kramer'e bağırmaya başladı. Sahne bir iki dakika kadar sürdü. İkisi karşılıklı durmuş, kuşkulu gözlerini birbirlerine dikmiş, Kramer'in olağan davranışlarına uygun olarak ağza alınmayacak sözlerle bağrışıyorlardı. Sınıf bir fırtına kopacak diye bekliyordu, ama hiçbir şey olmadı — Kramer, çabuk öfkelenmesiyle ünlü Kramer gülmeye başladı. Gülmekten katılıyordu, sonunda zar zor kendini tuttu. Wertheim birinci sıradaki yerine gömüldü. Kramer'deki gülme isteği karşısında, kendi isteğini yitirdi. Olaydan hiç söz edilmedi; ceza falan verilmedi. Kramer, kendisinin böylesine kusursuz olarak, böylesine sadık

bir portresinin canlı çizimi karşısında hayran kaldı ve kopyasına karşı bir girişimde bulunmadı.

Wertheim'ın babasının büyük bir hazır giyim mağazası vardı. Zengindi, servetini gizlemeye de kalkmazdı. Yılbaşı gecesi onların evine çağrıldık ve kendimizi bir ev dolusu Liebermann'ın ortasında bulduk. Her odada beş altı Liebermann[11] asılıydı; başka resim yoktu sanıyorum. Koleksiyonun en önemli parçası, ev sahibinin portresiydi. Çok iyi ağırlandık; gösterişli, güzel bir yemekti. Ev sahibi, portresini gösterme konusunda hiç nazlanmıyordu. Herkesin duyacağı şekilde, Liebermann'ın yakın dostu olduğunu söyledi. Ben de en az onun kadar yüksek sesle Baum'a şöyle dedim: "Portre için poz vermiş olması onunla dostluk kurduğu anlamına gelmez ki..."

Bu adamın Liebermann'ın dostu olduğunu öne sürmesi beni sinirlendiriyordu; aslında büyük bir ressamın, vaktini bu sıradan surat karşısında harcaması düşüncesi bile ters geliyordu bana. Portre beni asıl sahibinden daha fazla rahatsız ediyordu. Bu resim olmasaydı koleksiyon çok daha değerli olacaktı bana göre. Görmezden gelmeye olanak yoktu. Her şey, onu görmenizi sağlayacak şekilde düzenlenmişti. Nazik olmayan sözler bile gölgelemiyordu resmi; Baum dışında hiç kimse sözlerimi umursamadı.

Daveti izleyen haftalar boyunca Baum'la ikimiz portre konusunda hararetli tartışmalara daldık. Bir ressam, kendisine para veren herkesin resmini yapmak zorunda mıdır diye sordum ona. Sanatının öznesi haline getirmekten hoşlanmadığı birine hayır diyemez mi? Baum, ressamın kabul etmek zorunda olduğunu düşünüyordu, ama resim yapış şeklinde bu görüşünü açığa çıkarma olanağı bulunduğunu öne sürdü. Çirkin ya da itici bir portre yapma hakkına sahipti. Bu, sanat dünyasında olabilecek bir şeydi, ama geri çevirmek, zayıflık belirtisi olurdu. Yeteneklerinden kuşku duyduğu anlamına gelirdi. Bu, daha ılımlı ve haklı görünüyordu; benim ılımlı olmayışım, diye düşündüm, onun haklılığıyla kötü bir şekilde ters düşüyor.

"Bir yüz karşısında iğrenme duygularıyla sarsılan biri," diyordum, "nasıl o yüzün resmini yapabilir? Öcünü almak için oturanın yüzünü

[11] Max Liebermann (1847-1935), Berlin'li Aynılıkçılar'ın kurucularından olan ünlü bir Alman ressamı. Grilerin ve soğuk renklerin egemen olduğu ilk resimlerinin yerini, daha sonra Fransız izlenimciliğinin etkileriyle çok daha renkli resimler almıştı.

çarpıtsa, artık portre olmaktan çıkar. Resmi yapılacak olan karşısında otursa da olur oturmasa da; ressam modelsiz de çalışabilir yani... Ama bu anlamsız kurban suratı için para kabul ederse, para için aşağılık bir iş yapıyor demektir. Haydi açlıktan ölmek üzere olan yoksul biri, tanınmamış bir sefil olsa, neyse, bağışlayabilirsin onu. Ama ünlü ve aranan bir ressamın böyle bir davranışı bağışlanamaz."

Baum, katı ölçütlerden hoşlanmıyor değildi, ama başkalarından çok kendi ahlâk anlayışı ilgilendiriyordu onu. Herkesin Michelangelo gibi olmasını bekleyemezsin, diyordu. Hayatını kazanmak durumunda bulunan ve pek de gururlu olmayan insanlar da vardı. Bence bütün ressamlar gururlu olmalıydı. Bundan yoksun olanlar sıradan bir ticari iş yapabilirlerdi. Ancak Baum, üzerinde düşünmemi gerektirecek önemli bir noktaya değindi.

Portre ressamları nasıl olmalıydı bence? İnsanları oldukları gibi mi betimlemeliydi, yoksa onların ideal resimlerini mi yapmalıydı. İdeal resimler için, portre ressamına ne gerek vardı! İnsan neyse oydu, ressam da onu yakalamak durumundaydı. Bu şekilde, daha sonraki kuşaklar ne kadar farklı türde insanın yaşamış olduğunu öğrenecekti.

Buna aklım yattı, yenilgiyi kabul ettim. Ama ressamlarla patronları arasındaki ilişki konusunda yarım yamalak, netlikten uzak duygular kaldı içimde. Çoğu portrenin pöhpöhlemek amacıyla yapıldığı, dolayısıyla ciddiye alınmamaları gerektiği kuşkusundan kurtulamadım. Belki de o dönemdeki satirik ressamların tarafını tutmadaki kararlılığımın nedenlerinden biri buydu. George Grosz, Daumier kadar önemli oldu benim için. Satirik amaçlara hizmet eden çarpıtma, şiddetle onayladığım bir yaklaşım haline geldi. Hakikat, sanki *oymuş* gibi, dayanılmaz ölçüde bağımlı kaldım bu yaklaşıma.

Bir Delinin İtirafları

SINIFA katılmamdan altı ay sonra, Jean Dreyfus diye yeni bir öğrenci geldi. Benden daha büyük, daha uzun boylu, enine boyuna, atletik vücutlu, yakışıklı biriydi. Evlerinde Fransızca konuşuluyordu, Almancasında da bu dilin izleri dikkat çekiyordu. Cenevre'den gelmişti, ama Paris'te de kalmışlardı, bu kosmopolit geçmişi, diğer öğrenciler arasında ayrı bir

yere oturtulmasına neden oluyordu. Çocukta bilgiç, kültürlü bir hava vardı, üstün görünüyordu, ama gösteriş yapmıyordu. Baum'un tersine, okulda öğretilenlere pek değer vermezdi; öğretmenleri ciddiye almaz, onlarla ince ince alay ederdi boyuna; bazı konularda öğretmenlerden çok şey bildiğini düşünürdüm. Son derece nazikti ama gene de davranışları çok doğal, ve yapmacıklıktan uzaktı. Herhangi bir konuda ne söyleyeceğini önceden kestiremezdim hiçbir zaman. Ne yaşından büyük, ne de çocukça davranırdı; her zaman için kendini denetler, üstünlüğünü karşısındakine hissettirirdi; ancak bunu yaparken üstün oluşuyla sömürmezdi sizi. Güçlü bir çocuktu; bedensel ve zihinsel özellikleri çok iyi dengelenmişe benziyordu. Kusursuz biri olarak dikkatimi çekiyordu, ama neyi ciddiye aldığını, neyi şakaya vurduğunu saptayamadığımdan kafamı karıştırıyordu. Böylece, tüm diğer çekici yönlerinin yanına bir de bu gizemlilik ekleniyordu. Bunun ne olabileceği konusunda epey kafa yordum. Kaynağını geçmişte yaşadıklarından alan bir özellik mi acaba diyordum, ama geçmişi gözlerimi öyle bir kamaştırdı ki gizemi asla çözemedim.

Sanıyorum Dreyfus beni kendisine çekenin ne olduğunu asla anlamadı. Anlasaydı, alay ederdi. Daha ilk konuşmamızdan sonra, onunla dost olmaya karar verdim; her zaman için nazik ve uygar davrandığından, arkadaş olma süreci zaman aldı. Baba tarafından ailesi, Almanya'daki en büyük özel bankalardan birinin sahibiydi; babasının çok zengin olduğunu sanıyorduk. Kendi akrabalarının beni çember içine aldığı duygusuyla ve onların tehdidiyle yaşadığımdan, onun bu durumunun kaçınılmaz olarak bende güvensizlik ve hoşnutsuzluk uyandırması bekleniyordu. Ancak karşı durulması olanaksız bir olgu — yani babasının bankacılık geleneğine sırt çevirip şair, evet, düpedüz bir şair olması böyle bir tepki göstermemi engelliyordu. Bir romancı olarak ucuz başarı peşinde koşan bir yazar değil, çağdaş bir ozandı Jean'ın babası ve az sayıda kişinin anlayabileceği şekilde, herhalde Fransızca yazıyordu. Yazdığı hiçbir şeyi okumuş değildim, ama yayımlanmış kitapları vardı; bu kitaplardan edinme girişiminde bulunmadım; tersine okumayı hiç istemiyor gibiydim, benim için önemli olan soyut, anlaşılmaz bir şeylerin havasını hissetmekti çünkü, benim yaşımda okumaya kalkmanın saçma olacağı, çok zor bir şeylerin çok yakınımda bulunduğunu hissetmekti. Albert Dreyfus, ayrıca çağdaş resim sanatına da ilgi duyuyordu. Sergi tanıtım yazıları yazıyor, resim

topluyordu, en özgün yeni ressamların çoğuyla senli benli dosttu, ve sınıf arkadaşının annesi olan bir ressamla evliydi.

Başlangıçta bu olguyu pek kavrayamadım. Jean söz arasında, öylesine belirtmişti bunları; sesinde ve sözcüklerinde düzgün tümcelerinde özellikle onur duyduğu değil de, bir matematik problemini okuduğu izlenimi uyandıran bir hava vardı. Ama daha sonra beni evine çağırdığında, resimlerle dolu bir evde buldum kendimi; aralarında arkadaşımın çocukluk resimleri de bulunan ustaca yapılmış izlenimci portrelerle doluydu duvarlar, bunları annesi yapmıştı. Öyle canlı, öyle hareketli tablolardı ki hepsi, kendimi tutamayarak, "Ama annen *gerçek* bir ressammış! Bana hiç söylememiştin!" diye haykırdım. Jean biraz da şaşkınlıkla, "Ama inanmadın mı?" dedi. "Sana söylemiştim!" *Söylemek* sözcüğüyle neyi anlatmak istediğine bağlıydı her şey; açıklamak ya da bildirmek şeklinde değil de, öylesine söz arasında belirtmişti; her türden sanatsal etkinlik karşısında büyük saygı duyduğum, ciddileştiğim düşünülürse, onun beni bilgilendirme şekli, daha çok dikkatimi *başka yöne çekmek* ve annesinin ressamlığından dolayı benden nezaketle özür dilemek amacına yönelik gibi gelmişti. Yalta'daki[12] okulda, Fräulein Mina'nın çiçek resimleri gibi birşeyler bekliyordum, bu yüzden apışıp kalmıştım.

Jean'ın annesinin *ünlü* bir ressam olup olmadığını sormak aklıma gelmedi; önemli olan resimleri görmüş olmamdı; bunlar vardı, capcanlı ve titreşimli resimlerdi, üstelik de, biraz büyükçe sayılacak dairenin tamamı ağzına kadar bu resimlerle doluydu. Daha sonraki bir ziyarette, ressamla tanıştım. Sinirli, biraz da rahatsız bir havadaydı; sık sık gülmesine karşın mutsuz görünüyordu. Oğluna derin bir sevgi beslediğini hissettim. Onun yanında diğer zamanlara kıyasla daha az dengeli görünüyordu. Jean; kaygılıydı, sıradan bir insan gibi kaygılı; annesine sağlığının nasıl olduğunu sordu. Yanıtı yeterli bulmadı. Gene sordu. Gerçeği olduğu gibi bilmek istiyordu, alaycılığından en küçük bir iz bile yoktu, üstünlük değil de bir acıma, bir sevecenlik seziliyordu tavırlarında;

[12] Yalta Pansiyonu: Elias Canetti'nin 1919 ile 1921 yılları arasında kaldığı Zürihteki pansiyon. Buranın müdürlerinden Fräulein Mina diye anılan Herrnine Herder adlı biri, burada sözü edilen türden resimler yapardı. (Bkz. *Kurtarılmış Dil*, s. 227 ve devamı)

onu annesiyle daha sık bir arada görseydim, kişiliği hakkında tümüyle farklı bir izlenim edinecektim kuşkusuz.

Ama annesini bir daha hiç görmedim. Jean'ı her gün görüyordum, böylece o dönemde en çok gereksinim duyduğum şeyi ondan alıyordum; sanat hakkında ve kendilerini sanata adayanlar hakkında derli toplu, kesin fikirler ediniyordum. Aileden gelme ticaret yaşamına sırtını çevirip şair olan, tabloları tutkuyla seven, bu yüzden de gerçek bir ressamla evlenen bir baba. Bir Alman okuluna gitmesine karşın harikulade Fransızca konuşan ve aslında matematiğe ilgi duymasına karşın arada bir kendisi de Fransızca şiirler yazan —böyle bir babanın oğlu için daha doğal ne olabilir!— bir oğul. Sonra bir de bir amca vardı — babasının erkek kardeşi. bir kez karşılaştığım ve tekrar görmeye can attığım Marie adında harikulade güzel bir kızı olan, Frankfurt Üniversitesinde hocalık yapan bir profesör doktor, bir nörolog...

Hiçbir eksik yoktu: en çok saygı duyduğum bilim dalı tıp —o zamanlar tıp eğitimi göreceğim diye düşünüyordum— ve nihayet kaprisli izlenimi veren bir kuzenin eşsiz güzelliği. Kadınlar hakkında pek az şey bilir görünen Jean bile bu kızın çekici olduğunu kabul ediyor, ama bir kuzene karşı daha katı ölçütler uygulama eğilimi gösteriyordu.

Jean'la kızlar hakkında konuşmak hoştu; aslına bakarsanız, o konuşuyordu, ben dinliyordum. Kendi öykülerimi anlatacak hale gelinceye dek epey bir süre onu dinlemem ve yeterli deneyimi edinmem gerekli oldu. Nihayet ben de kızlardan söz etmeye başladım, ama öykülerimin hepsi de uydurmaydı. Hâlâ Zürih'teki kadar deneyimsizdim; ama Jean'dan örnek alıyor, onun havasına bürünüyordum. Çok az sayıda —normalde olayların durmadan değiştiği tek bir— öyküye bağlı kalmayı yeğliyor ve uzun öykülerimle onu çok eğlendiriyordum; ama o, bunun farkında olmuyordu. Öyküm, öyle gerilimliydi ki, benden hep devamını anlatmamı isterdi, onun kuzeni onuruna Maria adını verdiğim kız müthiş ilgisini çekiyordu. Bu kız çok güzeldi, ama aynı zamanda çok çelişik nitelikleri vardı. Bir gün sizi beğendiğini sanıyordunuz, ertesi gün bir bakıyordunuz, sizi hiç umursamıyordu. Ama konu burada kapanmış olmuyordu. İki gün sonra, ısrarınız bir ilk öpücükle ödüllendiriliyordu, ardından uzun bir hakaretler, redler listesi, sonra da en sevecen açıklamalar geliyordu. Kadınların doğasını bir türlü anlamıyor, onları çözemiyorduk. Benim

Maria gibi anlaşılmaz bir kıza hiç rastlamadığını, ama her türden deneyimi yaşadığını söylüyordu Jean. Onunla tanışmak istediğinde, anında hayır dedim. Neyse ki öykümdeki kızın kaprisli biri olması sayesinde Jean'ın kuşkusunu uyandırmaksızın bu olanaksız işi bertaraf ettim.

Bu konuşmalar bitip tükenmek bilmezdi, konunun kendine özgü bir ağırlığı vardı ve aylarca, ama aylarca sürerdi. Bunlar, henüz hiç üzerinde durmadığım bir konuda ilgimin ilk uyanışını ve gelişmesini başlatmıştı. Hiçbir şey bilmiyordum; âşıklar arasında öpüşmeden başka ne olup bittiği konusunda en küçük bir fikrim bile yoktu. Pansiyonda, Fräulein Rahm bitişik odada kalıyor, her akşam dostunu ağırlıyordu. Annemin aradaki kapıya piyanoyu koymak şeklinde bir önlem alınış olmasına karşın kulak kabartmadan bile yeterince ses duyabiliyordum. Olsa olsa bu ilişkinin doğası nedeniyle bitişikten gelen sesler beni şaşırtıyor, ama kafamı kurcalamıyordu. Önce Herr Ödenburg'un, Fräulein Rahm'ın kesin bir "Hayır" ile yanıtladığı ricaları duyuluyordu. Ricalar yakarmaya, sonra ağlamaklı sözlere, giderek sızlanmalara dönüşüyor, her seferinde daha soğuk, daha sert "Hayır!"larla kesilmek dışında hiç dinmiyordu. Sonunda Fräulein Rahm ciddi ciddi öfkelenmiş görünen bir sesle, "Çık dışarı! Çık dışarı!" buyruğunu veriyor, bu arada Herr Ödenburg yürekleri sızlatacak şekilde ağlıyordu. Bazen, gözyaşlarıyla ağlama etkinliğinin orta yerinde, gerçekten de adamı kapı dışarı ettiği oluyordu; böyle durumlarda ben, pansiyon sakinlerinden biriyle merdivende karşılaştığında da hâlâ ağlıyor mu diye merak ederdim; ama çıkıp gözlerimle görmeye cesaret edemezdim. Bazen de kalmasına izin verilirdi; ağlama, inlemeye dönüşürdü o zaman. Zaten, Fräulein Rahm'dan saat tam tamına onda ayrılmak zorundaydı, çünkü kadınların akşam saat ondan sonra erkek ziyaretçi kabul etmeleri yasaktı.

Ağlama sesleri okumamızı engelleyecek ölçüde yükseldiğinde, Annem başını iki yana sallardı, ama konuyu hiç konuşmazdık. Böyle bir komşumuzun olması, Annemin hiç hoşuna gitmiyordu, biliyordum; ama bizim çocuk saflığıyla dolu kulaklarımız açısından, bu tür bir ilişkiden pek şikayetçi değildi. Duyduklarımı kendime sakladım; Jean'ın zaferleriyle duyduklarım arasında paralellik kurmadım; ama belki, farkında olmaksızın Maria'mın davranışlarını uzaktan etkiliyordu bu anılarım.

Ne Jean'ın anlattıklarında ne de benim kurgumda herhangi bir uygunsuzluk, ya da yakışık almayan durum yoktu. Bunları herkes gibi,

olağan şeylermiş gibi anlatıyorduk. Her şey nezaket sınırları içinde kalıyordu; önemli olan sahiplenmek, böbürlenmek değil, hayranlık duygusuydu. Hayranlık, iz bırakacak ve unutulamayacak kadar zekice ve ustaca yaratılmışsa, kazanıyordunuz; burada karşınızdakini etkilemeniz bir izlenim bırakmak ve ciddiye alınmakla olanaklıydı. Düşünüp uydurduğunuz sonra da *ustaca,* rahatça anlattığınız olaylar sürüyorsa, ve eğer bunları uygulama fırsatı yalnızca sizin kendi becerinize değil de söz konusu kızın beklentilerine ve kabul edebilirliğine bağlıysa, bu ciddiye alındığınızın ve bir erkek olduğunuzun kanıtıydı. Kendinizi bu şekilde kanıtlamak zorundaydınız; bu, sizi serüvenin kendisinden daha çok çekiyordu. Jean kesintisiz bir olaylar dizisi anlatarak kendini kanıtlamıştı. Benim öykülerim baştan sona uydurmaydı gerçi ama, onun söylediği her şeye, tıpkı onun bana inandığı gibi inanıyordum. Sırf, *ben kendi* öykülerimi uyduruyorum diye onunkilerden kuşku duymak aklımın ucundan geçmiyordu. Anlattıklarımız varlıklarını kendi başlarına sürdüren ilgi çekici olaylardı, belki ayrıntıları biraz süslüyordu arkadaşım; benim yoktan var ettiğim şeyler de ona esin vermiş, birkaç ayrıntıyı ballandırması yönünde katkıda bulunmuş olabilirdi. Anlattıklarımız birbirimizinkiyle uyum içindeydi, tam tamına çakışıyorlardı ve bunlar, o dönemde onun iç dünyasını da en az benimki kadar etkiliyordu.

Hans Baum'la konuşmalarımda takındığım tavır tümüyle farklıydı. Jean'la Hans arkadaş değillerdi, Jean, Baum'u sıkıcı buluyordu. İyi öğrencileri hoşgörürdü; Hans'ın hayli yüksek görev duygusu Jean'a gülünç geliyordu, çünkü bu katı, donuk, cansız ve hep aynı kalan bir tekdüzelikti ona göre. Birbirlerine karşı mesafeli davranmaları benim işime geliyordu, çünkü aşk konusunda kendilerine söylediklerimi karşılaştıracak olsalar, gözlerindeki saygınlığımı hemen yitirirdim.

Dreyfus'la konuşmalarım bir oyundu, ama Baum'a söylediklerimin hepsi de gerçek düşüncelerimdi. Gerçi yalnızca konuşma konusunda Dreyfus'la yarışıyordum, başka hiçbir şekilde onu geçmeye çabalamıyordum ama, ondan bir şeyler öğrenmeyi amaçlıyordum herhalde. Bir keresinde Baum'a konuyla ilgili en son görüşüm olarak "Aşk diye bir şey yoktur," dediğimde müthiş şaşırmıştı. "Aşk, şairlerin uydurduğu bir şeydir," diyordum. "Er geç bir kitapta okursun aşkı ve genç olduğun için hemen inanırsın. Yetişkinlerin senden bunu sakladığını sanırsın, bu nedenle de hemen üstüne atlar, kişisel olarak yaşamadan inanıverirsin.

Hiç kimse kendi başına, kendi yaşantısı içinde rastlamamıştır aşka. Çünkü aşk diye bir şey yok aslında." Arkadaşım duraksadı, ne diyeceğini bilemedi. Benimle aynı görüşte olmadığını anlamıştım. Ama her şeyi ciddiye aldığından ve böbürlenmek konusunda adeta aşırı bir çekingenliği olduğundan, görüşümü çürütme çabası göstermedi. Bunu yapmak için kendi özel deneyimlerini ortaya dökmesi gerekecekti belki, buysa onun asla yapamayacağı bir şeydi.

Bu olumsuz yaklaşımım, Zürih'ten beri annemin elinde bulunan ve şimdi artık onun engellemesine karşın okumuş bulunduğum bir kitaba, Strindberg'in *Bir Delinin İtirafları*'na karşı bir savunmaydı aslında. Annem bu kitabı çok beğenmişti; bütün diğer Strindberg ciltlerini üst üste yığmasına karşın onu bir kenarda tek başına bırakmasından anlıyordum bunu. Bir keresinde öfkeli bir havayla Herr Ödenburg'un bir "kravat satıcısı" olduğunu, ve Fräulein Rahm'ın her allahın akşamı onunla oturmaya nasıl dayandığını merak ettiğimi söylerken, elimde öylesine, ya da belki bilerek, *Bir Delinin İtirafları*'nı karıştırıyordum; kitabı açıyor, sayfalarını çeviriyor, kapatıyor, sonra gidip gene açıyor ve oynuyordum; annem bitişikteki gece sahneleri nedeniyle bu kitabı okumak istediğimi sanarak, "Okuma o kitabı!" dedi bana. "Bir daha asla elde edemeyeceğin bir şeyleri yok eder bu kitap senin içinde. Önce kendi deneyimlerini yaşa. O zaman sana bir zararı olmaz."

Bunca yıl körü körüne inanmıştım ona. Bir kitabı okumamı engellemek için benimle asla tartışmak zorunda olmamıştı. Ama şimdi, Herr Hungerbach'ın ziyaretinden beri otoritesi sarsılmıştı. Onunla tanışmıştım, bana anlattığından, ziyaret edeceğini bildirdiğinden çok farklı biri olduğu ortaya çıkmıştı. Şimdi Strindberg'in neyin nesi olduğunu kendi aklımla görmek istiyordum. Ona hiçbir söz vermedim, ama karşılık vermediğimden, sözünü dinleyeceğimi düşündü. Sonra elime geçen ilk fırsatta, *Bir Delinin İtirafları*'nı aldım, ve ondan gizli, tıpkı bir zamanlar Dickens'ı okurken yaptığım gibi, ama bu kez bir daha okuma isteği duymaksızın çabucak okudum.

Bu itiraflar bana hiç samimi gelmedi; kuyruklu bir yalan izlenimi bıraktı. Bana itici gelen belli bir ağırbaşlılık vardı sanırım kitapta, o an gerçekleşenin dışında hiçbir şey söylememe çabası, belli bir durumla sınırlı kalma, yalnızca onu ya da daha azını anlatma çabası vardı. Bir

güç, bir güdü aramıştım ben, keşfedilen bir şeyin, yani küçük ayrıntılarda değil de genel olarak keşfedilen, yaratılan bir şeyin gücünü hissedeceğimi sanmıştım. Asıl güdüyü, yani nefreti fark edememiştim. Kitaptaki öykünün özünün benim kişisel bir deneyimim, ilk güçlü duygum, yani kıskançlık olduğunu görmemiştim. Kadın kahramanın bir başka erkeğin karısı olması nedeniyle, kitabın başında özgürlük olmayışı beni rahatsız etmişti. Öykü "barikatlarla çevrilmişti" sanki. İnsanlara dolambaçlı yollardan ulaşmayı sevmezdim. On yedi yaşımın gururuyla dimdik ileriye bakar, gizli saklı her şeye tepki gösterirdim. Karşıdurmak, her şeydi; önemli olan neyin karşısında durduğundu. Yan yollardan gitmeyi ciddiye almadığım gibi kaçamak bakışları da ciddiye almazdım. Çok kolay okunan bu kitap, sanki hiç okumamışım gibi zihnimde hiç yer etmemiş olabilirdi. Ama beni müthiş sarsan bir bölümünü, kitabı o günden sonra —belki de bu bölümdeki sahneden dolayı— bir daha hiç elime almamış olmama karşın en ince ayrıntısına dek hâlâ anımsıyorum.

Kitabın kahramanı olan itirafçıyı, yani Strindberg'in kendisini, bir jandarma subayı olan arkadaşının karısı ilk kez ziyaret ediyor. Adam kadını soyuyor ve yere yatırıyor. İnce tülbentin altında parıldayan göğüslerinin uçlarını görüyor. Bu özel yakınlaşma betimlemesi benim için tümüyle yeni bir şeydi. Herhangi bir oda, hattâ bizimki bile olabilecek bir odada geçiyordu. Belki de bu bölüme böylesine şiddetle tepki göstermemin nedenlerinden biri şuydu: olanaksız bir şeydi bu. Yazar, "Sevgi" ya da "Aşk" diye adlandırdığı bir şeyi bana kabul ettirmek istiyordu. Ama beni faka bastırmasına izin vermeyecektim, ona yalancı damgasını basmıştım. Bir kadının, her iki tarafa da güvenen kocasının, bir dostun arkasından yapılan bir davranış olması nedeniyle tümüyle kabul edilemez bulduğum bu işle ilgili hiçbir şey bilmek istememek bir yana, olayı son derece saçma, sefil, ayıp, küstah bir yazar uydurması olarak görüyordum. Bir kadın neden bir erkeğin kendisini yere yatırmasına izin versin? Adam kadını neden soydu? Kadın neden adamın kendisini soymasına izin verdi? Kadın öyle yerde yatmış duruyor, adam da ona bakıyor. Durum benim için hem anlaşılmaz hem de yepyeniydi. Böyle bir olayı gerçekten olmuş gibi gösterme cesaretini bulan yazara müthiş öfkelendim.

Olaya karşı âdeta bir kampanya başladı içimde; diğer herkes zayıf taraflarını ortaya koyup bunun gerçek olduğuna inansa bile, *ben* inan-

mıyordum, asla da inanmayacaktım. Bitişikteki Herr Ödenburg'un inlemelerinin bununla ilgisi yoktu. Fräulein Rahm, odasında dolaşıyor ve bir ok gibi dimdik duruyordu. Bir keresinde odanın balkonundan opera dürbünüyle yıldızlara bakarken Fräulein Rahm'ı çıplak görmüştüm. Opera dürbünü ışıkları iyice yakılmış odasının penceresine bir rastlantı sonucu yönelmişti. Kadın çıplaktı, başı dik, bedeniyse ince ve cılız bir kırmızımsı ışık gibi titrekti. Bakmayı sürdürdüğüme şaşmıştım. Tıpkı giyinikken yaptığı üzere bir ok gibi dimdik birkaç adım attı. Balkondan inlemeleri ya da mırıltıları duymuyordum. Ama utanıp odama girince sesleri hemen gene her zamankinden de yüksek bir şekilde duydum. Fräulein Rahm odasında bir aşağı bir yukarı yürürken, Herr Ödenburg inlemelerini sürdürüyordu. Kadının üzerinde hiçbir etki yaratmıyordu adam; Fräulein Rahm yapayalnızmış gibi, onu görmüyormuş gibi davranıyordu. Adamı ben de görmüyordum, sanki orada yokmuş gibiydi.

Bayılma

HER gece balkona çıkar, yıldızlara bakardım. Bildiğim yıldız kümelerini arıyor, bulunca da seviniyordum. Hepsi aynı ölçüde net görünüyor değildi; hepsinde de dikkat çekecek mavilikte Şilyak takımyıldızındaki Vega gibi, Zenitteki tepe yıldızı gibi, ya da yükselen Oriyondaki Betelgeuse yıldızı gibi kendilerine ait bir yıldızları yoktu. Aradığım sonsuzluğu buluyordum. Gündüzleri, uzayın sonsuzluğunu hissedemiyordum; bu duyguyu gece yıldızlar uyandırıyordu. Bazen beni şu ya da bu yıldızdan ayıran ışık yıllarını dile getiren müthiş sayılardan birini söyleyerek bu sonsuzluk duygusunu derinleştiriyordum.

Pek çok şey bana acı veriyordu. Çevremizde gördüğümüz ve paylaşmadığımız yoksulluktan kendimi suçlu hissediyordum. Benim "varsıllık" diye adlandırdığım zenginliğimizin ne denli haksız olduğuna annemi inandırmayı bir kez olsun başarabilseydim kendimi daha az suçlu hissedecektim. Ama o, böyle konulara girdiğimde son derece soğuk ve umursamasız davranıyordu. Daha az önce bir kitap ya da bir müzik parçası hakkında ayrıntılı konuşmalar yapmaktayken, bu konu açıldığında hemen

kabuğuna çekiliyor, suskunluğa gömülüyordu. Onu tekrar konuşturmak hiç zor değildi; yapmam gereken tek şey, duymaktan hoşlanmadığı konuyu değiştirmekti, hemen dili çözülürdü o vakit. Ama onu bir şey söylemeye *zorlamayı* onur meselesi yapmıştım. O gün gördüğüm üzücü olaylardan söz ediyordum ona. Şunu biliyor musun, bunu biliyor musun diye dolaysız sorular soruyordum: yüzünde belli belirsiz bir azarlama ya da onaylamama anlatımıyla sessizliğe gömülürdü. Gerçekten korkunç bir durumu dile getirdiğimde, "Enflasyona ben neden olmadım," ya da "Savaşın sonucu bu," gibi yanıtlar veriyordu.

Tanımadığı insanların, özellikle de yoksul olanların başına gelenler onu hiç ilgilendirmiyordu sanki. Ama gene de savaş sırasında, insanlar sakat kaldığında ya da öldürüldüğünde onlara çok acıyordu. Belki de savaş acıma duygularını tüketmişti; zaman zaman içinde bir şeylerin, önceden pek bol olan bir şeylerin tükendiğini hissediyordum. Bunu az çok anlayabiliyordum; ancak, Arosa'da, "hayatın içinde olmaları," "haklarını savunmaları" nedeniyle onu etkileyen insanların etkisi altında kaldığını gördükçe müthiş üzülüyordum. Bu türden deyimleri hiç kullanmazdı önceden. Şimdi artık bunları sık sık duymaya başlayınca, kendimi savunuyor ve ona saldırıyordum ("Ne anlamda hayatın içinden kişilerdi yani? Bir sanatoryumda hasta olarak yatıyorlardı. Sana bu sözleri söylediklerinde hastaydılar ve hiçbir iş yapmıyorlardı"). Öfkeleniyor ve beni hastalara karşı acımasız olmakla suçluyordu. Sanki bütün acıma duygularını dünyanın üzerinden çekip almış, ve bunu sanatoryumundaki bir avuç insanlıkla sınırlamıştı.

Ne var ki, bu küçük dünyada kadından çok daha fazla erkek bulunuyordu, çünkü erkekler, bir genç kadın olarak onun peşindeydi. Dikkatini çekmeyi başardıklarında, erkeksi özelliklerini —belki de salt hasta olmaları nedeniyle— öne çıkarıyorlar ve bunları öyle abartıyorlardı ki, annem hepsine inanıyor, ve daha kısa süre önce savaş sırasında hiç hoşlanmadığı hattâ lanetlediği özellikleri ve nitelikleri kabul ediyordu. Bu adamlar arasındaki konumu onları dinleme yönündeki istekliliğine bağlıydı. Onlar hakkında mümkün olduğu kadar fazla şey öğrenmek istiyordu. Onların dertlerini dinlemeye her an hazırdı, ama bu şekilde elde ettiği özel bilgileri asla sömürmüyor, kötüye kullanmıyordu. Yıllardır konuşmaya alıştığı çocuk yerine birçok kişi vardı şimdi konuşabileceği

ve annem onları ciddiye alıyordu. Başkalarıyla yüzeysel ya da sığ ilişkilere girmesi olanaksızdı. Bu nedenle sanatoryum da, bu iyi özelliği, ciddiliği, onu, oğullarından sonra en fazla değer verdiği insanlıktan uzaklaştırıyordu. Hasta olmaları nedeniyle ayrıcalıklı görmediği daha dar bir grupla konuşmayı yeğler olmuştu. Belki de memlekette olduğu şekle geri dönmüştü: zenginlerin şımarık ve en sevilen kızıydı gene. Yaşamının o önemli dönemi, kendisini hem mutsuz hem de suçlu hissettiği, belirsiz ve neredeyse anlaşılması olanaksız suçluluk duygusunu yaşadığı, kendisini bağışlamak için özellikle savaş sırasında bütün enerjisini savaşa karşı duyduğu yabanıl bir nefrette yoğunlaştırdığında müthiş artan bir insanüstü çabayla yenmeye çalıştığı o önemli dönem, belki de tahmin ettiğimden çok önce sona ermişti de benim bundan haberim olmamıştı. Arosa ile Zürih arasında mekik dokuyan mektuplar artık var olmayan bir geçmişe tutunmamıza yarayan bir saklambaç oyununu andırıyordu.

Herr Hungerbach'ın ziyaretinden sonra bazı şeyleri anlamaya ve onları doğru yorumlamaya başlamıştım gerçi ama, şimdi, Pansiyon Charlotte'da, bütün bunları sakin kafayla düşünüp her şeyi yerli yerine yerleştirmeyi başaramıyordum. Her şey bir mücadele gibi sürüyordu; annemi, dünyanın "gerçek" şeylerine, *benim* gerçek olarak gördüğüm şeylerine geri döndürmeye çalıştığım müthiş bir mücadeleye girişmiş gibiydim. Pansiyondaki masamızda yaptığımız sohbetler bu türden saldırılar için uygun bir ortam oluşturuyordu. Asıl hedefimi gizlemeyi ve hayli ikiyüzlü bir biçemle işe başlamayı öğrenmiştim. Önce, aşağıdaki konuşmalar sırasında anlamadığım bazı şeyleri soruyor, ya da da annemin dengi olmayan pansiyoncuların davranışlarıyla ilgili tartışmalar açıyordum. Pansiyon masasındaki sonradan görme genç Bemberg çiftikonusundatam bir uyum içindeydik. Annemin sonradan görmelere duyduğu hoşnutsuzluk yaşamı boyunca sarsılmaz biçimde korundu. Bu küçükgörmenin, annemdeki Sefaratça bir kavramdan, "iyi aileler" kavramından kaynaklandığını anlamış olsaydım, o harikulade uyum içinde yaşanan anlarda kendimi o kadar rahat hissetmezdim.

Ama en iyi yaklaşımım, anneme bir konuda bir şey sormaya çalışmaktı. Çocuksu kurnazlık dışında bir güdüyle, annemin ilgisini çekeceğini deneyimlerimle saptadığım konularda sorular sorardım. Bu bana iyi bir başlangıç sağlardı, sonra yavaş yavaş peşinde olduğum konuya

ulaşırdım. Ama çoğu kez sabırsız davranır, asıl ilgilendiğim şeyi düşüncesizce ortaya atardım. Bu annemin bana hiçbir şey söyleyemediği ve bilgisizliğini "o çılgın ressam"a son derece dargörüşlü saldırılarla gizlemeye çalıştığı bir Van Gogh fiyaskosuna yol açabalirdi örneğin. Böyle durumlarda aklımı kaçırıyor, ona saldırıyor, her ikimizi de utandıracak kavgalar çıkarıyordum. Tartışmamız onu utandırıyordu çünkü yanıldığı apaçık ortada oluyordu, beni utandırıyordu çünkü yazarları tartıştığımızda acımasızca eleştirdiği bir durumu ona yakıştırıyor, annemi, hiçbir şey bilmediği bir konuda konuşmakla suçluyordum. Bu kavgalardan sonra öylesine büyük bir umutsuzluğa kapılıyordum ki, kendimi sokağa atıyor, o Frankfurt yıllarının tek büyük zevki olan bisiklet gezmesine çıkıyordum. Diğer büyük tutkum, kavgasız günlerde, hiçbir şey olmadığı zamanlarda, annem sessizliğe gömüldüğünde çok daha gerekli olan avuntum, yıldızlardı.

İnatla yokumsadığı, bir tür kasıtlı, seçici ve her zaman sergileyebileceği bir körlükle kendinden uzak tuttuğu bir şey, yani çevresinde olan bitenden sorumluluk duymak, bir noktada öylesine ivedi, öylesine açık bir sorun haline geldi ki, onunla tartışmak zorunda kaldım; bu, tartışma, sürekli bir kınamaya dönüştü. Okuldan dönmemden korkar oldu çünkü gördüğüm ya da başkalarından duyduğum yeni bir şeyle patlayacağım kesindi. Daha ilk tümcemi söylerken önüne bir duvar çektiğini hissederdim; bu durumda sözcükler büsbütün öfkeli çıkardı ağzımdan; sonuçta onun pek kaldıramadığı azarlamalı bir ses tonuyla konuşur olurdum. Beni çıldırtacak kadar haksız ya da insanlıkdışı davranışları olduğu için azarlamıyordum onu başlangıçta. Ama dinlemek istemediğini, sözlerimi kendine özgü bir yarım yamalaklık içinde karşıladığını görünce anlatacaklarım birden şekil değiştiriyor, azarlamaya dönüşüyordu. Sözcüklerime kişisel bir biçim vererek onu dinlemeye ve şöyle ya da böyle bir yanıt vermeye zorluyordum. "Biliyorum, biliyorum," ya da "Tahmin edebilirim," türünden bir şeyler söylemeye çalışıyordu. Ama bu kadarcıkla kurtulmasına izin vermiyor gördüğüm ya da duyduğum şeyi büsbütün yoğunlaştırıp, olaydan dolayı onu azarlıyordum. Sanki bir güç ona bir şikayeti aktarmakla görevlendirmişti beni. "Dinle!" diyordum bu durumda. Başlangıçta biraz sabırsız, kısa bir süre sonra da öfkeyle "Dinle!" diye bağırıyordum. "Bana bunu açıklamak zorundasın! Nasıl oluyor da bu olaylar yaşanırken kimse farkında olmuyor?"

Sokakta bir kadın bayılmış ve düşmüştü. Onu kaldırmaya çalışan insanlar, "Açlıktan," diyorlardı, "açlıktan ölüyor." Kadın korkunç solgun ve bitkin görünüyordu, ama herkes yanından yürüyüp geçti, kadına hiç ilgi gösteren olmadı. "*Sen* durdun mu yani?" diye atıldı annem; *bir şeyler* söylemek zorundaydı. Mutlaka yanıtlamalıydı beni. Okuldan gelmiş, kardeşlerimle birlikte her öğle sonrası çayımızı içtiğimiz yuvarlak masaya oturmuştum. Önümde dolu bir çay fincanı, ekmek, tereyağ vardı. Daha bir lokma almamıştım, ama her zamanki gibi masaya oturmuş ve gördüklerimi anlatmaya başlamıştım.

O gün tanık olduğum olay, sıradan bir olay değildi; hayatımda ilk kez açlığa dayanamayarak sokak ortasında bayılıp düşen bir insan görmüştüm. Olay beni öylesine sarsmıştı ki, ağzımı açmaksızın odaya girdim ve masaya oturdum. Tereyağlı ekmeğin, özellikle de masanın ortasında duran bal kavanozunun görünümü dilimi çözdü, bir şeyler söylemeye başladım. Hemen durumda bir terslik olduğunu anladı annem; ama âdeti olduğu üzere yeterinden hızlı tepki gösterdi. Birazcık bekleseydi —tereyağlı ekmeği elime alıp ısırıncaya, ya da hattâ üzerine bal sürünceye dek bekleseydi beni azarladığında, —kafam hâlâ karmakarışık olduğundan— iyice sarsılacaktım. Ama durumu ciddiye almadı; belki de masaya oturduğuma göre olağan ikindi çayı sürecini tamamlayacağımızı sanıyordu. Bu tür törenlere müthiş inanır, ve bunları beni elden geldiğince çabuk susturacak bir silah olarak kullanırdı; oysa şimdi çay saatinin açlık ve bayılma tablolarıyla bozulmasından rahatsız olmuş — hepsi bu, kendisi rahatsız olmuştu. Böylece acıma duygularından uzak bir halde benim durumumun içtenliğini kavrayamadı. Tepkisini gösterdiği anda masaya öyle bir yumruk indirdim ki çaylar masa örtüsüne döküldü, "Burada artık kalamam!" diye haykırdım ve dışarı fırladım.

Merdivenlerden indim, bisikletime atladım ve mahallemizin sokaklarında pedalları çevirip durdum. Ne istediğimi bilmeksizin (ne isteyebilirdim ki?) vargücümle ve de anlamsızca basıyordum pedallara; ikindi çaylarımıza karşı derin bir nefretle doluydum, bal kavanozuna sövüp duruyordum. "Ah onu elime alıp pencereden atabilseydim! Sokağın ortasına hem de! Bahçeye değil!" diye söyeniyordum. Herkesin gözü önünde sokağın ortasında parçalansaydı bir anlamı olacaktı; o zaman herkes başkaları açlıktan ölürken burada bal yiyen insanların bulunduğunu bilecekti. Ama böyle bir şey yapmamıştım. Bal kavanozunu yukarda,

masanın üzerinde bırakmıştım, çay fincanını bile devirmemiştim; azıcık çay sıçramıştı masa örtüsüne, hepsi bu. Olay beni derinden etkilemişti, ama aslında hiçbir şey yapabilmiş değildim, şiddet duygusu diye bir şey yoktu bende — melemelerini hiç kimsenin duymadığı sessiz sakin bir kuzuydum, n'olacak! Olan tek şey, Annemin, ikindi çayımızın berbat oluşundan duyduğu rahatsızlıktı.

Gerçekten de başka hiçbir şey olmamıştı. Sonunda eve döndüm. Annem acımalı bir tavırla olayın gerçekten de o kadar kötü mü olduğunu sorarak cezalandırdı beni; bayılan insan ayılırdı ne de olsa. Dünyanın sonu değildi bu. Belki de kadını tam düşerken gördüğüm için bu kadar çok korkmuştum. İnsanların *öldüğünü* görmek tümüyle farklı bir şeydi. Gene ormandaki sanatoryumu ve orada ölenleri anlatacak diye ödüm koptu. Hep o insanların *gözlerinin önünde* öldüğünü söylerdi. Ama bu kez söylemedi. Bu tür şeylere alışmam gerektiğini belirtmekle yetindi; hem, doktor olmak istediğimi söyleyip duruyordum. Bir hastası öldüğünde *perişan* olan doktor görülmüş müydü? Belki bu kadını bayılırken gördüğüm iyi olmuştu ayrıca, böylece bu türden şeylere alışmaya başlayacaktım.

Böylece beni müthiş öfkelendiren bir bayılma olayı, bir genel profesyonel mesele haline geldi: doktorların sorunuydu bu.Tersliklerime azarlamayla değil, daha sonraki yaşantımı anımsatmakla yanıt verdi, kendimi toparlayıp denetlemeyi öğrenmezsem başarısızlığa uğrardım ilerde.

O olaydan sonra annem teşhisini koydu: Doktorluk bana göre değildi. Yufka yüreğim, böyle bir mesleğe alışmama engeldi. Gerçi hiç itiraf etmedim ama, annemin gelecekteki tasarılarını bu şekilde yönlendirmesi beni çok etkilemişti. Konuyu uzun uzun düşündüm, bir türlü karar veremiyordum. Doktor olabileceğimden artık emin değildim.

Gılgamış ve Aristofanes

FRANKFURT dönemi, Pansiyon Charlotte'da gördüğüm türden insanların deneyimleriyle sınırlı değildi. Ama bu deneyimler düzenli bir süreç halinde her gün sürdüğünden, hafife alınmaları doğru olmazdı. Masaya, hem de hep aynı yere oturuyordunuz, karşınızda, sizin için birer

tiyatro oyuncusu haline gelen insanları izliyordunuz. Çoğu hep aynı kalıyordu; dudaklarından beklenmedik teksöz dökülmezdi. Ama bazıları doğalarının bütün yönlerini koruyor ve sıçramalarla sizi şaşırtabiliyorlardı. Şöyle ya da böyle, tam bir gösteriydi bu; ve ben, *bir kez olsun* merak ve heyecan duymadan girmedim o yemek salonuna.

Okuldaki öğretmenlerden biri dışında hiçbirine ısınamadım. Öfkesi burnunda Latince öğretmeni küçücük bir olayda parlar, bağırıp çağırmaya başlar, bize "leş kokulu hayvanlar" derdi. Tek hakareti bu değildi. Ezberlemek zorunda olduğumuz "tümce kalıpları" temeline dayalı pedagojik yöntemleri gülünçtü. Ondan hoşlanmayışımın, Zürih'te öğrendiğim Latinceyi unutmama yol açmamasına şaşmak gerek. Bu adamın patlamaları kadar gürültülü ve utandırıcı bir şeye hiçbir okulda tanık olmadım. Savaş onu derinden etkilemişti. Ciddi bir yara almış olsa gerekti; ona dayanabilmek için kendi kendinize böyle diyordunuz. Böylesine ağır değilse bile birçok öğretmen savaşın izlerini taşıyordu. İçlerinden biri, babacan, fırtına gibi bir adamdı, öğrencilere karşı taşkın duygularla dopdoluydu. Sonra hep sıkıntılı görünen harikulade bir matematik öğretmeni vardı, ama sıkıntısı öğrencilerine asla yansımaz, yalnız kendisini etkilerdi. Kendini tümüyle öğretmeye vermişti; hattâ bu yönde gösterdiği dikkat ve çaba nerdeyse ürkütücüydü.

İnsan bu öğretmenlere bakarak savaşın insanlar üzerinde yaptığı değişik etkileri betimleyebilir belki de; ama bunun için onların yaşadıkları, ancak bize hiç sözünü etmedikleri deneyimleri bilmek gerek. Karşımda yalnızca yüzleri ve bedenleri vardı ve onlar hakkında bildiğim tek şey sınıftaki davranış biçimleriydi; bunun dışında her şey, söylentiden ibaretti.

Ama gene de, kendisine şükran borçlu olduğum sakin ve nazik bir adamdan söz etmek isterim. Gerber, Almanca öğretmenimizdi. Diğerlerinin tersine, nerdeyse çekingen denebilecek bir havası vardı. Verdiği ödevler sayesinde aramızda bir tür dostluk gelişti. Konu Schiller'in *Mary Stuart*'ı da olsa, başka bir yapıtı da olsa, başlangıçta bu ödevler beni sıkıyordu. Çünkü hiçbir çaba harcamadan hazırlıyordum ve öğretmen yaptığımı beğeniyordu. Derken konular daha ilginç olmaya başladı, bu kez, okula karşı tepkileri dile getiren düşüncelerimi, kavgacı nitelik taşıyan gerçek görüşlerimi kaleme alıyordum; bunlar, öğretmenin gö-

rüşleriyle çakışmıyordu kuşkusuz. Ama o, kendi fikirlerimi dile getirmeme izin veriyordu. Kâğıdın altına kırmızı mürekkeple yazdığı notlar, düşüncelerimi geliştirmeme yarıyordu; ancak bunlar hep geniş bir hoşgörü içeriyor, düşüncelerimi söyleyiş biçimimi bir tür kabullenmişlikle karşılıyordu. İtirazlarını kabul etmezdim gerçi ama bunlar ne olursa olsun, bana düşmansı gelmezdi. Bunları dile getirdiğine sevinirdim. Bende yeni hevesler uyandıracak bir öğretmen değildi, ama çok anlayışlıydı. Elleri ve ayakları küçüktü, küçük hareketler yapardı; özellikle yavaş hareket etmesine karşın, yaptığı her şey, azıcık azaltılmış, küçültülmüş oranlardaymış izlenimi bırakırdı. Ses tonu da gösteriş yapan diğer öğretmenlerin itip kakıcı erkeksi tonundan uzaktı.

Gerber, okulun kitaplık kolu başkanıydı, benim buraya girmeme ve dilediğim her şeyi okumama olanak verdi. Eski Yunan yazınına müthiş meraklıydım; Tarihçileri, tiyatro yazarlarını, ozanları, hatipleri Almanca çevirilerinden durmadan birbiri ardına okuyordum. Yalnız filozoflara — Platon ile Aristoteles'e yanaşmıyordum. Ama bunların dışında yalnızca büyük yazarları değil, salt konularını ilginç bulduğum örneğin Diodoros ya da Strabo gibi yazarları da okuyordum. Hiç durmadan okumam Gerber'i şaşırttı; İki yıl boyunca buradan kitap almayı sürdürdüm. Strabon'a geldiğimde, Gerber başını hafifçe sallayarak, bu kez ortaçağ yazınından bir şeyler okumamı önerdi, ama bu, öneri olarak kaldı.

Bir keresinde ikimiz de kitaplıktayken, Gerber sakınarak, nerdeyse sevecen bir ses tonuyla ne olmak istediğimi sordu. Beklediği yanıtın ne olduğunu anlamıştım ama kendimden emin olmadığımı ele veren bir havayla, doktor olmak istediğimi söyledim. Şaşırdı; biraz düşündü, sonra bir uzlaşma noktası yakaladı: "Öyleyse ikinci bir Carl Ludwig Schleich[13] olacaksın," dedi. Gerber, Schleich'ın anılarından hoşlanıyordu, ama benim hiç düşünmeden yazar olmak istediğimi söylememi yeğlerdi. O günden sonra her fırsatta bir yolunu bulup sık sık doktor-yazarlardan söz etmeye başladı.

Onun derslerinde oyunları sesli okurduk, her öğrenci bir rol üstlenirdi; bu okumaların pek zevkli olduğunu söyleyemem doğrusu. Ama onun amacı, edebiyata ilgi duymayan öğrencilere bu tür roller vererek onlara

---

[13] (1859-1922): Kokainle lokal anestezi yapılabileceğini bulan, aynı zamanda da *Özyaşamöyküsel Anılar* diye bir kitap yazmış bir doktor.

bir coşku aşılamaktı. Derin, ağır anlamlar içeren oyunları pek seçmezdi. Schiller'in *Haydutlar*'ını, Goethe'nin *Egmont*'unu ve *Kral Lear*'i okuduk, hattâ bu oyunlardan bazılarını Schauspielhaus'da izleme olanağı da bulduk.

Pansiyon Charlotte'daki konuklar, bu tiyatro oyunlarını uzun uzun konuşurlar, ayrıntılarıyla tartışırlardı; işin ehli olanlar söze her seferinde *Frankfurter Zeitung*'daki eleştirileri aktarmakla başlar, eleştirmenle aynı görüşte olmasalar bile neden karşı olduklarını açıklarlar, ama gene de yazıya dökülmüş entellektüel görüşe saygılarını esirgemezlerdi. Dolayısıyla bu konuşmalar düzeyli, ve belki de diğer konularda yapılanlardan daha ciddi olurdu. Tiyatroya karşı derin bir ilgi seziliyor ve bununla herkes gurur duyuyordu. Bir oyun başarıya ulaşamamışsa, herkes kişisel olarak etkilenir, kötüniyetle yapılmış saldırıları yerden yere vururlardı. Tiyatro, kabul edilmiş bir kurumdu, başka alanlarda hiç anlaşmayanlar bile tiyatroyu gözleri gibi korur, mesele çıkarmamaya çalışırlardı. Herr Schutt, ciddi yaraları nedeniyle pek tiyatroya gitmezdi; ama söylediği birkaç sözcükten, Fräulein Kündig'e her oyunu anlattırdığını fark ederdiniz. Söylediği her söz, oyunu bizzat izlemişçesine kararlıydı. Söyleyecek sözü olmayan varsa, dilini tutardı; dünyadaki en büyük utanç, kendini bu alanda küçük düşürmekti.

Her şeyin tahterevalli gibi sallandığı ve boş söz olmaları dışındaki nedenlerle de bir diğerininkiyle çatışan tüm diğer konuşmalar kesinlikten uzak göründüğünden, özellikle de çok genç biri, hiç değilse tek bir şeyin, tiyatronun dokunulmaz olduğu izlenimini ediniyordu.

Schauspielhaus'a bayağı sık giderdim, oyunlardan biri beni öyle sarmıştı ki, birkaç kez izlemek için elimden geleni yaptım. Oyunculardan birine aklımı takmıştım, gözümü hiç ondan ayırmıyordum, hattâ bugün bile gözümün önünde: Kleist'ın Penthesilea'sı rolünde Gerda Müller'di bu. *Bu* tutku yüreğime yerleşti. Aşkı *Penthesilea*[14]ile tanıdığımdan asla kuşku duymuyordum. Oyun, okumakta olduğum Yunan tragedyalarından biri olan *Bakhalar* gibi sardı beni. Savaşan Amazonların yabanıllığı Maenadlarınkine benziyordu; kralı paramparça eden fürilerin yerini, av köpeklerinin dişlerini etine gömdüğü Achilleus'un üstüne salan Pent-

[14] H. von Kleist'ın (1808) ünlü trajedisi.

hesilea almıştı. O günden beri, bu oyunun bir başka sahnelenişini görmeye cesaret edemedim; ve her okuyuşumda, benim için hiç zayıflamayan o sesi, *onun* sesini duydum. İçimde aşk hakikatinin tohumunu yeşerten aktriste sadık kaldım.

Bu oyuncuyla pansiyondaki komşumuzun odasında geçen üzücü olaylar arasında bağ kurmadım, ve *Bir Delinin İtirafları*'nı hep bir yığın yalan olarak kabul etmeyi sürdürdüm.

Sık sık sahneye çıkan aktörlerden biri Carl Ebert'ti; önceleri düzenli olarak, sonradan arada bir konuk oyuncu olarak oynadı. Yıllar sonra çok farklı şeylerle ünlü oldu. Gençliğimde onu Schiller'in Karl Moor'u olarak[15] Egmont olarak gördüm. Onu çok farklı rollerde görmeye alıştım. Bir oyuna sırf o rol aldı diye gittiğim çok olmuştur; bu zayıflığımdan dolayı hiç utanç duymuyorum; çünkü Frankfurt dönemimdeki en önemli deneyimimi ona borçluyum. Bir Pazar matinesinde, Ebert, hiç duymadığım bir yapıttan parçalar okuyacaktı. Bu, İncilden daha eski bir kitap, bir Babil destanıydı. Babillilerin bir tufan geçirdiğini biliyordum; söylencenin, İncil'e onlardan alındığı varsayılıyordu. Bu konuda söylenebilecekler bu kadardı, ve kalkıp onu dinlemeye gitmem için yalnızca bu neden beni yerimden oynatamazdı. Ama okuyan Carl Ebert'ti, böylece, bir sevgili aktörün hayranı olarak hayatımda ve hayatımın asıl anlamında, inancımda, gücümde, beklentilerimde, dünyadaki her şeyden büyük ve önemli etkisi olan *Gılgamış*'ı keşfetmiş oldum.

Gılgamış'ın dostu Enkidu'nun ölümü üzerine yaktığı ağıt, beni ta yüreğimden etkiledi:

Gece gündüz ağladım onun için
Kimsenin gömmesine izin vermedim—
Çığlıklarım
Dostumu ayağa kaldıracak mı,
Görmek istedim.
Yedi gün yedi gece
Kurtçuklar yüzüne üşüşünceye dek
Bekledim.

[15] Karl Moor Schiller'in *Brigands*'ındaki başkişidir, isyancı ve adil oğulu simgeler.

O gittiğinde, ben hayatı yeniden bulmadım,
Bir eşkiya gibi bozkırda dolaştım durdum.

Sonra ölüme karşı koyma girişimleri anlatılıyordu, göklere uzanan dağların karanlığında dolaşması, ölüm sularını geçmesi, Büyük Tufandan kurtulan ve Tanrıların ölümsüzlükle ödüllendirdiği atası Utnapishim'le karşılaşması betimleniyordu. Gılgamış ona ölümsüzlüğün nasıl elde edileceğini soruyordu. Gılgamış bu arayışında başarıya ulaşamadı, hattâ öldü bile. Ama bu, girişiminin, çabalarının gerekliliğini çok daha geçerli kılmaktaydı.

Böylece, bir söylencenin etkilerini kendi varlığımda yaşamıştım: bunu izleyen yarım yüzyıl boyunca çeşitli şekillerde düşündüğüm, kafamda sık sık evirip çevirdiğim, ama *bir kez* olsun bütün içtenliğimle kuşku duymadığım bir şeydi bu. İçimde hep değişmez bir öğe olarak kalan bir şeyi, bir bölünmez sayı gibi, bütüncül bir erek olarak benliğime kattım.Bunda bir yanlışlık göremiyorum. Bu türden bir masala *inanıp inanmadığım* sorusu beni etkilemiyor; yaradılışım, özüm gereği inanıp inanmadığıma karar veremem. Asıl mesele, şimdiye dek bütün insanların öldüğünü bir papağan gibi yinelemek değil: önemli olan, ölüme *razı olmaya*, ya da karşı durmaya karar vermek. Ölüme karşı duyduğum öfke sayesinde, utkunun da, servetin de, sefaletin ve her alanda umutsuzluğa düşmenin de bana göre olduğunu öğrendim. Sonsuz bir isyan içinde yaşıyordum. Zaman içinde yitirdiğim bana yakın ve değerli kişiler karşısındaki üzüntüm Gılgamış'ın dostu Enkidu için duyduğu üzüntüden daha az olmadı gerçi, ama o aslan-adamdan bir üstünlüğüm, tek, bir tek üstünlüğüm oldu: yalnızca yakınlarımın değil *her bir* insanoğlunun yaşamı benim için önem taşımakta.

Bu destanın yalnızca birkaç kahramanda yoğunlaşması, destanla karşılaştığım kargaşalı döneme zıt düşüyordu. O Frankfurt yıllarındaki anılarımı, birbiri ardına hızla gelen toplumsal olaylar oluşturuyordu. Hepsi de söylentilerle başlıyordu — pansiyon masası, hepsi de asılsız olmayan bir söylentiler kovanıydı. Rathenau'nun öldürülmesi olayını gazetede okumadan önce (radyo yoktu) pansiyoncuların tartıştığını anımsıyorum örneğin. Bu söylentilerde Fransızlardan sık sık söz ediliyordu. Frankfurt'u işgal etmişler, sonra çekilmişlerdi, şimdi de ansızın geri gelecekleri

söylentileri dolaşıyordu. *Misilleme* ve *tazminat* sözcükleri ağızlardan düşmüyordu. Okulumuzun bodrumunda gizli bir silah deposunun bulunması büyük heyecan yarattı. Konu araştırıldığında, bu silahların, yalnızca uzaktan tanıdığım, okulda çok sevilen genç bir öğretmen tarafından oraya yığıldığı ortaya çıktı.

Gördüğüm ilk gösteri yürüyüşleri, beni derinden etkilemişti; bunlar hiç de seyrek değildi ve daima savaşa karşı gösterilerdi. Savaşı sona erdiren devrimden yana olanlarla, savaşa değil de, bir yıl sonraki Versailles Anlaşmasına karşı olanlar arasında köklü bir ayrılık vardı. Bu, en önemli farkı oluşturuyordu; etkileri gözle görülür hale gelmişti bile. Rathenau'nun öldürülmesini protesto edenlerin gösterisi, ilk kitle deneyimimi yaşamamı sağlamıştı. Bu deneyimin yarattığı sonuçları, birkaç yıl sonrasının anılarında aktaracağım için, (bkz. s.78-80) olanları şimdi anlatmak istemiyorum.

Frankfurt'taki son yılımız, küçük ailemiz için gene bir çözülme yılı oldu. Annem hastalandı; belki de günlük tartışmalarımıza artık dayanamaz hale gelmişti. Eskiden sık sık yaptığı üzere güneye gitti. Biz üç kardeş Pansiyon Charlotte'dan ayrıldık ve bir ailenin yanına taşındık. Evin hanımı Frau Suse, insanın kendi annesinden bile beklemeyeceği sıcaklık ve sevecenlikle konuk etti bizi. Bu ailede bir baba, bir anne, aşağı yukarı bizim yaşlarımızda iki çocuk, bir babaanne ve bir hizmetçi vardı. Evlerine aldıkları iki üç yabancı pansiyoncunun yanı sıra, ailenin bütün üyelerini de tek tek yakından tanıdım — hem öylesine iyi tanıdım ki, bu dönemde insanlar hakkında öğrendiklerimi açıklamak için yeni bir kitap yazmam gerekir.

Bu enflasyonun yüksek noktalara ulaştığı dönemdi; bir trilyona ulaşan günlük sıçramalar hep aynı olmasa da herkesi aşırı ölçüde etkiliyordu. Bunu izlemek korkunçtu. Olan biten her şey —ve de çok şey oluyordu— yalnızca bir tek şeye, paranın tehlikeli boyutlarda değer yitirmesine bağlıydı. İnsanlar, yalnızca düzensizliğin altında eziliyor değildi, günlük *patlamalar* oluyordu sanki; bir patlamada canını kurtaran, ertesi gün bir başka patlamayla karşılaşıyordu. Etkileri, yalnızca genelde izlemekle kalmadım; hepsini de apaçık, çok yakından o ailenin her bir üyesinde gözlerimle gördüm; en küçük, en özel, en kişisel olayın bile hep tek bir nedeni vardı: paranın şiddetli bir kızla yok olması.

Kendi ailemdeki paragöz insanlara karşı kendimi savunabilmek için paraya değer vermeyi biraz da erdemsizlik olarak görüyordum. Parayı, sıkıcı, tekdüze, zihinsel gelişmeye hiçbir katkısı bulunmayan, kendilerini ona adamış insanları giderek daha kuru, daha kısır hale getiren bir şey olarak görüyordum. Ama şimdi, ansızın bir başka açıdan, ürkütücü bir yönden —elinde dev bir kamçı olan, bunu her şeyin üzerinde şaklatan, en özel sığınaklarında, yuvalarında gizlenmiş insanlara ulaşan bir kötülük nesnesi olarak görüyordum parayı.

Annemin Frankfurt'tan kaçmak istemesinin nedeni, belki de başlangıçta soğukkanlılıkla karşıladığı, ama benim durup dinlenmeden kendisine anımsattığım bu kaçınılmaz sonuç oldu. Viyana'ya dönmek istiyordu. Hastalığı yarı yarıya iyileştiği an, iki kardeşimi aldı, onlara Viyana'da okullar ayarladı. Ben altı ay daha Frankfurt'ta kaldım, çünkü lise son sınıftaydım ve Viyana'da üniversiteye başlayacaktım.

Frankfurt'taki bu altı ay süresince aynı aileyle kaldım. Kendimi çok rahat ve özgür hissediyordum. Mitinglere, toplantılara katılıyor, geceleri de sokaklarda toplantıda konuşulanlarla ilgili tartışmaları dinliyordum; her görüşü, her kanıyı izliyordum, diğerlerininkine ters düşen görüşleri dinliyordum. Tartışmalar öyle tutkuluydu ki, herkes hemen parlıyordu; ben hiç katılmıyor, yalnızca dinliyordum; bugün, ne denli savunmasız olduğumu düşündükçe, dinleme, anlama yönünde harcadığım çaba, gösterdiğim dikkat bana korkunç geliyor. İnsanın kendi görüşleri o aşırı baskının yarattığı düzeye ulaşamıyor. Bana uymayan pek çok şey vardı, ama elimde nedenlerini açıklayacak kanıt yoktu. Bazı şeyler ilgimi çekiyordu, ama bunun nedenini anlatamıyordum. Burada birbirleriyle çarpışan dillerin ayrılığını hâlâ göremiyordum. Dinlediğim bütün insanlar arasında gerçek yüzüyle görebildiğim, ya da hattâ yalnızca içten bir mimiğini yakaladığım tek kişi yoktu. Kavradığım bir şey varsa, o da görüşlerin ayrı olduğu, kanıların değişmediğiydi; içinden dumanlar çıkan, fokur fokur kaynayan bir cadı kazanıydı bu, ama içinde bulunan bütün malzemelerin kendilerine özgü kokuları vardı ve tek tek ayırt edilebiliyorlardı. Hayatımın hiçbir döneminde, insanları o altı ayda tanık olduğum kadar kaygılı ve o kadar fazla konuşurken görmedim. Birer birey olarak birbirlerinden ne yönde ayrıldıkları pek o kadar önemli değildi; o dönemde, belli belirsiz fark ettiğim şeyler, daha sonraki yıllarda

aradığım en temel nitelikler olacaktı. Benim yapıma uymasa, hoşuma gitmese de her kanıya kulak veriyordum. Sınanmış ve denenmiş etkilerinden emin olan bazı konuşmacılar, şarlatana benziyorlardı. Ama toplantı dağıldıktan sonra sokaktaki tartışmalarda, hatip olmayan insanlar birbirlerini ikna etmeye çalıştıklarında tedirginlikleri beni çok etkiliyordu, hepsini de ciddiye alıyordum.

Bu dönemi Aristophanesçi çıraklık dönemim olarak betimlerken kibirlilik ya da düşüncesizlik ediyor değilim. O sıralarda Aristophanes'i okuyordum ve komedilerinin her birinin, şaşırtıcı bir temel fikrin etrafında dönmesi, bu anlamda çok güçlü ve tutarlı olması bana çok çarpıcı gelmişti. Okuduğum ilk Aristophanes oyunu olan *Lysistrata*'da, kadınlar kocalarıyla cinsel ilişkide bulunmayı reddediyorlardı; onların bu grevi, Sparta ile Atina arasındaki savaşı sona erdiyordu. Bu türden temel fikirlere Aristophanes'de sık rastlanır; komedilerinin çoğu yitirilmiş olduğundan, bugün bu eşsiz esin örnekleri elimizde yok. Çevremden algıladığım şeylerle bu oyunlar arasındaki benzerliği görmemek için kör olmam gerekirdi. Burada da her şey tek bir temel koşuldan, paranın hızla değer yitirişinden kaynaklanıyordu. Esin falan değildi bu, gerçeklikti; bu yüzden de gülünç değildi, korkunçtu. Ama bütünlüğü olan bir yapı olarak, insan öyle görmeye çabalarsa, bu komedilerden birini andırıyordu. Hattâ denebilir ki, Aristophanes'in bakışının acımasızlığı, binlerce küçük parçaya ayrılmakta olan bir dünyayı bir arada tutmanın tek olanaklılığını sunmaktaydı.

O günden sonra, yalnızca özel konuları ya da sorunları ele alan sahne oyunlarına karşı sarsılmaz bir hoşnutsuzluk duymaya başladım. Atinadaki Eski ve Yeni Komedi arasındaki çatışmada, tam anlamıyla farkında olmamakla birlikte Eski Komediyi tutuyordum. Bence tiyatro, yalnızca halkı bir bütün olarak etkileyen bir şeyi canlandırmalı. Şu ya da bu bireyi hedef alan karakter komedisi ne kadar iyi olursa olsun, beni biraz utandırır. Yalnızca gerekli olduğunda, yemek yemek için ya da benzeri bir amacım olmaksızın ayrılmadığım bir saklanma noktasına çekilmişim gibi hissederim kendimi hep. Komedi, bana göre tıpkı Aristophanes'le başladığı gibi, *evrenselliği* içinde, dünyayı geniş bağlamlarda gözler önüne serdiği oranda hayat bulur. Ancak bu bağlamları gözüpeklikle ele almalı, yaratıcılığını, çılgınlığın sınırına varacak ölçüde sınırsız tutmalı, yeni ya-

ratıcılıklar, yeni esinler yeni yapılar bulmalı, bunları birbirine eklemeli, birbirinden ayırmalı, karşılaştırmalı, aynı zamanda hepsini yerli yerine koyabilmelidir; kendini asla tekrar etmemeli, asla bayağılaşmamalı, izleyiciden alabileceği en fazla şeyi almalı, onu sarsmalı, avucuna almalı ve süzgeçten geçirmelidir.

Benim için ilerde çok önemli olan drama tercihimin daha o günden belirlenmiş olabileceğini çok daha ileriki yıllarda düşündüm. Yanıldığımı sanmıyorum; yoksa, Frankfurt'ta yaşadığım karmakarışık toplu olaylarla dolup taşan son yılıma ilişkin anılarımın ilk okuduğumda beni müthiş saran Aristophanes komedilerindeki aynı dünyayı içermesini nasıl açıklayabilirdim. Bu iki yön arasında hiçbir şey görmüyorum, örtüşüyorlar; belleğimde bu kadar yakın bir birliktelik içinde bulunmaları, o dönemde her biri bir diğeri üzerinde belirleyici etkide bulunan belli başlı olgular olduklarını gösteriyor.

Ama aynı zamanda Gılgamış'la bağlantılı bir başka şey de cereyan ediyor, hattâ bir panzehir görevi görüyordu. Bu, kendine özgü bir yalnızlık içinde bütün diğer insanlardan ayrılmış tek bir insan bireyinin yazgısıyla ilgiliydi; ölmek zorundaydı o, ancak ölümün onun için kaçınılmaz olduğu olgusunu kabullenecek miydi, yoksa kabullenmeyecek miydi...

İkinci Bölüm

Fırtına ve Zorunluluk

Viyana 1924-1925

Kardeşimle Yaşantım

1924 Nisanının başlarında, Georg'la ikimiz, Viyana'da, Frau Sussin'in Praterstrasse 22 numaradaki apartmanında bir odaya taşındık. Karanlık bir arka odaydı bu, bahçeye bakan bir penceresi vardı. Burada, birlikte çok uzun bir süre değil, dört ay geçirdik. Ama ilk kez kardeşimle yalnız yaşıyordum ve pek çok şey oldu.

Aramızda yakınlık doğdu. Her şey hakkında, özellikle de moral sorunlar konusunda danıştığı bir akıl hocasının yerini aldım. İnsan ne yapabilirdi ve ne yapmalıydı, neleri her koşul altında elinin tersiyle itmeliydi, neleri anlamalıydı, neleri öğrenmeye çalışmalıydı — o dört ayın nerdeyse her akşamı, pencerenin yanındaki büyük kare masanın başında, ikimizin de önünde kitaplar ve defterler olduğu halde, hem ödevlerimizi yapıyor, hem de bu konuları tartışıyorduk. Birbirimize doksan derecelik bir açıyla oturuyorduk, başımızı kaldırdığımızda birbirimizin gözünün içine bakabilirdik. O zamanlar altı yaş küçüğüm olmasına karşın, benden azıcık daha uzundu Georg. Oturduğumuzda hemen hemen aynı hizaya geliyorduk. Viyana'da kimya eğitimine başlama kararı vermiştim (sonuna dek gideceğimden hâlâ emin değildim gerçi); birinci sömestr bir ay sonra başlayacaktı. Frankfurt'ta okulda kimya dersi almadığımdan, bu alanda biraz bilgi edinmemin zamanı gelmişti. Önümdeki dört hafta içinde, eksiklerimi tamamlamak istiyordum. Önümde *İnorganik Kimya Ders Kitabı* duruyordu; uygulama ödevleri içermeyen kuramsal bir kitap olduğundan ilgimi çekti, hızlı bir gelişme gösterdim.

Ama konu ne olursa olsun, dersime ne kadar dalmış olursam olayım, Georg istediği her an araya girebilir ve bana sorular sorabilirdi; buna izni vardı. Stubenbastei'da modern dillerin ağırlıkta olduğu bir liseye, Realgymnasium'a gidiyordu, onüç yaşında olduğundan, bir alt sınıftan başlamıştı. İstekle ve hevesle, kolayca öğreniyordu, ama bu okulda çok

ciddiye alınan çizimle arası iyi değildi. Tıpkı onun yaşındayken benim olduğum gibi bilgi edinmeye istekliydi, her konuda gayet mantıklı sorular aklına gelirdi. Anlamadığı bir şey pek nadir çıkardı; okuduklarını kolayca anlıyordu. Ders kitaplarının genel içeriklerine ek olarak bazı ayrıntıları sorardı bana. Sorularının çoğunu, hiç düşünmeden ya da kitaplara başvurmadan yanıtlayabiliyordum. Ona bilgi aktarmak beni mutlu ediyordu; eskiden her şeyi kendime saklardım; bu konuları konuşabileceğim kimse yoktu çevremde. Çalışmamı her bölüşünde ne kadar mutlu olduğumu fark ediyordu; sorularının ardı arkası kesilmiyordu. Yalnızca birkaç saat içinde birçok konu açıldı, soruları, belki de dört yıl ya d daha uzun bir süre okuyacağım ve bu nedenle bana yabancı hattâ ürkütücü gelen kimya dersimde bana cesaret veriyordu. Bana Romalı yazarları soruyordu örneğin, tarihten soruyordu (bu durumlarda konuşmayı elimden geldiğince Yunanlılara getiriyordum), matematik problemleri, bitkilerin, hayvanların biyolojik yapıları ve hepsinden güzeli, coğrafyayla ilgili soruları, ülkeleri ve halklarını soruyordu. Bu konuda susmak bilmeyeceğimi anlamış bulunuyordu, kaşiflerimden öğrendiklerimi ona öyle büyük bir istekle ve ayrıntılarıyla tekrarlıyordum ki, bazen kendimi tutup kısa kesmek zorunda kalıyordum. İnsanların davranışlarını yargılamaktan da geri durmuyordum. Yabancı ülkelerdeki hastalıklarla mücadele konusuna girince zevkten kendimden geçiyordum. Doktor olma fikrinden vazgeçişime hâlâ hayıflanıyordum, eski arzumu büyük bir saflıkla ve hiç dirençle karşılaşmaksızın ona aşıladım.

Ondaki doymakbilmezliğe bayılıyordum. Kitaplarımın başına oturduğumda, soru sormasını dört gözle beklerdim. Onun sessizliğine kendiminkinden çok daha fazla üzülürdüm. Egemen ya da hesapçı bir tip olsaydı, beni kolayca denetimi altına alabilirdi. Masamızın başında onun sorularının duyulmadığı bir akşam düşünemiyordum; böyle olsaydı, çok kırılır, üzülürdüm sanıyorum. Güzel olan şuydu: Gizli bir niyet yoktu sorularında, tıpkı benim yanıtlarımda olmadığı gibi. O bilmek istiyordu; bense bildiklerimi ona vermek; öğrendiği her şey, kendiliğinden yeni sorulara yol açıyordu. Beni hiç utandırmaması şaşılacak şeydi. Doymakbilmezliği, benim sınırlarıma dayanıyordu. Zihinlerimiz aynı yollarda mı işliyordu yoksa bendeki düşünme enerjisi mi onu diğer şeylerden uzak tutuyordu, bilemiyorum, ama yalnızca yanıt verebileceğim soruları sorar,

beni asla küçük düşürmezdi — aslında bilemeyeceğim bir şeyi sormakla bunu kolayca başarabilirdi. İkimiz de tümüyle açıktık, birbirimizden hiçbir şeyi gizlemiyorduk. Bu dönemde, ikimiz aynı ölçüde birbirimize bağımlıydık; bize yakın başka hiç kimse yoktu; yerine getirmemiz gereken tek bir koşul vardı: birbirimizi düş kırıklığına uğratmayacaktık. Pencerenin dibine dayanmış büyük kare masamızdaki ortak "öğrenme akşamları"mızı hiçbir durum ve koşulda ihmal etmedim.

Yaz geldi, günler uzadı, bahçeye bakan camlarımızı açtık. Tam altımızda, iki kat aşağıda, terzi Fink'in dükkânı vardı; onun pencereleri de açıktı ve dikiş makinasının tatlı mırıltısı bize kadar gelirdi. Gece geç saatlere kadar çalışırdı; her zaman çalışırdı Fink. Kare masamızda akşam yemeği yerken duyardık onu, masayı topladığımızda duyardık, okumaya oturduğumuzda duyardık, ancak konuşmamız başka *her şeyi* unutacağımız kadar heyecanlı hale gelince duymaz olurduk. Ama sonra, gün erken başladığından yorgun düşerek yatağımıza uzandığımızda, ta uyuyuncaya dek onun dikiş makinasının mırıltılarını duyardık.

Akşam yemeğimiz ekmek ve yoğurttan, hatta bir süre için yalnızca ekmekten oluşuyordu; çünkü yaşama düzenimiz tümüyle benim suçum olan küçük bir felaketle başlamıştı. Bize verilen para kıttı, ama bütün harcamalarımız hesaplanmıştı, biraz daha zengin bir akşam yemeği yiyebilirdik. Aylık paramızın bir bölümünü büyükbabamdan, kalanını da annemden olmak üzere önceden almıştım. Hepsini de üstümde taşıyor, idareli harcamayı planlıyordum. Bu konuda tecrübeliydim; Frankfurt'ta kardeşlerimle birlikte annemsiz altı ay geçirmiştim, üstelik, enflasyonun son çılgın döneminde, her şeyi gerektiği gibi yapmak ve yakaları bir arada tutmak hiç de kolay olmamıştı. O döneme kıyasla Viyana çocuk oyuncağı gibi geliyordu.

Çocuk oyuncağı olacaktı da. Ama *Prater*[1] Eğlence Parkını hesaba katmamıştım. Çok yakınımızda, on beş dakika uzaklıktaydı; Viyana'daki çocukluğum sırasında benim için büyük önem taşıdığından daha da yakınmış gibi geliyordu. Kardeşimi bu parkın tuzaklarından uzak tutmak yerine bir cumartesi öğle sonrasında, ona, bazıları artık yok olmuş bulunan güzellikleri gösterdim. Aslında, yok olmamış olanlar bile şimdi düş kırıcıydı. Viyana'dan ilk ayrıldığımızda Georg beş yaşındaydı, eğlence

[1] Daha çok soyluların ziyaret ettiği bu Lunapark bugün çok daha popüler hale gelmiştir.

parkını hiç anımsamıyordu; dolayısıyla yalnızca benim şimdi anlattığım kadarıyla gözünde canlandırıyordu burayı; bense her şeyi süsleyip püsleyerek, belki de abartarak betimliyordum. Çünkü ona Aiskhylos'un Prometheus'unu anlatan, Fransız Devrimini, yerçekimi yasasını, evrim kuramını açıklayan sözümona her şeyi bilir bir ağabey olarak, başka bir şey yokmuşçasına Eğlence Tünelindeki Messina Depreminden ve tünelin önündeki Cehennem Ağzından söz etmem biraz ayıp kaçıyordu.

Korkunç renklerle boyanmış bir tablo çizmiş olsam gerek, çünkü sonunda Eğlence Tünelini bulup da şeytanların tırmıklara takılmış günahkârları sakin sakin cehenneme tıktıkları noktada durduğumuzda, Georg şaşkın gözlerle bana baktı ve: "Gerçekten de korkmuş muydun bundan?" diye sordu.

"Ben korkmadım. Sekiz yaşımdaydım, ama siz ikiniz korkmuştunuz; o zamanlar pek küçüktünüz."

Bana olan saygısını yitirmek üzere olduğunu fark ettim. Bu duygusunun da pek haklı olmadığını düşünüyor gibiydi. Akşam konuşmalarımızdan çok hoşnuttu, daha başlar başlamaz kendini kaptırıyordu, bu durumda, bizi buraya getiren Messina Depremini görmeye istekli davranmadı. Ben de bu işten sıyrıldığım için rahatlamıştım. Şimdi ben de depremi görmek istemiyordum, onu çabucak oradan uzaklaştırdım. Böylece anılarımda onu eski görkemiyle koruyabilirdim.

Ama işin ucunu kolay kolay bırakacak değildim; düş kırıklığını giderecek bir şeyler sunmalıydım ona. Böylece aslında beni hiçbir zaman ilgilendirmemiş olmasına karşın eğlence parkındaki şans oyunlarına attım kendimi. Çeşitli oyunlar vardı ama başında durmadan kazanan birkaç kişi olması nedeniyle halka atma oyununu gözüme kestirdim. Kardeşimi oynattım; halkaları geçiremedi. Kendim denedim; hiçbir atış hedefe ulaşmadı. Gene denedim; tepem atmıştı. Kısa süre içinde kendimi öylesine kaptırmış bulunuyordum ki, kardeşim kolumu dürtmeye başladı; ama ben oyundan vazgeçmiyordum. Aylık harçlığımızın eriyip gidişini izliyordu, başıma gelebilecekleri de pekâlâ anlayacak durumdaydı ama hiçbir şey söylemiyordu. Bir kez daha denemek istediğini bile söylemedi. Sanırım anlatılamaz ölçüde kötü nişancılığımdan karşısında duyduğum utanca dayanamayacağımı, birkaç başarılı atışla bundan kurtulmak zorunda olduğumu anlamıştı. Felce uğramış bir halde beni izliyor, arada

bir toparlanıp sağına soluna bakıyordu; Eğlence Tünelindeki mekanik figürlerden birine benziyordu. Bense durmadan atıyordum; her seferinde biraz daha kötü nişan alıyordum. İki utanç birbirine karışmış, tek bir hırs haline gelmişti. Kısa bir süre gibi geldi bana ama bir hayli zaman geçmiş olsa gerekti, çünkü ansızın Mayıs harçlığımızın tümü bitti.

Yalnız olsaydım fazla üzülmezdim. Ama hayatından sorumlu olduğum, deyiş yerindeyse babasının yerini tuttuğum, öğütler verdiğim, büyük idealler aşılamaya çalıştığım kardeşim de söz konusuydu burada. Henüz çalışmaya başladığım Kimya Laboratuvarında akşama ona anlatacak, unutmaya cağı kadar derinden etkileyecek şeyler kurardım kafamda. Özellikle de beni artık iyice sarmış bir heyecan haline gelen kardeşçe sevgimden dolayı, her bir tümcemin sorumluluk taşıdığını, söylediğim tek yanlış şeyin onu yanlış yola yönelteceğini ve hayatını mahfedeceğini düşünür dururdum — şimdiyse bütün bir Mayıs ayını mahfetmiştim ve bunu herkesten hele hele birlikte yaşadığımız Sussin ailesinden gizlemek zorundaydık, bizi evden çıkarırlar diye ödüm kopuyordu.

Neyse ki itibarımı yitirme sürecimi kimse izlemedi ve bilmeyecekti, ve Georg sessizliğin ne kadar önemli olduğunu anında kavramıştı. Erkekçe çözümlerle birbirimizi avuttuk. Öğle yemeklerimizi her gün Carl Tiyatrosunun yanında bulunan, büyükbabamın bize gösterdiği Benveniste Lokantasında yerdik. Ama ille de orda yemek zorunda değildik. Yoğurt ekmek bize yeterdi. Akşam yemeği içinse yalnızca birer dilim ekmekle yetinebilirdik. Bu kadarcık yiyeceğin bile parasını nasıl bulacağımı ona söylemedim: Kendim de bilmiyordum çünkü.

Benim neden olduğum bu küçük felâket sanırım bizi daha da — her akşamki soru-cevap oyunundakinden bile fazla yakınlaştırdı. Bir ay süresince fazlasıyla yoksul bir yaşam sürdük. Frau Sussin'in bize her sabah getirdiği kahvaltı olmasaydı ne yapardık bilemiyordum. Açlıktan kavranır halde sütlü kahvelerimizi ve ikişer çöreğimizi beklerdik. Frau Sussin elinde tepsiyle odaya girdiğinde erkenden kalkmış, yıkanıp paklanmış, kare masamızın başına oturmuş olurduk. Sabırsızlığımızı ele verecek sinirli hareketlerden kaçınırdık; birlikte bir şey ezberliyormuşuz gibi ciddi ciddi otururduk. Ev sahibimiz her sabah bize bir iki söz söylemeye büyük önem verirdi. Her seferinde iyi uyuyup uyumadığımızı söylemek zo-

rundaydık, neyse ki kendi uykusuyla ilgili bilgileri aktarma adeti yoktu.

Ama mutlaka her sabah, dokunaklı bir havayla, Belgrat'da bir hapishanede yatan erkek kardeşinden söz ederdi. "Bir idealisttir o!" Böyle başlar ve hemen ardından söze girerdi, ama "Bir idealisttir o!" demeden söze girmezdi. Kardeşinin siyasal görüşlerine katılmıyordu elbet ama onunla gurur duyuyordu çünkü adam, Henri Barbusse ile, Romain Rolland ile yakın arkadaştı. Kendisi hastaydı; tüberküloz geçirmişti; tutukevi zehirdi onun için; böyle bir durumda beslenme özellikle önemliydi. Dumanları tüten kahveyle kahvaltıyı odamıza getirirken kardeşinin bunlardan yoksun olduğu aklına gelir, doğallıkla ondan söz ederdi. "Okula çok erken başladı. "Bu noktada Georg'u gösterir, "Onun yaşındayken bir idealistti daha. Okulda konuşmalar yapar, bundan dolayı da cezalandırılırdı. Öğretmenleri ondan yanaydı gerçi ama gene de cezalandırırlardı." Kardeşinin inatçılığını onaylamıyordu ama bundan dolayı azarlayıcı tek söz etmezdi. Sussinlerle birlikte yaşayan bekar kızkardeşiyle kendisi kardeşlerinin görüşleriyle ilgili çeşit çeşit söylenti duymuşlardı. Sırp kralcıları onun görüşlerini ne kadar umursuyorlarsa, iyi Avusturyalılar da o kadar umursuyorlardı. Zaten kız kardeşler siyasetten anlamadıklarına karar vermiş, ve bu işi erkeklere bırakmayı alışkanlık haline getirmişlerdi.

Moshe Pijade —kardeşlerinin adıydı bu— kendisini her zaman için bir devrimci ve bir yazar olarak görmüştü. Bu alanda bir yerlere vardığı Fransız dostlarının adından belli olsa gerekti. Tutukevi, özellikle de kardeşinin hastalığı ve açlık, Frau Sussin'in aklını pek meşgul ederdi. Odamıza getirdiği kahvaltı, kardeşine vermiş olmayı dilediği bir şeydi; dolayısıyla her sabah onu hatırlamayıp da ne yapabilirdi. Gerçi, kurtlar kadar aç olan bizim açlığımızı arttırıyordu; ama buna karşılık kardeşinin açlığından söz ederek bize güç veriyordu. Karnının aç olduğunu asla itiraf etmezdi kardeşi. Daha küçükken bile, açlığının farkına vardığı görülmemişti, çünkü hep idealleriyle uğraşırdı. Bu şekilde, Pijade bizim için bir anıt haline geldi. Ve her sabah, sütlü kahveyle çörekleri beklediğimiz sabırsızlıkla Frau Sussin'in öyküsünü bekler olduk. Bu ayrıca, Georg'un ilerde yaşamının tek uğraşı olan tüberkülozu ilk duyuşu olmuştu.[2]

[2] George Canetti, Paris'te, Pasteur Enstitü'sünde araştırmacı oldu.

Apartmandan birlikte çıkardık. Bahçeye iner, sola sapar terzi Herr Fink'i görürdük; o çoktandır dikiş makinesinin başında oturuyor olurdu. Gece uykuya dalmadan önce olduğu gibi, sabah uyandığımızda da ilk duyduğumuz ses buydu. Sonra penceresinin önünden geçerken ona, elmacık kemikleri çıkık ve üzgün duran bu ciddi adama selam verirdik Onu ağzında iğnelerle gördüğümde, uzun bir iğneyi yanağına sokmuş da konuşamıyor izlenimi edinirdim. Sonunda bir şeyler söylediğinde şaşırırdım; dudakları arasında tuttuğu iğneler birden kaybolurdu.

Orada, dükkânının penceresinde başından asla ayrılmadığı dikiş makinesi dururdu — hiç dışarı çıkmayan bir genç adamdı o. Onu artık iyice tanıdığımda yaz gelmişti; penceresi açıktı, dikiş makinesinin, esmer, kösnül güzelliğiyle dükkanı dolduran karısının kahkahalarına tatlı tatlı eşlik eden mırıltıları bahçede iyice duyulurdu. Fink'i dikişle ilgili bir konuda görmek isteyip de ailesiyle birlikte yaşadığı bu küçük odanın kapısını tıklattığınızda, karısının kahkahalarını biraz daha dinlemek ve buna inanmak için içeri girmeden önce kısa bir kararsızlık geçirirdiniz. Dükkanın sizi karşılayan neşesinin sizden kaynaklanmadığını pek iyi bilirdiniz; kadının, kokusunu her şeye yayan dipdiri bedeninden taşan bir neşeydi bu. Kokuyla kahkaha birbirine karışır, arada bir de üç yaşındaki kızları Kamilla'ya seslendikleri duyulurdu. Bu çocuk, eşiğin dibinde, tam kapının ardında oynamayı yeğlerdi — kapıyı çekinerek açınanızın bir başka nedeni de buydu zaten. Kahkahalar arasında duyduğunuz ilk tümce, "Kamilla, ayak altından çekil de beyefendi içeri girsin," olurdu. Daha ondokuzumda bile yoktum, ama gene de kadın hep "beyefendi" derdi; ben içerdeyken bir kadın kapıyı tıklattığında da böyle söylerdi. Gelenin kadın olduğunu görünce bir an kahkahasını keser, ama tümcesini hiçbir zaman düzeltmezdi; Herr Fink, erkek terzisi olduğundan, bu beni şaşırtmıyordu. Ağzında iğnelerle hemen başını kaldırırdı Herr Fink. Kocaman, korkunç bir iğne bir yanağından girip diğerinden çıkmıştı — nasıl konuşsun? Onun yerine kahkahalar konuşuyordu.

Karl Kraus ve Veza

BU iki kişiyle ilgili söylentilerin bana aynı anda ulaşması doğaldı; söylentiler aynı kaynaktan, o dönemde benim için yeni olan her şeyin

geldiği kaynaktan geliyordu. Viyana'ya geldikten ve (başlamak üzere olduğum) üniversiteye bağlı olduktan sonra tümüyle tek başıma kalsaydım, yeni bir hayata başlamak benim için pek kolay olmayacaktı. Cumartesi öğleden sonraları, Prater Star yakınlarında, Heinestrasse'de oturan Alice Asriel'le oğlu Hans'ı ziyaret ederdim ve orada, bana yıllarca yetecek yenilikle karşılaşırdım: hiç duymadığım, salt bu nedenle bile merak ettiğim yepyeni adlarla tanışırdım.

Ama Asriellerde en sık duyduğum ad, Karl Kraus'tu. Bugün Viyana'da yaşayan en hırslı, en büyük adam olduğu söyleniyordu. Hiç kimseye müdana ettiği görülmemişti. Konuşmalarında, kötü olan, yozlaşmış, kokuşmuş bulunan her şeye saldırıyordu. Duyduğuma göre baştan sona bütün yazılarını kendisinin yazdığı bir dergi çıkarıyordu. Gönderilen yazıların hiçbirini kabul etmiyordu; başkalarının katkılarına ihtiyacı yoktu; gelen mektuplara da yanıt vermezdi. *Die Fackel* (*Meşale*) deki her bir sözcük, her bir hece, bizzat kendisi tarafından kaleme alınmıştı. Mahkeme kuruluydu sanki bu dergi. Suçlamaları *kendisi* yapıyor, kararları *kendisi* veriyordu. Savunma avukatı yoktu; buna gerek yoktu çünkü: Kraus, hak etmeyen kimseyi suçlamayacak kadar adildi. Kraus asla yanlış yapmazdı; yapamazdı. Yaptığı her şey yüzde yüz doğruydu; bu ölçüde bir kusursuzluğa yazın dünyasında rastlamak olanaksızdı. Noktaya virgüle kadar her şey onun elinden geçerdi, *Die Fackel*'de bir dizgi yanlışı bulmaya kalkanın haftalarca uğraşması gerekmekteydi. En iyisi aramamaktı. Kraus savaştan nefret eder, dediler bana; Büyük savaş sırasında, sansüre karşı *Die Fackel*'de sayısız savaş karşıtı yazı çıkarmayı başarmıştı. Çürümeyi sergilemiş, herkesin çenesini tuttuğu bir konuda, rüşvet ve yolsuzluk konusunda savaş vermişti. Hapishaneye girmemesi bir mucizeydi. Savaşta olan biten her şeyi içeren, sekiz yüz sayfalık *İnsanlığın Son Günleri* adında bir oyun yazmıştı. Bundan parçalar okuduğunda, çarpılıyordunuz, ağzınız açık kalıyordu. Konferans salonunda herkes yerine çakılmış gibi oturuyordu, soluk almaya bile cesaret edemiyordunuz. Bütün rolleri, vurguncusunu da generalini de, hilecisini de savaş kurbanlarını da hep kendisi seslendiriyordu — hepsi de karşınızda dikiliyormuşçasına gerçekmiş gibi gelirdi. Kraus'u bir kez dinleyen bir daha tiyatroya gitmek bile istemezdi, tiyatro çok sıkıcı kalırdı onun yanında; kendi başına bir tiyatroydu o, ama daha da önemlisi, bu mucize adamın, bu canavarın, dâhinin, son derece sıradan bir ad, Karl Kraus adını taşımasıydı.

Hakkında söylenen her şeye inanırdım da, bu adda bir adamın, yaptığı söylenen bütün bu işleri yapabileceğine inanmazdım. Asrieller, onun bu özelliklerini sıralar, anneyi de oğulu da müthiş eğlendiren bir havayla övgülerine inanmayışımla, bu yalın ada tepki gösterişimle alay ettiler; adın değil, kişinin önemli olduğunu, böyle olmasa, bizim —onun ya da benim— kulağa hoş gelen adlarımızdan dolayı, Karl Kraus gibi birinden üstün olacağımızı söylüyorlardı durmadan. Böylesine saçma, böylesine gülünç bir şey düşünebilir miydim hiç?

Kırmızı dergiyi elime tutuşturdular; *Die Fackel* (*M*eşale) olan adını beğenmeme karşın, kesinlikle okuyamıyordum yazıları. Tümcelerievirip çeviriyor, anlayamıyordum. Anladığım bir şey çıktığında da bir şaka gibi geliyordu bu bana, şakalarıysa pek umursamazdım. Yerel olaylardan, dizgi yanlışlarından da söz ediyordu. işte bu bana korkunç önemsiz gelmişti. "Baştan sona saçmalıklarla dolu bu, nasıl okuyorsunuz?" diyordum. "Bir gazete bile daha ilginç benim için. Hiç değilse bir şeyler anlayabilirsin. Bundansa kafanı patlatsan bir şey çıkaramıyorsun!" Asrielllere gerçekten öfkelenmiştim; Frankfurt'taki bir sınıf arkadaşımın babasını anımsadım hemen; evlerine her gidişimde, Friedrich Stoltze'den parçalar okur ve her şiirin sonunda şöyle derdi bana: "Bunu beğenmeyen kurşunlanmaya layık bir insandır. Bu gelmiş geçmiş en büyük ozanımız. Gene biraz babalanarak Asriellere Frankfurt lehçesiyle yazan bu ozanı tanıyıp tanımadıklarını sordum. Onlara hayli asıldım, bir türlü bırakmıyordum, sonunda öylesine utandırdım ki, birden Karl Kraus'un verdiği konferansların hiçbirini kaçırmayan şık hanımlardan söz etmeye başladılar; bunlar kendilerini öylesine kaptırıyorlardı ki, Kraus yüzlerindeki sanat aşkını görsün diye en ön sırada oturuyorlardı. Ama bunu söyleyince Asrieller beni tümden kaybetmiş oldular: "Şık hanımlar ha! Kürkleri de vardır kuşkusuz! Parfümlü sanat düşkünleri! Ve bu sizin adam böyle kişiler karşısında okumaktan utanmıyor!"

"Ama *öyle* değil bu insanlar! Hepsi de son derece bilgili, tahsilli! Neden okumasın onlara? Benzetmelerini, imlemelerini çok iyi anlıyorlar. O daha tümcenin başını söylemeden sonunu anlıyor, kendilerini kaptırıyorlar. Hepsi de yalnızca Alman yazınının değil İngiliz ve Fransız yazınının da altından girip üstünden çıkmışlar! Goethe bir yana, Shakespeare'i bile ezbere biliyorlar. Ne kadar kültürlü olduklarını bilemezsin!"

"Siz nerden biliyorsunuz? Hiç konuştunuz mu onlarla? Öyle insanlarla konuşuyor musunuz siz? Parfüm kokusu miğdenizi bulandırmıyor mu? Ben olsam öyle biriyle bir dakika bile konuşmam. Konuşamam. Gerçekten güzel olsa bile sırtımı dönerim, olsa olsa şu sözleri söylerim ona: 'Shakespeare'i ağzınıza almayın. Öylesine rahatsız olur ki, mezarından fırlar sizi duyunca. Goethe'yi de rahat bırakın *Faust* maymunlar için yazılmadı.'"

Asrieller artık beni ele geçirdiklerini sanmış olsalar gerekti, çünkü bir ağızdan bağırdılar: "Peki Veza'ya ne dersin! Veza'yı tanıyor musun? Bu adı hiç duydun mu daha önce?"

Şimdi de bu ad beni etkilemişti. Söylemedim ama anında hoşlanmıştım Veza adından. Bana Lyra takımyıldızındaki yıldızlarından Vega'yı anımsatıyordu, ama o tek sesli harfin farklı oluşundan dolayı daha güzel geliyordu kulağa. "Bu da ne biçim ad?" dedim ters ters. "Kimsenin böyle bir adı olamaz. *Olsaydı* sıradışı olurdu. Ama yoktur."

"Pakâlâ var. Onu tanıyoruz. Ferdinandstrasse'de annesiyle birlikte oturuyor. Buraya on dakika. İspanyol yüzlü güzel bir kadın. Çok nazik, hassas, onun yanında hiç kimse kötü bir söz edemez. Hepimizin okuduğu kitapların toplamından fazlasını okumuş. Shakespeare'in yarısından başka en uzun İngiliz şiirlerini ezbere biliyor. Molière'i biliyor, Flaubert'i, Tolstoy'u biliyor."

"Kaç yaşında bu mucize?"

"Yirmi yedi."

"Hem de her şeyi okumuş?"

"Daha bile fazlasını. Ama çok iyi bir okur. Okuduklarını neden beğendiğini biliyor. Açıklıyor. Onunla hiçbir şekilde yarışamazsın."

"Hem de Karl Kraus'u dinlerken en ön sırada oturuyor?"

"Evet, her konferansta en önde."

Karl Kraus, 17 Nisan 1924'de üç yüzüncü konferansını verecekti. Büyük Konser Salonu seçilmişti bu özel konuşma için. Bu binanın bile hayranlarını alacak kadar büyük olmadığını söylediler. Ama Asrieller biletleri önceden almışlardı ve beni de götürmek istiyorlardı. *Die Fackel* ile boğuşmaya ne gerek vardı? Bu büyük adamı bir kere olsun şahsen dinlemek daha iyiydi. O zaman son kararımı verebilirdim. Hans en kibirli haliyle sırıttı; değil Frankfurt'tan yeni gelmiş çiçeği burnunda bir lise

mezununun, hiç kimsenin Karl Kraus'la karşı karşıya gelme fırsatını kaçıramayacağı düşüncesi yalnız Hans'ın değil, bu büyük adamla ilk deneyimimi yaşayacak olmam nedeniyle bana müthiş gıpta etttiğini tekrar tekrar söyleyen annesinin de yukardan yukardan sırıtmasına neden oldu.

Dikkatle seçilmiş birkaç öneriyle beni hazırlıyordu şimdi: İzleyicilerin çılgınlar gibi alkışlaması beni ürkütmemeliydi: Bunlar her zamanki Viyana operaseverleri değildi, ayyaşlar takımı değildi, hele Hofmannsthal tipi sanat âşıklarının eskiden kalma bir uzantısı hiç değildi. Bu gerçek Viyana aydınları topluluğuydu, bu yıkık kentteki en iyi, en sağlam aydınlardı bunlar. Bu izleyicilerin en ince imgeleri bile ne kadar çabuk kaptığına şaşacaktım. O daha tümcesine başlarken bu insanlar kahkahayı basıyordu, ve tümce bittiğinde, bütün salon gümbür gümbür gülüyor olurdu. Dinleyicilerini dikkatle eğitmişti o; onlara istediğini yaptırabilirdi, ama unutmamak gerekirdi ki, bunlar, çoğu akademik uğraşları olan ya da en azından öğrenci olan müthiş kültürlü, eğitim görmüş insanlardı. Alice, aralarında tek bir ahmak surat görmediğini söylüyordu; mumla arasan bulamazsın diyordu. En büyük zevki, konuşmacının önemli sözlerinden sonra izleyicilerin suratlarını incelemekti. Bu kez gelmemeye karar vermesi zor olmuştu ama Küçük Konser Salonunu yeğliyordu, orada hiçbir şey kaçırmıyordunuz çünkü, hiçbir şeyi. Büyük salonda —sesi çok güzel yayılıyordu gerçi ama— birkaç şeyi kaçırabiliyordunuz, Kraus'un ağzından çıkanlar onun için o kadar önemliydi ki tek bir heceyi kaçırmaya dayanamazdı. Bu nedenle bu sefer biletini bana veriyordu, bu üç yüzüncü konferansa biraz da göreven çıkıyordu, hem o kadar çok kişi gidecekti ki, Alice'nin varlığı pek de önemli değildi.

Hiç sözünü etmemelerine karşın Asriellerin çok sınırlı koşullarda yaşadıklarını biliyordum; zihinlerini tümüyle meşgul eden çok daha önemli pek çokşey vardı. Bu kutlamada konukları olmamda ısrar ediyorlardı, ve bu nedenle Frau Asriel bu muhteşem olaya katılmamaya karar vermişti.

Gecenin benden gizledikleri amacını tahmin etmeyi başarmıştım. Hans'la ikimiz ta arkalardaki yerlerimizi aldığımızda, belli etmemeye çalışarak hemen izleyicileri gözden geçirdim. Hans da aynı gizlilik içinde benim yaptığımı yaptı; kimi aradığımızı biribirimizden saklıyorduk. Aynı

kişiyi arıyorduk. Adı olağandışı olan hanımın her zaman ilk sırada oturduğunu unutmuştum; bir resmini bile görmemiş olmama karşın, ansızın aynı sıraya düşüvermemizi umuyordum. Bana anlattıklarından onu tanıyıvermem olanaksız gibi görünüyordu: ezbere bildiği en uzun İngiliz şiiri Poe'nun "Kuzgun" adlı şiiridir demişlerdi, kendisi de kuzguna benzermiş, sihirli bir şekilde İspanyol kadınına dönüşmüş bir kuzguna. Hans da bendeki huzursuzluğu yorumlayamayacak kadar heyecanlıydı. Gözünü salonun ön sıralarına açılan kapılara dikmiş inatla ileriye doğru bakıyordu. Birden yelkenleri suya indi, biraz da utanarak, "İşte, şimdi girdi salona," dedi.

"Nerede?" diye atıldım kimden söz ettiğini sormadan. "Nerede?"

"Birinci sıranın sol ucunda. Biliyordum zaten, ilk sırada."

Uzaktan çok iyi seçemiyordum; ama gene de kuzguni siyah saçlarını gördüm ve rahatladım. Hazırlamış olduğum alaycı sözleri tuttum, sonraya sakladım. Az sonra Karl Kraus geldi ve benzerini daha önce hiç görmediğim, konserlerde bile duymadığım büyüklükte bir alkışla karşılandı. Gözlerim bu ortama henüz alışmış değildi, ama görüldüğü kadarıyla alkışı pek umursamadı, kısa bir duraksama geçirirken kımıltısız duruyordu. Bedeninde belli belirsiz bir yamukluk vardı. Oturup okumaya başladığında, yavaşlatılmış bir gaklama gibi, doğal olmayan bir titreşim yayan sesi beni hayretler içinde bıraktı. Ama bu izlenim, sesinin hemen değişmesi ve sürekli değişmeyi sürdürmesi nedeniyle hemen silindi; kısa bir süre sonra, ne kadar çeşitli sesler çıkarabildiğine şaşıyordu insan. Konuşmaya başladığında çöken sessizlik, bir konser öncesi sessizliği gibiydi; ama buradaki beklenti tümüyle farklı gibi geliyordu insana. Ta başlangıçtan, gösterinin sonuna dek, bir fırtına öncesi sessizliği yerleşti salona. Gerçekten de yalın bir imleme olan ilk vurgusu beni ürküten bir kahkahayla karşılandı. Hem şevkli hem fanatik, hem hoşnutluk hem de tehdit içeren bir gülüştü bu; ve yazar daha sözlerini bitirmeden patlamıştı. Ama ben, sözler tamamlandığında bile anlamamıştım olayı, çünkü çok yerel bir nokta içeriyordu, yalnız Viyana ile ilgili bir konu değildi bu, Kraus'la bu imlemeyi sabırsızlıkla beklemekte olan dinleyicileri arasında özel bir anlam söz konusuydu. Gülenler, bireyler değildi, birçok insan bir arada gülüyordu. Nedenlerini bilmediğim bu gülmedeki çarpıklıkları anlayabilmek için önümde, çaprazımdaki birinin yüzüne bakmaya başladığımda, ardımda bir yerlerden, birkaç koltuk ötemden, dört bir yandan

aynı kahkahanın patladığını duydum. Ancak o zaman, yanımda oturan ve bu arada tümüyle unuttuğum Hans'ın da tam tamına aynı şekilde gülmekte olduğunu gördüm. Hep çok sayıda insan gülüyordu ve bu hep aç bir gülmeydi. Az sonra insanların buraya Karl Kraus'u kutlamaya değil, bir yemek yemeye, kendilerini doyurmaya geldikleri kafama dank etti.

Onunla bu ilk karşılaşmamda neler söylediğini bilmiyorum. Daha sonra dinlediğim yüz konferans o gecekinin üzerine yığıldı. Belki o sırada da onun neler söylediğini bilmiyordum, çünkü beni müthiş ürküten izleyicilere kendimi kaptırmıştım. Kraus'u da iyice göremedim: çeneye doğru incelen bir yüz, bir an için bile kımıltısız görülemeyecek denli hareketli, insanın içine işleyen, bir hayvanın yüzü kadar garip, ama yepyeni, farklı, rastlanmadık bir yüz. Bu sesin dalgalanmaları, iniş çıkışları beni hayretler içinde bırakmıştı; salon çok büyüktü, gene de sesindeki en küçük bir titreşim bile dört bir yana yayılıyordu. Koltuklar ve insanlar, bu titreşime boyun eğiyordu sanki; koltuklar bükülseydi hiç şaşırmazdım. O sesin —sessizlik anında bile süregiden— etkisi altında böylesine kalabalık bir salonun dinamiği daha çok Sürek Avı şeklinde betimlenebilir. Bence bu etki, en çok bu söylencedeki olayı andırıyordu. Sürek Avı sürüsünün[3] ordusunun tuzağa düşürüldüğünü, bir yere kapatıldığını, kımıltısız durmaya zorlandığını, sonra da tekrar tekrar kendi doğal haline bırakıldığını düşünün. Bu imge de bizi gerçekliğe pek yaklaştırmıyor, ama daha uygun bir imge bulamadım; bu nedenle, Karl Kraus'u olduğu gibi anlatabilme işinden vazgeçmek zorundayım.

Neyse, ara verildiğinde salondan çıktım ve Hans beni az önce yaşadığım deneyimin baştanığı olacak kadına takdim etti. Benim durumumun tersine kadın son derece sakindi, heyecansızdı, ilk sırada oturmak olanları kaldırmayı kolaylaştırıyordu demek. Çok sıradışı, değerli bir nesne gibiydi, Viyana'da değil de bir İran minyatüründe görülebilecek türden bir yaratıktı. Yüksek, kavisli kaşları, bir virtüöz gibi bazen çabuk çabuk, bazen yavaşça hareket ettirdiği uzun siyah kirpikleri — gördüğüm her şey kafamı karmakarışık etti. Gözlerine değil de kirpiklerine bakıyordum durmadan, bir de ağzının minikliği beni şaşırtmıştı.

---

[3] Sözkonusu Alman söylencesine göre bu "sürü" vaftiz edilmeksizin ölen çocuklardan oluşur. Bunların tanrı Odin'in çocukları olduğu söylenir. Burada bu talihsiz çocuklar ordusunun cehennemi gürültüsüne gönderme yapılıyor.

Gösteriyi nasıl bulduğumu sormadı; beni utandırmak istemiyormuş, öyle söyledi. "Buraya ilkkez geliyorsunuz," dedi. Ev sahibi kendisiymiş gibi konuşuyordu, salon onun eviydi de ilk sıradaki koltuğundan izleyicilerle ilgili her şeyi o denetliyor, heyecanı, alkışları o yönetiyordu sanki. Herkesi tanıyordu, kimin müdavim olduğunu biliyordu, hiçbir çaba harcamadan, dinginliğini asla bozmadan benim buraya ilk kez geldiğimi fark etmişti. Beni davet eden oymuş gibi geldi bana, beni fark etmekle gösterdiği konukseverlikten dolayı ona teşekkür ettim. İncelik ve anlayıştan yana yoksul olan arkadaşım, omuzunu bulunduğum yöne doğru hareket ettirerek, "Onun için çok önemli bir gün," dedi.

"Şimdiden belli olmaz," diye yanıtladı onu kadın. "İlk anda şaşırtıcı gelir insana."

Tümcelerinin ikisinde de bir alaycı hava olmasına karşın, benimle alay ediyormuş gibi gelmedi; düşüncelerime böylesine uygun bir şey söylemesi beni sevindirmişti. Ama bu anlayış, şimdi gizlenecek çok önemli şeyler olduğunu anlatmak ister gibi görkemli hareketler sergileyen kirpikleri gibi beni şaşırttı. Bu koşullar altında söylenebilecek en iddiasız, en yalın sözlerle yanıtladım onu: "Gerçekten de şaşırtıcı."

Bu sözler kabaydı belki, ama ona öyle gelmedi, "İsviçreli misiniz?" diye sordu çünkü.

Olmayı daha fazla yeğleyeceğim hiçbir şey yoktu. Frankfurt'taki üç yılım boyunca İsviçre'ye karşı olan tutkum, kaynama noktasına gelmişti. Veza'nın annesinin kızlık soyadı Calderon olan bir Sefarad olduğunu, üçüncü kocası Altaras adında çok yaşlı bir adamla evli bulunduğunu biliyordum. Dolayısıyla Veza benim adımın Ladino adı olduğunu anlamış olmalıydı. Neden olmayı en fazla istediğim şeyle ilgili bir soru yöneltmişti bana? Bu eski ayrılık acımdan kimseye söz etmemiştim; gülünesi bir kibirle, ya da belki de özellikle Karl Kraus yüzünden, Viyanalı olmakla övünen Asriellere bu konuda hiç açık vermemeye de özen göstermiştim. Dolayısıyla o güzel Kuzgun Bayan mutsuzluğumu kimseden öğrenmiş olamazdı, bu yüzden ilk sorusu bana çok çarpıcı geldi. Hanımın doğru olarak dile getirdiği üzere, o an için bana kafa karıştırıcı gelen konferanstan daha fazla etkiledi beni bu soru. "Ne yazık ki hayır," diye yanıtladım onu, yani ne yazık ki İsviçreli değilim. Bunu söylemekle de kendimi tamamen onun ellerine teslim etmiş bulunuyordum. *Ne yazık*

ki sözcükleri, o sıralar hakkımda herkesin bildiğinden daha fazla şeyi ele veriyordu. Beni anlamış görünüyordu, yüzündeki alaycı izlenim tümüyle silindi, "Ben de İngiliz olmak isterdim," dedi. Hans, âdeti olduğu üzere, hemen dır dır konuşmaya başladı; anlayabildiğim kadarıyla insanın Shakespeare'i yakından tanıması için İngiliz olmasının gerekmediğini söylüyordu, hem, bugün İngilizlerin Shakespeare'le ne ortak yanı vardı ki? Ama Kuzgun, kısa süre sonra anladığım üzere söylediklerinin hiçbirini kaçırmamış olmasına karşın, onu benim kadar az umursuyordu.

"Karl Kraus'u Shakespeare'i okurken dinlemelisiniz mutlaka. İngiltere'ye hiç gittiniz mi?"

"Evet, çocukken, iki yıl okula gittim orada. Gittiğim ilk okuldu."

"Sık sık oradaki akrabalarımı ziyaret ederim. Bana İngiltere'deki çocukluğunuzu anlatmalısınız. Yakında bir gün uğrayın da konuşalım!"

Bütün paha biçilmezliği, hattâ konferansa gösterdiği saygıyı yansıtan şuh havası bile silinmişti. Ona çok yakın bir şeyden, önemli gelen bir şeyden söz ediyordu şimdi, ve bugünkü konferansı, çabucak, hafifçe ama gene de saygısızlık göstermeksizin değindiği bir şeyle, benim için çok önemli olan bir şeyle kıyaslıyordu. Salona dönerken, geri kalan kısa süre içinde Hans en az iki ya da üç kez onun hakkında ne düşündüğümü sorduğunda duymazdan geldim, ama tam adını söyleyeceğini hissettiğimde onu engellemek için "Veza mı?" diye atıldım. Tam o sırada Karl Kraus sahneye çıktı, fırtına koptu ve onun adı, fırtınada yitti.

Budacı

KONFERANSIN ardından görmedim onu sanıyorum; görmüşsem bile pek bir anlam taşımamış olsa gerekti, çünkü şimdi Hans'ın muslukları sonuna kadar açılmıştı. Konuşmacının bütün etkilerinden, özgüvenli tutkusundan, öfkeden, azarlamadan yoksun bir yığın sığ gevezelikler seli üzerime boşanıyordu. Hans'ın bütün söyledikleri, yanınızdaki birine yöneltilmiş gibi üzerinizden akıyordu; ne var ki yanınızda kimse yoktu. "Doğallıkla," ve "elbette" en sık kullandığı, her tümceyi vurgulamak üzere söylenen, ama aslında onları zayıflatan sözcüklerdi. Söylediklerinin ne kadar hafif olduğunu hissediyor ve onları genelleştirerek güçlendirmeye

çabalıyordu. Ama onun genelliği de kendisi kadar güçsüzdü; insan söylediği hiçbir şeye inanmıyordu, onun şanssızlığı buradaydı işte. Yalancı olduğunu düşünüyor değildiniz; herhangi bir görüş oluşturamayacak kadar zayıftı. Ama tek bir sözcük yerine elli sözcük kullanıyordu ve bu sulandırılmışlık içinde söylemek istediklerinden hiçbir şey kalmıyordu. Bir soruyu öylesine sık ve öylesine çabucak yineliyordu ki, araya bir yanıt sıkıştırmanız olanaksızdı. "Nasıl olur?" diyordu, "Bu hiç hoşuma gitmiyor," "Biliyorum," diyordu boyuna ve bunları belki de vurguyu arttırmak için, sonu gelmez açıklamalarının arasına sıkıştırıyordu.

Bir çocuk olarak inanılmaz ölçüde inceydi, şimdiyse öylesine bir deri bir kemikti ki, bütün giysileri üzerinden kaçıyordu. En çok yüzdüğü zaman kendinden emindi; bu yüzden hep yüzmekten söz ederdi. Kuchelau'da yüzmeye gittiklerinde Felonlar (bu aileden daha sonra söz edeceğiz) onu hoşgörüyordu, ama Hans gerçek anlamda aralarına katılamıyordu. Hiçbir gruba katılamazdı; hep kıyıda, kenarda kalıyordu. Düzenlediği tartışma oturumlarına katılacak delikanlılara evinde konuk olmayı çekici kılmak için elinden geleni yapan annesi, bu toplantılarda, oğlunun konukseverlik gereği, sözümona oyunu ilginç kılmak amacıyla kendini fazla göstermemesi gerektiğini öğütlerdi. Ama dikkatli bir dinleyiciydi Hans, annesinin söylediği her şeyi —nerdeyse diyebilirim ki— doymakbilmezlikle kapardı; ama gerçek oyuncular gider gitmez oyun, annesinin isteklerini yerine getirme karşılığında bu kez kendini göstermek üzere aralarına katılmaya hak kazandığı sona kalan yakın dostlarla bir son perde niteliğinde tekrar oynanırdı. İşte bu şekilde, her tartışma, her konu, baştan sona adeta prova edilirdi ; öyle ki, kendiliğindenlikten, doğal yaşantıdan ve onun çekiciliklerinden elde kalan her şey, sönük, yavan bir tortudan başka bir şey olmazdı.

Hans, başkalarıyla ilişkilerindeki sorunlarının henüz farkında değildi. Pek çok genç gelirdi evlerine, hiçbir şeyi kaçırmayan, uzun tartışmalardan asla sıkılmayan Frau Asriel'in hayran bakışlarıyla kızışan pek çok karşılaşma ya da düello yapılırdı. Duellocular istediklerikadar oturabilirlerdi, ama kalmaları için ısrar söz konusu değildi; istedikleri saatte gelir, istedikleri saatte giderlerdi. Frau Asriel'in dozunu iyi ayarladığı ve onun için yaşamsal önem taşıyan bu özgürlük sayesinde evleri hiçbir zaman boş kalmazdı. Ama zihinsel öykünmeyle yaşayan ve başka hiçbir şeyi

olmayan Hans, her zaman için taklit edilecek bir şeylerin bulunmasını annesine borçluydu ve "uyarıcı" denen o akım hiçbirzaman kesilmiyordu. İnsanların kendisini evlerine hiç davet etmediğinin farkında değildi, çünkü Frau Asriel aşırı bir burjuvalığın söz konusu olmadığı evlere buyur ediliyor ve olağan bir şeymiş gibi, zeki oğlunu (onu gerçekten zeki kabul ediyordu) yanında götürüyordu.

17 Nisan gerçekten de benim için önemli bir gün olacakmış meğer; yaşamımı uzun süre yönetecek olan iki kişi hayatıma girecekmiş. O gün, aşağı yukarı bir yıl kadar süren bir duygularımı gizleme dönemi başladı benim için. Kuzkun kadını tekrar görmek isterdim, ama bunu belli etmiyordum. Beni evine davet etmişti, ve Asrieller, analı oğullu bu davetten söz ediyorlar ve durmadan ne zaman gideceğimi soruyorlardı. Aslında davete bir yanıt vermediğimden, hattâ nerdeyse olumsuz tavır aldığımdan, fazla utangaç olduğum sonucuna varıyor ve birlikte gitme teklifleriyle beni yüreklendirmeye çalışıyorlardı. Onu sık sık ziyaret ettiklerini söylüyorlardı; yakında gene gideceklerdi ve beni de birlikte götüreceklerdi. İşte beni çekingen davrandıran da buydu zaten. Hans'ın gevezeliklerine alışmıştım ve sözlerini pek ciddiye almıyordum, ama bunları başka yer kalmamış gibi onun evinde dinlemek, Alice Asriel'in sonradan şunun hakkında ne düşündüğüm, bu konuda ne dediğim şeklinde sorgulamaları beklentisi kadar sıkıcı ve hattâ boğucu geliyordu bana. Onların yanında imkânı yok İngiltere'den söz edemezdim, onlar varken İsviçre hakkında da bir şey söyleyemezdim. Oysa İsviçre hakkında konuşmak bana çok önemli görünüyordu.

Alice bu zevkten mahrum kalmak istemiyordu, her cumartesi Asriellere gittiğimde ne yapıp yapıyor, dostça ama ısrarla "Veza'ya ne zaman gidiyoruz?" diye soruyorlardı. Herhangi birinin ağzına alamayacağı kadar güzel bulduğum adını söylemeleri bile beni çileden çıkarıyordu. Ondan hoşlanmıyormuş gibi görünerek Asrielleri atlatıyordum; adını ağzıma almıyor, ona pek de saygıdeğer olmayan özellikler yakıştırıyordum.

Birkaç yıl boyunca kendisiyle harika konuşmalar yaptığım Fredl Waldinger'le de Alice'in evinde karşılaştım; ondan daha iyi bir tartışma arkadaşı bulamazdım. Hemen hemen her konuda görüş ayrılığı içindeydik,

ama asla öfkelenmiyor, kavga etmiyorduk. Asla parlamıyor, hiddetlenmiyordu: ondaki o sakin, neşeli direnç, benim fırtınalı deneyimlerle yoğrulmuş ateşli tavırla zıtlık oluşturuyordu. Onunla ilk karşılaştığımda, bir kibutzda altı ayını geçirdiği Filistin'den yeni dönmüştü. Yidiş dilindeki şarkılardan hoşlanıyordu; birçok şarkı biliyordu, güzel bir sesi vardı ve iyi söylüyordu. Ondan şarkı söylemesini istemenize hiç gerek kalmazdı; bir konuşmanın orta yerinde bir şarkıya başlaması çok doğal bir davranıştı onun için. Konuşması sırasında gerekli gördüğü alıntıları, şarkılardan aktarıyordu.

Bu çevrede karşılaştığım diğer çocuklar, ağdalı konuların, yüksek edebiyatların mağrur zirvelerinde dolaşmaktaydılar. Ya Karl Kraus'tan konuşurdu bunlar ya Otto Weininger'den[4]; o da olmazsa Schopenhauer'den. Kötümser ya da kadın düşmanlığı içeren sözler özellikle modaydı. Gerçi, aralarında hiçbiri insan, ya da kadın düşmanı değildi; hepsinin de kız arkadaşları vardı, bunlarla iyi güzel geçiniyorlardı, birlikte, Felonlar diye bir grup oluşturmuşlardı (birinin adı Felo'ydu), güçlü, sağlıklı bir iyimserler grubu olarak Kuchelau'da yüzmeye gidiyorlardı. Ne var ki, bu gençler, ağır esprili aşırı tümceleri akıllılığın simgesi olarak görürlerdi. Bu cevherleri ancak ve ancak yazarlarının ağızlarından çıktıkları şekliyle kullanabilirdiniz; bu sözlerin dile getiriliş biçemlerini, bu tür çevrelerin gerçek ustasının, Karl Kraus'un istediği ve söylediği şekliyle söylemek çok çok önemliydi. Fredl Waldinger ile Felonlar arasında gevşek de olsa bir bağ vardı. Onlarla yüzmeye gitmekten hoşlanıyordu ama Karl Kraus'a onlar kadar bayılmıyordu, çünkü onun için aynı ölçüde, hattâ bazen daha da önemli başka şeyler vardı.

En büyük ağabeyi Ernst Waldinger'in yayımlanmış şiirleri vardı. Savaştan ağır yaralı olarak dönen Ernst, Freud'un yeğenlerinden biriyle evlenmişti. Avusturyalı ozan Josef Weinheber'le[5] görüşürdü, sanatsal inanışlarına dayalı bir dostluk vardı aralarında. Her ikisi de klasik kalıplardan yanaydılar; açıklık ve kesinlik onlar için çok önemliydi. Ernst

---

[4] 1880'de Viyana'da doğmuş 1903'de aynı yerde kendini öldürmüş filozof ve psikolog. En önemli yapıtı *Cinsellik ve Kişilik* kadınların erkeklere karşı gösterdiği cinsel tutumu över.

[5] J. Weinheber (1892-1945). Yaşamı süresince tanınmış bir ozan olmadı. Şiirleri Canetti'nin burada anlattığı dönemden sonra yayımlandı.

Waldinger'in "Kuyumcu" adlı şiiri, bir fikir ve inanç açıklaması olarak kabul edilebilirdi; kitaplarından birine de adını vermişti bu şiir. Fredl Waldinger, iç özgürlüğünün bir bölümünü büyük saygı duyduğu bu ağabeyine borçluydu. Yalnızca saygı gösteriyordu, o kadar; dış özelliklere önem vermek ona göre değildi. Ün önemsiz olduğu gibi, para da önemsizdi onun için; ama kitap yayımladığı ve giderek ün kazandığı için bir ozanı horgörmeyi aklından geçiremezdi. Ben Fredl'le tanıştığımda Josef Weinheber'in *Körfezdeki Sandal* adlı kitabı henüz çıkmıştı. Kitap Fredl'in elindeydi, içinden bazı şiirleri okuyordu; birkaçını ezbere biliyordu zaten. Şiiri ciddiye alması hoşuma gitmişti; evimde şairler horgörülür, genellikle "şaircik" diye bir kenara atılırdı. Ama daha önce de söylediğim gibi Fredl alıntılarını genellikle şarkılardan, Yidiş dilinde söylenen halk şarkılarından yapardı.

Şarkı söylerken sağ elini biraz kaldırır, avucunu bir fincan gibi yukarı doğru tutardı; kusura bakmayın ama, diyerek bir şey sunuyordu size sanki. Alçakgönüllü, ama aynı zamanda kendinden emin görünüyordu; doğru yoldan çıkmış bir keşişi anımsatıyordu insana, ama insanlardan bir şeyler istemeye değil, onlara bir şeyler vermeye gelmiş bir keşişti bu. Yüksek sesle söylemezdi şarkılarını; hiçbir konuda aşırıya kaçmazdı; ondaki o yalın zerafet, o bozulmamış köylü inceliği, dinleyenlerin kalbini kazanırdı. Şarkılarını güzel söylediğinin farkındaydı, tıpkı şarkıcılar gibi, yeteneğinin yaşama geçtiğini görmekten haz duyuyordu. Ama tavırlarında bu kendinden hoşlanma duygusundan çok daha farklı, çok daha önemli bir anlam öne çıkıyordu: köy yaşamına, toprakla uğraşmaya karşı duyduğu sevgi okunuyordu söylediklerinde daha çok; ellerinin o yalın, adanmış ama gene de titiz, ne istediğini bilen hareketleri bu duygularına tanıklık ediyordu. Araplarla olan dostluğundan söz etmekten hoşlanırdı; bunlarla Filistindeki Yahudiler arasında hiçbir ayrım görmezdi; kültürden ve eğitimden kaynaklanan farklar karşısında burun büyüklüğü yapmak ona göre değildi. Güçlü ve sağlıklıydı: kendi yaşındaki erkeklerle rahatça dövüşebilirdi. Ama Fredl kadar barışçıl ve sakin bir başka insan tanımadım; öylesine sakindi ki, asla başkalarıyla rekabet etmezdi. Birinci olmuş, sonuncu olmuş, fark etmiyordu; astlık üstlük konularına hiç girmiyor, hattâ, böyle bir şeyin *bulunduğundan* bile habersiz görünüyordu.

Budacılık, onunla birlikte hayatıma girdi; o da şiir sayesinde Budacı olmuştu. Carl Eugen Neumann'ın Almancaya çevirdiği *Keşişlerin ve Rahibelerin Şarkıları,* onu büyülemişti. Şiirlerin çoğunu insanı hayran bırakan garip bir havayla, şarkılı, ritmik bir sesle ezbere söylerdi. Her şeyin iki kişi arasında geçen entelektüel tartışmalara odaklandığı, bir fikrin akıllıca ve inandırıcı bir şekilde savunulduğu ölçüde kabul ettirildiği bu ortamda, okulun, diplomanın aranmadığı, konuşmadaki akıcılığın, canlılığın ve çeşitliliğin öneçıktığı bu ortamda, Fredl'in hiçbir zaman yüksek sesle ya da suçlayıcı bir havayla söylenmeyen, öte yanda asla amacından uzaklaşmayan şarkımsı şiirleri, bitmez tükenmez, azıcık da monoton bir kaynak gibi görünüyor olsa gerekti.

Gerçi, Fredl, bu şiirleri inanılmaz bir doğallıkla biliyor ve söylüyordu ama, bunların anlattıklarından çok daha fazla şey biliyordu Budacılık hakkında. Fredl, Buda öğretilerini de biliyordu. Neumann'ın çevirdiği kadarıyla Pali yasalarını biliyordu. Digha-nikaya ile Majjhima-nikaya —Alıntılar Kitabı ve Hakikate Giden Yol kitaplarından yayımlanmış ne varsa yutmuştu âdeta ve ikimiz konuşurken, bunları tıpkı şiirleri okurkenki şarkılı ve usta sesiyle bana anlatırdı.

Hâlâ Frankfurt döneminin toplu olaylarının etkisi altındaydım. Akşamları toplantılara gider, konuşmacılar dinlerdim; toplantıların ardından sokakta süregiden tartışmalar beni müthiş heyecanlandırırdı. Birbirine hiç uymayan çeşit çeşit insanlar —profesyoneller, proleterler— genciyle yaşlısıyla karşılıklı tartışıyorlar, sanki yeryüzünde başka bir fikir olamazmış gibi ateşli, inatla, ve de şaşmaz bir şekilde kendi fikirlerini savunuyorlardı; ama gene de iki kişiden her biri, kendisine anlatılanın tam tersine hem de inatla inanmayı sürdürüyordu. Sokakta bulunmamamın olağan olmadığı saatler, yani gece olduğundan, bu tartışmalar, sanki hiç bitmezmiş, sonsuza dek sürecekmiş gibi gelirdi bana; her insanın inancı kendisi için onu uyutmayacak kadar önemli olduğundan, artık insanların uyuması olanaksız diye düşünüyordum.

Öte yanda, bu Frankfurt yıllarında yaşadığım çok özel bir deneyim, bir *gündüz* deneyimi vardı: kitle. Daha önceleri, Frankfurt'a yerleştikten bir yıl kadar sonra, işçilerin *Zeil*'deki gösterilerini izlemiştim. Rathenau'nun katledilmesini protesto ediyorlardı. Ben, kaldırımda duruyordum; olayı izlemek üzere yanımda başka insanlar da duruyor olsa gerekti, ama ben onları anımsamıyorum. Adler Fabrikası pankartının

ardında yürüyen iriyarı, güçlü figürleri hâlâ görebiliyorum. Bunlar sıra halinde yürüyorlar ve çevreye gözdağı veren bakışlarla bakıyorlardı. Bağrışları, kişisel olarak bana yöneltilmişçesine etkiledi beni. Sıra bitmek bilmiyordu. Görünümlerinde değil de, davranışlarında, tutarlılık yansıtan bir şeyler vardı. Sıranın sonu görünmüyordu. Onlardan güçlü bir inancın fışkırdığını hissediyordum; bu giderek daha güçlü, daha güçlü hale geliyordu. Onların bir parçası olmak isterdim; bir işçi değildim, ama haykırışlarını, sanki işçiymişim gibi kişisel olarak benimsiyordum. Yanımda dikilen insanlar da aynı duygulara kapıldı mı, bilemiyorum; onları göremiyorum şu an, içlerinde kaldırımdan inip yürüyenlere katılan biri oldu mu, bunu da anımsamıyorum; belli yürüyüş gruplarını simgeleyen işaretler, pankartlar insanların cesaretini kırmış olsa gerek.

Bilinçli olarak tanık olduğum bu ilk gösterinin anısı çok güçlüydü. Hele o anda duyduğum fiziksel çekimi hiç unutamıyorum. Yürüyüşçülerden biri olmaya can atıyordum, ama fırlayıp gitmeme engel olan, belli bir kasıt ya da düşünce değildi, hele kuşku hiç değildi. Daha sonra itkime boyun eğip kendimi kalabalığın içinde bulduğumda, fizikte yerçekimi olarak bilinen şeyin işte tam da bu olduğunu hissetmiş gibiydim. Ama elbet, o kesinlikle şaşırtıcı gösteri yürüyüşünün gerçek açıklaması bu değildi. Çünkü insan, ne önceden, soyutlanmış haldeyken, ne de sonradan, kalabalığın içindeyken cansız bir şey değildi. Ve kalabalıkta, kitlenin içinde sizin başınıza gelen şey, yani bilincin tümüyle değişmesi, hem şiddetli, zorlayıcı hem de anlaşılmaz bir şeydi. Bunun ne olduğunu bilmek istiyordum. Bu soru, sürekli olarak kafamda dolaşıyordu; yaşamımın büyük bir bölümünde de dolaşmaya devam etti. Düşünüp düşünüp birkaç yeni fikre ulaştığımdaysa, şaşırıp kalıyordum.

Viyana'da, kendileriyle konuşabileceğim, kendi deneyimlerinden söz etmeklerinde merakımı uyandıran, ama benim anlattıklarımı da dinlemeye istekli, yaşıtım genç insanlarla karşılaştım. İçlerinde en sabırlısı Fredl Waldinger'di; sabırlı olmak onun elindeydi, çünkü etkilenmeye karşı bağışıklığı vardı; anlattığım —o dönemlerde andığım üzere— kitle deneyimim onu neşelendiriyordu, ama benimle alay ediyor havası yoktu. Bir sarhoşluk, bir kendinden geçme durumuyla, deneyim yaşama olasılıklarının güçlendirilmesi olgusuyla, kendi sığındığı yeri terk ederek,

yerlerini terk eden başka insanlarla birleşen, ve onlarla daha yüksek bir birlik oluşturan kişideki bir çoğalmayla uğraştığımı anlamış bulunuyordu. Bu daha yüksek birliğin var olduğundan kuşku duyuyordu, ve her şeyden çok da, kendinden geçirme ya da sarhoşlaştırma ile elde edilen güçlendirmelerin değeri konusunda kuşku duyuyordu. Buda sayesinde, kendisini karmaşıklıklarından kurtaramamış bir yaşamın değersizliğini görmüştü. Amacı, yaşamın giderek söndürülmesi, bana ölüm gibi gelen Nirvana'ydı. Nirvana ile ölümün aynı olduğunu yadsıyan sayısız ilginç sav öne sürmesine karşın, Budacılıktan aldığı, yaşamın olumsuzluğu kavramı, yadsınmazlığını korudu.

Konumlarımız, bu konuşmaların gidişini sağlamlaştırıyordu. İkimiz de daha çok derinleşmeye ve daha dikkatli olmaya çaba harcıyorduk; bu nedenle birbirimizi etkiliyorduk. Budacı dinsel metinleri boyuna topluyor, kendisine en yakın bulduğu Neumann çevirileriyle yetinmiyordu. Veza'nın yardımıyla Almancaya çevirdiği İngilizce kaynaklardan Hint felsefesine daldı. Üzerinde konuştuğum kalabalıklar ya da kitle konusunda daha çok şey öğrenmeye çabalıyordum. Benim için bilmecelerin bilmecesi haline gelmiş olması nedeniyle zihnimde çok fazla yer eden bu kitle sürecini nasılsa araştıracaktım. Ama Fredl olmasaydı, yeniden dirilme öğretilerindeki çok-ölümlülük nedeniyle bana itici gelen Hint dinleriyle o kadar erken tanışmayacaktım belki de. Konuşmalarımızdan, Fredl'ın savunduğu zengin, geliştirilmiş öğretinin insanoğlunun geliştirdiği en önemli, en köklü öğretilerden biri olduğunu biliyordum.Ve buna karşı-sav olarak öne sürebileceğim tek olgunun, Fredl'in "yalancıktan-gizemli" diye betimlediği o tek bir deneyimin tanımından başka bir şey olmadığının ve bunun yetersizliğinin farkındaydım. Kendi savlarını anlatırken, pek çok açıklamaya, yoruma, neden-sonuç ilişkisine başvurabiliyordu — bense, sımsıkı sarıldığım o bir tek deneyimimin tek bir açıklamasını bile ortaya koyamıyordum. Özellikle de bu denli açıklanamaz olması nedeniyle, inatla yaşadığım deneyimi ortaya koyuyordum; bendeki bu inat karşısında Fredl beni dar-görüşlü hattâ belki saçma buluyordu. Hattâ belki de haklıydı. Kişiliğimin bir parçası olan bu gücü ya da inadı nereden aldığım sorulsa, açıklayamadığım şaşırtıcı deneyimlerin bunları yarattığını ve yönettiğini söylerdim belki de. Hiç kimse, benden uzak olan bir şeyi bana açıklamayı başaramadı henüz; bunu ben de yapamadım.

Son Tuna Yolculuğu. Mesaj

1924 Temmuzunda, Viyana Üniversitesindeki birinci sömestremin sonunda yaz tatili için Bulgaristan'a gittim. Babamın kız kardeşleri, Sofya'da evlerinde kalmamı istemişlerdi. İlk çocukluğumu geçirdiğim Rusçuk'a gitmeyi düşünmüyordum. Orada beni davet edecek kimse kalmamıştı; zaman içinde, ailemin bütün üyeleri, başkent olması nedeniyle önemi artan, giderek gelişip büyük bir kent haline gelen Sofya'ya taşınmışlardı. Bu gezi, doğduğum yere, memlekete dönmek değil de, elden geldiğince çok sayıda akrabamı ziyaret etmek amacıyla tasarlanmıştı. Ama gene de, gezinin kendisi, Tuna üzerinde yapacağım yolculuk öne çıkıyordu.

Babamın en büyük ağabeyi Buco, Viyana'da oturuyordu. İş için Bulgaristan'a gidecekti, bu nedenle birlikte yola çıktık. Saatlerimizin çoğunu kamaralarımızda geçirdiğimiz, gemilerin pis olması nedeniyle her seferinde bitlendiğimiz için annemin her gün saçlarımızı sık dişli tarakla tarayıp durduğu çocukluğumun yolculuklarından çok farklıydı bu. Bu sefer bit yoktu. Kamarayı, çok şakacı olan amcamla paylaşıyordum; küçüklüğümde beni ciddi ciddi kutsayarak alay eden amcamdı bu. Vaktimizin çoğunu güvertede geçiriyorduk. Öykülerini dinleyecek insanlara gereksinimi vardı onun. Birkaç arkadaşla işe başladı, ama kısa bir süre sonra koca bir çevre oluşturdu; gözlerinin içine baka baka, nerdeyse gözünü kırpmadan şakalar yapıyordu. Müthiş bir repertuarı vardı, ama ben bunları öyle çok dinlemiştim ki, artık etkilenmiyordum. Ciddi bir konuda uzun süre konuşamazdı bu amcam. Ama gene de kamarada bana, üniversiteye yeni başlamış bu yeğenine, bazı öğütlerde bulunmak istedi. Öğütleri, şakalarından daha sıkıcı geldi bana; insanların gülmelerini ve onu alkışlamalarını sağlamak için sık sık tanığı olduğum sürekli girişimleri kadar rahatsız ediciydi.

İçimde nelerin olup bittiği konusunda hiçbir fikri yoktu; bu öğütler kişisellikten yoksundu, herhangi bir yeğene söylenebilecek türden basmakalıp sözlerdi hepsi. Kimyanın ne kadar *yararlı* olduğunu duymaktan bıkmış usanmıştım. Kimyayı seçmemden hoşnut olmayan tek bir yetişkin

akrabam yoktu: hepsi de kendilerine kapalı olan bir bölgenin kapılarını açacağını umuyorlardı. Hiç birisi ticaret lisesinden uzağa gidememişti, ve kendilerinin bol bol deneyim sahibi olduğualma ve satma işlemlerinden ayrı olarak hiç birinde bir damlası bile bulunmayan özel bilimsel ve teknik bilgilere ivedilikle gereksinimleri olduğunu şimdi yavaş yavaş anlamaya başlamışlardı. Ben ailenin kimya uzmanı olacaktım ve bilgim, onların ticari kuruluşlarının alanını genişletmeye yarayacaktı. Kamarada uyumak üzere yattığımızda amcam hep bu beklentilerinden söz ederdi; kısa da olsa, akşam duası gibi bir şeydi bu. Çocukluğumda benimle alay ettiği ve her seferinde beni düş kırıklığına uğrattığı kutsaması, bedenimi her seferinde bir şeyler bekleyerek açılmış elinin altına sessizce yanaştıracak kadar ciddiye aldığım, ve "*İo ti bendigo*" (seni kutsuyorum) diye başlayan güzel sözcükleri hoşnutlukla beklediğim dua anları, artık uzun süredir duymak istemediğim, büyükbabamın lanetine ve babamın ani ölümüne dönüşen dua — işte o dua şimdi şaka değil gerçekti: Benden, talihin yüzünü aileye güldürmem, yeni, çağdaş "Avrupai" bilgilerle onların servetini artırmam bekleniyordu. Amcam bu dileklerini yineledikten sonra patlıyordu her şeye karşın, çünkü sonunda uykuya dalmadan anlatmak istediği iki üç fıkrası vardı. Sabahleyin, erkenden kamaradan çıkıp güvertedeki hayranlarına kavuşmak için can atardı.

Gemi doluydu. Sayısız yolcu güvertede oturuyor, ya da uzanıyordu; bu insan kümelerinin arasında dolaşıp onları dinlemek çok eğlenceliydi. Tatil için memlekete dönen Bulgar öğrenciler vardı; meslek adamı olup iş seyahati yapanlar vardı; "Avrupa"da bilgilerini tazelemiş bir grup doktor vardı... Doktorlardan birinin dev sakalı gibi kara sakalları vardı; gözüme yabancı gelmiyordu. Yanılmamışım: beni dünyaya getiren doktordu bu. Rusçuk'lu aile doktorumuz, adı ailede hep anılan, herkesin sevdiği ve altıncı doğum günümden beri görmediğim Dr. Menachemoff'un ta kendisiydi. O sözümona "barbar" Balkan döneminde hiç kimseyi ve hiçbir şeyi ciddiye almadığım gibi, onu da almamıştım. Şimdiyse —hemen konuşmaya daldık— bu kadar çok şey bilmesine, bunca şeyle ilgilenmesine şaşırıyordum. Yalnız kendi alanındaki değil, tüm bilimsel konulardaki gelişmeleri yakından izlemişti. Her şeyi enine boyuna tartarak konuşuyordu, ondokuz yaşımdayım diye söylediğim her şeyi anında, hiç düşünmeden reddetmiyor, her ayrıntıyı ele alıyordu. Konuşmamızda *para* sözcüğü *bir kere* bile çıkmadı ağızlarımızdan.

Beni zaman zaman düşündüğünü ve babamın, kimsenin doğru dürüst açıklayamadığı ani ölümünden sonra, *yalnız ve yalnız* tıp öğrenimi göreceğimden emin olduğunu söyledi, çünkü o ölüm, yaşamımın sonuna dek peşimi bırakmayacak bir bilmece olsa gerekti. Çözümlenemez olmakla birlikte, diyordu, müthiş bir itici güçtü o ölüm, özel bir kaynaktı; ve eğer tıp öğrenimi alsaydım, yeni ve önemli şeyler keşfetmemem olanaksız olacaktı. Babamın İngiltere'den dönerek yaşamımı kurtardığı o korkunç yanma olayında bana bu doktor bakmıştı. Dolayısıyla, diyordu doktor, ben babama yaşamımı iki kez borçluyum. Bir buçuk yıl sonra, Manchester'da onun hayatını kurtarmayı başaramamıştım, şimdi ona bir de bu nedenle borçluydum ve başka yaşamları kurtararak bunları ödemek zorundaydım. Doktor bunları nutuksuz, doğal, yalın bir biçimde söylüyordu; ama gene de *yaşam* sözcüğü, onun dudaklarında, yalnızca değerli değil, çok nadir bulunan bir şey niteliğine bürünüyordu; güvertede toplanmış bunca insan dururken, bunu garip buluyordum.

Kendimden, özellikle de o saçma kimya bölümünü seçmemi haklı çıkarmadaki ikiyüzlülüğümden utanıyordum. Ama ona hiçbir şey söylemedim; bu büyük bir bayağılık olurdu. Bilinecek olan her şeyi bilmek istediğimi söyledim ona. Sözümü kesti, eliyle yıldızları gösterdi —hava kararmıştı— ve sordu: "Yıldızların adlarını biliyor musun?" Şimdi artık birbirimize yıldız kümelerini gösteriyorduk. Ona Vega ile Şilyak takım-yıldızını gösterdim, çünkü önce o bana sormuştu; sonra o bana Deneb'le Cygnus'u gösterdi, çünkü bana sorduğuna göre, kendisinin de yıldızlar hakkında bilgi sahibi olduğunu göstermek istiyordu. Böylece, gördüğümüz ya da gösterdiğimizin ardından neye rastlayacağımızı bilmeksizin, birbirimize bütün gece göğü gösterdik. Bütün takımyıldızları gösterdikten sonra gece göklerini tükettik. Hiç kimseyle böyle bir düet yapmamıştım hayatımda. "Bu arada kaç kişi öldü, biliyor musun?" dedi. Yıldızların adlarını saydığımız o kısa süreyi kastediyordu. Bir şey demedim; o da bana bir rakam vermedi. "Onları tanımıyorsun. Senin için fark etmez. Bir doktor onları tanır. Onun için fark eder."

İkindi vakti ona rastladığımda, hararetli hararetli el hareketleriyle konuşmakta olan bir grup insanla birlikte oturuyordu, ve onların yakınında, bir grup öğrenci, canlı canlı Bulgar türküleri çağırmaktaydı. Amcam Viyana'dayken, Dr. Menachemoff'un da gemide olacağını söylemişti; onca uzun süreden — on üç yıl aradan sonra beni tekrar

görmekten mutlu olacaktı. Bunun üzerinde pek düşünmemiştim, şimdiyse, siyah sakalın önünde dikiliyordum. Arada geçen yıllar boyunca, buna benzer bir siyah sakaldan ne kadar nefret etmiştim! Belki de beni bu sakalın yanına çeken, o eski duygumun bir kalıntısıydı. Sakalı gördüğüm an anlamıştım, oydu; bu bir doktor sakalıydı. Karmaşık duygularla baktım yüzüne. Biriyle konuşuyordu, tümcesini yarıda kesti ve "Evet, sensin," dedi, "Biliyordum. Ama seni tanıyamadım. Nasıl tanırım? Seni son gördüğümde altı yaşında bile değildin."

Eski günlerde benden çok daha uzun süre yaşamıştı. Rusçuk'tan öfkeyle ayrılmıştım; okumayı öğrenmeden önceki günlerdi onlar. Orada yaşayan insanlardan hiçbir şey beklemiyordum, ansızın yolumu "Avrupa"ya çevirmiştim. Ama o, ben ayrıldıktan sonra da orada kalan bu doktor, hastalarına bakmış, küçük çocuk olarak Rusçuk'tan ayrılanlardan özel bazı şeyler bekler hale gelmişti. İngiltere'ye taşındığımızda büyükbabamın babama lanet okuduğunu biliyordu; ağızdan ağıza dolaşmıştı bu; ama bir bedduaya inanmak, doktorun bilimsel gururuna ters düşmüştü. Babamın bedduadan öylesine kısa süre sonra ölmesi onun için bir bilmece olarak kalmıştı; bunca zaman içinde çözülmediğine göre, yaşamımı bu ya da benzer bilinmezlere adamamın doğal olacağını düşünmüştü.

"Hastalığın sırasında çektiğin acıları anımsıyor musun?" dedi bana. Yanma olayım aklına gelmişti gene. "Derin tümüyle kalkmıştı. Suya girmeyen tek yerin başındı. Tuna suyuydu o. Belki de bunu bilmiyorsun sen. Şimdiyse, o aynı Tuna üzerinde sessiz sakin gitmekteyiz."

"Hayır, aynı değil," dedim. "Her seferinde bir başka nehirdir o. Acıları anımsamıyorum, ama babamın dönüşünü çok iyi hatırlıyorum."

"Bir mucizeydi o," dedi Dr. Menachemoff. "Onun dönüşü senin yaşamını kurtardı. İşte büyük doktorlar böyle doğuyor. İnsanın başına bebekliğinde böyle bir olay gelirse, büyüyünce doktor olur. Başka bir şey olmak olanaksızdır onun için. Bu yüzden annen babanın ölümünden hemen sonra siz küçük çocuklarını aldı ve Viyana'ya taşındı. Orada size gereken büyük öğretmenlerin bulunduğunu biliyordu. Viyana Tıp okulu olmasaydı halimiz ne olurdu! Annen her zaman için zeki bir kadındı. Biraz hasta olduğunu duydum. Sen iyileştirirsin onu. En iyi doktor kendi ailesinden biri, kendi öz oğlu olacak. Okulu çabuk bitir. Uzmanlaş, ama alanını pek dar tutma."

Şimdi artık eğitimimle ilgili ayrıntılı öğütlerde bulunuyordu. Bu konudaki bütün —çekingen— itirazlarımı görmezden geliyordu. Birçok şeyden konuştuk. Başka konularda söylediğim her şeyi yanıtlıyordu, konuşmadan önce de uzun süre düşünüyordu. Esnek, zeki, ilgili ve meraklı biriydi; ama hiç kavramadığı ve asla da kavramayacağı tek bir şey olduğunu yavaş yavaş anladım sonunda: Doktor olmayacağıma inanmıyordu; daha birinci sömestr sonuydu ve daha hâlâ bana açık pek çok şey vardı. Öylesine utandım ki, ona işin aslını anlatmaya kalkmaktan vazgeçtim ve bu utandırıcı konudan uzak durmaya çalıştım. Belki de kararsızlığa düşmeye bile başlamıştım. Kardeşlerimi sorduğunda, her zaman olduğu gibi, ona babalık etmişçesine yetenekleriyle böbürlene böbürlene küçük olanından söz ettim yalnızca. Doktor, onun ne okuyacağını bilmek istiyordu, buna rahat rahat "tıp" yanıtını vereceğime seviniyordum, çünkü böyle kararlaştırılmıştı. "İki kardeş—iki doktor!" dedi ve güldü. "Oldu olacak üçünüz de doktor olun!" Bu bir şakaydı elbet, ortanca kardeşimizin neden tıp okumaya elverişli olmadığını anlatmak durumunda da kalmadım.

Neyse, *benim* mesleğim konusunda Dr. Menachemoff'un hiçbir kuşkusu yoktu. Güvertede birkaç kez daha karşılaştık. Beni bazı meslektaşlarına tanıştırdı: "Viyana Tıp Okulunun gelecekteki ışıklarından biri," diyordu benim için. Böbürlenir bir hava yoktu sesinde bunu söylerken; doğal bir şey söylüyormuş gibiydi. Acımasız ve kesin hakikati ona açıklamak giderek güçleşiyordu benim için. Babamdan bu kadar çok söz ettiğinden, babam İngiltere'den dönüp yaşamımı kurtardığında kendisi başımda bulunduğundan, onu düş kırıklığına uğratmaya cesaret edemedim.

Harikulade bir yolculuktu. Sayısız insan gördüm ve çoğuyla konuştum. Tuna üzerindeki Demirkapı geçidinin oluşumunu araştıran bir grup Alman jeolog, anlamadığım terimler kullanarak konularını tartışıyorlardı. Bir Amerikalı tarihçi, ailesine Trajan'ın seferlerini anlatmaya çalışıyordu. (Araştırmasının merkezi olan Bizans'a gitmekteydi kendisi.) Ama yalnızca karısı onu dinliyordu; iki kızı, o güzel kızlar, öğrencilerle konuşmayı yeğliyorlardı. İngilizce konuşarak biraz samimi olduk; hep geçmişte yaşadığını söyledikleri babalarından yakınıyorlardı; biz daha genciz, diyorlardı, capcanlıyız. Bunu öyle bir kesinlikle söylüyorlardı ki, onlara inanmamanız olanaklı değildi. Köylüler, sepetler dolusu meyve ve sebze

getirmişlerdi gemiye. Gemi de çalışanlardan biri koca bir piyanoyu taşıyordu sırtında; güverteye çıkar çıkmaz yere indirdi yükünü. Ufak tefek, tıknaz biriydi, adam sırf bıyıktı sanki; bugün bile, o yükü tek başına nasıl taşıdığına şaşıyorum.

Lom Palanka'da, Buco'yla ikimiz karaya çıktık. Geceyi burada geçirdikten sonra sabah treniyle Balkanlardan Sofya'ya gidecektik. Rusçuk'a dönmekte olan Dr. Menachemoff, gemide kaldı. Ona kararsız bir şekilde veda ederken, "Senden neler beklediğimi unutma sakın," dedi. Ve sonra hemen, "Kimsenin de seni vazgeçirmesine izin verme, tamam mı? Hiç kimsenin!" diye ekledi. Ondan duyduğum en kesin, en kararlı sözcüklerdi bunlar; bir buyruk gibi geldi bana. İçimi çektim.

Lom'daki tahtakurulu gecede gözümü kırpmadım. Bu son sözlerin anlamını düşündüm boyuna. Onu aldattığımı anlamış olsa gerekti. Anlamamazlıktan geldi. Onu kandırdığım için utanıyordum, çünkü ona hakikati olduğu gibi, karşı durulmaz bir şekilde açıklama fikrini benimsememiştim. Ama o da beni kandırmıştı. Olan biteni anlamamış gibi davrandı. O gece, tahtakurulu yatağında tıpkı benim gibi dönenip duran Buco'nun yanına gittim ve sordum: Dr. Menachemoff'a bir şey söyledin mi sen? Hangi fakülteye gittiğimi söyledin mi?"

"Evet. Kimya. Ne söylemeliydim ki?"

Demek doktor gerçekten biliyordu ve beni doğru ve dar yola döndürmeye çalışıyordu. Babamın yapacağını yapmış olan tek kişiydi o: babam da olsaydı, tıpkı onun gibi istediğimi seçme özgürlüğünü verirdi bana. Babamla aramda gelişenlere tanık olmuştu, ve bunları yalnız ve yalnız o korumuştu. Beni o ülkeye geri götüren gemiye binmiş, ve kendi görüşüne göre dünyaya bakışıyla hakkı olmadığına inandığı bir şeyi yapmıştı.: Bana babamın mesajını iletmişti. Bunu, olanları bilmezden gelerek, kurnazca yapmıştı. Tek kaygısı, mesajın saf ve temiz iletilmesi, bozulmaya uğratılmaksızın dile getirilmesiydi. Mesajın bana ulaştığı andaki düşüncelerim hiç önemli değildi onun için.

Hatip

SOFYA'DAKİ ilk üç hafta boyunca babamın en küçük kız kardeşi Rachel'de kaldım. Bütün kardeşleri arasında en iyi, en sevecen olanı oydu:

güzel, uzun boylu, iriyarı, sıcakkanlı ve neşeli bir kadındı. İki yüzü vardı. İster gülüyor olsun, ister büyük bir heves ve istekle desteklediği bir şey karşısında sıcak ilgisini dile getiriyor olsun, bu iki yüzü de apaçık görebilirdiniz; her seferinde de bencillikten uzak, içten duygulardı dile getirdikleri. Kendisinden yaşlıca, düşünceli, ve adalet duygusuna büyük saygı duyulan bir kocası vardı; üç oğullarından en küçüğü sekiz yaşındaydı, ona da tıpkı benim gibi büyükbabamın adı verilmişti. Evleri çok canlı, gürültülü, şenlikli bir yerdi; bir cümbüştür gidiyordu. İnsanlar bütün odalardan birbirlerine sesleniyorlardı; kimse saklanamazdı; kafasını dinlemek isteyen kendini dışarı atıyor, evden çok dışarda dinlenebiliyordu. Ama evdeki ağırlığın merkezi anneyle baba, bir bilmeceden farksızdı. Baba nerdeyse hiç konuşmazdı; ondan duyabileceğiniz tek şey, kaçınılmaz bir karar sözcüğü olabilirdi ancak. Bu da "Evet," ya da "Hayır," şeklinde çok kısa bir tümceydi, ve sesi öylesine yavaş çıkardı ki duymak için çaba harcamanız gerekirdi. Konuşması beklendiğinde, kimsenin aileye susmasını buyurmamış olmasına karşın ortalık birden durulurdu. İnsanı ürkütecek kadar kısa bir an, ev gerçekten sessiz olurdu; sonra yumuşak, duyulur duyulmaz, hafiften donuk sözcükler halinde hüküm, karar ağızdan çıkardı. Bundan hemen sonra, gene ipler koparılır, gürültü kıyamet başlardı. Oğlanların yaptığı patırtının mı, yoksa annenin talepleri, azarlamaları, soruları mı daha gürültülüydü, belli değildi.

Böylesi itişip kakışma, gürültü patırtı alışık olduğum bir şey değildi. Bu çocukların her şeyi, ama her şeyi, fiziksel etkinliklerinde odaklanmıştı; kitaplara ilgi duymuyorlardı; ama spora delicesine düşkündüler. Güçlü, hareketli çocuklardı, bir an yerlerinde durmuyorlardı; durmadan karşılıklı yumruk alış verişinde bulunuyorlardı; sürekli kavga halindeydiler. Onlardan tümüyle farklı yapıda biri olan babaları da bu aşırı fiziksel yaşantıyı desteklemek ister gibi görünüyordu. Ağzından bir "Ya basta!" (Yeter) çıksın diye bekliyordum. Kavganın ve gürültünün en kızışkın anında ona bakıyordum. Farkındaydı, hiçbir şey gözünden kaçmıyordu, üstelik benim ondan ne beklediğimi de biliyordu; ama dilini tutuyordu. Cümbüş sürüyor, sürüyor, yalnızca çocukların üçü de aynı anda sokağa çıktığında kısa bir süre için kesiliyordu.

Bu canlılığın, yaşamsal enerjinin desteklenmesinin ardında bilinçli bir yöntem gizliydi. Aile göç etmek üzereydi. Birkaç hafta içinde kenti

de, ülkeyi de, birkaç başka aileyle birlikte terk edeceklerdi. Filistin, diyorlardı, onlara vaat edilen varış yeriydi; oraya ilk gidecekler arasındaydılar; öncü olarak görülüyorlardı ve bunun farkındaydılar. Sofya'daki, daha doğrusu, yalnız Sofya'daki değil, bütün Bulgaristan'daki Sefaratların tümü, Sionizmi benimsemişlerdi. Bulgaristan'da durumları kötü değildi: Yahudilere karşı suçlamalar yoktu, gettolar oluşturulmamıştı, yoksulluk deseniz o da yoktu. Ama kıvılcımları insanları ateşleyen hatipler vardı ve bunlar vaatedilen topraklara dönmeyi öğütleyip duruyorlardı. Bu konuşmaların etkileri, bir değil, birçok alanda görülüyordu. Sefaratların ayrılıkçı kibirlerine sesleniyorlardı: bütün Yahudilerin eşit olduğunu, ayrılıkçılığın alçaklık olduğunu, Sefaratların, tarihteçok yakın geçmişte insanlık adına gerçekleştirilen başarılarda paylarının bulunmadığını söylüyorlardı. Tersine, Sefaratlar, bir tinsel kapana sıkıştırılmışlardı; artık uyanmalarının ve o yararsız tarikatlarını, kibirlerini bir kenara atmanın zamanı gelmişti.

En ateşli konuşmacılardan biri, gerçek mucizeler yarattığı söylenen kişi, kuzenlerimden Bernhard Arditti'ydi. Bu, Rusçuk'taki o yasa delisi (ailedeki herkesi hırsızlıkla suçlayan ve hepsini dava edeceğini söyleyen) Josef Arditti ile (bir Titien tablosundan çıkmış olan ve geceleriyle gündüzlerini herkesi mutlu edecek armağanlar düşünmeye harcayan) güzel Bellina'nın en büyük oğluydu. Bernhard, avukat olmuştu, ama mesleği, onun için hiçbir anlam taşımıyordu; babasının bu mesleği anlamsızca diline dolamış olması ilgisini yok etmiş olsa gerekti. Daha genç yaşında Sionizme kapılmış, konuşma yeteneğini keşfetmiş ve bunu davanın hizmetine sunmuştu. Sofya'ya geldiğimde herkes ondan söz ediyordu. Binlerce insan onu dinlemek için toplanıyordu; dinleyicileri, en büyük sinagoga bile sığmıyordu. Böyle bir yeğenim olduğu için herkes beni kutluyor ve onu dinleyemeyeceğim için bana acıyorlardı: orada kalacağım süre içinde programlanmış bir konuşma yoktu çünkü. Herkesi heyecanlandırıyordu, herkes ona teslim oluyordu. Pek çok kişiyle karşılaştım; hepsi ama hepsi aynı görüşteydi; sanki dev bir dalgaya kapılmışlardı ve bu dalga onları denize götürüyor, okyanusa katıyor, bu insanları denizin bir parçası haline getiriyordu. Davasına karşı olan tek bir kişi görmedim.

Onlarla Ladino konuşuyor ve bu dilden dolayı gururlanmalarını eleştiriyordu. Çocuklara göre, bir dil ancak mutfakta konuşulabilecek

kısır bir dil olarak gördüğüm bu dili kullanarak evrensel konulardan söz etmek, insanları binlerce yıl önce kendilerine vaat edilmiş bulunan ama şu noktada daha onlara ait bile olmayan bilinmeyen topraklara taşınmak üzere her şeyi bir yana bırakmayı, kuşaklar boyu yerleşmiş bulundukları bir ülkeyi, onları ciddiye alan, onlara saygı gösteren, topraklarında pekâlâ rahat yaşadıkları, para pul sahibi oldukları bir ülkeyi terk etmeyi içtenlikle düşünecek kadar tutkuyla doldurmak olasıydı demek.

Sofya'ya kritik bir anda gelmiştim. Bu koşullar altında bana yatacak yer bulamamalarına şaşmamak gerekiyordu. Bana yatak bulmak için oğullardan biri, dışarda yatmak zorunda kalmıştı. Bu, bana gösterdikleri cömert konukseverliği daha da önemli kılıyordu. Eşyaları ordan oraya kaldırıyorlar, bavullar hazırlıyorlardı; burada hiçbir zaman eksik olmadığı anlaşılan normal gürültü patırtıya olağandışı bir taşınma havası eklenmişti. Aynı şeyleri yaşayan başka ailelerin de adlarını duyuyordum. Bütün bir grup birlikte göç ediyordu; bu türden büyük bir etkinlik ilk kez gerçekleşiyordu ve insanlar başka hiçbir şeyden söz etmiyorlardı.

Dolaşmak için ya da salt gürültüden kaçmak amacıyla dışarı çıktığımda sık sık, konuşmaları bütün bunları başlatan ya da en azından sonunda bu noktaya varılmasına yol açan hareketi başlatan konuşmaları yapan yeğenim Bernhard'a rastlıyordum. İriyarı, kalın, gür kaşlı, benden on yaş kadar büyük, şişman bir adamdı kendisi; her an hareketliydi, (babasının tersine) hiç özel konulardan söz etmezdi. Almancayı, sanki ana diliymiş gibi güvenli konuşuyordu; söylediği her şey, kesin doğruymuş gibi görünüyor, öte yanda hiçbir zaman soğumayan kor kızılı lavlar gibi akıyordu sanki. Sadece bir insan olarak düşüncelerimi söylemek amacıyla yaptığım itirazları müthiş bir zekâyla anında silip süpürüyor, kahkalarla, ama alaycılık içermeyen görkemli bir kahkahayla, siyasal tartışmalarda deneyimli olduğu için özür diliyormuşçasına karşılıyordu.

Hoşuma giden yanı, maddi şeylerin onun için bir anlam taşımamasıydı. Avukatlık yapmak onu pek ilgilendirmediğinden, bu işi daha çok bir yük olarak gördüğünden, kazançla ilgili konuları aklından geçirmiyordu. Sofya'nın geniş, temiz caddelerinde onunla yürürken, canlılığını korumak için ne yaptığını merak ediyordunuz. Kendine özgü besinlere gereksinimi olduğu açıktı: kendisini tatmin eden şeylerle besleniyordu. Belki de

sözlerinin böylesine etkileyici olması, bunları asla günlük çıkarlarına uyacak şekilde çarpıtmamasından kaynaklanıyordu. İnsanlar ona inanıyordu, çünkü o kendisi için hiç birşey istemiyordu; o kendine inanıyordu çünkü mülkiyet üzerine kafa yormuyor, düşüncelerini boşa harcamıyordu.

Ona kimyacı olmak niyetinde olmadığımı itiraf ettim. Kendimi başka şeylere hazırlamak için üniversitede okuyormuş gibi yapıyordum yalnızca.

"Ama böyle bir aldatmacaya ne gerek var?" dedi. "Çok zeki, kültürlü bir annen var."

"Sıradan insanların etkisi altına girdi o. Arosa'da hastanede yatarken, 'hayatın ortasında'ki insanlarla — ona göre başarılı insanlarla karşılaştı. Şimdi benim de 'hayatın ortasında' olmamı istiyor, ama kendi bildiğim hayatın değil, onların anladığı bir hayatın ortasında."

Beni sanki ilk kez bir kişi olarak görüyormuşçasına büyük bir içtenlikle baktı yüzüme birden ve, "Dikkat et!" dedi, "Dikkatli ol! Yoksa kaybedersin. Bu tür insanları bilirim. Benim babam da bütün o davalarını benim sürdürmemi istemişti."

Başka bir şey demedi; konu onu daha fazla ilgilendirmeyecek ölçüde özeldi. Ama benden yana olduğu açıkça ortadaydı. Ancak Alman dilinde yazmak istediğimi söylediğimde, başını olumsuz anlamda iki yana salladı: "Neden? İbranice öğrensene! Bizim dilimiz İbranice. Daha güzel bir dil var mı bu dünyada?"

Onunla dolaşmaktan hoşlanıyordum; paraya bulaşmamayı başarmıştı. Az kazanıyordu ama gene de onun kadar saygı gören yoktu. Ailemin çoğu bireyleri de içinde olmak üzere kendilerini iş yaşamına adamış bütün para tutsakları arasında onu azarlayan, suçlayan yoktu. Onları umutla doldurmayı biliyordu, ve onların servetten ya da sıradan iyiliklerden daha çok umuda gereksinimleri vardı. Beni kazanmak istediğini hissediyordum, ama kabalıkla değil, bir kitle toplantısındaki bir konuşmayla değil, erkek erkeğe, ben de harekete kendisi gibi yararlı olabilirmişim gibilerden , olgunlukla yaklaşıyordu bana. Konuşma yaparken ne hissettiğini sordum kim olduğunun her an bilincinde miydi, heyecanlı kalabalık içinde kendini yitirmekten korkmuyor muydu...

Müthiş bir kararlılıkla "Asla!" dedi. "Asla! Ne kadar heyecanlı, istekli olurlarsa o kadar kendimi ben olarak hissediyorum. İnsanlar avucunda

yumuşacık bir hamur gibi o anda, istediğin şekli verebilirsin onlara. Yangın çıkarttırabilirsin, kendi evlerini ateşe verdirebilirsin. Bu türden bir gücün sınırı yoktur. Dene istersen! Gerekli olan tek şey, istemek! Bu türden bir gücü kötüye kullanamazsın! İyi bir dava için yararlanırsın ondan, tıpkı benim kendi davamız için kullandığım gibi."

"Ben de bir kitle deneyimi yaşadım," dedim ona, "Frankfurt'tayken... Ben kendim bir hamur gibiydim. Hiç unutamam bunu. Bunun nasıl olduğunu çok merak ediyorum. Anlamak istiyorum."

"Anlayacak bir şey yok. Bu her yerde aynıdır. Ya kitlenin içinde eriyen bir damlasındır, ya da ona nasıl yön verileceğini bilen biri. Başka seçeneğin yok."

Bu kitlenin ne olduğunu merak etmeyi anlamsız buluyordu. Bu, verilmiş bir şeydi, vardı, belli etkiler gerçekleştirmek amacıyla insanın yaratabileceği, uyandırabileceği bir şey olarak elimizde bulunuyordu. Ama bunu yapmayı bilen herkesin yapmaya hakkı var mıydı peki?

"Hayır, herkesin hakkı yoktur!" dedi büyük bir kararlılıkla. "Yalnızca doğru bir dava uğruna yapanın hakkı vardır."

"Amacının doğru amaç olduğunu nasıl bilebilir?"

"Duyar!" dedi, birkaç kez göğsüne yumruklar indirerek, "burasında hisseder! Duymayan insan yapamaz!"

"Demek ki yapılacak tek şey, davaya inanmak. Ama düşmanı? Onun inandığının tam karşıtına inanan düşmanının durumu ne?"

Çekinerek, dikkatle konuşuyordum. Onu eleştirmek ya da utandırmak istemiyordum. Bunu yapamazdım da zaten, mahçup olmayacak kadar güvenliydi. Yalnızca, belli belirsiz hissettiğim, Frankfurt'taki deneyimlerimden beri kafamda dolaştırdığım ve tümüyle kavrayamadığım bir konuda bir şeyler öğrenmek istiyordum. Kitle beni harekete geçirmişti ne de olsa; bir sarhoşluktu o; yitiyordunuz, kendinizi unutuyordunuz, müthiş uzak, ama gene de doygun hissediyordunuz kendinizi; ne hissederseniz hissedin, bunu kendiniz için hissetmiyordunuz; bildiğiniz, yaşadığınız en bencillikten uzak şeydi bu; ve bencillik dört bir yanda gösterildiğinden, konuşulduğundan ve tehdit ettiğinden, kıyamet günündeki trompet seslerini andıran bu müthiş diğerkâmlığa gereksinim duyuyordunuz; bu deneyimi küçümsemenize, onu lekelemenize olanak yoktu. Ama aynı zamanda, kendinizi denetleyemiyordunuz, özgür değildiniz, kurnazlık içermeyen bir şeyler oluyordu size, yarı çılgın, yarı

felce uğramış bir hale bürünüyordunuz. Bütün bunların hepsi bir arada nasıl olabilirdi? Neydi bu?

Hatip Bernhard'ın, özellikle de en etkili olduğu o anda, bu benim henüz netleşmemiş sorularıma yanıt verebilmesini beklemiyordum aslında. Onu onaylamama karşın, ona direniyordum. Onun izleyicisi olmak bana yetmezdi. İzleyicisi olunacak bir yığın insan vardı, çeşit çeşit fikri savunuyorlardı. Temelde onu insanları kitle haline gelecek şekilde heyecanlandırmasını bilen biri olarak görüyordum aslında, ama bunu kendi kendime itiraf etmiyordum.

Rachellerin evine döndüğümde, ev halkı, onun, yıllardır bir yığın başka insanı da meşgul eden konuşmalarının heyecanıyla doluydu. Bu taşınma havasına üç hafta boyunca tanık oldum.Tren istasyonuna gitmek üzere yola çıktıklarında bu heyecanın doruk noktasına ulaştığını gördüm. Yakınlarını, sevdiklerini geçirmek üzere yüzlerce insan toplanmıştı. Göçmenler, treni dolduran aileler, çiçeklere, iyi dileklere boğuluyorlardı; insanlar türkü söylüyor, insanlar kutsanıyor, insanlar ağlıyordu. İstasyon, özellikle bu ayrılık sahnesi için inşa edilmişti sanki ve sanki, tam da bu coşku selini içine sığdıracak kadar büyüyüvermişti. Vagonların pencerelerinden çocuklar tutuluyordu; yaşlılar, özellikle de kadınlar daha şimdiden ezilip büzülmüş bir halde platformda duruyorlardı, gözleri yaşlarla dolu oluğundan penceredekilerin kendi torunları olup olmadığını seçemiyorlar, adeta rastgele el sallıyorlardı. Gidenlerin hepsi de torundu, önemli olan onlardı, torunlar gidiyor, yaşlılar kalıyordu, trenin kalkışı böyle bir şeydi işte — tam da böyle değildi. İstasyonu müthiş bir umut doldurmuştu, ve belki de torunlar, bu umudun ve bu anın uğruna burada bulunuyorlardı.

Hatip de gelmişti, o gitmiyordu. "Daha yapacak işlerim var," dedi. "Henüz gidemem. Hâlâ korkanlara cesaret vermem gerek." İstasyonda bir kenarda duruyordu, öne çıkmaya değil, kendini belli etmemeye çalışıyordu; elinde olsa kendisini görünmez kılacaktı. Arada bir biri ona selam veriyor, eliyle yanındakilere gösteriyordu; bu onu rahatsız ediyordu. Derken biri birkaç söz söylemesini istedi; ağzını açtığı anda bambaşka bir insan oluverdi Bernhard; ateşli, güvenli bir adamdı şimdi, kendi sözcükleriyle çiçekler gibi açıyordu, giriştikleri bu işte gereksinim duydukları iyi dilekleri, güzel sözcükleri biliyor, buluyor ve bunları onlara veriyordu.

Rachel'in dairesi şimdi bomboş ve terk edilmiş durumdaydı, bu nedenle babamın en büyük ablası Sophie'nin evine geçtim. Son birkaç haftanın harala gürelesinden sonra şimdi herşey sönük geliyordu bana, sanki buradaki insanlar günlük yaşantının ötesinde olan biten hiçbir şeye güven duymuyorlarmış gibi, öylesine yaşıyorlardı. Göçmenlerin inançlarına katılıyorlardı, ama bu konuyu konuşmuyorlardı; heyecanı, bayramlara, kutlamalara saklıyor, her zaman yaptıklarını yapmakla yetiniyorlardı. Bu evi tekrarlar yönetiyordu, erken çocukluk dönemimin, şimdi artık benim için hiçbir anlam taşımayan alışılagelmiş yaşantısı hüküm sürüyordu burada. Ne de olsa bu yaşantıdan kurtulmak için İngiltere'ye taşınmıştık; ayrıca, Manchester'da olan korkunç olay yani babamın ölümü, çocukluğuma giden yolu tıkamıştı. Sophie'nin ev kadını konuşmalarını dinliyordum; yeme içme konusunda, sindirim boşaltım konusunda bilmediği yoktu, kaygılı, özenli bir kadındı; ama hiçbir şey anlatmazdı, öykülere yer yoktu onun yaşamında. Dengeli, ciddi, çok az konuşan kocasını dinliyordum, babasından daha da dengeli biri olan ve pek çok sözcükle babası kadar az şey söyleyen büyük oğlunu dinliyordum, ve beni müthiş şaşırtan kızı Laurica'yı, beş yaşımdayken baltayla öldürmek istediğim çocukluk arkadaşım Laurica'yı dinliyordum.

Bedeninin oranlarıyla ilgili bir terslik vardı Laurica'da. Onu uzun boylu, benden çok daha yüksek anımsıyordum; şimdi benden daha küçüktü, çıtkırıldım, cilveli, evlilik ve koca peşinde koşan biri olmuştu. O tehlikeli kişiliği, kıskanılan defterleri nereye gitmişti? Şimdi onlara ilişkin hiçbir şey bilmiyordu; okumayı unutmuştu; üzerine salladığım baltayı falan anımsamıyordu, attığı çığlıkları anımsamıyordu. Beni kaynar suya iten de o değildi: kendim düşmüştüm; birkaç hafta yataklarda yatmamıştım: "Azıcık soyulmuştun." Yalnızca kendisiyle ilgili şeyleri unuttuğu düşüncesiyle, ona Büyükbabamın lanetini anımsattığımda, operada hizmetçi rolü oynayan biri gibi çın çın kahkaha attı. "Bir baba oğluna lanet okur mu hiç? Hadi canım sen de! Öyle bir şey yok, sen bu masalları kendin uyduruyorsun. Peri masallarından hiç hoşlanmam." Viyana'da annemle büyükbabam arasında bu lanetle ilgili sayısız kavgaya tanık olduğumu, büyükbabamın allahaısmarladık demeden evden fırladığını, bunun üzerine annemin yıkıldığını, saatlerce ve saatlerce ağladığını söylediğimdeyse, Laurica "yutturamazsın" havasıyla güldü gene: "Bunları uydurmuşsun, sen," dedi.

Ne dedimse faydasızdı: Kötü hiçbir şey olmamıştı, korkunç şeyler olmamaktaydı. Derken, istemeye istemeye, Tuna vapurunda Dr. Menachemoff'a rastladığımı söyledim. Saatlerce konuştuk dedim, her şeyi anımsadığını söyledim. Her şeyi dün olmuş gibi net bir şekilde anımsadı. O Rusçuk'ta aile doktorumuzdu, onu benden iyi tanıyordu, çünkü Sofya'ya taşınıncaya kadar orada yaşamıştı Laurica. Ama buna da verecek bir yanıtı vardı: "Taşralılar böyle oluyor. Eski kafalı hepsi. Bütün bunları uyduruyorlar. Düşünecek başka şeyleri yok da ondan. Saçma sapan şeylere inanıyorlar. Sen kaynar suya kendin düştün. Hasta falan da değildin. Baban Manchester'dan gelmedi. Orası çok uzak çünkü. Hem, o günlerde seyahat etmek o kadar ucuz değildi. Baban Rusçuk'a hiç dönmedi. Büyükbaban ne zaman lanet edecekmiş ona? Dr. Menachemoff hiçbir şey bilmiyor. Böyle şeyleri yalnızca aile üyeleri bilir."

"Peki annene ne diyorsun?" Bir gün önce annesi beni sudan çıkarışından, giysilerimi soyuşundan ve bu arada bütün derimin de giysilerimle birlikte soyuluşundan söz etmişti. "Annem de artık her şeyi unutuyor," dedi Laurica. "Bunuyor artık. Ama bunu ona söylememek gerek."

Bu kadar inatçı ve duygusuz olması karşısında müthiş öfkelenmiştim. Onun için kendi tek hedefinden başka hiçbir şey yoktu yeryüzünde: sonunda bir adam bulup evlenmek. Yirmi üç yaşındaydı ve herkesin onu şimdiden evde kalmış kız olarak görmesinden ödü kopuyordu. Bana asılıyor, hakikati söylemem için yakarıyordu: Bir erkek onu hâlâ çekici bulur muydu? Bunu söylemeliydim ona. On dokuz yaşında olduğuma göre bu gibi şeylerden anlamam gerekirdi. Onu öpmek geliyor muydu içimden? Bugünkü saç tuvaleti, dünküne göre daha mı çekiciydi, bir erkekte dünküne göre daha fazla öpme arzusu uyandırır mıydı? Onu fazla zayıf mı buluyordum? Zayıf olduğunu, ama sıska sayılmayacağını söylüyordu. Dans etmesini biliyor muydum? Bir erkeği kendine çekmenin en iyi yolu dans etmekti. Bir kız arkadaşı, dans ederken nişanlanıvermişti. Ama daha sonra erkek bu nişanın sayılmayacağını söylemişti, sırf dans ediyorlar diye öyle söylemek zorunda kalmıştı. Bence, benim düşünceme göre onun, Laurica'nın başına da böyle bir şey gelebilir miydi?

Hiçbir düşüncem yoktu, sorularından hiçbirine verecek yanıtım yoktu, ve soruların yağma hızı arttıkça benim inatçılığım da artıyordu. On dokuzumdayım ama bende bu türden duygular yok, diyordum. Bir kadının

beni çekip çekmediğini bilmiyordum. Nerden bileceksin? diyordum. Hepsi de aptal kadınların, onlarla ne konuşabilirsin? Hepsi de sana benziyor diyordum, hiçbir şey anımsamıyorlar. İnsan, her şeyi unutan birine karşı ilgi duyabilir mi? Saçına gelince dünkünden bir farkı yok, dedim. Sıska olmasına da gerçekten sıskaydı; kadının zayıf olmasında ne vardı ki? Ben, dans etmeyi bilmiyordum. Frankfurt'ta bir kere denemiştim ve hep kızın ayağına basıp durmuştum. Dans ederken nişanlanan erkek düpedüz ahmaktı. Daha doğrusu nişanlanan erkek ahmaktı.

Onu deli ettim, böylece de aklının başına gelmesini sağladım. Benden yanıt almak için anımsamaya başladı. Pek bir şey çıkmadı bundan, fazla bir şey anımsamadı, ama havaya kalkmış balta gözünün önüne geldi, düşünde de tekrar tekrar görmüştü olayı; son olarak da, arkadaşının nişanı bozulduğu gün görmüştü.

Tek Yataklı Oda

EYLÜLÜN başında, Viyana'da Frau Olga Ring'in apartmanına taşındık. Olga Ring, profili tıpkı bir Romalıyı andıran güzel bir kadındı, gururlu, başı dik, kendisine özel işlem uygulanmasını asla istemeyen bir tipti. Kocası bir süre önce ölmüştü, birbirlerine karşı duydukları sevgi, çevrelerinde nerdeyse bir efsane halini almıştı, ama Frau Olga, bunu yozlaştırmıyor, evde bir ölüm tapımı haline getirilmesine meydan vermiyordu; en azından ona hiçbir şey borçlu değildi. Kocasını düşünmekten sakınmıyordu, onu övüp olduğundan farklı göstermiyor, kendisi de hiç değişmiyordu. Ona yaklaşmak isteyen birçok erkek vardı, ama Frau Olga hiçbirine yüz vermiyordu. Güzelliğini, son zamanlara, korkunç sona dek korudu.

Yılın büyük bir bölümünü Belgrad'daki kızının yanında geçirirdi. İçinde —ya da daha doğrusu, evin öte ucundaki tek pencereli mütevazi odasında hiçbir şeyin değiştirilmediği Viyana'daki apartmanına bir bar piyanisti olan oğlu Johnnie bakıyordu. Kendi gözünde de, annesinin gözünde de başarılı biriydi; ama ailenin diğer bütün üyelerinin gözünde, adam olmuş değildi. O da çok güzel bir adamdı, annesinin tıpatıp aynısı, ama bayağı şişman olduğundan gene de ondan çok farklı biriydi. Herkes

onun kadın gibi giyinip kuşanmamasına şaşardı; çoğu kez kadın sanılırdı da. Akla gelmedik övgüler yağdırırdı etrafa; ne verirseniz alırdı, kolları daima uzanmış durumda, elleri daima açıktı. İyi bir piyanist olması nedeniyle her şeye, hattâ daha da fazlasına layık olduğunu sanıyordu. Çalıştığı barda müşterilerin sevgilisiydi. Hem günün en ünlü melodilerini hem de eskileri çalardı; bir çaldığını bir daha asla unutmazdı, gecenin bütün seslerini içeren canlı bir listeydi kendisi. Gündüzleri, tam bir yatak sığacak büyüklükte bir odada uyurdu. Dairenin, orta sınıf zevkine uygun döşenmiş geri kalan bölümleri kiraya verilmişti.

Bir süre için annesi adına kiraları toplama ve masrafları düştükten sonra bunu Belgrad'a gönderme işini yürüttü. Yani yapması gereken buydu. Ama aslında, masraflar kiranın tamamını tüketiyor, anneye hiçbir şey kalmıyordu. Ona yalnızca ödenmemiş faturalar geliyordu postadan; bunları nasıl ödeyeceğini bilmediğinden —mutlu evlilikten bu ev dışında bir şey kalmamıştı— daha iyi bir düzenlemenin bulunması gerekli oldu. Yeğeni Veza daireyi kiralama ve her ay kirayı toplama işini üstlendi; faturaları ödüyor, kalanını da, yalnızca ihtiyacı olduğu durumlarda Johnnie'ye veriyordu. Ama her seferinde de ihtiyacı oluyordu oğlanın, ve tıpkı önceden olduğu gibi Frau Olga'ya tek kuruş kalmıyordu. Bundan yakınmıyordu kendisi, çünkü oğluna tapıyordu. "Benim müzisyen oğlum," diye seslenirdi ona. Bunu, söylediği her şey gibi büyük bir gururla söylediğinden, oğlunu tanımayanlar, bardaki lakabının Johnnie olmasına karşın onu gizli bir Schubert olarak görme eğiliminde olurlardı.

Bu daireye taşındığımıza memnunduk; döşeli de olsa, kendi yerimizdi. Zürich'te oturduğumuz Scheuchzerstrasse'nin görüntüsü gözümüzün önünden gitmiyordu. Gerçi burası benim cennetim Zürich değildi ama ne de olsa Viyana'ydı, annemin Viyana'sı. Scheuchzerstrasse'den ayrılalı beş yıl oluyordu; bu arada benim Zürich'teki Villa Yalta günlerim, annem için Arosa'daki ormanlık alanda bulunan sanatoryum günleri, daha sonra da pansiyon ve Frankfurt'taki enflasyon günleri yaşanmıştı. Bütün bu olanlardan sonra gerilimsiz olarak bir arada yaşamayı ummamız şaşılacak şeydi. Hepimiz de kendi açılarımızdan bu konuyu konuştuk, yeni bir dönem başlıyordu sanki, sağlıklı bir yaşantı, çalışma ve barış dönemi.

Ama miğde bulandıran bir sinek vardı, bu sinek de Johnnie Ring'di. Oturma odamızın bir duvarı onun yattığı o küçücük odanınkiyle birdi. Sonunda bir araya gelen aile tam yemeğe oturduğunda, kapı açılır,

Johnnie'nin iriyarı bedeni yalnız ve yalnız eski bir bornoza bürünmüş olarak belirir, "Selam!" sözcüğü birkaç kez duyulur, sonra piyanist, terliklerini tırıs tırıs sürterek önümüzden geçer, tuvalete giderdi. Anlaşmamızda vardı bu, ancak yemekte rahatsız edilebileceğimizi düşünmemiş ve bu işin yemek saatleri dışında yapılacağı koşulunu belirtmeyi unutmuştuk. Adam her seferinde, tam saatinde, kaşıklarımızı çorbaya daldırır daldırmaz mutlaka odasından çıkıyor, tuvalete gidiyordu. Belki de bizim seslerimiz onu uyandırıyor ve bu gereksinimi aklına getiriyordu; ama belki de meraklı biri olarak ne yediğimizi görmek istiyordu. Çünkü hemen dönmüyordu tuvaletten; hışır hışır odasına dönüşünde birinci yemeğin tabaklarımıza konmuş olmasından mutlaka emin oluyordu.İpeklere bürünmüş olmamasına karşın yürürken hışır hışır bir ses çıkarıyordu gerçekten; gürültü, hareket ediş şeklinden ve bir düzine kadar "Selam, affedersiniz selam nasılsınız affedersiniz selam ne var ne yok affedersiniz nasılsınız affedersiniz"ler dizisinden yayılıyordu. Ona bir kez bile sürtünmemeyi becermek üzere ustalıklı bir dans figürü yaparak, duvarla sandalye arasında sıkışıp annemin arkasından geçmek zorundaydı. Annem, onun o yağlı bornozunun dokunmasını bekler, tehlike geçip de adam kapısının ardında kaybolunca rahat bir soluk alırdı; sonraysa hep aynı şeyi söylerdi: "Tanrıya şükür! Az daha yemek yeme isteğimi yok edecekti." Nedenini tahmin etmek zorunda kalmaksızın duyduğu tiksintinin büyüklüğünü biliyorduk; ama üçümüzü de şaşırtan şey, annemin onun sözlerine çok nazik bir şekilde yanıt vermesiydi. "İyi sabahlar, Herr Ring!" şeklindeki yanıtı kesinlikle alaycıydı; ama sesinin tonlamasında bunu ele veren hiçbir belirti yoktu: son derece zararsız, dostça, hattâ nazik bir ses tonuydu bu. O gittikten sonra rahatladığını dile getirmek üzere aldığı derin soluk da odasının kapalı kapısının ardından duyulacak kadar yüksek sesli değildi; ve masada daha sonra sürdürülen konuşma, sanki o hiç ama hiç ortaya çıkmamışçasına sürdürülürdü.

Bazen de, özellikle akşamüstleri, annemi kendini kurtaramadığı konuşmalara daldırırdı. İyi yetiştirilmiş üç oğlanı övmekle başlardı sözlerine. "İnsan inanamıyor Frau Canetti. Prensler kadar güzel hepsi!"

"Güzel değiller, Herr Ring," diye yanıtlıyordu onu annem gururla. "Bir erkek için güzellik önemli değildir."

"Ah, böyle söylemeyin hanımefendi; hayatta işe yarıyor güzellik! Güzeller çok daha kolay ilerler. Size bir yığın örnek verebilirim! Bizim

bara takılan genç bir Tisza[6] var. Tiszaların kim olduğnu bilirsiniz elbet. Macaristan'da bugün hâlâ Tisza ailesinden kişiler yaşıyor. Neyse bu genç Tisza çok çekici biri! Sadece yakışıklı değil, düpedüz güzellik örneği, tam bir yürek yakan! Dünya ayaklarının altında. İstediği her şeyi çalıyorum, o da her seferinde teşekkür ediyor; her numara için özellikle teşekkür ediyor. 'Harika!' diyor, ve yüzüme bakıyor, 'Bunu harika çaldın Johnnie!' diyor sonra. Bir dediğini iki etmem onun. Kendini ateşe at dese atarım inanın. Son bornozumu onunla paylaşırım! Peki neden böyle bu Tisza? Yetiştirme, hanımefendi, her şey yetiştirmeye bağlı. Terbiyeli olmak, iyi huylu olmak, çok önemli. Bu da anneye bağlı. Evet, böyle bir anneye sahip olmak harika! Üç meleğiniz böyle bir anneleri olduğu için ne kadar şanslı olduklarının farkındalar mı acaba! Anneme teşekkür ederim demeyi öğrenmem yıllar sürdü. Kendimi sizin meleklerinizle kıyaslıyor değilim sayın Frau Canetti!"

"Neden hep 'melekleriniz,' diyorsunuz Herr Ring? 'Veletler' desenize? Hiç alınmam. Aptal değiller, bu doğru, ama bu bir erdem değil; onları okutmak için yeterince zorluk çekiyorum."

"Gördünüz mü hanımefendi, gördünüz mü? Şimdi kendi ağzınızla söylediniz. Siz zorluk çektiniz! Yalnız ve yalnız siz! Siz olmasaydınız, sizin fedakâr çabalarınız olmasaydı, gerçekten de velet olabilirlerdi."

Fedakârlık... İşte bu sözcükle onun kalbini kazanıyordu. Fedakâr sözcüğünün onun yaşamında oynadığı rolü bilseydi, bunu daha sık kullanırdı. Daha biz küçükken kendi yaşamını bizim için feda ettiğini söyler dururdu annem; dininden onda kalan tek duygu buydu. Tanrı kendisini giderek daha az gösterip yavaş yavaş nerdeyse gözden yitince, içindeki Tanrı inancı azar azar zayıflamış ve fedakârlığın taşıdığı anlam onun gözünde büyümüştü. İnsanın kendisini feda etmesi yalnızca bir görev değil, elde edebileceği en büyük başarısıydı; ama Tanrının buyruğuyla yapılan bir fedakârlık değildi söz konusu edilen; Tanrı, bunlara uzanamayacak kadar uzaktaydı; asıl değerli olan, kendi içinde, kendisinden kaynaklanan fedakârlık, kişinin kendi istenciyle gerçekleştirilmiş bir fedakârlıktı, önemli olan buydu. Fedakârlık, bu kısacık[7] adı taşımasına

[6] Ülkeye çok sayıda politikacı vermiş olan soylu bir Macar aile; en ünlüleri, 1918'de Budapeşte'de katledilen İstvan'dı. Başbakan olarak milliyetçiliğe ve Habsbourg düşmanlarına karşı koymuş, krallığı korumaya çalışmıştı.

[7] Almancada bu sözcüğün karşılığı olan *Opfer* çok daha kısa.

karşın çok geniş kapsamlı, çok şeyin bir araya gelmesinden oluşmuş, saatlere, günlere, yıllara yayılan bir şeydi — yaşamadığın bütün saatlerin bir araya gelmesinden oluşmuş bir yaşamdı fedakârlık.

Johnnie onu bir kez yakaladı mı, istediği kadar konuşurdu. Annem onu bırakamazdı. Sonunda Alman kurtu Nero'yu yürüyüşe çıkarmak üzere izin isteyip giden Johnnie olurdu; ya da kapı çalınır, Johnnie'nin arkadaşı gelmiş olurdu. Genç bir adam görünür ve Johnnie ile birlikte odacıkta gözden yiterlerdi; Nero'ysa Johnnie'nin piyano çalmak üzere bara gitme vakti gelinceye dek birkaç saat boyunca beklerdi. Odasından hiç ses duymazdık. Orada uyumaya alışkın olan Nero hiç havlamazdı. Johnnie ile genç adamın karşılıklı konuşup konuşmadığını da anlayamazdık. Annem, kapı dinlemeyi asla kendisine yakıştıramazdı; hiç konuşmadıklarını varsayardı. Bir kez olsun göz ucuyla bile bakmadığı oda (vebadan kaçar gibi sakınırdı bundan), çok küçüktü. Bir yatak ancak sığıyordu. Ve annem, birisi cüsseden yana zengin Johnnie, diğeri bu dev köpek olmak üzere iki cismin bu odaya nasıl sığdığını bir türlü anlamıyordu. Bunun sözünü etmedi hiç, ama ne düşündüğünü sezinleyebiliyordum. Onu asıl kaygılandıran, benim bu durumlarla ilgili ne düşünebileceğimdi — aslında onun düşündüğü türden herhangi bir şey aklımın ucundan bile geçmemişti, beni hiç mi hiç ilgilendirmemişti. Bir keresinde, "Herhalde genç konuk yatağın altında uyuyordur," dedi. "Yüzü hep solgun ve yorgun görünüyor. Belki yatacak yeri yok da, Johnnie ona acıyor, birkaç saat yatağın altında uyumasına izin veri-yor."

"Neden üstünde değil?" diye sordum ben bütün masumluğumla. "Yani Johnny fazla şişman olduğu için ikisi birden yatağa sığmaz mı demek istiyorsun?"

"Yatağın altında, diyorum," diyerek baktı gözlerime. "Ne biçim şeyler düşünüyorsun öyle?" Hiçbir biçim şeyler düşünmüyordum, ama o, gene de bunları aklımdan geçirdiğimi sanıyor, zihnimde yatağın üzerinde yalnızca köpeğe yetecek kadar yer bırakmam için düşüncelerimi yatağın altındaki alana iteklemek istiyordu. Bu, ona zararsız görünüyordu. Aklımdan geçenleri okusaydı müthiş şaşırırdı kuşkusuz: Minik odadaki olaylar beni ilgilendirmiyordu, çünkü benim aklım annemle ilgili bambaşka bir yerlerdeydi; olayı betimlemek için o zamanlar bu sözcüğü kullanmazdım gerçi ama, bana *ayıp* gelen bir durum söz konusuydu.

Her sabah hamile bir kadın olan Frau Lischka evi temizlemeye gelirdi. Yemekten sonra bulaşıkları da yıkayıp evine giderdi. Daha çok çamaşır yıkama, halı silkeleme gibi ağır işler için gelirdi. "Hafif işler için ona gerek yok," diyordu annem. "Onları kendim yaparım." Kadına bu durumuyla kimse iş vermek istemiyordu. Hamileliğinin çalışmasına engel olacak denli ilerlemiş olduğunu düşünüyorlardı. Ama kendisi bize çok iyi iş yaptığını söylemişti; bir kerecik denememizi istemişti. Annem ona acıdı ve gelmesine izin verdi. Aslında tehlikeyi göze almış oluyoruz diyordu. Ya ansızın hastalanırsa, ya da başına beklenmedik bir şey gelirse —biz çocuğuz diye açık konuşmuyordu annem, ayrıntıları söylemiyordu. Kadın, daha iki ay bir şey olmayacağına yemin etti, bu süre içersinde çok rahat çalışabilirdi. Zaman içinde doğruyu söylediği ortaya çıktı; şaşılacak derecede iyi iş yapıyordu. "Hamile olmayan kadınlar ondan örnek alsalar iyi olur," diyordu annem.

Bir gün, öğle yemeğine eve geldiğimde, merdivenlerden bahçeye göz attım: Frau Lischka orada durmuş, bir halıyı sopalıyordu. Karnını korumak için büyük bir çaba harcıyor ve sopayı her indirişinde garip bir şekilde yüzünü buruşturuyordu. Halıdan nefret ediyordu da her vuruştan sonra başını çeviriyordu sanki; öylesine nefret ediyordu ki, milyon verseler bir daha bakmak istemez sanırdınız. Yüzü kıpkırmızıydı; bulunduğum yüksek yerden, bu kızarıklığın öfkeden kaynaklandığı sanılabilirdi. Kırmızı yüzünden terler damlıyordu, ayrıca, anlamadığım bir sözü haykırıyordu. Yanında konuşacak kimse olmadığından, halıyı döverken kuvvet toplamak için bağırıyor diye düşündüm.

Üzgün bir şekilde apartmana girdim ve anneme Frau Lischka'nın bahçede nasıl çalıştığını görüp görmediğini sordum. Şimdi yukarı çıkacağını söyledi. Bugün yemek verilecekti ona: halıları dövdüğü günlerde yemek veriliyordu. Sözleşme uyarınca diyordu annem, bunu yapmakla yükümlü değildi (sözleşme uyarınca sözcüklerini kullanıyordu), ama kadına acıyordu. Kadın ona bütün gün hiçbir şey yememeye alışkın olduğunu söylemişti; eve gidince kendisine bir şeyler hazırlıyordu. Annem buna dayanamadığından kadın halıları silkelediği günlerde ona yemek veriyordu. Kadın bunu iple çekiyor hep, diyordu annem, ve bu yüzden sopaları böylesine hızlı ve kuvvetli indiriyor. Halılarla yukarı çıktığında sırılsıklam olduğunu görüyordu annem; ter kokusundan mutfakta du-

ramıyordu insan; bu nedenle annem o günlerde yemeği masaya kendisi getiriyor, Frau Lischka'yı mutfakta açlığıyla başbaşa bırakıyordu. Ona dev boyutlu bir tabakta bol yemek verdiğini söyledi. Üçümüzden hiçbiri, hattâ Georg bile o kadar yemeği bir seferinde yiyemezdi. Tabağı silip süpürüyordu kadın. Belki de birazını kesekâğıdına koyup evine götürüyordu. Zaten, annemin karşısında yemek yemenin yakışık almayacağını söylüyor, ayrı yemek istiyordu. Konuyu sofrada konuşuyorduk. Neden her seferinde yemek verilmediğini sordum. Çamaşır yıkadığında da bir şeyler veriyorum, dedi annem, ancak bu kadar çok değil. Ama işler hafif olduğunda, hayır — sözleşme uyarınca ona bir şey vermekle yükümlü değildi, hem ayrıca, Frau Lischka kendisine verilenlerden dolayı minnettardı, en azından benden daha minnettardı.

Minnettarlık sık konuşulan bir konuydu. Bir şeye kızmışsam ve bu nedenle annemi eleştiriyorsam, hemen nankörlüğümden söz ediyordu. Aramızda sakin bir tartışma olanaksızdı. Düşüncelerimi söylerken acımasızdım, ama yalnızca bir şeye öfkelendiğimde dile getiriyordum onları; dolayısıyla her seferinde de incitici geliyordu. Elinden geldiğince savunuyordu annem kendini. Köşeye sıkıştığında, on iki yıldır kendisini bizim için feda ettiğine sığınıyor ve nankörlüğümden dolayı beni azarlıyordu.

Onun düşüncelerinin odağı, tek yataklı odayla biz üç oğlanı tehdit eden tehlikeydi, bu nedenle yalnızca tembellikten söz ediyor, yetişkin erkeklerin bütün gün yatakta yatmalarının ya da kirden yağ tutmuş bir bornoz içinde yarı çıplak dolaşmalarının kötü örnekler oluşturduğunu söylüyordu; ama gizliden gizliye benim aklımın ucundan bile geçmeyen çeşit çeşit kötü şeyler geçiriyordu. *Benim* düşüncelerimse, mutfaktaki Frau Lischka ile meşguldü. Arada bir kendisine yenecek bir şeyler verilmesi karşısında şükran duyuyordu, beni her görüşünde de, neşe içinde "Ne iyi bir anneniz var," demeyi, bunu söylerken de başını anlamlı anlamlı sallamayı ihmal etmiyordu. Sürekli olarak bizim egolarımızı besliyordu: Annem, "sözleşmede olmamasına karşın" yemek veriyor, bense onun durumundan dolayı kendimi suçlu hissettiğimden iyi davranıyordum. Yorulmakbilmez iki şövalye bir üstünlük yarışına giriyordu. Bu tartışmalarda harcadığımız enerjiyle binadaki bütün halıları sopalayabilirdik, üstelik çamaşıra da girişebilirdik. Ama ikimiz de ilkelerde anlaşama-

dığımızı çok iyi biliyorduk: onun için önemli olan minnettarlık, benim için önemli olansa adaletti.

Apartmana bizimle birlikte güvensizlik de taşınmıştı. Anneme göre, apartmanımızda bu gizin —Johnnie'nin aşırı kalabalık yatağının varlığı iyi bir şey değildi. Öte yanda *ben,* hamileliğinin sonuna gelmiş kadının bahçede ya da mutfakta sürünmesi karşısında müthiş bir korkuyla doluyordum. Hep, yere yığılıverecek, çığlıklarını duyacağız, mutfağa koşup onu kanlar içinde bulacağız diye ödüm kopuyordu. Çığlıklar, yeni doğmuş bebeğin çığlıkları olacaktı ve Frau Lischka, ölmüş bulunacaktı.

Armağan

TIKIŞ tıkış yaşadığımız Radetzkystrasse'de geçen yıl, anılarımda yer eden en kötü yıl oldu.

Eve girdiğim anda, kendimi gözetim altında hissediyordum. Ne yaptığım bir şey doğruydu ne de söylediğim. Her şey birbirine çok yakındı, yattığım ve kitaplarımı koyduğum küçük oda yemek odasıyla annemin kardeşlerimle paylaştığı yatak odasının arasındaydı. Kimseye görünmeden sessizce odama girmem olanaksızdı. Eve her gelişimde kaçınılmaz bir selam sabah ve açıklamalar faslı vardı. Sorguya çekiliyordum, annem beni hiçbir şeyle suçlamıyordu gerçi ama soruları, güvensizliğini ele veriyordu. Laboratuvarda mıydım, yoksa vaktimi konferanslarla mı öldürmüştüm?

Açıkyürekliliğimden, bu tür soruların yanıtlarıyla kendimi ele veriyordum. Konuları nerdeyse genelde herkesi ilgilendiren konferanslardan söz ediyordum. Fransız Devrimi sonrası Avrupa Tarihi, çoğu kişiye Bitkilerin Fizyolojisinden ya da organik kimyadan daha yakındı. Bu konularda konuşmayışım, onlara ilgi duymadığımı ortaya çıkarıyor değildi. Önemli olan söylediklerimdi; yalnızca sözlerim geçerliydi; ve kendi sözlerimle bana saldırılıyordu: Viyana Kongresi beni sülfürik asitten daha fazla ilgilendiriyordu! "Çok fazla dağıtıyorsun kendini," diyordu annem. "Böyle gidersen hiçbir yere varamazsın!"

"Bu derslere, bu konferanslara girmek *zorundayım,*" diyordum, "yoksa boğulurum. Kendime uygun olmayan bir dalda eğitim görüyorum diye beni ilgilendiren her şeyi bir kenara atamam."

"Peki neden sana uygun değilmiş? Mesleğini uygulamamanın yolunu açıyorsun. Kimya ansızın ilgini çekiverecek diye ödün kopuyor. Bu geleceğin mesleği ne de olsa — ve sen kalkmış kendini ondan koparıyor, bu bilime karşı önünde barikatlar oluşturuyorsun. Sakın ellerini kirletme! Temiz olan tek şey kitaplar, değil mi? O konularda daha fazla kitap okuyasın diye bir konferanstan bir konferansa koşuyorsun. Bunun sonu yok. Hâlâ kendini tanımış değilsin! Her şey daha çocukluğunda başladı. Sana yeni bir şeyler öğreten her kitap için, o konuda daha fazla bilgi edinmek için on kitap daha gerekiyordu sana. Seni ilgilendiren bir ders dinlemen demek, yeni bir yük demek. Konuya dalıyorsun da dalıyorsun. Sokrates-öncesi düşünürlerin felsefesi! Tamam, o konuda sınava gireceksin. Seçme hakkın yok. Notlar alıyorsun, koca koca defterleri dolduruyorsun, yetmiyor mu? Daha bir yığın kitap almaya ne gerek var? Listendeki bütün kitap adlarını görmedim mi sanıyorsun? Bunlara para yetiştiremeyiz. Yetiştirebilseydik bile, senin için zararlı olurdu. Kendini kaptırır gidersin ve böylece asıl derslerinden uzaklaşırsın. Gomperz'in bu alanda önemli olduğunu söylüyorsun. Babasının *Yunan Düşünürleri* adlı kitabıyla ünlü olduğunu söylememiş miydin?"

"Evet," diye sözünü kestim, "Üç cilt. Onu istiyorum. Almak istiyorum."

"İyi ki profesörünün babasından söz ettim yani! Listeye anında üç ciltlik bir kitap daha giriverdi. Gerçekten de bunu sana alacağını sanmıyorsun, değil mi? Oğul sana yeter de artar! Babasını ne yapacaksın! Hoca anlatırken not al, defterlerinden çalış, bu kadar."

"O şekilde çok ağır ilerliyorum. Tahmin edemeyeceğin kadar yavaş. Derinlemesine girmek istiyorum konuya. Gomperz'in Pythagoras'a gelmesini bekleyemem. Şimdi Empedokles ve Heraklitos hakkında bir şeyler öğrenmek istiyorum."

"Antik yazarlardan Frankfurt'ta çok kitap okudun. Demek doğru kitapları seçememişsin. Hep ortalarda görüyordum o kitapları; öyle çirkindiler ki hem... hepsi de birbirine benziyordu. Aralarında Yunan filozofları yoktu ama, neden? Çünkü o zamanlar ilerde ihtiyacın olmayacak şeyler ilgini çekiyordu."

"O zamanlar filozofları sevmiyordum. Platon'un dünyayı bir görüntü haline sokan *idealar* kuramı itici gelmişti bana. Aristotales'e hiçbir zaman

dayanamadım. Sınıflandırmadan başka bir şey yaptığı yok. Onu okurken insan sayısız çekmecelerin içine kilitlenmiş hissediyor kendini. O Sokrates-öncesi düşünürlerden o zaman haberim olsaydı, yazdıkları her bir sözcüğü yutardım. Ama kimse bana onlardan söz etmedi. Her şey Sokrates'le başlıyordu. Ondan önce hiç kimse hiçbir şey düşünmemiş miydi yani? Hem biliyor musun, Sokrates'i hiçbir zaman sevmedim. Belki de büyük filozoflardan, salt onun izleyicileri olduğu için uzak durdum. "

"Onu neden sevmediğini söyleyeyim mi sana?"

Bu nedeni ondan öğrenmemeyi yeğlerdim. Aslında pek iyi bilmediği konularda bile son derece kişisel ve kesin görüşleri vardı. Söylediklerinin doğru olamayacağını bilmeme karşın, her seferinde beni etkiler, sözleri, sevdiğim şeylerin orta yerine küf gibi oturuverirdi. Salt bunlar beni kimyadan fazla uzaklaştırmıyor diye işleri berbat etmeye çalıştığını sezmiştim. Pek çok şeyi öğrenmeye hevesli olmam, ona göre benim yaşım için saçma ve *erkekçe olmayan* bir durumdu. Radetzkystrasse'de geçirdiğimiz yıl boyunca ondan en sık duyduğum kınama sözcüğü buydu.

"Sokrates'i, çok aklı başında biri olduğu için sevmiyorsun: hep, günlük konulardan söz eder o, somut şeylerden, çalışanlardan söz eder."

"Ama kendisi pek çalışmıyordu. Bütün gün konuşuyordu."

"Senin gibi dilini yutmuşlar için yetersiz, değil mi! Ne düşündüğünü biliyorum! Haklısın!" İşte gene çok eskiden, kendisinden Almanca öğrenirken duyduğum azarı işitiyordum. "Yoksa hep kendi kendine konuşmak mı istiyorsun? Söylenen her şeyi büyük bir dikkatle sınayan ve yanlış yapanın yakasını bırakmayan Sokrates gibi sen de insanlardan mı korkuyorsun?"

Sokrates-öncesi bir düşünür kadar itiraz kabul etmez bir tavır içindeydi; kim bilir, belki de yeni tanışmaya başladığım Sokrates-öncesi düşünürleri yeğlemem, *annemin*, tümüyle kendime mal ettiğim davranışlarıyla ilgili değildi. Görüşlerini ne büyük bir özgüvenle dile getiriyordu! Onlara "görüş" bile denebilir miydi? Ağzından çıkan her tümcede bir dogma gücü vardı: her şey kesindi. Asla kuşkusu olmazdı, en azından kendisine ilişkin hiçbir kuşkusu yoktu. Belki de böylesi daha iyiydi; çünkü kuşku duyması halinde kuşkuları, savları kadar güçlü olacak, her konuda kendinden kuşku duymaya başlayarak sonunda kendini yiyip bitirecekti.

Dar sınırları her an hissediyor ve her yönden iteleyip duruyordum. Darlığa geri döndüğümde, müthiş bir direnme hissediyor, bundan da sınırları yeniden itip genişletme gücünü alıyordum. Geceleri kendimi yalnız hissediyordum. Annemin bana yönelik eleştirilerini kendilerine özgü haylazlıklarla vurgulayan, ve ondan aşağı kalmayan kardeşlerim uyumuş, annemse yatmış olurdu. Sonunda özgürdüm. Minik odamdaki minik masanın başına oturur okumakta ya da yazmakta olduğum şeyi bırakır, kitaplarımın sırtlarına sevecenlikle bakardım. Sayıları Frankfurt'taki gibi yığın yığın artmıyordu. Ama sürekli olarak aralarına başkaları katılıyordu. Zaman zaman bana armağan verilmesini gerektiren durumlar oluyordu, ve kitaptan başka bir armağan vermeye kalkışan yoktu.

Geceleri kimya, fizik, botanik, bir de genel hayvanbilim çalışmam gerekiyordu; bu işi yerine getiriyorsam elektrik israfı yapmamış oluyordum. Ama ders kitapları uzun süre açık kalmıyordu. Sürekli tamamlanması gereken defterlerin yerini az sonra içlerine üzüntülerimin yanı sıra her yeni heyecanımı not ettiğim gerçek defterler alıyordu. Annem yatmadan önce küçücük odamın kapısının altından ışığımın yandığını görürdü; Zürich'te Scheuchzerstrasse'deki ilişkimiz tersine dönmüştü. Masanın başında ne yaptığımı tahmin edebiliyordu, ama onun daha baştan onayladığı eğitimim için gecelediğimden, diğer çalışmalarıma göz yumuyor, bunlara karşı hiçbir önlem almıyordu.

Bu dönemde benim etkinliklerimi denetlemek için gerekçeleri olduğunu düşünüyordu. Kimyaya pek güvenmiyordu. Beni yeterince çekmemişti, süreç içinde ilgimi kazanamayacağı da belliydi. Tıp eğitimi çok uzun sürüyordu,temelsiz olduğunu düşünmekle birlikte, annemin maddi kaygıları yüzünden tıp okumaktan vazgeçmiştim. Bu kararımı kabul etti ve kararda gördüğü fedakârlığı övdü. O, bize kendi yaşamını feda etmişti, zaman zaman yaşadığı bedensel zayıflıklar ve hastalıklar, bu özverinin ne denli yürekten ve güç olduğunu gösteriyordu. Şimdi, en büyük evlat olarak benim bir özveride bulunmam gerekiyordu. Bencillikten uzak bir meslek, insanlığa hizmet olarak gördüğüm tıptan feragat etmiş, en azından onun kadar bencillikten uzak bir başka meslek seçmiştim. Annemin dört bir yandan duyduklarına bakılırsa geleceğin mesleğiydi kimya. Sanayi alanında gelecek vaat eden bir iş demekti; yararlıydı da, ah hem de ne yararlıydı; bu alanda çalışan biri iyi para

kazanırdı ayrıca, hem de ne iyi para; bu yararlılık için kendimi feda etmem ya da feda etmek istemem, onun da kabullenebileceği bir özveri olarak görülüyordu. Ne var ki, dört yıl boyunca bu işe sarılmak zorundaydım, ve işte bu konuda ciddi kuşkuları vardı. Ben, kimya bölümüne yazılmayı tek bir koşulla kabul etmiştim: benim yerime Praterstrasse'de geçirdiğimiz aylardan bu yana dünyadaki herkesten fazla sevdiğim kardeşim Georg tıp okuyacaktı. Onu içimdeki hevesle doldurmuştum bile; artık onun hayattaki en büyük isteği, uğruna geri çevirdiğim şeyi gerçekleştirmek, yani doktor olmaktı.

Annemin kuşkuları haklıydı. Konu, benim açımdan farklıydı. Bu bir özveri *değildi*, çünkü günün birinde dolgun maaşlı bir kimyacı olmak için kimya okuyor değildim aslında. İnsanın, içinden gelen bir istekle değil de iyi para kazanmak için bir meslek sahibi olması benim için kabul edilir bir şey değildi. Günün birinde bir fabrikada kimyager olacağıma inanmasına izin vermekle Annemin korkularını yatıştırıyordum. Ama konuyu hiç açmıyordum; onun sözsüz bir varsayımıydı bu ve ben buna göz yumuyordum. Buna bir ateşkes anlaşması da denebilir: İnsanın istemediği bir mesleği edinmeye uğraşmasının yersiz olduğunu, insanın kendisinden çok başkaları için yararlı olmayan bir mesleğin meslekten sayılmayacağını hiç dile getirmedim. Bunun karşılığında o da hiçbir zaman benim kimyager olduğum bir gelecekten söz etmedi. Daha birkaç yıl önce, savaşta neler olduğunu, zehirli gaz kullanıldığını unutmamıştı. Ve sanırım, kimyanın bu yönünü bağışlamak onun için hiç kolay değildi; çünkü en ciddi, en düşünceli anlarında bile şaşmaz bir savaş düşmanı olarak kaldı. Sonuçta benim "fedakârlığım"ın bir sonucu olarak önümde uzanan gizli gelecek konusunda ikimiz de sessizliğimizi koruduk. Önemli olan benim her gün laboratuara gitmem, orada geçireceğim düzenli saatlerin beni kendine özgü bir disiplin gerektiren bir işe alıştırması ve bilgi için dayanılmaz açlıklar duymamam, şiirsel açıklamalardan uzak durmamdı.

Bu konuda ona ne büyük ihanet ettiğim konusunda hiçbir fikri yoktu. Tek bir saniye bile bir kimyager olarak çalışmayı ciddi olarak tasarlamadım. Evet, laboratuvara gidiyordum: günün büyük bölümünü orada geçiriyordum; yapmam gerekenleri, en az başkaları kadar iyi yapıyordum. Bu yaptıklarımı haklı gösterecek nedenlerimi ortaya koymuştum. Hâlâ *her şeyi* öğrenmek, ve dünyada bilinmeye değer her şeyi bilmek istiyordum. Bu ereğe ulaşmak istediğimden ve aynı zamanda bunun olanaklı

olduğundan hâlâ emindim. İster bir insan beyninin algılama gücü ya da ister alıp kendisine kattıklarından başka bir şey olmayan ve bu işi sürdürmeye kararlı bir yaratığın canavarsı özellikleri söz konusu olsun — hiçbir yerde hiçbir sınır tanımıyordum. Ayrıca yakaladığım herhangi bir bilginin benim için erişilmez olduğu bir durumla da karşılaşmış değildim. Gerçi, bana hiçbir şey, kesinlikle hiçbir şey vermeyen, hattâ bizi işledikleri dersten müthiş soğutan bir iki kötü öğretmenim olmuştu. bunlardan biri de Frankfurt'taki kimya öğretmenimdi. Onun derslerinden aklımda kalan yalnızca sülfürik asitle suyun formülleri oldu; yaptığımız birkaç deneyde de hareketlerinden nefret etmiştim. Önümüzde kılık değiştirmiş tembel bir memeli hayvan oturuyordu sanki, ve aygıtları çok ama çok yavaş kullanıyordu. Dolayısıyla yüzeysel bir kimya bilgisi almak yerine bilgi dünyamda büyük bir boşlukla ayrıldım o okuldan. Şimdi bu boşluğu doldurmak zorundaydım, ve boşluk, öyle büyüktü ki, salt bu nedenle üniversitede kimya okumama göz yumabilirdim.

İnsanın kendini kandırmasının sınırları yoktur; annem ders dışındaki konularla fazla ilgilenmemem ve kendimi kimyayla sınırlamam konusunda üstelediğinde bu sözleri çok sık yinelediğimi anımsıyorum. En az bildiğim konu, en iyi bildiğim konu olacaktı. İşte *bu* —tıptan vazgeçmek— bağışlanması olanaksız bir bilgisizliğe yaptığım bir özveriydi; reddettiğim tıpsa, ona sevgimi kanıtlamak için kardeşime verdiğim bir armağandı. O benim bir parçamdı; birlikte bilgiyi bütünüyle kazanmış olacaktık ve böylece bizi bir daha hiç bir şey ayırmayacaktı.

Samson'un Kör Edilmesi

ON iki ay süresince duyduğum azarlardan biri aklımdan hiç çıkmadı: Hayatın ne olduğunu bilmediğim söyleniyordu bana, kör edilmiştim, bilmek *istemiyordum* bile. Gözlerimde perde olduğu söyleniyordu, onlarsız görmemeye kararlıydım, yalnızca kitaplardan öğrendiğim şeyleri görmek için baktığım söyleniyordu. Belki kendimi *bir* tür kitapla aşırı sınırlamış olduğumdan, belki onlardan yanlış şeyleri özümsediğimden, benimle herhangi bir durumu gerçeklikte olduğu gibi konuşmak girişiminin kesin bir başarısızlıkla sonuçlanacağı, söyleniyordu.

"Sana göre her şey ya yüksek ahlâk ilkelerine uygun olacak ya da hiç olmayacak. Ağzından düşürmediğin *özgürlük* sözcüğü, bir şakadan ibaret. Bu dünyada hiç kimse senden daha az özgür olamaz. Bir olayı artık görünmez hale gelinceye dek o yana bu yana çekiştirmeksizin *tarafsız* bir yaklaşımla ele alman olanaksız. O senin inatçı direnmen, küstahlığın, ve meseleleri asla hiçbir şeyini değiştirmeksizin olduğu gibi bırakma yönündeki kesin kararlılığın olmasa, senin yaşında böyle ince eleyip sık dokumak böylesine vahim bir durum yaratmazdı. Büyük laflar etmesini biliyorsun ama gelişme nedir, yavaş yavaş olgunlaşmak, kendini geliştirmek nedir, hele hele insanın başkalarına yararlı olması ne demektir, haberin yok. Senin asıl sorunun ne biliyor musun, körleşmişsin sen. Belki de Michael Kohlhaas'tan[8] öğrendin bunu. Ama senin durumun hiç ilginç değil, çünkü o, hiç değilse bir şeyler yapıyordu. Sen ne yapıyorsun? Hiç!"

Dünyanın nasıl oluğunu öğrenmek istemediğim doğruydu. Onaylamadığım bir şey üzerinde bütün ayrıntılarını öğrenecek şekilde yoğunlaştığımda kendimi onun bir parçası, olayın suç ortağı olarak görüyordum. Öğrenmek, aynı yola koyulmak yükümlülüğünü getiriyorsa, öğrenmek istemiyordum. Ben, *taklitçi* öğrenmeye karşıydım. Bu nedenle gözlerime perde çekmiştim, annem haklıydı. Bana bir şeyin yalnız ve yalnız dünyada alışılagelmiş bir şey olması nedeniyle önerildiğini fark ettiğim an, aptallaşıyor, benden isteneni anlamazlıktan geliyordum. Ama gerçeklik, başka şekillerde yaklaşıyordu bana, belki de o zamanlar annemin hattâ benim tahmin edebileceğimizden çok daha yakın oluyordu.

Gerçekliğe giden yollardan biri *resimlerden* geçiyordu. Bence bundan daha iyi bir yol yoktur. Değişmeyen bir şeye bağlanıyor, böylece sürekli değişimi engelliyorsunuz. Resimler ağ gibidir, içlerinde yalnız tutulmaya değer avlar kalır. Bazıları ağdan sıyrılır çıkar, bazılarıysa çürür. Boyuna denersiniz, ağları yanınızda taşırsınız, onları salarsınız, ağlar, avladıkları şeylerle güçlenirler. Öte yanda, bu resimlerin bir kişinin *dışında* varolması da önemlidir; bir insanın içinde, onlar bile değişir. İnsanın bu resimleri

[8] H. von Kleist'ın 1808'de yayımlanan bu romanı, şiddetin tırmanışı üzerine bir tür dramatik düşünceleri işler: Burada Michael Kohlhaas, haklarının tanınmasını sağlamak üzere ülkeyi ateşe verir, kana bular. Amacına ulaştıktan sonra da, ölüme mahkûm edilmek üzere teslim olur.

olduğu gibi ve hemencecik bulabileceği bir yer olmalıdır; yalnız o kişinin değil, kuşku duyan herkesin kolayca bulabileceği bir yer olmalıdır bu. Bir insan kendi deneyimleri konusunda kuşkuya düştüğünde bir resme başvurur. Burada, deneyim kımıltısız durmaktadır, onun gözünün içine bakabilir. Böylece orada yalnızca betimlenmiş olmakla yetinmiş olan gerçekliği, kendisine ait bir gerçekliği görerek sakinleşir. Görünüşte, bu kişi olmaksızın da oradadır gerçeklik; ama bu görünüşler aldatıcıdır; resimler uyanmak, canlanmak için *onun* deneyimlerine gereksinim duyar. Bu nedenle resimler kuşaklar boyunca uyuklamakta, hareketsiz durmaktadırlar: onları hiç kimse kendilerini uyandıracak bir deneyimle görmemiştir çünkü.

Bir insan, deneyimlerinin gereksinimi olan resimleri bulduğunda kendisini güçlü hisseder. Bu türden birkaç resim vardır — sayıları pek fazla değildir, çünkü önemleri, bir araya getirilmiş gerçekliği barındırmalarındadır; gerçeklik, saçılıp dağıtılırsa, akar, erir, yok olur. Ama sahibine karşı koyan, onu sonsuza dek rahatsız eden ve değişmesini yasaklayan yalnızca tek bir resim olmamalıdır. Bir insanın yaşamı için gereksindiği birkaç resim vardır ve bunları erken bulursa, kendisinden yitirdikleri aşırı boyutlara varmaz.

Bu türden resimlere en fazla gereksinim duyduğum dönemde Viyana'da yaşıyor olmam büyük bir şanstı. O dönemde sahte gerçekliklerin tehdidi altındaydım, aklı başındalığın gerçekliği, ciddiliğin, katılığın, yararlılığın, darlığın gerçekliği hep sahteydi, bu katılıkları denetimi altına alabilecek, onların altında tökezlemeyecek kadar geniş olan o diğer gerçekliği bulmaya gereksinimim vardı.

Breughel'in resimlerine rastladım. Onlarla tanışmam, en güzel Breughel'lerin gösterildiği bir yerde, Viyana'daki Kunsthistorisches Müzesinde olmadı. Fizik ve Kimya Fakültelerindeki dersler arasında, Liechtenstein Sarayına uğrama fırsatları buluyordum. Boltzmannstrasse'den çabucak Strudlhof Merdivenini iniyor, bugün artık yaşamayan o harikulade galeride buluyordum kendimi; ilk Breughel'lerimi burada gördüm. Bunların kopya olması umurumda değildi — tepkisi ya da duygusu olmayan, ve ansızın *bu* resimlerle karşılaştığında bunların kopya mı özgün mü olduğunu soracak adamla, birden etkilenmeyip bunları düşünebilecek adamla tanışmak isterdim doğrusu; böyle birinin varlığına inanamıyordum. Çünkü bana göre isterlerse kopyalarının, kopyalarının

kopyası olsunlar, önemli olan tek şey, bunların *Altı Kör* ile *Ölümün Utkusu* olmalarıydı. Daha sonra görme yetisine kavuşan her kör, her şeyden önce bu tablolardan çıkmış olsa gerekti.

Körlük düşüncesi kızamığa yakalandığım ve birkaç gün için görme yetimi yitirdiğim çocukluğumdan beri peşimi bırakmamıştı. Şimdi, birbirlerinin bastonlarını ya da omuzlarını tutan, düzensiz bir sıra halinde duran altı kör adam görüyordum. Diğerlerine yol gösteren en baştaki, çukurun içindeydi. Aynı çukura düşmek üzere olan ikincisi, yüzünü izleyiciye döndürmüştü: göz çukuru bomboştu, korkuyla açılmış ağzında hiç diş yoktu. Bununla üçüncü arasında, tablonun en büyük boşluğu yer alıyordu; her iki kişi de onları birbirine bağlayan bastona tutunmuşlardı, ama üçüncüsü bir sarsıntı içindeydi, hangi hareketi yapacağını bilmeyen bir halde, parmakları ucunda azıcık çekingen bir havada duruyordu; yandan görülen yüzü —yalnızca tek bir kör göz— ondaki korkuyu ele vermiyor, bir soru sormak üzereymiş izlenimini uyandırıyordu. Onun ardındaki dördüncü adamsa hâlâ tam bir güven içindeydi, eli üçüncü adamın omuzunda, yüzüyse göğe dönüktü; ağzı yukardan bir şey —gözlerinden esirgenmiş bir şey— verilmesini bekliyormuşçasına apaçıktı. Sağ eli bastonunu tutuyordu, ama ona dayanmıyordu. Altısı içinde inancı en fazla olanı oydu, baştan aşağı, ta çoraplarının kırmızısına dek umut ve güven doluydu. Son iki adam onun ardındaydı ve onu izliyorlardı, her biri önlerindeki adama kendilerini adamış, onun uydusu halinde duruyorlardı. Onların ağızları da açıktı, ama ötekiler kadar fazla değil; çukurdan en uzak olanlar bunlardı, hiçbir beklentileri yoktu, hiçbir korkuları yoktu, herhangi bir soruları da yoktu. Kör gözleri böylesine önemli olmasaydı, bu altı adamın parmakları hakkında birkaç söz söylemek gerekirdi: bunlar, görebilen insanların parmaklarından farklı bir şekilde tutuyor ve dokunuyorlardı. Ayrıca, el yordamıyla hareket eden ayakları da toprağa farklı bir şekilde basıyordu.

Yalnızca bu tablo, bütün bir galeriyi doldurmaya yeterdi; ne var ki, hiç beklenmedik bir anda (bugün bile aynı sarsıntıyı duyabiliyorum) *Ölümün Utkusu*'yla karşılaştım. Yüzlerce ölü, hepsi de iskelet gibi, son derece hareketli iskeletler gibi aynı sayıda yaşayan insana asılıp durmaktaydı. Ölüler arasında her türden insan vardı, kitleler vardı, bireyler vardı. Her birinin hangi toplumsal sınıftan geldiği açıkça anlaşılıyordu, hareketleri korkunç bir güç içeriyordu, enerjileri, asılıp çektikleri yaşayan

insanlarınkinden kat kat fazlaydı. Ve henüz amaçlarına ulaşmamış olmalarına karşın, izleyici, kimin başarıya ulaşacağını biliyordu. İnsan yaşayanlardan yana çıkar, direnmelerinde onlara yardımcı olmak ister; ama burada kafa karıştırıcı bir durum vardı: ölüler, canlılardan daha canlı görünüyorlardı. Ölülerin canlılığının —bu sözü kullanmak doğru olursa yani—tek bir amacı vardı: yaşayanları ölüler tarafına çekmek. Dağılmayacaklardı, başka bir iş yüklenmeyeceklerdi; canlılar çeşitli şekillerde hayata asılırken, onlar yalnızca bu amacın peşinde koşuyorlardı. Hepsi de arzu doluydu, kimse teslim olmuyordu. Bu resimde yaşamdan bıkmış, yaşamaktan *yorulmuş* hiç kimse göremiyordum. Ölüler, her bir kişiden, gönüllü olarak teslim etmeyi kabullenmediği bir şeyi koparıyordu. Bu direncin enerjisi, yüzlerce farklı biçimde benim içime aktı; ve o günden sonra sık sık ölüme karşı savaşan bütün bu insanlar benmişim gibi hissettim.

Her iki yanda da birer kitle olduğunu anlamıştım. Nasıl ki bir birey kendi ölümünü tek başına hissediyorsa, tüm öteki bireyler de ölümlerini tek başlarına hissediyorlardı; bu nedenle bunların hepsini bir arada düşünmemiz gerekiyordu.

Burada ölümün utkuya ulaştığı doğruydu, ama mücadele, bir kere savaşılıp kazanılacak bir çarpışma gibi görünmüyordu. Tekrar tekrar, sürekli olarak savaşılıyordu; ve burada bir sonuç olmakla birlikte, bu savaşların sonuçlarının hep aynı olacağı, olması gerektiği izlenimi asla uyanmıyordu. Kendi mücadelemde bana ilk güven veren Breughel'in *Ölümün Zaferi* olmuştu. Kunsthistorisches Müzesi'nde gördüğüm tablolarından her biri, bir silinmez gerçeklik parçası daha ortaya koyuyordu. Her bir tuvalin önünde yüzlerce kez dikildim. Bana en yakın olan insanlar kadar iyi tanıyorum hepsini. Yazmayı tasarladığım ve hiç bitiremediğim için kendime kızdığım kitaplardan biri, Breughel'le yaşadığım deneyimleri içerecekti.

Ancak bunlar, gördüğüm ilk tablolar değildi. Frankfurt'ta, Städelsches Müzesi'ne ulaşmak için Main Nehri üzerinde bir köprüden geçmek gerekiyordu. Nehri ve kenti görüyordunuz, ve derin bir soluk alıyordunuz; sizi bekleyen korkutucu şeyler için gerekli cesareti veriyordu bu görünüm size. Rembrandt'ın *Samson'un Kör Edilmesi* adlı dev tablosu karşısında dehşete düşmüştüm, bana acı verdi bu tablo, tüylerimi diken diken etti.

Olay sanki gözlerimin önünde oluyormuş gibi geliyordu bana; ve olay, Samson'un görme yetisini yitirdiği an olduğundan, buna çok korkunç bir şekilde tanıklık etmiş oluyordum. Görmeyen insanlar karşısında her zaman bir çekingenlik duymuşumdur; beni büyülemelerine karşın, onlara hiç uzun uzun bakamam. Beni görememeleri nedeniyle onlara karşı suçluluk duyarım. Ne var ki bu tuval, içinde bulunulan durumu, yani körlüğü değil, kör edilmenin kendisini betimliyordu.

Samson, çıplak göğsü, sıyrılmış gömleğiyle orada yatmaktadır, sağ ayağı boşta sallanmakta, ayak parmakları yabanıl acıyla bükülmektedir. Zırh kuşanmış başlıklı bir savaşçı kamayı sağ gözüne batırmış bir halde, üzerine eğilmiş durmaktadır. Kurbanın alnına kan sıçrar; saçları kırpık kırpıktır. Samson'un altında kurbanın kafasını kamaya doğru iteklemiş bulunan ikinci bir savaşçı yatmaktadır. Tuvalin sol tarafında bir canavar daha bulunmaktadır. Ayaklarını açmış, orada dikilmekte, iki eliyle sımsıkı tuttuğu kamayı Samson'un sıkı sıkı kapanmış sol gözüne nişanlamış şekilde kurbana doğru eğilmektedir. Tuvalin yarısını kaplayan kama, olduğundan büyük gözükmekte, kör etme işinin tekrarlanacağı tehdidini simgelemektedir. Samson'un da tıpkı herhangi bir normal insan gibi iki gözü vardır; biz kamayı tutan caninin, Samson'un kana bulanmış yüzüne bakan ve buyruğun yerine getirilmesini gözeten tek bir gözünü görmekteyiz.

Olayların yaşandığı kalabalığın dışında bir yerlerden gelen bir ışık Samson'un yüzüne düşmektedir. Bunu görmezden gelmek, başka bir yere bakmak olanaksızdır; bu kör etme henüz körlük değildir; körlük *haline gelecektir* ve ne bir yumuşama beklemektedir ne de bağışlanma. Bu kör edilme edimi görülmek istenmektedir; ve onu gören herkes, kör edilmenin ne olduğunu bilmekte ve edimi her yerde görmektedir. Bu tabloda, kör edilme edimine odaklanmış olan ve onu hiç terk etmeyen bir çift göz vardır. Bir elinde makası ve diğerinde Samson'un saçını tutan Delilah'nın utkuya bir an önce ulaşmak için sabırsızlanan gözleri. Elinde saçlarını tuttuğu adamdan korkuyor mu o? Samson'un, yerli yerinde durdukça kendisini ürküten o tek gözüne bakmaktan kaçınmaya mı çalışıyor? Göz ucuyla Samson'a bakıyor, kör edilmekte olan adamın yüzüne düşen ışık kadar ışıkla aydınlatılmış olan yüzünde kin ve öldürgen bir kaygı var. Dudakları aralık; az önce: "Filistinlilerin laneti üzerinde olsun Samson!" diye haykırdı.

Kadının ne dediğini anlıyor mu Samson? Delilah' nın halkının adı olan *Filistinliler* sözcüğünü, kendilerine karşı savaştığı ve öldürdüğü insanların kimliğini belirten sözcüğü anlıyor. Bir göz oymayla diğeri arasındaki süreci yaşayan Samson'a bakıyor kadın; diğer gözü bağışlamayacak ona, "Bağışlıyorum!" diye haykırıp kendisini bıçağın önüne atmayacak, elinde tuttuğu saçlarla, Samson'un gücü olan saçlarıyla onu örtmeyecek. Arkadan doğru göz ucuyla nereye bakıyor? Kör edilmiş gözle, kör edilmek üzere olan göze bakıyor. Tekrar inecek darbeyi bekliyor. Delilah, bu olayın gerçekleşmesini sağlayacak iradenin ta kendisi. Zırhlı paralı askerler, teberdarlar onun emrinde. Samson'un gücünü koparıp aldı; gücünü elinde tutuyor, ama hâlâ ondan korkuyor ve bu kör edilmeyi anımsadığı sürece ondan nefret edecek, nefret etmek için, daima anımsayacak.

Bu resmin karşısında sık sık durdum ve nefretin anlamını bu tablodan öğrendim. Daha küçükken, çok erken bir yaşta, beş yaşımdayken, Laurica'yı baltayla öldürmeye çabaladığımda nefret duymuştum. Ama insan o anda ne hissetmiş olduğunu bilemiyor: bunu anlamak için nefreti karşınızda görmelisiniz, tanımak ve anlamak için, o olguyu başkalarında görmelisiniz. Tanıştığınız bir şey, bir duygu, ancak ve ancak o duyguyu daha önce yaşamışsanız gerçek olur. Duygu, içinizde uyur halde kalmıştır, ona bir ad verememişsinizdir; sonra birdenbire, bir tablo halinde karşınıza çıkar ve başkalarının başına gelen bir şey, sizin içinizde kendisini bir anı olarak yaratır: şimdi artık gerçektir o.

Zekânın Erken Onuru

GÖRÜŞTÜĞÜM gençler, birbirlerinden ne denli farklı olurlarsa olsunlar, bir noktada birleşiyorlardı: hepsi de entelektüel konulara ilgi duyuyorlardı. Gazetelerdeki her şeyi biliyorlardı, ama kitaplara gelince müthiş heyecanlanıyorlardı. Dikkatleri yalnızca birkaç kitap üzerinde odaklanmıştı; bu kitaplar hakkında bir şeyler bilmemek geçerli bir küçük görülme nedeniydi. Ama gene de, bu gençlerin herhangi bir genel ya da öndegelen görüşü papağan gibi yineledikleri söylenemezdi. Bu tür kitapları ellerine alıp okuyorlardı; birbirlerine bölümler okuyorlardı; bazı parçaları ezbere söylüyorlardı. Eleştiriye izin vermek bir yana, özellikle

istenirdi; bir kitabın genel okur gözünde ünlü olmasını sağlayan noktaları bulmaya çalışırlar, bu noktaları ateşli bir şekilde, hem de akıllıca çürütürlerdi. Karl Kraus'tan edinilmiş olanların dışında hiçbir şey kesin değildi; fazla kolay ve fazla çabuk kabul görmüş şeylerle dalga geçmeye bayılırlardı.

Tartışma ortamı yaratmaya elverişli kitaplar özellikle önemliydi. Frankfurt'ta pansiyon masasında tanığı olduğum Spengler'in etkisi tartışmaları geride kalmıştı. Ya da belki Viyana'da onun etkileri daha az önemseniyordu. Ama gene de burada da onunla ilgili kötümser bir havanın estiği kesindi. Otto Weininger'in *Cinsellik ve Kişilik* adlı yapıtı, yirmi yıl önce yayımlanmış olmasına karşın, her tartışmada ortaya atılıyordu. Karl Kraus'un *İnsanlığın Son Günleri* adlı yapıtı, Zürih'teki savaş zamanı günlerimin bütün o barışçı kitaplarını geride bırakmıştı. Çöküş dönemi yazını, edebiyattan sayılmıyordu. Hermann Bahr,[9] geçmişte kalmıştı: yeterinden fazla rol üstlenmiş biriydi ve bunların hiç biri şimdi ciddiye alınmıyordu. Bir yazarın saygınlığı özellikle savaş *sırasındaki* tutumuyla ölçülürdü. Nitekim Schnitzler'in[10] adı eldeğmemişliğini koruyordu; artık güncelliğini yitirmişti gerçi, ama acı eleştirilerin hedefi olmuyordu, çünkü diğerlerinin tersine, hiçbir zaman savaş propagandası yapmamıştı. Ayrıca, Eski Avusturya'da savaş propagandası yapmaya elverişli bir ortam da olmamıştı. Krallık çöktüğünden saygınlığını yitirmişti; kralcılığı savunuyorsun, demişlerdi bana, yalnızca birkaç "mum kadın" (günlerini kiliselerde mum yakarak geçiren yaşlı kadınlar) kaldı. Herkesin aklı Avusturya'nın parçalanmasındaydı — şimdi artık müthiş büyümüş bir başkent olan Viyana'nın "hidrosefal" bir kafa olarak şaşırtıcı bir şekilde yaşamını sürdürmesi ile meşguldü. Ama bir metropolün olağan niteliği sayılan entellektüel üstünlüğüne kimse toz kondurmuyordu. Dünyanın, düşüncelerine değer verebileceği beklentisi içindeymişçesine, dünyadaki her şeyle ilgiliydiler ve Viyana'nın kuşaklar boyunca gelişmiş bulunan eğilimlerine, özellikle de müziğe pek meraklıydılar. Müziği sevseler de

---

[9] Hermann Bahr (1863-1934): 1891'de yayımlanan *Geçmişlerde Kalan Natüralizm* adlı kitabıyla 90'lı yılların Viyana entellektüel yaşamına damgasını vuran bir yazar. Birinci Dünya Savaşı öncesiyle sonrasında, çok gerici bir Avusturya tutuculuğunun başını çekenlerden biri oldu. Yapıtları unutuldu.

[10] Bu yazarın, daha çok iç monologlardan oluşan psikolojik romanı *Bayan Else*, bir aşk öyküsünü anlatır.

sevmeseler de konserlere gidiyorlardı. Henüz dünya çapında bir üne kavuşmamış olan Gustav Mahler kültü, ilk doruk noktasına burada ulaştı; büyüklüğü tartışılmıyordu.

Freud'un adının geçmediği bir konuşma hemen hemen yoktu; benim için Karl Kraus'un adı kadar önemliydi Freud sözcüğü; ama gene de sözcük anlamının "sevinç" olmasından başka, içindeki iki sesli harfin bir hece olarak kaynaşması ve sonundaki *d* nedeniyle benim için çok daha çekiciydi.[11] Bir dizi tek heceli ad vardı; birbirinden çok farklı gereksinimleri karşılamaya yetebilirdi bunlar. Ama Freud çok özel biri haline gelmişti; ortaya attığı terimler, günlük konuşmaya girmişti. Üniversitedeki belli başlı hocalar onu hâlâ reddediyorlardı. Öte yanda Freudçu dil sürçmeleri, bir sosyete oyunu haline gelmişti. Onun adını sık kullanmak için, durmadan dil sürçmesi yapıyordu insanlar. Ne kadar canlı ve kendiliğinden söylenmiş olursa olsun, bir konuşma sırasında karşınızdakinin ağzından "işte sana bir Freudçu dil sürçmesi," sözlerini işitirdiniz. Hemen ardından sürçme gelir, derken bunun çözümlenmesi işine girişilir, yanlışa yol açan süreç ortaya çıkarılır ve böylece —evrensel, hatta bilimsel bir süreci aydınlatma işine girişmiş olmanız nedeniyle— aşırı sırdaş görünmeksizin özel yaşamınızın en ince ayrıntılarını anlatmaya başlayıverirdiniz.

Freud öğretisinin en aydınlatıcı bölümünün bu olduğunu kısa sürede anlamıştım. Dil sürçmeleri tartışılırken, bir sonuca ulaşmak, ya da sürçmenin asla değişmeyen, bu yüzden de kısa süre içinde sıkıcı hale gelen bir kalıba uydurulmak üzere çarpıtıldığı duygusuna hiç kapılmadım. Ayrıca herkes Freudçu dil sürçmelerini kendine göre oluşturuyordu. Güzel şeyler çıkıyordu ortaya, hatta bazen, tasarlanmamış olduğu besbelli gerçek dil sürçmeleri bile yapılıyordu.

Ama Oedipus karmaşası, tümüyle farklı bir konuydu. İnsanlar bunu adeta yumruk yumruğa tartışıyorlardı, herkes kend karmaşasını kendi buluyor, bulmazsa da başkaları onun adına bulup çıkarıyordu. Bu toplantılara katılan herkes bir şeyi çok iyi biliyordu: kendi Oedipus karmaşasını kendisi ortaya atmazsa, acımasız ve anlamlı bir bakışın ardından biri ona bir tane sunuyordu. Şöyle ya da böyle, herkes (hattâ babalarının ölümünden sonra doğmuş oğullar bile) birer Oedipus edindiler; giderek

[11] Burada bir sözcük oyunu var. *Freud* "sevinç", *kraus* ise "kıvırcık", ayrıca da "asık suratlı" anlamına gelir.

orada bulunan herkes büyük bir suçluluk duygusunu içinde, potansiyel bir anne-âşığı ve baba-katili olarak başlarına sislerle kaplı birer mitoloji kahramanı tacı oturtuyordu — hepimiz gizli birer Thebes kralıydık.

Belki öldürme isteği uyandıracak kıskançlığı daha çocuk yaşta tanımış olmam ve kıskançlığın birbirinden çok farklı itici güçlerinin bayağı farkında olmam nedeniyle, konuyla ilgili kuşkularım vardı. Ama Freud'un bu öğretisinin sayısız savunucularından biri bunun evrensel geçerliği konusunda beni ikna etseydi bile, söz konusu olay için bu adı asla kabul etmezdim. Oedipus'un kim olduğunu biliyordum, Sophokles'i okumuştum, bu yazgının ne denli kötü, ne denli alçakça olduğunu görmezden gelemezdim. Viyana'ya vardığımda, Oedipus karmaşası herkesin diline düşmüş, günlük konuşma haline gelmişti; ayaktakımını küçük gören burnu havada kişiler bile birer "Oedipus" edinmeyi gururlarına yediriyorlardı.

Ancak şunu da kabul etmek gerekir ki, insanlar hâlâ süregiden savaşın etkisi altındaydılar. Tanığı oldukları cinayetleri, acımasızlıkları kimse unutamamıştı. Savaşta etkin rol almış çoğu kişi evlerine dönmüştü. Bir buyrukla neler yapabileceklerini biliyorlardı, ve adam öldürme eğilimi ile ilgili ruhçözümlemesi konularına, bu yöndeki açıklamalara dört elle sarılıyorlardı. Toplu olarak kendilerini kaptırdıkları karşı durulmaz isteklerinin bayağılığı, açıklamaların bayağılığında yansıyordu. Oedipus'u ortaya çıkar çıkmaz herkesin ne denli *zararsız* hale geldiğini görmek garibime gidiyordu. En korkunç yazgı bile, binlerle çarpıldığında ufalanır, bir toz tanesine dönüşür. Mit, bir insana ulaşır, onu boğar, aklını karıştırır. Mit, "doğa yasası"na indirgenmiştir ve bu, bir insan için dans etmesine yarayacak küçük bir flütten başka bir şey değildir.

Benim görüştüğüm gençler savaşa gitmemişlerdi. Ama Karl Kraus'un konferanslarına gidiyorlar ve *İnsanlığın Son Günleri*'ni — denilebilir ki, ezbere biliyorlardı. Gençliklerini gölgede bırakan savaştan geri kalmamaları için tek şanslarıydı bu; hem, savaşla tanışmanın daha yoğun ve daha geçerli bir yolu yoktu belki de. Böylece savaş, hep gözlerinin önündeydi; ve, unutmak istemediklerinden, savaştan kaçmaya zorlanmadıklarından, sürekli olarak onunla birlikteydiler. İnsanoğlunun, bir kitle olarak sahip oluğu dinamiği araştırmaya kalkmadılar; insanların bu kitle içinde kendilerini adamış olarak, severek isteyerek savaşa gittiğini, —bambaşka bir şekilde olsa da— savaşın yitirilmesinden yıllarca sonra

bile içinde tuzağa kıstırılmış olarak kaldıkları bu kitle üzerinde fazla düşünmediler. Bu kitle ile ilgili hiçbir şey söylenmiyordu, bu görüngülerin bir kuramı ortaya atılmamıştı o güne dek. Freud'un bu fenomenle ilgili görüşleri, kısa sürede anladığım üzere, tam anlamıyla yetersizdi. Dolayısıyla insanlar Freud'un sarsılmaz bir özgüven içinde ortaya attığı bireysel süreçlerin ruhbilimiyle yetiniyorlardı. Frankfurt'tan beri üzerinde düşündüğüm kitle bilmecesiyle ilgili herhangi bir görüş dile getirdiğimde bunları tartışmaya değer bulmuyorlardı; söylediklerime karşılık gelecek bir formülün bulunmadığını öne sürüyorlardı. Bir formüle indirgenemeyen hiçbir şeye var olma hakkı verilmiyordu, düş gücünün bir ürünüydü bu düşünceler, özden yoksundu; yoksa, ya Freud, ya da Kraus şu ya da bu şekilde dile getirirdi bunları.

Bu konuda duyduğum boşluğu o sıralarda hiçbir şey dolduramadı. Ama çok geçmeden, Viyana'da geçirdiğim ilk kış sırasında (1924-1925) "ışık" belirdi; tüm yaşamımı belirleyen bir "ışık"tı bu. Bunu "ışık" diye nitelemek zorundayım çünkü olayı yaşayışım, özel bir ışıkla ilgili; ansızın, şiddetli bir genişleme duygusu halinde bana kendini gösterdi. Viyana sokaklarından birinde "ışık"ın belirdiği ve parladığı zaman parçasını kapsayan bir süre çabuk ve olağandışı enerjik bir hareketle yürümekteydim. O gece başıma geleni asla unutmadım. Işık bana tek bir saniye göründü; şimdi, elli yıl sonra, onu hâlâ *tüketilmemiş, söndürülmemiş* bir şey olarak görüyorum. Zihinsel içeriği belki öyle yalın ve öyle küçük ki, etkisi belki de açıklanamaz, ama gene de ben ondan bir vahiyden etkilenircesine güç aldım —yaşamımın yirmisi dolu dolu olmak üzere yirmi beş yılımı kitlenin aslında ne olduğunu bir kitle içinde gücün nasıl varlık kazandığını ve nasıl ondan beslendiğini açıklama işine vermeme yetecek kadar büyük bir güçtü bu. Viyana'da Freud gibi birinin bulunmasının, herkesin, sanki her birey kendi başına ve dilediği gibi, üstelik doğruluğunu kendi başına onaylayarak olaylara bir açıklama bulmak üzere Freud'dan konuşmasının, üstlendiğim bu işi ne şekilde etkilediğinin o zamanlar farkında değildim. Freud'un fikirleri bana yeterli gelmediğine, benim için en önemli olan görüngüyü açıklayamadığına göre belki saflığa varan bir içtenlikle, bambaşka bir şeyi, Freud'dan tümüyle bağımsız bir şeyi üstlendiğime inanıyordum. Bir hasım olarak ona gereksinim duyduğum açıkça ortadaydı. Ama benim için bir çeşit örnek görevi gördüğü olgusunu o dönemde bana hiç kimse kabul ettiremezdi.

Çok açık bir şekilde anımsadığım aydınlanma, Alserstrasse'de gerçekleşti. Geceydi; gökyüzünde kentin kızıl yansılarını fark ettim ve buna bakmak üzere başımı kaldırdım. Bastığım yere dikkatetmiyordum. Birkaç kez tökezledim; başımı havaya dikmiş kızıl göğe baka baka pek de hoşuma gitmeyen bir şekilde gene tökezlediğim bir seferde, ansızın aklıma bir fikir geldi: kişilik güdüsüyle her zaman çatışma halinde olan kitle güdüsü diye bir şeyin var olduğunu, ve bu ikisi arasındaki mücadelenin, insanlık tarihinin gidişini açıklayabileceğini anladım birden. Bu yeni bir fikir olamazdı; ama benim için yeniydi, çünkü müthiş bir güçle sarstı beni. Bana öyle geliyordu ki, şimdi dünyada olan biten her şeyin kökü, bu mücadelede aranabilir, ve bulunabilirdi. Kitle diye bir şeyin var olduğu olgusunu, Frankfurt'ta yaşadığım o deneyim göstermişti bana. Şimdi, aynı şeyi Viyana'da tekrar yaşıyordum. İnsanları bir kitle haline gelmeye zorlayan bir şeyin var olduğu açıkça ortadaydı, bu, tartışma götürmez bir doğru gibi geliyordu bana. Kitlenin parçalanıp bireyler halinde dağıldığı da aynı ölçüde açıkça ortadaydı; aynı şekilde, bu bireylerin tekrar bir kitle haline gelmek istedikleri de kesindi. Bir kitle haline gelme, ve tekrar bir birey olma eğiliminin varlığı konusunda hiçbir kuşkum yoktu. Bu eğilimler öylesine güçlü, öylesine karşı durulmaz, inatçı eğilimlerdi ki, bunları bir güdü olarak değerlendiriyor ve böyle adlandırıyordum. Ancak kitlenin kendisinin aslında ne olduğunu bilmiyordum. İşte şimdi çözmeyi tasarladığım bilmece buydu; bu, gündemdeki birinci konu, ya da en azından dünyamızdaki en önemli bilmeceydi bana göre.

Yaptığım tanımlama ne kadar bayat, ne kadar temelsiz ve kuru görünüyor şimdi bana. "Müthiş bir güç," diyordum, gerçekten de öyleydi. Çünkü ansızın içime dolan enerji daha hızlı yürümeme, nerdeyse koşar adım ilerlememe yol açtı. Alserstrasse'yi geçtim, Gürtel'e dek böyle hızla ilerledim; göz açıp kapayıncaya dek oraya vardığımı sandım. Kulaklarım uğulduyordu; gökyüzü sanki hep bu renkte kalacakmış gibi hâlâ kıpkırmızıydı; ben hâlâ tökezliyor ama hiç düşmüyordum. Tökezlemelerim, o anda bedenimi saran tüm hareketlerin ayrılmaz bir parçasıydı. Böyle bir hareketliliği bir daha asla yaşamadım; yaşamak istediğimi de söyleyemem zaten — fazla garip, aşırı olağandışı, bana yakışandan çok daha hızlı bir şeydi bu, benden çıkan ama denetleyemediğim yabancı bir şeydi...

Patrikler

VEZA'YI herkes egzotik buluyordu. Gittiği her yerde bütün dikkatleri üzerine çekiyordu. Sevil'i ömründe görmemiş bir Endülüslüydü Veza, ama buralardan söz ettiğinde orada büyüdüğünü sanırdınız. *Bin Bir Gece Masalları*'ndan hangisini okursanız okuyun, daha ilk anda onunla bu öykülerde karşılaşırdınız. İran minyatürlerinde görmüş olacağınız tanıdık biriydi. Ama bu Doğulu görünümüne karşın, hiç de düşlerin kişisi değildi; onu hemen kesin olarak algılıyordunuz; imgesi hiç erimiyor, asla yok olmuyordu; keskin çizgilerini ve ışıltısını koruyordu içinizde.

Güzelliği soluk kesiciydi, bu güzelliğe direnmek için çaba harcıyordum. Çocukluktan henüz çıkmış deneyimsiz bir yaratık olarak, onun yanında beceriksiz, donuk kalıyordum; Shakespeare' in *Fırtına*'sındaki Caliban'dan farksızdım (tek fark benim çok genç olmamdı); beceriksiz, güvensiz, kabaydım; denetimim altında olması olanaklı tek şeyi, yani konuşmayı bile beceremiyor, onu görmezden önce dünyanın en saçma hakaretleri sayılacak, beni ona karşı koruyacak zırh görevi görecek sözcükleri arıyordum; "değerli" hafif kalıyordu; "şekerli" "saygıdeğer bayan" "prenses". Veza dilin yalnızca yarısını kullanabiliyordu sanki, kibar bölümünü; gerçek olan her şeye yabancıydı, düşüncesiz, hırslı, umursamasızdı. Ama bütün bu suçlamaları bir kenara atmam için 17 Nisandaki o konferansı anımsamam yetiyordu. Dinleyiciler, Karl Kraus'u yakışıklılığından dolayı değil, ağırbaşlılığından dolayı alkışlamışlardı. Ve on dakikalık arada beni Veza'ya tanıştırdıklarında son derece denetimli, gururlu görünmüştü, programın ikinci bölümünden vazgeçmeye hazır bir havası yoktu. O günden beri her konferansta (artık hepsine gidiyordum), başkalarına fark ettirmeden gözlerimle onu arıyor ve her seferinde de buluyordum. Salonun ta bir ucundan onu selamlıyor, yanına yaklaşmaya asla cesaret edemiyordum. Beni fark etmediğinde müthiş üzülüyordum; neyse ki, genellikle selamıma karşılık veriyordu.

Burada bile dikkat çekiyordu, bu izleyiciler arasındaki en egzotik yaratık oydu. Daima birinci sırada oturduğuna göre Karl Kraus onu fark ediyor olsa gerekti. Birden, Kraus'un onun hakkında ne düşündüğünü

merak ettiğimi fark ettim. Veza hiç alkışlamıyordu, bu onun dikkatini çekmiş olsa gerekti. Ama her seferinde aynı yere oturmakla gösterdiği ilgiyi umursamamak Kraus için bile olanaklı değildi. Beni davet etmesine karşın ziyaretine gitmediğim bir yıl boyunca birinci sırada oturmasından her seferinde artan bir rahatsızlık duydum. Bu rahatsızlığımın niteliğini anlayamadığımdan, son derece garip gerekçeler uyduruyordum. En ön sırada ses fazla yüksektir diye düşünüyordum; o en yoğun bölümleri dinlemeye nasıl dayanıyordu? *İnsanlığın Son Günleri*'ndeki kişilerden bazıları insanı öyle bir utandırıyordu ki, yerin dibine girmek istiyordunuz. Hauptmann'ın[12] *Dokumacılar*'ında, *Kral Lear*'de ağlaması gerektiğinde ne yapıyordu peki? Kraus'un onu ağlarken görmesine nasıl dayanabilirdi? Yoksa Kraus'un kendisini izlemesini mi istiyordu? Bu tepkiden gurur mu duyuyordu? Herkesin içinde ağlayarak ona saygısını mı göstermiş oluyordu? Utanma duygusundan yoksun değildi her halde; son derece alçakgönüllü, dünyadaki herkesten daha içten oluşuyla da etkilemişti beni; buna karşın orda oturmuş, kendisini ne kadar etkilediğini gösteriyordu Karl Kraus'a. Konuşmadan sonra sahneye çıkmıyordu; herkes kürsüye üşüşüyor, o ise ayakta durup onlara bakmakla yetiniyordu. Her seferinde olduğu gibi sarsılmış ve müthiş etkilenmiş olarak ben de uzun süre salondan ayrılamıyor, avuçlarım acıyıncaya dek alkışlıyordum. Bu esnada ve bu ruh hali içinde onu gözden yitiriyordum; garip bir şekilde ayrılmış mavi-siyah saçları olmasa tekrar bulamazdım da. Konuşmadan sonra, yakışık almaz diye niteleyebileceğim hiçbir şey yapmıyordu. Salonda diğerlerinden daha uzun süre kalmıyordu; Kraus alkışlara yanıt verirken, son çıkan, son alkışlayan o olmuyordu.

Belki de en çok onun onayından, onunla aynı duyguyu paylaşmaktan hoşlanıyordum, çünkü oradaki heyecan, bu konuşmalardan sonra sürüyor, sürüyordu; ister *Dokumacılar*'ı okusun, ister *Atinalı Timon*'u ya da *İnsanlığın Son Günleri*'ni, varoluşun doruğuna varılan anlar yaşanıyordu. Bu dinletiler olduğu sürece yaşıyordum, arada olan bitenler, sıradan bir dünyaya aitti. Salonda tek başıma oturuyordum, kimseyle konuşmuyordum,

---

[12] Gerhart Hauptmann (1862-1946), 1912'de Alman edebiyatına (özellikle de tiyatrosuna) yaptığı büyük katkılardan dolayı Nobel Ödülü almıştır. Burada sözü edilen ve 1912'de yazılmış olan oyunu *Dokumacılar*, patronlarla uzlaşamayarak isyan eden işçilerin grevini anlatınaktadır.

ordan tek başıma çıkmak istiyordum çünkü. Kendisiyle karşılaşmaktan sakındığım için Veza'yı gözlemliyordum; onun yanındaki koltukta oturmaya can attığımın farkında değildim. O ilk sırada, herkesin görebileceği bir yerde oturduğu sürece olanaksızdı bu. Hücrelerime katılan tanrıyı kıskanıyordum. Gözeneklerimin her birinin ona açık bir şekilde hep bekliyor olmasına karşın bu tanrıya karşı herhangi bir yerde, herhangi bir noktada önüme duvarlar örmeye çalışmıyordum gerçi, ama ayrık kuzguni saçlarıyla onun yakınında oturan, ona gülen, onun için ağlayan ve tapınağının önünde eğilen bu egzotik yaratığı ondan kıskanıyordum. Onun yanındaki koltukta olmak istiyordum ama ta en önde, onun oturduğu yerde değil; bu yan yanalık yalnızca tanrının onu görmediği, ama bize yaptıklarını bakışlarımızla birbirimize anlatabileceğimiz bir yerde olmalıydı.

Veza'yı ziyaret etmeme konusundaki inatçı kararıma karşın onu kıskanıyordum; kendisini o tanrının elinden koparıp almak için güç topladığımın hiç farkında değildim. Evde, annemin davranışlarının kışkırttığı saldırıların altında boğulacağımı düşünürken, Veza'nın kapısının zilini çalacağım anı gözümün önüne getirirdim. O anı, elle tutulur bir nesneymiş gibi kendimden ileriye iteliyor, iteliyordum, ama bunu yaptıkça o bana daha yakın, daha yakın geliyordu. Gücümü toparlamak ve güçlü kalmak için Asriel'in dırdır selinin üzerime boşandığını gözümün önüne getiriyordum. "Nasıl geçti? Ne söyledi? Ben demedim mi! Bundan hoşlanmaz. Olmaz tabii." Her şeyin "daha mürekkebi kurumadan" kendisine anlatılacağı annemin uyarılarını şimdiden duyar gibi oluyordum. Daha sonra aramızda geçecek konuşmadaki sorulara "hazır cevaplar" kuruyordum. Veza ile daha yakın bir ilişkiden sancılar içinde kaçınırken, ve onunla karşılaştığımda ne aşırı büyük ne de aşırı cahil görünmemek için ona neler söyleyeceğimi bilemezken, evde, onun hakkında işiteceğim bütün kötü, nefret dolu sözleri aklımdan geçirebiliyordum.

Kendi kendime koyduğum yasaklar ne olursa olsun, bir gün oraya gideceğimi daima biliyordum; onu gördüğüm her konferans, bu bilgimi yoğunlaştırıyor, güçlendiriyordu. Ama o gün geldiğinde, davetinin üzerinden bir yılı aşkın bir zaman geçmiş bulunuyordu. Gideceğimi kimse bilmedi; ayaklarım kendi başlarına Ferdinandstrasse'nin yolunu buldular. Toy ya da kölemsi görünmemek için geçerli bir açıklama bulmak çabasıyla kafamı patlatıyordum. Keşke İngiliz olsaydım demişti; ona İngiliz

edebiyatını sormaktan daha uygun ne olabilirdi? Yakınlarda Karl Kraus'un görkemli okuma seanslarından birinde *Kral Lear*'i dinlemiştim; Shakespeare'in oyunları içinde beni en fazla saran buydu zaten. Fundalıktaki yaşlı adamın imgesi gözümün önünden gitmiyordu. Veza oyunun İngilizcesini biliyor olsa gerekti. *Kral Lear*'de, çözemediğim bir nokta vardı. İşte bunu onunla tartışmak istiyordum.

Zili çaldım, kapıyı kendisi açtı, geleceğimden haberi varmış gibi karşıladı beni. Onu daha birkaç gün önce, küçük konser salonundaki dinletide görmüştüm. Diğerleriyle ayakta alkışlarken, farkında olmadan yakınına gelmiştim. Bir tımarhane delisi gibi kollarımı sallıyor, "Bravo! Bravo! Karl Kraus!" diye çığlık çığlığa alkışlıyordum. Kendimi tutamıyordum, kimse alkışı kesemiyordu, ancak kollarım ağrıdığında indirdim onları. Derken yanımda, tıpkı benim gibi kendinden geçmiş, ama alkışlamaksızın duran birini fark ettim. Veza'ydı bu; beni görüp görmediğini bilemiyordum.

Beni dairesine aldı, karanlık koridor boyunca yol göstererek ılık bir pırıltının beni karşıladığı odasına götürdü. Kitaplar ve tablolar arasında oturdum, onlara gidip yakından bakmadım ama, çünkü Veza masada tam karşımda oturdu ve hemen: "Beni fark etmediniz," dedi. "Ben de *Lear*'deydim."

Onu çok iyi fark ettiğimi ve bu yüzden buraya geldiğimi söyledim. Sonra Lear'in oyunun sonunda ölmesinin neden zorunlu olduğunu sordum. Çok yaşlıydı ve çok acı çekmişti zaten. Ama her şeyi aştığını ve hâlâ yaşamakta olduğunu bilerek oyundan ayrılmak daha hoşuma giderdi. O hep hayatta olmalıydı. Eğer oyunda başka bir kahraman, daha genç biri ölseydi, bir diyeceğim olmazdı, özellikle de yüksekten atanlarla savaşçılar, herkesin kahraman dediği türden kişiler ölebilirdi pekâlâ; bence bunun sakıncası yoktu, çünkü onların saygınlığı bir sürü başka insanın ölümüne neden olmalarından kaynaklanıyordu. Ama bunca yaş yaşamış olan Lear, daha da yaşlanmalıydı. Onun öldüğünü hiç görmemeliydik. Bu oyunda ne kadar çok insan ölmüştü. Biri hayatta kalmalıydı, bu biri de Lear'di.

"Ama neden özellikle o? Sonunda dinlenmeyi hak etmedi mi?"

"Ölüm bir cezadır. O yaşamayı hak etti."

"En yaşlısı? Yaşlılar daha da uzun süre yaşamalı mı sizce? Bir yığın genç ondan önce ölüme gitmiş ve yaşamları ellerinden alınmışken?"

"Yaşlıyla birlikte *daha çok* şey ölür. Bütün o yıllar ölür. Onunla yitip giden şeyler daha fazladır."

"Demek siz, insanların Kutsal Kitaplardaki patrikler kadar yaşlanmasından yanasınız?"

"Evet! Evet! Siz değil misiniz?"

"Hayır. Size onlardan birini gösterebilirim. İki oda ötemizde yaşıyor. Belki siz buradayken kendini gösterir."

"Üvey babanızdan söz ediyorsunuz. Onu biliyorum."

"Onun hakkında bildikleriniz hakikatin yanından bile geçemez. Gerçeği bilen yalnızca iki kişi var, annemle ben."

Bu konunun açılmasını beklemiyordu, hemencecik ondan söz etmek istemiyordu bana. Odasını, yaşantısını ondan korumayı başarmıştı. Bunun ona neye mal olduğu hakkında hiçbir fikrim yoktu. Yaşlıların, bunca yıl yaşamaları nedeniyle yaşamlarını sürdürmeleri gerektiği konusunu açmamalıymışım aslında. Ne var ki ona *Lear*'in sarhoşluğu içinde, birlikte böylesine harikulade bir deneyim yaşamış olmamızdan duyduğum sevinçle gelmiştim. Olanların sorumlusu Lear'di, çünkü beni Veza'ya iten o olmuştu. Lear olmasaydı, daha gelmezdim kuşkusuz; işte şimdi, burada, Lear'le dopdolu olarak oturuyordum; nasıl ona şükran duymazdım. Bütün yazarlar içinde Shakespeare'in Veza için özel bir anlam taşıdığını biliyordum, başkahiçbir konudan bu kadar hoşlanmayacağından emindim. İngiltere gezilerini soramadım ona, o da benim oradaki çocukluğumdan konuşmayı aklına getirmedi. Aslında beni o günlerimi anlatmam için davet etmişti. Bense şimdi yarasına tuz basmıştım; annesi için de kendisi için de bu üvey babayla yaşamak bir işkenceydi. Doksanına gelmişti adamcağız, bense burda kalkmış, bir insanın bunca yaşlandıktan sonra artık yaşamını sürdürmesinin en doğru şey olduğunu söylüyordum.

Bu ilk ziyaretimde onu öylesine derinden incittim ki, nerdeyse bu son gelişim olacaktı. Göze görünür ölçüde ürkmüştü, kendini toparladı; kendini haklı çıkarmak gereğini duymuşçasına —onun için çok güç olmasına karşın— bu cehennemde rahat etmeyi nasıl başardığını anlattı bana.

Veza'nın annesiyle birlikte oturduğu daire, yan yana dizilmiş hayli büyük üç odadan oluşuyordu, hepsinin de penceresi Ferdinandstrasse'ye

bakıyordu. Daire, giriş katındaydı, çok yüksek değildi; sokaktan onların dikkatini çekmek kolaydı. Dairenin girişindeki koridor, sol tarafta kalan odaların önünde uzanıyordu, mutfakla diğer odalar sağ taraftaydı. Mutfağın gerisinde, kimsenin aklına gelmeyecek bir yerde, karanlık küçük bir hizmetçi odası vardı.

Soldaki üç odadan ilki, ebeveyn yatak odasıydı; Veza'nın yabani, bitkin görünümlü, doksanına yaklaşmış üvey babası bu odada yatakta uzanıyor ya da köşedeki şöminenin önünde pijamalarıyla oturuyordu. Yanında, genellikle konukların ağırlandığı yemek odası bulunuyordu. Üçüncü oda, Veza'nın kendi zevkine göre, sevdiği renklerde döşediği, içinde pek toplu sayılmayacak ama gene de ciddi bir hava yansıtan kitapların ve tabloların bulunduğu odaydı. Kapısından adım attığınız anda rahat bir soluk aldığınız, ayrılırken üzüldüğünüz bir odaydı bu; dairedeki diğer odalardan öylesine farklıydı ki, eşiğinde durduğunuzda düş gördüğünüzü sanırdınız; odanın değil de, tomurcuklarla dolu çiçeklerin açmak üzere olduğu bir alanın sağlam eşiğinde durduğunuzu sanırdınız. Bu eşiği geçmesine izin verilenlerin sayısı çok, çok azdı.

Bu odanın sakini, diğer kişilerin üzerinde kurduğu inanılmaz bir denetimi uygulayarak hüküm sürüyordu burada. Bu terör hükümranlığı değildi; her şey sessiz sakin olup bitiyordu; kaşların kaldırılması, davetsiz konukların eşikten uzaklaşmasına yetiyordu. Veza'nın başdüşmanı, üvey babası Mento Altaras'tı. Eskiden, ben sahneye çıkmadan önce, mücadele açık açık gerçekleşmekteydi, sınır çizgileri çekilmişti, ama barışın sağlanıp sağlanmayacağı henüz belli değildi. O dönemde üvey baba kapıyı ansızın ardına dek açıyor, bastonuyla durmadan ve kötü kötü eşiğe vuruyordu. Bir deri bir kemik ve de bitkin adam, pijamasıyla orada duruyordu; dar, uzun, etsiz ve kasvetli kafası, adını bile duymadığı Dante'ninkini andırıyordu. Vurma işine bir an için ara veriyor ve Ladino dilinde korkunç sövgüler ve tehditler savuruyordu, sonra bir vuruyor, bir sövüyor, sonunda arzusu yerine getirilinceye, istediği et ya da şarap kendisine verilinceye dek orada dikiliyordu.

Üvey kız, toy bir genç kız olarak yemek odasıyla koridora açılan kapılarını içerden kilitleyerek kendini bundan kurtarmaya çalışmıştı. Sonra yaşı ilerleyip de daha çekici bir genç kız olmaya başladığında, anahtarlar ortadan yitmeye başladı; çilingir yenilerini getiriyor, bunlar da yitiyordu.

Anne dışarda olurdu, hizmetçi her zaman ortalıkta değildi; ihtiyar bir şey istedi mi, yaşına karşın, her üçündeki gücü kendinde topluyordu, karısını da, üvey kızını da hizmetçiyi de alt edebilirdi. Korkmakta son derece haklıydılar. Anne ile kız, birbirlerinden ayrılma düşüncesini içlerine sindiremiyorlardı. Veza, annesinin dairesinde kalabilmek için ihtiyarı terbiye edecek bir taktik geliştirdi. Taktiği, on sekiz yaşında bir kızdan beklenmeyecek bir güç, içgörü ve direnç gerektiriyordu. İhtiyar, odasından dışarı çıkarsa, kendisine hiçbir şey verilmeyecekti. Kapıları istediği kadar çalabilir, öfkelenebilir, sövebilir, tehditler savurabilirdi, ama bunlardan hiçbir sonuç beklememeliydi. Tekrar odasına dönmemesi halinde ne şarap verilecekti kendisine ne de et; o şekilde isterse, anında önüne konuyordu. Üvey kız, bilmeden Pavlov yöntemini uyguluyordu. İhtiyarın yazgısına boyun eğmesi için birkaç ayın geçmesi gerekti. Saldırılarını kestiğinde, eskisinden daha nefis pirzolalar, daha eski şaraplar önüne konuyordu. Eğer yanılıp da öfkesini kabartır ve söve saya yasaklanmış eşikte görünürse cezalandırılıyor, akşama dek kendisine yiyecek ya da içecek verilmiyordu.

Yaşamının büyük bir bölümünü Saraybosna'da geçirmişti; çocukluğunda, sokaklarda kaynamış mısır satmıştı. Yaşamının bu başlangıç evrelerinden söz ediliyordu. Bütün bunlar, geçen yüzyılın ortalarında olmuştu, kökenleri, söylencesinin en önemli bölümünü oluşturuyordu. Daha sonraki yaşantısı hakkında tek sözcük çıkmıyordu ağzından. Arada müthiş bir boşluk vardı. Yaşlanıp da kendi işinden emekli olmazdan önce Sarayevo ve Bosna'nın en zenginlerinden biriydi. Sayısız evi (bununla ilgili olarak kırk yedi sayısını sık sık duyuyordunuz) ve sonsuz ormanları vardı. İşinin başına geçen oğulları, çok iyi bir yaşantı sürmekteydiler; ihtiyarı Saraybosna'nın dışına göndermek istemelerine şaşmamak gerekirdi. Çünkü o, oğullarının tutumlu olmasını, sakin bir yaşam sürmelerini, servetlerini döküp saçmamalarını istemişti. Cimriliği ve sertliğiyle ünlüydü. Bağış yapmayı asla kabul etmezdi. Oğullarının verdiği şölenlerde beklenmedik bir anda belirir, konukları bastonuyla dışarı atardı. Sonunda Viyana'da yetmişini geçmiş bir dul bulup onu evlendirdiler. Kendisinden çok daha genç ve güzel bir dul olan Rachel Calderon, karşı koyamadığı bir av oldu onun için. Babaları Viyana'ya ayak basar basmaz oğullar rahat bir soluk aldılar. En büyük oğlu kendine bir özel uçak almış ve memlekette saygınlığını büsbütün arttırmıştı — o günlerde özel uçağı

olan parmakla gösterilirdi. Zaman zaman Viyana'ya gelir, babasına desteler halinde —baba paranın bu şekilde verilmesini isiyordu— para getirirdi.

Viyana'daki ilk birkaç yıl süresince ihtiyar sokağa çıkar, kimsenin de onunla gitmesini istemezdi. Eski bir pantolonla üzerine bol gelen nerdeyse liğme liğme bir ceket giyer, sol elindeyse çöp kutusundan bulunmuş izlenimi veren partal bir şapka taşırdı. Şapkasını gizli bir yerde saklar, temizlenmesine izin vermezdi. Hiç kafasına takmadığından, bu şapkayı yanında taşımasının nedenini kimse anlayamıyordu.

Bir gün hizmetçi tir tir titreyerek eve geldi ve efendiyi, bir köşe başında önünde şapkasıyla gördüğünü ve yoldan geçen birinin şapkaya bozuk para attığını söyledi. İhtiyar eve döner dönmez karısı yaptığını yüzüne vurdu. Adam öyle öfkelendi ki, yanından hiç ayırmadığı bastonuyla kadını öldüreceğinden korktular. Kadın son derece sevecen, çok nazik bir kişiydi ve normalde ondan uzak durur, işlerine hiç karışmazdı; ama bu kez işin ucunu bırakmadı. Şapkayı kaptığı gibi fırlattı attı. Şapkasız dilenmeye gidemezdi artık. Ama gene de ne zaman evden çıksa o yıpranmış pantolonla liğme liğme ceketi giyiyordu. Hizmetçiye onu gözetleme görevi verildi; kadın onu bir gün Naschmarkt'a kadar izledi. Ancak ihtiyardan öylesine korkuyordu ki, yolunu yitirdi. Adam, elinde bir kesekâğıt dolusu armutla döndü, paketi karısına ve üvey kızına doğru utkuyla kaldırarak gakladı: bunları bir manav kadından bedava almıştı; gerçekten de öylesine sefil ve perişan bir görünüme bürünüyordu ki, Maschmarkt'taki en acımasız sokak satıcısı bile ona acır ve çürük bile olmayan meyvaları seve seve verirdi.

Evde, başka dertleri, başka kaygıları vardı ihtiyarın: kalın kalın banknot paketlerini her an elinin altında olacak şekilde yatak odasında saklamak zorundaydı. Her iki yataktaki şilte de tıklım tıklım para doluydu, döşeme ile halı arasındakağıt paralardan oluşan ikinci bir halı oluşmuştu; bir yığın pabucu arasından tek bir çifti giyilebilecek durumda olurdu, diğerleri para doluydu çünkü. Şifonyerinde düzinelerle çorap vardı, ancak hiç kimsenin bunlara dokunmasına izin yoktu, içindekilerse sık sık kontrol edilirdi. Bunlardan yalnızca iki çiftini değişerek giyerdi. Karısına haftalık mutfak parası veriyor, hesabını da kuruşu kuruşuna soruyordu; bu miktar oğlu tarafından karısının da onayı alınarak saptanmıştı. Üvey baba bu

paranın bir kısmını kesmeye çalışırdı, ama bunun ucu kendisinin korkunç miktarlarda tükettiği etine ve şarabınadokunduğundan genellikle saptanan miktarı verirdi.

Öyle çok yemek yerdi ki, adam hastalanacak diye korkarlardı. Alışılagelmiş düzende yemezdi yemeklerini. Daha kahvaltıda et ve şarap ister, öğle yemeğinden çok önce, gene aynı şeyleri isterdi. Başka hiç bir şey istemezdi. Karısı o kadar çok et yemesini önlemek amacıyla adamın iştahını pilav ve sebze yemekleri gibi şeylerle doyurmaya çalıştığında, azarlanarak odadan kovuluyordu. Kadın gene de ısrar ederse, adam yemekleri öfkeyle halıya boşaltıyor yalnızca eti bir yutuşta miğdeye indiriyor, çok az verildiğini söyleyerek daha istiyordu. Onun yalnızca bu lanet olası et ve şarapta yoğunlaştırdığı açlığıyla başa çıkmak olanaksızdı. Kadın, aklı başında, tecrübeli, üstelik de ihtiyarı tanıyan Saraybosnalı olması nedeniyle de onun dilini su gibi konuşan bir doktor çağırdı. Ama ihtiyar doktoru yanına yaklaştırmadı. Hiçbir şeyinin olmadığını, her zaman için böyle zayıf olduğunu, tek ilacının et ve şarap olduğunu ve bunlardan istediği kadar verilmezse, sokaklara çıkıp *dileneceğini* söyledi. Kendisindeki dilenme tutkusunun ailesini müthiş rahatsız ettiğinin farkındaydı. Onlar da bu tehdidi ciddiye alıyorlardı, çünkü adam gerçekten de dilenirdi. Doktor bu şekilde yemeyi sürdürmesi halinde iki yıl içinde öleceğini söyledi; ihtiyarsa buna korkunç bir sövgüyle yanıt verdi. Et istiyordu, başka hiçbir şey istemiyordu. Ağzıma başka bir şey koymadım ömrümde diyordu, seksen yaşına geldiğinde bir öküze dönüşmek niyetinde değildi. İşte bu kadar, *ya basta*!

İki yıl sonra, onun yerine doktor öldü. Başka birilerinin öldüğünü duymak zevk verirdi ihtiyara. Ama bu kez, sevincinden birkaç gece uyuyamadı ve olayı et ve şarapla kutladı. Bir başka doktoru daha denediler, kırkını geçmiş, sağlam yapılı, kendisi de et seven biriydi bu, ama hiç fayda etmedi. İhtiyar ona sırtını döndü, ağzını açıp tek söz etmedi, bu kez sövmeksizin kovdu onu. Bu doktor da tıpkı önceki gibi öldü, ama bu kez daha uzun süre sonra öldü. İhtiyar, onun ölümünü umursamadı. Artık tek derdi, yaşamını sürdürmekti; et ve şarap onu beslemeye yetiyordu, kurban gidecek başka doktorları görmesine de gerek yoktu. Karısı hastalandığında bir girişimde daha bulunuldu; kadın doktora, uyuyamamaktan yakındı. Kocası gecenin bir saatinde uyanıyor ve yiyecek istiyordu. Adam artık pek dışarı çıkmadığından, durum dayanılır gibi

değildi. Gözüpek doktor —belki de öncüllerinin yazgısından haberli olmadığından— bitişik yatakta hasta karısını umursamaksızın lanet olası dana pirzolasını tıkınmakta olan ihtiyara da bakmak istedi. Tabağı kaptı ve adamı azarladı: Ne yaptığını sanıyordu ihtiyar? Bu ölümcül derecede tehlikeliydi! Görme yetisini yitirmekte olduğunun farkında değil miydi? İhtiyar ilk kez korktu; ama bu korkunun nedeni, çok daha sonradan ortaya çıktı.

Yemesinde içmesinde değişen bir şey olmadı; ama bu kez hiç dışarı çıkmaz oldu; arada bir, bir iki saatliğine kendisini odasına kilitliyordu — bunu daha önce hiç yapmazdı. Kapısı çalındığında çıtını çıkarmıyordu. Şömineyi karıştırdığını duyuyorlardı, ateşi sevdiğini bildiklerinden, önünde oturup düşüncelere daldı herhalde diyorlardı; acıktığında her zamanki yiyeceğini almak üzere kapıyı açacaktı kuşkusuz. Bu hep oluyordu. Ama bir gün, kendi anahtarlarıyla saklambaç oynamaya alışkın olan üvey kız, yemek odasıyla yatak odası arasındaki kapının anahtarlarını aldı ve ateşle oynadığını duyduğu bir anda birden kapıyı açtı. Adam elinde sımsıkı tuttuğu bir deste banknotu kızın gözlerinin önünde ateşe atmaktaydı. Yerde daha birkaç deste vardı, diğerleri ateşin içinde kül olmuş bulunuyordu. "Bırak beni," dedi adam. "Vaktim yok şimdi. İşim bitmedi." Bunu söylerken yerde yanmayı bekleyen desteleri gösteriyordu. Hiç kimseye kalmasın diye yakıyordu paralarını; ama gene de yeteri kadar para kalmıştı, oda banknot desteleriyle tıka basa doluydu.

Bu, deliliğin ilk belirtisiydi. İhtiyar Altaras para yakıyordu. Ona bakması için çağırdıkları, bakılacak hasta o değilmiş gibi kendisini umursamazlıkla karşıladığı, yemek yemesini sürdürerek karısını ve onun yakınmalarını umursamadığını gösterdiği o üçüncü doktor iriyarı olması nedeniyle onu etkilemiş ve korkutmuştu. Belki de şimdi bu işlerin böyle sürmemesi gerektiğini düşünüyor olabilirdi; hem zaten, gözleri konusunda söyledikleri aklına takılmıştı. Durup durup paraya ve alevlere bakıyor, en çok da birinin diğerini tükettiği andan hoşlanıyordu.

Artık gizi ortaya çıktığından kendisini odaya kilitlemiyordu; açık açık işinin başına geçiyordu. Onu durdurmak için birkaç adamın gücü gerekliydi. Çaresiz kadın, aklını oynatacaktı. Düşündü düşündü, sonra adamın Saraybosna'daki büyük oğluna mektup yazdı; oğul, bütün cömertliğine karşın paranın böyle bile bile kül edilmesi karşısında duyduğu büyük öfkeyle anında Viyana'ya geldi ve ihtiyarı süt dökmüş kediye

döndürdü. Ne anne ne de kız, oğulun ihtiyarı neyle tehdit ettiğini öğrenemediler. Onu seyrek doktor ziyaretlerinden daha fazla korkutan bir şey olmuştu mutlaka — belki yasal kişiliğinin elinden alınacağı ve her zamanki et ve şarap servislerinin artık düş olacağı bir tımarhaneye tıkılacağı söylenmişti. Her neyse, tehdit işe yaradı. Banknotların geri kalanını gizlediği yerlerde tutmayı sürdürdü, artık onları yakmıyordu; ailenin düzenli olarak yatak odasına girip onu denetlemesine göz yummayı kabullenmişti.

Veza için önemli olan kendisinin ve odasının atmosferini eşiğe inen baston sesiyle bu belalı adamın tehditlerinden ve sövgülerinden korumaktı; daha on sekiz yaşındayken bunu gerçekleştirmede başarıya ulaşmıştı. İhtiyar şimdi artık pek seyrek görünüyordu kızın eşiğinde. Hiç değilse birkaç haftada bir kez ansızın kapısını açıyor, uzun boyu, bitkin görünümüyle kızın konuklarının karşısına dikiliyor, ama her seferinde biraz daha uzakta duruyordu; konuklar korkudan çok şaşkınlıkla ona bakıyorlardı. Bastonu tıklatıyor ama vurmuyordu, sövmüyor, tehdit savurmuyordu. Yardım istemek için gelmişti. Onu yasak kapıya çeken korkuydu şimdi. "Paramı çaldılar. Yanıyor," diyordu. Hiç kimse ona tahammül edemiyordu, bu nedenle vaktinin çoğunu yapayalnız geçiriyordu; kaygılara kapılıyor, hep parayla ilgili tasalara gömülüyordu. Onları artık yakamadığından hırsızlara kaptırıyordu; alevler odasına dalıyor, artık gönüllü olarak kurban edilmeyeni zorla almaya çabalıyorlardı.

Veza yalnızken asla gelmiyordu eşiğe, ancak odasından sesler duyulduğunda kapıda beliriyordu. Kulakları hâlâ iyiydi, kızın konukları geldiğinde mutlaka duyuyordu: kapının zilini, odasının önünden geçen ayak seslerini, holde, az sonra da odasında anlamadığı bir dilde yapılan canlı konuşmaları hep duyuyordu —bunların hiçbirini görmediğinden, parasına gizli bir saldırı düzenlendiği korkusuna kapılıyordu. Nitekim ben de ilk ziyaretlerim sırasında iki üç kez bu şekilde eşikte belirmesine tanık oldum. Dante'yle olan benzerliği müthiş dikkatimi çekti.

Sanki İtalyan ozan mezarından fırlamıştı. Tam da *İlâhi Komedi*'yi konuşurken kapı birden ardına dek açıldı, adam sanki beyaz çarşaflara sarınmış gibi orada dikiliyor, savunmasına değil de inlemesine yardımcı olmak üzere bastonunu kaldırıyordu: *"Mi arrobaron las paras* — Paramı çaldılar!" Hayır, Dante değil bu. Cehennemden fırlamış biri.

Patlama

PATLAMA, yirminci doğum günümden bir gün önce, 24 Temmuz 1925 günü gerçekleşti. O günden beri hiç söz etmedim bu olaydan, dolayısıyla betimlemesi hayli güç olacak.

Hans Asriel'le ikimiz, Karwendel Dağlarında bir gezi yapmayı tasarlamıştık. Çok sade bir gezi olacaktı bu, kulübelerde yatacaktık. Fazla bir masrafımız olmayacaktı. Deri eşyalar üreten Herr Brosig'in atelyesinde çalışan Hans, minik aylığından bu geziye yetecek parayı biriktirmişti. Son derece dikkatliydi — öyle olmak zorundaydı: annesi ve iki küçük kardeşiyle çok zor koşullarda yaşıyorlardı.

Gezi bütçesini bir güzel hesapladı; yürüyüşümüz bir hafta bile sürmeyecekti. Belli bir yere vardıktan sonra, bir haftalığına bir yere yerleşebilirdik, çünkü ben bu zamanı çalışarak, daha doğrusu, kitleler üzerine bir kitap[13] yazmaya başlayarak geçirmek istiyordum. Dağlarda bir yerde yapayalnız olmayı yeğlerdim aslında. Ama bunu ona söylemedim, çünkü Hans'ı incitmek istemiyordum. Bunun dışında dağ yürüyüşümüzün hazırlıkları tamamlanmış sayılırdı. Hans, çok yöntemli çalışan biriydi, haritaların üzerine kapanıp yolları santim santim ölçtü, tırmanacağımız dağları iyice hesapladı. Temmuzun ilk birkaç haftasını, tasarımızı tartışmakla geçirdik. Eve geldiğimde, yemekte konuştuklarımızı anlatıyordum. Annem her şeyi dinliyor, ne evet, ne de hayır diyordu. Ama hazırlıklarımızla ilgili en ince ayrıntıları dinlemesinden, "Karwendel Dağları"ndaki yer adları dilimden düşmez olduğunda da hiçbir şey dememesinden, bu gezimize karşı çıkabileceği aklımdan bile geçmemişti. Hattâ, nerdeyse gezimize zihninden katılıyor duygusuna bile kapıldım. Hedefimiz Achen Gölü üzerindeki Pertisau'ydu. Bir keresinde, Pertisau'da tatile gidip bizi orada bekleme fikriyle bile avundu. Ama bu ciddi bir tasarı değildi, hemencecik vazgeçti; bu arada Hans'la aramızdaki ayrıntılı tartışmalar sürüyordu. Derken, 25 Temmuz sabahı annem ansızın yü-

[13] Bilindiği üzere, *Kitle ve Güç* adlı yapıt Almanya'da ancak 1960'da yayımlanmıştır.

rüyüşü unutmam gerektiğini, bunun söz konusu bile olmadığını, lükşe harcayacak parasının bulunmadığını açıkladı. Üniversiteye gidebildiğime şükretmeliydim; etrafta herkes akşama ne yiyeceğini bile bilmezken böyle isteklerde bulunmaktan utanmıyor muydum ben?

Annemin, tasarılarımızı haftalarca dinledikten, hattâ ilgi gösterdikten, gözyumduktan sonra, böylesine beklenmedik bir anda indirdiği bu darbe çok ağırdı. Evimizde nerdeyse bir yıl süren baskı ve sürtüşmelerden sonra, buradan uzaklaşmak ve kendimi özgür hissetmek benim için kaçınılmaz hale gelmişti. Son zamanlarda baskı giderek daha da ağırlaşmıştı. Utanç verici tartışmalardan sonra bu geziyi iple çekme duygularıma sığınıyordum. Çok sözü edilen çıplak tebeşir kayalıklarını gözümde büyütüyordum, karşımda ışıl ışıl parlıyorlardı. Ve şimdi, bir kahvaltı sırasında acımasız giyotin bıçağı şak diye inmiş, soluğumu da umudumu da kesip almıştı.

Ellerimi duvarlara vurmak istedim ama kardeşlerimin önünde bedensel patlamalarda bulunmamak için kendimi tuttum. Olan biten her şey, kağıt üzerinde gerçekleşti, ama normal olarak anlaşılabilecek mantıklı tümceler halinde değildi hiçbir şey. Alışılmış defterlerimi kullanmış da değildim bu iş için. Dev boyutlu, nerdeyse yepyeni bir bloknotu kaptım ve dev boyutlu büyük harflerle sayfaları birbiri ardına doldurmaya başladım: "PARA, PARA, GENE PARA." Sayfa doluncaya dek her satıra aynı sözcükleri yazıyordum. Sayfayı yırttım ve ikinci sayfayı da "PARA, PARA, GENE PARA." sözcükleriyle doldurdum. Yazım daha önce hiç olmadığı kadar büyük olduğundan bütün sayfalar kısa süre içinde doldu; bloknottan yırtılan kağıtlar, yemek odasındaki büyük masanın sağına soluna saçıldı. Yığıldıkça yere düşüyorlardı. Büyük masanın çevresindeki halı kağıtla kaplandı, yazmaktan kendimi alamıyordum. Bloknotta yüz sayfa vardı; her sayfayı yazımla doldurdum. Kardeşlerim, olağandışı bir şeylerin olduğunu fark etmişlerdi, çünkü yazarken, aşırı yüksek sesle değilse de açıkça ve de duyulacak şekilde söylüyordum yazdıklarımı. "Para, para, gene para" sözcükleri bütün dairede çınlıyordu. Herkes sakınarak bana yaklaştı, yerdeki kağıtları topladı ve yazıları okudular: "Para, para, gene para." Derken ortanca olanımız Nissim mutfakta bulunan anneme koştu ve "Elias delirdi," dedi. "Çabuk gel!"

Gelmedi; "Söyle ona hemen bıraksın bu işi," dedi. "Mektup kâğıdı çok pahalı!" Ama ben umursamadım ve kâğıtları öfkeli bir hızla dol-

durmayı sürdürdüm. Belki de o anda gerçekten delirmiştim. Ama ne olursa olsun, benim için bütün baskıları ve aşağılığı üzerinde toplayan sözcük beni kuşatmış bulunuyor, tümüyle denetimi altında tutuyordu. Hiçbir şey umurumda değildi — ne kıs kıs gülen kardeşlerimi (küçüğümüz Georg, pek isteyerek gülmüyordu: müthiş korkmuştu) gözüm görüyordu ne de sonunda yanıma gelen annemi. Annem ya kağıtların ziyan edilmesinden rahatsızdı ya da artık başlangıçta söylediği gibi "rol" yaptığım konusunda kuşku duymaya başlamıştı. Ne kardeşlerime bakıyordum ne de ona. Hiç kimseyi gözüm görmüyordu. O tek sözcüğe, bütün insanlığın özü olan o tek sözcüğe kaptırmıştım kendimi. Yazıyordum, bütün dizginlerimi eline almış olan o sözcüğün gücü azalmıyordu; *annemden* değil, yalnızca bu sözcükten nefret ediyordum, kâğıt bitmedikçe kinim azalmayacaktı sanki. Annemi en çok şaşırtan, bu yazma işindeki korkunç hızdı. Elim kâğıt üzerinde koşturup duruyordu, ama sanki ben koşturuyormuşum gibi soluk soluğa kalmıştım. Bu hızla hiçbir şey yapmadım hayatımda. "Ekspres tren gibiydi," dedi annem sonradan, "yüklü, ağır ve tam hızla giden bir tren." İşte, söyleye söyleye tüketemediği, bana işkence gelen o sözcük gözlerinin önündeydi. İşte, niteliklerine ters düşecek şekilde deli bir bolluk içinde, binlerce kez tekrar tekrar ortaya atılıyor, gözlere sokuluyordu; böylece harcayabilirdiniz onu sanki, böylece onun sonunu getirebilirdiniz. Annemin, her ikimiz adına, benim ve sağa sola saçmakta olduğum o en sevdiği sözcük adına korku duymadığı söylenemezdi.

Odadan çıktığını fark etmedim, geri döndüğünü de. Elimdeki bloknotun son sayfasını tüketmeden hiçbir şeyi fark edemezdim zaten. Birden, aile doktorumuz, yaşlı ve deneyimli Dr. Laub'un odamızda dikildiğini gördüm. Annem doktorun ardında adeta gizlenerek duruyordu; yüzü görünmüyordu. Orada olduğunu biliyordum, ama gözlerini göremiyordum. Başı doktorun ardında kalıyordu; derken az önce kapının hızlı hızlı çalınmış olduğunu anımsadım. "Çocuğun nesi var?" dedi doktor yüksek, yüreklendirici bir sesle. Onun yavaşlığı, her tümceden sonra duraklaması, sözcükleri tek tek ve de etkileyici bir şekilde vurgulaması, karşısındakini önemseyen bir ton içeren açıklamalarındaki o tanımlanması güç ustalığı, aradaki zaman sürecinde hiçbir şey olmamışçasına, bu ziyaretini önceki gelişinin (geçen gelişinde sarılıktı; şimdi ne vardı?) bir devamı olarak ele alışı... Bütün bunlar gerekli etkiyi yaptı ve beni kendime getirdi. Daha birkaç boş sayfam kalmıştı gerçi, ama hemen yazmayı bıraktım.

"Böylesine büyük bir aşkla ne yazıyoruz acaba?" dedi Dr. Laub. Bu tümceyi tamamlaması yüzyıllar sürdü. Kâğıdın üzerinde yürütmekte olduğum ekspres trenden düşüverdim; ve kendisininkinden daha da yavaş bir hızla son sayfayı ona uzattım. Ciddi ciddi okudu. Onu, yani sözcüğü, tıpkı benim söylediğim şekilde telâffuz etti. Ama onun ağzında öylesine nefret uyandırıcı bir nitelik alınıyordu o pis sözcük, sanki insan ağzından böylesine değerli bir sözcüğü çıkarmadan önce on kez düşünmeliymiş gibi, düşündürücü bir sözcük gibi söylemişti yazdığımı. Peltek konuştuğundan, ciddi ve önemli geliyordu söylediği söz, bunu kendi kendime düşündüm gerçi, ama gene de sakinliğimi korudum. Yeniden parlamadığıma şaşmıştım. Bu son sayfada yazılı olan *her şeyi* yüksek sesle okudu; sayfanın yarısından fazlası doluydu, kendisi de çok yavaş okuduğundan, bu iş hayli zaman aldı. Hiçbir "PARA", bir taneciği bile kayıp olmadı. Okumayı tamamladığında, onun bir hareketini yanlış yorumladım; PARA'ları yüksek sesle okumayı sürdürmek üzere benden ikinci bir sayfa istediğini sandım. Sayfayı uzattığımda, "Tamam," dedi. "Bu kadarı yeterli." Sonra gırtlağını temizledi, elini omuzuma koydu ve sanki ağzından bal akıyormuşçasına "Şimdi söyle bakalım," dedi, "Para bize ne için gerekli?" O anda kurnazlık mı ediyordu yoksa safça mı konuşuyordu, bilmiyorum ama sorusu beni konuşturdu. Karwendel öyküsünü baştan sona ve de bütün süreciyle anlattım ona. Tasarının evde haftalarca konuşulduğunu, bu arada en küçük bir karşı koymayla karşılaşılmadığını söyledim; planlarımıza katkıda bile bulunmuştu hattâ annem. Şimdiyse ansızın bütün planları yerle bir ediyordu. Bu arada durumu değiştirecek hiçbir şey olmamıştı; kesinlikle keyfiydi bu, evimizde olan biten pek çok şey gibi keyfi. Buradan uzaklaşmak istiyordum, kaçmak ve o lanet olası sözcüğü duymak zorunda olmayacağım yerlere, dünyanın öbür ucuna gitmek istiyordum.

"Haa," dedi eliyle yerlere serili kâğıtları göstererek; "Demek bu yüzden yazdık bu sözcüğü durmadan, artık duymayı istemediğimiz şeyin ne olduğunu anlamak için yazdık. Ama dünyanın öbür ucuna gitmeden önce Karwendel Dağlarına gitsek çok daha iyi olur." Bu sözler üzerine yüreğim yumuşayıverdi; bu gezi için gerekli paradan sorumlu olan *kendisiymişçesine*, bize sanki *o* bakıyormuş gibi kesin konuşuyordu. Dikkatimin şekli değişti, umutlarımı tümüyle ona bağlamaya başladım.

Bunun hemen ardından bağışlanması olanaksız açıklamasıyla her şeyi berbat etmeseydi, bugün onu minnetle anardım belki. Ama "Burada göründüğünden farklı durumlar söz konusu," diye bir açıklamada bulundu. "Asıl sorun para değil. Bu bir Oedipus karmaşası. Çok açık bir olgu. Bunun parayla hiçbir ilişkisi yok." Beni birazcık muayene etti ve odadan çıktı. Antreye açılan kapı açık kaldı. Annemin kaygılı sorusunu ve doktorun kararını duydum: "Bırakın gitsin geziye. Yarın gitsin. Oedipus karmaşasına iyi gelecek bu."

Böylece sorun çözümlendi. Anneme göre doktorlar en büyük yetkeydi. Söz konusu kendisi olduğunda birkaç doktorun fikrini almak isterdi. Böylece bütün görüşler içinden en işine geleni seçebilir ve söylenenleri aynen uygulardı. Ama bizim için *tek bir* doktor ve *tek bir* görüş yeterliydi, buna uymak zorundaydık. Gezi yapılacaktı, mızıkçılık söz konusu olamazdı. Hans'la iki haftalığına dağlara gitmeme izin verilmişti. İki gün daha evde kaldım. Artık suçlamalar kesilmişti. Bana kırılmaya hazır bir şey gözüyle bakıyorlardı; zihnim karışıktı onlara göre. Yazılı sayfalar yerlerden toplandı, dikkatle bir araya getirildi ve kenara konuldu. Bunca kâğıt ziyan edildiğine göre, zihinsel bozukluğumun bir belirtisi olarak saklanmalıydı bunlar hiç değilse.

Evdeki bu son iki gün süresince gene kendimi baskı altında hissettim, ama şimdi, uzaklara gitme fikriyle avunabiliyordum. Bu arada normalde asla yapamayacağım bir işi yaptım: dilimi tutmayı başardım, annem de aynı şeyi yapmayı becerebildi.

Hesaplaşma

26 TEMMUZ günü Hans'la birlikte Scharnitz'e gittik. Oradan Karwendel'deki yürüyüşümüze başladık. Çıplak, girintili çıkıntılı, kalkerli toprak, beni çok etkiledi; içinde bulunduğum koşullarda onları görmek bana çok iyi geldi. Ne kadar kötü bir durumda olduğumun farkında değildim, ama sanki her şeyi, bütün yüzeysel şeyleri, özellikle de ailemi geride bırakmış, çırılçıplak kayaların üzerinde, ve içinde çok az, ama gene de iki hafta için yetip de artacak şey bulunan sırt çantasıyla her şeye yeniden başlıyordum. Belki de bu sırt çantası olmasaydı daha da iyi

olacaktı. Ama gene de çantada birkaç önemli şey vardı: fazladan yapacağım bir haftalık tatil için iki defter ve bir kitap. Beğendiğim bir yere yerleşmek ve biraz da kendi kendime gösteriş yaparcasına "yapıt" diye adlandırdığım işe başlamak istiyordum. Defterlerden birine, yanımda getirdiğim kitleler konusunda yazılmış bir kitapla ilgili görüş ve eleştirilerimi yazacaktım. Yapıtımın temelini bu defter oluşturacaktı, konu hakkında daha önce söylenmiş fikirleri yapıtımda tekrarlamamı önleyecekti. Bu kitabı şöyle bir inceledikten sonra ne kadar yetersiz olduğunu anlamış ve kitlelerden bütün —kendi deyişimle— "anlamsız karalamaları" çıkarıp atacaktım; kitleyi karşımda el değmemiş, tertemiz bir dağ olarak görmek istiyordum, hiçbir önyargı taşımaksızın o dağa ilk tırmanan ben olayım istiyordum. İkinci defteri, evde üzerime yığılmış baskılardan kurtarma işinde, gördüğüm yeni manzaralarla buralarda yaşayan insanlar konusunda beni heyecanlandıran, etkileyen her şeyi yazmada kullanmayı tasarlıyordum.

Bu "büyük"niyetleri yürüyüş sırasında gizli tutmak iyi olacaktı. Bunları uygulamada kullanacağım gereçler çantanın dibinde bulunuyordu. Ne defterleri çıkarıyordum ne de kitabı, Hans'a bile bunların varlığından söz etmedim. Öte yanda dağları, sanki soluyarak kendime katabilecekmişim gibi derin derin içime çekiyordum. Belli yüksekliklere çıkıyorduk gerçi ama, benim için asıl önemli olan ardımızda bıraktığımız, ve de önümüzde uzanan sonsuz çıplaklıktı. Her şey taştı, taştan başka hiçbir şey yoktu. Gökyüzü bile insanı bu duygudan kurtarmıyordu sanki. Su kenarlarına geldiğimizde, Hans'ın, yürüyüp gitmek yerine oralarda özellikle oyalanmasına için için kızıyordum.

Bu geziye çıkmadan önce ne durumda olduğumu bilemezdi. Evde yaşadığım güçlükler konusunda hiçbir şey bilmiyordu. Gururum söylememe izin vermiyordu, hem anlatsaydım bile, beni anlayamazdı. Asrieller anneme büyük saygı duyarlardı; annem orta sınıf geçmişinin ötesinde kendi fikir ve görüşlerine sahip, zeki ve özgün bir kadın olarak kabul edilirdi. Arosa sanatoryumunun annem üzerinde bıraktığı etkilerden Alice Asriel'in haberi bile yoktu; orada, geçmişindeki her şey yeniden canlanmıştı. Alice, annemi hiç değişmemiş sanıyor, onu ilk Viyana günlerimizin gururlu, genç, iradesi güçlü dulu olarak görüyordu. Onu hâlâ bir zamanlar kendisinin olduğu gibi zengin sanıyordu; burada da

haksız sayılmazdı çünkü annemin servetinin kıtlığıyla ilgili hiçbir şey hissetmiyordu. Belki annem ne kadar değiştiğini ondan gizliyordu. Çocukluk arkadaşı şimdi zor koşullarda yaşıyordu, annem nasıl ona yardım elini uzatmaksızın paradan söz edebilirdi? Dolayısıyla bizim aramızda en belli başlı konu olan, bitmez tükenmez tartışmalara ve sızlanmalara neden olan para, Alice'le konuşmalarında yasak sözcüktü. Bu durumda Hans da evdeki "sağlıklı" koşullarından dolayı bana gıpta etmekte kendini haklı görüyordu.

Bunun dışında her şeyden konuştuk, durmadan konuştuk; Hans'la birlikte suskun durmak nerdeyse olanaksızdı. Benimle boy ölçüşme ya da yarışma itkisi, her tümcemi yarıda kesip benim adıma bitirmeye kalkmasına ve sonu gelmeyecekmiş sanılan bir yığın başka tümce eklemesine neden oluyordu. Benden daha fazla şey söylemek için hızlı konuşuyor, kendisine düşünme payı bırakmıyordu. Gezi onun fikriydi, bütün hazırlıkları o yapmıştı, bu nedenle ona şükran duyuyordum. Garip bir oyun önerdim ona: dağlara dokunmadığı, onlarla ilgili tek söz etmediği sürece onu dinlemeye razıydım. Doruklara yaklaştığımızda, tırmanma olasılıkları belirdiğinde, konuşmayı kitaplara çevirdiğimi fark etti, dağlardan söz etmenin beni sıktığını düşündü. Aslında uçsuz bucaksız çıplak kayalardan başka görecek pek bir şey olmadığından, dağlarla ilgili uzun tartışmalar gerçekten de bizi bir sonuca ulaştırmayacaktı. Derken kısa bir süre içinde dağlarla ilgili sözcükler kullanmamayı benimsedi — bu arada ben de dağlara dokunmama kararındaydım. Bunu özellikle istiyor değildim: İçimdeolan biteni şimdi kısaca betimlemeye çalışıyorum. Önümdeki çıplak çoraklığı içimde saklamak zorundaydım çünkü kendimi, daha uzun bir süre meyve vermemeyi sürdürecek olan bir yükümlülüğe "yapıt"a adamıştım. Maden ocağında çalışmaya benzemiyordu bu, taşınıp götürülecek hiçbir şey yoktu, genel ürkütücü niteliğini, eldeğmemişliğini korumalı, sırtımda bir yük haline gelmemeli, beni kendisinden soğutmamalıydı. Konuyu enine boyuna, bir uçtan öbür uca irdeleyip duracaktım, ona birçok noktadan dokunacaktım, ama hakkında bir şey bilmediğimi hiç unutmayacaktım.

Böylece, yirminci doğum günümden hemen sonra, süre açısından yaşamının en uzun, içerik açısındansa en önemli dönemine, "söze dökülmemiş" Karwendel dağında adım atmış oluyordum.

Beş, altı gün boyunca her anını kendisine yanıtlar verdiğim, konular tartıştığım durmaksızın konuşan biriyle geçirdiğime şaşırıyorum (aramızda tek bir suskunluk anı yaşadığımızı sanmıyorum). Bu arada üzerinde hareket etmekte olduğumuz ortamı hiç konuşmadık ve ben, geçmiş bir yıl süresince üzerimde adeta acı veren bir baskı haline gelen şeyden bu gezinin öğelerinden söz etmedim. Kitaplar konusunda boş boş, anlamsız gevezelikler dökülüyordu dudaklarımızdan. Ben, söylediklerimde samimiydim, Hans da, kendisinde güç bulabildiği sürece söylediklerine inanıyordu. Ama karşılıklı laflamadan başka hiçbir şey değildi yaptığımız. Onlardan değil de başka kitaplardan da konuşabilirdik, bir şey değişmezdi. O, konuşmayı sürdürebildiğine ve hattâ benden öne geçtiğine seviniyordu; bense benliğimi dolduran şeylerden hiç söz etmediğime seviniyordum. Bugün, gevezeliklerimizin tek bir tümcesini, hattâ bir hecesini bile tekrarlayamam. O sözler, kalkerli topraklar üzerinde yaptığımız yürüyüş sırasında akan sular gibiydi; toprakların içine aktı ve iz bırakmadan kayboldu gitti.

Ama öyle görünüyor ki, sözcükleri böyle ele almak cezasız kalmıyor. Çünkü Achen Gölü üzerindeki Pertisau'ya vardığımızda, ani ve beklenmedik bir felaketle karşılaştık. Hans, güneşin altında, gölün kıyısına uzandı. Bense aynını yapmak yerine volta atmaya başladım. Hans, ellerini başının altına koymuş, gözlerini kapamıştı. Hava sıcaktı, güneş yakıyordu. Uyuduğunu sandım, ilgilenmedim. Gölün kıyısında onun bulunduğu yerden uzaklaşmaksızın yürüyordum. Kum, kaba yürüyüş botlarının altında çıtırdıyordu. Gürültüden uyandı mı diye ona bir göz attım. Gözleri açıktı, açıkça hissedebileceğim büyüklükte bir nefretle hareketlerimi izliyordu. Onun böylesine güçlü duygulara kapılabileceği aklımdan geçmemişti; onda eksikliğini gördüğüm şeyin ta kendisiydi bu. Bu nefret beni müthiş şaşırttı ve ilk anda bu duygunun ne bana yönelik olabileceği ne de belli sonuçlar doğurabileceği aklımdan geçti. Kıyıda, onu yan gözle görebileceğim bir yerde durdum. Suskundu, kımıltısız bir halde gözünü dikmiş bakıyordu. Giderek kininin konuşmasını engelleyecek kadar güçlü olduğunu gürüverdim. Suskunluğu, tıpkı onu yaratan duygusu gibi ilk kez tanığı olduğum bir durumdu. Buna karşı hiçbir şey yapmayı düşünmedim, sessizliğine saygı gösterdim; aramızda geçen bütün sözcüklerin sonsuz sayıda olması, geçerliklerini silip atmıştı.

Bu durumu bir hayli zaman sürdü. Felce uğramış gibi yatıyordu orada. Ama gözleri felce uğramamıştı; etkileri öylesine yoğunlaşmıştı ki, aklımdan *cinayet* sözcüğü bile geçti. Yerde onunkinin yanında duran sırt çantama doğru birkaç adım adım. Çantamı aldım, tokalarını açmaksızın yürüdüm gittim. Çantaların şimdi birbirinden ayrıldığını gördü; kaskatı durumundan silkindi, kalktı ve kendi çantasını aldı. Orada bıçağı açılmış bir çakı gibi dikiliyordu; yürümeye başladı, bana hiç göz atmaksızın Jenbach'a giden yola koyulmuştu bile.

Hızlı yürüyordu. Gözden yitine dek kararsız bir şekilde bekledim, sonra ben de onun gittiği yola koyuldum. Jenbach'ta İnnsbruck'a giden trene binmeyi tasarlıyordum. Hemen, yalnız, yapayalnız olmakla ne denli rahatladığımı fark ettim. Aramızda hiçbir konuşma — başkalarını çağrıştıracak tek bir sözcük bile geçmedi, ama bunlar yüz binlerce sözcük olabilirdi; yalnızca bunu düşünmek bile miğdemi bulandırdı. Konuşmak yerine sessiz duruyor, her şeyi koparıp atıyordu. Sessizliğinin nedenini anlamaya çalışmadım. Durumunu merak da etmiyordum. Çekip gitmeye kararlıydı —her zamanki tutumunun tersine, davranışının ayrıntılı bir açıklamasını vermeye de niyetli değildi. Öyle yürürken sırtımdaki çantaya uzandım ve elimle kitabı ve defterleri yokladım. Onları ona göstermemiştim, yanıma aldığımı bile söylememiştim. Yürüyüşümüzden sonra bir hafta süreyle —ona söylediğim şekliyle— çalışmak üzere bir yere yerleşmek istediğimi biliyordu. Bu hafta süresince onun da aynı yerde benimle kalıp kalmayacağını konuşmamıştık. Belki de bu ikinci haftayı da benimle geçirmesi için açık bir çağrı yapmamı bekliyordu. Bunu hiç yapmadım. Pertisau'da, yürüyüş bitmişti. Karwendel Dağları arkamızda uzanıyordu; Han Vadisindeki Jenbach'a giden yol kısaydı. Tren istasyonu buradaydı; İnnsbruck treni ile ters yöne giden onun Viyana treni buraya gelecekti.

Böyle de oldu. Jenbach'da raylardan karşıya geçerken gördüm onu. Benden pek de uzakta değildi, Viyana treninin geleceği bildirilen platformda bekliyordu. Biraz kararsız görünüyordu, pek katı sayılmazdı; sırt çantası omuzunda boştaymış gibi sallanıyordu, tırmanma bastonunun demir ucu düşmüş gibi görünüyordu. Platformda yanıma yaklaşmaya girişmedi. Belki de beni izlemişti, ama bunu yaparken vagonların ardına gizlenmişti. Trenime yerleştim, bilincimde hiçbir rahatsızlık duymaksızın olası bir son dakika barışması tehlikesini geride bırakarak İnnsbruck'a

doğru yola çıktım. Karşılaşmadan kaçınmayı güçleştirecek şekilde *benim* yolumda durmadığı için ona şükran borçluydum—ona karşı içimdeki tek duygu buydu. Yakın olduğu insanlardan kendisini ayıran uzaklıkları yaratmanın, onun kişisel talihsizliği olduğunu çok sonra anladım. Uzaklık yaratmada birinciydi; bu konuda çok yetenekliydi ve bu uzaklıkları öyle sarsılmaz bir şekilde kuruyordu ki, diğerlerinin elinden tutup üzerinden atlamasına yardımcı olması olanaksızdı.

İnnsbruck'ta Sellrain Vadisinin girişinde bulunan Kematen'e giden bir trene bindim. Geceyi burada geçirdim ve ertesi gün vadiden aşağı doğru inmeye başladım. Gries'de bir oda bulmak ve defterlerle geçireceğim bir haftalık yalnızlığıma adım atmak istiyordum.

Sabah yola çıktığımda yağmur yağıyordu, nerdeyse fırtınalı bir gündü. Sis bulutları arasında yürüyordum; yağmur yüzüme kamçı gibi iniyordu. Yaşamımda ilk kez yalnız yürüyordum, çok da hoş bir başlangıç sayılmazdı. Az sonra su kestim; giysilerim tenime yapıştı. Yağmurdan ve rüzgârdan kaçmak için hızlandım ama hemen soluk soluğa kaldım. Geçen hafta pırıl pırıl güneşin altında her şey çok kolay olmuştu. Yalnız olmanın bir bedelini ödemem gerekiyordu sanki. Yağmur yüzüme boşanıyordu, damlaları içtim. Yalnızca birkaç adım ötemi görebiliyordum. Bazen yol kenarındaki bir çiftlik evinde, fırtınalar ortasında bana selam veren yazılar görüyordum. Tepeden tırnağa sırılsıklamdım, bu düzgün, temiz, sözcüklerle süslü evlerden hiçbirinin kapısını çalamazdım. Vadinin daha yüksekteki düzlüğüne ulaşmam pek uzun sürmedi — olsa olsa iki saat yürüdüm. Gries köyünün merkezinde aynı zamanda köyün terzisi olan bir çiftçinin evinde bir oda buldum. Dostça karşılandım, giysilerim kurutuldu. Akşama doğru yağmur dindi, ertesi gün havanın güzel olması bekleniyordu, hazırlıklarımı yapabilirdim.

Çiftçiyle karısına burada kalmayı tasarladığım on gün süresince çalışmak zorunda olduğumu, sabah saatlerini bu işe ayırmayı düşündüğümü söyledim. Evin yanıbaşındaki minik bahçeye koyabileceğim küçük bir masa verdiler bana. Çok erken kalkıyor, kahvaltıdan hemen sonra defterlerim, kalemlerim ve sözünü ettiğim kitapla dışarda oturuyordum. İlk günümün sabahı hava harikulade açık, hafif serindi. Çiftçiyle karısının başlarını sallamaları şaşırtmadı beni. Daha ilk sözcüğüyle beni iten ve şimdi elli beş yıl sonra da aynı ölçüde itici bulduğum

kitabı, Freud'un *Kitle Psikolojisi ve Ego Çözümlemesi*'ni orada açmayı başardığıma şaşırdım.

İçinde bulduğum ilk şey, Freud'un her zamanki gibi aynı konuda yazan başka yazarlardan yaptığı alıntılardı; bu alıntıların çoğu Le Bon'dandı. Konuya yaklaşma biçimi beni çok rahatsız etmişti. Hemen hemen bütün bu yazarlar, kendilerini kitleye kapalı tutmaktaydılar; kitleleri yabancı görüyorlar ya da belki onlardan korkuyorlardı; araştırma işine koyulduklarında da kitleyi elleriyle kovuyor, "Benden üç metre uzak dur bakalım'" diyorlardı âdeta. Kitle bir hastalık gibi, cüzzam gibi bir şeydi onlara göre. Kendilerinden belirtileri bulup tanıyı koymaları bekleniyordu sanki. Kitleyle karşılaştıklarında ona bulaşmamak, içinde erimemek için başlarını dik tutmaları yaşamsal önem taşıyordu.

Ayrıntılı bir açıklama yapma girişiminde bulunan tek kişi Le Bon'du; geçmişteki işçi sınıfı hareketiniden ve belki de biraz Paris Komünü'nden söz ediyordu. Seçtiği kitaplar arasında Taine'inkinden çok etkilenmişti; onun *Fransız Devrimi Tarihi*, özellikle de 1792 Eylül çarpışmalarını anlatan bölüm pek hoşuna gitmişti. Freud, başka türden bir kitlenin müthiş etkisi altındaydı. Viyana'da esen savaş rüzgârlarına nerdeyse altmışında bir olgun kişi olarak tanıklık etmişti. Benim de çocuk yaşta karşılaştığım bu türden kitleye karşı kendini koruması doğaldı. Ama bunu göstermek için gerekli araçlardan yoksundu. Bütün yaşamı boyunca bireylerdeki süreçler üzerine çalışmıştı. Bir doktor olarak, uzatmalı bir iyileştirme sürecinde tekrar tekrar gördüğü hastalara bakmıştı. Yaşamı hasta bakım odasıyla çalışma odasında geçiyordu. Kiliseye ne kadar katılıyorsa orduya da o kadar katılıyordu. Bu iki görüngü, yani orduyla kilise, daha önce geliştirdiği ve uyguladığı kavramlara direnmekteydi. Bu iki görüngünün önemini göz ardı edemeyecek kadar da ciddi ve bilinçliydi; son araştırmasında da bu iki kurumu irdelemeyi düşünmüştü. Ama Le Bon'un, bir kitlenin çok farklı dışavurumlarıyla beslenen betimlemesinden edindiği kişisel deneyimden yoksundu.

Sonuçlar, yirmi yaşında okul görmemiş bir okura bile doyurucu gelmiyordu. Gerçi ben, kuramsal deneyimden yoksundum; ama pratikte, kitleyi çok iyi biliyordum. Frankfurt'ta bir kitlenin avı olmaktan kendimi kurtaramamıştım. Beni böylesine şaşırtan buydu. Çevremde kitleler görüyordum, ama kendi içimde de görüyordum ve buna bir açıklama

bulamıyordum. Freud'un tartışmasında bana en eksik gelen yön, görüngünün kabul edilmemesiydi. Bu görüngü bana libido kadar, açlık kadar temel bir olgu gibi geliyordu. Bunu libidonun şu özel ayrıntısında, bu bucağında bulacağım diye yola çıkmış değildim. Tersine, amaç, kitleyi her zaman var olmuş, şimdiyse her zamankinden daha fazla var olan bir şey olarak, iyice araştırılması gereken, yani önce yaşanması sonra da betimlenmesi gereken belli bir görüngü olarak ele alıp doğrudan doğruya üzerine gitmekti. Onu yaşamadan betimlemek, kesinlikle yanılgılara yol açardı.

Henüz bir şey bulmuş değildim. Olan biten tek şey, bir şey yapmayı tasarlamış olmamdı. Ama bu kararının ardında, ona bir yaşamı adamaya, görevi yerine getirmek için kaç yıl ya da kaç onyıl gerekiyorsa, o kadarını bu işe adamaya hazır olduğum düşüncesi de vardı. Bu fenomenin ne kadar temel ve kaçınılmaz olduğunu göstermek için cinsel güdü kadar güçlü bir güdü olduğunu düşündüğüm bir *kitle güdüsü*'nden söz ediyordum. Freud'un araştırmaları konusunda kaleme aldığım ilk birkaç görüş beceriksiz bir deneyimden öte gitmedi. Metinden hoşnut olmadığımı, ona karşı olduğumu, ve bunlara kanmama, ayrıca da beni ikna etmelerine izin vermeme kararlılığımı dile getiriyordu, o kadar. En çok, yaşamış olmam nedeniyle varlığından kuşku duymadığım şeylerin ortadan *kaybolmasından* korkuyordum çünkü. Kör olmaya niyetli birinin ne denli kör olabileceğinin farkına varmıştım; evdeki konuşmalarımız bunu bana göstermişti. Bu konuda kitapların da farklı olmadığını, bir okurun *uyanık* olması gerektiğini, tembelleşmenin, eleştirmeyi bir kenara atıp, söylenen her şeyi kabullenmenin tehlikeli olduğunu anlamaya başlamıştım.

Böylece, Sellrain Vadisindeki on sabah boyunca, uyanık bir okur olmayı öğrendim. 2 Ağustosla 10 Ağustos 1925 arasındaki bu dönemi, bağımsız zihinsel yaşamının gerçek başlangıcı olarak görüyorum. Daha otuz beş yıl, 1960'a dek halka açıklamadığım kitap üzerindeki çalışmamın daha başında Freud'un görüşlerine karşı olduğumu anlamıştım.

Bu Ağustos günleri süresince, bir kişi olarak bağımsızlığımı elde etme mücadelesi de vermiş ve bunu kazanmıştım. On gün uzundu çünkü; ben, yalnızdım; sabahleyin beş saatlik bir çalışmadan sanra, öğle sonrasının monologları başlıyordu. Vadiyi keşfettim, Praxmar'a tırmandım, sonra da komşu vadilere giden geçitleri aştım. Gries'in hemen üzerindeki dağa,

Rosskogel'e iki üç kez tırmandım. Çabalarımdan ve saptadığım hedeflere ulaşmaktan hoşnuttum; çünkü bunlar, ileriye dönük, daha uzaklarda duran büyük hedeflerimin tersine, hemen ulaşılabilecek hedeflerdi. Kendi kendime konuşuyordum, belki de bunun altında, geride bıraktığım yıl süresince içimde biriken nefret, isyan ve sınırlandırılmış olma kaosu yatıyordu. O kaosu sözcüklere dökmek, ona bir çeki düzen vermek ve aklımdan silmek istiyordum. Bu sırtı, içinde pek çok yer bulunan, berrak ve bir yöne doğru yola koyulmuş rüzgârı içeren çevremdeki havanın kulağına fısıldıyordum. Kötü kötü sözleri söyleyebilmek ve rüzgarda savrulup yok olduğunu görmek çok güzeldi. Kulağa saçma gelmiyordu sözcüklerim, çünkü hiçbir kulağa çarpmıyorlardı. Ama keyfî konuşmamaya özen gösterdim; onca uzun süre baskı altında kaldıktan sonra bir şekle bürünmeye can atmayan hiçbir şeyi dökmedim içimden. Bana acı veren ve ürküten bütün suçlamaları yanıtladım; duygularını incitebileceğim herhangi bir dinleyiciyi dikkate alınam gerekmiyordu, bu yüzden onulmaz bir doğruculuk içindeydim. İçimde şekillenen bütün yanıtlar yüreğimden taşıı; ağırlıkları olan, ciddi, yeni yanıtlardı bunlar ve ısmarlama biçimlere, önceden ortaya konulmuş şekillere bağlı değillerdi.

Bütün bu yanıtlarının yöneldiği başkişi, toprağımdan, kendi elleriyle ektiği her şeyi söküp alma işini üstlenmekle uzlaşılması olanaksız düşmanın haline gelen annemdi. Bunu böyle görüyordum, iyi ki de böyle görüyordum; çünkü bir savunma geliştirmek ve boyun eğmemek için gerekli gücü başka nasıl toplayabilirdim? Adil değildim; nasıl olabilirdim? Bu ölüm-yaşam mücadelesinde, neyi suçlayacağımı görmeyi başaramamıştım; sertliğim ve inançlarıma karşı gösterdiğim acımasız bağlılıkla, onlara sıkı sıkı tutunmakla, kendi düşmanımı kendi ellerimle besleyip ortaya çıkardığımı anlayamamıştım. Adil olmanın, adaletin sırası değildi şimdi, zaman, özgürlük zamanıydı. Ve burada hiç kimse sözcüklerimi büküp çarpıtamaz, soluğumu kesemezdi.

Geceleyin, tavernada oturuyor, kişisel konulara ayrılmış o ikinci deftere bu düşüncelerimin pek çoğunu yazıyordum.

Bu gün, bu defteri bulup yeniden okudum. Elli dört yıl sonra onu yeniden okumak ürkütücüydü. O ne yabanıllık, o ne büyük bir tumturaklılık! Bana savrulan bütün tehditleri, bütün hakaretleri tek tek okudum yeniden. Hiçbiri unutulmamış, hiçbiri dışarda bırakılmamıştı; bana

yüklenen en utandırıcı suçlamalar bile atlanmamıştı. Ama bu satırlarda, her şeye bir karşılık verildiğini, amacının çok ötesine giden, kendimde var olduğunu o zamanlar anlamadığım öldürücü gücü ele veren bir tutkuyu da görüyordum.

Bu kadarla kalsaydım, bu tutkuya hizmet edebilecek bilgiyi elde etmek için dört bir yana uzanmasaydım, pek kötü ve şiddetli bir sonuç beni bekliyor olabilirdi, ve şimdi, o devasa on günlük öfkeyi haklı çıkarmak üzere burada bulunmayabilirdim.

Akşamları, birçok kişi, çiftçiler, yabancılar tavernada toplanır, içki içer, şarkılar söylerlerdi; ben, aralarına karışmamayı başardım. Önümde bir bardak şarapla sessizce oturur, yazardım; zayıf, gözlüklü sağla solla ilgilenmeyen, çevresindekilerin hiç de çekici olmayan görünümünü fark etmeleri için hiçbir neden yaratmamış bulunan , soru sorup kadeh kaldırmayan kendi halinde bir öğrenciydim orada. Kendi hesaplaşmama dalmıştım. Çevremde olan biten hiçbir şeyi kaçırmıyordum ama, bunu yaptığımı kimseye belli etmiyordum. Yazılarıma öylesine ciddi bir adanmışlık içinde dalmıştım ki, giderek kimse beni umursamamaya başladı. Önümde misket şarabı bulunduğu sürece kimsenin bir diyeceği yoktu. Onlarla konuşmaya girmemeliyim diye düşünüyordum. İçimde yürüttüğüm monoloğu bozabilir, hesaplaşmamın gücünü azaltabilirlerdi. Bana tümüyle yabancı olan bu insanlar karşısında kendim olabilirdim. İçimi dolduran nefret, onlara çılgınlık gibi görünüyordu. Rol yapacak havada da değildim.

Bu olağandışıkoşullara karşın dostluklar kurmadım değil. Bu dostların hepsi de çocuktu ve sabahın altısında penceremin önünde belirirlerdi. Üç kişiydiler. En küçüğü beş, en büyüğü sekiz yaşında üç oğlan çocuk. İlk gün, beni küçük masamın başında yazarken gördüler; bu onlar için öylesine görülmedik bir şeydi ki, bir süre beni izlediler. Sonra yavaş yavaş hep bir ağızdan adımı sordular. Onlardan öyle hoşlandım ki, küçük adımı söyledim, ama bu da onlara garip geldi. Başlarını sallayarak kuşkuyla tekrarladılar adımı. Adım, kendilerini bana öncekinden daha da yabancı hissetmelerine yol açtı. Ama en büyüklerinin kafasında bir şimşek çaktı ve "Bu bir köpek adı!" dedi diğerlerine. O andan sonra bir köpek kadar değerliydim onlar için. Her sabah benim saatim oldular, adımla seslenerek uyandırdılar beni. Freud'a ve defterime gömüldüğümde, sıra halinde hiç

rahatsız etmeksizin uzun süre izlediler beni. Sonra sıkılıp daha başka, daha iyi köpekler aramak üzere çekip gittiler.

Öğleden sonra, o gün için tasarladığım geziyi yapmak üzere yola çıktığımda, gene geliyor, bir süre yanımda yürüyorlardı. Bazı bitki ve hayvan adlarının kendi diyalektlerinde nasıl söylendiğini sordum onlara, annelerini, babalarını, akrabalarını sordum. Köyden fazla uzaklaşmalarına izin olmadığını biliyorlardı, kurulmuş saat gibi ansızın duruyorlardı. En sevdikleri şey el sallamaktı. Bir keresinde onlara karşılık vermek üzere el sallamayı unutmuşum, ertesi sabah beni azarladılar. Görünüşte dilsiz geçen bu günler boyunca bana arkadaşlık etti bu çocuklar. Tehditlerle, sövgülerle, hesaplaşma vaadleriyle dolu kötü günlerimden sonra beni bu çocuklardan daha derin etkileyebilecek başka bir yaratık düşünemiyorum. Her sabah masamın başında —ama beni rahatsız etmemek için biraz uzağımda— durup yazışımı izlediklerinde, onları hep, artık hak ettiğim bir ödül olarak gördüm.

Üçüncü Bölüm

Duyma Okulu

Viyana 1926 -1928

Sığınak

AĞUSTOS ortalarına doğru Viyana'ya döndüm. Annemi tekrar ilk gördüğüm anı anımsamıyorum. "Hesapları görmekle" kazandığım özgürlük üzerimde sersemletici bir etki yapmıştı. Çekingenlikten uzak, suçluluk duygularından uzak, beni çektiğini hissettiğim tek insanı, içinde bulunduğum durumda konuşabileceğim tek insanı görmeye gittim. Veza'ya her uğrayışımda, sevdiğimiz kitaplardan ve resimlerden konuşurken, özgürlüğünü, içindeki her şeyin onun görünmesini istediği gibi göründüğü, içinde kendisine uygun gördüğü, hoşlandığı şeyleri yapabileceği bu odayı, ne büyük bir güç ve kararlılıkla kazandığını bir an olsun aklımdan çıkarmazdım.

Onun mücadelesi benimkinden çok daha güç olmuştu: artık saldırılarıyla varlığını her an hissettirmese de her zaman için orada bulunan yaşlı adam, herkesin düşmanıydı. Yalnızca kendisini düşünüyordu. Onun kuşatmasından kurtulmak için önce davranıp onu kuşatmak, her an gözlemek gerekiyordu. Annemle yürüttüğüm mücadele nasıl benim kişiliğime uygun değilse, bu tür davranışlar da Veza'nın kişiliğine uygun değildi. Hatta bu, onun için daha da güçtü . Ne de olsa benim mücadelem, birbirlerini neyle suçladıklarını çok iyi bilen ve kabullenmiş olan karşıtlar arasında yürütülen gerçek çarpışmalardı.

Şimdi Veza'nın kendisi için yarattığı sığınak, benim de sığınağım olmuştu. İstediğim zaman gidebilirdim oraya, varlığım hiçbir zaman uygunsuz kaçmıyordu, ziyaretlerim arzulanıyordu, ama her iki tarafta da herhangi bir zorunluluk ya da yükümlülük yoktu. Her zaman bizi heyecanlandıran bir konuda konuşurduk. Oraya bir şeylerle dolu olarak ayak basar, gene dolu olarak ayrılırdım. Aklımda olanlar iki saat içinde bir kimyasal süreçten geçmişçesine dönüşüme uğrardı: daha saf, daha berrak olurdu düşüncelerim, ama ivediliklerinden bir şey eksilmezdi. Konuşmamızı izleyen birkaç gün içinde, daha farklı, daha şaşırtıcı bir

düşünceler halinde kafamda dolaşırlardı, ve bu, bir sonraki ziyaretin nedenini oluşturacak birçok yeni sorunun belirmesine dek sürerdi.

Şimdi artık, Mayıstaki o ilk ziyaretimde, düşüncesizlik edip Kral Lear'in sonsuza dek yaşamasını istememden dolayı konuşamadığım her şeyi konuşuyorduk. Evimde olan bitenden yakınıyor değildim. Bu konudaki bütün hakikati Veza'ya anlatmaya gururum elvermezdi. Ayrıca, bu sanki onu eski benliğine geri döndürecek güce sahipmiş gibi, annemin insanların gözündeki imgesine sımsıkı tutunuyordum. Daha kırk yaşındaydı ve hâlâ güzel olduğu söyleniyordu; öyle çok kitap okumuştu ki, edebiyat bilgisi, onu tanıyanlar arasında dillere destandı. Şimdi artık yeni şeylerin çoğunu okuduğunu sanmıyordum. ama hiç bir şeyi unutmadığından, okumuş olduğu her şey, dağarcığında varlığını sürdürüyordu. Bana bir şeyler sorup öğrenmek istiyordu belki ama, her zaman için zeki, akıllı ve olgundu. Eski kişiliğinin ne ölçüde yittiğini gizlemediği tek kişi bendim. Aramız bozuk olduğunda, o eski kişiliği öldürenin *ben* olduğumu söylerdi.

Veza'ya yaptığım ziyaretlerin ilk dönemlerinde, belki ilk altı ay, bunlardan hiç söz etmedim. Veza annemi tartışma konusu yapmamamdan alınmıyordu. Annemi kendisinden çok daha üstün bir konuma yerleştirmişti. Bir keresinde nerdeyse utanarak, neden annemin hiçbir şey yayımlamadığını sorduğunda ona olağanüstü nitelikler yakıştırdığını hissettim. Veza, annemin kitap yazdığından kesinlikle emindi. (Koltuklarım kabararak da olsa) bunu yadsıdığımda bana inanmadı ve bu gizliliğin bir açıklamasını buluverdi: "Bizim hepimizin birer geveze olduğumuzu düşünüyor. Haksız değil. Büyük kitaplara hayranlık duyuyoruz ve onlar üzerine durmadan konuşmakla yetiniyoruz. O ise onları *yazıyor* ve bizi öylesine küçük görüyor ki, yazdıklarından kimseye söz etmiyor. Günün birinde hangi takma ad altında yazdığını öğreneceğiz. İşte o zaman hepimiz bunu hiç anlamadığımız için utanacağız."

Bunun olanaksız olduğunu söylüyordum ısrarla; yazsaydı ben fark ederdim.

"Yalnız kaldığı zaman yazıyor o. Sanatoryumda kaldığı dönemlerde, siz çocuklardan uzakken yazıyor. O dönemlerde hasta falan değil o aslında. Yalnızca yazabilmek için, sessiz sakin bir yer aradığı için gidiyor oralara. Annenin kitaplarını okuduğunda ağzın açık kalacak!"

Birden, keşke bunlar gerçek olsa diye düşündüğümü hissettim, ama doğru olmadığından çok emindim. Veza insanlara, kendine inanmayı aşılardı. Şimdi, yarım yamalak da olsa, kendisine olan inancımı yitirdiğim biriyle ilgili beklentilerle doldurmayı başarmıştı beni. Veza, bu türden bir gizliliğin varlığını öne sürmekle bendeki kopmayı ne kadar kolaylaştırdığının farkında değildi. Annem, nankörlüğümü kafama kakmak için eline geçen her fırsatı değerlendiriyordu, kendi geleceğiniyse, karanlık renklerle boyanmış bir tablo olarak görüyordu: o vakte kadar kendini mahfedecek, ya da artık onun için var olmayacak denli aşağılık bir duruma gelecek olan en büyük oğlu yanında olmayacaktı. Böyle zamanlarda, onun gizli gizli yazdığı serabı gözümün önünde canlanırdı: belki de doğruydu, belki de kendini bu şekilde avutuyordu.

Her şeyden önemlisi, Veza'ya yaptığım bu ziyaretler sırasında, gördüğüm duyduğum her şeyin, daha önce bildiklerimden çok farklı olduğuydu. Yakın geçmiş, eridi gitti; benim tarihim yoktu. Yerleşmiş bulunan yanlış kavramlar —hem de hiç zorlanmaksızın— düzeltildi. Bildiğim, inandığım hiçbir şeyi, salt o inancıma saldırılıyor diye savunmak durumunda kalmıyordum.

Veza birçok şiiri ezbere okur, bunu yaparken de kimseyi sıkmazdı. İkimizin de bildiği bir şiir vardı: Goethe'nin "Prometheus"u. Bunu benim okumamı istedi. Okudum. Kolaylıkla yapabileceği halde bana eşlik etmedi; gerçekten de beni dinlemek istemişti. Dinledikten sonra, "Şiirden hiçbir şey eksiltmedin," dediğinde, müthiş hoşuma gitti. Sonradan bana sevdirmek istediği daha uzun bir şiiri, Edgar Allan Poe'nun "Kuzgun"unu ezbere bildiğini gördüm. Bu şiiri çok seviyordu. Şiir çok uzundu, yıllar önce daha küçükken ezberlemişti onu; şimdi, baştan sona söyledi benim için. Büyük bir tutkuyla okumasına şaşırmam onu etkilemedi (oysa başkalarının duygularına karşı aşırı denecek ölçüde hassastı). "Yeter!" diye haykırmaya can atıyor, ama onu kesmemem gerektiğini anlıyordum; kendimi tutamasaydım, beni bir daha asla çağırmayabilirdi. Sonuçta, "Kuzgun"u sonuna dek dinledim ve kendimi şiire kaptırdım. Karakarga damarlarımda dolaşıyordu şiirin ritmine uygun hareketler yapmaya başladım. O bitirdikten sonra bile hafiften tempo tutmayı sürdürdüm. "İşte seni de sardı," dedi neşeyle, "Bana da öyle olmuştu. İnsan şiirleri hep sesli okumalı, mırıldanmakla yetinmemeli."

Konuşma az sonra Karl Kraus'a döndü elbet. Konferanslarda neden kendisini görüp onunla konuşmaktan sakındığını sordu. Nedeni bildiğini sanıyordu; ve eğer neden buysa, ona saygı gösterecekti: Öylesine büyük bir etki altında kalıyordum ki, kimseyle konuşacak durumda olmuyordum. Verilen her şeyi, kesintisiz ve tartışma konusu edilmemiş bir halde beraberimde götürmek istiyordum. O da bu okuma saatlerine tek başına gitmekten hoşlanıyordu ama sonradan birisiyle konuşmayı sessizliğe yeğliyordu. Ne de olsa Kraus'un söylediği her şeyi aynen kabul etmiyordu insan. Karl Kraus'a müthiş saygı duyuyordu; ama insanın neyi okuyup neyi okumayacağını kararlaştırmasına izin veremezdi. Heine'nin *Fransa Üzerine*'sini gösterdi bana. Bunu okumuş muydum? Bunun okuduğu en akıllı ve en eğlendirici kitaplardan biri olduğunu söyledi. Kitabı üç yıl önce Paris'e gittikten sonra okumuştu, şimdiyse ikinci kez okuyordu.

Kitabı elime almayı reddettim. Karl Kraus'un Heine kadar karşı olduğu bir başka kişi yoktu. Veza'ya inanmıyordum. Şaka yapıyor olsa gerekti, bunun şakasına bile dayanmak olanaksızdı. Ama Veza, bana ne kadar bağımsız olduğunu göstermek için üsteledi. Başlığını gözlerime iyice yaklaştırdı, sesli okudu, yapraklarını karıştırdı, "Tamam mı?" dedi.

"Ama okumadın ki sen onu. Burada bulundurman bile doğru değil!"

"Heine'nin bütün eserleri var bende. Bak!" Kitaplığının en önemli yapıtlarının "bunlarsız yaşayamayacağı " kitapların bulunduğu dolabın kapağını açtı. Baş köşede değilse de, orada Heine'nin bütün yapıtları diziliydi. İndirmekten hoşnut olduğu bu darbeden sonra, beklediğim kitapları gösterdi bana: Goethe, Shakespeare, Molière, Byron'ın *Don Juan*'ı, Victor Hugo'nun *Sefiller*'i, *Tom Jones, Gösteriş Dünyası, Anna Karenina, Madame Bovary, Budala, Karamazof Kardeşler* ve çok sevdiği kitaplardan biri olan Hebbel'in[1] *Günce*'si. Hepsi bu kadar değildi, bunlar yalnızca seçip bana gösterdiği en önemli olanlarıydı. Roman büyük anlam taşırdı onun için; bana gösterdikleri, tekrar tekrar okuduğu romanlardı. Burada da Karl Kraus'tan bağımsız olduğunu kanıtlıyordu. "O, romanlarla ilgilenmez. Resimlerle de ilgilenmez. Öfkesini yatıştıracak hiçbir şeyle ilgilenmez. Büyük bir adam o. Ama ona öykünülemez. Öfke, bir insanın *içinde* olabilir ancak; onu ödünç alamazsın."

[1] Friedrich Hebbel (1813-1863) özellikle *Agnes Bernauer* (1852) adlı oyunuyla ünlüdür. Yaşamı ve yapıtları konusunda en önemli kaynak, 1835'den başlayarak tuttuğu Günceşidir.

Bu sözcükler gayet doğal görünüyordu ama gene de benim üzerimde şok etkisi yaptı. Onu önümde, Karl Kraus'un okuma seanslarında en ön sırada pırıl pırıl ve de umutlarla dolu olarak görüyordum. Ama gene de Heine okuyordu, belki de şimdilerde bu *Fransız Koşulları*'nı okumaktaydı. Kraus'un karşısında oturmaya nasıl cesaret ediyordu peki? Onun her tümcesi birer talep içeriyordu. Talebi karşılayamıyorsanız, orada işiniz yoktu. Bir buçuk yıl boyunca her konuşmaya gitmiştim, Kraus, bir kutsal kitap gibi doldurmuştu içimi. Söylediği tek bir sözcükten kuşku duymamıştım. Asla, hiçbir koşul altında ona karşı bir davranışta bulunmazdım. Benim inancımdı. Gücümdü. Zihnimde o olmasaydı, laboratuardaki o aptalca mutfak işlerine bir gün bile dayanamazdım. *İnsanlığın Son Günleri*'nden parçalar okuduğunda, bana göre bütün Viyana konuşuyordu. Yalnızca onun seslerini duyuyordum. Başka kimse var mıydı? Adalet denen şeyi yalnızca onda buluyordum — hayır onda adaleti bulmuyordunuz, adaletin ta *kendisiydi* o. En yakın arkadaşımı terk etmem için kaşını kaldırması yeterdi. Tek bir hareketiyle kendimi onun için ateşe atardım.

Bunları ona söyledim, söylemek zorundaydım, daha fazlasını da, her şeyi söyledim. Müthiş bir atılganlık geldi üstüme, gizli köle duygularımı dışarı salmaya zorlayan bir duyguydu bu. Veza dinledi, sözümü kesmedi, sonuna dek dinledi. Giderek şiddetleniyordum, o ise son derece ciddiydi, derken ansızın —nerden buldu bilmiyorum— eline bir Kutsal Kitap aldı ve, "Benim Kutsal Kitabım *bu*!" dedi.

Beni doğrulamak istediğini hissettim. Tanrımı savunuşumdaki kesinliğime, katılığıma karşı değildi. Ama aslında dindar olmamasına karşın, *Tanrı* sözcüğünü benden daha ciddiye alıyordu, ve hiçbir insanoğluna Tanrı olma hakkını tanımıyordu. En çok okuduğu kitaptı İncil. Öykülere bayılıyordu, ayetlere, atasözlerine, peygamberlere bayılıyordu. Hele Şarkıların Şarkısını hepsinden çok seviyordu. İncili iyi biliyordu ama hiç alıntı yapmazdı. Bu konuda kimseyi rahatsız etmek istemiyordu; ama temelde, edebiyatı onunla ölçüyordu, insanların davranışını da, İncilin talepleriyle kıyaslayarak değerlendiriyordu.

Ama gene de, onun zihinsel yaşamında bulunanları sıralamakla, renksiz bir resmini çizmiş oluyorum. Ünlü kitapların adları, tıpkı kavramlar gibi ard arda diziliydi. Bir karakterin, Veza'da ne verimli ve ne bağımsız bir yaşam sürdüğü konusunda size bir fikir vermek için tek bir

karakteri ele almak ve o karakterin Veza'nın dudaklarından yavaş yavaş ortaya çıkışını betimlemek gerek. Hiçbiri ansızın ya da birdenbire gelişmiyordu; kişilik, birçok konuşmalar süreci içinde biçimleniyordu. Sözünü ettiği bir roman kişisini gerçekten tanıdığınız duygusunu edinmek için onu birkaç kez ziyaret etmiş olmanız gerekiyordu. Artık şaşırtıcı durumlarla karşılaşmayı bekleyemezdiniz; tepkileri kesindi; onlara güvenebilirdi insan. O karakterin gizemi, tümüyle Veza'nın gizeminin bir parçası olurdu.

On yaşımdan beri, birçok kişiliği içimde barındırdığım duygusu taşıyordum. Ama bu belli belirsiz, soyut bir duyguydu. İçimdeki hangi karakterlerin konuştuğunu, ya da birinin hangi nedenle yerini diğerine bıraktığını bilemiyordum. Birçok biçimlerden oluşan, ve yeni edinilmiş istek ve inançların özelliklerine karşın asla kurumayan bir nehirdi bu. Kendimi bu nehrin akışına bırakma arzusu duyuyor ve bunu yapabiliyordum; amaonu hiç gözümle görmedim. Şimdi Veza"nın şahsında, büyük edebiyateserlerinde karakterler bulan ve onları kendini çoğaltmada kullanan biriyle karşılaşmış bulunuyordum. Onları kendi toprağına ekiyordu, karakterler onun içinde güçleniyor, büyüyor, gelişiyordu. Onları ne zaman istese, elinin altındaydılar. Beni şaşırtan, buradaki berraklık ve kesinlikti, hiçbir şeyin rastlantısal bir şeye karışmaması, ait olmadığı bir yere gitmemesiydi. Bu karakterleri, çok daha değerli bir yasa levhasından okumak gerekiyordu sanki. Hepsi de yazıya dökülmüş, katışıksız kişiliklerde, her biri kesin çizgilerle belirlenmiş ve en az kişinin kendisi kadar, sizin kadar canlı, elle tutulur, yalnız ve yalnız kendi gerçekliği içinde var olan, ne yaparsanız yapın, artık söndüremeyeceğiniz birer kişilikti.

Veza'nın kendi karakterleri arasında yavaşça hareket etmesini izlemek çok heyecan vericiydi. Bunlar, onun kendisini Karl Kraus'a karşı savunacak destekleriydi. Kraus, onlara asla dokunamazdı; onlar, Veza'nın özgürlüğüydü. *O*, Kraus'un kölesi olmamıştı hiçbir zaman. Ona karmakarışık bir kafayla, paramparça geldiğimde, beni kendi halime bırakması, konuşmamı kesmeden dinlemesi, onun yüceliğinden kaynaklanıyordu. Ama gene de, onun bu dizginlenmiş zenginliğinden çok daha yoğun bir şekilde hissettiğiniz bir şey vardı Veza'da: gizem.

Veza'nın gizemi, gülümsemesinde saklıydı. Bunun bilincindeydi, ve istediği zaman bu gizemi uyandırabiliyordu. Ama bir kez göründü mü,

onu tekrar gömmek elinde değildi. Orada kalıyor, gülümsemediği sürece güzelliğini ele vermeyen yüzü, gerçek yüzüymüş gibi görünüyordu. Bazen, gülümserken gözlerini kapadığında, siyah kirpikleri derin derin gömülüyor, yanaklarına değiyordu. Böyle zamanlarda, içinden düşünüyordu sanki Veza, güzelliği onun ışığı oluyor da, içini gösteriyordu. Kendini nasıl görüyordu? Bu onun gizemiydi işte, ama gene de bu suskunluğa karşın, kendinizi dışlanmış hissetmiyordunuz. Parıldayan bir gökkuşağıydı onun gülümsemesi, kendisinden onu izleyene doğru uzanıyordu. Hiçbir şey, bir başka kişinin iç dünyasına girme arzusundan daha dayanılmaz değildir. Eğer bu, sözcükleri yerli yerine koymasını iyi bilen biriyse, suskunluğu, karşısındakinin arzusunu büsbütün dayanılmaz kılar. Onun içindeki sözcükleri ele geçirmeye çabalarsınız; bunları, konuğu bekledikleri yerde, onun gülümsemesinin ardında bulmayı umarsınız.

Veza'nın koyduğu sınırlar aşılmazdı, çünkü bunlar, kederden oluşurdu. Kederini durmadan beslerdi o; her acıya karşı duyarlıydı, yeter ki başkasının acısı olsun. Bir başkasının aşağılanması, bu kişi kendisiymiş gibi üzerdi onu. Ona yalnız üzülmekle kalmazdı; aşağılanan kişiyi övgü yağmuruna, armağan yağmuruna tutardı.

Üzüntüler geçtikten uzun süre sonra da yaşardı onun içinde. Keder dünyası uçurum gibiydi, bütün haksızlıkları bu uçurumda saklardı Veza. Çok gururluydu, gururu kolayca yaralanabilirdi. Ama aynı hassaslığı başkalarına da tanır, kendisini, onun korumasına gereksinimi olan, asla unutmayacağı hassas insanlarla çevrili olarak düşlerdi.

Barış Güvercini

On günlük bir özgürlüğün insana neler yapabileceğini görmek müthiş şaşırtıcı. 1 Ağustosla, 10 Ağustos 1925 arasında geçen, yapayalnız kaldığım, Freud'a karşı dişe diş savaştığım, ayrıca da, annemin suçlamalarına karşı kendimi savunup temize çıkardığım (onun haberi olmaksızın gerçekleştirilmiş olması nedeniyle beni mutlu eden, ve bu işte başka birinin de rol oynaması halinde, bu kadar katı, bu kadar güç ve bu kadar geçerli olmayacak bir rahatlamaya kavuştuğum); gündüzleri

rüzgârlara söylediklerimi akşamları kâğıda döktüğüm, yaşamım boyunca beni besleyen, ne olursa olsun hep andığım, hep başvurduğum bu kısa özgürlük dönemi, yaşamım boyunca bir an olsun varlığını yitirmedi.

Suçlamalarımı bugün bile beni ürkütecek ölçüde şiddetle yazarken, bir yüz, oraya ait olmadığını sandığım, gülümsemesini özlediğim, şimdi gülümsemeyen, ama çıkarttığı bir savaşı içtenlikle, durmaksızın anlatan bir yüz beliriyordu gözümün önünde. Bu, Veza'nın yüzüydü. Bu yüz, *onun* özgürlüğünü anlatıyordu. Ve bitkin, yabani ihtiyar, yalnızca onun dile getirdiği korkunç sözcükler —dudaklarından beklenmedik şekilde boşalmaları nedeniyle daha da korkunç olan sözcükler— aracılığıyla tanıdığım o bitkin ihtiyar, ona karşı yürüttüğü savaşı *yitirmişti*. Adamın imgesini şaşkınlık içinde silmeye çırpınsam da, sözcükler Veza'nın dudaklarından dökülmeyi sürdürüyor, yaptığım işte bana güç veriyordu. O on gün süresince, kendi özgürlük macadelesiyle benim özgürlük mücadelemde yer aldı Veza. Döndükten sonra, beni çektiğini hissettim, asla tükenmeyecek bir konuşma başladı aramızda; gene, gene gidiyor, yeni bir konuşmayı, artık yozlaşıp bir güç mücadelesine dönüşmüş olan eskisinin yerine koyuyorduk — bunda şaşılacak hiçbir ey yoktu. Yürütülen konuşmalar, yalnızca tek kişiyi, yenilgiye uğrayan annemi şaşırtıyordu.

Eylül ayında bambaşka bir hava içinde döndü annem. İki ay daha Radetzkystrasse'de birlikte kaldık. Bizi tutuşturan alev, sönmüştü. Temmuzdaki patlamanı onu ürkütmüştü. Doktorun kararı onun aleyhine dönmüştü. Bana saldırmadı, ne yapıp ne yapmayacağını söylemedi. Onu eleştirmiyordum, çünkü artık Veza'yla konuşabiliyordum. Veza'ya yaptığım ziyaretleri gizli tutmuyor, pek ayrıntıya girmeden, onun yazınsal eğilimlerini aktarıyor, açık açık konuşuyordum. Onun zevklerini, yargılarını ve eşsiz yazınsal geçmişini överken yeterinden açık davranıyordum belki. Sözlerim, şimdilik dolaysız bir tepkiyle karşılanmıyordu. Ama annem, yemek saatlerimizdeki rahatsızlık konusunda son derece hassastı. Johnnie Ring, tuvaleti kullanmak gereksinimiyle odasından çıkıp da annemin sandalyesinin ardından sıyrılıp geçerken yüzünde iğrendiğini dile getiren bir anlatım beliriyor, selamına karşılık vermiyordu. Dönüşünde, annemin suskunluğundan utanmış bir halde kekelemeye başlıyordu Ring. Övgüleri boğazına tıkanıyordu; annemse, oğlan odasına girip kapıyı ardından kapatıncaya dek tek sözcük etmiyordu.

Derken Viyana'ya, artık hiçbir şeyin doğru düzgün olmadığı bu kötülükler lağımına karşı şiddetli bir tartışma başlattı. İnsanlar öğleye kadar yataktan çıkmıyor, vakitlerinin çoğunu kitaplar hakkında gevezelik ederek geçiriyorlardı. Müzelere gidip güpegündüz resimlerin karşısında dikiliyordu utanmaz aylaklar. Hepsi aynı kapıya çıkıyordu, kimse çalışmak istemiyordu; erkeklerin hiçbiri yaşamı göğüslemeye yanaşmıyor, sonra da neden işsizlik bu kadar çok diye şaşıyorlardı. Kötülükler lağımı olmaklakalsa iyi, ama Viyana artık taşra haline gelmişti. Dünyada hiç kimse Viyana'da olup biteni umursamıyordu. Bunu görmek için birinin adını söylemek yeterliydi, herkes anında dudak büküyordu. Normalde adını bile anmayacağı Karl Kraus bile Viyana'nın ne kadar önemsiz bir kent haline geldiğinin baş tanığı olarak gösteriliyordu. Ne konuştuğunu biliyordu bu adam, çok iyi biliyordu, dolaylı olarak anlattığı insanlar, akın akın ona gidiyor ve kendi öz pisliklerine kahkahalarla gülüyorlardı. Eskiden, Burgtheater[2] zamanında, her şey ne kadar farklıydı, Viyana o zamanlar saygıyla anılan bir kentti. Belki de Kaiser sayesinde oluyordu bu. Kim ne derse desin, sorumluluk duygusuna sahip bir adamdı o. İleri yaşında bile günlerce çalışma masasının başında oturdu. Şimdi? Burada, her şeyden önce kendi zevkini düşünmeyen birini gösterebilir miydim? Bir anne *böyle* bir kentte üç evladını gerçek birer erkek olarak nasıl yetiştirecekti, ha? Kesinlikle umutsuz bir durumdu bu. Ama Paris'te, evet, Paris'te, her şey farklı olacaktı.

Viyana'ya yöneltilmiş bu ani nefretin, adını vermediği belli bir kişiye yönelik olduğunu seziyordum. Bana herhangi bir suçlama yöneltmemek için çaba harcamasına karşın kendimi rahatsız hissediyordum. Günahlar kataloğuna müzeleri de dahil etmesi ve insanları tablolar karşısında dikilip durmakla suçlaması garibime gitmişti. Veza'nın adını anan herkes, konuşmasına onu mutlaka bir tabloyla kıyaslayarak başlardı. Bu arada herkesin Veza'yı benzettiği tablo birbirinden çok farklı olduğundan, küçük bir müze oluşmuştu. Viyana'yı hedef alan bu öfkeli saldırılarından birinde,

[2] 1888'de açılan bu Tiyatro, Viyana'nın en önemli kültür merkezlerinden biri olmuştur. Paris'te *Comédie Française* neyse, Viyana'da *Burgtheater* de odur. 1945 yılında çıkan yangından sonra restore edilmiş, 1955'te yeniden açılmıştır. Bina büyük ölçüde yeniden yapılmış, yalnızca büyük merdivenleri özgün kalmıştır. Canetti'nin *Hiçlik Komedisi* 1979'da burada sahnelenmiştir.

Veza'nın adı ansızın ağzından fırlayabilirdi. Ne yapardım o zaman? *Bu* kadına yapılacak en ilk hakarette, şapkamı alıp bir daha dönmemek üzere giderdim evden.

Ama işler bu hale gelmeden annem kışın başlangıcında, Riviera'da Menton'a dinlenmeye gitti. Oradan bana yalvaran mektuplar yazıyordu. İnsanlar arasında soyutlandığını anlatıyordu: otelde ondan hoşlanmıyorlardı, insanlar ona güvenmiyordu, kadınlar özellikle yemek salonunda kocalarıyla başbaşa oturduklarında, onun bakışlarından korkuyorlardı. Bu mektuplar beni etkiledi, çünkü betimlemelerinde, eski gücünden izler görüyordum. Ayrıca bir yığın bedensel şikayetlerini de ayrıntılarıyla anlatıyordu. Arosa'dan beri bu şikayetlerin çoğu kez uydurma olduğunu bilsem de ciddiye alıyordum. Mektuplarında sürekli olarak sözü getirmek istediği nokta, bütün birikimler, öylesine kör nefret patlamaları içeriyordu ki, Veza'nın hayatından korkmaya başladım.

Çünkü artık mektuplarda Veza'nın adı açıkça anılıyordu. Ona en aşağılık itici güçleri yakıştırıyor, akla hayale gelmeyecek şeyler uyduruyordu: Veza benim zayıf noktamı, kitaplara olan sevgimi yakalamıştı ve benimle başka hiçbir konuda konuşmamakla bu yönümü utanmadan sömürüyordu. Veza'nın da bir kadın olduğunu ve yapacak işinin gücünün bulunmadığını söylüyordu; bu durumda elbet bir aydın yaşantısı sürebilirdi. Veza bundan hoşlanıyorsa bu onun bileceği bir işti. Ama yaşam mücadelesine hazırlanmakta olan genç bir adamı ayartmak bağışlanır bir suç değildi. Veza bunu salt eğlence olsun diye, torbasına bir kurban daha atmak için yapıyordu. Çünkü benim gibi gülünç bir genç yaratık onun kadar deneyimli bir kadın için ne anlam taşıyabilirdi ki? Benden sonraki erkeğin sırası geldiğinde korkunç bir silkinmeyle kendime gelecektim. Öyle masum ve saftım ki anneme göre, beni düşündükçe müthiş bir paniğe kapılıyordu. Beni kurtarmaya kararlıydı. Buradan çıkmak, Viyana'dan kaçmak zorundaydık! Bu Johnnieler ve Vezalar lağımında —Veza'nın onun kuzeni olması da rastlantı değildi yani— bize yer yoktu.

Annem, kardeşlerimle birlikte Paris'e taşınmayı tasarladığını söyledi. Kardeşlerim orada liseye, sonra da üniversiteye gideceklerdi. Artık bir arada yaşayamayacağımız açıkça anlaşılmıştı. Yirmi bir yaşıma geldiğime göre kendi yoluma gidebilirdim. Ama havanın entellerin gevezelikleriyle kirletilmediği —örneğin Almanya'da— bir sürü kent vardı, eğitimimi

orada sürdürebilirdim. Kimyayı bırakabileceğimden korkmuyordu artık; iki yıl dayanmıştım nasılsa. Asıl korktuğu, şöyle ya da böyle beni yutacağı kesin olan Viyana'ydı. Veza'nın, türünde tek olduğunu da düşünmemeliydim. Viyana'da onun gibilerden binlerce zevk düşkünü vardı, günlerini gün etmekten başka bir şey düşünmeyen, analarla oğulları birbirinden ayırmakta hiçbir sakınca görmeyen, ve oğullardan bıktıkları anda fırlatıp atan bir yığın vicdansız kadın yaşıyordu burada. Bu türden sayısız olay duymuştu. Kadınlar hakkında yanlış düşünceler edinmemem için de bana söz etmemişti bu olaylardan. Ama şimdi, dünyanın nasıl olduğunu — kitaplardakinden çok farklı olduğunu bilmemin zamanı gelmişti.

Menton'da kaldığı sürece, Marta kadar mektuplarını yanıtladım. Yapayalnız olduğunu, kendisine gösterilen güvensizliğin onu rahatsız ettiğini, genel bir huzursuzluk içinde bulunduğunu biliyordum.Veza'ya yönelttiği ve her mektubun yarısını oluşturan hakaretler beni çok sarsıyordu. Bunların fiziksel bir saldırıya dönüşeceğinden korkmaya başladım, ve bu tutumunu değiştirmek için umutsuz girişimlerde bulunmaya çabaladım. Viyana'da olan biten diğer şeylerden söz ettim ona, laboratuvarda, benim yanımda duran ve de çok hoşlandığım bir Rus göçmeni kadınla yaptığımız tartışmaları yazdım. Aramıza katılan ve gümbür gümbür kararlı sesiyle bütün odayı egemenliği altına alan cüceden söz ettim; Karl Kraus'un sunduğu bütün okuma seanslarını aktardım — ne de olsa Viyana'yı hor görmesi nedeniyle artık resmen tanımıştı Kraus'u, adı anıldığında başını çeviremeyeceğini kabullenmişti. Her mektubumda, Viyana'da kalmaya kararlı olduğumu iyice vurguluyordum. Veza'ya karşı saldırılarından nefret ediyor ve bunları pek ciddiye almamak için çaba harcıyordum. Pek sık değilse de birkaç kez derinden yaralanmış bir kişi olarak —bütün o dönem boyunca gerçekten de müthiş incinmiş bir haldeydim— saldırgan mektuplar da yazdım. Böyle zamanlarda yumuşuyor, belki bir haftalığına nefretini bastırıyordu. Ama iki mektup sonra gene başlıyor, beni gene çileden çıkarıyordu.

Durumu beni kaygılandırıyordu, ama daha çok Veza'yı düşünüyordum. Ne kadar hassas olduğunu biliyordum; çevresinde olan biten her şeyden, ve daha pek çok olaydan kendini sorumlu tutuyordu. Annemin hissettiklerinin ve yazdıklarının zerresini öğrenseydi, benden ayrılır ve her ne koşul altında olursa olsun bir daha beni görmeyi kabul etmezdi.

Ağzımdan tek sözcük çıkarmadığım sürece işler yolunda gitti. Her hafta, Menton'dan gelen bir mektup canımı sıkıyordu. O bir şeylerin farkına varmasın diye mektup aldığım günler onunla görüşmüyordum.

Yılın başında oturduğumuz daireden çıkmıştık. Kardeşlerim bir ailenin yanına taşındı, bense bir oda kiraladım. Martta annem, yakın akrabaların ve birçok yakın arkadaşının oturduğu Paris'e gitti. Orada yazın taşınabileceği bir ev aradı. Mayıs sonunda Viyana'ya geleceğini açıkladı. İşleri yoluna koymak için bir ay kadar kalacaktı. Altı aydan sonra, artık oturup *konuşmamızın* zamanı gelmişti.

Ani gelişini haber aldığımda ürktüm. İşler ciddiye biniyordu. Her ne pahasına olursa olsun Veza'yı annemden korumak zorundaydım; ne olursa olsun, asla karşılaşmamalıydılar. Ayrıca Veza annemin kendisinden nefret ettiğini asla öğrenmemeliydi, bu onu müthiş üzer, aramızdaki her şeyi değiştirirdi. Anneme karşı nasıl davranacağımı bilemiyordum. Geldiğinde, Veza'nın oturduğu Leopoldstadt'da değil de, Opera'nın yakınında bir pansiyonda kalmak istedi; bu durumda iki kadının birbirine rastlayabileceğinden korkmaya gerek yoktu. Veza'yı hazırlayacak vaktim vardı. Kaçınılmaz ölçüde gerekli olandan fazla hiçbir şey öğrenmemeliydi, annemden uzak durması isteğime uymaya razı olmasına yetecek kadarını bilsin, yeterdi.

Annemin Viyana'dan ayrılmamı istediğini itiraf ettim Veza'ya. Büyük Alman üniversitelerinden birine geçerek dünyaca ünlü bir kimyacıyla çalışmamın ve doktoram için onun önerilerine bağlı kalmamın daha iyi olacağını söylemişlerdi ona. Viyana'da şu dönemde böylesine ünlü profesörler yoktu. İlerde, kimyager olarak çalıştığımda, hangi konu üzerinde kiminle doktoraya hazırlandığım önem taşıyacaktı. Bu daha sonra Viyana'ya dönmeyeceğim anlamına gelmiyor, diyordu annem; geleceğin neler göstereceği bilinmez. Elbet annem, beni Viyana'ya bağlayan bir şeylerin olduğunu fark etmişti. Her ne olursa olsun Viyana'dan ayrılmak istemediğimi yazmıştım ona. Şimdi, son bir atış yapmaya kararlı olarak geliyordu ve benim fikrimi değiştirmek için elinden gelen her şeyi yapacaktı. Başarıya ulaşmayacaktı. Kimya benim umurumda değildi çünkü; kimyager olmak niyetinde değildim. Ne olmak istediğimi, günü gelince neler yapmayı tasarladığımı en iyi bilen Veza'ydı.

Öyleyse neden bu kadar sinirliydim? Gitmek istemiyorsam kimse beni zorlayamazdı.

"Mesele o değil," diye yanıtladım Veza'yı "Sen annemi bilmezsin. Bir şeyi isterse, onu gerçekleştirmek için yapmayacağı yoktur. *Seni* ziyaret edecek, seninle bu konuyu konuşacaktır. Viyana'dan ayrılmamın en doğru yol olduğu konusunda *seni* ikna edecektir. Gitmem gerektiğine inandıracaktır *seni*. Böyle bir şey olursa seni asla bağışlayamam. Bizi ayıracak. Onunla konuşacaksın diye ödüm kopuyor, müthiş korkuyorum."

"Asla. Asla. Asla. Annen asla bunu başaramaz!"

"Ama ben korkuyorum, üstelik o buradayken bir an bile rahat etmeyeceğim. Geleceğini düşünmek bile elimi ayağımı titretiyor. Onun zihinsel yeteneklerini, irade gücünü erişilmez buluyorsun. Ama neler yapacağı konusunda en küçük bir fikrin bile yok. Ona bakarsan benim de bir fikrim yok. Bir anda aklına birşey gelir, hemen atılır, karşısındakini ikna eder, ne olduğunu anlamadan ne kadar haklı olduğunu görüverirsin, o zaman ona bir söz vermek zorunda kalırsın — halimiz ne olur?"

"Onu görmeyeceğim. Söz veriyorum. Yemin ediyorum. Hiçbir şey gelmeyecek başımıza. Bu senin içini rahatlatacak mı?"

"Evet, evet, rahatlatacak. Ama ancak ve ancak söz veriyorsan..."

Annemden tek bir ziyaret, tek bir mektup kabul etmemesini söyledim Veza'ya; ondan sakınmak için de bütün zekâsını ve ustalığını kullanmasını söyledim. Zeten annem başka bir semtte oturacaktı. Karşılaşmamaya çalışmak çok güç olmazdı. Ama bütün beklentilerimizin tersine annemden ona bir mektup gelecek olursa, Veza kesinlikle zarfı açmayacak, olduğu gibi bana verecekti. Bana hemencecik inanması karşısında umutlandım. Annemin mektubunu açmadan bana vermekle yetinmeyecek, eğer ben istersem, ben okuduktan *sonra* da okumayacaktı mektubu ve asla yanıt vermeyecekti.

Annem geldi. Daha ilk konuşmamızda, onun da herhangi bir karşılaşmadan kaçınmaya istekli olduğunu gördüm. Kafasındaki "düşman" imgesini öylece korumak istiyordu. Veza'yı karşısında gördüğünde, bu imgenin hemen eriyeceğini, hiçbir iz bırakmayacağını düşünüyordu. Paris'teyken birbiri ardına tekrar tekrar okuduğu mektuplarımdan, her ne olursa olsun Viyana'dan hemen ayrılmaya niyetim olmadığı sonucuna varmıştı. Karl Kraus'u Veza'dan bile fazla önemsediğimi sanıyordu. Kimseyi tanımadığı için kendisini soyutlanmış hissettiği Menton'dayken Veza'yı her gün görmemi doğal karşılamıştı. Ama Paris'te, akrabalarının ve sayısız arkadaşının arasında, bundan o kadar emin olmadığını an-

lamıştı. Güvensizliği yoğunluğunu yitirmiş, daha bir esnek hale gelmişti. Mektuplarımın satırları arasında, daha önce hiç farkına varmadığı pek çok şey görünüştü. Mektuplarımda ona laboratuvardaki arkadaşımdan, bana Dostoyevski'yi anımsatan kızdan söz etmiştim. Onunla bu dev yazarı konuşmak düpedüz tat veriyor demiştim. Onun yüzünden laboratuvara gitmekten bile hoşlanmaya başlamıştım. Annem, Menton'da mektubu ilk okuduğunda pek önemsemediği bu "tat veriyor," sözcüklerine takılmıştı. Bütün gün laboratuvarda dikildiğimi sanıyordu. Niceliksel çözümlemenin bir parçası olan sıkıcı işlemler sırasında durmadan konuştuğumuzu düşlemiş olsa gerekti.

"Eva'yı görüyor musun?" diye sordu şimdi, "Hani senin şu laboratuvardaki Rus kızını?"

"Evet, elbette. Hemen hemen her gün birlikte yemek yiyoruz. Biliyor musun, onun nefret ettiği İvan Karamazov'tan konuşmaya başladık mı, bir türlü bitiremiyoruz. Regina'ya birlikte yemeğe çıkıyoruz, hâlâ konuşuyoruz, Währingerstrasse'den okula dönerken yolda sürdürüyoruz konuşmamızı, bir an bile durmuyoruz. Tüplerin, mikroskopların önünde dikildiğimizde ne konuşuyoruz sence?"

"İvan Karamazov! Sizin gibileri iyi bilirim! Elbet en çok Alyoşa'yı seviyordur Eva. Ben de İvan'ı anlamaya başladım artık. Son birkaç yıldır, kardeşler arasında en ilgincinin o olduğunu düşünüyorum."

Okulda bir arkadaşım var diye öyle seviniyordu ki, tıpkı eski günlerdeki gibi yazınsal kişiliklerden konuşmaya başladı. Bir yıl önce Radetzkystrasse'de geçirdiğim sarılığı andı. O dönemde hoşnutlukla andığım tek olay oydu benim için. Birkaç hafta yataktan çıkmamış, bütün Dostoyevskileri, bütün o kırmızı ciltleri baştan sona okumuştum.

"Sarılığına şükran borçlusun," dedi, "yoksa şimdi senin bu Eva'nla baş edemezdin." "Senin" sözcüğü bir anda yüreğimi hoplattı. Kendi eleriyle kızcağızı kollarıma veriyor sandım. (Eva'dan gerçekten hoşlanıyordum; hatta bu bende çelişik duygulara yol açıyordu.) Ama birden aklımı kullanıp üzerinde durmamanın daha iyi olacağına karar verdim. Annemin beni ince eleyip sık dokumakta olduğunu hissetmiştim çünkü. Şöyle bir yanıt verecek kadar ileri gittim hattâ:

"Haklısın. Çok harika bir sohbet aramızdaki. O, Dostoyevski'de *yaşıyor* ve onu çok ciddiye alıyor. Koca laboratuvarda bu konuyu konuşabileceği başka kimse yok."

Edebiyattan konuşmaya başlar başlamaz annemden hoşlanıyordum. Gerçi konuşmayı bu yöne çekmesinin bir nedeni vardı ve bu apaçık ortadaydı. Beni yokluyor, bu çekici okul arkadaşımın herhangi bir başka kadına kıyasla benim gözümde ne önem taşıdığını anlamaya çalışıyordu. Kız benim için önemli miydi? Zaman içinde daha da önemli olabilir miydi? Annem Dostoyevski'ye döndü ve Eva'nın Dostoyevski'deki kadın karakterlerle bir benzerliği var mı diye sordu. Bu yeni bir belanın habercisi olacaktı ona göre; ama içini rahatlattım, tam tersi, Eva romandaki kişilerden hiçbirine benzemiyordu. Son derece zekiydi o; matematiğe meraklıydı ve bu alanda yetenekliydi. Kimyayı erkek öğrencilerin hepsinden iyi biliyordu. Coşkusal yaşantısı —zihinsel yetenekleriyle zıtlık oluşturacak şekilde— zengindi. Ama duyguları asla *değişmezdi;* belli bir yöne yöneldikten sonra —annemin aklından geçirdiği ya da umduğu gibi— asla başka tarafa sapmazdı.

"Emin misin?" dedi annem. "Orası hiç belli olmaz, insan müthiş yanılabilir. Günün birinde benden nefret edeceğin aklına gelir miydi örneğin?"

Viyana'ya geldiğinden bu yana söylediği bu ilk düşmansı sözleri duymazdan geldim ve konuşmamızın asıl konusuna bağlı kalmayı yeğledim.

"Elbette eminim," dedim." Onunla günlerce, saatlerce birlikte oldum. Nerdeyse bir yıldır sürüyor bu. Konuşmadığımız konu mu kaldı sanıyorsun?"

"Ben de yalnız Dostoyevski'den konuşuyorsunuz sanmıştım."

"Eh, en çok onu konuşuyoruz elbet, en sevdiğimiz konu bu. Bir kişi tanımak için Dostoyevski'de olan biten *her şeyi* tartışmaktan daha iyi bir yol düşünebiliyor musun?"

İkimiz de sımsıkı bu barış güvercinine tutunduk. Eva Reichmann, annemin ona yüklediği rolü bilseydi çok şaşardı. Böyle bir konuşmanın konusu olmayı özellikle istemezdi kanımca; çünkü aslında yaptığımız ondan söz etmek değil, diğer konudan kaçınmaktı. Ama gene de, Eva hakkında doğru olduğuna inanmadığım hiçbir şey söylemiş değildim, sözcüklerim onu gözümde giderek daha değerli kılıyordu. Annemin onun üzerinde çok fazla durmasına karşın Eva'dan soğumaya başlamadım. Gerçekten bizim barış güvercinimizdi o. Annemin altı ay süren yokluğundan sonra, o inanılmaz yazışmalardan sonra korkunç bir kavga

bekliyordum. İkimizin de korkularımızı ve hoşnutsuzluklarımızı ortaya döktüğümüz açıkça belliydi.

"*Revenons à nos moutons*," (Şu bizim koyunlara dönelim-asıl konumuza gelelim) dedi annem ansızın. Bu deyişten pek hoşlanırdı ve kavgalarla geçen son birkaç yıl boyunca *bir kez* olsun kullanmamıştı bu sözleri. "Şimdi sana tasarılarımı anlatayım." Yazın Paris'e taşınmak niyetindeydi. Bu onun için çok güç bir dönem olacaktı. Bu işlerle baş edebilmek için geçen yıl olduğu gibi Bad Gleichenberg'de bir kaplıcaya gidip dinlenecekti; geçen defa iyi gelmişti bu ona. Bu süre içinde kardeşlerimle ilgilenebilir miydim acaba? Onların gerçek bir tatile ihtiyaçları vardı, daha sonra, bir yığın güçlük onları bekliyordu çünkü. Yeni Fransız okuluna alışmaları, üstelik de üst sınıftan başlamaları, *bakaloryaya, lise* bitirme sınavlarına hazırlanmaları kolay değildi. Oğullarının üçü de birlikte Salzkammergut'a gidebilirlerdi. Böyle olursa içi rahat edecekti, hem ona hem de kardeşlerime büyük bir iyilik etmiş olacaktım.

Aklından geçenleri anladım ve hiç duraksamadan kabul ettim. Hiçbir şey beni daha mutlu edemezdi. Kardeşlerimi belki de bir yıl boyunca görmeyecektim. Hem, zaten ben de bir tatile çıkmayı istiyordum. Güzel bir yer bulacaktık kendimize. Annem şaşırdı kaldı. Dilinin ucundaki soruyu hissediyordum. Pat diye söylemedi. Nerdeyse onun yerine ben söyleyiverecektim. Bir çeşit uzlaşmaya vardık. "Yaz için başka planların yok, değil mi?" dedi.

"Ne planım olacak?" diye yanıtladım onu.

Konuşma böylece sona erebilirdi, ve bu her ikimiz için de iyi bir son olurdu. Aklımı kemiren tek şey, annemin Veza'yı üzebileceği, durumumuzu tehlikeye sokabileceğiydi. Gerçi, Veza'dan bir kez olsun söz edilmemişti. Ama annemin Viyana'da geçireceği dört beş hafta boyunca yapacağımız konuşmalarda başıma neler gelebilirdi? Bu uzun bir süreydi. işlerin yolunda gideceğinden iyice emin olmak istiyordum. Sınıf arkadaşımla ilgili konuşmamız bana iyi gelmişti. İçime şeytan mı girdi yoksa gerçekten Veza için mi telaşlandım, bilemiyorum, "Biliyor musun," dedim anneme, "Arkadaşım Eva yazın gene dağlara gidip gitmeyeceğimi sormuştu. Ona kesin bir şey söylemedim. Onun da bizim gideceğimiz yöreye gelmesinde sence bir sakınca var mı? Aynı yere değil elbet, belki bir saat kadar uzakta bir başka otele yerleşse? Arada bir buluşur dolaşırdık birlikte. Çocuklar üzerinde iyi bir etki yapacağından eminim. Yalnızca arada bir

görürdüm onu, belki haftada bir, iki kez, kalan zamanımın tümünü çocuklara ayırırdım."

Teklifim karşısında âdeta coştu annem. "Haftada iki kez olur mu? Daha sık görüşürsünüz. Demek yaz için planların vardı sonuç olarak. Bana söylediğine çok sevindim. Harika olur. Gerçekten de çok iyi bir kız Eva. Önce davranıp teklifi onun yapmasını hoş karşılamalısın. Eskiden akla hayale sığmazdı böyle bir şey. Ama günümüzde kadınlar değişti."

"Yok yok," dedim. "Abartıyorsun. Aramızda hiçbir şey yok aslında."

"Her şey olabilir," dedi annem. Eli ayağına dolanmıştı âdeta. Onu ilk kez böyle görüyordum. Beni Veza'dan uzaklaştırmak için yapmayacağı yoktu. Öte yanda, aklıma birden gelen bu fikir, Veza'yı anneme karşı korumanın bir yolu olduğunu gösterivermişti. Başka kadınlardan söz etmeliydim. Bu sefer, laboratuvarda yanıbaşımda çalışan bir arkadaş bana yardımcı olmuştu. Ondan gerçekten hoşlanıyordum, ama Eva'nın benim sevgilim olduğu ya da olabileceği duygusuna kapılmasına neden olmam yakışık almıyordu. Bunu Eva'ya anlatsaydım da, yardımsever ve anlayışlı biri olarak, oyunumu sürdürmeme razı olsaydı bile, yaptığım hoş değildi, utanç verici bir durum söz konusuydu burda. Ama olan olmuştu, üstelik, bir başka şeyin olması gerektiği de açıkça ortaya çıkmıştı: Kadınlar *uydurmalı* ve onlara ilişkin öykülerle annemi oyalamalıydım. Veza'yla ikimiz hakkında hiçbir şey duymamalıydı, düşünmemeliydi bir daha. Annem ta Paris'te olacaktı, Veza'ysa Viyana'daydı, onu annemin yapabileceği korkunç şeylerden kurtarabilirdim.

Frau Weinreb ve Cellat

HAİDGASSE'DEKİ evinde geniş, güzel bir oda kiraladığım Frau Weinreb, ileri yaşlarında ölen bir gazetecinin duluydu. Kocasından çok daha gençti ve onu yıllar önce yitirmişti. Ev, cömert sakallı dede görünümlü beyefendinin resimleriyle doluydu. Esmer, köpek suratlı karısının işi gücü, kocası hakkında konuşmaktı, ölmüş de olsa kendisinden gerek zihinsel gerek ahlâksal açıdan üstün olan bu saygın kişinin değerinin küçük bir parçasını öğrencilere aktarıyormuşçasına, kendisini bu işe

adamıştı. Her biri birer Herr Dr. Weinreb olabilirdi; o her zaman için bir Herr ve bir Doktor'du. Önünde durup bir süre aranmak durumunda kaldığım grup resimlerinden birinde, meslektaşları arasında yalnızca sakalıyla değil, merkezi konumda bulunması nedeniyle de öne çıkıyordu. Kadın, "kocam" sözünü pek kullanmazdı. Ölümünden bunca yıl geçtikten sonra bile bu evlilikten duyduğu onuru yitirmemişti, bunu taptaze korumaktaydı. Ve eğer, bu sözcükler ağzından kaçacak olsa, utanç duyulacak bir şey yapmış gibi yerin dibine giriyor, biraz duraksıyor, sonra tam anlamıyla kendine gelip, adamın tam adıyla ünvanını söylüyordu: "Herr. Dr. Weinreb." Evlenmezden önce de onu uzun süre bu adla çağırmış olsa gerekti; ve belki de evlilik süresince de böyle seslenmişti ona.

Yakından tanıdığım bir aile, kendi oğullarının bir yıl oturduğu bu oda hakkında bilgi vermişti. Çocuğun kiracılığı kötü bitmişti (bu konuda ilerde daha fazla bilgi vereceğim). Kibarlığıyla tanınan utangaç genç, garip bir olaya karışmak durumunda kalmış, bunun için mahkemelere bile çıkmıştı. Bu dula karşı değil de, aynı apartmanda oturan iki genç kadına karşı uyarmışlardı beni. Buranın bir kötülükler yuvası olduğunu biliyordum. Ama Veza'dan ne çok uzakta ne de ona çok yakın olan bu bölgede oturmak istiyordum. Taborstrasse'nin bir yan sokağı olan Haidgasse, çok uygundu benim için —çevresi benim yaşamıma egemen olan Praterstrasse'ye bağlı değildi ama çok yakınındaydı.

Odaya bakmaya geldiğimde apartmandaki temizlik ve düzen beni şaşırtmıştı. Bundan daha belirgin bir burjuva havası olamazdı; bütün duvarlar ihtiyar ve saygıdeğer beyefendinin resimleriyle doluydu ve dul kadın, her resmin önünde ayrı ayrı övgüler sıralıyordu. Benim oturacağım oda bile resimlerden nasibini almıştı, ama gene de burada görece olarak az, topu topu üç dört resim vardı. Kadın, öğrencileri yeğlediğini söyledi. Benden önce burada oturan bir banka memuruydu. Elbet hayatını kazanan biriydi, annesinin eteğinden kurtulmuştu, ama alçakgönüllü bir yaşantı sürmüştü, zaten üniversite diploması olmayan birinden ne beklenirdi. Frau Weinreb daha fazlasını söylememeye özen gösterdi. Burada, benden önce oturmuş olması nedeniyle anılmıştı yalnızca, ve bu oda o çıktığından beri boştu. Ne ondan yana görünüyordu ne de ona karşı. Kiracıyı mahkemeye veren muhafızı bitişikte bulunan mutfaktaydı. Bütün kapılar açıktı ve Frau Weinreb birden durup mutfağın bulunduğu yöne kulak kabartmaksızın hiçbir tümcesini tamamlamıyordu.

Bu ilk ziyaret sırasında çok geçmeden hiçbir şekilde kurtulamayacağı bir baskının altında olduğunu sezdim. İki tümcesinden biri, zaman zaman bütün tümceleri rahmetli kocası hakkında olduğundan, bu baskının dul olmasının getirdiği bazı nedenlerden kaynaklandığını düşündüm. Belki ihtiyara onun istediği kadar iyi bakamamıştı. Bu pek olanaklı değildi, çünkü kadının yaşamında başka hiçbir erkek rol oynamamıştı. Bundan kuşku duymuyordum. Ama hep, buyruklarıyla hareket ettiği bir sesi dinliyordu ve bu ses, ölü adamın sesi değildi.

Onunla birlikte oturan hizmetçisi, apartmanın kapısını açmış, beni patronuna devretmiş, sonra da mutfakta gözden yitmişti. Bu hizmetçi, güçlü, iriyarı, orta yaşlı bir kadındı; benim imgelemimdeki cellat tıpkı ona benziyordu. Elmacık kemikleri çıkık, gaddar yüzü, gülümsemesi nedeniyle büsbütün tehlikeli görünüyordu. Beni sille tokat karşılasaydı hiç şaşırmazdım. Ama böyle yapmadı, bir kedi suratı takındı, ancak bu, kadının boyutlarıyla orantılı, dolayısıyla da ürkütücü bir kedinin suratıydı. Beni, bu kişiye karşı uyarmışlardı.

Frau Dr. Weinreb kiralayacağım odanın kapısını ardına dek açıp da (hep nerdeyse tökezleyecekmiş gibi yürüyordu) arkamdan odaya girdiğinde, kapıyı öylece açık bıraktı ve "geliyorum, geliyorum!" diye seslendi; bu garibime gitti, çünkü bir hizmetçinin hanımına "geliyorum, geliyorum!" demesine benziyordu daha çok. Sonra odanın üstünlüklerini, özellikle de rahmetli kocasının resimlerini övmeye başladı. Onay ya da destek almaksızın ikinci bir tümceye geçmiyordu.

Başlangıçta bunları benden beklediğini sanmıştım ama çok geçmeden dışardan bir onay beklemekte olduğunu anladım. Apartmanda da kimseyi göremediğimden, söz konusu kişi bana kapıyı açan o ürpertici kadın olsa gerek dedim kendi kendime, ve odayı dolaşırken onu aklımdan çıkaramadım. Ancak kadın mutfakta duruyor, konuşmamıza hiç ama hiç karışmıyordu.

Burada yaşadığı söylenen üçüncü kadının, benden önceki kiracının açtığı davanın nesnesi olan kişinin nerede olduğunu merak ediyordum. Ama o hiç ortaya çıkmadı. Belki artık burada oturmuyordu. Belki odayı tekrar kiralamasını güçleştiren skandal nedeniyle başka yere taşınmıştı. Çok kesin şeyler değilse de, onun o kaba köylü güzelliği, harikulade sarı saç örgüleri (saçlarının açıldığında yere değdiği söyleniyordu), baştan çıkarma becerileriyle ilgili çok şey duymuştum. Çok hoşlandığım adı,

belleğime kazınmıştı; Çek adlarını seviyordum, Ruzena ise, en sevdiklerimden biriydi. Ben, kapıyı *onun* açmasını beklemiştim; oysa karşımda birden teyzesi, o cellat belirivermişti; ve belki de, Ruzena'yı bu kadar merak etmemin cezası olarak teyzeden ilk anda bir tokat yemeyi beklemiştim. Bu gaddar suratlı karşılama bir uyarıydı belki. Olay gazetelerde çıkmıştı ve insanların odayı değil, Ruzena'yı görmeye gelmesi doğaldı.

Ama Ruzena'nın görünürlerde olmamasının benim için bir sakıncası yoktu. Odayı beğenmiştim, korkusuzca kiralayabilirdim. Frau Weinreb, hemen taşınabileceğime sevindi; düşünmek için zaman istemeyişim, içini rahatlatmıştı. "Onun ortamında kendinizi rahat hissedeceksiniz, o tahsilli bir beydi,"dedi. Adını söylemeksizin kimi kastettiğini biliyordum. Beni dışarı çıkardı, mutfağa seslendi. "Genç adam hemen dönecek. Eşyalarını getirecek." Kendisine anında "Cellat" adını taktığımdan olsa gerek adını unuttuğum hizmetçi ortaya çıktı ve gene sırıtarak, "Korkacak bir şey yok, onu burada ısırmayacağız herhalde," dedi. Mutfağın kapısında dikiliyordu; devimsi ve ağır bir görünümü vardı, sanki üzerinize atlamaya hazırlanıyormuş gibi kollarını kapıya dayamış öyle duruyor, bütün o boşluğu dolduruyordu. Onu hiç umursamadım ve eşyalarımı almaya gittim.

Yeni odada geçirdiğim ilk birkaç gün süresince, ev çok sessizdi. Sabahleyin Kimya Laboratuvarına gidiyordum; öğlenleri üniversitenin oralarda kalıyor, çoğu kez Regina'nın self-servis bölümünde yemek yiyordum. Akşamüstü ders bittiğinde Veza beni alırdı. Ya bir yürüyüş yapardık, ya da onun evine giderdik. Haidgasse'ye geç bir saatte, belki on birde falan dönerdim. Her seferinde yatağımı yapılmış bulurdum ama bu işi kimin yaptığını bilmiyordum. Merak da etmedim; hizmetçinin olağan işlerinden biri bu diye düşünüyordum herhalde. Geceleyin, hiç ses duymuyordum. Bitişik odada oturan ve yatan Frau Weinreb, yumuşak terlikleriyle hiç ses çıkarmaksızın dolaşırdı; resimden resime gidip görevlerini, adanmışlığını dile getirdiğini düşünürdüm.

Haftanın sonunda, bir akşam eve erken döndüm; bir oyuna çağrılıydım, üstümü değiştirecektim. Odamda birinin bulunduğunu hissettim. İçeri girdim ve donup kaldım. Yatağımın önünde iyice eğilmiş bir şekilde bir köylü kızı duruyordu, kösnül beyaz kolları kabartmakta olduğu kuştüyü yatağıma dalıp çıkıyordu. Geldiğimi duymadığı anlaşılıyordu, çünkü daha da fazla eğiliyor, görkemli poposunu bana döndürerek, parçalamaya

çabalarmışçasına yatağa güçlü yumruklar indiriyordu. Işıklar saçan sarı saçları kalın bir örgü halinde, böyle eğildiğinde yatağa değen başında toplanmıştı. Yerlere dek inen pilili eteği, "kaba köylü" nitelemesini haklı çıkarıyordu. Eteği görmezden gelemezdim, burnumun dibindeydi. Arkasında olduğumun hiç farkında değilmiş gibilerden kuş tüyü yatağa birkaç darbe daha indirdi. Yüzünü görmediğimden, ilk konuşan ben olmak istemiyordum. Utandım, bir iki öksürdüm. Bunu duymaya karar verdi, doğruldu ve öyle bir dönüş döndü ki, nerdeyse bana sürtünüyordu. Orada yüzyüze durmuştuk, aramızda olsa olsa bir kâğıt kalınlığı kadar uzaklık vardı. Benden uzun boyluydu ve bir kuzeyli Madonna kadar güzeldi. Kuş tüyü yatak yerine beni kavramak üzereymiş gibi uzattı kollarını; sonra hemen indirdi ve kızardı. İstediği an kızarabileceği izlenimi uyandı bende. Bedeninden maya kokusuna benzer bir koku yayılıyordu. Güzelliğini hissediyordum. Bedeni de kolları gibi çıplak olsaydı, bu kadar yakınında durduğumdan aklımı oynatabilirdim; kim olsa aklını oynatırdı. Ama ben kımıltısız ve suskun durdum. Sonunda o çok küçük dudaklarını araladı ve kuş gibi bir sesle, "Ben Ruzena'yım, efendim," dedi. Bir süredir aklımda dolaşan ad, etkisini gösterdi. "Efendim" sözcüğü de beni etkiledi; çünkü Viyana göreneklerine göre, olsam olsam "genç bay"dım. Onun bu sözleri kullanması, bir kadının hiç direnmeden kendini kaptıracağı deneyimli bir adam yapmıştı beni. Ne var ki, cikleyen sesi, görünümünün ve tavrının etkisini paramparça etmişti. Konuşmayı yeni öğrenen minik bir civcivinki gibiydi sesi. Az önce orada bulunan her şey, kuş tüyü yatakla uğraşan güçlü beyaz kollar, ışıltılı saçlar, beni pek kışkırtmamakla birlikte, insanda garip bir merak uyandıracağı kesin, dağ gibi yükselen kalçalar — her şey cikleme seslerinin içinde eridi. Beni umutla doldurmuş olan ad bile yoktu artık; sıradan bir ad haline geldi. Ruzena'nın büyüsü anında silindi gitti. O sesle ancak acınası bir yaratığı baştan çıkarabilirdi herhalde.

Bu düşünce, tam onun selamını almazdan önce geldi aklıma. Yanıtım öyle soğuk, öylesine umursamasız oldu ki, çabuk çabuk cikleyerek benim odama girdiği için özür diledi. Rahatsız etmek istemediğini, yalnızca yatağımı yapmak için buraya geldiğini söyledi; her akşam düzeltiyordu yatağımı, bu kadar erken geleceğimi tahmin etmemişti. Giderek ona tepeden bakar hale gelmeye başlıyordum, ağzımdan "Evet, evet," dışında bir söz çıkmıyordu. Boyutlarına göre fazla çevik bir hareketle odamdan

çıktığında, gazetelerdeki öyküyü, ayrıca da bu konuda bana söylenenleri baştan sona anımsadım.

Genç adam (benden öncekikiracı) bir akşam bankadan döndüğünde onu yatağın önünde bulmuştu. Kız onu lafa tutmuş ve anında baştan çıkarmıştı. Genç çekingendi, deneyimsizdi ve —Viyana'da pek rastlanmayacağı şekilde— daha önce hiçbir kadın arkadaşı olmamıştı. Teyze, onun bu işi tek başına kotaramayacağını anlamış ve evlenme vaadini yerine getirmediği gerekçesiyle mahkemeye başvurmuştu. Genç adam her şeyi yadsımıştı; mahkeme, görünümüne de bakarak onun suçsuzluğuna inanabilirdi. Ama Ruzena hamileydi, bu yüzden delikanlı ona tazminat ödemeye mahkûm edilmişti. Bu çaresizlik onu herkesin diline düşürmüştü. Herkes onun masum olduğunu düşünüyordu, bu kadar gürültü koparılmasının nedeni de buydu zaten. Viyanalılar, baştan çıkarma ve vaatle kandırma suçlarından mahkûm edilecek son kişinin bu adam olduğunu düşünüyorlardı.

Ruzena, birkaç akşam daha yatak yapma girişimlerinde bulundu. Ama meselenin ne kadar umutsuz olduğunu biliyordu. Bir kız arkadaşımın bulunduğunu teyzesi ona çoktan çıtlatmıştı. Teyze, gelenin hep aynı kız olduğunu görünce de Ruzena'nın yatak yapmasına pek umut bağlamamıştı. Daha sonraki birkaç girişim de laf olsun diye yapıldı. Çok geçmeden her şeyi unuttum. Ruzena'yı gene düşünmeye başlamama neden olan bir deneyimi, çok ürkütücü bir deneyimi yaşamam için birkaç haftanın geçmesi gerekti.

Bir akşamüstü, eve her zamankinden erken geldiğimde, mutfakta şiddetli gürültüler duydum.Tene inen bir kamçı sesi, inlemeler, zırlamalar, yalvarma ve yakarmalar, bir ıslıkla havada dönen ve inen kamçı sesi, şak, şak, şak! Arada, ancak sahibini tanıdığımda çıkarabildiğim derin katı bir sesle söylenen sözler. Bir erkek sesi gibi geliyordu ilk anda ama teyzenin sesiydi: " Al sana! Al sana! Al, al, al!" Ağlama inleme giderek yükseliyordu. Kesileceğine artıyordu. Derin sesin tehditleri de aynı şekilde daha sık, daha yüksek hale geliyordu. Gürültü kesilecek diye düşündüm ve başlangıçta hiç ses etmedim; ama kesilmiyor, daha beter oluyordu. Mutfağa daldım. Orada, Ruzena'nın masanın önünde diz çökmüş durduğunu gördüm; belden yukarısı çıplaktı. Yanında teyze dikiliyordu, elinde şu anda kaldırmakta olduğu bir kamçı vardı, kaldırdı ve Ruzena'nın sırtına indirdi.

Öyle bir konumdaydılar ki, mutfağa giren anında onlarla yüz yüze gelebilirdi. Göz ardı edilebilecek hiçbir şey yoktu. Ruzena'nın göğüsleri ve Ruzena'nın sırtı, Cellatın iğrenç suratındaki ürkünç anlatım, tıslayan kamçı... Bunları görmemek olanaksızdı. Ama bütün bunlar, benim odamdanduyulduğu kadar korkunç gelmiyordu kulağa. Hem kulaklarımla işitip hem de gözlerimle gördüğümde, inanamamıştım, sahnede oyun oynanıyordu sanki, ama çok daha yakınınızda oynanıyordu ve öylesine iyi düzenlenmişti ki görmemek elinizde değildi. Ayrıca şimdi artık kamçılamanın kesileceğini biliyordum, çünkü gürültüye karşın, beni görmelerini sağlayacak şekilde durdum orda. Kadın, kamçıyı indirmek yerine bir süre havada tuttu. Ama Ruzena bir yanlış yaptı ve kamçı gene inmişçesine çığlık attı. Teyze ona bağırdı: "Utanmıyor musun! Çırılçıplak!" Sonra hemen bana döndü: "Yaramaz kız! Teyzenin sözünü dinlemiyor. Cezalandırmak gerek."

Ruzena çığlıkları kesti. Utanması buyrulduğundan iki elini göğüslerine bastırdı, bu hareket onları daha da göze batar hale getirdi. Sonra elden geldiğince yavaş hareketlerle benim önümde kakılmış duran teyzeden aşağı kalmayan cüssesiyle gerçek bir sürüngen hayvan gibi, masanın ardında emeklemeye başladı. Teyze, sahneyi açıklamaya yönelik anasal azarlamalarını sürdürdü. "Çocuk söz dinlemeli. Yalnız teyzesi var, bunu bilmeli, dünyada başka kimsesi yok. Kötü çocuk. Teyzesi olmasa ne yapar? Ama teyze ona bakıyor! Teyze onu gözetiyor!"

Bu sözcükler çabuk çabuk söylenmedi, ağır, okkalı sözcüklerdi. Ve tümceden sonra hayli işe yarayan kamçı eğilip bükülüyordu. Ama kurbanını kamçılamıyordu şimdi; masanın diğer tarafında sinmiş bulunan kabahatli çocuğun sırtı kamçının uzağındaydı. Çocuğun çıplaklığı, gizlendiği yerde daha da göze batıyordu. Heyecan verici bir dişiliği vardı kuşkusuz; ama bu çekici yaratığa yöneltilen çocuksu sözcükler, onu aptal konumuna indirgiyordu. Oyunun belki de en önemli, en vurgulu bölümlerinden biri olan aşağılama sahnesini, teyzenin cellatça davranışından daha az iğrenç bulmuş değildim. Sahneye *inanmış* gibi terkettim mutfağı: söz dinlemez çocuk cezalandırılmıştı. Utancını ele vermeksizin mutfaktan yok olup da odama döndüğümde, her ikisinin gözünde asıl ahmak olan *bendim.* Bu da beni başka olası saldırılardan kurtardı.

Şimdi başım rahattı, ikisini de — ne birlikte ne de Ruzena'yı yalnız görmüyordum. Bazen teyzenin bitişik odada Frau Weinreb'le konuştuğunu

duyuyordum. Kamçılama yoktu, ama teyzenin, dul kadınla tıpkı bir çocukla konuşur gibi garip bir ses tonuyla konuşmasına şaşırıyordum. Ne var ki, konuşmalar, tehdit edici değil de yatıştırıcı bir tondaydı. Frau Weinreb'in yapmaması gereken bir şeyi yaptığı belliydi; ama ne olabileceğini bilemiyordum, üzerinde de durmadım. Benden yalnızca tek bir duvarla ayrılan Cellat'ın sesini duymak hoş değildi; utanç verici patlamalara her zaman hazırlıklıydım. Ama bir daha hiç ağlama inleme duyulmadı; yalnız, ciddi bir vaad tonu taşıyan bir şeyler duydum. Frau Weinreb'in derin, okkalı bir sesi vardı; dinlemekten hoşlanıyordum; kesildiğinde nerdeyse üzülüyordum.

Bir gece birden uyandım; odamda biri vardı. Frau Weinreb, sabahlığını giymiş, kocasının resimlerinin biri önünde duruyor; derken resmi ustalıkla çıkardı ve bir şeyler arıyormuşçasına arkasına baktı. Onu çok iyi görüyordum; sokak lambaları odayı aydınlatıyordu, perdeler çekili değildi. Burnunu duvara iyice yaklaştırdı, resmi iki eliyle sıkı sıkı tutarken duvarı önlemli bir şekilde koklamayı sürdürüyordu. Sonra gene aynı ölçüde yavaşça resmin arkasını koklamaya başladı. Odada çıt yoktu, dolayısıyla koklama sesi net olarak duyuluyordu. Arkası dönük olduğundan göremediğim yüzü bana hep köpek suratı gibi gelmişti. Çabuk bir hareketle resmi yerine astı ve adeta kayarak bir sonraki resmi almak üzere yan duvara geçti. Bu resim çok daha büyüktü; çerçevesi ağırdı; tek başına kaldırabilecekkadar güçlü mü bakalım, dedim kendi kendime. Ama ona yardım etmek üzere yataktan fırlamadım. Uyurgezer bu kadın, diyordum içimden; onu korkutmak istemedim. Bu resmi de indirdi ve sıkı sıkı tuttu; ama bu kez, resmin arkasında kalan duvarı o kadar hafifçe koklamıyordu, soluk soluğa kalmıştı sanki, art arda durmadan kokluyordu. Derken tökezledi, resmi düşürür gibi oldu, ama yere koymayı başardı, ancak elinden bırakmadı; yüzü hâlâ duvara dönüktü. Gene doğruldu, parmaklarını çerçevenin üst kenarından ayırmaksızın duvarda resmin arkasına gelen bölümü koklamayı sürdürdü. Bu işi de bitirince eğildi, tablonun arkasını yokladı. Gene kokluyor sandım, çünkü o kısa zaman dilimi içersinde alıştığım sesi duyuyordum hâlâ. Ama şimdi, kadının resmin arkasını yalamakta olduğunu görünce şaşırdım kaldım. Azimle, görevseverlikle yalıyordu. Dili tıpkı bir köpeğinki gibi bir karış dışarı sarkıyordu. Bir köpek haline gelmişti ve bundan hoşnut görünüyordu. Bitirmesi hayli

zaman aldı, resim büyüktü. Kalktı, ağır tabloyu zar zor kaldırdı; ön yüzüne bakmak, ya da hatta dokunmak için hiçbir çaba harcamaksızın çivisine astı, sonra hemen sessizce ve çabucak bir sonraki resme kaydı. Odamda Herr Dr. Weinreb'in dört resmi vardı. Bir tekini bile atlamadı; dördünü de halletti. Neyse ki, son ikisi, birincisinin boyutlarındaydı; dolayısıyla işini ayakta gerçekleştirebildi; ve gene yere çömelmedi, koklamakla yetindi.

Sonra odamdan çıktı. Ölmüş kocasının kendi odasındaki tablolarını gözümün önüne getirdim ve bu işlemlerin gecenin en azından yarısını alacağını düşündüm. Daha önceki gecelerde de ben mışıl mışıl uyurken aynı iş için buraya gelmiş miydi acaba? Bunun bir daha tekrarlanmaması için çok derin uykulara dalmamaya karar verdim. Odama girdiğinde uyanık olmak istiyordum.

Backenroth

ÜÇÜNCÜ sömestrimde Währingerstrasse'deki eski "dumanlı" Enstitüden, Boltzmanngasse'nin köşesindeki Kimya Enstitüsüne taşındık. İlk iki sömestrdeki nitel çözümlemelerden sonra şimdi de Profesör Hermann Frei'ın öğrencileri olarak nicel çözümlemelere başlayacaktık. Frei, ufak tefek zayıf bir adamdı, karşısındakine işkence etmeden fikirlerini kabul ettirmeyi, düzeni korumayı bilirdi, dolayısıyla nicel çözümleme için biçilmiş kaftandı. Önlemli, nerdeyse kibar hareketlerle bir şeyin nasıl temiz bir şekilde yapılabileceğini göstermek ister gibiydi; tıpkı analizlerde kullanılan en az miktarlardaki malzemeler gibi, ağırlığı olmayan bir cisim gibiydi. İyilikler karşısında duyduğu minnet, olağan ölçüleri aşıyordu. Öğrencilerini bilimsel tümcelerle etkileme yeteneğinden yoksundu. Bütün gücü uygulamasında, çözümlemelerin somut süreçlerindeydi; bu konuda çok becerikli ve ustaydı; bütün o kibarlığına karşın, ciddi, kararlı bir yanı da vardı.

Söylediği sözler arasında en etkileyici olanlar, mesleğine adanmışlığını gösteren tümcelerdi, bunları sık sık yinelerdi. Profesör olmadan önce mesleğinde daha da ilerlemiş olan Profesör Lieben'in asistanıydı, zaman zaman onun sözlerini aktarırdı bize, ama bunu yaparken söze mutlaka şu törensi ve etkileyici girişle başlardı: "Çok değerli hocam saygıdeğer

Profesör Dr. Adolf Lieben'in dediği gibi...." Bu kimyacı, ardında iyi bir ad bırakmıştı. Sevenleri onun adını taşıyan ve bilimin gelişmesi ve yaygınlaştırılması amacını güden bir vakıf kurmuşlardı. Lieben, hocasının adını anıyor, ama onun hakkında hiçbir şey söylemiyordu, bu nedenle de Profesör Frei'ın dilinde bir söylence kişisi haline geldi. Her seferinde bu girişle anardı onu. Ve o anlarda onun o küçük bedeni öyle yoğun bir şevkle dolardı ki, Kimya Enstitüsünde Frei'ın bu inancını paylaşan kimse olmamasına karşın şaşıp kalıyordunuz.

"Kaiser'im döndüğünde, ta Schönbrunn'a dek dizlerim üzerinde yürüyeceğim!" Frei, imparatorun dönmesini bekleyen ve arzulayan tek kişiydi. Yaşlı imparator Franz Joseph'in daha on yıl öncesine kadar hayatta olduğunu düşünürsek, bu arzudan kimsenin, ama hiç kimsenin bir şey anlamadığına şaşmak gerekir. Asistanları olsun, öğrencileri olsun bu dogmatik sözcükleri deliliğin bir belirtisi olarak görürlerdi. Ve belki de bu nedenle, Frei deli olduğu için tümce böylesine büyük bir kararlılık ve hiddetle söyleniyordu. Çünkü, bütün adanmışlığına, içtenliğine karşın Profesör hayal görüyor değildi: Kaiser'in dönüşü yönündeki ateşli arzusunda yapayalnızdı. "Kaiser'im" dediğinde kimi anlatmak istiyordu acaba? Belirgin bir imada bulunmadığı genç olandan mı söz ediyordu, yoksa Kaiser Franz Joseph'in dirilmesini mi istiyordu?

Belki de o çok saygın öğretmeni, ünlü bir Yahudi banker ailesinden gelen Profesör Dr. Adolf Lieben'den dolayı Profesör Frei Yahudilere karşı en küçük bir düşmanlık bile göstermezdi. Adil olmaya çok özen gösterirdi ve her öğrenciyi yetenekleriyle değerlendirirdi. Adalet duygusu öylesine yüksekti ki, Galiçyalı Yahudilerin adlarını diğer adlardan farklı telaffuz etmezdi; oysa bunları dayanılmaz ölçüde gülünç bulan bir iki asistan vardı okulda. Frei'ın bulunmadığı zamanlarda böyle bir adın dilin üzerinde yayılıp hoş bir şekilde eritildiği olurdu. Josias Kohlberg diye bir öğreneci vardı, düşünebiliyor musunuz, zeki, neşeli bir öğrenciydi, ama adı sorgulayıcı bir havayla yayılarak söylendiğinde keyfini bozmaz, bana mısın demezdi. İşini çok yetkin ve çok becerikli bir şekilde yapardı, kimseye yapışmaz, kimseye yaltaklanmaz, asistanların hiçbiriyle samimi olmaz, bunlarla yalnız ve yalnız öğretmen-öğrenci ilişkisini sürdürürdü. Onun yanıbaşında duran Alter Horowitz, onun tam zıttıydı; sesi nerdeyse duyulmazdı, hareketleri yavaştı. Kohlberg insana hep bir futbol oyuncusunu anımsatırken, Alter Horowitz'i bir kitaba eğilmiş olarak gözünüzün

önüne getirirdiniz hep — gerçi, konusu kimya olmayan hiçbir kitapla görmedim onu ama, kitapsız da görmedim.

Bu iki öğrenci tencereyle kapağı gibi birbirlerini tamamlıyorlar, hiç ayrılmıyorlardı; her şeyi tıpkı ikizler gibi birlikte yapıyorlardı, dünyada başka kimseye gereksinimleri yok sanırdınız. Ama bu yanlış olurdu; çünkü tam yanlarında, gene onların memleketi Galiçya'dan gelme bir üçüncü öğrenci daha vardı: Backenroth.[3] Küçük adını hiçbir zaman öğrenmedim, ya da belki unuttum, bilemiyorum. Laboratuvarımızdaki tek *güzel* kişi oydu. Uzun boylu ve zayıftı, çok parlak, derinden ışıklar saçan gözleri vardı; kızıl saçlıydı. Pek kimseyle konuşmazdı, çünkü nerdeyse hiç Almanca bilmezdi, kimsenin yüzüne de bakmazdı pek. Ama eğer yanılıp da bakarsa, bazı resimlerde betimlendiği şekliyle genç İsa'yı görmekte olduğunuzu sanırdınız. Onun hakkında hiçbir şey bilmiyor ve yanında çekingen davranıyordum. Sesini tanıyordum. İki Galiçyalı arkadaşıyla Yidiş dilinde ya da Polonyaca konuşurdu. Konuştuğunu fark ettiğimde bu dilleri anlamama karşın sesini duymak için farkında olmaksızın yanına yanaşırdım. Sesi yumuşak, garip ve son derece sevecendi. Acaba diyordum kendi kendime, Polonya dilinin kuş ciklemesini andıran sesi mi yaratıyor bu sevecenliği? Ama sesi Yidiş dili konuştuğunda da farklı değildi. Bu dilin de aynı şekilde sevecen bir dil olduğunu düşündüm. Yeni bir şey öğrenmiş değildim.

Horowitz ile Kohlberg'in onunla kendi aralarında olduğundan daha farklı konuştuğunu fark ettim. Horowitz dalgınlığından sıyrılıyor ve her zamankinden daha ciddi konuşuyordu; Kohlberg şaka yapmıyor ve Backenroth'un önünde elinde futbol topuyla hazrol duruyormuş gibi görünüyordu. Her ikisinin de ona değer verdiği açıktı; ama neden bu kadar saygılı ya da önlemli davrandıklarını sormaya cesaret edemedim. Güzel çocuk onlardan daha uzun boyluydu, ama daha saf ve daha hassastı da; sanki bu ikisi ona hayatın bazı yönlerini göstermekle ve onu bu durumlara karşı korumakla yükümlüydüler. Ama çocuk, kendisinden yayılan ışığı bir an bile yitirmiyordu. Kendisiyle konuyu tartıştığım ve onun da hissettiği bu etkiden kaçınmaya çalışan bir arkadaşım, şaka yollu bir açıklama yaptı; saçlarının rengi ne tam kızıl, ne de tam sarı, ikisinin ortasında bir renk, diyordu; bu yüzden güneşin ışıkları gibi parlıyor. Bu arada be-

[3] "Al yanaklar."

lirtelim, asistanlar da Backenroth'a karşı çekingen davranıyorlardı. Dil konusundaki güçlüklerinden dolayı genellikle Horowitz ya da Kohlberg aracılığıyla konuşurlardı onunla. Adının, onların ağzında ne kadar farklı, ne kadar çekingen — hayır, utangaç çıktığını duysanız, şaşardınız; oysa *Horowitz* ve *Kohlberg* derken alaylı alaylı yayıyorlardı ağızlarını.

Her ikisi de, özellikle de Kohlberg, Backenroth'u, *kendilerinin* duymaya alışık olduğu hakaretlerden, bunlar sanki *kendilerine* yöneltimişçesine koruyorlardı. Bu bana gereksiz görünüyordu, çünkü ondaki o Almanca bilgisizliğinden başka biraz çekinerek de olsa pırıltı diyeceğim niteliği onu korumaya yetiyordu. Çekinerek diyorum, çünkü o dönemde, ister dinsel olsun ister ruhsal herhangi bir üstünlük ya da yücelik konusunda bunları yeğleyen bir taraflılığım yoktu, bu tür şeylere yanlış ve yersiz gözüyle bakardım. Ama gene laboratuara girer girmez ilk işim kendisine pek de uygun düşmeyen beyaz önlüğüyle ocağı başında aletleriyle çalışmakta olan Backenroth'a bakmaktı. Laboratuvarda çalışırken nerdeyse kılık değiştirmiş gizli biri gibi görünürdü; bu giysiye hiç güvenmez, onu çıkarıp atmasını, gerçek biçimiyle ortaya çıkmasını beklerdim. Ama aslında, onun gerçek biçiminin ne olduğu konusunda belirli bir fikrim yoktu. Yalnızca bir şey kesindi: insanların erittiği, kaynattığı, damıttığı, tarttığı bu çok meşgul kimyasal ortamda, o buraya ait biri değilmiş gibi duruyordu. Bir kristaldi o, ama sert, duygusuz bir kristal değil, kimsenin elinin değmemesi gereken hissetme yetisine sahip bir kristaldi.

Her zaman durduğu yere bakıp da onun orada yerinde olduğunu görünce rahatlıyordum, ama bu rahatlama geçiciydi. Ertesi gün gene acaba yerinde mi diye düşünüyor, gelmeyeceğinden korkuyordum. Komşum Eva Reichmann, kendisiyle her şeyi konuştuğum Kiev'li Rus arkadaşım, Backenroth'la ilgili bütün kaygılarımı söyleyebileceğim tek kişiydi. Bu korkularımı şakalarıma konu ediyordum, pek ciddiye almıyordum. Ama son derece ciddi olan Eva —insanoğlunu ilgilendiren her şey kutsaldı onun için— "Hastaymış gibi söz ediyorsun ondan," diye azarlıyordu beni. "Hasta falan değil çocukcağız. Sadece güzel, o kadar. Erkek güzelliği seni neden bu kadar etkiliyor?"

"Erkek? Erkek ha? Onda bir aziz güzelliği var. Burada ne işi var anlamıyorum. Bir azizin kimya lâboratuvarında işi ne? Ansızın havaya uçuverecek, ortadan yitecek bir gün."

Derken nasıl ortadan yitebileceği konusunda ayrıntılı senaryolar hazırlıyorduk. Acaba kırmızı bir bulut içinde eriyecek ve geldiği yer olan güneşe mi yükselecekti? Yoksa kimyayı bırakacak ve başka bir fakülteye mi girecekti? Hangisi? Eva Reichmann onu yeni bir Pitagoras olarak görmek istiyordu. Geometrinin yıldızlarla ve müziğin gök cisimleriyle ilişkisini düşünerek bunu ona çok uygun görüyordu. Birçok Rus şiirini ezbere bilir, bunları bana söylemekten hoşlanırdı, ama çevirilerini yapmazdı. Çok iyi bir öğrenciydi Eva, organik kimyayı erkek öğrencilerin hepsinden daha iyi başarıyordu. Matematiğe gelince, "ondan kolay ne var," diyordu. "Matematik, çocuk oyuncağı."

Uzun boylu ve kösnüldü; hiçbir meyvenin derisi onun teni kadar baştan çıkarıcı olamazdı. Matematik formüllerini (şiir gibi ciddi konuların değil de) konuşmanın bir parçasıymış gibi, hayret uyandıran bir kolaylıkla çözümlerken onun yanaklarını okşamak gelirdi insanın içinden. Sözlü çarpışmalarımızda şiddetle inip kalkan göğüslerini düşünmeye cesaret edemiyordunuz. Belki de birbirimize âşıktık. Ama her şey bizim dünyamızda değil de bir Dostoyevski romanında olup bittiği için duygularımızı birbirimize hiç itiraf etmedik. Bugün, elli yıl sonra, ikimizin de âşık olmanın belirtilerini bol bol gösterdiğimizi görebiliyorum. Tümcelerimiz, sırma saçlar gibi birbirine dolanırdı, sözcüklerimizin kucaklaşması saatlerce ve saatlerce sürerdi, sıkıcı kimyasal işlemler sırasındaki bekleme dönemleri bize yeterince zaman bırakıyordu. Ve tıpkı âşıkların yakınlarındaki insanların belli niteliklerini alıp bunları kendi aşk konuşmalarına katması, kendi heyecanlarını zenginleştirmede kullanması gibi bizim işimiz gücümüz Backenroth'u kendi duygularımızı dile getirmede alet olarak kullanmak, konuşmalarımızdan eksik etmemekti. Durmadan onu *yitirirsek* ne yaparız, diyorduk birbirimize; böylece birbirimizden ayrılma kaygılarımızı dile getiriyorduk.

Eva Reichmann'a, onunla konuşmak istiyor mu diye sordum. Kararlı bir şekilde başını iki yana salladı: "Hangi dilde?"

Ana dili Rusçaydı. Kiev'in en varsıllarından olan ailesi kentten ayrıldığında Eva on iki yaşındaydı. O yaşa kadar Rusça konuşmuş, sonra Çernowitz'de bir Alman okuluna girmişti, ama Almancayı hâlâ Rus aksanıyla konuşuyordu. Ailesi hepsini değilse de servetlerinin büyük bir kısmını yitirmişti. Ama Rus Devrimini hiç kötülemezdi. İçten bir inanmışlıkla, "Hiç kimse o kadar zengin olmamalı," derdi. Avusturya'da

enflasyon zenginlerinden konuşmamıza karşın, kendi ailesinin geçmişteki servetini de düşündüğünü hissediyordu insan. Evde hiç Yidiş dili konuşmamıştı. Bana öyle geliyordu ki, bu dil tıpkı bana olduğu kadar ona da yabancıydı; Yidiş dilini ne önemsiyor, ne de ortadan kalkmak üzere olan bir dile duyulabilecek bir sevecenlikle anıyordu. Onun yazgısı büyük Rus edebiyatıydı: tam anlamıyla tutkundu Rus edebiyatına; duygu ve düşüncelerini hep, Rus romanlarındaki kişileri öçüt alarak değerlendirirdi. Öylesine doğal olmasına, duygularını anında belli eden bir tip olmasına karşın, yaşamındaki her şey, Rusça kitaplardan tanıdığı bildiği biçimlere bürünürdü. Backenroth'la Polonya dilinde konuşmaya çalışması önerimi inatla geri çeviriyordu. Ben, bir Rus'un, isterse Polonya dilini anlayabileceğini düşünüyordum; ama o ya gerçekten Polonyaca anlamadığından, ya da belki Dostoyevskiyi ve onunla birlikte Polonya'yla ilgili her şeye karşı önyargıları da annesinin sütüyle kendine kattığından bu işe yanaşmıyordu. Ne zaman onu konuşmaya razı etmeye çalışsam, bana kendi silahlarımla yanıt veriyordu: "Onunla bozuk bir Polonyaca konuşmamı istiyorsun, öyle mi? Polonyalılar dillerine çok önem verirler. onların edebiyatlarını bilmiyorum. Zaten edebiyatları da yok. Rusların da yok ya..." Bu son tümceciği, temelde milliyetçiliğe karşı olduğu için ekliyordu; bu yüzden yalnızca "Rusların da yok ya," deyip geçiyordu.

Backenroth'la, ortak bir dilleri olmadığı için konuşmaktan sakınıyordu. ondaki o "yücelik" kavramını benimle paylaştığından onun Kohlberg ya da Horowitz'le konuştuğunu duyduğunda azıcık rahatsız oluyordu. Bir futbol oyuncusunu andırdığından ve durmadan ıslıkla saçma sapan bir şeyler çaldığından Kohlberg'den hoşlanmıyordu. Horowitz'i ise "sıradan bir Yahudiye benzediği" için ilginç bulmuyordu. Edebiyat aracılığıyla herhangi bir dili tümüyle benimsemiş, ama bu arada çılgın bir milliyetçi haline gelmemiş Yahudileri ciddiye alıyordu. Milliyetçi önyargıları tepkiyle karşılama konusunda tutarlı olduğundan, bu özgürlükçü düşünceye ulaşamamış Yahudileri saygıdeğer bulmuyor, böylece bu duygusundan birazını onlara karşı olmakla doyuruyordu. Backenroth'un bu özgürlüğe ulaşıp ulaşmadığından emin değildi. "Belki de sadece genç bir Hasid hahamıdır," diyerek şaşırttı beni bir keresinde, "ama kendi de bunun farkında değildir henüz." Eva'nın Hasidçilikten hoşlanmadığı ortaya çıktı. "Fanatik onlar," diyordu. "Mucizelere inanıyorlar; içip içip zıp-

lıyorlar. Matematik onların yanından bile geçmemiş." Matematiğin de onun mucizelerle dolu dini olduğu aklından geçmiyordu. Backenroth'la ilgili konuşmamızı destekliyordu ama Eva. Bu aramızda geçmesine izin verdiğimiz aşk konuşmasını oluşturuyordu. Çünkü ben, beni laboratuvardan aldığını Eva'nın gördüğü başka bir kadına aittim. Eva Reichmann, başkasına bağlı olduğunu belli eden birine duygularını açmayacak kadar gururluydu. Backenroth'dan konuştuğumuz sürece duygularımız adsız kalmayı sürdürdü; onun ansızın ortadan yok olması, birbirimize karşı olan duygularımızın sönmesi korkusu halinde aramızda yaşıyordu.

Bir sabah, onun yerinde olmadığını gördüm; bulunması gereken yerde kimse durmuyordu. Geç kaldı diye düşündüm ve birey demedim. Sonra Eva'nın ne kadar huzursuz olduğunu fark ettim; gözlerini benden kaçırıyordu. "Üçü de yok," dedi sonunda. "Mutlaka bir şeyler oldu." Kohlberg'le Horowitz'in yerinde de kimse yoktu, daha önce bunu fark etmemiştim; Eva, Backenroth'u benim kadar soyutlanmış olarak görmüyordu, onu hep diğer ikisiyle birlikte, konuştuğu tek iki kişiyle bir arada düşünüyordu. Onu onlarla birlikte görmek Eva'yı rahatlatıyordu bir bakıma; Backenroth'un soyutlanmışlığını tam olarak kabullenmek istemiyordu.

"Bir dinsel kutlamaya katılmışlardır," dedim ben. Yalnızca Backenroth'un değil de üçünün birden bulunmayışını iyiye yormaya çabalıyordum. Ama Eva, özellikle üçünün birden bulunmayışına daha çok kaygılanmış görünüyordu. "İyiye alâmet değil bu," dedi. "Ona bir şey oldu, diğer ikisi de yanındalar."

"Sence hastalandı mı yani?" dedim, ben de biraz huzursuz olmuştum. "Ama hasta olsa ikisini birden niye tutsun yanında?"

Eva beni yatıştırmaya çalışarak, "Doğru, dedi. "Hasta olsa biri ona bakar, diğeri buraya gelirdi."

"Yok," dedim, "ikisi asla birbirinden ayrılmıyor. Hiç tek başlarına bir şey yaptıklarını gördün mü?"

"Belki de bu yüzden bir arada oturuyorlar. Evlerine gittin mi hiç?"

"Hayır, ama ikisinin ortak bir oda tuttuklarını biliyorum. Bizimki de üç ev ötelerinde oturuyor."

"Sen de bayağı araştırmışsın yani! Dedektif misin nesin?"

"Bir gün izledim onları. Kohlberg'le Horowitz onu evine bıraktılar.

Sonra sanki bir yabancıymış gibi resmi bir havayla veda edip gerisin geri kendi evlerine yürüdüler. Beni fark etmediler."

"Neden yaptın bunu?"

"Yalnız oturup oturmadığını öğrenmek istedim. Belki de, yalnız kaldığı bir anda rastlantıymış gibilerden yanında belirip onunla konuşurum diye düşünmüşümdür. Gerçekten rastlantıymış gibi çok şaşırmış görünecektim, sonra da konuşmaya başlayacaktık."

"Evet ama hangi dilde konuşacaktınız?"

"Ondan kolay ne var. Tek sözcük Almanca bilmeyenlerle bile konuşabilirim ben. Bunu büyükbabamdan öğrendim."

Güldü Eva. "Ellerinle konuşuyorsun. Bu hoş değil. Sana yakışmıyor."

"Normalde yapmam bunu. Ama böylelikle buzları kıracaktık. Onunla ne zamandır konuşmak istiyorum, biliyorsun!"

"Belki de ben Rusçayı denemeliymişim. Senin için bu kadar önemli olduğunu bilmiyordum."

İşte, yalnızca onu konuşuyorduk; o gün üçünün yeri boş kaldı. Sabah saatleri ilerleyince ben, unutmaya çabaladım. Konuyu değiştirip önceki gün okumaya başladığım Poe'nun öykülerinden söz etmeye kalktım. O bunları okumamıştı, birini, müthiş korkutan "Dedikoducu"yu anlattım ona. Ama öyküyü ona anlatarak kendimi bu korkudan kurtarmaya çabalarken, söz konusu kişilerin boş yerlerine her göz atışımda korkumun giderek büyüdüğünü hissetmeye başladım; sonunda Fräulein Reichmann "Korkudan başım dönüyor," dedi.

O anda Profesör Frei heyetiyle birlikte (genellikle iki kişi olurdu yanında ama bu kez dört asistanı vardı) laboratuvarda belirdi. Yakınına gitmemiz için belli belirsiz bir işaret yaptı, laboratuvardaki herkes karşısına dikilinceye dek bekledi ve sonra "Çok üzücü bir şey oldu," dedi. "Size bildirmem gerek. Herr Backenroth dün gece siyanürle kendini zehirledi." Orada bir süre durdu. Sonra başını iki yana sallayarak "Çok yalnızlık çekiyordu herhalde. Hiçbiriniz bir şey fark etmediniz mi?" Profesör Frei, kimseden bir yanıt almadı. Haber buna elvermeyecek ölçüde korkunçtu; odada, kendini suçlu hissetmeyen tek kişi yoktu, hiç kimse yardımcı olmamıştı. Evet, hiç kimse bir girişimde bulunmamıştı.

Profesör ardındakilerle birlikte odadan çıkar çıkmaz Fräulein Reichmann kendini tutamadı ve kardeşini yitirmişçesine hıçkıra hıçkıra

ağlamaya başladı. Kardeşi yoktu, şimdi Backenroth onun kardeşi olmuştu. Aramızda da bir şeylerin olduğunu fark ettim; ama yirmi bir yaşında bir gencin ölümüne kıyasla bunun pek önemi yoktu. Ayrıca tıpkı Eva gibi ben de genç adamın garip varlığını kendi konuşmalarınıza alet etmekle onu sömürdüğümüzü biliyordum. Aylarca aramızda durmuştu bu delikanlı, onun güzelliği bizi heyecanlandırmıştı; o bizim, kendisinden de kendimizden de gizli tuttuğumuz sırrımızdı. İkimiz de konuşmamıştık onunla, ne Eva, ne de ben; bu suskunluğu haklı çıkarmak için uydurduğumuz bahaneler ne saçmaydı! Dostluğumuz, içimize giren suçluluk duygusuyla sarsıldı. Kendimi asla bağışlamadım, onu da bağışlamadım. Bugün, belleğimde onun tümcelerini, garip vurguları içimi kaynatan tümcelerini yeniden işitirken, öfke duyuyorum, ve genci kurtaracak olan tek şeyi yapamadığımı, bunu başaramadığımı biliyorum: Eva'yla oynayacağıma, o genci sevmesi için yüreklendirmeliydim onu.

İsyancılar

LABORATUVARDA pek seyrek konuşan bir başka öğrenci vardı. Ama onun sessizliği Almanca bilmemesinden kaynaklanmıyordu. Kırsal kesimden, sanırım Kuzey Avusturya'da bir köyden gelmeydi; utangaç ve aç bir görünümü vardı. Hep sırtında gördüğümüz kötü giysiler, üzerine büyük geliyordu; belki bir başkası vermişti bunları ona. Ya da belki kentte yaşamaya başladığından beri kilo vermişti, çünkü nerdeyse yiyecek hiç bir şeyi yoktu. *Bunun* saçları parlamıyordu; solgun, hasta görünümlü yüzüne uyan bir donuklukta, bezgin, kızıl saçları vardı. Adı Hund'du (köpek), ama ağzını hiç açmayan garip bir *hund*du bu. Kimsenin günaydınını bile yanıtladığı görülmemişti.Verilen bir selamı dikkate almışsa, genellikle uzaklara bakarak dalgın dalgın başıyla karşılık vermekle yetinirdi. Kimseden yardım istemez, kimseden hiçbir şey ödünç almaz, asla bir şey sormazdı. Ondan yana baktığımda, yere yığıldı yığılacak, diye düşünürdüm. Hiç becerikli değildi, yaptığı analizler saatlerce sürerdi. Ama hareketleri öylesine kısa, öylesine ölçülüydü ki, ne büyük güçlük çektiğini anlayamazdınız. İşin kolayına kaçmazdı; şöyle bir hazırlanır, işine kendini kaptırır ve başlar başlamaz bitirirdi.

Bir gün, önünde sarılıp sarmalanmış bir sandviç buldu; kimse görmeden biri onu oraya koymuştu. Yufka yürekli Fräulein Reichmann'dan kuşkulandım ben. Hund paketi açtı, içindekini gördü, gene sardı ve tek tek dolaştırdı. Herkese gösteriyor, ve nefretle, "Bu sizin mi?" diye soruyordu. Sormadık kimseyi bırakmadı; ilk kez laboratuvarda herkesle konuşuyordu, ama hep aynı üç sözcüğü yineliyordu. Kimse sahip çıkmadı pakete. Sonuncuya sorusunu sorup da son "Hayır," yanıtını aldıktan sonra küçük paketi havaya kaldırdı ve "Karnı aç olan var mı?" diye sordu. "Bunu çöp sepetine atıyorum!" En azından bu yersiz davranışı yaptığından kuşkulanılmasın diye kimse yanıt vermedi. Hund, büyük bir öfkeyle —birden güçlü kuvvetli kesilivermişti— küçük paketi çöp sepetine fırlattı. "Yazık," deme cesareti gösteren birkaç hafif ses duyulduğundaysa, "Çöpten alsanıza!" diye tısladı. Hiç kimse ondan bu kadar kararlı, bu kadar becerikli olmasını beklemiyordu. Hund böylece saygınlık kazandı, yardım amacıyla verilen armağan boşa gitmemişti.

Birkaç gün sonra laboratuvara elinde küçük bir paketle geldi, o sandviçin konuldu yere koydu. O uzun ve gereksiz işlemleriyle oyalanırken paket öyle açılmadan durdu orda. İçinde ne olduğunu merak eden tek kişi ben değildim. Ama merakım uzun sürmedi, kendi sandviçini getirdi, gösteriş yapıyor diye düşündüm; içinde köşeli birşey var gibiydi. Derken Hund paketi aldı, yanıma geldi, şöyle bir sallayarak "Bak!" dedi, "Resim!" Bu sözler buyruk gibi çıkmıştı ağzından, bunda da bir sakınca yoktu. Kimse ondan bir şey göstermesini beklemiyordu. Hiç kimseyle hiç bir ilişki içinde bulunmadığını bildiklerinden herkes şimdi bu garip çocuğun bir şey sunduğunu görünce şaşırmışlardı. Hepsi benim yerime hücum etti ve Hund'un etrafında bir yarım daire oluşturdular. O, böyle olayları sık sık yaşarmışçasına, herkes toplanıncaya dek sessiz sakin bekledi. Sonra paketi açtı ve resimleri bir bir havaya kaldırıp göstermeye başladı; harikulade güzel resimlerdi bunlar — kuşlar, manzaralar, ağaçlar, insanlar, nesneler, hepsi birer sanat eseriydi.

Böylece Hund, yoksul, aç bir sefilden, parasını bu tutkusu uğruna harcayan tutkulu bir fotoğrafçıya dönüştü. Bu nedenle böylesine kötü giyiniyor, bu nedenle aç dolaşıyordu. Övgü çığlıklarını yeni resimleri havaya tutmakla yanıtladı; düzinelerce resim vardı; bu ilk seferinde elli ya da altmış resim getirmiş olsa gerekti. Bunlardaki zıtlık şaşırtıcıydı; resimlerden birkaçı birbirine benziyordu, sonra birden farklı bir şey ortaya

çıkıyordu. Böylece bizi kendi etkisi altına aldı. Sonra kızlardan biri, "Ama Herr Hund, siz bir sanatçısınız!" dedi hayretle, inanarak söylüyordu üstelik. Hund, gülümsedi ona ama bir şey söylemedi. Sanatçı sözcüğünün gırtlağından kayıp gittiğini gözünüzle görebilirdiniz; hiçbir yiyecek ya da içecek bu kadar lezzetli olamazdı. Gösteri sona erdiğinde hepimiz üzüldük. Aynı kız, "Konularınızı nasıl seçiyorsunuz, Herr Hund?" diye sordu. Sorusu, tıpkı daha önceki şaşkınlığı gibi ciddiydi. Hund, gururlu ama kısa bir yanıt verdi: "Tecrübe." Deyim meraklısı biri hemen yanıtı yapıştırdı: "İşleyen demir ışıldar!" Ama kimse gülmedi.

Hund, bir ustaydı, sanatı uğruna her şeyi feda ediyordu. Yemek önemli değildi, yeter ki fotoğraf çekebilsin. Kimyaya karşı bile pek ilgili görünmüyordu. Bir iki ay geçmeden yeni bir paketle çıkageldi. Öğrenciler hemen etrafına toplandılar. Merakla koşuşuyorlardı. Resimler, tıpkı ilk seferki gibi çeşit çeşitti. Artık herkes Hund'un laboratuvardan içeri girip yeni fotoğraflarla biz izleyicilerini hayretler içinde bırakmasını bekliyordu, bu fakültedeki varlık nedeni buydu onun.

Hund'un bu ikinci gösterisinden kısa bir süre sonra laboratuvara herkesin dikkatini çeken biri geldi: Cüce Franz Sieghart. Oranları yerli yerindeydi, bedeninde her şey normaldi ama kırılgan bir görünümü vardı. Masa ona çok yüksek geliyordu, bu nedenle aygıtlarını yere yerleştirirdi. Küçük cüce parmaklarıyla hepimizden önce bitirirdi deneyleri. orada aşağılarda kaynatır damıtırken, işine kendini kaptırmış bir halde, durmadan, yorulmadan çalışıyor, çatlak sesiyle "büyük bir insan"ın yapabileceği bütün deneyleri yaptığına, hatta onlardan daha fazlasını bile bildiğine bizi inandırmaya çabalıyordu. Avusturya ordusunda deniz albayı olan, hepimizden de uzun boylu, bir seksen dokuz boyundaki ağabeyinin izne geleceğini açıkladı bir gün. Birbirlerine bir kabuktaki iki bezelye tanesi kadar benziyorlardı; ikisini ayırmak olanaksızdı. Ağabeyi üniformalarıyla çıkageldiğinde, hangisinin kimyager, hangisinin subay oluğunu anlayamayacaktık. Biz, Sieghart'ın söylediklerine bayağı inanırdık; her şeyin doğrusunu bilirdi o; sözcüklerinde insanı kıskandıracak bir inandırıcı güç yüklüydü; ama bu kardeşin varlığından kuşku duyuyorduk.

"Bir altmış beş falan olsa neyse," diyordu Fräulein Reichmann, "ama bir seksen dokuz! İnsaf! İnanmıyorum. Hem neden buraya üniformalarıyla gelsin?" Sieghart, yerde birkaç saat oyalandıktan sonra herkesin saygısını

kazanmayı başarmıştı; daha ilk analizinin sonuçlarıyla da asistanları müthiş etkilemişti. Bu biraz sıkıcı çalışmaları normalden daha çabuk tamamlıyordu; hızı, parmaklarındaki ustalığa ayak uyduruyordu. Ama ağabeyinin ziyaretini önceden bize haber vermesi yanlış olmuştu. Bekledik, durduk. Elbet kimse Sieghart'a bunu anımsatacak kadar düşüncesizlik etmiyordu; ama o, düşüncelerimizi okuyor görünüyordu; çünkü zaman zaman durup dururken ağabeyi hakkında bir şeyler söylüyordu. "Bu hafta gelemez. Orduda işler sıkıdır. Siz burada ne kadar rahat olduğunuzun farkında değilsiniz! Ağabeyimin orduya girdiğine pişman olduğu bile oluyor. Ama bunu itiraf etmiyor. Zaten o boyla başka ne yapabilirdi ki!" Ağabeyinin boyunun yüksekliği konusundaki güçlükleri çeşitli kılıklarda ortaya çıkıyordu. Aslında, Franz Sieghart ona acıyordu, ama saygısı sonsuzdu ve daha bu genç yaşında albaylığa yükseldiği için ona ancak hayran olunabilirdi.

Ama zamanla bu konu sıktı, ve artık kimse onu dinlememeye başladı. Ağabey sözü açıldığı anda herkes kulaklarını tıkadı. Sieghart, insanlara kendini dinletmeye alışıktı, çevresinde bir duvar örüldüğünü hissettiği anda boy posla ilgili konuyu değiştirdi. Yalnız ağabey değil, kızlar da vardı. Sieghart'ın tanıdığı bütün kızlar ağabey kadar dev boyutlu olmasa da doğal ölçülerdeydiler. Ama burada önemli olan yükseklik değil, çeşit ve miktardı. Açık saçık konuştuğu yoktu, kızların görünüşüyle ilgili ince ayrıntıları olur olmaz anlatıyor değildi, o bir centilmendi her şeyden önce, kızlarının hepsini de teker teker korumasını bilirdi. Adlarını hiç söylemezdi. Ama bunları birbirinden ayırmak, ve herkesin kimden söz ettiğini anlamasını sağlamak amacıyla onları numaralamıştı, konuşmasına önce kızın numarasını söyleyerek başlardı. "3 numaralı kız arkadaşım beni ekti. Mesaiye kalacakmış. N'apayım, ben de 4 numarayla sinemaya gideceğim."

Hepsinin de fotoğrafı vardı onda, öyle söylüyordu. Tek tek hepsinin resmini çekmişti. Kızların en hoşlandığı da buydu zaten, resimlerini çeksin diye can atarlardı. Her buluşmada sordukları ilk soru şuydu: "Şey, bugün birkaç resmimi çeker misin, ha?"

"Sabırlı olun, sabırlı olun," diyordu o da bunun üzerine. "Her şeyin bir yeri ve zamanı vardır. Sırası gelince çekeriz elbet." Herkes de çıplak resim istiyordu. Çıplak, ama usturupluydu çektiği resimler. Yüzlerini kapayarak bize gösterecekti bir gün. Öyle diyordu. Yoksa onlara say-

gısızlık etmiş olurdu. Birkaçını gösterecekti bize. Bir gün, koca bir deste getirecekti. Baştan sona çıplak kız resimlerinden oluşan bir deste. Ama acelesi yoktu. Sabırlı olmalıydık. Bir kere gösterdi mi, herkes peşine düşecek, "Sieghart, çıplak resim var mı yanında?" diye askıntı olacaklardı. Hem, işi gücü kızlarla uğraşmak değildi ya. Beklemesini bilmeliydik. Zamanı gelince, kız öğrencilerden bir kenara çekilmelerini isteyecek, bize bütün resimleri bir bir gösterecekti; bu onların masum gözlerine uygun bir görünüm değildi çünkü. Erkeklere mahsustu. Ama unutmamalıydık, yalnızca usturuplu, terbiyeli resimler çekerdi.

Sieghart, laboratuvarda merak uyandırmayı çok iyi becerirdi. İyice bağlanmış bir ayakkabı kutusu getirdi laboratuvara bir gün ve o an için dolabına kilitledi. Ama gizleme yeri içine sinmedi; kutuyu çıkardı, düşündü düşündü, "Gene de en iyisi buraya koymak," dedi, gene koydu, gene çıkardı ve "Dikkatli olmalıyım," dedi. "Aslında size söylememeliydim. İçi çıplak resim dolu. Ama içinizde hırsız yoktur nasıl olsa." Kutuyu gözümüzün önünde dolaba sokup çıkarmak, evirip çevirip gene yerine koymak için durmadan yeni bahaneler buluyordu. "Haberim olmadan açmak yok. Zaten çözemezsiniz, nasıl bağladığımı bir ben biliyorum. Küçücük bir şey göreyim, hemen kutuyu eve götürürüm, resimleri de düşünüzde görürsünüz! Duydunuz mu?" Sesinde bir tehdit tonu vardı, gerçekten de tehditti bu, çünkü herkes, kutunun içinde çıplak resim bulunduğuna inanıyordu. Bizim terbiyeli ve iffetli Fräulein Reichmann'ımız istediği kadar "Bakın Herr Sieghart, ayakkabı kutunuz kimseyi ilgilendirmiyor," desindi. Sieghart buna "Ha! Ha!" ünlemiyle yanıt verirken, odadaki bütün erkeklere göz kırpıyordu. Birkaç kişi göz kırparak karşılık veriyordu, ama herkes neden kutunun içindekileri görmeye can attığını biliyordu.

Sieghart, bizi haftalarca diken üstünde tuttu. Aramızda usta bir fotoğrafçının bulunduğunu duymuştu, Hund'un konularını bütün ayrıntılarıyla anlatmamızı istedi. Sonra yüzünü yamulttu ve "Modası geçmiş!" diye ünledi. "O günler geçti! Eskiden vardı böyle fotoğrafçılar. Gerçi yanlış anlamayın, doğaya karşı değilim. Ama herkes doğa resmi çekebilir. Kapıdan çık, klik, klik, işte sana bir düzine resim. İşte buna modası geçmiş diyorum ben. Bundan kolay ne var! Ama benim kızlarım ağaçta bitmiyor, onları arayıp bulman gerek. Sonra biraz kur yapman gerek. Bakın, yazın durum o kadar fena değil. Ama kışın, onları ısıtmak

zorundasınız. Yoksa hayır deyip kestirip atarlar. Bende tecrübe var tabii. Kimse beni geri çevirmez. Bütün kızlar izin verir resimlerini çekmeme. Şimdi diyeceksiniz ki, sen ufarak olduğundan seni çocuk yerine koyuyorlar. Hayır! Hiç de değil. Ne mal olduğumu gösteriyorum onlara. Ben de tıpkı bütün diğer erkekler gibi erkeğim, bunu kanıtlıyorum onlara. Önce fotoğraf makinesinin karşısında zafere ulaşıyorlar —nasıl *kabardıklarını* bir görseniz!— sonra da birer resim alıyorlar! Herkese yalnızca *bir tek* resim! O da iyi çıkmışsa yani. Hiçbir şey almıyorum bundan. Ama buna kafa derler. Eğer kız birden fazla kopya isterse, parasını bastırmak zorunda. Bazıları erkek arkadaşlarına vermek için fazladan kopya istiyorlar da. Eh, bereket versin, bunda bir kötülük yok, para paradır yani."

Bu açıklama, Sieghart'ın çok sayıda arkadaşının olması olgusuna ışık tutuyordu. "Arkadaşlık" kızın kişisel fotoğrafçısı olmak anlamına geliyordu. Ama bu nokta daha fazla açıklığa kavuşmuyor, bu kadarla kalıyordu; bu amaçla kendine özgü bir tümceyle noktalıyordu konuşmasını: "Hayır, daha fazla sormayın. İnsaf denen bir şey var! İnsan ağzını sıkı tutmalıdır! Ağzı sıkılık benim için bir onur meselesidir. Kız arkadaşlarım bunu bilirler. Ben onları nasıl tanıyorsam, onlar da beni iyi tanır!"

Bir sabah üniformalar içinde bir dev kapıda belirdi ve Franz Sieghart'ı görmek istediğini söyledi. Kafamızı kızların resimlerine öyle bir takmıştık ki, ağabey konusunu tümüyle unutmuştuk. Şimdi bedeni, üzeri Franz Sieghart'ın —tıpkı maskeyi andıran— yüzüyle kaplı küçücük bir kafayla son bulan uzun boylu albaya şaşkın şaşkın bakıyorduk. Biri, cücenin çalıştığı yeri gösterdi. Franz, yere diz çökmüş, elindeki küçük alevli Bunseni, alkol imbiğinin altına yalapşap yerleştirmeye çalışıyordu. Ağabeyinin üniformalı bacaklarını görünce fırlayıp ayağa kalktı ve gakladı: "Selâm! Hoşgeldin! Nicel Analiz Kimya Laboratuvarı seni selamlar. Gel, arkadaşlarımla tanıştırayım seni. Önce bayanlar. Hadi canım, utanma. Burda herkes tanıyor seni!" Albayın yüzü kızardı. "Utangaçtır," diye açıkladı cüce. "Çıplak kadın resimleri peşinde koşmak onun harcı değil!"

Bu sözler, ağabeyi büsbütün utandırdı. Cüce resimlerden söz ettiğinde, bizim kızlardan birini selâmlamak üzere önünde eğilmeye çabalıyordu. Bedeni daha selâmını tamamlamadan dikiliverdi, yüzü kiremit gibi kırmızıydı — bizim cücede böyle bir renk asla göremezdiniz. İşte şimdi

iki kardeşin yüzü rahatça birbirinden ayırt edilebiliyordu. "Sıkılma" dedi küçük olanı. "Ben seni şimdi rahatlatırım. Öyle kibar ki, şaşarsınız. Her şey olması gerektiği gibi, kaymak gibi olacak ona göre, her an teftişte bir asker gibi görüyor kendini. Bak, bu Yunanlı bayan, bu da Rus bayan. Hah! İşte sana Viyanalı bir kız, Fräulein Fröhlich (neşeli). Adı gibi güleçtir hep, kimsenin gıdıklamasına da gerek yok ha. Ama Rus bayan böyle şakalardan hoşlanmaz. Baldırlarını gıdıklamaya cesaret eden adamı mumla arasan bulamazsın, ölçülerim uygun ama ben bile yanaşamam bu işe." Fräulein Reichman yüzünü astı ve başını çevirdi. Albay, kardeşinin saygısızlığına üzüldüğünü dile getirmek üzere hafifçe omuzunu kıstı; bu arada cüce, albayın Fräulein Reichmann'ın çekingenliğinden hoşlandığını fark etmişti. "Hoş bir hanımdır," dedi. "Gayetle okumuş biridir, çok iyi bir aileden gelir. Ama hiç umutlanma. Ne diyorsun? Her erkek bir yudum tatmak ister ondan. Ama kendine hakim ol. Toparlan lütfen. Bir subay olarak kendini tutma alışkanlığın vardır ne de olsa."

Sonra sıra bize geldi. Cüce, ağabeyinin yakasını kolay kolay bırakacağa benzemiyordu. Hepimiz tek tek takdim edildik. Herkes için uygun bir takılma yöntemi buluyordu cüce. Demek bizi çok büyük bir dikkatle gözlemlemişti, öyle anlaşılıyordu. Bizi takdim şekli, okul arkadaşlarına karşı düşünceli olmaktan çok iğneleyici olduğunu ele veriyordu gerçi ama, her şey öyle büyük bir hızla cereyan etti ki, kahkahalarla gülmekten başka bir şey yapamadık. Kırdı geçirdi bizi; sırada iki kişi kaldığında bile hâlâ herkes kasıklarını tuta tuta gülüyordu. İyi ki o gün laboratuvarda yoktu Hund. Daha ilk günden beri Sieghart'a gizlemediği bir nefretle yan yan bakıyordu Hund çünkü, çıplak resim konusu ortaya çıkmadan önce bile böyleydi duyguları. Sanki Sieghart'ı gördüğü anda, cücenin heveskâr etkinlikleri sonucu başına bir felaket geleceğini sezmişti Hund. Sieghart, Hund'un ne tür resimler çektiğini sağa sola sormuştu gerçi ama, hiç onunla doğrudan doğruya konuşmamıştı, resimleri küçümsediğiniyse hiçbir zaman gizlemiş değildi. Ama şimdi, Hund burada olsaydı, Sieghart hem onun adını söyleyecek, hem de onun hakkında iğneleyici sözler edecekti, çünkü ağabeyini herkese, yeraltında yaşar havasında dolaşan, bizim köyün delisi dediğimiz Wundel'e bile takdim etmişti. Bu durumda Hund için de mutlaka bir şeyler söyleyecekti; Hund da hassas biri olduğundan, korkunç bir sonuç ortaya çıkabilirdi. Aslında takdim töreni öyle pek uzun sürmedi. Tıpkı ağabey

gibi hepimiz Sieghart'ın cebindeydik. Sırayla birimizi cebinden çıkarıyor; ağzının payını verdikten sonra, bir kenara atıyordu. Ama ağabey, yağmurdan kaçarken doluya tutulmuş, kızartma tavasından zıplayıp ateşin içine düşmüştü. Ona saplanan iğneler, hepimize saplananların toplam sayısı kadardı. Neden böyle üniformalara büründüğünü anlamaya başlıyordum. Cücenin egemen tavırlarından ve sonsuz alaycılığından kaçarak orduya sığınmıştı. Hiç değilse beklediği buyrukları duyacaktı orada, küçüğün ani patlamalarından korkmayacaktı artık burada. Albayın neden buraya uğradığını meraketmeye başladım. Kardeşinin nasıl davranacağını biliyor olsa gerekti. Bile bile neden gelmişti? Sorum, albay gittikten hemen sonra yanıtlandı.

"Cesaretin varsa gel de bir bak kimya laboratuvarına dedim ona. Burada insanlar ordudaki gibi uslu uslu oturmazlar, çalışırken konuşabilirsin. ama o, hep insanların çalışırken sessiz durduğunu sanıyor. Herkes tıpkı askere alınmış toy delikanlı gibi çenesini kapatacak. Ne kadar asıldım gelmesi için, bilemezsiniz! 'Ödlek!' dedim ona, 'Korkuyorsun da ondan gelemiyorsun,' dedim. 'Gerçek yaşamın ne olduğunu bilmiyorsun. Orduda hepiniz tarihsel birer sınır taşı gibi koruma altındasınız. Size hiçbir şey olamaz. Savaş geçmişte kaldı. Bundan sonra da bir daha asla savaş olmayacak' dedim. Ordu bize neden gerekli? Hayattan korkan ödlekler için gerekli. Adam bir seksen dokuz boyunda ve kimyadan korkuyor! Kızların önünde kıpkırmızı kesiliyor. Odada beş kız var burda, adam beş kez kızarıyor. Yani ben şimdi benim sekiz—şu anda sekiz kızım var—kız önünde boyuna kızaracak mıyım? Bu arada bizim burdaki hanım öğrencilerimizden söz etmiştim ona. Özellikle de o güzel Rus hanımdan. Tam sana göre dedim. Sağa bakmaz, sola bakmaz, ama korkaklıktan değil, terbiyesinden, eğitiminden geliyor bu! Neyse, korkuyordu işte. Ama sonunda geldi ya. İşte, adamı gördünüz. Bir seksen dokuz — insan bu kadar uzun boylu bir ağabeyi olduğuna utanacak nerdeyse. Korkak fare! Benden korkuyor! Çocukken öyle korkardı ki, beni görünce ağlardı, bağırırdı. Şimdi korkusunu öyle çok göstermiyor, ama hâlâ korkuyor benden. Fark ettiniz mi? Benden korkuyor! Korkak fare! Albay korkuyor. Şu hale bak! Gel de gülme. Bak, ben korkuyor muyum? Benden öğreneceği çok şey var."

Sesinin yüksek olması nedeniyle Sieghart'ın böbürlenme söylevleri bazen rahatsız edici boyutlara varırdı, ama o işine bakardı. Bir yandan

konuşur, bir yandan da paldır küldür analizlerini yapardı; göz ucuyla da köy delisini andıran, yamuk eliyle önlüğünün sağ cebine tıktığı minik bir kavanozla sırıta sırıta, yan yan yürüyerek odada dolaşan dolandırıcı Wundel'i izlerdi. Wundel, hiç beklenmedik anlarda birinin başında biter, yakaran gözlerini yüzünüze yaklaştırarak, "Arkadaşım," derdi, "Bu nedir biliyor musunuz? Orman orman kokuyor." Kapağı açık kavanozu burnunuza tutardı, içinize çeker, derin derin koklar, maddeye bakar, ve "Biliyorum elbet," derdiniz. "Ben hazırladım onu." Ya da, "Hayır, bilmiyorum," derdiniz. Yanıtınız birincisiyse, Wundel bunu nasıl hazırladığınızı öğrenmek isterdi. İçine koyduğunuz maddelerin ölçülerini ve hesapları içeren defterinizi ödünç ister, siz de şaşkın şaşkın, bir an için verirdiniz. O, gizlice sonuçlarıkopya eder, sonra da sonucu önceden bilen birinin güveniyle deneyleri yapardı.

Hile yaptığını herkes biliyordu, ama kimse ele vermiyordu. Kimsenin kendisi hakkında her şeyi öğrenmesine ortam hazırlamazdı. Aygıtlarını hazırlayıp tüplerini kaynatmaya, sonra da dudaklarını büke büke tartmaya başladığında, herkes onun deneylerini yaptığını ve çeşitli kaynaklardan dilendiği rakamlarla sağlama yaptığını sanırdı. Bütün bu çalışma işlemlerinin baştan sona düzmece olduğunu, yalnızca *numaradan* deney yaptığını bilseydik onu böyle durmadan desteklemekten sakınırdık kuşkusuz. Hiçbir öğrenciye iki kez gitmezdi. Daha önce kullandıklarından uzak duracak şekilde zig-zaglar çizerdi laboratuvarda. Birkaç haftada bir kez onu böyle oradan oraya yan yan dolaşırken görmenize karşın, önlemli bir şekilde yaptığı araştırmalar konusunda kesin bir bilgi edinemezdiniz. İnsanların kendisini olduğundan küçük görmelerini sağlamak konusunda çok yetenekliydi. Bu gözleme suratlı sırıtkandan bu türden sistemli bir kurnazlığı kimse ummazdı.Yüzündeki maske tıpkı bir gözlemeyi andırıyordu gerçekten. Bir mantar toplayıcısınınkine benzeyen gözleri, hep yere bakıyordu; yakarmalı ölgün sesi bu surata nasıl uymuyorsa, sırıtması da öyle uymuyordu.

Gizli kapaklı işler yaptığından, hep yüksek sesle konuşan Sieghart'dan uzak duruyordu. Ama bu, Sieghart'ın onu bir mantar toplayıcı olarak görmesini ve böyle selamlamasını engelleyememişti. "Daha önce tanışmıştık Bay Arkadaş!" diye sesleniyordu ona Sieghart bas bas bağırarak. Bunun üzerine Wundel korkuyla kulak kesiliyordu. "Nerde karşılaştık, biliyor musun acaba? Uzun bir zaman geçti aradan elbet! Bil bakalım

nerde karşılaştık! Hatırlamıyor musun? Ben hiçbir şeyi unutmam. Bende fil belleği vardır."

Wundel, çaresizlik içinde, laboratuvardan yüzerek çıkmaya çalışırcasına kollarını sallamaya başlardı. Ama bunun bir yararı yoktu. Sieghart Wundel'in kanayan bir yarasını bulmuştu, üsteleyip duruyordu: "Eee, hâlâ aklına gelmedi mi? Mantar toplarken karşılaşmıştık! Başka nerde olacak? Ormanda. Seni hep mantar toplarken görüyorum. Ama hep yere bakıyorsun. Mantardan başka şey görmüyor gözün. Eh, elbet bu nedenle de sepetini mantarla dolduruyorsun her seferinde. Ben de öyle, ben de öyle, çünkü yere çok yakınım, görüyorsun. Kimin sepetinde daha çok mantar var, senin mi, benim mi? Bunu bilemiyorum işte. Ben insanlara da iyi bakarım. Burnum iyi koku alır. Bu benim fotoğrafçılığımdan geliyor. Şimdi sana mantar toplarken çektiğim resmini göstersem n'aparsın? Seni yakaladım yani." *Yakalamak* sözcüğü Wundel'in hoşuna gitmezdi, cücenin kaba gevezelikleri ona işkence gibi geliyordu. Sonraları, zigzaglarını daha dikkatli düzenleyerek ondan uzak durmak için elinden geleni yaptı. Her zaman başaramıyordu bunu. Sieghart onunla eğlenmekten hoşlanıyordu. Bir yanını yakalayıp da birini diline doladı mı, kolay kolay susmazdı. Ve, gerçekten de bir mantar uzmanı olan Wundel, cücenin baş kurbanlarından biriydi.

Ama bu bir takılmadan öte bir şey değildi. Aslında Wundel'den hoşlanıyordu. Belki de ondaki kurnazlığı sezmişti. Çünkü Wundel'e "köyün delisi" diye takılan oldu mu, Sieghart ciddi bir kararlılıkla, "Wundel?" diyordu. "Köyün delisi falan değil o. Yaptığını biliyor. Uykuda yakalayamaz kimse onu."

Ama gene de Sieghart, salt fotoğrafçı ününden dolayı kendisini silip süpürmek isteyen bu gence gözünü dikmiş bulunuyordu.

Umutlar vaat eden ayakkabı kutusu, hayli zamandır Sieghart'ın dolabında durmaktaydı artık. Zaman zaman kutuyu çıkarıyor, özenle evirip çeviriyordu; hattâ zaman zaman iplerini (kutu düğümlerle kaplıydı) çözmeye bile başlıyordu. Ama öğrenci arkadaşlardan biri bunu fark edip de kutuya doğru bir iki adım attığı anda Sieghart birden aklına bir şey gelmiş gibilerden duruyor ve, "Yok, bugün içimden gelmiyor kutuyu açmak," diyordu, "Siz bunu hak etmiş değilsiniz. Bu hakkı kazanmanız gerek, anlıyor musunuz!" İnsanın bu ayrıcalığı eldeetmek için ne yapması gerektiği konusunda bilgi vermiyordu. Sieghart, bir şey bekliyordu, ama

ne, bunu kimse bilmiyordu; cüceyse, laboratuvardaki ahmaklarla alay etmeyi ve bir iki düğüm çözerek ağızlarını sulandırmayı sürdürüyor, bununla yetiniyordu. Kutu hemen gene düğümlenip yerine kaldırılıyordu. "Aman canım! Bize ne! Belki de kutuda hiçbir şey yok!" türünden sözlere bana mısın demiyordu.

Derken bir gün, Hund, yeni bir paketle, bu kez çok kalın bir desteyle çıkageldi; ve paketi, tezgâhın üzerine attı. O böyle davranmazdı. Laboratuvarda çok kişiyi etkilemiş olan, böbürlenmeli havalarıyla çok kişiyi kendine bağlamış olan Sieghart'dan örnek alıyordu. Biraz durdu, ama önceden olduğu kadar uzun süre oyalanmadı. Sonra gene her zamankinden daha yüksek sesle: "Resim var! Kim görmek ister?" diye bağırdı.

"En başta ben!" diye gakladı cüce. Hemen Hund'un yanına geldi ve bekleme vaziyeti aldı. "Bekliyorum!" dedi, kışkırtıcı bir havayla, bu arada diğerleri de çok daha yavaş adımlarla gelerek Hund'un etrafında toplandılar. Bu kez elindeki işi bırakabilecek durumda olan herkes toplanmıştı. "En güzel yeri ben kaptım," dedi cüce. Neşeli bir hava yaratmak amacıyla söylemişti bunu ama nefret uyandırdı. Hund'un yanıtı da aynı ölçüde nefret doluydu: "Önümde dur, yoksa bu boyla hiçbir şey göremezsin."

"Önemli olan boy değil, resimler!" diye yanıtladı onu cüce. "Ah, ne heyecanlıyım. o bitirsin, ben de kendi koca kutumu açacağım. Çıplak genç kadın resimleriyle dolu benimki. Umarım çıplaklar üzerinde çalışmaya başlamadınız değerli arkadaşım; yazık etmiş olursunuz— doğaya bağlılığımız hâlâ sürüyor, değil mi? Pencereden bakan bir kedi yavrusu ya da rüzgarda savrulan gümüş renkli bir kavak? Geçen kış dağlarda çekilmiş bir kar manzarası? Etrafı mezarlıkla ve birkaç zavallı haçla çevrilmiş minik güzel bir köy kilisesi olsa çok hoşuma giderdi. Hem, ölüleri de anmış olurduk. Yoksa gübre yığını üzerinde bir horoz resmi mi göstereceksiniz — yani bize çer çöp göstereceksiniz demek istemiyorum bu sözlerimle değerli arkadaşım. Lütfen yanlış anlamayın. Yani gerçek bir gübre yığını üzerinde gerçek bir horoz demek istiyorum!"

"Çekip gitmezsen hiçbir şey göstermeyeceğim," dedi Hund. "Benim masamdan çekil. Yoksa kimseye bir şey göstermem."

"Bir şey göstermeyecekmiş! Ne olacak şimdi! Başka çarem kalmadı!" Cüce bağırıp duruyordu. "Bari ben size genç hanımlarımın çıplak re-

simlerini göstereyim! Gelin benim masaya arkadaşlar. Harika vakit geçireceksiniz. Zahmete değer benim resimler. Bununkiler gibi değil!"

Sieghart, arkadaşlardan ikisini kolundan yakaladı, var gücüyle sıkarak kendi masasının bulunduğu yere çekelemeye başladı. Diğerleri de onları izledi. Onca zamandır beklenen an, nihayet gelmişti. Hund'un kavgacı ispinozlarını kim ne yapsındı. Yalnızca bir kişi Hund'un yanında kaldı, bir diğeri de yarı yolu gittikten sonra kararsızlık içinde Hund'a döndü. "Git, git!" dedi Hund. "Ben bir şey gösterecek değilim. Oysa bugün özel bir şeyler getirmiştim. Haydi git, onun o adi kağıtlarına bak!"

Hund, kendisine sadık kalan tek kişiyi, belki de acıdığından dirseğiyle iteledi. Gene yerine dönüp, her zamanki gibi tümüyle yapayalnız kalıncaya dek rahat etmedi. Sieghart'ın gösterisini bozma yönünde bir çaba da harcamadı. Sanki onu küstah bir saldırıdan korumaya çabalıyormuş gibi sağ elini üzerine koyduğu paketinin önünde sessiz ve düşünceli bir halde dikildi kaldı.

Bu arada Sieghart, kendi ayakkabı kutusunun iplerini çözmekteydi. Şimşek hızıyla çalışıyordu; kutu açılmıştı bile; bir deste fotoğraf çıkarılmış, hiç de özel bir şey değilmişçesine masanın üzerine saçılmıştı bile.

"Buyrun baylar, buyrun, alın. Her zevke uygun hanım var burada, herkes kendine yeteri kadar hanım alabilir. Bir kişiye birkaç tane de düşebilir! Haydi, haydi, alçakgönüllülük numarası yapmayın, karıştırın! Herkes kendi özel haremini kurabilir. Ne oluyor ? Mutluluğa ulaşma cesaretini gösteren yok mu yani aranızda? Elinizden tutup ben mi götüreceğim sizi? Bu ne korkaklık baylar? Aklıma gelmezdi böyle olacağı. Düşünsenize, bütün bu hanımlar benim karşımda *canlı olarak* durdular! Birden atılıp deklanşöre bastım ben bunların karşısında. Öyle kararsız dikilip dursaydım da anında düğmeye basmasaydım ne olurdu, düşünebiliyor musunuz? Bu hanımlar ikinci bir kez soyunmaz! Giyin soyun, giyin soyun olmaz! Sonra benim hakkımda ne düşünürler! Ve şimdi, siz, anında resimlere dalmazsanız, sizin hakkınızda ne düşünecek bu hanımlar!"

En yakınındaki öğrencinin eline yapıştı ve eli, içine dalmak için can attığı harika bir dünyaya ulaşmaktan sakındığı için titriyormuş gibilerden sallaya sallaya resim yığınının üzerine çekti. Cüce, öğrencinin eline bir

düzine kadar resim sıkıştırdıktan sonra seslendi: "Sıradaki bay lütfen!" Bunun üzerine herkes kendi isteğiyle yanaştı, çok geçmeden bütün herkes ağzı açık ayran budalası gibi kendilerini gözlerimize sunma konusunda hiç de kösnül olmayan soyunuk kızlara bakmaktaydı. Bu iş, bütün izleyicilere biraz tehlikeli görünüyordu. İçeriye ansızın bir asistan ya da hatta peşinde heyetiyle profesör girerse ne olacaktı? Öte yanda bu resimlere ahlâksız denemezdi; böyle olsaydı, öğrencilerden bazıları diğerlerinin gözü önünde onları ellerine alma cesareti gösteremezdi. Yalnız bayan öğrencilerin bu işin dışında bırakılması yakışık almamıştı. Her kes, çalışma yeri pek uzakta olmayan (bu arada hiçbir şey duymuyormuş gibi davranarak havalara bakan) Fräulein Reichmann'a karşı kendini suçlu hissetti.

Hund'a gelince, onu herkes unutmuştu. Hâlâ odada olduğunun farkında bile değillerdi. Ansızın öğrencilerin ve resimlerin ortasında dikildi, tükürdü ve haykırdı: "Sürtükler! Adi sürtükler!" Sonra ortadan kayboldu. Ama hava artık değişmişti. Sieghart, hanım arkadaşları adına hakarete uğramış hissetti kendisini. Resimleri çabuk çabuk toplayarak, "Hanım arkadaşlarım bunu hak etmedi," dedi. Bilseydim hiçbir şey getirmezdim buraya. Hanımlar bunu öğrense, aramızdaki her şey biter. Baylar, sizden ağzınızı sıkı tutmanızı rica ediyorum. Laboratuvar dışında bu olaydan tek bir sözcük bile etmemelisiniz. Bu işin özrü olmaz, hep birlikte ayaklarına gitsek ve bir ağızdan bizi bağışlamalarını istesek, yalvarsak, yakarsak, faydası yok. Sus pus olacaksınız. Sır saklayacağınıza güvenebilirim, değil mi baylar? Burada hiçbir paket açılmadı, hiçbir hakarette bulunulmadı. Ben de bu konuda konuşmayacağım. Koca ağabeyime bile söylemeyeceğim."

Kızıl Saçlı Mormon

1926 yazını kardeşlerimle birlikte Goisern ile Hallstatt gölü arasında bir köy olan Sankt Agatha'da geçirdim. Eskiden atların nallandığı bir demirci dükkânı olan, geniş bir yemek salonu bulunan eski, sevimli bir otel bulduk. Yeni yetişmekte olan çocuklara uygun bir yer değildi burası. Ama tam yanında, çok daha küçük, daha yeni, Frau Banz adlı yaşlı bir

kadının işlettiği Agatha Nalevi denilen bir pansiyon vardı. Tıpkı üç dört masanın sığdığı yemek salonu gibi, odalar küçük ve sadeydi. İri yarı bir kadın olan mal sahibiyle aynı masada yemek yiyorduk; ciddi ve sert görünümlü olan bu hanımın, konuştuğunda pek de böyle olmadığı anlaşılıyordu, çünkü evli olmayan çiftlere karşı hiç de önyargılı davranmadığı ortaya çıktı.

Bizden başka müşteri olarak bir çift vardı: esmer, dağınık saçlı ve eski giysiler içinde, durmadan şakalar yapan orta yaşlı bir oyun yönetmeniyle, son derece genç, ince ve kendisinden çok daha uzun boylu, çekici sayılabilecek, sarışın, ve erkeğin hiç dinmeyen konuşmalarını hayranlıkla dinleyen sevgilisi. Erkek, her zaman her şeyi açıklıyordu; bilmediği yoktu, ayrıca da her şeyi herkesten iyi biliyordu. Ona zaman zaman karşı koyduğum için benimle konuşmaktan hoşlanıyordu. Önce söylediğimi dinliyor, hattâ ciddiye alıyormuş gibi görünüyordu. Ama sonra daha ağzını açar açmaz söylediğim her şeyi silip süpürüyor, alay ediyor, dalga geçiyor, tıslıyor, sanki sahnedeymiş gibi çeşit çeşit roller oynuyordu — konuşmasının sonunda da, mutlaka sevgilisi Affi'nin gözlerine uzun uzun bakarak noktalıyordu tümcesini. Kız, son sözü benim değil de *onun* söylemesinden daha doğal bir şey olmadığı görüşündeydi. Kendisi bir şey söylemeye kalkışmazdı ama gene de birkaç kez onu konuşturmaya çalıştım. Yönetmen beni yerle bir ettiği anda hiç beklenmedik bir şekilde fırlıyor ve söylediklerini çürütüyordum, *onun* iğneli yanıtından aşağı kalmayan sözleri oturtuyordum. Ancak Herr Brettschneider kötü niyetli biri değildi; Affi'nin herhangi bir başka erkeğin, ya da hattâ delikanlının fazla uzun bir konuşmasını dinlememesi yalnızca yönetmenin kızı güzellikle sahiplenmesinden kaynaklanıyordu. Frau Banz, ağzını açmadan dinlerdi; hiç taraf tutmaz, kimin görüşüne katıldığını yüzündeki minicik bir kımıltıyla bile ele vermezdi. Ama gene de, her şeyi harfi harfine, üstelik de inceliklerine dek anlayarak izlediğini biliyorduk.

Herr Brettschneider ve Affi, benimkinin bitişiğindeki küçük bir odada kalıyorlardı; duvarlar inceydi; bütün sesleri duyardım; ıslık çalmalar, şakalaşmalar, kıkırdamalar, ve sık sık doymuşluk ve mutluluk belirten hırıltılar gelirdi kulağıma. Belki Herr Brettschneider bazen uyurken dilini tutuyordu; ama bu olasılık doğru bile olsa, ben hiç fark etmedim, çünkü o saatlerde ben de uyuyor oluyordum.

Birbirine benzemeyen iki kişiden oluşan bu çifti merak etmemizde şaşılacak bir yan yoktu, çünkü bunlar, pansiyonda bizim dışımızdaki tek müşterilerdi.

Ne var ki, bu kez kafamı daha çok meşgul eden bir başka şey vardı: Kırlangıçlar. Sayısız kırlangıç vardı burada; o harika eski demirhanede yuvalanmışlardı. Defterlerime yazı yazmak üzere bahçedeki tahta masaya oturduğumda, tepeden, çok yakınımdan geçiyorlardı. Saatlerce izliyordum onları. Büyülenmiştim. Bazen, kardeşlerim gezmek istediklerinde, "Siz gidin," diyordum onlara, "ben size yetişirim, şurda bir yazıyı bitirmek üzereyim." Ama çok az yazıyordum. Daha çok kırlangıçları izliyordum, onlardan bir türlü kopamıyordum.

Sankt Agatha'da iki gün süren bir panayır düzenlenmişti; belleğimde en fazla yer eden bu olay oldu. Eski demirhanenin önündeki dev ıhlamur ağacının çevresine tezgâhlar kurulmuştu, ancak bunlar, ta bizim oturduğumuz eve dek uzanıyordu. Tam penceremin altında genç bir adam tezgâhına dağ gibi gömlekler yığmıştı. Satıcı gömlekleri çabuk, şiddetli bir hareketle alt-üst ediyor, eline bir gömlek, sonra bir ikincisini ya da üçüncüsünü alıyor, havada sallıyor ve fiyakalı bir hareketle gene bırakıyordu. Bu arada şöyle bağırıyordu:

"Bugün fark etmez amaan!
İster para ver ister saman!"

Bu sözleri inançla, ve sanki gömlekleri hiç umurunda değilmiş, hepsini de fırlatıp atmak istiyormuş gibisinden bir hareketle haykırıyordu. Köylü kadınlarsa atılmış gömleklerden kapmak üzere onun tezgâhına üşüşüyorlardı. Kadınların birkaçı, gömlekten anlarmış gibilerden kuşkuyla incelemeye koyuluyordu; bunun üzerine satıcı gömleği onların elinden kapıyor, sonra haydi al git dercesine, bedava vermek istiyormuşçasına gene kadınlara atıyordu. Bir gömleği kapıp da götürmeyen kadın yoktu; gömlek ellerine yapışıyordu sanki. Kadınlar paralarını verdiklerinde, satıcı parayı görmüyor sanırdınız. Paraları alıyor, ve çabucak dolan büyük bir kutunun içine fırlatıyordu. Gömlek yığınları kısa süre içinde eridi. Onu, başının tam üzerine rastlayan penceremden seyrediyordum; böylesine hızla gerçekleşen başka bir şey görmemiştim daha önce; bu arada hep onun bağrışlarını duyuyordum.

"Bugün fark etmez amaan!
İster para ver ister saman!"

Sözlerindeki anlamsızlığın çiftçi kadınları etkilediğini fark ettim; paralarını çıkarıp verirken, nerdeyse saymadan, saymaya değmeyecek bir miktar veriyormuş gibiydiler. Gömleklerin hepsi ansızın bitiverdi. Tezgâh bomboştu. Satıcı sağ kolunu kaldırdı, "Bir dakika bekleyin! diye haykırdı ve karton para kutusuyla birlikte köşeyi dönüp kayboldu. Nereye gittiğini göremedim; artık satış bitti diye düşündüm, pencerenin önünden ayrıldım. Ama daha küçücük odamın kapısına varmamıştım ki aynı ses, bu kez —bu eğer mümkünse elbet— eskisinden daha yüksek bir haykırış halinde kulaklarıma çarptı:

"Bugün fark etmez amaaaan....

Gömlek yığınları gene tezgâhın üzerindeydi. Acı bir sırıtmayla onları eline alıyor, çöpe atarcasına gene tezgâha fırlatıyordu. Çiftçilerin eşleri, dört bir yandan geliyor ve onun tuzağına düşüyorlardı.

Büyük bir panayır değildi. Tezgâhlar arasından geçerken dönüp dönüp onunkine bakıyordum. O da beni fark ediyordu; daha ben camdayken görmüş oluyordu zaten. Tezgâhında yalnız olduğu nadir anlardan birinde öğrenci olup olmadığımı sordu. Sorusu beni şaşırtmadı, kendisi de öğrenciye benziyordu, ve daha ben yanıt vermeden Viyana Üniversitesi öğrenci belgesini çıkarıp burnumun dibine tuttu. Hukuk fakültesi dördüncü yarıyıl öğrencisiydi ve yaşamını fuarlarda çalışarak kazanıyodu. "Ne kadar kolay olduğunu görüyorsun," dedi. "Satamayacağım şey yok aslında. Ama en iyisi gömlek satmak. Bu ahmak köylüler bedava veriyorsun sanıyorlar." Kurbanlarını horgörüyordu. Bir hafta sonra diyordu, gömlekler liğme liğme olur, dört beş kez giyebilirsin ancak, ama sonra... Umurunda değildi. Onlar işin aslını anlayıncaya dek kendisi bin mil ötede olacaktı.

"Peki ya gelecek yıl?" diye sordum.

"Gelecek yıl! Gelecek yıl!" Sorum onu şaşkına çevirmişti. " Gelecek yıl kim öle kim kala! Ben bambaşka bir yerde olurum gelecek yıl. Buraya döneceğimi mi sanıyorsun? Gözüme baksana sen. Sen gene gelecek misin peki? Sen de gelmeyeceksin. Sen sıkıldığın için gelmeyeceksin, bense

bu gömlekler yüzünden gelmeyeceğim." Kırlangıçları düşündüm, onlar için geleceğimi düşündüm, ama ona bundan hiç söz etmemeye karar verdim; sonunda o haklı çıktı.

Fuarda çeşit çeşit görülecek şey vardı, ama yalnızca bir kişiyle, kızıl saçlı tahta bacaklı bir adamla dost oldum. Tavernanın basamaklarında oturuyordu o; yanına koltuk değneğini uzatmıştı, tahta bacağı da önünde uzanmış duruyordu. Burada ne yapıyor acaba diye sordum kendi kendime; dileneceği aklımdan geçmemişti. Derken gelip geçenlerin arada bir eline bozuk para sıkıştırdığını, onunsa hiç küçülmeksizin "Çok teşekkür ederim," dediğini fark ettim. Nereli olduğunu sormak isterdim kendisine. Başındaki saçlardan da kırmızıymış gibi görünen görkemli sakalıyla başka ülkeden gelmişe benziyordu. "Çok teşekkür ederim," sözleri Avusturya aksanını yansıtıyordu. Sanki anlamamışım gibi, ona, bir dilenciye ne yaptığını sormaya utandım. Şimdilik ona bir şey vermedim, daha sonra eksiğimi kapatacaktım. Nereli olduğunu sorduğumda, sorumda ve sesimde aşağılayıcı bir hava yoktu sanıyorum. Ama o, ne bir kent adı söyledi, ne de bir ülke adı. Bunun yerine, beni çok şaşırtan bir yanıt verdi: "Ben Mormon'um."

Avrupa'da Mormonlar'ın olduğunu bilmiyordum. Ama belki de Amerika'ya gitmiş ve orada Mormonlar arasında yaşamıştı. "Ne kadar kaldınız Amerika'da?" diye sordum.

"Oraya ayağımı basmadım!" Yanıtının beni şaşırtacağını biliyordu, bu nedenle Avrupa'da, hatta Avusturya'da sayıları pek de az olmayan Mormonlar konusunda beni biraz aydınlatmaya kalkmadan önce biraz durdu. Toplantılar yapıyorlar, diyordu, hep birbirleriyle ilişki içindeydiler. Gazetelerini gösterebilirdi bana. İşine engel oluyormuşum gibi geldi. Tavernaya girip çıkan insanları gözleriyle izliyordu bir yandan. Yanından ayrıldım, sonra geleceğimi söyledim. Ancak daha sonra baktım, orada yoktu, nasıl olmuştu da gittiğini görmemiştim? O koca tahta bacağı, koltuk değneği ve kıpkızıl haliyle onu gözden kaçırmak olanaksızdı.

Tavernaya girdim; iğne atılsa yere düşmezdi. Azıcık bakındım, büyük ön salonda ansızın gördüm onu, kocaman bir masanın başında, kalabalığın arasında oturuyordu, önünde saçının renginde küçük bir bardak şarap vardı. Yalnız görünüyordu; onunla kimse konuşmuyordu, ya da belki o kimseyle konuşmuyordu. Onu, az önce kendilerinden para dilenmekte

olduğu diğer müşterilerle bir arada görmek garipti. Bundan rahatsız olmuşa benzemiyordu. Sakin sakin ve dimdik oturuyordu orada; belki onunla yanındaki arasında, herhangi iki kişi arasındakinden fazla yer vardı. Alev alev saçları ve özellikle de bıyığıyla diğerlerinden hemen ayrılıyordu. Onunla daha önce konuşmuş olmasaydım bile, bu masada hemen fark edeceğim tek kişi oydu. Hırçın bir görünümü vardı, ama kimse onunla tartışıyor değildi. Beni fark ettiği anda, elini dostça salladı ve yanına davet etti. Bana yer açmak için pek fazla kımıldamasına gerek yoktu; birisinin az önce kalkıp gitmiş olması nedeniyle yanında boş bir sandalye bile vardı. Sonunda, iki eski ahbap gibi yanyana oturmaktaydık; bana bir bardak şarap ikram etmek istiyor ve bu konuda ısrar ediyordu.

Hemen, Mormonlara ilgi duyduğumu anlamış olduğunu belirterek söze girdi. Herkes Mormonlara karşı, diyordu. Salt Mormon olmaları nedeniyle kimse onlarla alışverişi olsun istemiyordu. Onların çok sayıda kadınla evlendiğini sanıyorlardı. İnsanlar Mormonlar hakkında yalnızca bunu biliyorlardı. Bu çok saçmaydı. Onun hiç karısı yoktu örneğin; kadın onu bırakıp kaçmıştı, zaten kendisi de bu nedenle Mormonlara katılmıştı. İyi insanlardı Mormonlar, hepsi de çalışıyordu. Aylak dolaşmıyorlardı, alkol denen şeyi ağızlarına koymuyorlardı, hem de hiç! Öfkeyle benim bardağımı gösterdi —kendininki boşalmış bulunuyordu, ya da tümüyle aklından çıkmıştı— koluyla da salondaki bütün bardakları kucaklayan bir hareket yaptı, "Burdakiler gibi değil," dedi. Mormonlar hakkında konuşmaktan hoşlandığını söyledi; bunu hep tekrarlıyordu; Mormonlar, iyi insanlardı. Ama başkaları bundan düpedüz rahatsız oluyorlardı; daha ağzını açtığı anda, "Kapa çeneni!" ya da "Amerika'ya, Mormonlarının yanına gitsene!" diyorlardı. Sırf Mormonlardan söz etmeye başlaması nedeniyle tavernalardan atıldığı olmuştu. Sırf bu nedenle herkes ona karşıydı. Bu insanlardan bir şey istediği yoktu; burada, içerdeyken kimseden asla bir şey almazdı, yalnızca dışardayken alıyordu. Bu kimseyi ilgilendirmezdi. Kimseye bir zararı dokunuyor muydu? Ama Mormonlukta iyi bir şeyler bulanlara tahammül edemiyorlardı. Onlara göre, Mormonlar kafirdi, ya da kiliseye karşı duran insanlardı. Hatta bir gün kendisine bütün kızıl saçlıların Mormon olup olmadığını bile sormuşlardı. Karısı ona hep, "O kırmızı saçlarınla yanıma yaklaşma. Sarhoşsun. Leş gibi kokuyorsun," diyordu. O zamanlar çok içerdi hatta zaman zaman karısına müthiş öfkelendiği, koltuk değneğiyle ona vurduğu bile olmuştu. Bu yüzden karısı

onu terk etmişti zaten. Suç içkideydi. Derken biri ona, Mormonların insanı alkolden kurtaracağını söylemişti, hiçbiri ağzına içki koymuyordu çünkü. Derken kalktı, onlara gitti, iyi ki de gitmişti. Onu iyileştirmişlerdi. Şimdi bir damla içki koymuyordu ağzına. Bu arada boşaltmaya cesaret edemediğim kadehime öfkeyle bakmaktaydı.

Masada oturan diğer adamların ona diş bilediğini hissettim. Onların bardaklarına dikmemişti gözünü ama sesi iyice duyuluyordu. Alkole karşı çektiği nutuk giderek daha şiddetli, daha yüksek sesli bir hal alıyordu. Bardağını kafasına dikeli çok olmuştu, ama garsondan ikinciyi istememişti. Ben ona bir içki ısmarlamayı önermeye cesaret edemedim. Bir an için gittim, garson kızdan bir bardak şarap getirmesini istedim, ama hemen değil, ben gidip oturduktan bir zaman sonra getirmeliydi içkiyi. Dilinin ucuna gelen soruyu hissettim ama sormasına meydan vermeden parasını ödedim. Sonra ansızın, dolu bardak önüne konuverdi; "Çok teşekkür ederim," dedi ve bir dikişte içti şarabı. İnsanların sağlığına içmek gerek, diyordu, Mormonlar bile içer insanların sağlığına. Ne kadar iyi insanlar olduklarını anlatamazdı bana. Öyle iyiydiler... Hepsi de insanlara bir şeyler vermeye bayılırdı, zavallı yoksullara çok acırlardı; yoksul gördüler mi, masadaki herkes ona bir bardak içki ısmarlardı, hepsi de iyice sarhoş oluncaya dek onun onuruna içerlerdi, ama bunu acıdıklarından, *avutma* amacıyla yapıyorlardı. Bu iş başka işti, *avutma* amacıyla içmeye izin vardı. Ben neden onunla kadeh tokuşturmuyordum? Bana acıdığından bir kadeh şarap ısmarlamıştı, şimdiyse bir başkası gene avutma amacıyla ona bir kadeh şarap göndermişti, dolayısıyla içebilirdik. Mormonlar da aynısını yaparlardı, katı kuralları olan insanlardı onlar, ve onlar buna izin veriyorsa, kimsenin bir diyeceği olamazdı.

Onun bu sözlerine karşılık bir şeyler söylemek kimsenin aklından geçmiyordu. İçtikten sonra kimse ona diş bilemiyordu artık. Masadaki adamların (aralarında birkaç güçlü kuvvetli genç de vardı ve kızılı dövmeye can atıyorlardı) bakışları daha dostçaydı şimdi, daha az öfkeliydi. Onunla birlikte Amerika'ya kadeh kaldırdılar. Benim oradan geldiğimi söylüyordu; onu ziyaret ediyormuşum. İngilizceyi ne kadar iyi konuştuğumu görsünler diye bir şeyler söyleyeymişim. Müthiş utanmış bir halde, birkaç İngilizce tümce mırıldandım. Benimle kadeh tokuşturdular; gerçekten içip içmediğimi anlamak için yaptılar bunu belki de. Çünkü onun sayesinde beni Mormonların bir elçisi olarak görüyorlardı.

Duyma Okulu

VİYANA'YA döndüğümde Frau Weinreb'in Haidgasse'deki apartmanında oturmayı sürdürdüm; ve hiç istemediğim halde —elimde olmaksızın— mutfaktaki "Cellat"ın korkunç seslerini dinledim. Frau Weinreb'in gece ziyaretlerinden beri olayın yinelenmesi beklentisi içinde daha hafif uyuyordum. Aslında uykumu kaçıran, kocasının dört bir yanda asılı resimleriyle olan tutkulu ilişkisiydi. Öyle çoktu ki bu resimler! boyutları ve duruşları dışında bunları birbirinden ayırmak nerdeyse olanaksızdı; ama her biri önemliydi, her birinin farklı anlamı vardı. Frau Weinreb, saygılarını belli bir sıraya uygun olarak sunuyordu; ama gündüzleri evde olmadığımdan nereden başladığını bilmiyordum. Odama her gün giriyordu mutlaka, bunu anlıyordum; benim odamda asılı resimleri atlaması düşünülebilir miydi?

Geceleri geldiğinde, bir anlamda kendinden geçmiş halde oluyordu. Gündüz, Cellat ayaktayken, Frau Weinreb'in yaptığı her şey gözlenir ve onaydan geçirilirken ne durumda oluyordu acaba? Belki de her zaman aynı durumdaydı; belki resimleri görür görmez o kendinden geçmiş duruma bürünüyordu, ve resimleri her an duvarların birinde mutlaka görürdü. Bir çift gözün yerini bir başka çift alıyordu; gözler aynı gözlerdi ve hep ona bakıyorlardı. Herr Weinreb her resimde yaşlı haliyle görünüyordu; gençlik döneminden kalma fotoğrafı olmasa gerekti. Kadın onun sakalsız dönemini hiç bilmiyordu herhalde; ölümünden sonra gençlik resimleri ortaya çıkmışsa bile, bunlar bir yabancının resimleriymişçesine kaldırılıp atılmıştı. Bakışının katı olduğunu varsaymak yanlış olurdu. Adamın bakışları, her resimde sevecendi, uysaldı. Grup resimlerindeyse, öyle ters değil, barışçıl, güven verici hakem rölü oynadığını ele veren ılımlı bir görünümü vardı. Dolayısıyla Frau Weinreb'in huzursuzluğunun nedenini anlamak büsbütün güçleşiyordu. Onu heyecanlı heyecanlı resimden resme koşturan neydi; adam ona nasıl bir buyruk vermişti, onu durmadan dolaştıran, her göz çiftinin önünde "ardışık" bir hipnoz halinde kendini yenileyen, duyuran bu buyruk neydi acaba?

Bir keresinde girişte karşılaşıp da bir iki söz etme fırsatı bulduğumuzda, Herr Weinreb nasıllar diye sormamak için kendimi zorlukla

tuttuğumu fark ettim. Gene de kadın, her seferinde Herr Dr. Weinreb'in ne kadar değerli, iyi, tahsilli ve bilgili bir beyefendi olduğunu belirtmeden edemiyordu. Bir keresinde "Uzun zaman önce ölmüş olması ne korkunç," dedim.

Frau Weinreb hemen telaşlandı: "Yoo, öyle uzun bir zaman olmadı," diye atıldı.

"Ne kadar oldu?" diye sordum; Herr Weinreb gibi dostça bir görünüme bürünmeye çabalamıştım, ama sakalsız oluşum başarıya ulaşmamı engelledi.

"Bilemem," diye yanıtladı beni. "Bilmiyorum." Ve çabucak odasına daldı.

Apartmana girer girmez ben de tıpkı onun gibi sinir küpü kesiliyordum; ama ben bunu göstermiyordum, hiç hoşlanmadığım resimlere bakmamaya çalışıyordum. Çerçevelerin üzerinde hiç toz olmazdı, camları her zaman yıkanmış, paklanmıştı. Ben onları hep, yalnızca çerçeve ve camlardan oluşan nesneler olarak görüyordum. Sanırım bir felaket bekliyordum ben, tek çözümün, resimlerin yok edilmesine bağlı olduğunu düşünüyordum.

Bir gece düşümde aslında benim odama adımını atmayan Cellatın, Ruzena'nın teyzesinin odama girdiğini gördüm. Ağzı kulaklarına dek yayılmış bir haldeydi ve elinde dev boyutlu, yanmakta olan bir kibrit tutarak Herr Weinreb'in bir resminden diğerine gidiyor, son derece sakin bir halde hepsini ateşe veriyordu. Yürümüyor da kayıyordu sanki ve bunu yaparken kolunu da, elini de kibriti de aynı hizada tutuyordu. Ayaklarını göremiyordum; bunlar, yerlere dek uzanan etekliğinin altında kalıyordu. Resimler anında ama tıpkı mum gibi sessizce yanıyorlardı. Oda bir kiliseye dönüşmüştü; ama yatağımın hâlâ orada olduğunu, ve üzerinde yattığımı biliyordum; derken bir kilisenin orta yerinde bir yatakta yatıyor olmaktan müthiş korkmuş ve utanmış bir halde uyandım.

Bu düşü Veza'ya anlattım. Düşleri ciddiye alır, geleceğe yönelik yorumlarla sulandırmaksızın anlamaya çalışırdı. Frau Weinreb'deki resme tapınmayı ne kadar ters bulduğumu hemen anladı. "Belki de," dedi, "Bu kültü talep eden aslında o Cellattır. Olanları biliyor ve işçisini, bu resimler aracılığıyla kendisine bağımlı kılıyor. Şeytanın kilisesi orası, sense onun tam ortasında yaşıyor ve uyuyorsun, orada oturduğun sürece hep huzursuz

olacaksın." Veza'nın, ince ayrıntılarla kafamı karıştırmaksızın birkaç sözcükle düşümü aramızdaki dile çevirdiğini, hissettim.

Bu odadan, bu apartmandan, bu sokaktan, bu mahalleden uzaklaşmam gerektiğini biliyordum. Ama burası Veza'nın oturduğu Ferdinandstrasse'ye on dakika uzaklıktaydı; bu odayı tutmamın asıl nedeni de buydu zaten. Beklenmedik bir anda sokağa çıkıp Veza'nın odasının penceresi altında dikilir, ıslık çalarak onu çağırabilirdim; kaygılı bir tip olduğumdan, onu koruyor ya da denetliyordum bir anlamda. Yalnız evde olup olmadığını değil, bir konuğunun bulunup bulunmadığını değil, kitap mı okuyor, çalışıyor mu, bilirdim; ne zaman gidersem gideyim, beni buyur ederdi. Asla rahatsız ediyormuşum duygusu uyandırmazdı bende; belki ben de hiçbir zaman ona karışmıyordum, ama sonuçta bir sınırlandırılma söz konusuydu: onun açısından ansızın uğramayacağımdan emin olmayışından kaynaklanan bir sınırlama, benim açımdansa nedenlerimin övünç verici olmamasından kaynaklanan bir sınırlandırılma: Çünkü tek nedenim, onun tam tamına ne yaptığını bilmek istememdi.

Ayaklarım nasılsa beni buraya getirecekti, çünkü onunla birlikte olmak, ona hayranlık duymak ve bu hayranlığı yaşarken yaptıklarımı ya da düşündüklerimi ona söylemek kadar güzel bir şey yoktu yeryüzünde. O dinliyordu, hiçbir şeyi kaçırmıyordu, her bir sözcüğü özümsüyordu; ama kendi fikrini söyleme hakkına sahipti. Hiçbir şey onu durduramazdı. Söylediklerimi akıllıca bulduysa söylerdi; konuşmalarımızda onu yinelerdi. Zihinsel konuları ele almak boşuna değildi, aşırılık değildi, son derece doğaldı bize göre. Başka insanların size yankı gibi yanıt veren ve sizi güçlendiren düşünceleri vardı. Veza bunları biliyordu. Hebbel'in *Günceler*'ini açıyor ve size az önce söylediğiniz sözleri gösteriyordu, ve siz, onun da aynı şeyi söylediğini bilmediğiniz için utanmıyordunuz. Yaptığı alıntılar, insanı felce uğratmazdı: yalnızca etkileri insanı canlandıracak, ona katkıda bulunacak alıntılar ortaya atılıyordu. Tanıdığı pek çok yazardan esinlenerek geliştirdiği kendi düşünceleri de vardı. O dönemde Lichtenberg'i[9] yaşamıma sokan Veza olmuştu. Başka şeyler de karşıma çıkarılıyordu; bu arada dişi olan her şeye karşı bağnazlık gibi

[9] Georg Christoph Lichtenberg (1742-1799): Siyaset, edebiyat ve toplum üzerine çeşitli aforizmalar içeren birçok kitabın yazarı. Fransız moralistlerinden etkilenmiş, ancak dinsel kaynaklara karşı da her zaman duyarlı olmuştur.

bir duygu taşıdığını fark ettim. Kadınları övenleri nerdeyse elinde olmaksızın benimsiyordu; kadınlara ve küçük kızlara taptığı kadar, sık sık gördüğü, küçükken parkta rastlaştığı Peter Altenberg'e[10] de tapıyordu. Bunu çok saçma buldum ve düşüncemi ona söylemekten çekinmedim. Neyse ki ona karşı gelmeme, kendi düşüncelerimi savunmama yarayacak konular bulunuyordu, yoksa giderek onun zengin yazınsal geçmişine teslim olabilirdim. Altenberg'in karşısına İsviçreli yazarlarımı çıkardım: Gotthelf'in[11] *Kara Örümcek*'iyle, Keller'in "Üç Adil Dokumacı"[12] sından söz ettim.

Birkaç önemli anlaşmazlığımız vardı: o Flaubert'ten hoşlanıyordu, ben Stendhal'den. Güvensizliğimden ya da azıcığından hoşlandığı yoğun kıskançlık duygularımdan rahatsız olup da kavga çıkarmaya çabaladığında Tolstoy'u kafama indirirdi. En sevdiği kadın karakter Anna Karenina'ydı; hatta bu konuda, *benim* en büyük Rus yazarım Gogol'e karşı savaş ilân edecek denli öfkelendiği olurdu. Anna Karenina'nın *onurunun iade edilmesini* talep ediyordu; bense Anna Karenina'yı, Veza ile hiçbir benzerliği olmaması nedeniyle sıkıcı buluyordum. Bu tür konularda her türden işkenceye razı bir inanç kurbanı kadar inatçı olduğumdan, sahte bir tanrıçaya boyun eğmektense paramparça edilmeyi yeğliyordum dolayısıyla görüşümü değiştirmezdim; bu durumda Veza işkence aletlerini eline alır ve benim yerime Gogol'ü yerden yere vururdu. Bu yazarın zayıf yönlerini biliyordu, hemen Taras Bulba'ya, ona Walter Scott'u anımsatan o Kazak'a darbe üstüne darbe indiriyordu.

Taras Bulba'yı savuncaak değildim. Ama konuşmayı büyük yapıtlara, *Palto* gibi, *Ölü Canlar* gibi olağanüstü eserlere çevirmeye çalıştığımda, küçümseyici bir tavırla *Ölü Canlar*'ın ne yazık ki yalnızca ikinci bölümünden çok küçük bir kısmının akıllarda yer edebildiğini söylüyordu. Belki de bu ikinci bölüm ilk birkaç alt-bölümden sonra daha iyiye götürülebilirdi. Hem, kendi etkisi karşısında ürküp de yurda döndüğünde yaşadığı dönem, Gogol'ün Rusya yılları konusunda ne düşünüyordum bakalım? Dindar olduğunu her ne pahasına olursa olsun kanıtlamak için

---

[10] Peter Altenberg (1859-1919): Viyana'da K. Kraus tarafından övülmekle birlikte bugün unutulmuş olan çeşitli kitapların yazarı.

[11] Jeremias Gotthelf (1797-1854): Romanları arasında en ünlüsü, "*Siyah Örümcek*"tir.

[12] *Seldwyla'lılar* derlemesindeki öykülerden biri olan *Die drei gerechten Kammacher*.

çaba harcamasına, hükümete bağlılığını göstermek için o "Bir Dosta Mektuplar"[13]ını yazışına ve gerçek yapıtlarını ateşe atışına ne diyecektim?

Dünya yazınında, Gogol'ün bu son yıllarından daha korkunç bir şey tanımadığını, bilmediğini söylüyordu; üstelik öldüğünde daha kırk üç yaşındaydı. Bu korkaklığa —cehennem ateşinden korkmak bile olsa— bu ürkeklik örneğine saygı duymak mümkün müydü? Buna karşılık, Gogol'ün iki katı yaş yaşayan ve (Veza'ya göre) kesinlikle tek satırını anlamadığım Anna Karenina'yı yazan Tolstoy'un son yıllardaki başarılarına, benim gibi iflah olmaz bir kadın düşmanının bile saygı duymak zorunda kaldığı çeşitli yapıtlar vermesine ne diyordum? Yaşamının son saatlerine dek eşi görülmedik bir inat, cesaret hatta büyüklükle, İngilizlerin "spirit" dediği o canlılığı yaşamasına bir diyeceğim olamazdı elbet... Tolstoy'u Gogol'den üstün görmeyenleri ciddiye alınıyordu Veza.

Yıkılmıştım, ama yıkılmış bir halde bile teslim olmayacaktım. Bütün o yürekliliğine karşın Tolstoy'un, onun kontunun *başına ne geldiğini* sordum? Hiç hapse girmiş miydi, hiç mahkemeye çıkmış mıydı? Malikanesinden dışarı bir adım atmış mıydı? Sürgüne gönderilmiş miydi?

Kontun başına *kadınlar* geldi, diyordu Veza, "malikanesinden" dışarı adım atmış ve de sürgünde ölmüştü.

Gogol'ün onurunu kurtarmak için de çaba harcadım. Tolstoy'dan daha ileri gitti, dedim. Yapıtlarında herkesten daha gözüpek davrandı. Ne kadar gözüpek olduğunu fark etmemişti, ansızın bunu görünce de ölesiye korktu. Kendisini, saldırdığı kişiler olarak gördü, Rusya'ya döndükten sonra çevresindeki aşırı partizanlar, cehenneme gideceği gözdağını verdiler ona, yarattığı bütün karakterlerle birlikte cehenneme gideceğini söylediler. Korkunç sonu, yarattığı karakterlerinin ne denli güçlü ve yepyeni olduğunu kanıtlıyor. Onunla alay edebilirdi Veza, ama onun yazgısıyla alay ediyordu. Öte yanda göklere çıkardığı ihtiyar Tolstoy'un da yazgısıyla değil de neyiyle övünüyordu peki?

İki yazarı aynı kefeye koymama dayanamıyordu Veza. Üzerinde büyük etkisi olan, korkunç tehditler savuran ortodoks papazlarının ağzına bakan Gogol bir yana, bilinciyle, vicdanıyla sürekli olarak sınadığı kendi

---

[13] Asıl başlık "Dostlarımla Yazışmalardan Özetler"dir.

inancına bağlı kalan Tolstoy bir yanaydı. Papazların tehdidiyle Tolstoy'un inancı asla bir kefeye konamaz, diyordu. Acımasız kavgamız, kavga konusunun yazınsal olmasına uygun olarak gene bir yazınsal yapıt, ama her ikimizin de hayran olduğu bir yapıt üzerinde uzlaşmaya varmamızla sona erdi: Okuması için kendisine verdiğim Gorki'nin Tolstoy üzerine notlarıydı bu. Herhangi bir kaygı taşımaksızın, dışardan gelen bir zorlama olmaksızın öylesine karaladığı ve yayımlamadan önce uzun süre beklettiği bu notlar, Gorki'nin en iyi yapıtı olarak ortaya çıkmıştı. Yaşlı Tolstoy'un çizilen bu resmi Veza'yı çok etkilemişti. Kendisine o güne dek verdiğim en güzel armağanın bu oluğunu söylüyordu. *Bu* notlardan konuşmaya başlayınca, ikimiz de havanın düzeldiğini görmüş bulunuyorduk. Yüreğimi parçalayan bir şeyler bile söyleyebilirdi artık. Ve dedi ki: "Dünyada en çok istediğim ne, biliyor musun? Bir gün senin de böyle bir yazar olman."

Bu insanın erek olarak seçeceği bir şey değildi. Bunun tek nedeni amacın ulaşılmazlığı değildi. (Ulaşılamaz nitelikli pek çok şey vardır, ama gene de insan o yönde yelken açmaya çalışabilir.) Bu anıların büyüklüğü, yazarından çok konusundan kaynaklanıyordu. Bugün bir Tolstoy var mıydı dünyada? Ve varsa, insanlar onun bir Tolstoy olduğunu biliyorlar mıydı? Bir yazar böyle nitelenmeyi hak edecek ölçüde gelişse bile, onunla karşılaşabilir miydi insan? Bu mantıkdışı bir dilekti ve belki de Veza böyle bir istek duymasaydı daha iyi olurdu. Ama onun bu sözlerini, hep o anda yüreğime sapladıkları o derin acıyı duyarak aklımdan geçirmeme karşın, erişilmezi söze dökmenin doğru olduğunu düşünmüşümdür. Bu bir kez söylendi mi, insan kolaylıkla ondan kurtulamıyor ve erişilmez olarak kalıyor.

Bu konuşmalardaki şaşırtıcı nokta, ikimizin de bir diğerini etkilememiş olmasıydı. Veza, kendi başına edindiği düşüncelere bağlı kalırdı. Kendisine sunduğum bazı fikirler, onu etkilemezdi; ama bunları kendi içinde bulduğunda, sahiplenirdi; onlar artık onun fikirleri olurdu. Savaşlar oluyordu, ama zafer kazanan yoktu. Savaşların aylarca, ve sonraları yıllarca sürdüğü olurdu; ama silahları bırakmak asla söz konusu olmazdı. İkimiz de birbirimizin uygun zamanını beklerdik ama vazgeçmeyi hiç düşünmezdik. Eğer söylenecek olan, birimizin yerine diğeri tarafından dile getirilmişse, çiçek, daha tomurcuk halindeyken koparılmış

demekti. Veza bu tehlikeyi önlemek için çaba harcardı; gizli önlemini alırdı, sevecen bir ilgiydi bu, ama anaca bir ilgi değil... Çünkü biz eşittik. Sözcükleri ne denli önemli olursa olsun, üstünlük taslamazdı. Boyun eğmek de ona göre değildi; ve salt kavga çıkmasın diye, ya da zayıflık göstererek görüşünü, fikrini dile getirmediğinde, kendini asla bağışlamazdı. Belki de aramızdaki tartışmalar için savaş sözcüğünü kullanmak doğru değil. Burada, karşı tarafın bütün bilgisi söz konusuydu, yalnızca gücü ve hazırcevaplığı değil. Beni bile bile yaralaması olanaksızdı. Bense dünyadaki hiçbir şey uğruna incitmezdim onu. Ne var ki, ikimizde de düşünsel dürüstlük tutkusu vardı, daha önceki yıllarımda tanıdığım tutkudan aşağı kalmayan bir duyguydu bu.

Ödün vermeme huyumu bu konuda bile bir kenara atamıyordum. Ancak, *düşünen* bir kişiyle yakın olmayı öğreniyordum, bu da, kişinin her bir sözcüğü yalnızca işitmekle yetinmemesi, ama onu anlaması gerektiği, anladığını da eksiksiz ve çarpıtılmamış yanıtlar vermekle göstermesi gerektiği anlamına geliyordu. Başkalarına saygı, onların sözlerini yokumsamamakla başlar. Ben buna —çıraklık pek çok sözcükle gerçekleşmiş olsa da— bu dönemin *sakin* çıraklığı demek istiyorum. Bunun tümüyle karşıtı olan ve hemen başladığım diğer çıraklığımsa çın çın ötüyor, ve ışıl ışıl parlıyordu.

Karl Kraus'tan, insanın başkasının sözcükleriyle istediğini yapabileceğini öğrendim. Ne okursa okusun, solukları kesen bir şekilde ele alıyordu sözcükleri. İnsanları kendi sözcükleriyle suçlamada üstüne yoktu. Bu, onlara ayrıca da kendisine ait sözcüklerle saldırmadığı anlamına gelmiyordu ama. Her iki yönden suçlamaları yığıyor ve herkesi ezip geçiyordu. Bu sözcükleri yöneten yasaları tanıdığınızdan dolayı hoşlanıyordunuz gösteriden, ama ayrıca içinde insanın kendisini artık kendi sınırları içinde göremediği, kabuğundan çıkmadığı, kitle diye bilinen o müthiş tınıyı hisseden birçok başka kişiyle bir arada olduğunuz için de kendinizi kaptırıyordunuz. Bu deneyimlerden hiçbirini kaçırmak istemiyordunuz; tek birini atlamadan izlemek istiyordunuz. Hasta olsanız da, ateşiniz kırka çıkmış olsa da gidiyordunuz bu konferanslara. Böylece doğası gereği zaten güçlü olan ve şimdi haklı olarak büsbütün yoğunluk kazanan hoşgörüsüzlük eğiliminize, hem de farkında olmaksızın boyun eğiyordunuz. Bundan daha da önemlisi, onu dinlerken bir yandan da

duymayı, dinlemeyi öğreniyordunuz. Herhangi bir yerde, herhangi bir zamanda, kim olursa olsun, herhangi bir kişi tarafından dile getirilen her şey, işitme duyunuza sunuluyordu. Dünyada böyle bir boyutun var olduğundan haberim bile yoktu daha önce. Ve konu—tüm değişik halleri içinde— dille insanın bir araya gelmesi olduğundan, bu belki de dünyadaki en önemli, ya da en azından en zengin boyuttu. Kendi duygularınızı dışlamamanız halinde böyle bir dinleme olanaksızdı. Dinlenecek şeyi harekete geçirdiğiniz an, bir kenara çekiliyordunuz ve yalnızca almaya, içmeye, emmeye başlıyordunuz; kendi yargılarınız, gururunuz, hoşnutluğunuz ya da hoşnutsuzluğunuz sizi durduramıyordu. Önemli olan saf, karıştırılmamış, bozulmamış olan o biçimdi: bu (benim daha sonra adlandırdığım üzere) akustik maskelerin hiçbiri, bir diğeriyle karışamazdı. Uzun bir süre, ne kadar büyük bir birikim edinmekte olduğunuzun farkına varmıyordunuz. Sınırlarını açıkça ve çok kesin çizgilerle çizmek istediğiniz, bir nesne gibi elle tutabildiğiniz, yüksek sesle söylemek zorunluluğunu duymak pahasına herhangi başka bir şeyle bağlantılarını ayırt etmeksizin ansızın işitip algıladığınız konuşma biçimine karşı müthiş bir susuzluk duyuyordunuz yalnızca. Bu sözlerdeki kusursuzluk pırıltısına, dünyada söylenebilecek her şeyi, hemen hemen her şeyi dışarda bırakan kesin körlüğe şaşmıyor değildiniz bu arada; çünkü bunların tek bir özelliği vardı: onları sürekli, durmaksızın tekrarlamamak elinizde değildi.

Sanıyorum, Karl Kraus'un artık ezbere bildiğim *İnsanlığın Son Günleri*'nde dinlediklerimden bağımsız, kendi başına bir anlam taşıyan bu türden maskelere ilk kez 1926 yazında Sankt Agatha'da gereksinim duydum. Saatler boyunca kırlangıçları seyrederken, onların hızlı, hafif hareketlerini, bu hareketlere koşut olarak çıkardıkları hiç değişmeyen seslerini dinlerken duydum. Bu sesler durmadan yinelenmelerine karşın tıpkı kırlangıçların uçuşlarındaki harikulade hareketler gibi beni hiç bıktırmadı. Belki de zaman içinde unutabilirdim onları; ama penceremin altında, hiç değişmeyen sözleriyle gömlek satan panayırcı da vardı:

"Bugün hiç fark etmez aman
İster para ver ister saman!"

Çocukluğumda çok sokak satıcısının bağrışlarını duymuştum, onların hep oralarda kalmasını, hemencecik gitmemelerini dilerdim. Bu satıcı

aynı yerde iki gün boyunca kalmış, penceremin altından hiç ayrılmamıştı. Ama gürültüler beni yazılarımı yazdığım küçük bahçedeki tahta masaya götürdüğünde kırlangıçları buluyordum. Panayırın gürültülerinden hiç rahatsız olmaksızın aynı şekilde uçuyor, aynı sesleri çıkarıyorlardı. Bir yinelemeye, tıpkı bir diğer yinelemeye benziyordu sanki; her şey bir yinelemeden oluşuyordu; aklımdan çıkaramadığım sesler, yinelemelerden ibaretti. Gömlek satıcısının taktığı maske sahteydi gerçi, konuşmamız sırasında bir hukuk öğrencisi olduğunu, ne istediğini ve ne söylediğini iyi bilen bir öğrenci olduğunu söylemişti gerçi, ama bu maskeyi sürekli olarak kullanışı, kırlangıçların hiç değişmeyen ama doğal sesleriyle birleşince, üzerimde öyle bir etki bıraktı ki, daha sonra Viyana'da konuşma şekilleri peşinde koşarken gözüme uyku girmemesine, Leopoldstadt sokaklarında ve tavernalarında sabahlara kadar dolaşıp durmama yol açtı.

Yılın sonuna yaklaştığımda, bu bölge bana dar gelmeye başladı. Daha uzun sokaklar, daha uzun yürüyüşler, farklı insanlar arzular oldum. Viyana çok büyük bir kentti, ama Haidgasse ile Ferdinandstrasse arasındaki uzaklık kısaydı; kardeşimle birlikte birkaç ay oturduğum Praterstrasse, tükenmiş görünüyordu bana. Yürüdüğüm yollar, fazla alışılmış yollar halini aldı. Haidgasse'de, her gece bir felâket beklentisi içindeydim. Belki de bu yüzden sık sık kötü düşüncelere kapılıyor, odasındaki ışığın beni sakinleştirmesi için Veza'nın Ferdinandstrasse'deki penceresine koşuyordum. Odasında ışık yoksa, kendisi dışarı çıkmışsa, bana bir yere gideceğini önceden söylemiş olmasına karşın üzüntülere kapılıyordum. İçimdeki bir şey, onun, sorumluluklarını hesaba katmaksızın, hep orada olmasını umuyordu sanki.

Giderek, denetlemenin olanaklı oluşunun, Veza'nın evine yaptığım kısa yürüyüşlerin, bu yürüyüşleri yapma heyecanını yaşama eğiliminin, güvensizliğimi arttırdığını, bizim için bir tehlike oluşturmaya başladığını fark ettim. Aramızda bir uzaklık yaratılmalıydı. Haidgasse'den ayrılmak zorundaydım, hatta aramızda bütün bir Viyana uzansaydı daha iyi olurdu, böylece onun evine yaptığım her yürüyüş, kentin bütün sokaklarını, kapılarını, pencerelerini, tavernalarını tanımama, bütün bunların sesini duymama hiçbir sesten ürkmememe, onlara teslim olmama, sesleri kendime katmama, ama öte yanda, sürekli olarak yeni seslere açık bir şekilde kalmama yardımcı olabilirdi. Kentin ta diğer ucunda, bir yer

bulmak, kendime ait bir yer oluşturmak istiyordum; Veza, hiç değilse arada bir, bir kulağını hep kendisinde tutmak zorunda olduğu kötü ihtiyarın işkencesinden uzaklaşıp beni ziyaret edebilirdi; çünkü, adamın şöminesinin başından arasızın ayrılıp, cehennemini bırakıp, o kutsal bölgeye dalıvermeyeceğini kim garanti edebilirdi?

Uydurma Sevgililer

1927 Noel tatilinde annemle kardeşlerimi görmeye Paris'e gittim. Nerdeyse bir yıldır oraya yerleşmişlerdi, durumları pek de kötü değildi. Kardeşlerim okullarında başarılıydı. Daha küçük yaşta Lozan'daki erkek yatılı okulunda geçirdikleri iki yılda öğrendikleri Fransızca işlerine yaramıştı, sorunları yoktu. Orada mutluydular. Özellikle de şimdi Georges diye anılan ve bir bakıma tam istediğim gibi gelişmekte olan Georg başarılıydı. Uzun boylu kara gözlü bir delikanlıydı Georg, sözcükleri ustaca kullanırdı, felsefe derslerinde de hayli öne çıkmıştı. Mantık konusundaki yeteneği (bu kuşkusuz benim etkimle gelişmiş bir şey değildi), beni şaşırtıyordu ve daha on altı yaşındaolmasına karşın bu eğilimi, bana yazdığı uzun mektuplarda ve ayrıca bu ziyaretim sırasındaki uzun konuşmalarımızda bol bol sergilediği belli bir özgürlük kazandırmıştı ona. Ustaca bir inceliği vardı, zeki ve bilgiliydi; okulunda kendisini felsefeye adayacağını düşünüyordu herkes. Benim Almancaya eğilimim olduğu gibi onun da Fransızcaya karşı özel bir istekliliği vardı, ama gene de hiçbiri bizim ana dilimiz olmamıştı. Ancak aramızda Almanca konuşuyorduk. O da Viyana'dan düzenli gönderdiğim *Die Fackel*'in sadık bir okuruydu. Önemli niteliklerinden biri de bir dili öğrendiğinde (zaman içinde pek çok dil öğrendi) onu tıpkı ana dili gibi hatta genellikle daha da iyi konuşmasıydı.

Bütün bu zihinsel özelliklerine, iyi bir düşünür, hırslı bir öğrenici olmasına karşın, sevecen bir insandı, inceliği ve sevecenliği özellikle annemize karşı davranışlarında kendini gösteriyordu. Annemin bende bulamadığı şeylerin yerini alıyor, onunla herhangi bir anlaşmazlığa girmekten sakınıyordu. Benim annemi ne kadar derinden incittiğimin bilincindeydi. Yaşından çok büyük olan duygusal olgunluğuyla aramızda

ne olup bittiğini anlamış bulunuyor ve bunu hiç aklından çıkarmıyordu. Annemin bana yönelttiği acımasız suçlamaları sabırla dinliyor, ona bunların yanlış olduğunu söylemiyor, ama aynı zamanda günün birinde uzlaşacağımız düşüncesiyle bu yolu açık tutmak amacıyla, onun görüşlerini paylaştığını da söylemiyordu. Benim anneme karşı eskiden duyduğum sevgiyi şimdi o sunuyordu sanki, onu zenginleştiriyor ve bende bulunmayan sevecenliği ve inceliğiyle onu berraklaştırıyordu. Ayrılışımız hem ailem açısından hem de benim açımdan iyi olmuştu. Bu bir fırsattı. Ama bu fırsatı iyi değerlendirmek için ben kendi payıma onun yüreğinde derinlere batmış olan dikeni çıkarıp almam gerekiyordu$ bu dikeninse bir adı vardı.

Annemler Paris'e taşınmadan önce annemi işkenceden kurtarmanın ve —benim için daha da önemlisi— Veza'yı annemin nefretinden korumanın tek bir yolu var diye düşünmüştüm: kadın icat etmek. İcatlarıma mektuplarımla başladım ve kısa bir süre sonra, bu değişen öykülerden hoşlanır oldum. *Birkaç* kadın olmalıydı. Fazlaca ciddiye aldığım her kadın, öne çıkan her kadın, annemi ürketecek ve onda nefret uyandıracaktı. Annem bu kadının benim üzerimde etkili olacağı korkusuyla onu kafasında şeytana dönüştürecek ve uykularını kaçıracaktı. Bu durumda çeşit, tek çareydi. Bütün mesele çeşit yaratmaktı. Birkaç deneyden sonra, çok mutlu bir çözüm buldum: ikisi arasında gidip geldiğim, derslerimi etkilemeleri için biri Viyana dışında oturan, diğeri de pek yakınımda oturmayan, birbirinden çok farklı *iki* kadın olacaktı. Ama aynı zamanda bu kadınlardan biri diğerinden daha fazla hoşuma gitmeyecek, baskın olmayacaktı; çünkü bu annem için tehlikeli olabilecek bir egemenlik duygusu yaratabilirdi; ben, annemin yazdığı üzere, onun emrinde olacaktım. Bu öyküleri uydurmak konusunda herhangi bir suçluluk duygusu taşımıyordum; bunları bildiğimiz anlamıyla yalan olarak görmüyordum. Her zaman örnek olarak gördüğüm Odysseus, bu durumun çeşitli yönleriyle ilgili olarak bana yardımcı oldu. İyi uydurulan bir şey, öykü olurdu, yalan değil; bu girişimdeki amacın da iyi, hayır iyiden de öte, bir yardım olmasıysa, yarattığı etkiyle kendini belli ediyordu.

En büyük güçlük, Veza'ya bunu açıklamaktı. Onun bilgisi, onun onayı olmaksızın ne bu öyküleri yaratabilirdim, ne de onları devam ettirebilirdim. Dolayısıyla ona söylemek kaçınılmazdı. Azar azar, çok küçük

dozlarda, elimden geldiğince nazik bir şekilde, Annemin ona karşı duyduğu derin düşmanlıkla ilgili hakikati Veza'ya anlatmak zorundaydım. Neyse ki Veza olan biteni anlamasına yetecek sayıda iyi roman okumuştu. Zaten bu işe ona haber vermeden başladığımdan, engel olması olanaksızdı. Annemin gerçeği başkalarından öğreneceğinden korkuyordu; bu, işleri iyice sarpa sardırırdı. Bense, *zaman kazanmanın* yararlarını savunuyordum. İleriki yıllarda, onun yürekten saygı duyacağı bir kitabım yayımlandığında, hakikatleri öğrenmek onu daha az incitecekti. Veza'yı ikna etmeyi başardım; Veza —bana söylemedi gerçi ama— annemin kıskançlıktan ona karşı fiziksel bir davranışta bulunmasından müthiş korktuğumu hissetmişti.

Ne var ki hesaba katmadığım bir şey vardı: Pek de karmaşık olmayan ayrıntılı öykülerimin Annemin imgeleminde ne hale geleceğini, onu ne ölçüde heyecanlandıracağını aklıma getirmemiştim. Paskalyada Paris'e geldiğimde, mektuplarıma göre, Salzburg'da bir "Maria" ve Rodaun'da "Erika" adında bir kemancı vardı ve ben, sözümona Veza'yı pek görmüyor ve artık ondan hoşlanmıyordum. Daha Paris'teki apartmanın holünden bir adım ileri geçmeden —bana henüz hiçbir ilgi gösterilmemişti, yalnızca resmi bir selâmlaşma geçti aramızda— annem Erika'yı sordu. Yalnız olduğumuz ilk anda, kardeşlerim yokken de, "Çocuklara hiçbir şey söylemedim; ama Maria nasıl? Viyana'dan direkt mi geldin yoksa Salzburg'a uğradın mı?" diye beni sıkıştırdı. Çocukların bu ikili yaşantıyı öğrenmelerinin doğru olmayacağını düşünmüştü; onların moralini bozabilirdi bu. Onlara Erika'dan söz etmişti. Benim için sakıncası olmadığını umuyordu; aile, Veza umacısından böylece kurtulmuş ve beni Viyana'da düşünürken fazla kaygılanmamış olacaktı.

İşte durum buydu; sayısız sorular soran annemin merakını gidermek durumundaydım. Her şeyi bilmek istiyordu, ama soruları, kardeşlerimin yanımızda olup olmamasına göre farklılık gösteriyordu. Salzburg'lu kız Maria'nın ikimiz arasında bir giz olmasından sonsuz bir hoşnutluk duyuyordu. Akrabalarımıza da söylemememi önerdi; saygınlığımı zedeleyebilirdi bu. Durum biraz ahlâkdışı görünüyordu çünkü; öte yanda kendisi de şunu itiraf etmeliydi ki, müthiş bir beceriklilik isteyen böyle bir konuda bunca akıllı davranacağımı aklından geçirmezdi. Ancak, diye ekliyordu, belki de işler kendiliğinden böyle gelişmiştir, şans eseri yaşadığım bir olaydan dolayı da beni övecek değildir.

Birkaç gün sonra, Georg'la ilk uzun yürüyüşümüzü yaparken (daha önce birkaç kez Paris'e gelmiş olmama karşın görmediğimden kuşku duymadığı şeyleri bana göstermek istiyordu), ilk önce diğer "gerçek" şeylerden, yani entelektüel konulardan konuştuk. Derken annemin şimdi çok daha iyi olduğunu söyledi bana. Veza'yla işlerin kapanmış olması Anneme bir mucize ilâç gibi gelmişti. Georg bunları söyledikten sonra dilinin ucunda olmasına karşın söylemeyeçekindiği bir şey varmışçasına içtenlikle gözlerimin içine baktı. Ne söyleyeceğini anlamıştım ama üstüne üstüne gittim. "Bu konuda ne düşündüğümü biliyorsun, sormana gerek yok," dedi. "Umarım herkesi Veza'yı kullandığın gibi kullanmaz, onlara oyun oynamazsın." Gene bir duraksadı. "Ne yapıyor, nasıl, biliyor musun? Haber alıyor musun ondan? Kendine bir şey yapar diye korkmuyor musun?"

Her zaman sevmiştim Georg'u, ama şimdi daha da fazla seviyordum. Hakikati herkesten önce ona anlatmaya karar verdim. Şimdi daha çok erkendi. Yalnızca şöyle böyle tanıdığı ve bana çok yakın olan biri için benden fazla üzülmesine meydan verdiğim için kendimi çok kötü hissettim. O aptal yalanın bu yönünü hiç düşünmemiştim; şimdiden karşıma çıkması iyi olmuştu bir bakıma.

Ne zaman yalnız kalsak bu konuyu düşünürdü Georg. Böylesine acımasızca terk edilmiş birinin tehlikede olduğuna ve özel bir ilgi gereksindiğine inanıyordu. Paris'te anneme gösterdiği anlayışı, duyduğu kaygıları, şimdi Viyana'daki Veza için de besliyordu. Ona yaklaşmamı sağlamaya çalışıyor, ama öte yanda, ne adını ağzına alıyor, ne de bana öğüt verir havalarına giriyordu. Zaman zaman birlikte ziyaret ettiğimiz Louvre'da, Leonardo'nun Azize Anna, Mary ve İsa tablosu önünde durdu, Azize Anna'ya uzun uzun baktı, sonra gözlerini bana çevirdi. Azize Anna'nın gülümsemesi ona Veza'yı anımsatıyordu. Öylesine iyi anımsıyordu Veza'yı. Onu görmüştü gerçi, ama iki söz etmiş değillerdi. Sanki ressamlardan başka hiçbir şeyden konuşmuyormuşuz gibilerden, Leonardo'yu sevip sevmediğimi sordu. Bazıları Leonardo'nun yüzlerindeki gülümsemeyi tatlı buluyordu, ama Georg aynı kanıda değildi. Duruma bağlı dedim ben, böyle gülümseyebilen, ama yaşamları pek de tatlı olmayan kişiler tanıyıp tanımamana bağlı. Düşüncemi doğru buldu. Kendisine çok kötü davrandığımı sandığı Veza hakkındaki gerçek gö-

rüşlerimi öğrenmek istediğini hissediyordum. Ama aynı zamanda evinde çok korkunç olaylar yaşadığını bildiğinden, Veza'ya haksızlık edilmemesini istediğini de hissediyordum. Bu isteklerinde haklı olduğunu bilmesinekarşın ağzını açıp da bir şey söylememeyi yeğliyordu.

Derken Gèricault'nun ikimizi de büyüleyen *Medusa'nın Salı* tablosunun önüne geldik. On altı yaşında bir çocuğun bu tablonun önünde çakılıp kalması, oradan ayrılamaması beni şaşırttı. "Bu başlar neden bu kadar canlı biliyor musun?" diye sordu, sonra da bana Gèricault'nun *Sal*'ındaki figürler için taslaklar çalışırken, model olarak idam edilmiş cesetlere baktığını söyledi. Bunu bilmiyordum, "ben bunu yapamazdım," dedim.

"Bu nedenle doktor olmadın ya zaten. Sen bir otopsi yapamazdın örneğin." Tıp okuma fikrinden vazgeçmediğini gördüm, çok sevindim. Şu anda felsefe ön plândaydı, ama bu dalda uzmanlaşmayı düşünmüyordu. Sevecenliği, acı denen şeyi iyi bilmesi, ölüm karşısında, onun tuzağına düşmeksizin direnç göstermesi, sabrı, ayrıca da insanlarda saygı uyandıran adalet bilinci onun doktor olmak için doğduğunu gösteriyordu. Bu uğraşa korkuyla karışık bir saygı duyuyordum; Georg, benim başaramadığım bir şeyi gerçekleştirecekti.

Birbirimizi enine boyuna inceliyorduk; pek umursamadığımız tabloların önünde uzun uzun durup konuşmamız komik kaçıyordu, çünkü bizi daha çok çeken, çok sevdiğimiz için yakından tanıdığımız başka tablolar vardı. Georg, Babil antiklerini ziyaretetmek isteyip istemediğimi sordu; Gılgamışa olan tutkumu biliyordu çünkü. Bunu da unutmamıştı; hiçbir şeyi unutmamıştı. Radetzkystrasse'deki kaos eski anılarının hiçbirini silip atmamıştı. Babillileri bıraktım, onu sıkacağını biliyordum çünkü. O da ödül olarak bana harikulade bir küçük Breughel'i, *Dört Kötürüm*'ü gösterdi. "Bizi gene ziyaret edeceksin, değil mi," diyordu, Viyana'dan neden ayrılamadığını bilmediğimi mi sanıyorsun? Breugheller var orda, Karl Kraus ve, bir de..." Bu sonuncusunu söylemeye dili varmadı, önceden olsa, mutlaka söylerdi.

Her zamankinden daha yakındık artık. Georg, benim için dünyanın en önemli kişisi olan biri için, uğrunda suç işlediğim biri için kaygılanıyordu. Georg'un kaygısı bende bir rahatlama duygusu uyandırdı. Suçsuz olduğumu biliyordum, çünkü sorun başka nasıl çözümlenebilirdi?

Ama bir yandan da kendimi suçlu hissediyordum. Ve ancak annemle yalnızken, "Maria" ile ilgili hevesli sorularını dinlerken —bu soruları müthiş ayrıntılı bir şekilde yanıtladığımdan— suçluluk duymuyordum. Annem yalnız Maria ile ilgileniyordu. Şimdiden konserler vermeye başlayan ve eleştirmenlerin dikkatini çeken kemancıyı pek tutmamıştı. Maria'ya da acıyordu, çünkü benden çok uzakta oturuyordu zavallı. Salzburg'da otursaydı ya? Öte yandan bu uzaklık onun için iyiydi. Annem Maria'nın çok güzel olmasından hoşlanmıştı, çok şanslı olduğumu söylüyordu. En küçüğümüz yakışıklı olan kardeşime kıyasla pek de çekici olmamama karşın Maria'nın benden hoşlanmasına pek şaşırmıyordu. "Sen bir ozansın," dedi annem ansızın, ben şimdi ne yalan uyduracağım diye düşünürken. "Sen yaratıcısın, çoğu genç gibi sıkıcı değilsin. Salzburg gibi bir kentte ozanlara karşı duyarlıdır insanlar. Seni bir kimyacı olarak düşünmüyor. Şanslısın."

Paris'te, Rue Copernic'teki apartmanda üç hafta geçirdim; annemin benim ağzımdan Maria ile ilgili bir şeyler almaya çabalamadığı tek bir gün olmadı. Yanıtlamadan edemeyeceğim sorular soruyordu. Bazı tartışmalı konuları, örneğin, annesinin, Maria'yı müthiş rahatsız eden tamahkârlığını gizlemiyordum.

"En iyi ailelerde görülür bu," diye yanıtladı beni annem. "Veza'nın üvey babasını düşünsene!" Bu sözler onun havasının değiştiğini göstermeye yetiyordu. Veza'nın evinde ne büyük bir baskı altında yaşamakta olduğunu arada bir düşünüyor olsa gerekti. Gene de yola çıkacağım zaman, beni istasyona götürecek taksiyi çağırmazdan yarım saat kadar önce, cömertliği tuttu ve eskiden olduğu gibi yumuşadığını gösteren sözler söyledi; "Ona karşı haşin davranma oğlum." Veza'dan söz ediyordu yani. "Zaten bir darbe yemiş, yerle bir edilmiş. Ona her şeyi anlatma. Bu iki sevgilinin ne kadar güzel olduğunu falan söyleme örneğin. Unutma ki o hâlâ yaşamak zorunda, ve de yapayalnız. Sana hiçbir kötülük etmedi, sen onun yaşadığı güçlüklerden kaçtın çünkü. Bu güçlükleri paylaşacak senin gibi birini bulması nerdeyse olanaksız, çünkü hiç kimse senin o zamanlar olduğun kadar toy olamaz. Ben oğullarımı saf ve temiz yetiştirdim, o da bunu anında anladı. *Sana*, benim oğluma göz koyması, onun iyi bir insan olduğunu gösterir. Zaman zaman ziyaret et onu da, çok sık gitme ama, yoksa acısını tazeler dursun. Derslerin eskisinden daha

ağır olduğu için gidemediğini söyle ona — şimdi hayata hazırlanıyorsun, işler ciddileşiyor ve zamanını boşa harcayamazsın."

Evden çıkarken bu sözlerle uğurlandım. Burgtheater'ın annemin yüreğinde tümüyle küllenmediğine sevinmiştim. Ama nefretinin acımaya dönmesine daha da çok sevinmiştim. Benim masallarıma öyle bir kaptırmıştı ki kendini, iki kadından birini rahatça yeğleyebiliyordu. Hangisini daha çok beğendiğimi *ben* bile bilmiyordum; ama o ağırlığını Maria'dan yana koymuştu. Uzakta birini düşünmek, her zaman için daha iyidir, diyordu. İnsanlar birbirlerine yeterinden fazla yakın olursa fazla sürtüşme olur, ilişki yavanlaşır. Ayrıca Erika'nın kemanı da ilişkimize bir sahtelik katıyordu. Ne de olsa insan bir kişiyi severdi, onun aletini değil; öyle olsa, konser dinlemek yeterli olurdu. Ama diyordu annem, Maria'yı görmek istediğimi sanma. Salt Viyana'da değil de Salzburg'da oturduğu için iki yıl daha, okulum bitinceye dek Maria'ya bağlı kalacağımı düşünüyordu. Onu merak ettiğini gizlemiyordu annem. Benim abartmaya eğilimli olduğumu, belki de onunla karşılaştığında söylediğim kadar güzel olmadığını göreceğini söylüyordu. Ama annemle tanışması doğru olmazdı çünkü bu, ona önem verildiğini gösterirdi. İnsan bağlanmamalıydı, önümde koca bir hayat vardı. Bu çağda, daha yirmi iki yaşında, birine bağlanmak için ahmak olmak gerekirdi.

Steinhof'a Bakış

KOLMAR'DA, Grünewald sunağı önünde bütün bir gün geçirdim. Ne zaman geldiğimi bilmiyordum, ne zaman gideceğimi bilmiyordum. Müze kapandığında, geceyi orada geçirebilmek için görünmez adam olmak isteği duydum. İsa'nın cesedi acıma duygusu uyandırmadı bende; bedeninin o korkunç durumu bana bir hakikatmiş gibi geldi. Bu hakikatle karşı karşıya gelince, çarmıha germe konusunda beni büyüleyen şeyin ne olduğunu anladım: onların güzelliğine, şekillerinin değiştirilip başka bir şeye dönüştürülmelerine, yüceltilmelerine hayrandım. Haçın şekli değiştirilmiyordu, yalnızca beden, meleksi bir havaya büründürülüyordu. Gene de, insanların gerçek yaşamda ürküyle kaçındıkları şey, yani insanların birbirlerine yaptıkları korkunç şeylerin anısı, tabloda kendini

gösteriyordu. O zamanlar, 1927 Şubatında savaş da, gaz bombaları da tabloyu daha değerli kılacak kadar yakındı. Belki de sanatın en önemli görevi, çoğukez unutuluyordu: coşkuları durultma görevi yoktur sanatın, avutma görevi yoktur, yaşantılar mutlu sonlar getirecekmiş gibi her şeyi bir yana bırakmaz, çünkü yaşantılar mutlu sonla bitmez. Veba, ülser, işkence korku —iyileştirilen bir vebanın ardından daha da kötü bir korku yaratılır. Her zaman için aynı olan ve gözlerimizin önünde bulunması gereken bu hakikat karşısında avutucu aldatmacaların ne anlamı olabilir ki? Başa gelecek bütün korkunçluklar, bütün korkular öngürülmüş burada. Aziz John'un kocaman parmağı gösteriyor işte: Bu budur, gene olacak olan da budur. Bu tablodaki kuzu neyi simgeliyor? Çarmıhta kokuşmakta olan bu insan kuzu muydu? Çarmıha çivilenip kuzu diye anılmak için büyüyüp insana mı dönüştü?

Ben oradayken, Grünewald'ın önünde bir ressam durmuş, tabloyu kopyalıyordu. Büyülenmiş ya da utanıyor gibi görünmüyordu, bir fırça darbesini vurmazdan önce pek uzun boylu düşünüyor da değildi. Keşke gitse burdan dedim içimden; başka kimse yoktu, benimle konuşmaya kalkar mutlaka diyordum. Ama konuşmadı; o da sessizlik istiyordu, dinginlik istiyordu. Çarpıcı olan tek yönü, başkalarını yok saymasıydı. Ben de yaptığı resmin orada olmadığını düşlemeye çalıştım. Onu görmeyecek bir şekilde durdum. Ama düşünmemek olanaksızdı. Bir de, o kadar uzun kaldığım için utanıyordum. Hiçbir şey yapmıyor, orada dikiliyordum; bir bakıma ona benziyordum, o da yerinden kımıldamıyordu çünkü, ama onun elinde bir fırça vardı ve bir çaba harcamaktaydı. Enine boyuna yapılı, orta yaşlı bir adamdı, yüzünde hiçbir anlatım yoktu, acı duyduğunu ele veren bir durum yoktu; adamın yüzünün, tablodakinin yakınında olması, onunla aynı zamanda orada, aynı odada bulunması, tablodaki kişinin gözünü hiç ayırmadığı uğraşını canla başla sürdürmesi inanılmaz bir görüntü oluşturuyordu.

Kopyacının karşısında öylesine utandım ki, sunağın diğer bölümlerini geziyormuş gibilerden arka tarafına geçtim. Çarmıha gerilmenin hem resminden hem de kopyalanmasından kaçmak zorundaydım; ressam da benim çok anlayışlı biri olduğumu düşünmüş olsa gerekti. Belki de yalnız başına kaldığında değişiyordu, yaptığı bu işe dayanabilmek için yüzünü buruşturuyordu. Ben arkadan çıktığımda rahatlamış görünüyordu çünkü;

gülümsüyor gibi geliyordu bana. Onun beni gözlemleyişini gözlemledim. İnsanın karşısında gerçek bir insanoğlunun varlığını fark etmesinde şaşırtıcı bir yan var mı? İnsanın bu kişiye gereksinmesi vardır, çünkü o, çarmıha gerili değildir. Kopyalamakla uğraştığı sürece başına hiçbir şey gelmez. Beni en çok sarsan bu düşünce oldu. Gördüğün şeye karşı korunmak için gözünü başka hiçbir yöne çevirmemen gerekir. Başını çevirmemekle korunmuş oluyorsun. Korkakça bir sığınma değil bu. Aldatmaca değil. Ama kopyacı bu kurtuluşla kusursuzluğa ulaşacak mı? Hayır, çünkü görmekle, gördüğü şeyi *parçalara ayırıyor*. Bütünsellikle bağlantısı geciktirilmiş olan parçalara sığınıyor. Bunlar bir kez daha onun parçası olacaklar. Ama zaman zaman, tam tamına doğru olması gereken ayrıntılara daldığından, bütünselliği asla göremiyor. Kopyacı bir görüntü, bir suret. Aziz John'un parmağı gibi değil onunki. Kopyacının parmağı görünmüyor, hareket ediyor, ve iş yapıyor. Hiç gizlemeden yaptığı tek şey, onun görüş şekli, bakış şekli, yani, hiç değişmemesini sağlayacak şekilde gerçekleşen bakışı. Bakışı onu değiştirse, kopyalamayı tamamlayamaz.

Kopyacıyı, ancak birkaç yıl sonra, resimlerin, odama astığım büyük kopyalarının ele geçirdikten sonra aklımdan çıkarabildim. Kolmar'dan dönünce, bu kopyaları asabileceğim bir oda bulmaya giriştim. Hemencecik buldum da, ama bunun bana ne yararı olacaktı, bilemiyordum.

Ağaçlar istiyordum, bir sürü ağaç olsun istiyordum, Viyana'da bildiğim en yaşlı ağaçlar, Lainz Park'takilerdi. Gözüme çarpan ilk ilân, parkın yakınındaki bir kiralık oda ilânı oldu. Kent demiryolunun son durağı olan Hacking'e gittim, Viyana Nehri diye bilinen (tehlikeli geçmişi hakkında inanılmaz öyküler anlatılan) o korkunç dereyi geçtim, bir bayırı tırmandım, bu noktada başlayıp Ober Sankt Veit'e dek bir duvar boyunca uzanan Erzbischofgasse'yi geçtim (bu sokağı çok severdim); Hagenbergasse'ye saptım. Kiralık ilânında sözü edilen oda, bayırda, sağdan ikinci evdeydi.

Ev sahibi hanım beni yalnızca bu odadan oluşan üçüncü kata çıkardı, pencereyi açtı. Hemen dışarı baktım, kararımı vermiştim: Burada oturmalıydım; uzun bir süre burada oturacaktım. Pencereden bir oyun alanı görünüyordu, bu çayırın ve Erzbischofstrasse'nin gerisinde ağaçları görüyordunuz, pek çok, ve de büyük büyük ağaçlar. Bunlar Rahibin bahçesinde olsalar gerek dedim kendi kendime. Ağaçların ardında Viyana

Nehri vadisinin öte yanında bir tepede, deliler kenti Steinhof'u görebiliyordum. Bu, uzun bir duvarla çevriliydi, duvarın ortasında, eski zamanda, bir kasaba oluşturmaya yetecek bir alan vardı her halde. Steinhof'un katedrali vardı. Otto Wagner'in[14] kilisesinin kubbesi ışıl ışıl parlıyordu. Kasaba, uzaktan villa gibi görünen sayısız kulübeden oluşuyordu. Viyana'ya geldim geleli Steinhof' hakkında birçok şey duyuyordum: bu kasabada altı bin kişi yaşıyordu. Merkezî bir yer değildi, ama bambaşka bir yerleşim yeriydi. Evlerdeki yaşantıları merak ediyor, pencerelerden odaları görebileceğimi düşlüyordum.

Penceresinden içersini görmeye çalışmamı yanlış yorumlamış olan ev sahibi (altmış yaşlarında bir kadındı, etekleri yerlere dek uzanıyordu), bugünün gençliği ve fiyatları yüzde yüz artan patatesler konusunda derli toplu bir konuşma yaptı bana. Onu dinledim, sözünü hiç kesmedim; belki de bu türden konuşmaları sık sık dinleyeceğimi hissetmiştim. Ama herhangi bir yanlış anlamaya meydan vermemek için, kadın sözünü bitirdiğinde, hemen, kız arkadaşımın beni ziyaret etmesine hakkım olacağını açıkladım. Kadın hemen, "Fräulein Fiancée" diye andı onu ve yalnızca bir tek Fräulein Fiancée'nin gelebileceğini söyledi. Bir de kitaplarımı getireceğimi, çok sayıdakitabımın bulunduğunu söyledim. Bu onun içini rahatlatmış göründü; bir Herr Öğrenciye kitabın yakışacağını söyledi. Duvarlara asmak istediğim resimler konusunda anlaşmamız kolay olmadı; Zürih'teki Villa Yalta'dan beri yanımdan ayırmadığım Sistine Şapeli resimlerinden ayrılmayı düşünmüyordum. "İlle de çivi çakmak gerekiyor mu?" diye sordu, ama sonra razı oldu. Pek yüksek olmayan kirayı hemen kabul ettim, kitaplarım da kadına müthiş bir güven verdi. Sık sık kiracı değiştirmekten hoşlanmıyordu, çok kitap getiren uzun süre kalacak demekti.

Böylece Sistine resimleriyle birlikte taşındım, ama asıl amacımı hiç unutmuyordum: İsenheim sunağının resimlerini bulup bunları duvarlarıma asacaktım, elime geçen bütün resimleri toplayacaktım. Aradığımı bulmam uzun zaman aldı. Bu odada altı yılımı geçirdim; ve Grünewald resimleri sağıma soluma asılır asılmaz, burada *Körleşme*'yi[15] yazmaya başladım.

---

[14] Otto Wagner (1841-1918): Viyanalı bir mimar, Jugendstil'in ilk temsilcilerinden; bu binayı 1904 ile 1906 yılları arasında yapmıştı. Ayrıca önemli kuramsal kitapların da yazarıdır.

[15] *Körleşme* ilk kez Viyana'da 1935 yılında yayımlandı.

Kocası ve yetişkin çocuklarıyla giriş katında oturan ev sahibesini pek sık görmüyordum; yalnızca aydan aya kirayı verirken, hemen şonra da odama makbuzu getirdiğinde karşılaşıyorduk. Ama arada bir, ben dışardayken birinin uğradığı oluyordu. Böyle durumlarda ev sahibim, eve döndüğümde beni ön kapıda yakalıyor ve ziyaretçinin görünümü, davranışları ve arzularıyla ilgili ayrıntılı bilgi veriyordu. Uğrayanlardan hiçbirine güvenmiyordu; rastlantıyla tanıştığım ve okuyacak bir şeyler ödünç almak üzere gelmiş bir komşum söz konusu olduğunda, salt, çalınacak ne var diye sağa sola bakmaya gelen kötü niyetli insanlara karşı beni uzun uzun uyarıyordu. Ev sahibimin bana yönelik bütün konuşmaları, günümüz gençliğiyle ilgili bir söylevle sona eriyordu.

Evin en altında, bodrum katta, vaktiyle günlerini ormancı kocasıyla parkın ortasında geçirmiş ama şimdi dul kalmış bir kapıcıkadın yaşıyordu. Yatağımı düzeltme, odamı temizleme işleri ona aitti. Laboratuvara gitmediğim ve sabahları evde kaldığım günler onu görürdüm, kadın bana Lainz Park'taki günlerini anlatırdı. Frau Schicho, beyaz saçlı, çok şişman, kırmızı yüzlü, konuşkan bir ihtiyardı. Küçücük bir çaba harcadığında, hatta her hareketinde, şıpır şıpır terlerdi; temizlik sırasında pek seyrek de olsa ben evdeysem bir hava akımı oluşturmak üzere kapının da pencerenin de açık olmasına karşın, oda çok keskin bir kokuyla dolardı. Kötü ya da iğrenç bir koku değildi bu; daha çok ne taptaze, ne de tam bozulmuş olmayan bir tereyağı kokusu yayardı ihtiyar. Başka bir nedenim olmasa da, salt bu kokuyu duymamak için dışarı çıkmak isterdim. Ama Frau Schicho öyle tatlı konuşur, öyle güzel öyküler anlatırdı ki, dayanamaz kalırdım. Yaban domuzlarını, baykuşları sorduğumda seve seve, ama pek heyecan katmaksızın anlattığı zamanlar dışında ormandan ve ormandaki evinden konuşmazdı. Daha çok Kaiser döneminde parkı gezen yüksek rütbeli konuklardan söz etmeyi severdi. Gururlu ama pek ciddi olmayan bir havayla, Rus Çarıyla Alman Kaiserinin at sırtında geldiği, ve ormancının evinin önünde, Kaiser Franz Joseph'in yanıbaşında durduğu, kendisininse onlara içecek bir şeyler ikram ettiği Üç İmparator Gününü anlatırdı. Üçü de şu anda karşısında duruyorlarmışçasına, dün gibi anımsıyordu; sorguçlarını, üniformalarını, yüzlerini betimliyordu; ne cins at bindiklerini de, verdiği içecek için hangi sözcüklerle teşekkür ettiklerini de hâlâ anımsıyordu. Uşaksı bir hava yoktu konuşmasında,

daha çok sanki hâlâ her şey yerli yerinde duruyormuş, imparatorluk yıkılmamış havalarındaydı; bardakları imparatorların her birine teker teker nasıl sunduğunu betimlerken kollarını uzatıyor, tepsiyi eğiyor gibi yapıyordu, işte bu sırada, kimsenin bardakları almayışına şaşırmış görünüyordu. Her şey geçmişte kalmıştı. İmparatorlar neredeydi? Nasıl oluyordu da geriye hiçbir şey kalmamış oluyordu? Bu düşünceleri sözcüklere dökerken, küçücük bir pişmanlık duygusunu ele vermiyordu gerçi ama, olanları tıpkı benim aklım gibi onun aklı da alınıyordu, durum ikimiz için de bilmece niteliği taşıyordu; geçmişi bana bu denli güçlü ve hareketlerle anlatması da bu bilmece özelliğinden kaynaklanıyordu.

Bu odada hiç kahvaltı etmedim; hatta meyva ya da sebze de bulundurmadım. Hep içinde yiyecek bulunmayan, rahatsız edici ya da boş bulduğum şeylerden uzak bir yer isterdim kendime. Buna şakayla karışık, benim "evcil saflığım," diyordum. Veza geldiğinde bu durumu anlayışla karşılar, burada bir kadından beklenebileceği üzere bir ev düzeni kurmaya çabalamazdı. Kendine özgü övücü havasıyla odama böyle şeyler sokmama isteğimi şöyle yorumlardı: Hâlâ duvarlarda duran peygamberlere ve kâhinlere duyduğum saygıdan böyle davranıyordum, belki de yiyeceği aklına getirmeksizin durup dinlenmeden çalışan Michelangelo'ya duyduğum saygı da bunda rol oynuyordu.

Ama bu açlıktan ölme noktalarına gelmek bir yana, kendimi yiyecekten mahrum ettiğim anlamına bile gelmiyordu. Auhofstrasse'de, eve beş dakika uzaklıkta, yokuşun alt başında bir süt ürünleri dükkânı vardı, burada yoğurt, ekmek, tereyağı alabilir, ve dükkânın tek masasında ve tek sandalyesinde oturarak bunları sessiz sakin tüketebilirdiniz. Laboratuvara gitmeden önce buraya uğrar, kahvaltımı ederdim. Evde kalıyorsam, yokuşu iner, bir şeyler yer, sonra dönerdim. Bu yıllar boyunca seve seve yoğurt, ekmek ve tereyağıyla yetindim, çünkü böylece biriktirebildiğim paralarla kitap alabiliyordum.

Bu dükkânı işleten Frau Fontana, Frau Schicho'ya hiç ama hiç benzemiyordu. Sesi tıpkı her şeye soktuğu burnu kadar sivri ve keskindi. Yemeğimi yerken, az önce çıkan müşterilerle, az sonra gelmesi beklenen bütün müşteriler hakkındaki ayrıntıları öğreniyordum. Hiç de kısa sürmemekle birlikte bu konu tükendiğinde, sırayı evlilik öyküsü alıyordu. Evliliği daha ta baştan pek iyi gitmemişti. Frau Fontana'nın birinci kocası,

Sibirya'da savaş esiri olarak kalmış, birkaç yıl böyle yaşadıktan sonra bir hastalığa tutulup ölmüştü. Bir dostları oradan çok sonraları elinde bir resimle dönmüş, kocasının son sözlerini, bir de nikâh yüzüğünü getirmişti. Arkadaşları, diğer tutuklularla çektirilmiş bir grup resmiydi elindeki. Çok değerli bir fotoğraftı, sahibi, onu göstermekten hoşlanıyor, ama bir an olsun yanından ayırmıyordu. Adamların hepsinin de sakalları uzamıştı, hiçbiri tanınacak halde değildi. Resmin sahibi sakallardan birini, alt sırada sağdan ikincisini göstererek, "Bu bendim işte! Tanımadınız mı? Ah, neler çektik neler!" diyordu. Sonra yüzüne ciddi bir görünüm veriyor ve başka bir sakalı, en altta soldan ikinciyi gösteriyordu: "Bu da benim dostum ve selefim. Evet, bakın, buna birinci Herr Fontana da diyebilirsiniz, ama adı farklıydı doğal olarak. Karıma sorsanız daha iyi olur. Onun erdemlerini en iyi o sayar döker çünkü. Ne de olsa eski kocası."

Frau Fontana, ikinci kocasının erdemlerini döktürecek durumda değildi ama. Kendisi çok erken kalkıyordu, dükkân erkenden açılıyordu. Adam öğleyedek uyuyordu. Sonra da gecenin yarısında, son trenle, hatta bazen daha da geç, yürüyerek kasabadaki barından evine dönüyordu. Bu arada kadın derin uykulara dalmış oluyordu, böylece adam karısını hiç görmüyordu. Öğleden sonra, kadın süt ürünleri dükkânındayken adam yataktan kalkıyor, kasabadaki kafadarlarının yanına gidiyordu.

Kadın hemen dırdıra başlıyordu; kocası elden geldiğince ondan uzak durmaya çalışıyordu. Ama Öğleden sonra, kasabaya inmeden önce arada bir dükkâna uğrar karısının yerini alırdı. Ben onu böyle bir nöbet sırasında tanıdım. Sibirya'yı da bana o anlattı. Şöyle bir iki yıl sonra, karı koca arasındaki gerilim öyle arttı ki, kadın onu evden attı. Böyle evlilik olmaz diyordu Frau Fontana; birbirleriyle hiçbir ilişkileri yoktu. Adam evi otel olarak kullanıyordu. Bunun dışında kadınla hiç konuşmuyordu. Kadın ayaktayken adam uyuyordu, kadın uykuya daldığı anda kocası uyanıyordu.

Sonunda gitti, gittiğinin ertesi sabah kadın hem mutlu hem de gücenmiş bir halde olanları anlattı bana. Zaten hiçbir şey getirmemişti; hiçbir şeyi yoktu ki, ne getirsin. Varsa da aldı hepsini götürdü, iki tane paslı çiviyi bile torbasına koydu. "Düşünebiliyor musunuz, paslı çivileri bile götürdü; bana tek bir çivi bırakmadı." Onun o paslı çivilerinden birinin

—bir anı olarak? salt ona zarar vermek amacıyla?— kendisinde kalmasını istiyordu da sanki adam ondan bir çiviyi bile esirgemişti. Ya yeni olsaydılar... Ama kullanılmış çivilerdi bunlar, eskiydi, paslıydı.

Herr Fontana çok kısa boylu ayrıca da kamburdu, ciddi bir fıtık rahatsızlığı varmış gibi yürürdü. Kafasında tek saç teli yoktu, yorgun ve bitkin görünürdü hep, çok da kötü giyinirdi. Gözleri akmak üzereymiş gibiydi, ama hiç akmadılar. Dükkâna geldiğinde, bazen özel bir müşterisi olurdu: yakınlarda ailesiyle birlikte oturan çok hoş, zengin bir kontesti bu; uzun boylu güçlü kuvvetli bir kadındı, anlaşılan at biniyordu ve —gerçi onu ne atın tepesinde, ne de avlanırken gördüm ama— avcılık eğitimi görmüştü. Yüksek sesle konuşurdu, bu dükkân sırf onun için burada bulunuyormuş havalarında alış veriş yapardı. Ne var ki pek fazla bir şey aldığı görülmemişti, çünkü üzerinde hiçbir zaman yeterli para olmuyordu. Bazen, üç küçük çocuğunu da yanında getirirdi, onu gören, anında kadındaki devasa göğüsleri düşünmeye başlardı. Herr Fontana'nın gözleri, yorgun yuvalarından fırlayıp çıkardı. Kontese kin duygularıyla değil, emrindeymiş gibi hizmet ederdi; bunun dışında kendisinin dükkân nöbeti sırasında gelen herkes onu rahatsız ederdi. Kontes kapıdan çıkar çıkmaz bana döner ve şimdi gerçekten akmakta olan gözlerle, "Ne kısrak ama! Ne kısrak!" derdi.

Sanırım bu saatlerde dükkâna gelmesinin tek nedeni onu görmekti — yoksa daha uzun süre uyumayı yeğlerdi. Kontesse, programına uygun olarak her zaman aynı saatte gelir ve adamdan başkasının kendisine hizmet etmesini istemezdi. Bazen sipariş ettiği her şey önüne, tezgâhın üzerine yığılırdı. Bunun üzerine —hesabı hiç de kuvetli olmayan— kadın, fiyatları toplamaya başlardı. Onu daha uzun süre seyretmek için dükkânda fazla kalmasını isteyen Herr Fontana, toplamada ona yardımcı olurdu. Parası hiçbir zaman denk gelmezdi; ama adamın ondan hoşlanmasına karşın, hiç borca almazdı. Bu durumda, tezgâh üzerindeki ürünler birer birer alt tarafa alınır gözden kaybedilirdi. Bu işlemden hiçbir zaman utanmıyordu; aritmetiğinin iyi olmaması onur kırıcı bir şey değildi ki. Ama atlar konusunda çok şey biliyordu örneğin. Bu nedenle hiç sıkılmaksızın ürünleri teker teker geri verirdi. Herr Fontana, nazik bir hareketle kadının avucunu açma özgürlüğünü tanımıştı kendisine; hemen kaç parası olduğuna bakardı. Bakar, ve artık başka şeyleri bırakmasına gerek olmadığını belirtmek üzere, "Tamam," derdi. "Bu kalanlar için yeterli paranız var!"

Adam gittikten sonra kadın onu aradı, çünkü artık kontesin yetersiz aritmetik bilgisine daha az hoşgörü gösteren ve bu yetersizliği konusunda dürüstlükten uzak niyetlerini hayata geçiren Frau Fontana ona hizmet ediyordu. Kadınla çocuklar dükkandan çıkar çıkmaz Frau Fontana da bir şeyler söylerdi mutlaka: "Hayatında okula gitmemiş. Toplama bilmiyor, okuma yazma da bilmiyor. Bunun gibi birinin benim dükkânımı çalıştırdığını düşünebiliyor musunuz!" Bu düşmansı duygulara duyarsız kalmayan kontes, dükkânın önünde, bana şunları söylemişti: "Ne yazık ki o iyi insan yok artık! Çok iyi biriydi!" Paslı çivilerle ilgili hiçbir şey bilmediği açıktı.

Ben de Herr Fontana'yı, özellikle de Sibirya öykülerini özlemiştim. Gerçeklikte, o hâlâ orada yaşıyordu. Bardaki ahbapları, Sibirya'yı anlatmasından hoşlanırlardı. Her gün bara gitmesi şarttı, böyle söylüyordu bana. Onu orada bekliyorlardı çünkü, daha çok şey anlatmasını istiyorlardı. Daha anlatacak çok şey vardı; o-hooo, Sibirya'yla ilgili bir kitap bile yazabilirdi. Ama sözlü anlatmak daha kolayına geliyordu. Karısı daha ilk Sibirya anısını anlattığında uyuklamaya başlamıştı. Ona göre her şey nikah yüzüğünden ibaretti. Arkadaşı, kadının ilk kocası yani, öyle demişti ona: Tanrı aşkına bu yüzüğü götür karıma, yoksa bir an bile rahat etmez içi! Ona göre değerli bir nesne bu. Hem, diyordu bana, aslında yüzüğü vermeyebilirdi. Ama bir ölüye, ölmüş bir dostuna söz vermişti, sözünü tuttu. Milyon değerinde olsaydı bile, verirdi. İyi de, bütün bu dürüstlüğüne karşılık ne görmüştü? Şimdi sırtında bir kontes yerine sütçü kadını taşıyordu.

Fontana gittikten bir yıl sonra, bölgede Sibirya gene konuşulur oldu.

Ölü Maskları

İBBY Gordon'da beniçeken şey, zekâsı ve neşesiydi; her an yeni bir fikir, yeni bir cevher atardı ortaya. Ondan beklenen bir tümce duyduğum olmamıştır; ağzını açtığı anda beklenmedik bir şey söyleyeceğinden emin olabilirdiniz. Macardı İbby, ama yaptığı her dil yanlışı parlak bir ışığa dönüştüğünden, sizi milliyetiyle bile şaşırtmayı beceriyordu. Bu kızın sayesinde ilk kez duyduğunuz sözcükler vardı örneğin; bir Almanca

sözcüğü özellikle sevmişse, onu bir kenara koyar, sözcüğün artık kalktığını size anımsatacak, ama şimdi, o yitik sözcüğün çeşitli yeni anlamlara bürünebileceğini anlatacak şekilde yalnızca yeni kullanım biçimleriyle ortaya çıkarırdı. Hızlı konuşmazdı; söylediği her şey yerli yerindeydi; her hecenin bir ağırlığı vardı. Hiçbir sözcük aceleye getirilmez, ya da bir sonraki sözcüğün araya girmesiyle örtülmezdi. Ama İbbi hızlı *düşündüğünden*, aklındaki pek çok şey söze dökülme sırasını beklemekteydi, işte bu sıradakiler görülür ve duyulur hale gelmeden önce sabırsız neşelerini yüzünde yansıtıyorlardı. Hepsi de yeni olan sayısız sevinç sıra olmuşlardı, ve bunların hiç tükenmeyen neşeleri, üzüntüye, korkuya, sıkıntıya ya da kaygıya yer bırakmıyorlardı. Onunla birlikte olduğunuzda, dünyada, dünyanın herhangi bir yerinde üzülecek şeylerin, sıkıntıların bulunabileceğine inanamazdınız; çünkü onun bakışlarını değdirdiği ya da kendisine iletilen her üzüntü, ağırlığını yitiren bir şeye dönüşür ve birden kanatlanırdı. Başına gelen hiçbir şeyden yakınmadığından, başka insanların korkularıyla eğlenmesinde itici bir yan göremezdiniz.

Bir Maillol heykelciğini andırıyordu İbby; yüz çizgileri, klasik köylü yüzünü yansıtıyor ve az sonra olgunlaşma noktasına ulaşıp ışıldayacak bir meyvayı andırıyordu. Çevresinde gördüğü, algıladığı uyumsuzluklar ve gariplikler onun besin kaynağıydı. Onu acımasız biri olarak değerlendirebilirdiniz, ama kendisine karşı da acımasızdı. Zeki ve eğlenceli alaylarının kendisi üzerinde ne iyi bir etki yaptığını gördüğünüzde şaşıp kalıyordunuz. Tam anlamıyla sağlıklı insan simgesi sayılabilecek olan İbby, çoğu kez karnını doyuramazdı, ama bunu bir şakaya konu yapacağı durumlar dışında açlığından tek sözcük etmezdi: Omuzlarının güzelliğine bir türlü doyamayan erkeklerin gözünde çok iyi beslenmiş biriydi örneğin.

Gelenekle, düzenle, programlı bir günlük yaşantıyla ilgili her şey, ama her şey ondan uzaktı, bunlar hiçbir iz bırakmaksızın çıkmıştı yaşantısından. Geçmişiyle ilgili bir şeyi anlatırken, o olay sanki hiç olmamış gibi umursamasızdı. Macaristan'ın Doğusunda, Karpat Dağları'nın eteklerinde bulunan Marmaros Sziget diye bir yerde büyümüştü; doğum yerinin aklımda kalmasının nedeni, Marmaros sözüğünün bana, Almancadaki *Marmor*, yani mermeri, Maillol'un İbby'yi yonttuğu mermeri

anımsatmasıydı. Kulağa bir garip gelen ilk adı İbolya, Macarcada *menekşe* anlamına geliyordu; neyse ki ona herkes İbby dediğinden bunu aklınıza getirmiyordunuz. Ben onun kızlık soyadını, Feldmesser'i kullanmayı yeğliyordum; Belki, hakkında hiçbir şey bilmediğim ailesi nedeniyle bu addan utanıyordu. Sonradan Gordon soyadını takma ad olarak almıştı ve bunu çok seviyordu; hayatta yalnızca bunu, yani soyadının Gordon olmasını umursuyordu sanki.

Budapeşte'de, kendi ülkesinde ünlü bir Macar taşlama yazarı olan Fredric Karinthy ile tanışmıştı. Hiçbir kitabını okumuş değildim, İbby'nin anlattığı kadarıyla Swift gibi yazıyordu. İbby onunla yaşamaya başladı. Adamın hoşuna giden şiirler yazıyordu; herhalde hem şiirlerine hem de güzelliğine âşık olmuştur. Adamın karısı Aranka, İbby'nin söylediğine göre esmer bir Çingene güzeli, ateşli, hiddetli bir kadındı, kocasını öyle kıskandı ki, dördüncü kat penceresinden atladı. Ağır yaralanmasına karşın mucize eseri kurtuldu. Karısının bu çaresiz davranışı, Karinthy üzerinde öyle bir etki bıraktı ki, anında İbby'den ayrılmaya karar verdi. Ve Aranka'nın yaşamını kurtarmak için İbby'yi Budapeşte'den ve Macaristan'dan *sürdü.*

Adamın bir arkadaşı İbby'yi sınırdan geçirip Viyana'ya getirdi; geldiğinde diş fırçasından başka hiçbir şey yoktu çantasında — bunu böbürlenerek söylüyordu. Kötü bir yazgıydı bu, ama İbby, bunları anlatırken hiç yakınmıyordu. Aranka'ya ne kadar az acıyorsa, kendisine de o kadar acıyordu; yalnızca durumunun çok saçma olduğunu hissediyordu. Ünlü yazar, en güvenilir dostundan ona eşlik etmesini istemişti. Bu arkadaş, onun sınırdan geri kaçıp Macaristan'a girmemesinden sorumluydu. Adam ona Strozzigasse'de bir oda kiraladı; her gün bir kafeye gidip ona kendisini göstermesi gerekiyordu. İbby varlığını kanıtlar kanıtlamaz adam kalkıyor telefona gidiyor ve Budapeşte'deki Karinthy'yi arıyordu: "İbby Viyana'da. İbby ortadan kayıp olmadı." Telefon kapanınca kıza yiyecek bir şeyler ısmarlardı. Kirayı da kendisi ödemiyordu, hiçbir şeyi yoktu. Budapeşte'ye tren bileti alacak para toparlar diye ödleri kopuyordu. Kendisi kafeye gitmezse Karinthy'nin arkadaşı Strozzigasse'ye gidip kızı denetliyordu; ama böyle durumlarda aç kalıyordu. Onu ilk gördüğümde işte bu durumdaydı: elinde elma yerine bir diş fırçası bulunan Pomona tanrıçasını anımsatıyordu.

İbby birkaç hafta içinde iki kardeş arasında bir çatışmanın hedefi olan Viyana'nın *jeunesse dorée* (altın gençlik) çevresi içinde kendisine bir yer buldu. Bu çevredeki herkes onun peşindeydi; sayıları çoktu, hepsi de ona aynı anda kur yapıyordu; bu durumda İbby, saldırılardan kendini korumak ve bu oğlanları birbirine düşürmek için elinden gelen kurnazlıkları yapmakla vakit geçirdi. Hayranları arasında bulunan iki kardeşin ikisi birden kıza karşı ciddi duygular beslediğinden, onlardan çok çekti.
Nerdeyse bir yıl kadar Viyana'da kaldı. Onu sık görüyordum; bir kafede buluşuyorduk, bana çevresinde olup bitenleri anlatıyordu. O sakin, tarafsız tavrıyla, soğuk, ışıl ışıl ve insanı kahkahalara boğacak kadar komikti. Dinlemek zorundaydım, ama o da anlatmak zorundaydı. Durumdan yararlanmaya çalışmadığım için bana şükran duyuyordu. Benimle dinleniyordu söylediğine göre, masum güzelliğinden uzaklaşıp dinleniyordu. Güzelliği hakkında benim de kendisi gibi düşündüğümü anlamıştı: etkilerine çaresiz katlanmak zorunda olduğunuz bir yüktü güzellik.

Kardeşlerden biri, babalarının ölümü üzerine başına geçtiği büyük bir kitapçı dükkânını işletiyordu. Daha zeki ve daha bilgili kabul edilen diğer kardeş, çeşitli bölümlerde okuyor, sürekli fakülte değiştiriyordu; o sıralarda felsefe bölümündeydi. Kitapçı olan Rudolf, kişi denmesine tanık gerektiren ufak tefek, çirkin bir kişiydi; özenle giyinmekle, kafasında kalan iki üç tel saçı şöyle ya da böyle taramakla etkileyici olmaya çalışıyordu. O da tıpkı ağabeyi gibi İbby'nin büyüsüne kapılmış bulunuyordu, ama kuru, yaratıcılıktan yoksun yakışımı nedeniyle, kızın ilgisini çekmek için, dinlemesini bilen, hafif kekeleyerek ama ısrarlı önerilerde bulunan, öğütler veren ağabeyinden daha büyük çaba harcaması gerekiyordu. Öğüte gereksinimi olan ve asla öğüt vermeyen Rudolf, yeni kitaplara, özellikle de dükkânı sayesinde elinin altında bulunan, sanat kitaplarına güveniyordu; İbby'yi bunlarla şaşırtıyor, ona aklını meşgul edecek bir şeyler sunmuş oluyordu. Bir keresinde kıza, ölü masklarının resimlerini içeren, *Ölümsüz Çehreler* adlı yeni bir kitap verdi. Onunla buluşmaya gittiğimde, İbby kitabı açmak üzereydi; daha ilk birkaç sayfayı çevirir çevirmez o da ben de kendimizi kitaba kaptırdık. Aramızda yaşanması olanaksız, akla hayale gelmeyecek bir durum gerçekleşti: ikimiz de sessizliğe gömüldük. Yan yana oturuyorduk. Sessizliğimizin yansıttığı uyuma dayanamayan Rudolf, kitabı bıraktı ve ortadan kayboldu.

Daha önce ölü maskları görmemiştim: benim için tümüyle yeni bir şeydi bu. Hakkında en az bildiğim o ana çok yaklaştığımı hissettim.

Kitabın adı olan *Ölümsüz Çehreler* sözcüklerini, hiç düşünmeden kabullenmiştim. İnsanoğlunun çeşitliliği beni hep büyülemişti; ama bu çeşitliliğin, ölüm anında yoğunlaşmasını hiç beklemiyordum. Bu kadar çok şeyin korunabileceği olgusu da şaşırtmıştı beni. Çocukluğumdan beri ölülerin ortadan yok olmaları acısını içimde taşıyordum. Bir adı ya da bir kişinin yapıtlarını korumak yeterli değildi benim için. Onların bedensel varlığı da beni ilgilendiriyordu, yüzlerinin şekli, mimikleri, her şey önemliydi. Aklıma takılan bir sesi duyduğumda, boş yere sesin sahibinin yüzünü arardım; bu, düşlerde, ben istemediğim zamanlarda ortaya çıkardı; ama istemekle karşımda belirtemezdim yüzü. Eğer yüzü (çok seyrek olarak) gördüğüm olursa, farklı bir görünüm aldığını, kendi oluşma yasalarına uymuş bir halde olduğunu fark ederdim. Şimdi ise, düşüncelerini ve yapıtlarını yaşamıma kattığım, yaptıklarından dolayı sevdiğim, yanlışlarından dolayı nefret ettiğim insanları görüyordum; önümdeydiler, değişmezlikleri içinde, gözleri kapalı — sanki bu gözler hâlâ açılabilirmiş gibi, sanki onarılması olanaksız hiçbir şey olmamış gibi karşımda duruyorlardı. Bu insanlar hâlâ kendilerini denetliyorlar mıydı? Yalnızca kendilerine söylenen şeyleri hâlâ duyuyorlar mıydı? Her birini tek tek yakalayıp tutmak istiyormuş gibi, bir yüzden öbürüne geçiyordum. Bu kitapta hepsinin bir arada olduğunu düşünemiyordum. Hepsi ayrılıp dört bir yana, tek tek ayrı yönlere dağılacaklar diye ödüm kopuyordu. Adlarına bakmadan tanıdığım birkaç yüz vardı. Adları olmasa, müthiş bir çaresizlik içinde kalacaklardı. Ama bir yüzü bir ada bağladığınız anda, yüz çürümekten kurtulmuş hissediyordu kendini. Sayfaları çevirdim, çevirdim, sonra birden, geri geri çevirmeye başladım; hepsi de gene aynı yerlerde duruyordu; tek tek hepsi oradaydı; hiçbiri ayrılmamıştı, hiçbiri konuldukları sıranın yapısına karşı koymamıştı; bu kitapta rastgele dizildikleri sıra, onlar için önemsiz değildi.

Çürümeden önceki son an: sanki bir insan can havliyle, kendisini oluşturan her şeyi, onu o yapan her şeyi toparlamış, bu nihai sunuluşa rıza göstermişti. Ama *bu rıza* bütün maskalara verilmiş değildi: sizi yaralayan maskalar — kendilerini ele veren maskalar da vardı. Bu yaşamın içinde sona eren egemen ilkeyi bozdukları gerçeğini, bu korkunç hakikati yansıtıyorlardı: Walter Scott'ın üzerindeki yük, yaşlı Swift'in çılgınlığı,

Géricault'nun korkunç hastalığı. İnsan masklarda yalnızca korkuyu arayabilirdi, ölümün korkusunu. O zaman öldürme maskları olurdu bunlar. Ama bu yanlıştı: bunlarda, öldürmenin, cinayetin ötesine uzanan bir şeyler vardı.

Soluğun kesilmesiydi bu, ama soluk korunmuştu, saklanmıştı sanki. Soluk, insanın en değerli şeyidir, sona gelindiğinde, her şeyden değerli olanı; ve bu son nefes, maskda bir imge olarak korunmuş bulunuyordu.

Ama soluk nasıl bir imge olabilir? Kitabı açınca karşıma çıkan, aradığım ve her seferinde yerli yerinde bulduğum mask, Pascal'ın maskıydı.

Burada acı, kusursuzluk noktasına ulaşmıştı. Burada hanidir aranan anlamını bulmuştu. Düşünce olarak kalmayı amaçlayan acı, başka hiçbir şey yapamaz. Eğer inlemelere sığmayacak bir acı, bir ölüm varsa, böyle bir şey varsa eğer, işte burada karşımıza çıkmış bulunuyor. Ardındaki bilinmeyene ulaşabilmek için ölümün eşiğini aşma arzusundan doğan betimlenmesi olanaksız, minicik anlık adımlarla ölüme giderek artan bir yakınlaşmanın resmi bu. Öteki dünyadaki yaşam uğruna bu yaşamdan kurtarılmak isteyen inançlılar ve inanç kurbanları üzerine yazılmış pek çok şey okuyabilirsiniz. Ama burada, bunlardan birini, arzusuna ulaştığı andaki haliyle görüyoruz — kendisini nasıl azarlayacağını, kendisine nasıl kötülük edeceğini bilmeyen, ama azarlamaktan çok daha fazla düşünen bir insanın resmi bu. Nitekim, yaşamına karşı yaptığı her şey düşüncesinde yansımış. *Onun* çehresine, ebedi ve ezeli, diyebiliriz, ölümsüz diyebiliriz çünkü o, insanın peşinde olduğu ölümsüzlüğü dile getiriyor. Terk etmeyi arzulamadığı acısıyla yatıyor o. Ölümsüzlüğün severek kavrayıp almak istediği kadar acı istiyor bu insan; ve ölümsüzlüğün elverdiği ölçüye tam anlamıyla ulaştığında, o acıları ölümsüzlüğe sunacak ve ölümsüzlüğe adım atacak.

On Beş Temmuz

YENİ odama taşındıktan birkaç ay sonra yaşamımın bundan sonraki dönemi üzerinde derin etkilerde bulunan bir şey oldu. Pek sık ger-

çekleşmeyen toplu olaylardan biriydi bu ve bütün kenti öylesine etkisi altına aldı ki, kent, o günden sonra asla eskisi gibi olamadı.

15 Temmuz 1927 sabahı, her zaman yaptığımın tersine Währingerstrasse'deki Kimya Enstitüsüne gitmemiştim; o günü evde geçirecektim. Ober Sankt Veit'deki kafede sabah gazetesini okuyordum. *Die Reichspost*'u elime aldığımda duyduğum öfkeyi bugün bile hissedebiliyorum: İri puntolarla basılmış manşet şöyleydi: "ADİL BİR KARAR." Burgenland'da[17] çatışma olmuştu; işçiler öldürülmüştü. Mahkeme katillerin suçsuz olduğuna karar vermişti. Bu beraat, iktidar partisinin organında, bir "adil karar" olarak niteleniyor, hayır borazanlarla açıklanıyordu. Viyana işçileri arasında müthiş bir kargaşa yaratan şey bu beraat kararından çok bu sözüm ona adalet anlayışıydı. Kentin bütün bölümlerinde toplanan işçiler, düzenli taburlar halinde, onlara göre yalnızca adıyla bile haksız kararı simgeleyen Adliye Sarayına yürüdüler. Baştan sona kendiliğinden gelişmiş bir tepkiydi bu: Yalnızca kendi davranışıma bakarak ne kadar kendiliğinden bir hareket olduğunu görebilirdim. Çünkü hemen bisiklete atlayıp kent merkezine gittim ve bu yürüyüşçülere katıldım.

Genelde disiplinli olan işçiler, Sosyal Demokrat liderlerine inanmış ve Viyana'nın bu liderler tarafından örnek bir şekilde yönetilmesinden memnun kişilerdi, ancak bugün liderleri başlarında *olmaksızın* harekete geçmişlerdi. Adliye Sarayı'nı ateşe verdiklerinde Vali Seitz, bir itfaiye aracına çıktı, sağ elini havalara kaldırarak işçilerin ilerlemesine engel olmaya çalıştı. Bu hareketin bir etkisi olmadı: Adliye Sarayı *yanıyordu*. Polise, ateş etmesi emredildi; doksan kişi öldü.

Olayın üzerinden elli üç yıl geçti, gene de o günkü karmaşayı, o günkü heyecanı hâlâ kemiklerimde duyuyorum. Benim de katılımımla gerçekleşen, bir devrime en yakın şeydi o. O günden beri Bastille'in alınmasıyla ilgili tek bir sözcük okumak zorunda olmadığımı kesinlikle biliyordum. Kitlenin bir parçası olmuştum, tam anlamıyla içinde erimiştim, kitlenin yaptıklarına en küçük bir direnç duymuyordum içimde. Öyle bir ruh hali içinde olmama karşın, gözlerimin önünde cereyan eden bütün sahneleri tek tek ve de somut olarak kavradığıma şaşırıyordum. Bunlardan birini anlatmak isterim.

---

[17] Burgenland: Avusturya'nın Almanca konuşulan Macaristan topraklarından oluşan bölgesi. 1920'de Trianon Antlaşmasıyla Avusturya'ya katılmıştır.

Yanmakta olan Adliye Sarayı yakınlarındaki bir yan sokakta, kalabalıktan apayrı bir noktada bir adam dikilmiş, elini kolunu havada sallayarak tekrar tekrar şu sözleri haykırıyordu: "Dosyalar yanıyor! Bütün dosyalar yanıyor!"

"İnsanların yanmasından iyidir!" dedim ona, ama sözlerim ilgisini çekmedi; o yalnızca dosyaları düşünüyordu. Dosyalarla kişisel bir ilişkisi olabilir, bir arşiv memuru falandır diye düşündüm. Ama söz dinletemiyordum. Böyle bir durumda olmamıza karşın onu gülünç buluyordum. Ama ben de rahatsız olmuştum. "İnsanları vuruyorlar!" dedim öfkeyle, "Sense dosya diye tutturmuş gidiyorsun!" Ben orda değilmişim gibi baktı yüzüme ve inlemesini sürdürdü: "Belgeler yanıyor! Bütün dosyalar yanıyor!" Kenarda bir yerde duruyordu, ama tehlikelerden uzak değildi; haykırışları duyulmuş olmalıydı — hem, ben bile duymuştum.

Müthiş kederli geçen sonraki günler ve haftalar boyunca, başka bir şey düşünmenin mümkün olmadığı, tanığı olduğunuz olayların zihninizde tekrar tekrar yaşandığı o dönemde bile, yazınla *tek bir* aklı başında ilişki vardı. Bu ilişki, Karl Kraus'tu. Onu putlaştırışım, o dönemde en yüksek noktasındaydı. Bu kez, özel bir toplu edimden duyulan şükran söz konusuydu; böyle bir olaydan dolayı Kraus'tan çok kime minnet duyulabilir, bilemiyorum. O günkü katliamın etkisiyle Kraus Viyana'nın dört bir yanına posterler astı, ateş emrinden ve doksan ölümden sorumlu olan Polis Komiseri Johann Schober'in kendi isteğiyle istifa etmesini talep eden afişlerdi bunlar. Bu talebi yapan yalnızca Kraus oldu; bu şekilde davranan tek tanınmış kişi oydu. Viyana'da her zaman bol bol bulunan tüm diğer ünlüler ağızlarını açmaz ya da belki olayı küçümserken, yalnızca Kraus öfkesini dile getirme yürekliliğini gösterdi. O günlerde bizi ayakta tutan tek şey, onun afişleri oldu. Bir afişten diğerine gidiyor, her birinin önünde duruyor ve yeryüzündeki bütün adaletin, Kraus'un adındaki harflere girdiğini hissediyordum.

Bir süre önce bu 15 Temmuz olayını ve sonrasını yazdım. O yazdığımı buraya aynen alıyorum. Kısa olmasına karşın, olup bitenlerin ne denli önemli olduğu konusunda bir fikir verebilir diye düşünüyorum.

O günden bu yana yaşamımda, babamın ölümünden sonraki en kritik gün olan o güne sık sık yaklaşmaya çalıştım. "Yaklaşmaya" diyorum, çünkü o güne ulaşmak çok güç; yayılmış bir gün o, bütün bir kente ya-

yılmış bir gün, benim için de hareketli bir gün, çünkü bütün Viyana'yı bisikletle dolaşmıştım. O günle ilgili duygularımın hepsi tek *bir yöne* odaklanmış durumda. Anımsadığım en *belirsizlikten uzak* gün o, belirsizlikten uzak çünkü o gün geçtiği halde, o günün duyguları geçemedi.

Adliye Sarayı'nı kentin dört bir yanında aynı anda başlayan o müthiş yürüyüşün varış noktası olarak saptayan *kimdi,* bilmiyorum. Doğru olamaz gerçi ama, bu seçmenin kendiliğinden ortaya çıktığı düşünülebilir. Belki birisi "Adliye Sarayı'na" diye bağırmıştır. Ama bunun kim olduğunu bilmek o kadar önemli değil, çünkü bu sözleri duyan herkes anında buyruğa uymuş olmalı; bu sözleri, hiç tartışmadan, duraksamadan, ya da kuşku duymadan, gecikmeksizin, anında kabul etti herkes ve bu sözler herkesi aynı yöne çekti.

Belki de 15 Temmuz'un özü, tam anlamıyla *Kitle ve Güç*'e girdi. Bu doğruysa, herhangi bir şeyi geriye, yaşandığı güne götürmek, o günün duygu öğelerini yeniden yaşamak olanaksız demektir.

Kent merkezine uzun bir bisiklet yolculuğu yapmıştım. Hangi yollardan gittiğimi anımsamıyorum. İnsanlarla ilk nerede karşılaştığını bilmiyorum. Kendimi o gün içinde açıkça göremiyorum, ama heyecanı hâlâ hissediyorum, hareketin ilerleyişini, akışını, akıcılığını duyuyorum. Her şeye *ateş* sözcüğü, sonra da gerçek ateş, yani yangın egemen oldu o gün.

Başım *zonkluyor*. Polislere saldırıldığını bizzat görmeyişim şans eseri olsa gerek. Ama kalabalığa ateş edildiğini ve insanların düştüğünü gördüm. Çığlıklar kamçı gibiydi. İnsanların yan sokaklara kaçıştığını gördüm, yeniden ortaya çıkıp gene kalabalıklar oluşturduklarını gördüm. Düşen insanları, yerlerdeki cesetleri gördüm, ama tam yanlarında değildim. Müthiş korkmuştum, özellikle bu cesetlerden korkmuştum. Onlara yaklaşmaya kalktım, ama yakınlaştığım anda onlardan *sakındım, kaçındım.* O heyecan içinde, bana giderek *büyüyorlarmış* gibi geldiler. Cumhuriyet Savunma Birlikleri onları almaya gelinceye dek cesetler boş bir alanla çevriliydi, sanki insanlar, mermilerin gene buraya fırlatılmasını bekliyorlardı.

Atlı Savunma Birlikleri, belki kendileri de korktuklarından, son derece korkunç bir görünüm sergiliyorlardı.

Önümde bir adam tükürdü ve sağ baş parmağıyla geride bir yeri işaret etti: "Orada biri asılmış! Pantolonunu çekip çıkardılar!" Neye tükürüyordu? Kurbana mı? Yoksa katile mi? Gösterdiği şeyi göremiyordum. Önümde bir kadın "Peppi! Peppi!" diye inliyordu. Gözleri kapalıydı, ve koşuyordu. Herkes koşmaya başladı. Kadın yere düştü. Ama yaralı değildi. Atların nal seslerini duydum. Yerde yatan kadının yanına gitmedim. Diğerleriyle birlikte koştum. Onlarla koşmam gerektiğini hissetmiştim. Bir kapıdan girip korunmak istedim, ama koşmakta olan kalabalıktan, kitleden ayrılamıyordum. Yanımsıra koşan çok iri, güçlü bir adam yumruklarını göğsüne indiriyor, hem koşuyor, hem de bağırıyordu: "İşte vurun beni! Beni! Beni! Beni!" Ansızın kayboldu. Yere düşmemişti. Neredeydi?

En garibi buydu belki de: insanların diğer her şeyi bastıran güçlü seslerini ve hareketleri görüyordunuz, duyuyordunuz, sonra birden yer yarılmış da onları almış gibi yok olduklarını görüyordunuz. Her şey yok oluyor ve her yerde gözle görünmez delikler açılıyordu. Ancak, genel yapı yok olmuyordu; ansızın bir yerde yalnız kalıverdiğinizi görseniz bile sizi itip kakan şeyleri hissediyordunuz. Bunun nedeni, her yerde bir şeyler işitiyor olmanızdı: havada ritmik bir şey, kötü bir müzik vardı. Buna müzik diyebilirdiniz; kendinizi ona kaptırıyordunuz çünkü. Ben, sanki kendi ayaklarım üzerinde hareket etmiyormuşum gibi hissediyordum. Yankılanan bir rüzgârın içindeydim sanki. Çeşitli noktalarda kırmızı bir kafa beliriyordu önümde; iniyor çıkıyor, iniyor çıkıyor, suda yüzüyormuş gibi batıyor, çıkıyordu. Onun buyruklarını izlemem gerekiyormuş gibi onu arıyordum hep; kızıl saçlı bir kafa sandım onu, sonra kırmızı baş örtüsü bağlamış biri olduğunu anladım, bir daha aranmadım.

Ne kimseyle karşılaştım, ne de kimseyi tanıdım; kimseyle konuştumsa da, önceden tanıdığım kişiler değildi bunlar. Nitekim birkaç kişiyle konuştum. Çok şey duydum; hep dinlenecek, duyulacak bir şeyler vardı; hepsinden etkileyicisi, polisin kalabalığa ateş edişiyle vurulan insanların sesleriydi. Böyle anlarda bağrışlar, özellikle de diğerlerinden iyice ayırt edilebilen kadın çığlıkları acımasızdı. Tüfek salvolarını yaratan çığlıklarmış gibi geldi bana. Ama bu izlenimin yanlış olduğunu da fark

etmiştim, çünkü artık çığlıklar duyulmaz olduğunda da yaylım ateşi sürüyordu. Her yerden tüfek sesleri geliyordu, uzaklardan bile duyuluyordu, tekrar tekrar kamçılar iniyordu.

Dağıtılmaya çalışılan kitlenin ısrarı, anında yan sokaklardan fırlamalarıyla kendini gösteriyordu. Ateş, insanların ilerlemesine engeldi; Adliye Sarayı saatlerce yandı; yanma süresi, kaynaşmanın en fazla olduğu süreyi oluşturuyordu. Çok sıcak bir gündü; alevleri görmeseniz de, gökyüzünün kıpkırmızı olduğunu ta uzaklardan görüyordunuz; hava, yanık kâğıt kokuyordu, binlerce ve binlerce dosya kokuyordu.

Her yerde görülen, rüzgârlıkları ve kol bantlarıyla ayırt edilen Savunma Birlikleri, polis gücüyle zıtlık oluşturuyordu: Birlikler silahsızdı. Onların silahları, üzerinde ölülerin ve yaralıların taşındığı sedyelerdi. Yardım etmeye istekli oldukları açıkça görülüyordu; birlik üyeleri sanki kitlenin bir parçası değillermiş gibi, insanların öfkelerine karşı duruyorlardı. Bir de, her yerde karşınıza çıkıyorlardı; ortaya çıkmaları, kurbanların varlığını ve bu kurbanların herkesten önce onlar tarafından görüldüğünü belirtiyordu.

Ben şahsen Adliye Sarayı'nın ateşe verilişini görmedim, ama daha alevleri görmeden olacakları anlamıştım: bunu, kitlenin havasındaki değişiklik belli ediyordu. İnsanlar birbirlerine haykırarak olayı haber veriyorlardı; başlangıçta anlamadım; sevinçli bir haber gibi geldi bana, acılı değildi sesler, hırslı değildi; rahatlamış, özgürleşmiş havası esiyordu.

Yangın, bir birliktelik yaratmıştı. Yangını hissediyordunuz, varlığı sizi sarıyordu; görmeseniz bile, aklınızdaydı, onun çekiciliği ve kitlenin yaydığı çekicilik aynıydı, birleşmişlerdi. Polisin salvoları çığlıkların atılmasına yol açıyordu, çığlıklarsa yeni salvolara. Ama silahların etkisi altında, nerede olursanız olun, nereye kaçarsanız kaçın, diğerleriyle olan bağlantınızın (bulunduğunuz yere bağlı olarak açık ya da gizli bağlantınızın) etkisi altındaydınız. Ve hep —başka türlüsü olanaklı olmadığından— yangın bölgesine çekiliyordunuz.

Tek-tip bir duygudan doğan bugün (kentin üzerinde dalga dalga kabaran, onu yutan bir tek büyük, müthiş büyük dalga şeklindeydi bu duygu; dalga kıyıdan uzaklaştığında kentin hâlâ yerli yerinde durduğuna inanamıyordunuz) — evet, bugün, her biri zihninize iyice yerleşen, bir

teki bile uçup gitmeyen sayısız ayrıntıdan oluşuyordu. Her ayrıntı kendi başına varlığını, unutulmazlığını, eşsizliğini koruyor, bununla birlikte her biri, yokluğu halinde her şeyin bomboş ve saçma göründüğü müthiş bir dalganın parçalarını oluşturuyordu. Kavranması gereken dalgadır, bu ayrıntılar değil. Olayı izleyen yıl, ve daha sonra da tekrar tekrar dalgayı kavramaya çabaladım, ama hiç başarılı olamadım. Başarılı olamazdım, çünkü bir kitleden daha gizemli, daha anlaşılmaz bir şey yoktu. Onu tam anlamıyla kavrasaydım, otuz yıl boyunca kitle sorunuyla boğuşmaz, bu bilmeceyi çözmeye, onu betimlemeye ve diğer insansal görüngüler gibi elden geldiğince enine boyuna yeniden oluşturmaya çabalamazdım.

Bu günün bende yer eden bütün somut ayrıntılarını bir araya getirecek olsam, azımsamadan ya da abartmadan, hiç süsleyip püslemeden oldukları gibi toparlayacak olsam bile ona lâyık olduğu yeri vermiş olamam, çünkü çok daha büyük anlamlar taşıyor o gün. Dalganın gümbürtüsü hiç kulağımdan gitmedi, kabarıyor, gürlüyor ve bu ayrıntıları yüzeye çıkarıyordu; bu dalgayı sözcüklere dökebilmek, betimlemek mümkün olsaydı, şu söylenebilirdi: aslında hiçbir şey azaltılmadı.

Ama tek tek ayrıntıları ele almak yerine, bu günün benim daha sonraki düşünme yaşantımdaki etkilerinden söz edebilirim. Kitleler üzerine yazdığım kitaptaki en önemli öngörülerden bazılarını o güne borçluyum. Çokgeniş bir yelpazede çeşit çeşit kaynak kitaplarda aradığım, yeniden aradığım, sınadığım, not ettiğim, okuduğum ve sonrahemen yeniden daha yavaş, sindirerek okuduğum her şeyi —daha sonra çok daha büyük ölçüde, çok daha fazla insanın katılımıyla gerçekleşen, dünya için daha büyük sonuçlar yaratan birçok olay olmasına karşın— belleğimde taptaze kalan o asıl olayla, o günün olaylarıyla kıyaslayabiliyordum. Daha sonraki yıllarda, kışkırtılmanın ve öfkenin artık aynı ağırlığı taşımadığı dönemlerde, On Beş Temmuzun soyutlanmışlığı, bunun Viyana ile kısıtlı olması, olaya bir örnek niteliği verdi: hem yeri, hem zamanı sınırlı olan, tartışma götürmez bir nedeni bulunan, çok açıkça ve şaşmaz bir süreçte gerçekleşen tek olaydı bu.

Burada, her şeyden önce, sonraları *açık* kitle diye andığım bir olayı yaşadım, onun oluşumuna, yani halkın kentin dört bir yanından, uzun hızlı adımlarla bozulması olanaksız sıralar halinde akışına, Adliye adını taşıyan ancak adaletin yanlış bir uygulaması nedeniyle adaletsizliğin

somut örneği olan binanın konumuna göre yönlerini belirlemelerine tanık oldum. Bir kalabalığın dağılmak zorunda bırakıldığını ve parçalanmaktan korktuğunu görmüştüm; bu parçalanmaya engel olmak için her şeyi yapışını izlemiştim; tutuşturduğu alevlerde bizzat kendisini izleyişini, bu ateş yandığı sürece parçalanmasını erteleyişini izlemiştim. Yangının söndürülmesi girişimlerine karşı önlem alıyordu; kendisinin sürekliliği, yangınınkine bağlıydı. Dağıtılmıştı, saçılmıştı ve saldırılarla kaçırılmıştı; ama gene de, yaralı olmasına, kanamasına, önünde, sokakların ortasında ölü insanların uzanmasına karşın, kalabalığın kendi silahlarının bulunmamasına karşın, yeniden toplanıyordu, çünkü yangın hâlâ yanıyordu ve alevlerin şavkı, meydanlar ve caddeler üzerindeki gökyüzünü aydınlatıyordu. Bir kitlenin, paniğe kapılmadan kaçabileceğini gördüm; kitlesel bir kaçış ayrı bir şeydi, panik ayrı. Kaçmakta olan kitle, yalnızca kendileri için, kendi benlikleri için kaygı duyan bireyler halinde parçalanmadığı sürece, kaçma halinde bile olsa, kitle niteliğini koruyordu; ve kaçmayı bıraktığında, dönüp saldırabilirdi.

Bu konudaki tüm önceki kuramlara karşın, kitlenin oluşmak için bir *lidere* gereksinim duymadığını anladım. Bütün bir gün boyunca, *liderleri olmaksızın* oluşan bir kitleyi izledim. Arada bir, pek seyrek olarak, kitleyi destekleyen konuşmalar yapan insanlar çıkıyordu. Bunların önemi pek azdı, bunların adları yoktu, kitlenin oluşmasına hiçbir katkıda bulunmuyorlardı. Onların rolünün önemli olduğunu söylemek, olayları yalanlamak olur. Kitlenin oluşmasında kıvılcımı tutuşturan bir şeyden söz etmek gerekirse, bunun, yanmakta olan Adliye Sarayı'nın görüntüsü olduğu söylenebilir. Polisin salvoları, kitlenin parçalanmasını kamçılamadı: birleşmesini kamçıladı. Sokaklara kaçışan insanların görüntüsü sadece bir görüntüydü: çünkü koşarken bile, bazı insanların vurulduğunu ve bir daha kalkmayacağını çok iyi biliyorlardı. Bu kurbanlar, kitlenin öfkesini, en azından yangın kadar körüklüyorlardı.

O müthiş aydınlanmış korkunç günde, yüzyılımızı bir kitle olarak dolduran şeyin gerçek resmini gördüm. Öylesine derinden etkiledi ki bu beni, hem içten gelen yenilmez bir dürtüyle, hem de isteyerek onu yeniden yaşamak için hep dönüp gittim. Tekrar tekrar döndüm ve izledim; bugün bile, başlangıçtaki ereğimin, kitlenin ne olduğunu anlamak ereğimin

ancak minicik bir bölümüne ulaşmayı başardığımdan, kitleden kopmanın benim için ne denli güç olduğunu hissediyorum.

Ağaçtaki Mektuplar

Bu olayı izleyen yılı tümüyle bu deneyimlerin etkisi altında geçirdim. 1928 yazına dek aklım başka hiçbir şeyle meşgul olmadı. Kitlenin — beni hem zihinsel hem de bedensel olarak sarıp sarmalayan kitlenin tam anlamıyla ne olduğunu anlamaya her zamankinden fazla verdim kendimi. Kimya eğitimini sürdürüyordum güya, ve doktora tezime hazırlanıyordum; ama bana verilen konu ilginç olmaktan öylesine uzaktı ki, zihnimin küçücük bir köşesini işgal ediyordu. Bu çalışmanın dışında kalan her anımı, benim için gerçekten önemli olan şeyleri incelemeye ayırıyordum. Bir kitle olarak değerlendirdiğim, yaşadığım olguya en ters yollardan, görünürde dolambaçlı yollardan yaklaşmaya çalışıyordum. Tarihteki, bütün uygarlıkların tarihlerindeki kitleleri incelemeye çabalıyordum. Çin'in tarihi ve erken dönem felsefesi beni giderek daha çok büyülüyordu. Yunanlıları çok daha önceleri, Frankfurt'ta okula giderken okumuş öğrenmiştim. Şimdi eski tarihçileri, özellikle de Tukidides'i okuyordum. Doğal olarak İngiliz, Fransız ve Rus devrimlerini inceliyordum. Üstelik, dinlerde kitlenin anlamı konusunda bazı fikirler edinmeye, kitlenin bu alandaki önemini kavramaya başlamıştım. Bütün dinleri öğrenme yönündeki büyük isteğimi, beni bir daha hiç terk etmeyen bu isteği, işte bu dönemde duymaya başladım. Hayvanlar arasındaki kitle oluşumu hakkında bir şeyler öğrenme umuduyla Darwin'i okudum, böcek toplumları üzerine yazılan bütün kitapları adeta ezberledim. Az uyuyordum, sabahlara dek okuyordum çünkü. Birkaç şey yazdım, birkaç deneme kaleme almaya çalıştım. Bu etkinliklerin hepsi, kitle üzerine yazacağım kitabın ön çalışmalarını, geçici bölümlerini oluşturuyorlardı, ama yeterli olmaktan uzak bir bilgiye dayandıklarından, hayli anlamsızdılar.

Gerçeklikte, bu, birdenbire pek çok yöne yayılmamın başlangıcıydı; bu çalışmaların iyi yönü, kendime hiçbir sınırlandırma koymamış olmamdı. Gerçi, belli bir şeyin peşindeydim, yaşamın her alanındaki kitlelerin varlığını ve etkilerini kanıtlayacak bilgilerin peşindeydim, ama

bu görüngüye pek ilgi gösterilmemiş olduğundan, konuyla ilgili çalışmalar çok azdı; bunun sonucu olarak kitle denen şeyle hiçbir ilgisi bulunmayan bir yığın başka şey öğrendim. Çin yazarlarını, kısa bir süre sonra da Japon yazarlarını tanıdım; öğrencilik günlerimde Yunanlıları bildiğim gibi bunları da biliyordum şimdi. Çin klasikleri çevirileri arasında, şimdi en iyi âşina olduğum filozofa, Çuang Tzu'ya rastladım; onun yapıtlarının etkisiyle, Taoculuk üzerine bir makale yazmaya başladım. Asıl konumdan böylesine uzaklaşmamı haklı çıkarmak için, önce aşırı *soyutlanmanın* ne olduğunu öğrenmeden kitleleri asla anlayamayacağıma kendimi inandırmaya çalışıyordum. Ancak, Çin felsefesindeki bu özgün eğilimin beni büyülemesinin asıl nedeni (gerçi bunun farkında değildim ama) buradaki *dönüşümün* önemiydi. Bugün, onun beni dönüşüme yönelten iyi bir güdü olduğunu anlıyorum; bu yöndeki ilgim ve bu alanı deşme çabalarım, hep kıyısında kalmış olduğum kavramlar dünyasına yenik düşmemi engelledi.

Soyut felsefeden kaçınmayı hangi ustalıkla —buna başka bir ad bulamıyorum— becerdim, bilemiyorum. Soyut felsefede, peşinde olduğum şeyin, hem somut hem de gizil bir görüngü olan kitlenin izine rastlamadım. Kitlelerin, belli filozoflarda, başka biçimlerde, kılık değiştirmiş şekilde ortaya çıktığını çok daha sonraları anladım.

Beni hızla ileriye doğru iten bu şiddetli yöntemle edindiğim sayısız deneyimin yüzeyde kalmakla yetindiğini sanmıyorum. Her şey kök salıyor ve bu kökler kendilerine bağlı alanlara yayılıyordu. Birbirine yakın olmayan şeyler arasındaki bağlantılar toprağın altında yaratılıyordu. Bunlar, uzun bir süre benden gizlendiler, bu da iyi oldu, çünkü, yıllar sonra, çok daha güçlü, çok daha kesin olarak filiz verdiler. İnsanın boyundan büyük işlere kalkışmasının tehlikeli olduğunu sanmıyorum. Yaşam süreci, gerekli daraltmayı, ya da küçültmeyi gerçekleştiriyor; bu küçülmeye engel olamıyorsunuz gerçi ama, en azından ona engel olmaya çabalıyor, elden geldiğince yayılarak ona karşı savaşıyorsunuz.

15 Temmuzdan hemen sonra üzerime çöken çaresizlik duygusu, bazen çalışırken beni saran ve işimi sürdürmeyi olanaksız kılan korkunun yarattığı o bir tür felç hali, altı, yedi hafta boyunca, Eylülün başlarına dek sürdü. Karl Kraus'un o sıralarda asılan afişi,[19] yumuşatıcı bir etki yarattı ve beni felçten kurtardı. Ancak kulağım, hâlâ kalabalıklardan,

[19] Bu afiş şu sözlerle sona eriyordu: "Sizi istifaya çağırıyorum; *Die Fackel*'in editörü Karl Kraus.

kitleden gelen seslere karşı çok hassastı. O güne, acılı çığlıklar egemendi. Ölümcül çığlıklardı bunlar, kurşunla yanıtlandılar ve kurşun yiyen insanların yere düşmesiyle yoğunlaştılar. Bazı sokaklarda, çığlıklar azaldı, bazılarında arttı; yangına yakın yörelerde, en yüksek perdeye ulaştılar.

Kısa bir süre sonra, çığlıklar Hagenbergasse çevresine taşındı. Odamdan ön beş dakika kadar uzaklıkta, vadinin diğer tarafında, Hütterlsdorf'da Pazar ve tatil günleri futbol karşılaşmalarının yapıldığı Rapid Stadyumu bulunuyordu. Ünlü Rapid futbol maçını kaçırmak ismeyen kalabalıklar akın akın stada geliyorlardı. Futbol ilgimi çekmediğinden, olaya pek ilgi göstermemiştim. Ama 15 Temmuzdan sonra bir Pazar günü, gene sıcak bir günde, bir dostumu bekliyordum; penceremi açtım ve ansızın kalabalığın haykırışlarını duydum. Bunları çığlık sandım; o korkunç günkü olaylarla hâlâ öylesine doluydum ki, bir an için kafam karıştı, o günü aydınlatan alevleri görmek üzere pencereden sarkarak arandım. Ama yangın yoktu; Steinhof Kilisesinin altın sarısı kubbesi güneşte parlıyordu. Kendime geldim ve gürültünün oyun sahasından geldiğini anladım. Gürültü, bunu kanıtlarcasına tekrar duyuldu; kulak kesildim; bunlar çığlık değildi: kitle bağırıyordu.

Üç aydır burada oturuyordum, bu bağrışlar hiç dikkatimi çekmemişti. Daha önce de tıpkı şimdi olduğu kadar güçlü ve gariptiler herhalde; ama bu gürültüye sağırdım o zamanlar. Kulağımı açan tek şey, Temmuzun on beşiydi. Yerimden kımıldamadım; oyunu baştan sona dinledim. Goller, zafer çığlıklarını patlatıyordu ve bu ses kazanan taraftan geliyordu. Başka bir ses de duyuluyordu, bir düşkırıklığı haykırışıydı bu. Penceremden bunların hiçbirini göremiyordum; ağaçlar ve evler buna engeldi; aramızdaki uzaklık fazlaydı. Ama kitleyi, sanki her şey yanı başımda oluyormuşçasına, yalnızca kitleyi duyuyordum. Bağrışların iki taraftan hangisinden geldiğini bilemiyordum. Takımların adlarını bilmiyordum. Adlarını umursamadım, ne olduklarını anlamaya çabalamadım. Bu takımlar hakkında gazetede yazılanları okumaktan sakındım ve hafta boyunca bu konuda kimseyle konuşmadım.

Ama bu odada yaşadığım altı yıl boyunca, bu sesleri dinleme fırsatlarını kaçırmadım. İstasyonda trenden boşalan insanları görüyordum. Kalabalığın her zamankinden yoğun olduğunu gördüğümde maç olduğunu anlıyor ve pencereme koşuyordum. Uzaktan oyunu izledikten sonraki heyecanımı betimlemekte güçlük çekiyorum. Taraftutmuyordum, çünkü

hangi takımların oynadığını bilmiyordum. İki kitle vardı, bildiğim tek şey buydu; her ikisi de aynı ölçüde heyecanlanmaya açıktı ve aynı dili konuşuyorlardı. Bu kez, bu kitleleri oluşturan uzamdan kopmuş bir durumda, yüzler koşul ve ayrıntıyla yönlendirilmemiş olarak, daha sonra anladığım ve çifte kitle diye betimlemeye giriştiğim bir duygu edindim. Bazen, oyun devam ederken bir şeye dalmış oluyor, odanın ortasındaki masamda yazı yazıyordum. Ama ne yazarsam yazayım, Rapid Stadyumundan gelen seslerden kurtulamıyordum. Bu gürültüye hiçbir zaman *alışamadım*. Kitleden çıkan en küçük bir ses üzerimde bir etki bırakıyordu. O günlerde yazdıklarımı karıştırdığımda, sanki gizli bir noktalama işareti konulmuş gibi, böyle bir sesin duyulduğu bütün bölümleri bugün bile ayırt ettiğimi sanıyorum.

Yaşadığım bu yörenin, başka konularda yoğunlaştığımda bile üzerinde çalıştığım konuya ilgimi canlı tuttuğu kesin. Çok uzun olmayan aralıklarla yüksek sesli bir besin alıyordum böylece. Kentin dışına yakın bir noktadaki soyutlanmışlığım içinde, haklı nedenlerle bilerek isteyerek seçtiğim ve Viyana'da geçirdiğim yıllardaki —az da olsa— ürünlerimi borçlu olduğum o soyutlanmışlık içinde, o çok ivedi, çok karışık, çok anlaşılmaz görüngüyle istesem de istemesem de ilişki halindeydim. Benim kendisini duymayı seçmediğim zamanlarda o bana sataşıyor, beni üzerinde çalıştığım ve daha rahat sorunlara sığınmak üzere kolayca kaçınacağım konuya dönmeye zorluyordu.

Sonbahar geldiğinde, benim için hiç de ilginç olmayan doktora tezimi hazırlama çalışmaları için gene her gün Kimya Laboratuvarına gitmeye başladım. Bunu ikincil bir uğraş, başlamış olmam nedeniyle sürdürdüğüm bir iş olarak görüyordum. Başladığım bir şeyi mutlaka bitirmek, yapımdan gelen anlatılması olanaksız bir ilkeydi, dolayısıyla, hoşlanmadığımı açıkça kabul ettiğim kimya bile, bunca yol katettikten sonra bırakamayacağım bir şeydi. Bu yaklaşımda, yeni edindiğim gizli bir saygının da rolü vardı: zehirler konusunda bilgi sahibi olmak istiyordum. Backenroth'un ölümünden beri sürekli kafamı kurcalıyordu bu konu; hepimizin de siyanürü ne büyük kolaylıkla elde edebileceğimizi düşünmeden bir kez bile adım atmadım o laboratuvardan içeri.

Laboratuvarda, açıkça değilse bile, kesinlikle, savaşın kaçınılmaz olduğu görüşünü savunan öğrenciler vardı. Bu görüş, yalnızca Nasyonal Sosyalistlerin tarafını tutan kişilere özgü değildi. Bu partiyi destekleyen

çok kişi vardı, laboratuvarda, yakından tanıdığımız hiçbir parti yandaşında, düşmansı ya da yıkıcı bir davranış gözlemlemiş değildik. Bu günlük çalışma ortamında, görüşlerini hemen hemen hiç dile getirmiyorlardı. Ben şahsen, parayla ilgili konulardan nefret ettiğim fark edildiğinde kibarlığa dönüşen belli bir çekingenlik seziyordum çevremde. Öğrencilerimiz arasında parasal konularda çok titiz olmaksızın üniversiteye devam edemeyecek köyden gelme gençler vardı; bunlara, karşılığında para istemeksizin bir şey verdiğinizde mutluluktan uçuyorlardı. Özellikle, beni nerdeyse tanımayan ancak —bütün dış görünümüme karşın— canlı hayvan tüccarı sanan bir köy çocuğunun yüzündeki şaşkın mutluluk çok hoşuma giderdi.

Öte yanda, açıklıklarına ve saflıklarına bugün bile şaştığım öğrencilerle de karşılaştım. Derslerden birinde, ışık saçan bakışları ve son derece güçlü, ama aynı zamanda önlemli tavırlarından dolayı kalabalık içinde hemen gözüme çarpan biriyle tanıştım. Biraz konuştuk, sonra da arada bir buluşmaya başladık. Bir yargıcın oğluydu, ve babasının tersine, Hitler'e güvendiğini söyledi bana. Bu inancı, eksiksiz bir açıklıkla —hatta diyebilirim ki gururla— savunduğu nedenlere dayanıyordu: Bir daha asla savaş olmamalı, diyordu; savaş insanlığın başına gelen en kötü şeydi, ve dünyayı savaştan kurtaracak tek kişi, Hitler'di. Ben karşıt görüşü savunduğumda, Hitler'in konuşmalarını dinlediğini, ve Hitler'in *bunu kendi ağzıyla söylediğini* belirtirdi. Bu nedenle destekliyordu onu, ve hiç kimse onun bu inancını değiştiremezdi. Öyle şaşırmıştım ki, salt bu nedenle onu tekrar görmek istedim, aynı konuyu birkaç kez tartıştık. Barış konusunda çok güzel, hatta herkesten güzel şeyler söylüyordu. Şu anda onu gözümün önüne getiriyorum, pırıl pırıl barışçıl yüzünü, onun o peygamber yüzünü karşımda capcanlı görüyorum ve inancının bedelini yaşamıyla ödemek zorunda kalmadığını umuyorum.

Kimyaya öylesine gömülmüştüm ki, o günleri ancak yüzleri ve kimyayla hiç ilgisi olmayan konuşmaları anımsayarak gözümün önüne getirebiliyorum. Belki tam saatinde laboratuvara gelmemin, derslere düzenli olarak katılmamın nedeni, özellikle aramadığım halde bir sürü gençle bir araya gelmemdi: onlar orada hazır duruyorlardı. Böylece o dönemin bütün eğilimlerini, doğal bir akış içinde, pek de bulaşmak durumunda kalmaksızın kenardan izleme olanağı buluyordum. Genelde,

o günlerde kimse savaşı düşünmüyordu; ya da düşünen vardıysa bile yalnızca geçmişte kalan savaş sözkonusu ediliyordu. O zamanlar 1928'de, insanların kendilerini yeni bir savaştan ne kadar uzak hissettiklerini anımsamak ürkütücü geliyor şimdi. Savaşın ansızın yeniden başgösterebileceği olgusu, birinanç olarak, kitlenin doğasıyla ilgili bir şeydi; ve beni, bu doğanın, bu yapının bilmecelerini çözmeye iten güdü, hiç yanlış değildi. Laboratuvardaki, görünüşte saçma ya da önemsiz konuşmalardan ne kadar çok şey öğrendiğimin farkında değildim. Dünyayı etkileyen bütün görüşlerin savunucularıyla karşılaşıyordum. Ve, (sandığım gibi) bütün somut şeylere açık biri olsaydım, bu sözümona basit konuşmalardan oldukça önemli öngörüler kazanabilirdim. Ama kitaplara saygım hâlâ buna elvermeyecek ölçüde büyüktü ve gerçek kitaplara, her insan bireyinin kendine özgü olduğu, kendi yasalarına uyduğu gerçeğine giden yola daha yeni adım atmıştım.

Artık Hagenbergasse'de oturduğumdan, Veza'ya giden yol uzundu; aramızda bütün bir Viyana uzanıyordu. Pazar günleri öğle sonrasının ilk saatlerinde bana gelirdi, birlikte Lainz Park'a giderdik. Konuşmalarımızın havası hiç değişmemişti; ben hâlâ yazdığım her yeni şiiri ona gösteriyordum; Veza bunların hepsini büyük bir özenle küçük bir hasır çantada saklıyordu. Hafta içinde bana bu şiirleri eleştiren çok güzel mektuplar yazardı, ben de bu mektupları aynı özenle saklardım. Birbirimize çok şakalar yapardık, hatta parktaki bir ağacı kendimize tapım olarak seçmiştik. Parktaki ağaçlar çok güzel ve çeşitliydi. Bunları bilgiç havalarla seçer ve altlarına yerleşirdik.

Bu ağaçlardan biri olağandışı bir rol oynadı. Ölü masklarını, dünyanın en neşeli insanı İbby Gordon sayesinde tanımıştım. Bu masklar beni öyle ilgilendirdi ki, kitaptan bir tane Veza'ya armağan ettim. Bunun düşüncesizce verilmiş bir armağan olduğu aklıma gelmedi, çünkü ölümle ilgili her şey Veza'nın ilgi alanına giriyordu. Daha önce sözünü ettiğim kitabı ona getirdiğimde, yüzünü çarpıttı ve kitabı öfkeyle yere fırlattı. Ben aldım, o gene attı, kitabı açmıyordu. Bunun kendisine değil, ozan olduğunu iddia eden ve hep sırıtan o öteki kadına ait olduğunu söyledi; beni masklarla tanıştıran kendisi değil, öteki kızdı. Gerçekten de "sırıtma" sözcüğünü kullanmıştı. Veza İbby'yi şahsen tanımıyordu, ama ona neşeli

bir kız olduğunu söylemiştim; neşelilik, Veza'da en fazla eksiği duyulan şey olduğundan, İbby'nin neşesinin, ona şair gözüyle bakmamın tek nedeni olduğunu sanmıştı. Şimdi Veza, İbby'nin beni bu ölü maskalarına bulaştırması olayını üzerinden atamamıştı.

Kitabı gene götürdüm, pencereden dışarı fırlatacağını söyledi, yapardı da. Daha önce hiç yaşamadığım bu kıskançlığı hoşuma gitmiyor değildi. Ona her şeyi anlatmıştım, çünkü ondan hiçbir şey gizlemiyordum. İbby ile konuşmaktan başka bir şey yapmadığımızı biliyor ve buna inanıyordu. Ama bu konuşmalar sırasında İbby şiirlerini bana Macarca okurdu. Bir gün büyük bir heyecanla Veza'yla buluştum, başlangıçta hiç sevmemiş olmama karşın şimdi heyecanımın kaynağı olan Macar dilinin güzellikleri hakkında konuştum durdum. Bunun dünyanın en güzel dillerinden biri olduğuna kuşku yok, diyordum; sonra Veza'ya İbby'nin o komik Almancasıyla şiirlerini çevirmeye çabaladığını anlattım. Yanlışlarla dolu Almancasına çeki düzen veriyordum, İbby de düzeltilmiş çevirileri kaleme alıyordu. Çok gülünç şiirler bunlar diyordum, benimkiler gibi yabanıl ve öfkeli değil, hepsi de derli toplu, akıllıca yazılmış şiirler, her biri bir diğerinden farklı, ama kendine özgü bir biçemle yazılmış. Veza dikkatle dinledi —o zamanki hakikat anlayışıma göre— onları şiir sayamayacağımı açıkça söylemiş olmama karşın, onları dinlemekten ve düzeltmekten ne kadar hoşlandığımı kim olsa anlardı.

Bu bir süre böyle gitti, sonunda ölü maskları konusu açılınca olay patlak verdi; sonra olanları anlatmak kolay değil benim için. Ama Veza'nın Hagenbergasse'ye gelip odama çıkışını (ben evde yoktum) anlatmam gerek. Koyduğum yeri bildiği mektuplarını alıp Lainz Park'a gitmiş. Duvarı kolayca tırmanmak için ayağını koyabileceği bir yer bulmak üzere hayli yürümüş. Sonra aşağı yukarı gözlerinin hizasında dallara ayrılan ve üzerinde bir oyuk bulunan bir ağaç aramış; koca mektup paketini oyuğa yerleştirmiş. Sonra Hagenbergasse'ye dönmüş. Bu arada ben eve gelmiştim. Korkunç üzgün olduğu hemen anlaşılıyordu, az sonra onu konuşturmayı başardım: mektuplar gitmişti, aldığını itiraf ediyordu. Onları ormana fırlattığını söyledi. Birden paniğe kapıldım, nereye attığını bana göstermesi için ona yalvarmaya başladım. Orada kimsenin bulunmadığından emindim. Park o gün kapalıydı; mektupları kesinlikle bulur ve kurtarırdık. Paniğe kapılmam onun hoşuna gitmiş olsa gerekti; mektupların benim için ne denli önemli olduğu açıkça anlaşılmıştı; bunun üzerine

pişman oldu, ısranım üzerine beni uzunca bir yolun yürünmesini gerektiren parka götürdü. Duvarı tırmandık, belleğine dikkatle yerleştirdiği ağacı bulduk, ağacın çatalına uzanmamı söyledi. Uzandım ve parmaklarım kâğıdı buldu. Bunların onun mektupları olduğunu hemen anladım. Çekip çıkardım; pakete sarılıp öptüm. Onlarla birlikte dans ederek gene duvarı aştım, Hagenberggasse'ye dek böyle havalarda yürüdüm. Veza peşimden geliyordu, ama ona bakmıyordum bile, bütün dikkatimi kurtarılmış mektuplara vermiştim. Paketi bir bebek gibi kollarıma aldım, odama giden basamakları ikişer üçer çıktım ve elimdekini yerli yerine koydum. Veza benim bu hareketlerimden çok etkilenmişti, kıskançlığı söndü. Onu ne kadar çok sevdiğime inandı.

Bu olaydan sonra İbby'yi daha seyrek görmüş olmam mümkündür, ama görmeye devam ettiğim kesin; kafede buluştuğumuzda, yeni şiirleri var mı diye sorardım. Onları okumaktan hoşlanırdı. Hep, önce Macarcalarını dinlemek isterdim, sonra, seslerine kendimi kaptırdığımda, onları çevirmeye girişirdik. Başlıklar şöyleydi örneğin: "Köprüde İntihar", ya da "Hasta Yamyam Reis", "Bambu Beşik", "Pamela", "Ringstrasse'deki Sığınmacı", "Devlet Memuru", "*Déjà Vu*", "Aynalı Kız". Zaman içinde İbby'nin elinde küçük bir Almanca çeviriler demeti oluştu; ama Viyana'da kaldığı süre içinde şiirler yayımlanmadı; tek okurları biz olduk. Onları önce hiç bilmediğim bir dilde dinlemiş olmasaydım, benim için bir anlam taşımayabilirlerdi. Ama onlardaki o hafifliği seviyordum, ağırlıktan yoksun oluşlarını, daha yukarlarda ya da daha derinlerde bir şeylere gereksinim göstermemelerini, hafif, ve hep beklenmedik sözcüklerle oluşturdukları müziği — şiirde bulmayı hiç ummadığım şeyleri duymayı seviyordum. Ona kendi şiirlerimi göstermeye korkuyordum. Yaptığımız konuşmalardan, zengin düş gücü ve çeşitli alanlarda bilgi içeren konuşmalarımızdan, benim şiirlerimin harika şeyler olduğunu ve kendisinin onları okumaya lâyık olmadığını varsayıyordu. Onu korumak için düşünceli davranıyordum da, şiirlerimle onu utandırmamak için ona göstermiyordum, böyle düşünüyordu İbby; bana şükran duyuyor ve ona asılan, boş yere pohpohlayan ahmak erkeklere ilişkin öykülerle beni müthiş eğlendiriyordu.

Bu, bir sonraki yılın baharına dek böyle sürdü. Sonra asılma durumları İbby'yi rahatsız etmeye başladı. Özellikle de o iki kardeş, ciddi boyutlara varan kavgalara giriştiler. Bu Ibby'yi rahatsız ediyordu, çünkü ona sıkıcı geliyordu. Günün birinde Viyana'dan yok oldu. İki ay kendisinden haber almadım. Sonra nerdeyse artık unutmaya karar verdiğimde, Berlin'den bir mektubu geldi. İyiydi, şiirlerinin çevirileri ona şans getirmişti. Berlin'deki bazı kişilerle onu kim tanıştırmıştı, bilmiyorum; bu konuda sonradan bile tek bir hece söylemedi bana. Ama ansızın kendisini pek çok ilginç kişinin ortasında bulmuştu; Brecht'i tanıyordu, Döblin'i,[20] Benn'i, George Grosz'u tanıyordu; şiirleri *Querschnitt* ile *Die Literarische Welt* tarafından kabul edilmişti, yakında basılacaktı. Bana gene yazdı, hiç değilse yaz tatili için Berlin'e gitmem için ısrar ediyordu: Temmuzdan Ekime kadar orada kalacaktım, koca bir üç ay, diyordu. Tanıdığı bir yayıncı, bana iş vermek istiyordu. Bir kitap için malzeme toplamasında yardımcı olacak birini arıyordu. Buradaki kişilere alışınam kolay olacaktı, üstelik, anlatacak o kadar çok şeyi vardı ki, üç ay bile yeterli olmayacaktı.

Mektupları yaza doğru daha sık ve daha ısrarlı olmaya başladı. Hep dağlara mı gidecektim? Artık dağları ezberlemiş olmalıydım, hem dağlardan daha sıkıcı ne olabilirdi? En korkunç yönleriyse hiç değişmemeleriydi, dolayısıyla benden kaçmalarına olanak yoktu. Ama Berlin'in bugünkü ilginçliğini uzun süre koruyup korumayacağı kuşku götürürdü. Hem, çevrilmiş şiirleri yayımlanıp tükendiğinde ne yapacaktı? Kimse onları aynı güzellikte çeviremezdi; bu bizim için işten değildi oysa, oturup konuşurken, bir de bakıyorduk şiirler çevrilmiş. Sonunda şiirlerinden para kazanma fırsatını yakalamışken, onun orada açlıktan ölmesine nasıl razı olabilirdim?

Belki gerçekten de şiirlerinin çevirisini düşünüyordu, ama konuşmalarımızın onun için daha önemli olduğuna inanıyorum. İçinden gelen her şeyi, oradaki dostlarıyla ilişkilerini bozmadan anlatabilirdi bana. Böylesine sonsuz sayıda şey varken nasıl sessiz kalabilirdi? Mektuplarından birinde çabuk gitmezsem, gazetelerde suskun bir ozanın Berlin'de patladığını okuyacağımı yazdı.

[20] Alfred Döblin (1886-1957): Weimar Cumhuriyetinin *Berlin Alexander-Platz* başlıklı büyük romanıyla tanınan en önemli yazarlarından biri. Sinir hastalıkları uzmanı doktor. Gottfried Benn (1886-1956): Aynı dönemin, büyük ozanlarından biri; o da bir doktordu (damar hastalıkları uzmanı). George Grosz (1893-1959): Alınan kökenli bir desinatör ve satirist.

Mektuplarında, bir şeyin gizlendiğini ele veren garip bir yapı vardı: yazamadığı, bana Berlin'de yüz yüze anlatacağı bir şeydi bu belki. Berlin'de heyecan verici ve garip şeyler var, diyordu; kendi gözlerinle gördüğün şeylere bile inanmayabilirsin.

Her mektubu merakımı biraz daha artırıyordu. Sözünü ettiği herkes, bir konuda ünlüydü. Andığı yazarları pek okumamıştım, ama herkes gibi kim olduklarını biliyordum. Ancak bunlar arasında benim için bütün yazarlardan daha çok anlam taşıyan tek kişi George Grosz'du. Onu görme düşüncesi karar vermeme yetti.

15 Temmuz 1928 günü, yarıyılın bittiği gün, yazı geçirmek üzere Berlin'e gittim.

Dördüncü Bölüm

Adlar Curcunası

Berlin, 1928

Kardeşler

WİELAND Herzfelde, Kurfürstendamm sokağı 76 numarada bir çatı katında oturuyordu. Bina, gürültü patırtının orta yerinde bulunuyordu, ama yukarda, her şey sessiz ve sakindi; insan gürültüyü aklına bile getirmiyordu orada. Herzfelde yazları, Nikolassee'de ailesiyle birlikte oturuyordu. Kentteki çatı katının bir bölümünü kiraya verdi, bir bölümünü de çalışmam için bana bıraktı. Küçük bir yatak odam ve onun tam bitişiğinde, bir köşede çok hoş bir yuvarlak masası bulunan çalışma odam vardı. Burada, çalışmak için gereksinimim olan her şey yığılmıştı. Dolayısıyla buraya kapanıp hiç rahatsız edilmeksizin çalışabilirdim; bu beni müthiş mutlu ediyordu elbet. Kalabalık ve gürültülü bir yer olan yayınevine gitmek zorunda değildim. Herzfelde birkaç saatliğine çatı katına gelir işleri benimle tartışırdı. Ellinci doğum yıldönümü kutlanan Upton Sinclair'in bir biyografisinin hazırlanmasını istiyordu.

Malik yayınevi, George Grosz'un çizgilerini yayımlamasıyla tanınmıştı. Ama yeni — ayrıca da yeni olmayan Rus yazarlarıyla da ilgileniyordu. Malik, Gorki'nin bütün yapıtlarının yanı sıra, Tolstoy'dan da bir kitap çıkarmıştı; bir de, Devrimden sonra tanınmış yazarların yapıtlarını yayımlıyordu. Bana göre bu yazarlar arasında en önemlisi, en azından George Grosz kadar hayran olduğum İsaac Babel'di.

Bu arada, Malik yayınevi, yalnızca saygın bir yayınevi olmakla kalmamış, yıldız yazarı Upton Sinclair sayesinde ticari başarıya ulaşma şansını da yakalamıştı. *Chicago Mezbahaları*'nı yazdığından beri en okunan Amerikan yazarlarından biri haline gelmişti. Çok verimli bir yazardı, hep yazacak yeni konular buluyor, kötülükleri gözler önüne seriyordu. Her türden sömürü vardı kitaplarında. Çok çalışkan, ve yürekli bir yazardı, her yıl yeni bir kitap çıkarıyordu. Kitapları giderek kalınlaşıyordu. Sinclair'e özellikle Avrupa'da büyük saygı duyuluyordu.

Elli yaşına yaklaştığı bu günlerde kendisinden başka bir yazarın daha yaşamı boyunca yazabileceği sayıda yapıt ortaya koymuş bulunuyordu. Chicago kitabının, mezbahalardaki bazı sömürülerin ortadan kaldırılmasına katkıda bulunduğu kanıtlanmıştı. Bunca ünlü olmasının bir başka nedeni de, dünyayı fethedecek olan çağdaş Amerikan edebiyatının yeni yeni doğuyor olmasıydı. Upton Sinclair'in ünü, "maddi" bir ündü, Amerika'nın bir malzemesi olarak ona bağımlı bir maddi ün. Dikkatten kaçırılmaması gereken bir başka nokta da, Sinclair'in, Amerika'nın gerçek "doğrucubaşısı" olarak, haksızlıkları bir bir ortaya çıkarmasının, hemen hemen her şeye saldırmasının Amerika'da büyük ilgi uyandırdığı, hatta Berlin'de Brecht'in, George Grosz'un ve diğerlerinin de katıldığı bir Amerika merakı yarattığı olgusudur. Dos Passos, Hemingway, Faulkner gibi kıyaslanmaz ölçüde daha üst düzeydeki yazarlar etkilerini ancak daha sonra göstermişlerdi.

O zamanlar, yani 1928 yazında Upton Sinclair'i ciddiye aldığı ve hatta onun biyografisini yazmaya kalktığı için Wieland Herzfelde'yi ayıplamamak gerekir. Yayınevinde çok işi olan Herzfelde'nin, bu tasarı için yardıma gereksinimi vardı ve İbby'nin tavsiyesi üzerine, yaz aylarını Berlin'de geçirmem için beni davet etmişti.

İşte Berlin'deydim ve bir ünlüyle karşılaşmadan on adım atmam mümkün değildi. Wieland, herkesi tanıyordu, beni hemen bu kişilerle tanıştırdı. Ben burada hiç kimse değildim, bunun pekâlâ bilincindeydim; hiçbir şey yapmamıştım; yirmi üçünde, umutlarından başka bir şeyi olmayan biriydim. Ama insanların bana yukardan bakmamaları, merakla yaklaşmaları ve her şeyden önemlisi, hiçbir şeyi kınamamaları şaşırtıcıydı. Ben şahsen, dört yıl boyunca Karl Kraus'un etkisi altında yaşamış biri olarak ondaki bütün küçük görme ve kınama eğilimlerini benimsemiştim; açgözlülük, bencillik ya da kolaya kaçma ile ilgisi olan her şeyi elimin tersiyle itiyordum. Kınanacak bütün nesneler Kraus tarafından tanımlanmıştı. Onlara bakmanıza bile izin yoktu; o sizin adınıza değerlendirmesini yapmış ve kararı vermişti. Viyana'da, *sterilize* edilmiş bir aydın yaşamı sürüyorduk, doğruyu eğriye karıştırmayı kesinlikle yasaklayan özel bir sağlık kuralıydı bu. Bir şey evrensel hale gelip de gazetelere geçti mi, o artık tabuydu, dokunulmazlık kazanmış demekti.

Ve ansızın, Berlin'de, bu durumun tam tersiyle karşı karşıya kaldım, her türden ilişki, inanılmaz bir süreklilik içinde, yaşantının özünü oluş-

turuyordu. Farkında değildim belki ama, bu türden bir merak bana uygundu; safça boyuneğdim bu yeni duruma, ve tıpkı kışkırtmalardan güzelce uzak durduğum Viyana'ya geldikten hemen sonra tanıdığım baskı cehenneminin içine sürüklendiğim gibi, Berlin'de de birkaç hafta öyle şaşkın, savunmasız bir halde çeşitli fikirlerin bombardımanı altındaki bir ortamda buldum kendimi. Neyse ki yalnız değildim: İki rehberim vardı ve ikisi de birbirinden öylesine farklıydı ki, bana çift taraflı yardım etmiş oluyorlardı; bunlardan biri İbby, diğeriyse Wieland'dı.

Wieland uzun süredir burada yaşadığından herkesi tanıyordu. Savaştan önce, on sekizindeyken gelmişti Berlin'e, ve ozan Else Lasker-Schüler'le[1] dost olmuştu. Onun kanalıyla çoğu yazar ve ressamları özellikle de *Sturm*[2] dergisi yazarlarını tanımıştı. Wieland ona fazlasını da borçluydu: yirmi birine bastığında erkek kardeşi ve Grosz ile birlikte kurduğu yayınevininin adını Else bulmuştu; ve egzotik Malik adının yayınevinin tanınmasında rolünün bulunduğu yalnızca benim görüşüm değildi. Wieland, herkesi şaşırtacak ölçüde iyi bir işadamı olduğunu göstermişti. Yeteneği, onun o çocuksu saflığıyla öyle bir çelişiyordu ki, başarısı nerdeyse mucize gibi görünüyordu. Aslında serüvenci biri değildi, ama ona yakıştırdıkları serüvenci nitelik sayesinde pek çok insanı yanına çekmişti. Tıpkı bir çocuk gibi çabucak yakınlaşıyordu insanlarla, asla fazla bağlanmıyor, kendini kolaylıkla koparabiliyordu. Onun tam anlamıyla birine ait olduğu duygusuna kapılmıyordunuz. Her an kalkıp gidebilir, her şeyi bırakabilirdi sanki. Kayıtsız bir kişi olarak kabul edilirdi ve bütün bu enerjiyi nereden bulduğu merak edilirdi. Çünkü her an telâş içindeydi, hiç yerinde durmazdı, aceleci, aktif biriydi, yüzeysel bilgiyle ne kulağını doldururdu ne de kafasını, geleneksel eğitim de onu pek ilgilendirmiyordu, canla başla okuyarak değil, "işlere burnunu sokarak" bilgilendirirdi kendini. Öte yanda bir şey ortaya koyacağı zaman şaşılacak ölçüde titiz biri olup çıkardı, ansızın yaşlı bir adam kadar dikkafalı, direngen birine dönüşürdü. Bu çocukça tutumla yaşlı, tecrübeli tutumu aynı anda varlık gösteriyor ve kendisinin hangi tavrı uygun bulduğuna bağlı olarak üstüne düşen rolü oynuyordu.

---

[1] Else Lasker-Schüler (1869-1945): Hille, Trakl, Karl Kraus, Benn, Schickele ya da ressam F. Marc'a bağlı Berlinli bir şair.

[2] 1910'dan başlayarak Berlin'de Herwath Walden tarafından çıkanlan büyük bir dışavurumcu dergi.

Kendisine çok yakın bulduğu, herkesten çok sevdiği biri vardı. Göbek bağıyla bağlıydılar birbirlerine; bu bir giz değildi gerçi ama uzun bir süre bunu anlayamayabilirdiniz, çünkü bu iki kişi, ayrı gezegenlerden gelmişçesine farklıydılar birbirlerinden. John Heartfield'dı bu; kendisinden beş yaş büyük ağabeyi. Wieland yumuşak, kolaylıkla etki altında kalan biriydi. Ona fazla duygusal bile diyebilirdiniz, ama bu duygusallık, zaman zaman kendini gösterirdi. Uygulayabileceği çeşitli yaklaşımlar vardı, hepsi de onun doğal birer parçalarıydı; bunlardan yalnızca biri, coşkusal olanı, giderek artma özelliğine sahipti. Heartfield, her zaman için çabuk hareket eden bir tipti. Tepkileri öylesine kendiliğindendi ki, adeta elinde olmadan, kendi denetiminin dışında ortaya çıkarlardı. Zayıftı, kısa boyluydu; aklına bir fikir geldi mi, hemen havalara uçardı. Sanki bu sıçramasıyla size saldırıyormuşçasına ateşli, adeta hiddetli bir havayla söylerdi tümcelerini. Bir yabanarısı gibi etrafınızda vızıldayıp dururdu. Böyle bir olayı ilk kez Kurfürstendamm'da yaşadım. Wieland'la onun ortasında öylesine yürürken, Heartfield, beyaz karıncaları sordu bana, ben de açıklamaya çalıştım: "Bunlar tam anlamıyla kördür ve yalnızca yeraltındaki yollarında hareket edebilirler." John Heartfield hemen ordan atıldı ve beyaz karıncaların körlüğünden ben sorumluymuşum gibi, hatta belki de, kör oldukları için onları küçük görüyormuşum gibi, "Sensin beyaz karınca!" dedi. "Asıl beyaz karınca sensin!" O andan başlayarak bana hep "beyaz karınca" diye seslendi. O ilk anda ürkmüştüm, onu incittiğimi sandım, ne yapacağımı bilemedim. Sonuçta ben ona beyaz karınca dememiştim ki? İlk kez duyduğu her şeye böyle tepki gösterdiğini bir süre sonra anlayabildim. Onun öğrenmesi, böyle oluyordu: ancak ve ancak saldırganlıkla öğrenebiliyordu; ve sanırım ilgisiz sayılacak şeyleri birbirine eklemesinin, bir tür foto-montaj yapmasının gizi de burada yatıyordu. Onu bunu birleştiriyor, her şeyi ilk duyduğunda hemen üstüne atlayarak tepki gösteriyordu, bu atlamaların şiddetiyse, onun o foto-montajlarındaki ustalıkta kendini belli ediyordu.

John, sanıyorum, dünyanın en düşüncesiz insanıydı. Yalnızca kendiliğinden gelişen hiddetli anlardan oluşuyordu o. Yalnız ve yalnız, bir montaj işiyle uğraşırken düşünürdü, zeki ve ansızın parlayan yapısı hiç değişmiyordu. Tepkisi, öfke şeklinde ortaya çıkıyordu, ama bencil bir öfke değildi bu. Yalnızca, saldırı olarak gördüğü edimler ona bir şeyler

öğretiyordu; ve yeni bir deneyim yaşayabilmek için, onu mutlaka bir saldırı olarak görmeliydi. Herkes yeni karşılaştıkları şeylerin üzerlerinden kayıp gitmesini seyreder ya da şurup gibi yutarken John bu yeni bilgileri güçlerini azaltmaksızın elinde tutabilmek için şiddetle sarsma yolunu seçerdi.

Zaman geçtikçe, bu iki kardeşin birbirleri için ne denli kaçınılmaz olduklarını anladım. Wieland, John'u hiç ama hiç eleştirmezdi. Kardeşinin olağandışı davranışlarını bağışlamadığı gibi açıklamak, ya da anlamak için çaba da göstermezdi. Onu öylece kabul etmişti; kardeşi, böyleydi; ancak ve ancak çocukluğundan söz edildiğinde aralarında bir kardeşlik bağı olduğunu öğrendim. Bunlar —ikisi kız, ikisi erkek olmak üzere—dört öksüzdüler. Salzburg yakınlarındaki Aigen'de bir çift bunları evlat edinmişti. Wieland, üvey anne babasıyla iyi anlaşıyordu. Ağabey Helmut (bu, John'un adını değiştirip bir İngiliz adı almasından önceki adıydı), onlarla pek iyi geçinemiyordu. Ağabey-kardeş, baştan beri öz anne babalarının bulunmadığının bilincindeydi, bu onları birbirine daha çok yaklaştırmıştı. Wieland'ın asıl gücü, John'la olan bağıydı. Birlikte, Berlin'de yaşamlarını garanti altına almışlardı. Helmut, savaşı protesto etmek üzere mahkeme yoluyla adını John Heartfield olarak değiştirmişti. Bu, cesaret isterdi çünkü bu işi, savaş henüz sona ermeden yapmıştı.

O dönemde karşılaştıkları GeorgeGrosz, ikisinin de dostu oldu. Malik yayınevi kurulduğunda, doğal olarak John, şömiz kapakların tasarım işini üstlendi. Kardeşlerin her biri ayrı evlerde, kendi aileleriyle oturuyorlardı. Birbirlerini ne zorlar, ne de sinirlendirirlerdi; ama her ikisi de aynı anda aynı yerde olurlardı; Berlin'in o kargaşalı ve inanılmaz ölçüde etkin yaşantısında ikisi bir arada yer alırlardı.

Brecht

BRECHT'İN bende bıraktığı ilk izlenim, kendisini olduğu gibi göstermeyişi oldu. Berlin aydınlarının uğrak yeri olan özellikle de oyuncuların sık geldiği Schlichter lokantasına yemeğe götürülmüştüm. Bu insanlar hemen tanınıyorlardı: resimli dergiler, onları kamu imgelerinizin birer parçası haline getirmişti. Ancak şunu kabul etmek gerekir ki, bu

oyuncuların dış görünüşlerinde, selam sabahlarında, yemeklerini ağızlarına koyup yutmalarında ve hesabı ödemelerinde herhangi bir oyunculuk, bir tiyatro havası yoktu. Renkli bir tabloydu bu, ama sahnedeki renklilik değildi burada söz konusu olan. Bunlar arasında —bir proleter havasına bürünmesi nedeniyle— dikkatimi çeken tek kişi Brecht oldu. Bir deri bir kemikti Brecht. Şapkasının çarpık bir görünüm verdiği yüzü açtı. Sözcükleri tahta gibi, çırpıntılı bir deniz gibi dökülüyordu dudaklarından. Size baktığında, bir tefecinin kara, kısık gözleriyle aslında değeri olmayan bir şeyi ölçüp biçtiği bir değerlendirme nesnesi olarak hissediyordunuz kendinizi. Az konuşan biriydi; değerlendirmelerinin sonuçları konusunda hiçbir şey öğrenmiş olmuyordunuz. Daha otuz yaşında olduğuna şaşıyordunuz. Vaktinden önce yaşlanmış biri gibi değil de, oldum olası yaşlı olan biri gibi görünüyordu.

Yaşlı tefeci fikri, o haftalar boyunca kafamı kurcaladı. Belki de salt, saçına olması nedeniyle bir türlü aklımdan çıkaramıyordum. Brecht'in, her şeyi yararlılığı ile ölçmesi ve "soylu" fikirleri ne denli horgördüğünü her fırsatta dile getirişi, bu fikrimi güçlendiriyordu. Onun sözünü ettiği, uygulama kolaylığı olan, elle tutulur bir yararlılıktı ve bu anlamda, Anglo-Sakson kökenli bir Amerikalı nitelemesi ona yakıştırılabilirdi. Amerika kültü, Berlin'de, özellikle solcu sanatçılar arasında kök salmış bulunuyordu. Berlin, ışıklı reklam panolarıyla, otomobilleriyle New York'la yarış halindeydi. Brecht'in en çok sevdiği şeyi, otomobiliydi. Upton Sinclair'in kitapları, öykülerinde sergilediği skandallar, iki yönlü bir etki yapmıştı. İnsanlar, bu kötülükleri ortaya çıkaran yazarın yaklaşımına katılıyorlardı; ama aynı zamanda, bu kötülüklerin yaratıldığı Amerikan alt tabakasını yakından tanımış oluyor, adeta bir besin maddesi gibi onu benliklerine katıyor, umutlarını bu sınıfın gelişmesine ve yayılmasına bağlıyorlardı. Chaplin, Hollywood'daydı, yaşanılan bu ortamda bile, başarılarını gönül rahatlığıyla alkışlayabiliyordunuz.

Brecht'in çelişkili görünen bir özelliği de, dış görünüşünün estetik bir yönünün bulunmasıydı. Aç mıydı, yoksa arzularının nesnesini bilerek isteyerek feda ediyormuşçasına, onlardan bilerek uzak duruyormuşçasına oruç mu tutuyordu, belli değildi. Zevk düşkünü biri değildi; anlık doyumlara rağbet etmiyordu, bunları aradığı da yoktu. Aldığı (sağda, solda, ardında önünde kendisine yararlı olabilecek her şeyi alırdı) şey, anında

kullanılmalıydı: onun hammaddesiydi bu ve Brecht, durmaksızın bir şeyler üretmekteydi. Yani o, her zaman bir şeyler imal eden bir adamdı, onun gerçek amacı da buydu.

Brecht'i rahatsız eden sözlerim, özellikle de insanın ancak ve ancak inandığı için yazabileceğini, asla para için yazamayacağını öne süren kesin tavrım, o günlerin Berlin'inde, düpedüz gülünecek sözler olarak algılanmış olsa gerek. Ne istediğini tam olarak biliyordu, güdüleri, onu amacına ulaşmaya öyle şaşmaz bir şekilde götürüyordu ki, bunun için para alıp almaması önemli değildi. Tersine, zor koşulların yaşandığı bir dönemden sonra, para alması, başarısının belirtisiydi. Paraya müthiş saygı duyuyordu; önemli olan tek şey, parayı *kimin* aldığıydı, nereden geldiği değil. Onu yolundan hiç kimsenin saptıramayacağına kesinlikle inanıyordu. Ona yardım eden, ondan yanaydı (yardım etmeyen kendine ederdi). Berlin, tıklım tıklım patron doluydu: onlar, manzaranın bir parçasıydılar. Ve Brecht, tuzaklarına düşmeden onları kullanıyordu.

Ona söylediğim ve kendisini rahatsız eden şeyler, bütün bunların yanında hiç kalıyordu. Onu pek yalnız görmezdim. İbby hep yanımızdaydı; İbby'nin zeki şakalarını, —kendisinden bekleneceği üzere— kinizm olarak algılıyordu. Brecht, İbby'nin bana saygılı davrandığını fark etmişti; İbby hiç ondan yana çıkmazdı. İbby'nin yanında benden bir bilgi istediğinde, beni ürkütmekten, ya da azarlamaktan müthiş hoşlanırdı. Bazen, basit bir konuda yanlış yaptığı olurdu; İbby bunu görmezlikten gelmez, sonuçta benden aldığı bilgiyi kabul eder, bunu da gözünü kırpmadan, ama Brecht'le de alay etmeksizin söylerdi. Yüzüne karşı onunla alay etmemesi, onunla birlikte olmanın kendisi için anlam taşıdığını gösteriyordu. İbby, Brecht'in çevresindeki avangard atmosfere, kendince teslim oluyordu.

Brecht, insanları pek umursamaz, ama çevresinde bulunmalarına izin verir, onlara tahammül ederdi; sürekli olarak kendisine yararlı olanlara saygı gösterirdi; diğerlerini, bu tekdüze denebilecek dünya görüşüne katıldıkları ölçüde fark ederdi. Zaten oyunlarının niteliğini de giderek artan ölçüde bu görüş belirliyordu; öte yanda şiirlerinde günün ozanlarının hepsinden çok daha canlı bir hava esiyordu; daha sonra Çinlilerin yardımıyla (bu konuyu açmanın yeri burası değil), bilgelik gibi bir şeye ulaşan yolunu keşfetti.

Onunla ilgili bütün bu olumsuz görüşlerime karşın Brecht'e ne kadar çok şey borçlu olduğumu söylemek şaşırtıcı olsa gerek. Hemen hemen her gün gerçekleşen kısa karşılaşmalarımız döneminde, onun *Dindarlık El Kitabı*'nı okuyordum. Bu kitaptaki şiirler beni müthiş sarsmıştı, kendisini aklıma bile getirmeksizin bir solukta okudum hepsini. Örneğin "Ölü Askerin Destanı" gibi, ya da "İhanete Karşı" gibi, "Marie A.'nın Anısına", "Zavallı B.B." gibi beni anında etkileyen bazı şiirleri vardı. Hatta, şiirlerin çoğu, kitabın büyük bir bölümü beni derinden etkilemişti. Kendi yazdıklarım hemen un-ufak oldu. Onlardan utandığımı söylemek biraz fazla olur; ama artık yoktu benim şiirlerim; onlardan geriye hiçbir şey, utanç bile kalmadı.

Son üç yıldır, benliğimi yazdığım şiirlerle beslemekteydim. Onları Veza dışında hiç kimseye göstermemiştim, ama ona nerdeyse her şeyi gösteriyordum. Onun yüreklendirmelerini ciddiye alıyor, görüşlerine inanıyordum. Şiirlerimden bazıları beni öylesine sarmıştı ki, kendimi evren kadar geniş, ya da sonsuz hissediyordum. Yalnız şiir değil, her türden yazı yazıyordum, ama şiirler önemliydi benim için — bir şiirler, bir de kitleler üzerine yazmayı düşündüğüm kitap. Ama bu hâlâ bir tasarıydı; yıllarımı alabilirdi. Hem, en azından şu anda, birkaç basit nottan, kitabı yazmak için topladığım birkaç bilgi kırıntısından başka hiçbir şey yoktu ortada. Öte yanda şimdilik, öğrendiğim şeyler bana ait değildi, bu, ilerde olacak bir şeydi. Kendime ait şeyler, diye düşünüyordum, bu sayısız tamamlanmış yazılardan, yani uzun ve kısa şiirlerden ibaret. Oysa şimdi, yani Brecht'i okuduktan sonra bir yumrukta herşey paramparça olmuştu. Yazdıklarıma hiç acımadım, hiç pişmanlık duymadan onları çerçöp olarak bir kenara attım. Gerçek şiirleri yazan adamı da övüyor değildim; onunla ilgili her şey, o başka kılıkta görünme tutkusundan takır takır, tahtamsı konuşmasına dek her şey itici geliyordu bana. Ama şiirlerine hayrandım, onlara bayılıyordum.

Ona karşı kişisel olarak öyle bir tepki duyuyordum ki, kendisiyle karşılaştığımda şiirler hakkında hiçbir şey söylemedim. Onu her görüşümde, özellikle de konuştuğunu duyuşumda, öfkeden deli oluyordum. Tıpkı *Dindarlık El Kitabı* hakkındaki duygularımı belli etmediğim gibi, öfkemi de belli etmiyordum. Kinik bir tümce söylediği an, çok ağır ve son derece tumturaklı bir tümceyle yanıtlıyordum onu. Bir keresinde

—Berlin'de bu sözler gülünç geliyordu insanlara her halde— gerçek bir yazarın, birbiriyle müthiş çelişen iki dünyada, yani, dünyada ve dünya *dışında* ayrı ayrı dönemlere gereksinimi olduğunu söyledim. Brecht, telefonunun her zaman masasının üzerinde durduğunu, ve ancak sık çalarsa çalışabildiğini söyledi. Karşısındaki duvarda da dev boyutlu bir dünya haritası asılıymış ve kendisini hiçbir zaman dünyanın dışında hissetmemesi için sık sık bu haritaya bakarmış. Böyle yanıtladı beni, ama ben altta kalmaya niyetli değildim, kendi şiirlerimin perişanlığını görmüş ve paramparça olmuş biri olarak dünyanın en iyi şiirlerini yazmış adamın karşısında bu fikrimi ısrarla savunmaya başladım. Moral başka şeydi madde başka şey, ve maddeden başka hiçbir şey düşünmeyen bu adamla hesaplaşırken, benim için önemli olan tek şey moraldi. Berlin'de gittikçe yayılan reklamlara saldırdım bu kez. Reklamlar onu rahatsız etmiyordu; tersine, dedi, reklamların yararı vardır: kendisi Steyr Otomobilleriyle ilgili bir şiir yazmıştı ve karşılığında kendisine bir otomobil armağan edilmişti. Bana göre, bu sözler ancak şeytanın ağzından çıkabilirdi. Böbürlenerek yaptığı bu itiraf, beni yerle bir etti. Serseme döndüm. Yanından ayrılır ayrılmaz, "Arabasını sürmeyi çok seviyor," dedi İbby; önemsiz bir şey söylüyormuş havasındaydı. Ama ben —zaten öfkelenmiş olan ben— onu bir katil olarak görüyordum. Aklımda, "Ölü Askerin Destanı" vardı, oysa onu yazan ozan, Steyr Otomobillerinin açtığı bir yarışmaya girmişti! "Arabasıyla hâlâ övünür," dedi İbby. "Ondan, sevgilisiymiş gibi söz eder. Ödülü almak için *önceden* bir de şiir yazmanın ne sakıncası var canım!"

Brecht İbby'den hoşlanıyordu; onun kendi ışıltılı köylü havalarıyla müthiş çelişen akıllı, duygusallıktan uzak şakalarına, yerli yerinde söylediği sözlere sesini çıkarmıyordu. Hem, kız onu herhangi bir taleple de rahatsız ediyor değildi. Kimseyle yarıştığı yoktu. Berlinde, Pomona[3] olarak su yüzüne çıkmıştı ve her an batıp gözden yitebilirdi. Ama benim için durum farklıydı. Soylu havalarında Viyana'dan gelmiştim, Karl Kraus'un katışıksızlığına ve hırsına — hele 15 Temmuz posterinden sonra kendimi tümüyle adamıştım. Ondaki bu canlılığı kendime saklamaya da niyetim yoktu: Patlamak zorundaydım. Öte yanda, evdeki para ko-

[3] Roma mitolojisinde meyvaları geliştiren nympha.

nuşmalarından kurtulalı daha iki üç yıl olmuştu; onunun etkisinden hâlâ kurtulmamıştım. Brecht'in parasızlığını dile getirmediği bir anını bile yaşamış değildim. Bayrağımı çekip rengimi bellemek *zorundaydım;* insan, yazdığı her bir sözcüğe, yüreğiyle ve ruhuyla kendini adamış olmalıydı. Brecht'in buna öfkelenmesinin birkaç nedeni vardı: Her şeyden önce benim hiçbir yazım yayımlanmış değildi, benim adımı sanımı duymamıştı; sözcüklerim somut gerçekliklere her şeyden fazla önem veren bu adam için hiçbir öz içermiyordu. Bana hiç kimse bir şey sunmadığından, hiçbir şeyi geri çevirmiş değildim. Hiçbir gazete bana sütunlarında yazmamı önermedi, dolayısıyla hiçbir gazeteye hayır dememiştim. "Ben yalnızca para için yazarım" diyordu kuru kuru ve nefret dolu bir sesle. "Steyr Otomobilleri için bir şiir yazdım ve karşılığında bir otomobil aldım." İşte gene, sık sık karşıma çıkıyor bu araba. Müthiş hızlı sürdüğü bu Steyr arabasıyla gurur duyuyordu. Bir kaza geçirdikten sonra, bir reklam hilesiyle yeni bir araba koparmayı becerdi.

Ne var ki, benim durumum, şimdiye dek söylenenlerden çıkarılabilecek sonuçtan çok daha karmaşıktı. Çünkü, benim için bir inanç ve iman haline gelmiş, dünyadaki her şeyden daha fazla değer verdiğim, öfkesi ve yaşam hırsı olmaksızın yaşamayı bile istemeyeceğim, (yalnızca tek bir kez, 15 Temmuz'dan sonra ona yazdığım ve mırıldadığını, hatta okuduğunu bile sanmadığım duadan —övgü değil, duaydı o, şükran duası— yazmak dışında) yanına yaklaşmaya bile cesaret edemediğim adam, yani Karl Kraus, o sırada Berlin'deydi ve Brecht'in yakın arkadaşıydı. Brecht'le sık sık buluşuyorlardı; kendisiyle tanışmam da Brecht sayesinde, *Üç Kuruşluk Opera*'nın galasından birkaç ay önce olmuştu. Kraus'u hiç yalnız görmedim, hep Brecht'le ve bu oyuna ilgi duyan diğer insanlarla bir aradaydı. Tek bir söz söylemedim Kraus'a. Benim için ne büyük anlam taşıdığını göstermeye korkuyordum. 1924 baharında Viyana'ya geldiğimden beri konuşmalarının hepsine dalmıştım. Ama o bunu bilmiyordu. (Benim düşüncelerimi kuşkusuz tahmin eden) Brecht ona benim kendisini dinlediğimden söz ettiyse bile (buna pek ihtimal vermiyorum) bana bir şey belli etmedi. 15 Temmuz'dan sonra kendisine posteri için yazdığım ağdalı teşekkür mektubunu yollamıştı; adım, onun için hiçbir anlam taşımıyordu. Bu türden sayısız mektup almış ve hepsini de atmış olsa gerekti.

Hakkımda hiçbir şey bilmemesini yeğliyordum. Diğer insanlarla birlikte İbby'nin yanına oturuyor ve sesimi çıkarmıyordum. Bir tanrının masasında oturuyor olmak düşüncesi beni eziyordu. Oraya gizlice sızmışım gibi özgüvenden yoksun bir hâlde oturuyordum. Konferanslarında tanıdığımdan tümüyle farklıydı Kraus. Şimşekler gibi çakmıyor, kimseyi lanetlemiyordu. Orada oturan on, on iki kişi arasında en kibarı oydu. Herkese, olağandışı bir yaratıkmış gibi davranıyordu; ve, ses tonunda, o kişiyi özel koruması altına aldığını açıkça belirtiyormuşçasına özel bir endişe, kaygı, ilgi seziliyordu. Hiç kimseyi gözünden kaçırmadığını hissediyordunuz; böylece, kendisine yüklenen "her şeyi bilir" nitelemesini, hakkıyla koruyordu. Ama, bilerek isteyerek başkalarından bir adım geri duruyordu; içimizden biriydi, barışçıl, yanındakilerin duyarlıklarıyla ilgili bir havası vardı. Öylesine rahat gülümsüyordu ki, kendisini saklıyor duygusuna kapıldım. Konferans ya da okuma günlerinde sayısız rolü oynadığını izlemiş biri olarak, kendisini ne büyük kolaylıkla gizleyebileceğini biliyordum. Ancak, şu anda üstlendiği rolü oynayacağı aklımdan geçmezdi; o ise oyunu sürdürüyordu, bir saat ya da daha uzun bir süre hiç değişmedi. Ondan müthiş bir şeyler bekliyordum, oysa nezaket tümcelerinden başka bir şey duymuyordum; ama, Brecht'e sevgiyle yaklaşıyordu, Brecht, onun oğluymuş, genç bir dâhiymiş gibi davranıyordu ona.

Masadakiler, henüz bu adı almamış olan *Üç Kuruşluk Opera* üzerine konuşuyorlar, ona bir ad bulmaya çalışıyorlardı. Birçok öneri geldi. Brecht, sesini çıkarmadan, sanki söz konusu olan onun yapıtı değilmiş gibilerden dinliyordu. Son kararı onun vereceği hemen anlaşılıyordu. Öyle çok ad ortaya atıldı ki, kimin ne söylediğini artık anımsayamıyorum. Karl Kraus da —hiç bir şekilde duyurganlığa kaçmaksızın— bir ad önerdi, öylesine, bunun en iyi ad olduğundan emin değilmiş havalarında, bir ad söyledi. Onunkini hemen bir başkası, daha iyi bir ad önerisi izledi. Sonunda kimin önerdiği başlık kabul edildi, bilmiyorum. Son sözü Brecht söyledi, ama belki de bu adı, oradabulunmayan bir başkasından almıştı ve bu insanların ne düşündüğünü anlamak için tartışmayı sürdürmüştü. Bu tür bir çalışma sırasında herkesin fikrini söylemesine olanak tanıyor, sonsuz bir sınır çiziyordu.

Ecce Homo

"GROSZ'A gidiyoruz," dedi Wieland. Onun evine böyle ansızın kalkılıp gidilmeyeceğini sanıyordum. Wieland yayınevi için ondan bir şeyler alacaktı, ama aynı zamanda beni etkilemek de istiyordu, çünkü, Berlin'de karşılaşmaya can attığım *tek bir* kişi olduğunu anında fark etmişti. Wieland, bana Berlin'in insana verebileceğiyle şeyi göstermekten hoşlanırdı. Belki bir anlamda benim deneyimsizliğimden hoşlanıyordu. Buraya ilk geldiği günlerdeki halini anımsatıyordu durumum ona. Etrafı hep çömezleriyle çevrilmiş olarak dolaşan Brecht gibi egemen bir tip değildi. Brecht, kendisinin iyice pişmiş olduğunu, bu işe daha küçük yaşta başlamış bulunduğunu düşünmelerini istedi: Olduğundan büyük ol, genç görünme. Saflık, onun hor gördüğü birşeydi. Saflıktan nefret eder, onu ahmaklıkla bir tutardı. Kimsenin onu aptal yerine koymasını istemezdi; artık göstereceği, kanıtlayacağı bir şey kalmayınca da, ilk sigarasını tüttüren ve alkış toplamaya çalışan bir öğrenci gibi vaktinden önce gelişmişliğiyle övünmeye başlardı. Oysa Wieland, kendi çocukluğunun saflığına bayılır, o dönemi bir idil olarak görürdü. Berlin'in kinizmi ortasında ayakta kalmayı başarabilmişti. Hi de savunmasız değildi: ticaretin bütün hilelerini biliyordu, katılık gerektiren, daha da önemlisi umursamazlık isteyen o yaşam mücadelesi denen şeyde, yeteneklerini göstermiş bulunuyordu. Ama gene de, geçmişteki masum öksüz çocuk imgesinden kopmamış, saflığını korumayı başarmıştı. Bugün hâlâ o öksüz çocukmuşçasına, o günleri şu anda yaşıyormuşçasına anlatırdı başından geçenleri. Çalışırken bazen bu tür konumalara dalardık. Berlin yaşamı ne kadar hızlı olursa olsun, ne denli ivedilik gerektirirse gerektirsin, o çatı katındaki odaya oturduğumuzda, sıksık işimizin konusu olan Upton Sinclair'den uzaklaşır, genç Wieland'a dalardık. Şu andaki Wieland, otuz iki yaşında var yoktu, ama on beş yıl öncesinin Wieland'ıyla bugünkü arasında dağlar kadar fark vardı.

Ben sanki kendisiymişim de, Berlin'e ilk kez geliyormuşum gibi burada gösterilecek her şeyi, yani bütün insanları tanıttı bana. Şaşkınlığımı, aşırı bir dikkatle izliyor değildi, çünkü daha çok beni değil,

benim yaşımdaki kendisini düşünüyordu. Beni hiç mahçup etmemesi rahatlatıcıydı, herkese "dostum ve meslekdaşım" diye tanıtılıyordum. Oysa daha kendisiyle tanışalı sadece birkaç gün olmuştu, üstelik daha çalışmaya da başlamamıştım. Yeteneklerim konusunda herhangi bir kanıt istemedi benden; yazılarımdan hiçbirini görme isteğinde bulunmadı. Belki de benden bir şeyler okumak çok can sıkıcı olurdu (zaman içinde en iyi tanıdığım, en yakın arkadaşım olan bu yayıncının, daha sonraları bile, benim tek bir yazımı basmamış olduğunu düşünmek insanı müthiş şaşırtıyor). Konuşmamız onun için yeterliydi. İbby'den bazı şeyler duymuştu; ben ona bir şeyler söylemiştim. Onun için en önemlisi, bana kendi Berlin'ini, saflıklarını, gençlik dönemine olan tutkusunu anlatması, ve elbet benim onu dinlememdi. Dolayısıyla, dostluğunu, onu dinleyerek kazandım; bu konuda herhangi bir kurnazlık gösterdiğim de söylenemez, dinlemekten hoşlanıyorum çünkü. İnsanların kendilerinden söz etmelerini dinlemek, her zaman hoşlandığım bir şeydi. Bu görünüşte sakin ve edilgin olan eğilimim, benim için yaşamın anlamını oluşturacak denli şiddetlidir. Artık insanların bana kendilerini anlattığını duymadığım an, ölmüşüm demektir.

Neden Grosz'dan bu kadar çok şey bekledim? Benim için ne anlam taşıyordu bu adam? Frankfurt günlerimden beri Gençler İçin Kitap —yani altı yaşından büyükler için hazırlanmış kitapları— satan dükkânların vitrinlerinde onun kitaplarını görmekteydim, çizimlerine hayrandım, ve onları hep kafamda taşırdım. Altı genç yaş, uzun bir süre öncesi demektir. Resimleri ilk bakışta beni yüreğimden vururdu. Enflasyon döneminde çevremde gördüklerimin, Herr Hungerbach'ın ziyaretinin, annemin çevremizde olan biteni duymayı reddeden tıkalı kulaklarının bende uyandırdığı duyguları eksiksiz betimliyorlardı. Bu resimlerde görülen gücü ve çarpıklığı, acımasızlığı seviyordum, saçmalığı, korkunçluğu seviyordum. Aşırılığı betimlediklerinden, onları hakikat olarak algılıyordum. Düşünen, zayıflatan, açıklayan, bağışlayan, bahane bulan bir hakikat, hakikat değildi benim için. Grosz'un karakterlerinin gerçekten de var olduğunu biliyordum. Manchester'da, yamyam devi, bir daha değiştirmemek üzere ömür boyu düşmanım olarak kabul ettiğim çocukluk günlerimden beri tanıyordum onu. Grosz'un resimlerini gördükten kısa bir süre sonra, Viyana'da Karl Kraus'u dinlemiştim, o da beni aynı şekilde etkilemişti. Elbet, sözcüklere ilgi duyan bir kişi olduğumdan,

Kraus'a öykünmeye başlamıştım. Ondan, duymayı, dinlemeyi öğrenmekten başka, belli ölçüde (pek isteyerek olmasa da) suçlama dilini öğrenmiştim. George Grosz'a hiç öykünmedim: çizmek bana göre bir iş değildi çünkü. Onun karakterlerini gerçek yaşamda aradım ve de buldum, ama ona karşı, hep başka bir alana duyulan uzaklık duygusuyla doluydum. Yeteneği, benim için ulaşılabilir bir şey değildi; anladığım, ama kullanmak üzere öğrenmeyi asla başaramayacağım bir dili konuşuyordu. Bu da onu hiçbir zaman kendime örnek almadığım anlamına geliyor — o, derin hayranlık duygularımın nesnesiydi ama asla bir örnek olamazdı.

İlk kez evine girdiğimde, Wieland, her zamanki gibi "dostum ve meslektaşım," diye tanıttı beni. Bunun sonucu olarak kendimi hiç fazla küçük hissetmedim. Grosz'un Wieland'ın bütün arkadaşlarını tanıdığı, benimse bunlardan biri olmadığımı bilebileceği aklıma gelmedi. İbby, ansızın orada bitti; daha önce benden söz edilmemişti; İbby, kısa bir süre önce Viyana'dan geldiğimi açıkladı, o kadar. Ancak kısa bir süre sonra bu türden güvensizliklerden sıyrıldım, çünkü Grosz Wieland'la bana çalışmalarından bazılarını göstermeye başladı. Daha yeni yaratılmış yapıtları ilk kez böylesine yakından görüyordum. Grosz, Wieland'a çizimlerini göstermeye alışıktı; Wieland onları yayımlamış, ünlü yapmıştı. Resimleri birlikte seçiyorlardı, adlarını hep Wieland koyuyordu. Şu anda da başlık konusunu bir kenara bırakmış bulunuyorlardı, hiç tartışmıyorlardı. Wieland resimlere çabuk çabuk başlıklar atıyordu. Tartışma falan yoktu. Grosz, Wieland'ın koyduğu başlıkları kabul ediyordu, çünkü bunlar, ona şans getiriyordu.

Grosz bir spor ceket giymişti, güçlü kuvvetli, teni, Wieland'ın yanında güneşte yanmış gibi esmerce duran ve durmadan piposunu çeken biriydi. Genç bir gemi kaptanını andırıyordu, ama bir İngiliz gemicisi değil de, Amerikan gemicisi sanırdınız, çok konuşuyordu çünkü. Son derece açık yürekli ve çelebi biri olduğundan, giysisini bir kılıf olarak görmedim. Kendimi onun yanında rahat hissettim ve öyle davrandım, iplerimi çözdüm. Gösterdiği her şey beni heyecanlandırıyordu. Bu onun için büyük önem taşıyormuşçasına heyecanım hoşuna gidiyordu. Çizim hakkında bir şeyler söylediğimde, bazen Wieland'a başını sallayarak onaylıyordu. Tam hedefe vurduğumu hissediyordum; Brecht'in yanında, onun alaylı sözleriyle karşılaşmamak için ağzımı açamazken, Grosz'un ilgisini uyandırıyordum, onu hoşnut ediyordum. *Ecce Homo* dosyasını görüp

görmediğimi sordu, hayır dedim. Bu çizimler mehkemece yasaklanmıştı. Kalktı, bir çalışma masasına gitti, kapağını kaldırarak bir dosya çıkardı, sonra da hiç de özel bir şey değilmiş havalarında bana uzattı. Bakmamı istediğini sandım, ve hemen açtım; ancak anında, uyarıldım: onu eve götürebileceğimi söyledi Grosz, dosya bir armağandı. Dostunun aklına geleni yapan biri olduğunu bilen Wieland, "Bu herkese verilmez yani," dedi. Ama bunu söylemesine gerek yoktu; hiçbir cömertlik beni şımartmış değildi o güne dek, bu seferkiyse beni müthiş mutlu etti.

Mutluluğumu gülünç hareketlerle dile getirme korkusuyla dosyayı bir kenara koydum, daha teşekkür etmeyi bitirmeden bir başka konuk kapıda belirdi: görmeyi dileyebileceğim, ya da umabileceğim son kişiydi bu: yani Brecht. Hafifçe eğilmiş bir halde, çeşit çeşit saygı belirtileriyle girdi içeri; Grosz'a bir armağan getiriyordu üstelik: bir kurşun kalemdi bu; sıradan, normal bir kurşun kalem. Kalemi çok değerli bir şeymiş havalarıyla çizim masasının üzerine koydu. Grosz, bu alçakgönüllü saygı sunusunu kabul etti ve onu daha da büyük bir armağana dönüştürdü. "Tam da böyle bir kalem istiyordum," dedi. "Çok işime yarayacak." Çağrısız bir konukla karşılaştığım duygusuna kapıldım, rahatsız oldum, ama Brecht'in bir başka yönünü tanıdığıma seviniyorum. Bir şeyi onayladığını göstermek istediğinde böyle davranıyordu; bu davranışın öylesine çekingen ve ekonomik bir şekilde gerçekleşmesiyse, onu büsbütün etkileyici kılıyordu. Grosz ne düşünüyor onun hakkında acaba, dedim kendi kendime, ondan hoşlanıyor mu? Brecht fazla oturmadı. Gittiğinde, Grosz, Wieland'a —aralarında konuşuyorlarmış gibi— "Avrupalı Bay Merak," dedi, fazla vakti yok zavallının." Bu kinle, ya da düşmansı bir havayla söylenmiş değildi; olsa olsa, Brecht hakkında birbiriyle çelişen çeşitli görüşleri varmış da, hangisinin geçerli olduğunu bilemiyormuş gibi bir kuşkuculuk seziliyordu sözlerinde. Wieland'la birlikte Grosz'un evinden ayrıldıktan sonra kendi yollarımıza gittik: Wieland yayınevine, bense Upton Sinclair'le ilgili bilgilerin beni beklediği tavanarasındaki yuvarlak masanın başına. Ortaya çıkardıkları haksızlıklarla zıtlık oluşturan bir yaşantısı vardı Sinclair'in, sıkıcıydı. Bu, (çok zor olan) yaşam koşullarından değil, bakışının dümdüz ve dar oluşundan kaynaklanıyordu. Ahlâk konusunda son derece tutucuydu. Ben de en azından onun kadar tutucuydum gerçi, ve korkunç koşullara, insanın aşağılanmasına ve adaletsizliğe yaptığı saldırılara bütün kalbimle katılıyordum, ama gene

de, bu saldırıların, taşlamalar içerecek bir parlaklıktan yoksun olduğunu düşünüyordum. Dolayısıyla, o gün eve gider gitmez işe oturmayışıma, ve hemen *Ecce Homo* dosyasını açınama şaşmamak gerek: bu dosyada, Upton Sinclair'de eksik olan her şey vardı çünkü.

Bu resimler, açık-saçık oldukları gerekçesiyle yasaklanmıştı. Bazı çizimlerin insana gerçekten de açık saçık gelebileceğini yadsımamak gerek. Hepsine tek tek baktım, korku ve onayla karışık garip bir duyguyla inceledim resimleri. Bunlar, Berlin'in burada gördüğünüz gece yaşamının korkunç yaratıklarıydı, ama korkunç görüldükleri için çizilmişlerdi. Onlara duyduğum öfkeyi, sanatçının öfkesi olarak gördüm. Bütün bu işler hakkında pek az şey biliyordum, Berlin'e geleli henüz bir hafta olmuştu. Grosz, ziyaret ettiğim ilk kişilerden biriydi. İbby beni Schlichter'de Brecht'le tanıştırmıştı; İbby Brecht'i, en azında bir yazar olduğu için, Berlin'de bana sunabileceği en ilginç şey olarak görüyordu. Bu restorana her gün gidiyorduk. Brecht İbby ile görüşmekten hoşlanıyordu, İbby ise her seferinde beni de yanında sürüklerdi, ve belki de Brechtsalt bu nedenle bana takılıp duruyordu. Ama Wieland, cömert bir adamdı; Grosz benim için Brecht'ten çok daha önemli biriydi bu nedenle (sanırım Berlin'e varışımın altıncı gününde) onu ziyarete gitmiştim.

Ama şimdi, *Ecce Homo* dosyasını eve getirmiştim. Dosya, Berlin'le benim aramda bir noktaya yerleşti, ve o andan sonra, benim için pek çok şeyi, özellikle de gece gördüğüm her şeyi renklendirdi. Belki de bu dosya olmasaydı, bu konulara dalmam için çok daha uzun süre beklemem gerekecekti. Çinsel özgürlüğe olan ilgim henüz fazla değildi. Ama şimdi bu inanılmaz ölçüde acımasız betimlemeler, beni cinsel dünyanın ortasına fırlatmış bulunuyordu; bu dünyada olup bitenlerin doğru olduğunu sanıyordum. Bunların doğruluğundan kuşku duyacağım aklımdan geçmezdi. Tıpkı, insanın belli manzaraları, belli ressamların gözlerinden görmesi gibi, ben Berlin'i, George Grosz'un gözleriyle gördüm.

Bu resimlere ilk baktığımda ayaklarım yerden kesilmişti, müthiş şaşırmıştım, öyle derinlere dalmıştım ki, İbby gelip de dosyaya sayfalar halinde yerleştirilmiş ve şimdi masanın üzerine yaydığım suluboyaları, gördüğünde, dosyadan kopamadım. Beni bu türden resimlerle hiç görmemişti, bunu gülünç buldu: "Pek de çabuk Berlin'li olmuşsun bakıyorum," dedi. "Viyana'da ölü masklarına çıldırıyordun, şimdiyse..."

Resimleri masanın üzerine belli bir sırayla dizmişim gibi, ellerini dikkatle resimlere yaydı. "Biliyor musun," dedi, "Grosz bu konudan pek hoşlanır. İçtiği zaman hep 'popo'dan söz eder. Popo, kadın demektir onun için, ve sana öyle garip garip bakar ki. Ben anlamazdan gelirim. Ama o, 'popo'ya ilâhiler söyler."

Birden kendimi yitirdim: "Olamaz! O bundan nefret ediyor! İşte bu yüzden bu resimler böylesine güzel. Söylediklerin doğru olsa bu resimlere bakar mıydım sanıyorsun!"

"*Sen*, bundan hoşlanmıyorsun," dedi. "Biliyorum, biliyorum. Bu nedenle her şeyi konuşabilirim seninle. Ama o hoşlanıyor! Hele sen onu sarhoşken gör de bak, nasıl 'popo' diye tutturuyor."

İbby'nin bunları söyleyebilmesi doğaldı. *Popo* sözcüğünü kullanıyordu, ve ne demek istediği açıkça ortadaydı: Grosz, sarhoşken ona sataşmaya kalkmış ve bedensel güzelliğini övgülere boğmuştu, İbby'nin yerinde olan her kadına hakaret gelecek ya da en azından rahatsız edici bir davranış olarak görülecek bir yaklaşımdı bu. Popo sözcüğüyle İbby anlatılmak isteniyordu; sözcüğü tekrarladı, ama kendisiyle ilgisi olmayan bir şey söylüyormuş gibiydi. Hiç heyecanlanmadı, rahatlamak için bana bunları anlatmamıştı sanki, sanki onun için önemli olan tek şey, bana olduğu gibi aktardığı bu olaydı.

Bu nedenle — bana her şeyi anlatabilmek için Berlin'e gelmemi istemişti. Erkekler peşindeydi; nereye gitse, yanına yanaşıyor, samimi olmaya çalışıyorlardı. İki ya da üç kişi aynı anda onunla çıkmak istiyordu; bunlardan biri başarıya ulaşmıştı. Hiç biriyle gezmeyi kabul etmese insanlar onu garip buluyorlardı. Dünyanın en saçma varsayımlarını öne sürüyorlardı; aslında kadın değildi İbby örneğin, kadına benziyordu, o kadar; farklı bir yönü vardı — vajinası kapalıydı belki de. Brecht'in çevresinden Borchardt adında güvenilmez bir adam, onun bir casus olduğunu açıklayıvermişti: "Nereden geliyor? Yerden bitiverdi. Kim bu kadın? Her yerde görülüyor, her şeyi dinliyor." İbby bu görüşlere gülüp geçiyor, keyfini hiç bozmuyordu. Adamı saçma buluyordu, ama Berlin'de yapayalnız olduğu sürece bunu kimseye söyleyemezdi, çünkü her şeyi geçerli gören bu insanlar, cinsel etkinlik konusunda müthiş ciddiydiler, İbby'nin onlarla alay etmesine, onları dalgaya almasına tepki gösterirlerdi (başka bir şey düşünmüyordu bu konuda). Oysa o, alay etmeden ya-

şayamazdı. Şakalarını akılla, sözel şaşırtmalarla dile getirmekten başka çaresi yoktu, elinde değildi başka türlü davranmak. İşte bu nedenle beni sonunda Berlin'e getirinceye dek asılıp durmuştu.

Ortak yanlarımızdan biri, *her* insanoğluna karşı duyduğumuz doymakbilmez ilgiydi. Onun ilgisi, şakalarıyla renkleniyordu, bana öykülerini anlatması da hoşuma gidiyordu. Ama ben, insanoğlundaki çeşitliliği aslında pek gülünç bulmuyordum. Rahatsız edici buluyordum. İnsanlar, birbirleriyle iletişim kurmak için kıvranıp duruyor, her yolu deniyorlardı. ama birbirlerini anlamayı başaramıyorlardı. Herkes yalnızca kendisini düşünüyordu. Herkes tek başınaydı, düşleri ne olursa olsun, yapayalnızdılar, ama gene de durup dinlenmeden solucanlar gibi kıvranıyorlardı. İbby'nin bana anlattığı bütün yanlış anlamaları dinledim. Çoğunu kendim yaşadım, ama o, benim dünyama özel bir tanıklık sunuyordu, bir erkeğin yaşayamayacağı şeyleri aktarıyordu. Güzel ve aranan bir kız olarak, dünyanın en saçma önerileriyle karşılaşıyordu, kendi varlığı söz konusu değildi sanki, öneriler almak üzere oraya konulmuş, canlı gibi görünen bir heykeldi o. Ancak verdiği yanıtları duyan yoktu: sesini, bu adamların, yalnızca kendi söylediklerini işiten ve mümkünse peşinde oldukları şeyi elde etmekten başka bir şey düşünmeyen bu adamların kulaklarına ulaştıramıyordu. Neden başarıya ulaşmadıklarını bir türlü anlamıyorlardı, çünkü yanıt alma, verilen yanıtı anlama yetisinden tümüyle yoksundular. Rakiplerinin bulunduğunu, bunların kimler olduğunu bilmeye de yanaşmıyorlardı; hepsinin de amacı aynıydı ama, gene de bu türden bilgileri öğrenmek garip, akılalmaz bir şeydi onlar için. Çünkü İbby sözlerinde ve yaptıklarında ne denli tutarlı, ne denli değişmez bir yaklaşım benimserse benimsesin, bu erkeklerden her biri, onu anlamak için kendisini, kendi benliğini bir kenara atmak durumundaydı, ve bu, hiçbirinin de yapmaya yanaşmayacağı bir şeydi.

İsaak Babel

BERLİN anılarımın büyük bir bölümü İsaak Babel'le dolu. Orada pek uzun bir süre kalmadı, ama bana onu haftalarca ve haftanın her günü saatlerce görmüşüm, ama gene de onunla pek fazla konuşamamışım gibi

geliyor. Onu öyle seviyordum ki —tanıştığım sayısız insanın hepsinden çok onu önemsiyordum— Babel, Berlin'de geçirdiğim doksan günün doksanını da ona vermek isteyen belleğimin tümüne yayılmış durumda.

Bir ressam olan karısının André Lhote ile birlikte çalıştığı Paris'ten geliyordu. Fransa'da çeşitli yerlerde kalmıştı. Fransız edebiyatı onun vaat edilmiş topraklarıydı; Maupassant'ı asıl ustası olarak görüyordu. Gorki Babel'i keşfetmiş sonra da elini üzerinden çekmemişti; ona en akıllıca önerilerde bulunmuş, iyi bir geleceğe giden bir yol çizmişti. Babel'deki gizilgücü fark etmiş, daha genç, daha zayıf, tanınmamış birindeki acemiliğin, kişinin neler yapabileceğini fark etmesine meydan vermeden onu yok etmesinin ne denli kolay olduğunu bilen bir usta olarak, *kendisine* değil, ona yardım etmek konusunda, bencillikten uzak, ciddi, alaycılık izi taşımayan eleştirileriyle adeta bir sorumluluk bilinci içinde destek olmuştu.

Babel, yurtdışında uzun süre dolaştıktan sonra Rusya'ya dönüşünde Berlin'e uğramıştı. Sanırım Eylül sonlarıydı, topu topu iki hafta kadar kalmıştı burada. Onu ünlü yapan iki kitabı *Kızıl Süvariler* ile *Odesa Masalları*, Almancaya çevrilip Malik yayınevi tarafından yayımlanmıştı. Bu ikincisini birkaç kez okumuştum. Kendimi ona fazla uzak hissetmeksizin hayranlık besliyordum.

Odesa'dan söz edildiğini daha çocukluğumda duymuştum. Bu ad, yaşamımın en erken dönemlerine dek uzanıyordu. Varna'da kaldığım birkaç kısa hafta süresince tanıdığım Karadeniz'i, bunca kısa bir tanışıklığa karşın vatanım olarak görüyordum. Çocukluk anılarım, Babel'in Odesa öykülerindeki renkliliği, yabanıllığı ve enerjiyi besliyordu. Farkında olmaksızın, aşağı Tuna'daki bu küçük kasabayı başkent olarak kabullenmiştim; aslında bu Odesa Tuna'nın ağzında gelişseydi çok daha uygun olacaktı. Öyle olsaydı, Tuna boyunca bir yukarı bir de aşağı doğru yaptığım, çocukluğumun düşlerini belirleyen o yolculuk, Viyana'dan Odesa'ya, Odesa'dan gene Viyana'ya uzanacaktı. Ve nehrin çok aşağısında yer alan Rusçuk, bu yol üzerinde, çok daha uygun bir yerde bulunmuş olacaktı.

Sanki Babel, yüreğimin yarısıyla vatanım olarak gördüğüm bu yöreden geliyormuş gibi merak ediyordum onu. Bir kent, bir yöre, eğer dünyaya

açıksa onu benimseyebilirdim. Odesa böyle bir yerdi. Babel de Odesa hakkında, oranın öyküleri hakkında böyle düşünüyordu. Çocukluğumu geçirdiğim evde, bütün pencereler Viyana'ya bakıyordu. Şimdiyse, daha önce başka bir yöne çevrilmiş olan bir pencere, Odesa yönünde açılıyordu.

Babel, ufak tefek, yusyuvarlak kafalı, bodur biriydi. İlk gözünüze çarpan, kalın camlı gözlükleriydi. Belki de iri iri açılmış gözlerine, özellikle yuvarlak ve derin bir boşluğa gömülü bir hava veren bu gözlüklerdi. Ortaya çıktığı anda, gözden geçirildiğinizi hissediyordunuz, ve böyle bir ilgiye karşılık vermek üzere, geniş, güçlü ve asla zayıf olmayan bakışlarla baktığını söylüyordunuz kendinize — gözlüklerin etkisiyle daha da yoğunlaşan bir izlenimdi bu.

Onu ilk kez, Schwanecke'de, bana belki de oraya insanların gece ve de tiyatro çıkışı gitmeleri nedeniyle lüks bir yer gibi gelen bir restoranda gördüm. O saatlerde ünlü tiyatro kişileriyle dolardı burası. Bir ünlüyü fark etmeniz üzerinden dakika geçmeden bir başkasını, daha da ünlü birini görürdünüz. Tiyatronun altın çağını yaşadığı bu dönemde öyle çok ünlü vardı ki, kısa bir süre sonra bakmaktan, tanımaktan, onları ünlü birileri olarak görmekten vazgeçerdiniz. Yazarlar, ressamlar, bu alanlarda iş sahibi olanlar, eleştirmenler ve büyük gazeteciler de gene buraya gelirdi. Birlikte geldiğimiz Wieland, kimin kim olduğunu bana açıklama konusunda müthiş bir titizlik gösterirdi. Onları öyle uzun süredir tanıyordu ki, bu insanlara rastlamak artık onu etkilemiyordu. Bu ünlü kişileri tanımış olmaktan kendine bir pay çıkarır havası yoktu, daha çok onların ünlerini sorguluyor gibiydi, bu insanlar abartılıyordu sanki ve kısa bir süre sonra sahneden çekilmiş olacaklardı. Bu ünlenme yarışında, onun üzerine oynadığı atlar vardı, kendisinin keşfettiği, kitaplarını yayımladığı ve halkın dikkatini üzerlerine çekmeye çalıştığı kişilerdi bunlar. Dolayısıyla bunlardan konuşmayı doğal olarak yeğliyor, bu işi de hiçbir ayrıntıyı ihmal etmeksizin yapıyordu. Akşamları Schwanecke'de, sadık izleyicileriyle ayrı bir masada oturup da, kendisini dış dünyadan koparmaya asla yanaşmazdı. Dostla düşmanın bir arada bulunduğu büyük gruplara katılırdı; burada, saldıracak birini aranırdı. Wieland, davasını savunucu bir yaklaşımla değil, yıkıcı bir tavırla ortaya atar ve işlerdi, ama genellikle bir masada uzun süre kalmazdı, bir başka masada, saldırma güdülerini

uyandıran bir başkası gözüne çarpmış olurdu çünkü. Kısa bir süre içinde, bu saldırgan yöntemi uygulayanın yalnızca Wieland olmadığını anladım. Bir de ayrıca, yakınmalarda bulunarak kendilerini gösteren insanlar vardı, çenelerini tutmak üzere bu gürültülü kargaşanın ortasına yerleşmiş insanlar bile vardı; küçük bi azınlıktı bunlar ama büyük bir merak uyandırıyorlardı: bu kaynaşn kalabalık denizinde sıkkın yüzlerden oluşan dilsiz adacıklardı bunlar; yalnız içmeyi bilen kaplumbağalar ve salt, hiçbir soruya tepki göstememeleri nedeniyle kimin nesi olduklarını sorduğunuz yüzlerdi hepsi.

Babel'in Schwanecke'de ilk görüldüğü gece, ön taraflarda uzun bir masada büyük bir grup oturuyordu. Ben geç gelmiş, utangaç bir tavırla, masanın kapıya en yakın ucuna oturmuştum. Yavaş yavaş kayıyor da az sonra ortadan yitecekmiş gibi sandalyenin ucuna ilişmiştim. Çevrenin en "yakışıklı" erkeği Leonard Frank'tı.[4] Yüzü kırışıklıklarla doluydu, hatları belirgindi; hayatın bütün inişlerinden, çıkışlarından geçmiş, görülecek, yapılacak ne varsa yapmış, ve hiçbir şeyden pişmanlık duymamış bir havası vardı. Frank'ın ince, ama yapılı bedeni, özel diktirilmiş şık bir takım elbise içindeydi ve şapkadı zıplayacak izlenimi veriyordu; bir sıçrayışta, tıpkı panter gibi uzun masa boyunca atlayabilecekti, bu arada giysisinde tek bir kırışık, buruşuk olmayacaktı. Yüzündeki derin çizgilere karşın hiç yaşlı görünmüyordu, daha çok olgunluk çağında görünüyordu. İnsanlar, saygılı ses tonlarıyla gençliğinde nalbant olduğunu, bazıları da (şiirsellikten uzak bir havala) çilingir olduğunu söylüyorlardı. Güçlü kuvvetli ve canlı havasına bakılırsa, buna şaşmamak gerekirdi. Onu, beni rahatsız eden bu takım içine değil de, örs başında gözümün önüne getirdim. Ancak burada, Schwanecke'de, kendini harikulade hissettiğini yadsımak olanaksızdı.

Aynı şey, farklı bir biçime masadaki Rus yazarlar için de geçerliydi. O dönemde çok seyahat eder, Berlin'e uğramaktan da hoşlanırlardı; yaşadıkları pervasız karmaşa, yaradılışlarına ters düşmüyordu. Yayımcıları Herzfelde ile çok sıkı fıkıydılar; bu onların tek yayımcısı değildi, ama kuşkusuz en etkileyici olanıydı. Ortaya çıkardığı yazar, hiç gözardı

[4] Leonard Frank (1882-1961): O dönemde *Der Mensch ist gut* ("İnsan İyidir", 1918) adlı "geleceğin kuşaklarına adanmış" bir kitap yayımladı; çağdaş toplumun kumazlıklarını aşağılıyor ve çok daha kardeşçil bir toplumun geleceğini söylüyordu; ayrıca *Karl und Anna* (1927) adlı psikolojik bir kitabı da vardır.

edilmezdi; bu salt, kardeşi John Heartfield'ın düzenlediği cilt ceketlerinden bile kaynaklansa, böyleydi. Anya Arkus diye biri vardı masada, onun yeni bir ozan olduğunu söylüyorlardı. Gördüğüm en güzel kadındı Arkus; bu inanılmaz bir şeydi, çünkü kadında bir vaşak suratı vardı. Adını bir daha hiç duymadım; ya başka bir adla yazdı ya da genç yaşta öldü, bilemiyorum.

Orada oturan diğer kişilerden, özellikle de bugün unutulmuş bulunan ve adlarını değilse de, yüzlerini belki de yalnız benim anımsayacağım kişilerden de söz etmeliyim. Bu konuyu açmanın yeri burası olmayabilir, ancak o akşam çok özel bir nedenden dolayı çok önemli bir gece olduğundan, her şey o olayın yanında sönük kalıyor. Bu, Babel'in, Schwanecke'ye gelenlerinkine benzer hiçbir özelliği bulunmayan bu adamın, restorana ilk geldiği akşamdı. Kendi rolünü oynayan bir aktör olarak gelmemişti oraya; Berlin onu çok çekiyordu gerçi ama, o diğerlerinin olduğu anlamda bir "Berlinli" değildi —"Parisli"ydi. Ünlülerin yaşantıları, ancak diğer insanlarınki kadar, hatta belki de daha az ilgilendiriyordu onu. Gösterişçiler çevresinde kendisini rahatsız hissediyor ve buradan kurtulmaya çabalıyordu. Bu nedenle buradaki tek tanınmamış insana, buraya ait olmayan kişiye sığındı. O kişi bendim, ve Babel'in bunu ilk bakışta kesinlikle anlaması, gözünün keskinliğine ve deneyimlerindeki güvenilir netliğe tanıklık ediyordu.

Birbirimize söylediğimiz ilk birkaç tümceyi anımsamıyorum. Ben ona yer açtım, o ayaktadurmayı sürdürdü. Kalmaya niyetli görünmüyordu. Ama gene de yerinden kımıldamıyor, önceden bildiği ve önüne bir duvar çekmeye çalıştığı bir uçurumun kenarındaymışçasına mum gibi duruyordu. Gözüme çarpmasının nedeni, kapıyı görmemi engelleyen geniş omuzlarıydı belki. İçeri giren başka kimseyi görmedim, yalnızca onu görüyordum. Yüzünde hoşnutsuz bir anlatım vardı, masadaki Ruslara bir iki lâf attı. Sözcüklerinin ne anlama geldiğini bilmiyordum, ama bende güven uyandırdılar. En az benim kadar hoşlanmadığı Schwanecke'den söz ettiğinden emindim; ben de sevmiyordum burayı ama, bunu söyleyemezdim. Sanırım ilk kez onun sayesinde bu hoşnutsuzluğumun bilincine vardım. Vaşak yüzlü şair, bana yakın oturuyordu, ve güzelliği, her şeye bedeldi. Babel'in kalmasını istiyordum; bütün umutlarımı bu güzele bağlamıştım. Onun uğruna kim kalmaya katlanmazdı ki? Kız ona

eliyle işaret etti, ve yanında kendisine yer açtığını belirtti. Babel başını iki yana salladı ve parmağıyla beni gösterdi. Olsa olsa, benim kendisine daha önce yer açtığımı anlatmak istemişti; bu nazik hareket beni hem sevindirdi, hem de kafamı karıştırdı. Ben onun yerinde olsaydım, müthiş utanarak da olsa, anında kızın yanına otururdum. Ama o, beni incitmek istemedi, bu nedenle kızın önerisini geri çevirdi. Bu kez, ben, kendi sandalyemi ona bırakarak başka bir sandalye aramaya koştum. Bulamadım. Masa masa geziyordum; bir süre böyle dolaştım. Eli boş döndüğümde, Babel gitmişti. Ozan bayan, benim sandalyemi almak istemediğini, bu yüzden gittiğini söyledi.

Onun, tanığı olduğum bu ilk hareketi önemsiz görünebilir; ama benim üzerimde büyük bir etki yapmıştı. Orada dimdik ayakta durduğunda, bana *Kızıl Süvariler*'ini anımsatmıştı, Polonya-Rus Savaşında Kazakların yaşadığı o olağanüstü ve korkunç öyküleri yaşar gibi olmuştum. Bu restorandan hoşlanmayışı bile —bunu yüzünden okumuştum— öykülerine uyuyordu; o zor günlerden geçen bu adam. hiç tanımadığı, ve yalnızca ilgili görünmesi nedeniyle diğerlerinden ayırdığı çok genç bir adama karşı böylesine büyük bir sevecenlik göstermiş, düşünceli bir davranış sergilemişti.

Çok meraklıydı: Berlin'deki her şeyi görmek istiyordu; ama ona göre "her şey", *insanlar* anlamına geliyordu, yani sanatçı restoranlarına ve barlara takılanlar değil her türden insan. En sevdiği yer, Aschinger'in restoranıydı. Orada yan yana durduk, yavaş yavaş birer bezelye çorbası içtik. Kalın gözlük camları ardındaki küresel gözleriyle çevremizdeki insanlara, her birine, hepsine bakıp duruyor, ve bu işe bir türlü doyamıyordu. Çorbayı bitirdiğinde rahatsız oldu. Asla tükenmeyen bir kase getirebilselerdi keşke, çünkü tek istediği sürekli bakmaktı; insanlar hızla değiştiğinden, biri gidip biri geldiğinden, görülecek pek çok şey vardı. Böylesine yoğun bir şekilde bakan başka kimse görmedim hayatımda. Bu bakma işini sürdürürken son derece sakindi; çevresindeki kasların hareket etmesi nedeniyle, gözlerindeki anlatım durmaksızın değişiyordu. Görme söz konusu olduğunda, hiçbir şeyi geri çevirmiyordu, her şeye karşı aynı ölçüde ciddiydi; en olağandışı şeyler de, en olağan şeyler de aynı ölçüde önemliydi onun için. Yalnızca Schwanecke ya da Schlichter'deki mirasyediler arasında sıkılıyordu. Ben orada otururken gelir, beni

arar, yakınıma otururdu. Ama uzun süre kalmazdı; oturmasıyla "Haydi Aschinger'e gidelim!" demesi bir olurdu. O anda kiminle, kimlerle birlikte olursam olayım, Babel'in beni oraya götürmek istemesini, Berlin'de bana verilebilecek en büyük onur sayardım. Hemen kalkardım, çıkardık.

Ancak, "Aschinger" adını söylerken, bu lüks restoranların aşırılığını beğenmiyor değildi. Onu asıl iten sanatçıların ortalıkta tavuskuşu havalarında dolaşmalarıydı. Herkes ilgiyi çekmek istiyordu, herkes kendini oynuyordu, hava bu yüreksiz ünlülerle düpedüz boğucu hale geliyordu. Babel, eliaçık biriydi; Aschinger'e daha çabuk ulaşmak için, o kısa uzaklıkta bile taksi tutardı. Sıra ödemeye geldiğinde, hemen sürücüye atılır, bana da eşsiz bir incelikle, neden mutlaka kendisinin ödemek zorunda olduğunu açıklardı. Bir yerden bir para almıştı, söylediğine göre, onu yanında Rusya'ya götürmesine izin verilmiyordu, Berlin'de harcamak zorundaydı. Güdülerimin bana bunların hiçbirinin doğru olmadığını söylemesine karşın, ona inanmaya zorlardım kendimi, çünkü onun yüceliği karşısında büyülenmiş durumdaydım. Benim durumum hakkında ne düşündüğünü, yani bir öğrenci olduğumu ve belki de hiç para kazanmadığımı, sözcüklerle dile getirmedi hiçbir zaman. Ona henüz hiçbir yazımın yayımlanmadığını itiraf ettim. "Fark etmez," dedi, "O da olur yakında." Yayımlanmış kitapları olmasından utanmış bir hali vardı sanki. Sanıyorum, onca utku borazanı arasında bulunmaktan utandığımı anlamış ve beni korumasına almıştı. Ona pek fazla bir şey söylemezdim, başkalarıyla olduğundan çok daha az konuşurdum. O da fazla konuşmazdı; insanlara bakmayı yeğlerdi. Benim yanımda, yalnızca Fransız yazınından söz açıldığında konuşkan olurdu; en çok, Stendhal ile Maupassant'a hayrandı, onları herkesten üstün tutuyordu.

Büyük Rus yazarları hakkında ondan pek çok şey dinleyeceğimi sanmıştım, ama bunu olağan bir durum olarak görüyor olsa gerekti, ya da belki. kendi yurttaşlarının yazını konusunda etraflıca konuşmayı böbürlenme saymış, bu nedenle kaçınmıştı. Belki daha başka nedenleri de vardı; böyle bir konuşmanın kaçınılmaz olarak sığ kalacağından çekiniyordu: çünkü kendisi edebiyatın büyük yapıtlarının yazıldığı dilde düşünüyordu, bense bunları olsa olsa çevirilerinden okumuş olabilirdim, aynı şeyi konuşuyor olmayacaktık. Edebiyatı öylesine ciddiye alıyordu ki, belirsizlikten, ya da "aşağı yukarı" nitelemelerinden nefret ediyordu

belki. Öte yanda bendeki çekingenlik, ondakinden az değildi; Ona *Kızıl Süvariler* konusunda da *Odesa Masalları* konusunda da bir şey söylemeye cesaret edemedim.

Bununla birlikte, Fransızlar hakkında, Stendhal, Flaubert ve Maupassant üzerine yaptığımız konuşmalardan, *kendisinin* öykülerinin benim için ne denli önemli olduğunu hissetmiş olması gerek. Çünkü ona bir şey sorduğumda, sorumun satır aralarında gizli gizli onun yazdığı bir şeye gönderme yapıyordum. Hemen bu göndermeyi görüyor, yalın ve kesin yanıtlar veriyordu. Yanıtlarını doyurucu bulduğumu görüyordu; hatta belki, yanıtlarıyla yetinmemden, durmadan soru sormamamdan hoşlanıyordu. Ressam eşinin bir yıldır yaşadığı Paris'ten söz etti bana. Sanıyorum onu ziyarete gitmişti ve daha şimdiden Paris'i özlüyordu. Maupassant'ı Çehov'dan üstün görüyordu, ama (herkesten fazla sevdiğim) Gogol'den söz ettiğimde, beni şaşırtan bir şey söyledi: "İşte Fransızlar'ın bir eksik yanı — onların Gogol'ü yok." Sonra biraz düşündü ve böbürlenme gibi gelebilecek bu sözlerinin etkisini zayıflatmak üzere, "Ama Rusların bir Stendhal'i var mı peki?" diye sordu.

Babel hakkında söyleyebileceğim somut şeylerin çok az olduğunun farkındayım, ama gene de, o, benim için Berlin'de tanıştığım herkesten daha çok şey ifade ediyordu. Onu, okumuş olduğum bütün yazılarıyla, öyküleriyle bir arada görüyordum — okuduklarım fazla değildi, ama öylesine yoğundu ki, her saniyeyi renklendiriyordu. Bir de, bir kentte, ona yabancı olan, üstelik de kendi dilinde olmayan şeyleri gözlemlerken, bunları benliğine katarken izledim onu. Büyük sözler etmiyor, dikkatleri üzerinde toplamamaya çaba harcıyordu. Eğer kendisi gizli kalırsa, iyi *görebiliyordu.* Başkalarından gelen her şeyi kabul ediyordu; kendisi için anlam taşımayan şeyleri bile geri çevirmiyordu. Onu en fazla rahatsız eden şeyler, kendisi üzerinde uzun süre etki yapmasına izin verdiği şeylerdi. Bunu onun Kazak öykülerinden biliyordum; herkes, kan sarhoşu olmaksızın, kanlı olaylar yaşıyordu. Burada, Berlin'in parlaklığıyla karşı karşıyaydı ve başkalarının övünç saydığı, dillerinden düşürmediği şeyler onu hiç ilgilendirmiyordu. Boş bir tepkiyi onaylamıyordu; tersine susamış gözleri, bezelye çorbalarını içmekte olan sayısız kişi üzerine yapışıyordu. Bunu hiç dile getirmiyordu gerçi ama, insan hiçbir şeyin onun için kolay olmadığını hissediyordu. Edebiyat, dokunulmazlığı olan tek kutsal şeydi

onun için; bunun dışında hiçbir şeyi *süsleyip püslemiyor*, övmüyordu. Edebiyat, ona göre çaba isteyen bir şeydi, bu nedenle de kinizm ona yabancıydı. Ona iyi gelen şeyleri, sağı solu koklayıp, kendilerini bütün bir geçmişin birikimi olarak gören ve göstermeye çalışan başkaları gibi kullanamazdı. Edebiyatın ne olduğunu bilen biri olarak, kendisini asla başkalarından üstün görmezdi. Onun tutkusu, edebiyattı, onun verdiği onur ya da getirdikleri değil. Babel'i olduğundan farklı gördüğümü hiç sanmıyorum, o, benimle konuştu çünkü. Onunla karşılaşmasaydım, Berlin beni bir bardak soda gibi bir yudumda yutardı, bunu çok iyi biliyorum.

Ludwig Hardt'ın Dönüşümleri

BİR pazar, herkesin, özellikle de yenilikçilerin tanıdığı, ozanların şiirlerini ezbere söyleyen, yazarların yapıtlarından parçalar okuyup, onlar üzerine konuşmalar yapan bir konuşmacı olan Ludwig Hardt'ı dinlemeye gittim. Adı anıldığında kimse yüzünü buruşturmuyordu; Brecht bile, hiçbir şeyi beğenmeyen Brecht bile, ruhsuz bir lâf etmemişti ardından. Ludwig Hardt'ın, hem klasik hem de çağdaş edebiyat üzerine aynı ölçüde ustalıkla konuşan tek konuşmacı olduğu söyleniyordu. Ondaki benzetme yeteneğini çok övüyorlardı; iyi bir aktör, ama olağanüstü zeki, diyorlardı. Programlarının ustaca düzenlendiği söyleniyordu. Konuşmalarından sıkılan olmamıştı — ve bu, herkesin şansını denediği Berlin'de büyük başarıydı. O dönemlerde Kraus'a kölece bağlı biri olarak, düşüncelerimi dolduran bir şey daha vardı: Hardt, eskiden Karl Kraus'un dostuydu, yıllar önce *İnsanlığın Son Günleri*'nden parçalar okumuştu. Ama bu konuda kavga etmişler, birbirlerine küsmüşlerdi. Şimdi, Hardt'ın programları çağdaş yazında önemli olan her şeyi içeriyordu; tek eksiği kendisine yasaklanmış olan yazar, yani Karl Kraus'tu.

Hardt'ın, Wieland'la birlikte dinlediğim konuşması Tolstoy'a ayrılmıştı. Hardt, Tolstoy'un Malik'ten çıkan kitabından parçalar okuyacaktı, yoksa Wieland asla gitmezdi. Wieland, aktörlere pek rağbet etmezdi, yalnızca kesinlikle zorunluysa izlerdi onları. Berlin'in insanları ne kadar çabuk harcadığını açıkladı bana. İşini bilmeyen yanmıştı. Merakınızı, kendi işiniz için önem taşıyan şeylere saklamalı ve ulu orta harcamamalıydınız.

Ne de olsa, birkaç hafta sonra buradan ayrılacak bir turist değildiniz. O yıl senin bu yıl benim burada durmadan yaşamak zorunda olduğunuz gerçeğini kabul etmek ve kalınca bir post edinmek zorundaydınız. Wieland, herkesin hayran olduğu Ludwig Hardt'ı dinlemeye, yalnızca Tolstoy'un Almanca basımı uğruna gitmekteydi, ama beni de kendisine katılmaya razı etmeye uğraştı.

Gittim, pişman da olmadım. O konuşmasını hiçbir zaman unutmadım. Daha sonra, bir edebiyat dostunun evindeki karşılaşmamız, işitilebilecek bütün hakaretlerden daha öğretici, ama utandırıcı bir olaya yol açmıştı. Sekiz yıl sonra, Viyana'da, benim yakın arkadaşım oldu.

Çok kısa boyluydu, öyle kısaydı ki, benim bile dikkatimi çekmişti. Dar, esmer, güneyli-benzeri bir yüzü vardı, göz açıp kapayıncaya dek değişiverirdi, ve öyle hızlı, öyle köklü biçimde değişirdi ki, onu tanıyamazdınız. Yıldırım çarpmış bir hali vardı, ancak bu yıldırımlar, sözcükler halinde, ezbere okuduğu ve doğduğundan beri kendisine aitmişçesine ezbere bildiği karakterler ve dizeler halinde ağzından dökülmekteydi. Yavaş, halim selim bir kişiyi canlandırdığı zamanlar dışında bir an bile sakin durduğu görülmemişti; işte ben, onu ilk kez öyle yavaş bir anında, Tolstoy'un *Kazaklar*'ındaki Yeroşka Amca'yı oynarken görmüştüm. Kafası iyice yuvarlak hale geldi, bedeni geniş ve kabaydı. Öyle bir bıyık buruyordu ki, nerdeyse bıyığı varmışçasına gözlerinizle görüyordunuz; hatta, (sonradan takmadığını öne sürmesine, cebimde bıyıkla dolaşacak değilim ya, demesine karşın) o gün bir bıyık taktığına yemin edebilirdim. Tolstoy'un bütün karakterleri arasında, bu Kazak, belleğimde en canlı yer eden kişi olmuştu, çünkü onu *Hardt* canlandırmıştı. O küçük, narin Ludwig Hardt'ın — sandalyesinden ve masasından da kalkmadan, bir kez bile zıplamadan, ya da bu dönüşümüne uygun hareketler yapmaksızın iri yarı, dev yapılı koskoca Kazağa dönüşmesi bir mucizeydi. Okuduğu parça uzuncaydı, ama hep bitti bitecek gibiydi; herkes birden kesecek diye korkuyordu. Sonra Tolstoy'un birkaç halk masalını okudu; "İnsanın Ne Kadar Toprağa İhtiyacı Var?" başlıklı öykü, herkesi büyüledi. Bu öyküler beni öylesine derinden etkiledi ki, onların Tolstoy'un özü, en iyi, en usta yapıtları olduğuna inandım. Sonradan Tolstoy'un elime aldığım her kitabı, onu Ludwig Hardt'ın sesinden dinlemediğim için sönük kaldı. Tolstoy'u bir ölçüde yitirmeme neden oldu aslında. *Kazaklar*'daki Yeroşka'sına kendimi çok yakın

hissettim. 1928'in o günlerinden beri, onu çok iyi tanıdığımı, en yakın dostlarımdan da iyi tanıdığını hissettim hep.

Nevar ki, Ludwig Hardt'ın benim Tolstoy'la arama girmesi bu kadarla kalmadı. Savaştan kısa süre sonra Tolstoy'un "İvan İlyiç'in Ölümü" adlı öyküsünü okudum, o da beni 1928'deki halk masalları kadar derinden etkiledi. Kendimi bir başka yere yerleştirilmiş biri olarak gördüm, başlangıçta bu başka yerin İlyiç'in hasta odası olduğunu sandım. Ama sonra birden, büyük bir şaşkınlık içinde, öyküyü, Ludwig Hardt'ın sesinden dinlediğimi anladım. Kendimi, Hardt'ın ta o gün konuştuğu yarı karanlık salonda gördüm. Kendisi artık yaşamıyordu, ama dağarcığı hayli genişlemiş, çok uzun bir öykü olan "İvan İlyiç'in Ölümü", o günlerde bize okuduğu halk öyküleri arasına girivermişti.

O günkü okuma hakkında söylenebilecek en güzel şey, belki de bir okuma saatinin yıllar sonraya nasıl uzandığını, nasıl yeniden yaşandığını anlatmak olacak. Bu anlattıklarımı daha az inanılmaz kılmak için, o ilk günü izleyen yıllarda Ludwig Hardt'ın çok sayıda okuma saatine katıldığını eklemek isterim. Viyana'da, artık arkadaş olduğumuzda, sık sık evimize gelir ve saatlerce. dinlemeyi istediğimiz sürece ezberinden okurdu bize. Programlarını içeren bir kitap çıkardı, o kitaptaki harikalardan pek azını kulaklarınızla dinlememişizdir. Sesinin bütün zengin olanaklarını tanıdım zaman içinde, beni giderek daha da ilgilendirmeye başlayan metamorfoz konusunda konuştuk sık sık. Berlin'deki gösteri sırasında yaşlı Yeroşka'ya dönüştüğünde bu alana ilgi duyduğumu ilk kez bilinçli olarak anlamıştım. Savaştan sonra, öldüğünü öğrendiğimde, "İvan İlyiç'in Ölümü"nü aldım elime ve yaşarken kendisinden hiç duymadığım bir şeyi onun sesine kataraköyküyü okudum; sanırım bunu yapmakla, ona kendimce bir tür cenaze töreni düzenlemiş oluyordum.

Ama izninizle henüz hepsini anlatmadığım o ilk olaya döneyim. Sonunda sabırlı bir kurbanı haline geldiğim satirik oyunu izleyecektim. Sabah gösterisinden sonra Hardt Berlin'li bir avukatın evinde, konukların görkemli bir şölenle ağırlanacağı bir partiye çağrılıydı. Herkes toplantıdan öyle hoşlandı ki, bütün bir öğle sonrasını orada geçirdiler. Her şey olması gerektiği gibiydi, kuru konukseverlikle yetinilmemişti. Duvarlarda, adlarından en çok söz edilen ressamların tuvalleri asılıydı, en son çıkan kitaplar (hiç değilse olumlu ya da olumsuz ama sivri eleştiriler almış

olanları) küçük sehpaların üzerine yayılmıştı. Yok, yoktu; bir şeyin adı geçtiği anda, ev sahibi koşarak getiriyor, burnunuzun dibine tutuyor, açıyordu — yapmanız gereken tek şey, onu alıp yutmanızdı. Hiçbir tasanız yoktu, çiğnemekte ya da geğirmekte olan ünlü insanlar salona yayılmıştı. Ancak ev sahibinin işgüzarlıklarına bakılmaksızın, aydın ya da kışkırtıcı konuşmalar yapılmakta, çeneler çalınmaktaydı. İçlerinde en rahat kişi, Ludwig Hardt'tı. Ev sahibinden daha etkin olan tek kişi oydu. Hatta, ev sahibinden de daha fazla koşturuyor, alçak sehpalara atlayıp Mirabeau ya da Jean Paul Richter'den ünlü parçalar okuyordu. Şu kadarcık bile yorulmamıştı, bu işi sonsuza dek sürdürebilirdi; işin garip yanı, hiç tanımadığı insanlarla ilgilenmekteydi ve masalara tırmananlar arasındaki boşluklarda, ikili üçlü konuşmalara karışıyordu. Birlikte olduğu kişinin ne tür bir insan olduğunu anlamadan eteğini bırakmıyordu. Böylece yolu bana düştü; bu arada ondaki coşku bana da bulaşmıştı, bu nedenle ona sanat aşkımı ve taşkınlığımı göstermekten çekinmedim.

Geçmişi hakkında ilginç şeyler anlatmakla teşekkür etti bana. Frisia'da bir haracının oğluydu ve gençliğinde çok at binmişti. Ufarak ve zayıf olduğundan jokeye benziyordu. Neden durmadan zıp zıp zıpladığını böylece anlamış oldum ve bu görüşümü saygı sınırları içinde ona söyledim. Uygun bulunabilecek her tümce onun kendine özgü inceliğiyle karşılanıyordu. Zengin düşgücü ve garip kişiliğiyle insana E.T.A. Hoffmann'ı anımsatıyordu. Bu çağrışımın pekâlâ farkındaydı. Okuduğu sözlerin yazarına *benzemeksizin* bir konuşma yapması olanaksızdı. Anlatacağım utanma olayı, yani benim utanmamla sonuçlanan konuşmamız, bu zıplamalardan biriyle başladı. Hoffmann'dan Heine'ye atladı, o anda canlılığı öylesine arttı ki, Heine'nin onun için en önemli kişilerden biri olduğunu hemen anladım. Bunu anlayınca duraksamış olsam gerek; karşılıklı konuşma temposu yavaşladı. Ama Hardt olan biteni hemen kavradı ve ansızın Heine'nin aleyhine söylenmiş sözleri aktarmaya başladı, üstelik bunu, benim çok iyi bildiğim Karl Kraus'un sözleriyle yapıyordu. Bunları inanmış havalarında, bir rolü oynuyormuşçasına söylüyordu. Kandım. Metne bağlılık türünden bir iki şey de ekledim üstelik. Benimle dalga geçtiğini fark etmemiştim. Bu bir süre böyle gitti; derken *Meşale* konusundaki bilgilerimin sınandığı duygusuna kapıldım. Bunun üzerine Hardt birden yön değiştirip *Meşale*'deki diğer konulara,

Claudius'a, Nestroy'a, Wedekind'e[5] düzülen övgülere değinmeye başladığında, uyandım. Kendimi, kesinlikle ve de tümüyle küçük düşürdüğümü anladım. Bir anlamda özür dilercesine, "Heine konusunda siz farklı düşünüyorsunuz," dedim.

"Üstüne bastınız!" dedi. Ve derken, Hardt'ın repertuarında özel yerleri bulunan birkaç Heine şiiri, tüyler ürpertici harikulade tokatlar halinde suratıma indi.

Sanıyorum Karl Kraus'a olan inancım ilk kez o gün sarsıldı. Çünkü Hardt, kendisini en kişisel alanında, bir konuşmacı olarak Kraus'la kıyaslamış, ve bu karşılaştırmadan utkuyla çıkmıştı. "Göçebe Fareler"i okudu, "Silesyalı Dokumacılar"ı okudu, gücü ve öfkesi, Karl Kraus'unkinden hiç de aşağı değildi. Bir tabuya baskın yapılıyordu; ve tehditlere, sövgülere, yasaklara karşın, aklım, bu bozguna yer açabilecek kadar başımdaydı. Etki, Hardt'ın Heine'ye karşı öne sürülen bütün savları sıralaması nedeniyle daha da büyük olmuştu; savlar, ufalanıp dağıldılar. İçimdeki çöküşü hissettim ve sonuçlarına katlanmak zorunda kaldım. Çünkü Karl Kraus'un içimde kurduğu barajlar Berlin'e karşı kullanabileceğim tek savunma silahlarıydı. Eskisinden daha zayıf hissettim kendimi, kafamdaki karışıklık giderek artıyordu. Düşman bana aynı anda iki noktadan saldırmıştı. Tanrım, otomobiller için şiir şeklinde bir reklam metni yazan Brecht'le oturuyordu, ve Brecht'le karşılıklı birbirlerine övgüler söylüyorlardı. Tanrımla arası bir zamanlar iyi olan, onun dostu olan Ludwig Hardt, içimde, Heine'ye uzanan kaldırılması olanaksız bir köprü kurmuştu.

Boşluğa Çağrı

BERLİN'DE, her şey aynı ölçüde yakındı, her türden etkinlik yaşanabilirdi: çabasının gerektirdiği yükü kaldırabilen herkes, dikkatleri üzerine çekmeye çalışabilirdi, ona kimse engel olmazdı. Dikkatleri

[5] Matthias Claudius (1740-1815): Ozan ve kendi çıkardığı *Der Wandsbecker Bote* (oturduğu kentin adı olan "Wandsbeck Habercisi") adlı derginin editörü. Şiirlerindeki popüler ritim, ona ün kazandırmıştı.

Johann Nestroy: Ünlü Viyanalı dramaturg (1801-1862).

Frank Wedekind (1864-1918): Alman dramaturg.

çekmek kolay değildi; gürültü patırtı boldu, ve siz, bu gürültü ve kargaşanın ortasında, görülmeye ve duyulmaya değer şeylerin bulunduğunun bilincindeydiniz. Her şey olabilirdi. Hiçbir yerde, özellikle de Almanya'da eksik olmayan tabular, burada yaşamını yitiriyordu. Viyana gibi eski bir başkentten gelmiş ama burada kendinizi bir taşralı gibi hissetmiş olabilirdiniz, ve gözleriniz artık hepaçık durmaya alışıncaya dek şaşkınlıktan ağzınızı açabilirdiniz. Havada keskin kokulu, acıtan, batan bir şey vardı; insanın içine işliyor, onu harekete geçiriyordu. Her şeye saldırıyor, hiçbir şeyden korkmuyordunuz. Grosz'un çizimlerinden üzerinize boşanan türden korkunç kaos, her şeyin aynı anda bir arada var olması, hiç de abartılmış bir durum değildi; bunlar burada doğaldı, sizin için artık kaçınılmaz olan, yavaş yavaş alıştığınız yeni bir huydu. Kendinizi bunlardan uzak tutmaya kalkmak, tersi; hattâ, hâlâ terslik, ya da yoldan çıkmışlık sayılabilecek tek tutum buydu. Kendinizi kısa bir süre için soyutlamayı başarmışsanız, bir süre sonra sizi şeytan dürtüyordu, gene o karmaşanın içine savruluyordunuz. Her şey *geçerliydi*, gizlilik diye bir şey yoktu. Gizlilik varsa bile, bu yapmacık bir gizlilikti ve amacı, bir başka yapmacık gizliliği geride bırakmaktı. Gizli kalması için yapılmış bir gizlilik değildi bu.

Hayvanısı nitelikle aydın nitelik öne çıkıyor, son noktasına dek vardırılıyor, bir tür birbirinin yerini alan akım halinde birbirine dolaşıyordu. Buraya gelmeden öncekendi hayvansılığınızı uyandırmışsanız, burada, başka insanların hayvansılığına karşı durabilmek için onu arttırmak zorundaydınız; ve eğer çok güçlü değilseniz, kısa süre içinde tüketiliyordunuz, kullanılıp kenara atılıyordunuz. Ama eğer aklınızın, zekânızın sesine kulak veren biriyseniz, ve kendi hayvansılığınıza pek teslim olmamışsanız, önünde sonunda zihninize sunulanların zenginliğine teslim oluyordunuz. Bu şeyler size pek çok yönlü, çelişkili, ve öylesine fırlatılıyordu; bir şey anlamaya vaktiniz yoktu, darbeleri birbiri ardına yiyordunuz, ve daha dünkü darbelerden kurtulmadan, yenileri yağdırılıyordu üzerinize. Berlin'de, körpe bir pirzola olarak yürüyordunuz, ve kendinizi, henüz yeterince körpe değilmişsiniz gibi hissediyor, yeni darbeler bekliyordunuz.

Ama beni en çok etkileyen, bugün bile yaşamımın tümünü belirlemiş olan şey, üzerime yağan bütün her şeyin birbirine *zıt* oluşu, bir diğerine uymayışıydı. Bir şey olan her birey —çok sayıda kişi bir şeydi— ken-

disiyle, benliğiyle başkalarına darbeler indiriyordu. Onu anlayıp anlamadıkları belli değildi, ama o, kendisini dinletiyordu. Başkalarının, kendilerini başka bir şekilde dinletiyor olması, onu rahatsız etmiyordu. İşitildiği sürece geçerliliği vardı kişinin. Ve şimdi, halkın kulaklarında sönüp gitmemesi için kendisiyle darbeler indirmeyi sürdürmek zorundaydı. Belki hiç kimse de, bütün bunların ne anlam taşıdığını, nereye varacağını merak etmek lüksüne sahip değildi. Ne olursa olsun, bu şekilde, saydam bir yaşantı sürülmüyordu; ama amaç bu değildi ki. Kitaplar, resimler, oyunlar, birinin birine karşı olması, çaprazlar ve zigzaglar, sonuçları oluşturuyordu.

Ben hep bir başkasıyla, ya Wieland'la ya İbby ile birlikteydim. Berlin sokaklarında hiç yalnız dolaşmadım. Bir kenti tanımanın en doğru yolu bu değildi, ama o dönemin Berlin'inde uygun bir yol olsa gerekti. Gruplar, klikler halinde yaşıyordunuz; belki de o acımasız varoluşa başka türlü dayanmanızın olanağı yoktu. Hepadlar duyuyordunuz, genellikle tanınmış adlar: biri bekleniyordu, biri geliyordu. Parlak bir gün neydi? Büyük adların bir arada, birbirine yakın, ama birbirleriyle kavga halinde olsalar da bir diğerinin soluğunu kesmeyecek kadar yakın olduğu bir gün, en parlak gündü. Önemli olan günlük yaşamdı, sürekli ilişki halinde olmak, parlaklığı soldurmadan sürdürecek darbeler indiriyor olmaktı. Bu darbelere karşı duyarlı olmamak, onların birbiri ardına inmesini beklemek, kendini darbelere hedef olarak sunmanın sevincini yaşamaktı önemli olan.

Adlar birbirine sürtünüyordu, amaçları buydu onların. Gizemli bir geçişme halinde, bir ad, diğerinden elden geldiğince fazla ışık çalmaya çabalıyordu, bu işi yaptıktan sonra da hemen aynı süreci yinelemek üzere bir başkasına koşuyordu. Adların ortaklaşa dokunuşu ve değiştirilen bir kabuk gibi fırlatılıp atılışında garip bir acelecilik, amaaynı zamanda bir keyfilik vardı; işin eğlenceli yanı, sırada hangi adın bulunduğunu bilmiyordunuz. Bu şansa kalmıştı; ve servetlerini devşirmek üzere piyasaya çıkan adlar, dört bir yandan geldiğinden, her şey mümkün görünüyordu.

Karşınıza çıkacak sürprizler, beklenmeyen ya da korkunç beklentiler hakkındaki merakınız sizi müthiş bir sarhoşluk durumunda bırakıyordu. Burada yaşayanlar bütün bunlara dayanabilmek için, tam bir karmaşa durumuna girip orada kalakalmaktan korunmak için, hiçbir şeyi, özellikle

de adları ciddiye almamaya alışkın hale gelmişlerdi. Adlara karşı gösterilen bu kinizm sürecini yaşarken izlediğim ilk kişi, sık sık gördüğüm biriydi. Kinizmi, her şeyden önce, herhangi bir konuda büyük başarıya ulaşmış herkes için yıkıcı sözler söylemesinde kendini gösteriyordu. Bu sözler, politik bir açıdan dile getirilen deyişlere benzetilebilirdi. Ama gerçeklikte, başka bir şeydi bunlar, bir çeşit varoluş mücadelesiydi. Siz, bunu elden geldiğince az algılayarak, bütün yönlere doğru yumruk sallayarak bir kimse oluyordunuz. Bütün yönlere yumruk sallamayı bilmeyen herkes, yanmıştı, yapacağı tek şey, yola koyulmaktı: Berlin, ona göre değildi çünkü.

Çok önemli bir şey de, sürekli günlerce, haftalarca ve aylarca, görülmeyi sürdürmekti. Gerçekten de güzel yerler olan Romanisches Café'ye (ve daha çalımlı bir düzeyde Schlichter'e ve Schwanecke'ye) güzelliklerin yaşanması, zevk alınması için gidiliyor değildi. Buralara gidenler, hiç kimsenin kaçınamayacağı bir gereksinim olan kendilerini açıklama gereksinimiyle hareket ediyorlardı. Unutulmak istemiyorsanız, görülmek zorundaydınız. Bu, her düzeyden, her tabakadan kişi için, hatta, Romanisches Café'de masa masa dolaşıp hep bir şeyler alan, oynadığı karakteri koruduğu ve onun bozulmasına asla gözyummadığı sürece de bu işi sürdüren her aylak için, her beleşçi için geçerliydi.

O günlerde Berlin'deki yaşamın temel görüngülerinden biri, hâmiler, yani sanatçı desteklemeyi amaç edinmiş kişilerdi. Bunlar pek çoktu. Her yerde oturuyorlar, müşteri bekliyorlardı. Birkaç hâmi hep orada otorur olurdu, diğerleriyse sırf ziyaret için gelir, ya da uğrardı. Paris'le Berlin arasında mekik dokuyanlar bile vardı. Ben, ilk hâmimi —bıyıklı, top kafalı, dudaklarının biçimi ağzının tadını bildiğini açığa vuran o adamı— Romanisches Café'de tanıdım. İbby ile birlikteydim. Pek yer yoktu; bizim masada bir sandalye boştu. Bıyıklı ve dudaklı adam bize katıldı ve tam anlamıyla sessiz oturdu. Gene İbby'nin şiirlerinden konuşuyorduk. Kendisinden birkaç şiir istenmişti. Kız onları bana okuyordu. Hangilerini göstermesi gerektiğine karar vermeye çalışıyorduk. Adam dinliyor ve sanki bizi anlıyormuş gibi kıkırdıyordu. Oysa kendisi, Fransızca yemek adlarından başka bir şey içermeyen bir yemek listesi gibiydi. Birkaç kez bir şey söyleyecekmiş gibilerden dudaklarını şapırdattı, ama konuşmadı. Belki uygun sözcükleri arıyordu. Sonunda buldu ve bir kart-vizit yardımıyla ışıldadı. Bir sigara üreticisiydi ve Paris'te,

Boulogne Ormanı yakınlarında oturuyordu. Orada her işçinin tenceresini açıp bakabilirsiniz, diyordu, içinde ne kaynadığını bilirsiniz. Tencere ve içindeki bir kötülük habercisi gibi geldi bize, patlayıcı bir şeydi sanki. İkimiz de korktuk. Bunun üzerine bizi dünyanın en ince sözcükleriyle kibarca yemeğe davet etti. Önemli bir şeyi tartışacağımızı öne sürerek bağışlanmamızı istedik. Üsteledi. Kendisinin de bizimle bir şey tartışacağını söyledi. Öyle çok üsteledi ki merakımıza yenildik ve onunla yemek yemeyi kabul ettik.

Bilmediğimiz pahalı bir lokantaya götürdü bizi. Fransız mutfağıyla ilgili birkaç büyük söz etti, memleketi olan Baden-Baden'den söz etti ve sonra çekine çekine, benden, bu genç ozana bir yıl boyunca ayda iki yüz marklık bir maaş bağlamasına izin vermemi istedi. Azıcık bir para bu, diyordu, hiçbir şey değil, ama gönlünden kopmuştu. Duyduğu şiirler hakkında tek söz etmedi. Bunları anlamaması görüş bildirmemesi için yeterli nedendi. İbby'yi yaşamında ilk kez görüyordu, Almancayı Macar aksanıyla konuşması da kıza baştançıkarıcı bir hava veriyordu. Ama onda bu havayı algılayacak bir organın bulunduğunu sanmıyordum. Adamın sorusunu soğuk soğuk aktardım İbby'ye, önerisini kabul ettiğini söylediğinde, adam şükranla onun elini öptü — kullandığı tek özgürlük de bu oldu. Ama yaşamının en iyi yıllarını yaşamakta olan bir adamdı, menülerden yemek seçmeyi bildiği gibi, diğer alanlarda da ne istediğini biliyordu. Ancak burada amacı, sanatı desteklemekti; işte bizimle bu konuyu konuşmak istemişti. Sözünü tuttu; Berlin'e bir daha hiç gelmediğinden, İbby'ye karşı herhangi bir zorlama girişiminde de bulunmadı.

İki tür sanat hâmisi bulunduğunu gözlemledim, sessiz olanlar ve gürültücüler. Gürültünün ölçüsü, söyleyecek sözlerinin bulunup bulunmamasına bağlıydı; bunun için destekledikleri sanat çevresinin jargonunu bilmeleri gerekiyordu. George Grosz ve Malik sahiplerinin bulunduğu gruptan, adını şimdi unuttuğum genç bir adam vardı. O, konuşmalara katılır, tartışmaktan hoşlanırdı. Birkaç konuda bir iki şey biliyordu belki ama ondan ilk duyduğum, "bir bardak su kuramı"ydı. Bu kuram o dönemde dilden dile dolaşıyordu; Berlin'de bundan daha banal bir şey yoktu. Ama o, bu kuramdan söz ettiğinde, somut olarak bir boş bardağı eline alıyor, dudaklarına götürüyor, kafasına diker gibi yapıyor, ve horgörülü bir havayla masaya indiriyordu: "Aşk?" diyordu, "Bir bardak

sudur, içersin, işi biter!" Hafiften gururla kabaran bıyıkları sarıydı. Ne zaman bu bir bardak su kuramını uygulamalı bir şekilde anlatmaya kalksa, bıyığı dimdik olurdu. Bu genç adam, kerli ferli bir sanat destekleyicisiydi; belki de Malik yayınevini destekliyordu. Ama her şey bir yana, George Grosz'un hâmisi olduğu kesindi.

Stark adındaki genç bir adam, kendi konusunda çok şey bildiğinden başka konularda aptalca şeyler söylememek için ağzını hiç açmayan gerçek bir suskun hâmiydi — Osram ampullerinde çalışıyordu. Sık sık görünüyor, her şeyi dikkatle dinliyor, hiçbir şey söylemiyor ancak bazen, zorunlu olduğunda bir şeylere karışıyordu — ama hep insanlarla arasında bir uzaklık tutuyor, öyle patdiye ortaya atılmıyordu. Berlin'in merkezinde, kendisinin ya da şirketinin sahibi olduğu bir binada, sıra sıra üç güzel odadan oluşan boş bir daire vardı. Burayı, birkaç aylığına İbby'ye teklif etti (sonra birisi gelecekti daireye). Duvardan duvara halıyla kaplı odalar bomboştu. Adam, İbby'nin uyuyabileceği bir kanepe koydu eve; başka tek eşya yoktu. Gerisi, İbby'ye kalıyordu.

İbby, bütün daireyi olduğu gibi bomboş bırakmak, tek bir eşya almamak ve insanları evin bu boşluğunda konuk etmek gibi harika bir fikre kapıldı. "İnsanlar eşyaları sözcüklerle oluşturacaklar," diyordu. "Yaratıcı konuklar istiyorum." Onların yaratıcılığına katkıda bulunmak için odanın ortasına, yeşil halının üzerine küçük bir porselen eşek konuldu. Çok güzel bir eşekti. İbby onu bir antikacı dükkânının vitrininde görmüş, gidip kadına bu biblo karşılığında eşekler üzerine bir şiir yazmayı teklif etmişti. "Brecht, araba karşılığında yazıyor, ben eşek karşılığında. Sence hangisi daha iyi?" diye sordu bana. Yanıtımı çok iyi biliyordu aslında. Dükkânın sahibi bu trampayarazı oldu (Berlin'de böyle insanlar vardı işte), ve İbby, bu antikacı kadın için "en iyi şiirini" yazdığını hayretle gördü— sonradan kayboldu o şiir.

İbby, büyük bir "güle güle otur" partisi düzenledi. Her konuk önce eşeğin yanına götürülüyor, ona takdim ediliyor sonra da istediği yere oturması söyleniyordu. Dairede tek bir sandalye yoktu; konuklar ya ayakta duruyor, ya da yere oturuyorlardı. İçki konusu hallolmuştu: bu tür işlerin de "destekleyicisi" vardı. Çağrılan herkes geldi, boş daireyi duyan kimse bu partiyi kaçırmak istememişti. Ama gariptir, hiç kimse gitmiyordu. Bakıp da boşluğu görüp giden olmadı. İbby, George Grosz'u izlememi

istedi benden. Sarhoş olup kendisine saldıracağından, söylediğine inanmadığım o sözleri söyleyeceğinden korkuyordu. Geldiğinde, pek neşeliydi, en züppe şıklığı üzerindeydi. İbby için bir sürü şişe yüklenmiş biriyle geldi. "Ne yazık ki âşık olmuyorum," dedi İbby. "Bugün böyle güzel başlıyor. Ama bekle de gör hele!"

Fazla beklememize gerek kalmadı. Grosz, daha geldiğinde sarhoştu, *şık yakışıklı* rolü oynuyordu. O kanepenin üzerine oturdu. İbby, onun yakınına yere oturdu. Grosz kollarını ona doğru uzattı, İbby, yetişemesin diye uzaklaştı. Derken adam birden parladı ve susmak durmak bilmedi: "Kimseyi yanına yaklaştırmıyorsun! Kimse sana dokunmayacak mı? Ne oluyor böyle." Bu şekilde konuşmayı sürdürdü, hatta daha da kötü şeyler söylemeye başladı. Derken, "Popo" övgülerini düzmeye başladı. "Popo, popo, sen benim her şeyimsin!" İbby, Grosz'u ilk ziyaretimden sonra, bana verdiği *Ecce Homo* dosyasıyla eve döndüğümde bunları anlatmıştı bana. Grosz beni müthiş heyecanlandırmıştı o gün, böylesine iyi bir bakış açısı olduğu için onu yere göğe koyamıyordum, Berlin sosyetesini böyle acımasızca yerden yere vuruşu beni coşturmuştu. Oysa şimdi karşımda, kırmızı suratlı, sarhoş, hareketlerinden rahatsız bile olmayan, utanmasız sövgülerini bile umursamayan bütün bu insanların gözü önünde İbby'nin kendisini reddetmesi nedeniyle denetlenmesi olanaksız bir heyecan yaşayan, öfke taşan bir yaratık duruyordu — ansızın, çizdiği resimlerdeki karakterlerden biri gibi göründü gözüme.

Dayanamayacaktım. Düşkırıklığı içindeydim. Olacakları bile bile onu bu duruma soktuğu için İbby'ye müthiş öfkelenmiştim. Kaçmak istedim. Burada kendini rahat hissetmeyen tek konuk bendim. Gizlice dışarı çıktım, ama kaçmadım, çünkü gözünü benden hiç ayırmayan İbby, kapıda yolumu kesti. Korkuyordu. Bütün bu sahneyi, Grosz'un kendisine karşı gerçekten de daha önce anlattığı şekilde davrandığını bana göstermek için kışkırtmıştı. Ama adamın patlamaları öyle büyük, öyle uzun süreliydi ki, şimdi artık ondan korkuyordu. Kimseden korkmayan, bana hepsini de teker teker anlattığı sayısız kötü durumdan sıyrılmasını bilen korkusuz İbby, şu anda insanlarla tıkış tıkış dolu bu evde bensiz kalmak istemiyordu, onu korumam gerekiyordu. Bu kez, onu yalnız bırakamayacağım için İbby'den nefret ettim. Berlin'de hayranlık duyduğum birkaç kişiden biri olan birine, bana karşı çok cömert davranan, insanlardan beklediğim

şekilde hareket eden bir adama karşı İbby'yi korumak için kalmak zorundaydım. Onun kendisini yadsıyışını izleyecek ve İbby'nin gözden ırak durmasını, elinin ya da sözlerinin uzanabileceği bir noktaya gelmemesini sağlayacaktım. Grosz'un öfkesini dinlemek öylesine korkunçtu ki, nerdeyse İbby'nin onunla birlikte gitmesini yeğlerdim. Bu davranışa kimse şaşırmış görünmedi, kimse gülmedi; insanlar bu sahnelere alışkındı, hepsi de buradaki günlük yaşamın parçalarıydılar. Tek isteğim buradan uzaklaşmaktı, uzaklara gitmekti, ve bu daireden çıkamadığıma göre, Berlin'den çıkıp gitmeyi istedim.

Kaçış

BU olay Eylül sonunda oldu. Ağustos sonunda İbby ile ikimiz *Üç Kuruşluk Opera*'nın galasına katıldık. Ölçülü biçili, düpedüz hesaplı bir gösteriydi. Bu Berlin'in en doğru anlatımıydı. İnsanlar *kendilerini* alkışlıyorlardı: Onlar buydu ve kendilerini beğeniyorlardı. Önce yüzleriyle gözleri doyurdular, sonra neyin doğru, neyin yanlış olduğunu, ahlâka uygun olanla olmayanı konuştular.[6] Onları bundan daha iyi kimse dile getiremezdi. Sözcükleri sözlük anlamlarıyla algılıyorlardı. Şimdi artık dile getirildiğine, her şey ortaya döküldüğüne göre, koyun postuna gömülmüş böcekler kadar rahat hissedebilirlerdi kendilerini. Ceza engellenmişti: kralın habercisi, gerçek bir at üzerinde görünmüştü. Bu gösterinin yarattığı ürkütücü ve çıplak doyuma, ancak ve ancak ona tanık olanlar ulaşabilirdi.

Eğer satirin amacı çoğalan ve yağmacılara dönüşen insanları yaptıkları haksızlıklar ve işledikleri suçlar, sorumlusu oldukları kötülükler için kamçılamaksa, bu oyun tam tersini yapmış, insanların genellikle utanç içinde gizledikleri her şeyi taçlandırmıştı: öte yanda, en inandırıcı ve en etkileyici şekilde yerden yere vurulan tek şey, acımaktı. Her şey tekrar ele alınmış birkaç yeni kabalıkla süslenip püslenmişti; ama bu kabalıklar oyunu otantik kılıyordu. Opera değildi, başlangıçta amaçlanan "opera

[6] *Üç Kuruşluk Opera*'daki ünlü *Erst kommt das Fressen, dann kommt die Moral* (önce gırtlak sonra ahlâk) tümcesine gönderme yapılıyor.

parodisi" de değildi. Yapılabilecek tek doğru niteleme, oyunun bir operet olduğunu söylemekti. İçinde insanların, iğnelenmeksizin aradıkları her şeyi buldukları Viyana operetlerindeki tatlı biçemin tersine, bu değişik bir biçimde, Berlin uslübunda yazılmış bir operetti; kabalıkla, hilekârlıkla ve sıradan mazeret ve kanıtlarla bezenmişti —bunların hepsini de şiddetle istiyordu Berlinliler, hatta, tatlılıklardan daha çok bu niteliklere gereksinim duyuyorlardı.

Oyun, İbby'yi hiç heyecanlandırmadı, ayağa fırlayan izleyiciler, onu da en az benim kadar şaşırttı; konuklar sahnenin önüne üşüşmüşlerdi, öylesine büyük bir sarhoşluk içindeydiler ki, ellerine geçeni paramparça edeceklerini sanırdınız. "Gangster romantizmi," dedi İbby. "Hepsi sahte." Böyle söylediği için rahatlamama, ve benim de aynı *sahte* sözcüğünü hissedip kullanmama karşın, ikimiz de bu sözcükle farklı şeyleri anlatmak istiyorduk. Onun fikri, oyundan daha özgündü: herkes bu sahte dilenci karakterlerden biri olmayı arzuluyor ancak bunu yapma yürekliliğini gösteremiyordu. İbby, başarılı bir ikiyüzlülük formu gördü oyunda, elinizde tuttuğunuz ve dilediğiniz gibi yönlendirdiğiniz inlemeci, zırlamacı bir yaklaşımın sergilendiğini söyledi; bütün bunlar kendinize göre eğlenmenizi olanaklı kılan ama sizi sorumluluk almaktan uzak tutan bir denetim şemsiyesi altında sunuluyordu. Bense, çok daha yalın bir çerçevede gördüm oyunu: herkes kendisinin ne mal oluğunu, hep arkadan vurduğunu biliyor, sonunda burada bu niteliğinin açığa çıktığını, ama onaylandığını ve hayranlık uyandırdığını görüyordu. Görüşlerimiz birbirini teğet geçiyordu, birbirlerine değmediklerinden iki yorum da bir diğerini etkilemedi, yalnızca savunmalarımızı güçlendirdi.

O akşam, kendimi İbby'ye en yakın hissettiğim akşam oldu. Onu hiçbir şey telaşlandırmıyordu. O kaynayan izleyiciler kalabalığı onun için yoktu. Hiçbir zaman bir kitlenin çekimine kapılmamıştı. Herkesin ne düşündüğü, "halkın görüşü" onu ilgilendirmiyordu; bunları hiç duymuyordu sanki. Berlin'in posterler denizinde hiçbir şeyin kendisine dokunmasına izin vermeksizin yürüyordu. Hiçbir ad kafasına takılmıyordu. Günlük yaşantısı için bir şeye gereksinimi olduğunda, bu şeyin adını da bilmiyordu, nerede bulunacağını da; bir mağazaya girdiğinde, o şeyin ne olduğunu da nerede bulunacağını da gelişigüzel soruveriyordu. Yüzbin göstericinin önünden geçtiğini izlerken, onlara katılmak isteği duymadığı gibi, kitleden kaçmak

isteği de duymuyordu; bir şey olduktan hemen sonra söyledikleri, olmadan önce söylediklerinden farklı değildi. Dikkatle izliyor ve herkesten çok ayrıntıyı kavrıyordu; ama gene de, bunlar ona bir yön, bir niyet ya da bir karşı durulmaz istek vermiyordu. Şiddetli siyasal mücadelelerle dolu bu Berlin'de, politika üzerine tek sözcük etmedi. Belki bunun nedeni, diğer insanların söylediklerini yinelemekten sakınmasıydı. Gazete okumazdı, dergi de okumazdı. Zaman zaman elinde bir dergi gördüğüm olurdu gerçi, ama mutlaka o sayıda şiirleri yayımlanmıştı ve bunları bana göstermeye getiriyordu. Hiç yanıldığım olmadı; bu sayıda başka ne olduğunu sorduğumda, bilmediğini dile getirmek üzere başını sallardı. Bunu hoş karşılamazdım, bencil davranmakla suçlardım onu. Dünyada senden başka kimse yokmuş gibi davranıyorsun, derdim. Ama haksızlık ediyordum, çünkü o insanları — her türden insanı herkesten fazla gözlemler, dikkate alırdı. Bir kitlenin onu sürükleyip götürmemesi şaşırtıyordu beni; *Üç Kuruşluk Opera*'nın galasında, çoğu kez eleştirdiğim bu yönünü beğenmiştim.

Berlin'de beni şaşırtan ve kafamı karıştıran pek çok şey görmüştüm. Bu deneyimler, dönüşüme uğradı, başka mekânlara aktarıldı ve yalnızca benim değerlendirebileceğim deneyimler halinde daha sonra yazdıklarıma geçti. Şimdi artık, olmaları gerektiği gibi varlık gösteren şeyleri küçültmek ve onların kökenine inmek, bana uygun bir iş değil. Bu nedenle Berlin'de geçen o üç aydan yalnızca birkaç şeyi — özellikle de hâlâ tanınabilecek biçimlerini koruyan ve onları çekip çıkarmamı, yeni baştan giydirip sunmamı gerektirecek o gizli labirentte tümden kaybolmamış şeyleri ayıklamayı yeğliyorum. Birçok insanın, özellikle de gevezelik psikolojisine teslim olmuş kişilerin tersine, ben, insanın belleğini zorlamasını, sıkıştırmasını ya da onu hesaplı kitaplı tuzakların etkisine açık hale getirmesini doğru bulmuyorum; anıların, her insanın anısı önünde eğiliyorum. Anıları, oldukları gibi bırakmak istiyorum, çünkü onlar, kendi özgürlüğü için varlık gösteren insana aittir. Ayrıca, anıları bir estetik ameliyattan geçiren, onları kimsenin anısına benzemeyecek hale getirenlerden hoşlanmadığımı da gizlemeyeceğim. Burunları, dudakları kesip biçsinler, yüzleri gersin, saçları değiştirsinler, hatta, —mecbur kalırlarsa— değişik renkte gözler yerleştirsinler yüzlere, fazladan bir yıl

atabilecek yürekler koysunlar bağırlara; istediklerine dokunsunlar, kırpsınlar, düzeltsinler, rendelesinler —ama anıları rahat bıraksınlar.

Bu inanca sahip biri olarak, hâlâ açıklıkla gördüğüm şeyleri anlatmak istiyorum, daha ötesini gösterecek bir ışık huzmesi aramaya kalkmayacağım.

Dönem *Üç Kuruşluk Opera*'da kendi ortak paydasını bulduğunda, kendini göstermenin verdiği sevinç, neyin doğru neyin yanlış olduğunu konuşmaktan daha önemli sayıldığı ve çatışan bütün güçlerin kabul ettiği bir slogan haline geldiğinde — işte bu noktada, direncim kendini düzene koymaya başladı. O zamana dek Berlin'de kalmaya giderek daha fazla eğilim duyuyordum. Bir kaos, ölçülmesi olanaksız bir kaos içindeydiniz. Her gün yeni bir şey oluyordu, daha üç gün önce yeni olan eskiyi paramparça ediyordu. Şeyler, kaosun içinde cesetler gibi yüzüyordu ve insanlar, şey haline gelmişti. Buna *Neue Sachlichkeit* ("Yeni Şeylik")[7] deniyordu. Dışavurumculuğun uzun ve uzatmalı çığlıklarından sonra başka ne olabilirdi ki. Ama gene de bir insan hâlâ haykırıyor olsa da, bir şey haline gelmiş olsa da, iyi yaşamasını biliyordu. Yeni gelmişseniz, birkaç hafta geçmesine karşın kafanızdaki karışıklığı çözümleyememişseniz, tersine, aklı başında biri havalarında davranıyorsanız, işe yarar kabul ediliyor, ve sizi orada kalmaya kışkırtan iyi öneriler alıyordunuz. Salt, orada uzun süre yeni kalmayacağı nedeniyle bile yeni gelen birine takılıyordunuz. Yeni gelenlere kollarınızı açıyordunuz, bu arada bir yandan da başka yeni gelenler arıyordunuz; bu çağın kendine göre harika olan varoluşu ve olgunlaşması yeninin sürekli, durmadan gelmesine bağlıydı. Siz hâlâ bir hiçtiniz, ama size gereksinim vardı, daha çok, tıpkı sizin gibi yeni olmuş olanlar arasındaydınız.

"Dürüst" bir uğraşınız varsa, eski ve oturmuş gözüyle bakılıyordu size; en dürüstuğraş (yalnız benim gözümde değil) herkesin gözünde, doktorluk uğraşıydı. Ne Döblin ne de Benn, sahnede rol almıyorlardı. Onların işleri, sürekli ve de düzenli olarak kendini göstermelerine engeldi. Onları öyle seyrek, öylesine az gördüm ki, haklarında söyleyecek elle tutulur hiçbir şey bilmiyorum. Ama buna karşın insanların hep onlardan söz etmesine

[7] *Neue Sachlichkeit*, 1925 yılında dışavurumculuğu öne çıkarıyordu, ama daha çok plastik sanatlarla (resimde Otto Dix, Schrimpf, Alexander Kranoldt ve *Bauhaus*'un temsilcisi Oskar Schlemmer) ilgiliydi.

şaşmıştım. Hiç kimseyi adam yerine koymayan Brecht, Döblin'in adını saygıyla anardı. Onu birkaç kez çok seyrek gösterdiği güvensizlik içinde gördüm; o zaman, "Bu konuyu Döblin'e danışmam gerek," derdi. Döblin'den danışması gereken akıllı bir adam olarak söz ederdi.

İbby'den hoşlanan Benn, ona asılmayan tek erkekti. İbby, bana Benn'den aldığı bir yılbaşı tebriğini gösterdi: güzel bir genç kadının sahip olmak isteyebileceği her şeyin onun olmasını diliyor, ve bu şeyleri teker teker sıralıyordu. Listesinde, İbby'nin aklından geçmiş olan tek bir şey yoktu. Onu görünüşüne göre değerlendirmiş, ve bu izlenimine sarılmıştı. Nitekim İbby ile hiç ilgisi olmayan kart, kendi duygularına müthiş güvenen henüz tüketilmemiş bir yazardan gelmişe benziyordu.

Ben, burada "yenigelen" olarak kalabilir ve dış gelişmelere bakılırsa, hayatımı da kazanabilirdim. Belli bir eliaçıklık, bu koşuşturmanın, bu telâşın bir parçasıydı. Kalmanız için size nazik baskılar yapan insanlara hayır demek de kolay değildi. Olağandışı bir durum içindeydim: herkese kolayca ulaşabilme olanağım olmadığı gibi, İbby'nin anlattıkları da bir anlamda, insanlara hiç kimsenin ulaşamayacağını söylüyordu bana. İnsanları en gülünç yönleriyle tanıyordu; gözlemleri acımasız ama aynı zamanda doğruydu. Yanlış ya da yarı-doğru hiçbir şey aktarmamıştı şimdiyedek; Kendi gözleriyle görmediği, kulaklarıyla işitmediği her şey, ona göre, var olmayan şeylerdi. Aranıp da bulunamayacak bir tanıktı İbby: bir adım geride durduğundan tüm diğer tanıklardan daha çok söyleyecek şeyi bulunan bir tanıktı o.

Galayı izleyen, ve bu dünyadan kaçma isteğinin kendini gösterdiği haftalar boyunca, İbby'den ayrılmadım. Sınavlarım için Viyana'ya dönmem gerektiğini söyledim ona. Baharda doktoramı alacaktım. Böyle tasarlanmıştı. Sonra, gelecek yılın yazında gene Berlin'e gelecek, ne yapmak istediğime bağlı olarak kararımı verecektim. Duygusal davranmadı İbby. "Sen asla bir yere bağlanmazsın," dedi bana. "Bağlanamazsın. Ben aşkta nasılsam, sen de hayatta öylesin." Hiç kimsenin onun aklını çelmesine, onu kandırmasına izin vermeyeceğini anlatmak istiyordu. Önümde sınavlarımın olmasını da akıllı bir iş olarak görüyordu. "Bu sanatçılar anlayış gösterir!" diyordu. "Dört yıl boyunca bir laboratuvarda köle gibi çalış, sonra da doktoramı alma — seni deli sanırlar. Burda kalmayı unut!"

İyi bir şiir stoğu vardı. Hemen hepsini Almancaya çevirmiştim, bir yıl boyunca yeter de artardı bile. Şiirlerini tartışırken bizi dinleyen sigaracı adam, bir yıllık aylık bağlamıştı ona; nazik ve saygılı bir kart eşliğinde iki çek gelmiş bulunuyordu.

Tahmin ettiğim gibi beni zor durumda bırakmadı. Sevgili değildik gerçi (bir kez bile öpüşmemiştik) ama konuştuğumuz bütün insanlar sürekli çoğalan bir orman halinde, ikimizin de feda edemeyeceği insanlar halinde aramızda duruyordu. İkimiz de mektup yazmaktan hoşlanmazdık. O bana yazmıştı herhalde, ben de zaman zaman ona yazmıştım; ama birbirimizi göremediğimiz, seslerimizi duyamadığımız bir ortamda bu çok zayıf kalıyordu.

Galadan üç hafta sonra, onun boş dairesindeki partiye gitmiştim; yaşadığım şok, İbby'nin anlattıklarının gizemini yok etmişti.

Başkaları hakkında ondan duyduklarımdan utanmaya başladım. Salt bana anlatabilmek için erkeklerin öyle davranmasına yolaçtığını anladım. Sonunda anlattıklarının açıklığı, özgünlüğü ve doğruluğunun, erkekleri aptal yerine koymak ve böylece bunları anlatabilmek için onları kışkırttığı olgusuyla bağlantılı olduğunu fark ettim; dinlemeye doyamadığım bir koronun şefiydi sanki. Derken İbby'nin ağzından tek bir gün bile, tek bir an bile, bir erkeğin lehinde tek sözcük duymadığımı düşündüm — övücü sözler sıkıcı gelecekti çünkü, böyle düşünüyordu. Bunun üzerine ansızın İbby'den koptum, onun alaylı öykülerinin yerini Babel'in suskunluğu aldı.

Berlin'de geçirdiğim son iki hafta boyunca her gün Babel'le buluştum. İkimiz yanlız oluyorduk; yalnızken onunla daha rahat, daha özgürdüm; sonırım o da benimle yalnız olmak istiyordu. Ondan, insanın bir kişiye hiçbir şey bilmeden, çok uzun bir süre bakıp durabileceğini, bir kişi hakkında bir şey öğrendiğini ancak çok sonra, onu gözden yitirdikten sonra anlayabileceğini öğrendim. Ama gene de, bir şeyi henüz bilmeden de, gördüğünüz ve duyduğunuz her şeyi dikkatlice bir kenara yazabileceğinizi, içinizde uyku halinde saklı bulunan şeyleri, başkalarını eğlendirmek için yanlış kullanmadığınız sürece fark edebileceğinizi, uyandırabileceğinizi öğrendim. *Meşale* ile yaşadığım uzun çıraklık döneminden sonra daha da önemli görünebilecek bir şey daha öğrendim: kendi başlarına birer amaç olarak değerlendirildiğinde, yargılama ve

mahkûm etmenin ne kadar kötü bir şey olduğunu öğrendim. Babel bana bir "insanlara bakma yöntemi" öğretti: birine, uzun süre, görülebilir olduğu süre, gördükleriniz hakkında tek söz etmeden, soluk almadan bakacaksınız. Bu sürecin ne kadar yavaş ilerlediğini, ne büyük çaba istediğini, sağır-dilsiz bir süreç olduğunu, öte yanda Babel'in görülebileceklere verdiği önemin büyüklüğünü gördüm. Babel, yorulmadan büyük bir hırsla gözlemliyordu — onun da benim de tek hırsımız buydu, yalnız benimki yontulmamış ve henüz haklı nedeninin ne olduğu bilinmeyen bir hırstı.

Belki aramızda sözlere dökülmeyen, ama onu düşündüğümde, hep aklıma gelen bir sözcükte buluşmuştuk. Bu *öğrenmek* sözcüğüydü. İkimiz de öğrenmenin gururuyla doluyduk. Onun aklı da, benimki de, erken yaşlarda öğrenmeye başlamakla uyanmıştı, öğrenmeye yoğun bir saygıyla gelişmeye başlamıştı. Ancak onun öğrenme eylemi, tümüyle insanlara yönelmişti; bahaneye gereksinimi yoktu, insanları "öğrenmek" için, bilgi alanını genişletmek, bir yarar sağlayacağını öne sürmek, bir amacının, bir tasarısının bulunduğunu söylemek ya da bunlara inanmak gibi bahaneler gerekmiyordu ona. O dönemde, ben de ciddi olarak insanlara döndüm; ve o günden beri, yaşamımın en büyük bölümünü, insanları anlamaya çalışma işine ayırdım. O dönemde, kendime bunu şu ya da bu bilgiyi edinmek uğruna yaptığımı söylüyordum. Ama bütün bahaneler unufak olduğunda, şöyle bir *beklentim* olduğunu düşündüm ve bu bahaneye sığındım: ben de içinde olmak üzere bütün insanların *daha iyi* olmasını istiyordum, bu nedenle her bir insan hakkındaki her şeyi, ama her şeyi öğrenmek zorundaydım. Babel, benden yalnızca on bir yaş büyük olmasına karşın o müthiş deneyimiyle bu noktayı çoktan aşmıştı. İnsanoğlunun gelişmesi yönündeki arzusu, insanları tanıması, onları öğrenmesi için bir bahane görevi görmüyordu. Ben ondaki bu arzunun, benimki kadar doymakbilmez olduğunu hissettim, ama durum, onun kendini aldatmasına asla neden olmuyordu. İnsanoğlu hakkında öğrendiği her şey, hoşuna gitse de, ona acı verse de, onu yerden yere vursa da, fark etmiyordu: o, insanları "öğrenmek" zorundaydı.

Beşinci Bölüm

Yangın'ın Meyvası

Viyana 1929-1931

Deliler Koğuşu

1929 Eylül'ünde, Berlin'e ikinci bir ziyaretten sonra Viyana'ya döndüğümde, sonunda "gerekli" yaşam dediğim şey başlamış oldu. Bu, kendi iç gerekliliklerimin belirlediği bir yaşamdı. Kimya defteri kapanmıştı: Benim için fazladan bir araştırma dönemi olmaktan başka bir anlam taşımayan bir çalışmayı tamamlayıp Haziranda doktoramı almıştım.

Ekmek parası sorunu çözümlenmişti: İki Amerikan kitabının Almancaya çevrilmesi işini almıştım. Günde dört beş saat çalışarak istenen zamanda tamamlayabilirdim bunları. Başka çeviriler de yoldaydı. Bu işten iyi para kazandığıma göre (Hagenbergstarasse'de çok alçakgönüllü bir yaşam sürüyordum) önümde dilediğim gibi geçireceğim iki ya da üç yıllık bir zaman vardı. Bir yaşam meselesi gibi ciddiye aldığım çeviri, kolay bir işti. Ne var ki bu kitapların özü bana pek bir şey söylemiyordu; bazen çalışırken, farkında olmadan tümüyle kendime ait başka düşüncelere dalıveriyordum.

Berlin'den kendimi kesinlikle koparmakla dış dinginliğe kavuşmuştum, ama geride bırakılmış bir cennete dönmüş sayılmazdım. Kafamda bir yığın soru vardı, bir sürü kuruntu, kuşku, gelecek felâketlerin korkusu aklımı kemiriyordu, ama aynı zamanda ayağımı sımsıkı basacak yeri bulmak, olayları çözümlemek, yönlerini saptamak, böylece onları iyice anlamak yönünde de inanılmaz ölçüde güçlü bir kararlılığım vardı. Berlin bir kenara atılabilirdi. Gece olsun, gündüz olsun, durup dururken her şey ansızın su yüzüne çıkıyor, beni altarının ayrıntıları odamın duvarlarında asılı duran Grünewald'ın resimlerindeki şeytanlar gibi, şekilden şekle sokuyordu. Kendi kendime itiraf etmek istediğimden çok daha fazla yük yüklenmiştim anlaşılan. Çok moda olan *bastırmak* sözcüğü benim için yaratılmış değildi. Hiçbir şey bastırılmıyordu, her şey, her zaman,

aynı anda oradaydı, sanki insan onları elleriyle yakalayabilirmişçesine capcanlı duruyorlardı. Kabarıp alçalmaları benim elimde olmayan dalgalar, önümde birbiri ardına yükseliyor, dilediklerini su yüzüne çıkarıyorlardı; sonra bir başka dalga gelip onu götürüyor, anında bir başkasını bana gösteriyordu. İnsan bu okyanusun enginliğini ve doluluğunu, insanın *tanıyıp bildiği* canavarlarla kaynadığını hep hissediyordu. İşin ürkütücü yönü, her şeyin bir *yüzünün* bulunmasıydı, bunlar gözünüze gözünüze bakıyor, ağzını açıyor, bir şeyler söylüyor ya da söylemek üzereymiş gibi duruyorlardı. Sizde gerçekleştirdiği çarpıklıklar, hesaplı kitaplıydı, bilerek yapılıyorlardı, size, kendinizle işkence ediyorlardı, size *gereksinimleri* vardı, ve siz, kendinizi teslim olmak zorunda hissediyordunuz. Ama teslim olma gücünü bulduğunuz anda, yoğunluk açısından bundan aşağı kalmayan başka talepler, onları sürükleyip götürüyordu. Bu, böyle devam ediyordu; her şey yeniden, yeniden görünüyor, hiçbir şey birden kapıp koparmanıza yetecek süre olduğu yerde kalmıyordu. Ellerinizi, kollarınızı uzatmanızın bir yararı yoktu, ellerinize sığmayacak kadar çoktular ve dört bir yana dağılmış durumdaydılar; bunu yenmek olanaksızdı, içinde kendinizi yitik hissediyordunuz.

Berlin'de yaşanan haftaların belleğimden akıp gitmemesi, her şeyin aklımda yer etmesi hiç de fena olmadı. Hepsini satır satır yazabilirdim; hatta, renkli, az çok ilginç bir anlatı ortaya çıkabilirdi. Bugün de her şeyi kâğıda dökebilecek durumdayım, bütün bu yıllar boyunca korudum anılarımı. Ancak, hiçbir anlatı, o dönemin özünü, berbat şeylerle dolu olduğunu ve bu berbatlıkların bir yığın çelişik yönlere doğru durmadan hareket ettiğini yansıtamaz. Bir kere, bunları kapmış bulunan ve şimdi belleğinde saklı tutan kişi, bütünüyle bir seraptı. Saklanan anılar, bu kişinin bu anıları, başkalarıyla birlikte koruması nedeniyle değiştirildi. Asıl döngü, merkezkaç kuvvetle hareket ediyordu, şeyler, kişiler, birbirinden ayrılıyor, en büyük hıza ulaştığı anda birbirlerini terk ediyorlardı. Gerçeklik, bir dizgin gibi her şeyi bir arada tutmak üzere merkezde yer alıyor değildi; pek çok gerçeklik vardı ve bunların hepsi de döngünün dışında yer alıyordu. Birbirlerinden kopuktular, bağlı, ilişkili değildiler; bu gerçeklikler arasında bir uyum sağlama girişiminde bulunduğunu, bunu gerçekleştirdiğini söyleyen, yalan söylüyordu. Kendilerine doğru yürümekte olduğum yeni gerçeklikler, döngünün, bu çemberin ta uzak-

larında, nerdeyse dünyanın kıyıcığında, birer kristal gibi duruyordu. Bu gerçeklikler, çok güçlü birer ışık olarak, birer projektör gibi içeriye doğru, dünyaya doğru çevrilmeli ve onu aydınlatmalıydı.

Bu projektör ışıkları, bilginin asıl kaynaklarıydı. İnsan, bunlar sayesinde, içini dolduran kaosun derinliklerine ulaşabilirdi. Bu ışıklardan yeterince olsaydı, bunlar doğru dürüst algılansaydı, kaos, *parçalara ayrılabilirdi.* Hiçbir şey dışarda bırakılmamalıydı. İnsan hiçbir şeyi elinden düşürmemeliydi. Bu gerçeklikleri birbiriyle uyumlu hale getirme çabasıyla başvurulan bütün o bilinen hileler, miğde bulandırıyordu. Daha hâlâ mümkün olan en iyi dünyada yaşadığını sanan, gözlerini kapatmalı ve kör sevinçlerle eğlenmeliydi; önümüzde neyin uzandığını bilmesine gerek yoktu onun.

Görmüş olduğum her şeyin, hep *bir arada* varolması mümkün olduğuna göre, onları değerlerinden bir şey yitirmeksizin koruyacak bir biçim bulmak zorundaydım. İnsanları ve davranışları, bunların sonunun neye varacağını sürekli olarak açıklamaksızın, bana göründükleri gibi gösterirsem, onları küçültmüş, eksiltmiş olacaktım. Yeni bir şeyle karşılaştığınızda, o şeyin, her zaman kendini örtülü bir şekilde belli eden varlığını güçlü bir şekilde hissetmenize karşın yalnızca ima yoluyla dışavurulan olanakları, doğru gibi görünen tanımlamalarda kesinlikle yitiriliyordu. Gerçeklikte, her şeyin bir yönü vardı ve her şey artıyordu, insanların ve şeylerin belli başlı özelliklerinden biri, *yayılmaydı*; bunu anlayabilmek için, şeyleri parçalara ayırmak zorundaydınız. Bu biraz, her şeyin birbirine dolaştığı bir yabanıl ormanda, düğümleri çözmenize benziyordu; bitkilere hiç zarar vermeksizin, onları öldürmeksizin birbirinden ayırmak zorundaydınız; her şeyi kendi gerilimi içinde görmek ve onu gözden yitirmeksizin, sürekli olarak büyümesine olanak tanımalıydınız.

Genel olarak dinginlik ve sınırlılıkla öne çıkan bir çevreye döndüğümde, beraberimde getirdiklerim, deneyimlerim, ivedilik kazandı. Yavaşlamak için, kendimi sınırlamak için ne büyük çaba harcarsam harcayayım, deneyimlerim bana rahat vermiyordu. Uzun yürüyüşler yapmayı denedim, hiçbir özelliği olmayan yollardan yürümeyi denedim. Hacking'den Hietzing'e uzanan Auhofstrasse boyunca bir aşağı bir yukarı yürüyor, adımlarımı yavaş tutmak için çaba harcıyordum. Bu, benim farklı bir ritme alışmamı sağlar diye düşünüyordum. Hiçbir köşebaşında, hiçbir

şey üstüme atlamıyordu ne de olsa. İki katlı alçak evler boyunca yürürken, ondokuzuncu yüzyılın bir banliyösünde geziyor gibiydim.

İşleri ağırdan almaya başladım; belli bir amacım yoktu; bir şey yazmak için bile olsa, uğramayı düşündüğüm taverna falan yoktu. Başımı bir sağa bir sola fıldır fıldır döndürmeyecek yürüyüşler olmalıydı bunlar; turist gezmesi olmamalıydı, ordan burdan tiz çığlıklar duyulmamalıydı; ayaklarını sürüye sürüye yürüyen bir tarihöncesi yaratık gibi yürümeliydim, tam tamına bunu istiyordum, hiçbir şeyden kaçmayan, hiçbir şeye rastlamayan, kendine yol açmak durumunda olmayan, tökezlemeyen, herhangi bir şeye toslamayan, itmeyen, herhangi bir yerde bulunmak durumunda olmayan, zamanı bol bir yaratık, hiçbir şeyin peşinde olmayan, saat taşımadığını iki kez kontrol eden bir yaratık olmak istiyordum.

Ama kendime hazırladığım boşluk ne denli eksiksiz olursa, yola ne denli öylesine, tam bir aylak gibi çıkarsam, saldırı o denli kaçınılmaz oluyordu: bir şey gözüme çarpıyor, kafama bir kaya iniyordu — bunlar içimden fırlatılmaları nedeniyle kaçınılmazdı. Kaçmaya çalıştığım bir dönemde yaşamış biri, tanımadığım bir şekil beni ele geçirdi. Bu, henüz varlık kazanmıştı, nereden geldiğini biliyordum gerçi, —ısrarcı kişiliği bunu ele veriyordu— ayrıca, bende olan her şeyi acımasızca avuçları içine almıştı ama gene de onu ilk kez görüyor gibiydim. Onunla hiç karşılaşmamıştım. Beni korkutucu ölçüde rahatsız ediyordu, yumruklar indiriyordu, omuzlarıma vuruyordu, göğsümü iki bacağı arasında sıkıştırıyordu, beni, canının istediği hızla, canının istediği zamanlarda ve yönlere doğru iteleyip duruyordu. Tenha ve zararsız bir sokak olması nedeniyle seçtiğim Auhofstrasse'de soluk soluğa kalmıştım. Endişeliydim, hatta, kaçıyordum, ancak kaçınılması olanaksız tehlike omuzlarıma bütün ağırlığıyla çökmüş durumdaydı. Korkuyordum, ama gene de beni yanımda getirdiğim kaostan kurtaracak tek durumun, şu anda yaşamakta olduğum durum olduğunu da biliyordum.

Bu şeklin sürekli ilerleyen, anlamsız bir biçimde sağa sola dağılmış şeyleri toplayıp onlara varlık kazandıran bir siluetinin bulunması beni kurtarıyordu. Korkunç bir siluetti bu ama canlıydı. Beni tehdit ediyordu ama bir yönü vardı. Neyin peşinde olduğunu gördüm. Uyandırdığı korkudan hiçbir zaman tam anlamıyla kurtulmadım ama aynı zamanda merakımı da uyandırıyordu. Neler yapabilirdi bu? Nereye gidiyordu? Böyle durmadan ilerlemesi ne kadar sürecekti? Ulaşmak istediği bir son

var mıydı? Şekil, kaba çizgileriyle tanınır hale geldiği anda, ilişkimiz tersine döndü, artık kimin kimi elinde tuttuğu, kimin kimi sürüklediği açıkça belli değildi.

Aynı sokağı giderek daha hızlı arşınlayarak bu durumda bir aşağı bir yukarı koşturuyordum. Sonunda, her nerede olursa olsun, bir tavernaya girip oturuyordum. Defterimle kalemim hazırdı. Hemen kayıt etmeye başlıyordum; hareketlerimde olan biten ne varsa, yazılı sözcüklere dönüşüyordu.

Bu sürekli kayıt halini nasıl betimleyebilir insan? Başlangıçta, bir tutarlılık yoktu. Binlerce şey vardı. Her şeyin açıkça anlatıldığı, bir düzenin başlangıcı denilebilecek bir şey, şekillere ayırma işiyle başladı. Kendimi tümüyle verdiğim bu etkinlik, öfkeyle kendimi yokumsama yönünde yaptığım bir girişim, yani bir dönüşümdü. Kendilerine göre bakışları olan, artık rastgele ortaya atılmayan, ama yalnızca belli kanallar boyunca hissedebilen ve düşünebilen kişiler çizmeye başladım. Bu kişilerden, tiplerden bazıları sık sık ortaya çıkıyor, bazılarıysa çabuk sayılabilecek şekilde ortadan yitiyordu. Onlara ad vermek istemiyordum; bildiğimiz bireyler gibi değildi bunlar: her biri, kendi aklını en çok meşgul eden şeye göre, onu durup dinlenmeksizin başkalarından uzaklara iten şeye göre yaratılıyordu. Her birinin tümüyle kendine özgü kişisel görüşü, kendi dünyasının, başka hiçbir şeye benzetilemeyecek baskın bir özelliği olmalıydı. Her şeyin, o bakışa uygun olarak geliştirilmesi çok önemliydi. Bu bakışın dışındaki her şeyin tiplerin dünyasının dışında bırakılması tutumundaki büyük özen, sonsuz acımasızlık, belki de işin en önemli yönünü oluşturuyordu. Dolaşık bir yumaktan çektiğim bir iplikti bu. İpliğin katışıksız ve unutulmaz olmasını istiyordum. İnsanların aklına bir Don Kişot gibi yerleşmeliydi. İplik, başka hiç kimsenin düşünmediği, söylemediği şeyleri düşünüp söylemeliydi. Dünyanın herhangi bir yönünü öylesine güçlü ve iyi anlatmalıydı ki, onsuz, dünya eksik, yoksul kalmalıydı, daha yoksul, ama aynı zamanda daha yalancı olmalıydı bu iplikten yoksun bir dünya.

Bu kişilerden biri, kendisini tümüyle hakikatin getirdiği iyiliklerle kötülüklere adamış olan Doğrucubaşıydı. Ancak bu iyi ve kötü yönlerin her biri, belli bir doğruyla, kendi içinde uyum doğrusuyla ilgiliydi. Bu tiplerden çoğu değil, birkaçı battı gitti, sekizi yaşamayı başardı, bir yıl

boyunca beni büyüledi ve hareketli kıldı. Her karaktere ad olarak bir harf verilmişti, kişinin kafasını kurcalayan şeyin ya da egemen özelliğinin baş harfi. W, size sözünü ettiğim bu *Wahrheitsmensch*'i (Doğrucubaşı'yı) simgeliyordu. *Ph, Phantast*'ın (Hayalci'nin) simgesiydi: bu kişi, yeryüzünden kaçıp kurtulmak, uzaya gitmek istiyordu; aklı, tümüyle bunun bir yolunu bulmaya çalışıyordu; duyduğu yoğun keşfetme hırsı, burada görülebilecek her şeye karşı bir hoşnutsuzluk beslemesine neden oluyordu. Yeni ve inanılmaz şeylere duyduğu istek, dünyasal şeylere karşı duyduğu tiksintiyle besleniyordu. Bir *R, Religious Fanatic* (Din Fanatiği) vardı; *S, Sammler* (Koleksiyoncu, Toplayıcı) vardı. Sonra, *Verschwender* (Mirasyedi), *Tod-Feind* (Ölüm Düşmanı) vardı. Ancak hızlı dönüşümler yaparak yaşamını sürdürebilen *Sch, Schauspieler* (Aktör) ve bir de *B, Büchermensch* (Kitap Adam) vardı.

Bu türden baş harfler, sayfanın bir köşesine yazıldı mı, artık kendimi sınırlandırılmış hissediyor ve şiddetle bu tek yöne uzanıyordum. Beni dolduran sonsuz şeyler kütlesi, parçalara ayrılmıştı. Ben, bu yabanıl kaostan koparmak istediğim (bu sözcüğü daha önce kullanmıştım) *kristallerin* peşindeydim. Berlin'den bu yana beni müthiş bir korku ve uğursuzluk beklentisiyle doldurmakta olan şeylerden hiç, ama hiçbirini aşmış değildim. Bütün bunlar ancak ve ancak korkunç bir yangına neden olabilirdi. Yaşamın acımasızlığını yüreğimde duyuyordum; yani her şey koşut çizgiler üzerinde hızla ilerliyor, bunların hiçbiri, kendisinden başka hiçbir şeyi umursamıyordu. Yalnızca kimsenin kimseyi anlamadığı değil, hiç kimsenin bir başkasını anlamak *istemediği* de apaçık ortadaydı.

İşimi kolaylaştırmak için bu iplikleri çile haline getirip dokumaya çalıştım; insanoğluna bağladığım birkaç bireysel özelliği bir araya getirdim; bu, deneyim yığınlarına açıklık kazandırmanın başlangıcı oldu. Bir o karakteri anlatıyordum, bir bu karakteri; belli bir kural koymamıştım, içimden hangisini yazmak gelirse onu yazıyordum; hatta bazen aynı gün iki ayrı iplikler demeti üzerinde çalıştığım bile oluyordu, ama asla bir diğerininkini geçmeyen sınırlarına sıkı sıkıya bağlı kalıyordum.

Tiplerin düz bir çizgi üzerinde ilerlemesi, her birinin kendi sınırları içinde kalması, onları —canlı birer roket gibi— tek bir yönde hareket ettiren şiddetli güdü, değişen bir çevreye durmaksızın tepki göstermeleri, kullandıkları dil — hepsi de birbirinden farklı, anlaşılabilir, ama başka

kimsenin diline benzemeyen dilleri, eksiksiz birer sınır oluşturuyordu, gözüpek, şaşırtıcı düşünceler, bu sınırlar içinde, kendi dilleriyle anlatılıyordu. Bunlar hakkında tam bir fikir sahibi olmanız için, yapabileceğim hiçbir genelleme yok. Bütün bir yıl, bu sekiz kişinin taslağıyla uğraşmakla geçti; yaşamımın en zengin, en dizginsiz yılıydı bu. Bir *Comédie Humaine* yaratmaya uğraşıyorum duygusuna kapıldım; karakterler, aşırı uç özellikleriyle yoğunlaştırıldığından ve birbirlerine kapalı olduklarından, buna, *İnsanlığın Yanılgılar Komedisi* adını verdim.

Evde yazdığımda (yalnızca tavernalarda yazıyor değildim), Steinhof tımarhanesi gözlerimin önündeydi. Bu hastanede yatanları düşünüyor ve onları karakterlerimden herhangi birinde somutlaştırıyordum. Steinhof'un duvarları, benim çalışmamın duvarları oldu. Çok iyi görebildiğim hastaneyi düşünüyor, benim karakterlerimin sonunda bir arada bulunabilecekleri bir koğuş düşlüyordum. İçlerinden hiçbiri sonunda ölmeyecekti. Taslak hazırlamayla geçen bu bir yıl boyunca deli işlemi görebilmek için diğer insanlardan böylesine uzaklaştırılmış olan bu insanlara daha çok saygı duymaya başladım; karakterlerimden bir tekini bile öldürmeye gönlüm razı olmadı. Hiçbiri de, sonunu görmeme izin verecek ölçüde gelişmedi. Yalnız, sonunda öldürülmeyecekleri ve kendileri için ayırmış olduğum koğuşta onları bir arada göreceğim, kesindi. Tasarladığım sona göre, bunlar karşılıklı konuşacaklardı. Kendi bireysel soyutlanmışlıkları içinde birbirlerine söyleyecek tümceler bulacaklardı, bu tümceler, çok çok ağır *anlamlar* yüklü olacaktı. İçlerinden hiçbiri, günlük yaşamın ıvır zıvırlarına dönmenin yolunu bulamayacaktı. Kendilerini bize ayarlamaları demek, yok olmaları demekti; benzersiz deneyimleri nedeniyle, böyle bir girişime kalkışmayı olanaksız kılacak ölçüde değerliydiler. Öte yanda birbirlerine karşı tepkileri, bana çok yüce, anlatılmaz ölçüde değerli geliyordu. Kendilerine özgü bireysel dillerini konuşan bu kişilerin, birbirlerine söyleyecek bir şeyleri varsa, kendileri için anlam taşıyan herhangi bir şey varsa, deliliğin onurundan yoksun olan biz sıradan insanlar için daha hâlâ umut var demekti.

Giriştiğim işin ütopik yönü buydu; Steinhof karşımda elle tutulur bir şekilde dururken bu ütopik yön, çok çok ileri bir zaman diliminde ta uzaklarda öyle durup duruyordu. Kişiler daha yeni yeni ortaya çıkıyordu ve yaşamları öylesine çokkatlıydı ki, her şey, olanak dahilindeydi, yazgı

her şekilde değişebilirdi. Ne var ki, ben, dönüşü olmayan bir son tasarlamaya yanaşmıyordum, diğer bütün tiplerin yaşamlarını, benim için en önemli olan Ölüm Düşmanı tipine teslim etmiştim sanki. Başlarına ne gelirse gelsin, yaşamayı sürdürecekti bunlar. Penceremden koğuşlarına bakacaktım; koğuşun demir parmaklıklı penceresinde bir o karakter görünecekti bir bu karakter, ve bana el sallayacaklardı.

Ehlileştirme

HACKİNG'İN aşağısında, Viyana Nehri üzerindeki köprünün hemen yanında bulunan küçük bir kafeye giderdim; burası geç vakitlere dek açık kalırdı. Bir keresinde, gecenin geç bir saatinde, gençten biri gözüme ilişti. Ona pek uygun görünmeyen birkaç kişiyle birlikte oturuyordu. Uzun boylu, açık mavi gözlü, ışıklar saçan bir gençti. Zevkle içiyor, zevkle konuşuyordu. Masasında müthiş bir şeyler oluyor, insanlar ansızın bağırıp patlıyor, sövüyor, ama o bunlardan hiç etkilenmiyordu. Onu bir dergide falan gördüğüm resminden tanımıştım. Kitabı, Berlin'de bir yayınevi tarafından yayımlanmış olan Albert Seel'di bu; Rusya'da savaş tutsağı olarak yaşamış, bu konuda da bir kitap yazmıştı. Kitabı okumuş değildim; yalnız başlığı biraz aklımda kalmıştı. *Sibirya* sözcüğünü içeren bir adı vardı kitabın. Yanımdaki masada oturuyorlardı; utanmayı bir yana bırakıp, masamdan kalkmaksızın ona Albert Seel olup olmadığını sordum; ışıltısından bir şey yitirmeksizin ama biraz mahçup bir havayla beni onayladı. Masasına çağırdı ve beni dostlarıyla tanıştırdı. Mandi adıyla Poldi adlarını anımsıyorum, gerisini unutmuşum. Öğrencilikten çıkmış bir çevirmen olmama karşın, öğrenci olarak tanıttım kendimi ve Seel'in ahbaplarını kahkahalarla güldürdüm.

Daha önce hiç kimse beni böyle gözlememişti; benim için büyük plânları vardı da sanki, tam düşündükleri adam mıyım diye ölçüp biçiyorlardı. Aydın değillerdi; ilkel, kaba ve hiddetli bir havayla konuşuyorlardı; sanki ben onları eleştirmişim de yanıtlıyorlarmış gibilerden her tümceleriyle kendilerini haklı çıkarmaya çabalıyorlardı. Onları hiç tanımıyordum; kim oldukları konusunda en küçük bir fikrim yoktu. Yalnızca ünlü olduğunu bildiğim bir yazarla birlikte olmaları bana

güven vermişti; birkaç ay önce Viyana'ya döndüğümden beri hiçbir yazarla karşılaşmamıştım. Onlara güvenmiyor değildim, korkuyor değildim, ama gene de, benim yanımda bir rahatsızlık, bir güvensizlik hissettiklerini fark ettim; bedensel güce bunca değer vermelerine de şaşırdım. Seel, önündeki şarabın hakkını veriyordu, kısa bir süre içinde, benim, edebiyatla ilgili konuşma girişimlerime tepki göstermeyi bıraktı.

Sorularımı kendisini rahatsız eden sinekler gibi kovarcasına, "Her şeyin bir yeri ve zamanı vardır," dedi. "Dostlarımla birlikteyken eğlenmeyi yeğlerim." Belki arkadaşlarının katılamayacağı bir edebi konuşmaya girmekten kaçındığı için böyle söylüyor, diye düşündüm. Sonra oturup diğerlerini dinlemeye koyuldum; ama baktım, "cesaret isteyen başarılardan" söz ediyorlar; ancak ne demek istediklerini anlayamadım. Özellikle aralarında en iri yarı ve en güçlü olanı Poldi, dev boyutlu eliyle, şunu ya da bunu nasıl yere serdiğini gösteriyordu. Kimse onun elinden kurtulamazdı. En kısa boylu olanın, Mandi'nin yüzü bir maymununkine benziyordu; son derece eline çabuk ve becerikli görünüyordu, nitekim hemen, yakınlarda bir villanın köpeklerini nasıl ürküttüğünü anlatıyordu. Köpeklerin neden ürkütüldüğünü bilemiyordum, bir bebek kadar masum bir şekilde dinliyordum; derken Poldi birden eliyle göğsüme vurdu ve girmek istedikleri villayı bilip bilmediğimi sordu —sonradan bunun, kontesin, sütçüde görülen "görkemli kısrağın" evi olduğu anlaşıldı. Ben de biraz eğleneyim dedim ve gerçekten bir soygun tasarlıyorlarmış gibi, konuşmalara katıldım. Yanlış evi seçtiklerini söyledim onlara. "Kontla ailesi"nin çalınmaya değer bir şeyleri yoktu. Bunun üzerine göğsüme ilkinden daha güçlü bir yumruk daha yedim; Poldi, azarlarcasına, "Bunu da nerden çıkarıyorsun?" diye haykırdı; böyle insanların evleri soyulur muydu hiç? Hacking'de herkes tanıyordu bu aileyi. Bu kadar aptallar mıydı! Mandi kafasından değil de başka yerinden atmaya bayılırdı!

Yaptığım şakanın uygunsuz kaçtığını anlamıştım, ama Poldi'nin neden rahatsız olduğunu anlayamadığımdan sesimi çıkarmadım, öyle oturdum. Konuşma sürüyor, sesler yükseliyor, şiddet, sövgü artıyordu. Benden başka beş altı kişinin oturduğu bu masa, kafedeki en hareketli masaydı. Normalde burası sakin ve tenha olurdu: birkaç yaşlı emekli, birkaç çift bulunurdu, ama büyük gruplar gelmezdi. Ama bu gece, kafe, olduğundan

da sessiz görünüyordu, kimse bizim masamızdakini bastıracak bir gürültü yapmaya cesaret edemiyordu sanki. Kafenin sahibi Herr Bieber tezgahın arkasında duruyordu, oturduğum yerden onu görebiliyordum, rahatsız olmuşa benziyordu. Genellikle yapacak işleri olur, durmadan ordan oraya gidip gelirdi; ama bugün öyle dimdik duruyor, ve sürekli bana bakıyordu. Hatta, kimseye belli etmeden bana göz kırptığını sanıyordum, ama emin değildim.

Bizim masadaki curcuna giderek daha da büyüyordu. Poldi ile Mandi, tartışmaya, birbirlerine sövmeye başladılar; bana göre, bu ortamda bile ağza alınmayacak sözler söylüyorlardı. Her zamanki şaşmaz ışığını yaymayı sürdüren Seel, onlar hakkında kötü izlenimler edineceğimi anlatmaya çalışır gibilerden eliyle beni göstererek düşünceli bir hal aldı. Bunun üzerine iki ahbap durumu örtbas etmeye kalktılar ama bana da nefret dolu bakışlarını diktiler. Seel, artık eve gitme vaktinin geldiğini söyledi, kafe kapanmak üzereydi. Kimse yerinden kalkmadı, ama ben kalktım. Aslında belki de yalnızca bunu demek istemişti. Giderek daha kaba ve daha öfkeli hale gelen ahbaplarından beni korumaya çabalıyordu. İyi geceler diledim. Benim için tümüyle yepyeni tipler olan bu insanlar karşısında duyduğum şaşkınlık sıcak bir iyi geceler dileğine dönüşmüş olsa gerek, çünkü Poldi, "Biz her zaman burdayız," diye yanıtladı beni. Çok daha kurnaz görünen Mandi ise, "Takıl bize," dedi, "Öğrenciler her zaman işimize yarar!"

Hesabımı ödemek için tezgahın başına gittiğimde, Herr Bieber çok ciddi bir tavırla alçak sesle konuşarak karşıladı beni. Onun ne fısıldadığını, ne de böylesine ciddi olduğunu görmemiştim daha önce. "Tanrı aşkına, Herr Doktor, bu adamlara karşı dikkatli olun," diyordu bana; "Bunlar kaba adamlar, onlarla oturmayın!" Oturanların beni uyardığından kuşkulanmaması için bir yandan da resmen sırıtıyordu.

Ben de onun gizlilik kuralını kabullendim ve "Ama o adam bir yazar, kitabını gördüm," dedim.

Herr Bieber'in ağzı açık kaldı. "Yazar falan değil o," dedi. "Buraya hep bu adamlarla geliyor, onlara yardım ediyor." Müthiş ürkmüş bir hali vardı; gerçekten de benim adıma korkuyordu, ama kendi adına da korkuyordu. Ertesi gün, tavernada yalnızdım, onunla rahatça konuşabildim; yeni tanıştığım kişilerin, ünlü bir soyguncu çetesinin adamları olduğunu

söyledi bana. Hepsi de uzun yıllar hapis yatmışlardı. Bir kedi gibi tırmanma yetisine sahip olan Mandi, hapisten daha yeni çıkmıştı; Poldi ile birlikte yatmışlardı, ama ayrı tutukevlerinde kalmışlardı. Hepsi de bu çevredendi. Herr Bieber onları bu tavernaya sokmak istemezdi ama bu fazla tehlikeli olurdu. Ben bir ev olmadığıma ve benden kitaptan başka bir şey çalamayacaklarına göre bana ne yapabilirler diye sorduğumda, deliymişim gibi baktı bana: "Anlamıyor musunuz Herr Doktor, sizin beyninizi kullanmak istiyorlar, başka yerlerde kimden ne çalacaklarını öğrenmek istiyorlar. onlara bir şey söylemediniz, değil mi?"

"Ama başka yerlerden ne çalabileceklerini bilmiyorum ki? Burada kimseyi tanımıyorum."

"Tamam, ama siz villalar mahallesinde, Hagenberggasse'de oturuyorsunuz. Bakın göreceksiniz, bir daha sefere içlerinden biri sizi evinize götürmek isteyecek ve önünden geçtiğiniz evler hakkında bilgi almaya çalışacak sizden. Burda kim oturuyor? Peki burda kim oturuyor? Sakın bir şey söylemeyin HerrDoktor, tanrı aşkına, bir şey söylemeyin. Sonra bir şey yaparlarsa, suçlu siz olursunuz!"

Ona hâlâ inanmıyordum. Birkaç akşam sonra, tavernaya gelip de, yaşlıca bir ressam olan bir tanışımın yanına oturduğumda, benden hayli uzakta, karşı köşedeki masada oturan "çete"yi görmezlikten geldim. Bu kez Seel yoktu. Mandi de yoktu. Bir şey göstermek üzere elini kaldırdığında Poldi gözüme çarptı. Ama bir şeyler oluyordu mutlaka. Gürültü patırtı yoktu; ortalık sessizdi; Herr Bieber Kasandra çığlıklarını boşuna attı dedim kendi kendime; benimle ilgilenen yoktu, çeteden kimse beni selamlayıp masaya çağırmamıştı. Herr Bieber kahvemi getirdiğinde, "Bugün," dedi, "kapanış saatine dek kalmayacaksınız burada Herr Doktor. Bugün, erken gideceksiniz." Bu akşam için başka plânlarım olduğunu biliyormuş gibi konuşuyordu. Bu denetleyici havası beni sıkıyordu; ama başım rahat olsun diye erkenden ayrıldım.

Daha birkaç adım attım atmadım, omuzuma müthiş bir el darbesi indi. "Aynı yoldan gidiyoruz," dedi Poldi. Hemen peşimden çıkmıştı.

"Sen de burada mı oturuyorsun?"

"Hayır, ama aynı yoldan gitmem gerekiyor."

Başka bir açıklama yapılmadı, Hagenberggasse'ye giden tek yol olan bu dar ve karanlık sokakta onunla birlikte yürümekte bir sakınca gör-

medim. Ama hiçbir şey belli etmedim; yalnız, "Seel bugün yoktu ha?" dedim. "Mandi de yok?"

Demez olaydım! Müthiş bir top ateşine tutulmuş gibi oldum. Poldi, Mandi için atıp tutmaya, onun hakkında suçlamalarda bulunmaya başladı; bu "sencil" ("bencil" demek istiyordu) adam için söylemediğini bırakmadı. Poldi'nin gözü onu bir daha görmek istemiyordu. Mandi'ye zaten zor dayanıyordu; Seel olsa, her gün görmekten bıkmazdı, gerçi onun da neyin nesi olduğu belli değildi ya. Şu Seel'in yazdığı kitap da neyin nesini anlatıyordu?

Savaş tutsaklığıyla ilgili olduğunu söyledim, Sibirya'da savaş esiriyken tanıdığı insanları anlatıyor dedim.

"Sibirya?" diye yanıtladı beni, "Poldi hayatında gitmedi oraya. Deliğe tıkıldı, tamam. Ama Sibirya'da değil."

"Ama gitti," dedim ben. "Bir süre önce, gençliğinde."

"Yani şu kadarcık çocukken mi demek istiyorsun?"

Uzun sözün kısası, Seel'in adi suçlu değil de savaş tutsağı olarak hapis yattığını kabul etmedi. Poldi, Seel'in her zaman yalan söylediğini anlattı bana. Onun tek sözüne bile inanmıyordu kimse; o her şeyi uyduruyordu. Ancak şu var ki, kendi başına oturup bir kitap yazdığını hiç söylememişti onlara. Özellikle söylemedi, diyordu Poldi, çünkü o zaman yeni bir yalanını daha yakalamış olacaklardı. Yalandan başka şey bilmeyen biri hakkında ne düşünürdüm? Örneğin Poldi, yalan söylemeyi asla beceremezdi. Her zaman doğru konuşurdu.

Herr Bieber'in uyarılarını aklımdan çıkarmamıştım, dolayısıyla, evlere yaklaştıkça Poldi'nin bana bunlar hakkında sorular sormasını bekliyordum; ama onun aklı Seel'in yalanlarında ve kendisinin hakikat aşkındaydı, dolayısıyla bana bir şey sormadı. İyi ki de böyleydi, çünkü onun ilgilendiği villa sahipleri hakkında isteseydim bile söyleyecek bir şeyim yoktu. Çoğunun adını bile bilmiyordum; eğer herhangi bir nedenle dikkatimi çekecek bir şey olmuş olsa bile, bu ona saçma, ya da Seel'in yalanlarından biri gibi gelecekti.

Erzbischofgasse'ye geldik; doğruluk dürüstlük nutukları bir an için kesildi. Bu fırsattan yararlanarak elimle sağ tarafta bir yeri gösterdim: Erzbischofgasse 70 numarada oturan Marek'i tanıyor musun?" dedim. "Tekerlekli bir arabada yatar hep, annesi onu sağa sola götürür."

Poldi Marek'i tanımıyordu, buna şaşırdım, çünkü genç Marek'le arabası, her yerde görülebilirdi; annesi onu dolaştırmaya çıkarmamışsa, evinin önünde, güneşte öyle uzanıyor olurdu. Yalnız da olsa, annesiyle de olsa, sırtüstü uzanmış durumdaydı hep. Yürüyemezdi, elini ayağını oynatamazdı. Başı, şöyle biraz eğik bir şekilde dururdu, başının yanındaki bir yastığa dayanmış olarak da açık bir kitap bulunurdu. Bir keresinde oradan geçerken, dilini çıkarıp kitabının sayfasını çevirdiğini gördüm. Çok açıkça görmeme karşın buna inanamadım. Uzun, keskin, dikkat çekecek ölçüde kırmızı bir dili vardı. Rastlantıymış gibilerden bir daha yanından geçtim, bir sayfayı okumasına hatta, ezberlemesine yetecek bir zaman tanımak için yavaş yürüdüm. Evet, yanına iyice yaklaştığımda, dilinin fırlayıp sayfayı çevirdiğini çok yakından gördüm.

Bu genç adamı iki üç yıl önce, Hagenberggasse'ye geldiğimde fark etmiştim: annesi onu itiyordu. İkisine de başımla selam verdim ve "Günaydın," diye mırıldandım, ama delikanlıdan yanıt alamadım. Hareket etmesi gibi konuşması da güç herhalde dedim kendi kendime ve konuşmaya girişmedim. Uzun, esmer bir yüzü, gür saçları ve yanına yaklaşan herkese dikkatle bakan iri, kahverengi gözleri vardı, yanından uzaklaştıktan sonra daha uzun süre hissederdiniz o bakışları. Bazen öyle okumaksızın güneşte uzanırdı, gözleri kapalı olurdu. Bir gürültü duyduğu an gözlerini açıvermesini izlemek çok hoştu. Ayak sesine karşı özellikle duyarlıydı; derin uykuda bile olsa, gözlerinin açılmasına neden olmaksızın yanından geçemezdiniz. Onu uyandırmamak için ayaklarınızın ucuna basarak yürüseniz bile o mırıldanmaların çıkardığı sesi duyar, ve yanından geçene mutlaka bakardı.

Günün birinde onunla oturup konuşacağını biliyordum; burada uzun süre oturmayı umduğumdan, sabırlı davranıyordum. Mahallede ondan çok kafamı meşgul eden kimse yoktu. Hakkında bir şey biliyorlar mı diye herkese soruyordum, söyledikleri bazı şeylere inanmam nerdeyse olanaksızdı. Üniversiteye gidiyor dediler, felsefe bölümünde okuyordu; yanındaki yastıkta açık duran kalın kitaplar, ders kitaplarıydı. Öyle yetenekli ki diyorlardı, Viyana Üniversitesi profesörleri, ta Hacking'e sırf ona özel ders vermek için geliyor. Bu bana düpedüz saçma geldi. Ama bir gün, güneşli bir öğle sonrasında, bendeki Yunan kinikleri imgesine tıpatıp benzeyen uzun sakallı bir adam olan Profesör Gomperz'in Marek'in

arabasının yanında oturduğunu gördüm. Uzun süre önce Sokrates-öncesi düşünürler konusunda verdiği bir dersi dinlemiştim. Konuşma şekli, konusu kadar ilgi uyandırıcı değildi, ama söyledikleri çok ilginçti. Onu genç Marek'in karşısında oturmuş, bol ve yavaş el hareketleriyle konuşurken gördüğümde, öyle şaşırdım ki, profesörün yanından geçip onu selamlamak zorunda kalmamak için hemen yolumu değiştirdim. Aslında bu, felçli gençle sonunda tanışmak için en güzel ve en onur verici fırsat olsa gerekti.

Şimdi gece yarısını geçmişti, etraf iyice karanlıktı. Dar patikanın yukarı ucunda, kolumu Marek'in evine doğru uzatmış, benden olsa olsa bir baş daha uzun olan kaba ve tuhaf yol arkadaşıma felçli genci tanıyıp tanımadığını soruyordum. Poldi, o yönü, patikanın sağ tarafını göstermeme şaşırmıştı. Gerçekten de o yönü gösterdiğimi doğrulamak istercesine farkında olmayarak dev elini aynı yöne doğru uzattı. "Orada hiçbir şey yok ki," dedi, "Orada ev falan yok." Ama vardı, tek bir ev, alçak da olsa, villa değil de tek katlı, alçakgönüllü bir ev de olsa, 70 numaralı tek bir ev orada duruyordu. Poldi'nin ilgi alanına giren ve tanıyıp bildiği villalar yokuşun sol tarafında, benim oturduğum Hagenberggasse'yi oluşturan yöndeydi.

Poldi, felçli adamın nesi var diye sordu. Ben de söyledim. Poldi'ye, Marek hakkında duyduğum her şeyi söyledim. Anlatmaya başladıktan kısa bir süre sonra, bu iki adamın yüzlerinin birbirine çok benzediğini fark ettim: Marek'in yüzü çok daha dardı ve bir derviş suratını andırıyordu; Poldi'nin yüzü ablaktı, belki de salt onu karanlıkta iyi göremediğimden böyle bir benzerlik kurmuştum. Ne var ki, tavernada, geçen gece yaptığımız konuşma sırasında iyice gördüğüm yüzü çok net bir şekilde belleğimdeydi; iri pençeleriyle müthiş çelişen kışkırtıcı kara gözleri özellikle dikkatimi çekmişti.

"Siz benzeşiyorsunuz," dedim bu kez, "ama yalnızca yüzleriniz benziyor. O felç olmuş. Ne kollarını oynatabilir ne de ayaklarını. Ama mutsuz olduğunu sanma. Öyle yürekli biri ki, gözlerine inanamazsın. Hareket edemiyor, ama okuyor. Profesörler, ta Erzbischofgasse'ye ona ders vermeye geliyor. Para da almıyorlar. Zaten veremez ki. Parası yok çocuğun."

"Bana benziyor ha?" diye sordu Poldi.

"Evet gözleriniz benziyor. Hem de tıpatıp benziyor. Bir gün onu görmeye gelsen, aynaya baktığını sanırsın.".

Poldi biraz öfkelendi, "Ama o kötürüm!" diye haykırdı. Bu kıyaslamanın onu rahatsız ettiğini hissettim.

"Ama aklı kötürüm değil!" dedim. "Senden benden daha zeki! Bir yere gidemiyor, ama okuyor! Okulunu bitirsin diye profesörler ayağına geliyor. Duyulmamış bir şey bu. Kafada bir şeyler var ki geliyorlar. Sana bir şey söyleyeyim mi, ona müthiş saygı duyuyorum! Ona hayranım!" Thomas Marek beni ilk kez böyle heyecanlandırıyordu. Oysa daha kendisini tanımıyordum bile. Daha sonra dost olduğumuzda bu kadar heyecanlanmadım.

Durduk. Marek'in evini gösterdiğim noktadan bir adım ileri gitmemiştik. Thomas Marek'in bedensel durumunu çok yavaş kavradı Poldi. Adam kendi başına hiç hareket etmiyor mu diye birkaç kez sordu. "Hiç," dedim. "Bir adım atamaz. Ağzına bir lokma ekmek bile koyamaz. Bir bardak suyu dudaklarına götüremez."

"Ama içiyor mutlaka, değil mi? Çiğniyor, yutuyor, yemekleri yutabilir mi?"

"Evet, bunları yapabilir. Gözünün içine bakabilir! Gözlerini açtığında öyle güzel oluyor ki, tahmin edemezsin!"

"Ve bu bana benziyor?"

"Evet, ama yalnız yüzü yüzüne benziyor! Sendeki büyük eller onda olsun isterdi! Şimdi senin bana eşlik ettiğin gibi birini evine götürmeyi ne kadar isterdi, düşünebiliyor musun! Küçücük bir çocukken bile bunu yapamıyordu."

"Ve sen ondan hoşlanıyorsun! Bir kötürüme hayransın!"

Bu sözcük artık beni rahatsız etmeye başlamıştı; bütün söylediklerimden sonra, bu sözcüğü kullanmaması gerekirdi. "Bana göre kötürüm değil o!" dedim. "Bence harika bir insan! Bunu anlamıyorsan yazık sana! Anlayacağını sanmıştım!" Öyle rahatsız olmuştum ki, kiminle konuştuğumu onuttum, öfkelendim. Marek'i övmeyi sürdürüyordum. Susmadım, susamadım. Ekleyecek somut bir şey kalmayınca, başka ayrıntılar uydurmaya başladım, ama uydurduğum özelliklere kendim de inanıyordum. Öyle yürekten inanıyordum ki, Poldi durdu dinledi, yalnız arada bir "Demek bana benziyor?" sorusunu yineliyordu.

"Yüzü benziyor dedim sana, yüzü tıpkı seninkine benziyor."

Derken olan oldu, durmadan konuşmaya başladım. Kadınların ta uzaklardan Marek'i görmeye geldiklerini söyledim. "Arabasının önünde duruyor, ona bakıyorlar. Annesi, oturmaları için içerden sandalyeler getiriyor. Ona âşık olduklarına yemin edebilirim. Kendilerine bakmasını bekliyorlar. Onları okşayamaz, hiçbir şey yapamaz. Ama bakabilir, gözleriyle bakabilir." Söylediğim her şey, o akşam uydurulmuş olmalarına karşın doğruydu. Kısa bir süre sonra, Marek'le dost olduğumda, ona gelen kadınları ve kızları gördüm; gözlerimle gördüm, görmediklerimi de bana Marek anlattı.

Ama o gece, Poldi ile ikimiz, bir adım daha atmadık. Poldi, giderek daha sakin, daha sessiz bir havaya büründü, kötürüm sözcüğünü kullanmaz oldu. Evimin bahçe kapısına dek beni götürmeyi ve sonra yoluna gitmeyi tasarladığını unuttu. Villaları unuttu. Kendisine benzeyen ancak ne ayağa kalkabilen ne de yürüyebilen genç adamı düşünmekteydi. Övgülerim iyice tükendikten sonra elini sıktım. Elimi biraz çekinerek tuttu, her zaman yaptığı gibi kemiklerimi kırmadı. Döndü, birlikte tırmandığımız patikadan aşağı doğru yürüdü gitti. Artık ondan korkmuyordum.

Ev Geçindiren Oğul

MAREK konusundaki çekingenliğim o gece yokoldu. Onun hakkında öyle çok şey söylemiştim ki, artık ona görünmemeye çabalamıyordum. Övgülerim onu daha yakından tanıyormuşum duygusu uyandırdı bende. Marek'le ilgili sözlerimin, gece yarısından sonra Erzbischofgasse'de benimle aylak aylak dolaşan yabanıl müşteriyi ehlileştirdiği de gözümden kaçmamıştı. O ve arkadaşları beni artık ilgilendirmiyordu. Tavernaya gittiğimde şöyle uzaktan gözüme ilişiyorlardı. Birbirimize başlarımızla selam veriyorduk, onlar da artık beni merak etmiyorlardı. O akşamki davranışım onlara nasıl aktarılmıştı, bilemiyorum. Şimdi o konuda ne düşündükleri belli değildi, ama böylesine zavallı yaratıklarla ilişkisi olan birinden onlara hayır gelmeyeceği iyice anlaşılmış olsa gerekti. Başlangıçtaki ilgileri, azarlamaya, ya da nefrete de dönüşmedi; bana dokunmadılar. Beni öylesine rahat bıraktılar ki, onlara karşı sessiz bir

hoşnutluk bile duydum yüreğimde; ne yazık ki, dışa vurulmayan, suskun, belli belirsiz algılanabilecek nitelikteki bu hoşnutluk, taverna sahibinin bana karşı duygularının değişmesine, bana düşmanlık beslemesine yol açtı.

O gece, içlerindeki en güçlü kuvvetli ve en yoldan çıkmış adamın beni izlediğini pekâlâ fark etmişti, olan biteni öğrenmek istiyordu. Hiçbir şey olmadı deyişim onu müthiş şaşırttı. "Ama sizinle ta eve kadar gelmedi mi?" dedi; bunu nerdeyse bir tehdit havasında söylemişti.

"Hayır, yalnızca Erzbischofgasse'ye kadar yürüdük."

"Peki sonra?"

"Sonra geri döndü."

"Size bir şey sormadı mı yani?"

"Hiçbir şey sormadı."

"Bunu başkası söylese Herr Doktor, kimse inanmazdı."

Bir şeyler sakladığımdan emindi, haklıydı da; çünkü, konuşmamızın asıl konusundan hiç söz etmedim. Taverna sahibinin bunu anlayabilecek durumda olmadığını düşünüyordum. Belki de söyleyeceklerini —özellikle de bu adamın, ayakta duramayan, yürüyemeyen insanlar hakkındaki aşağılayıcı görüşlerini, bunların vergi veren vatandaşların sırtında yük olduklarını açıklamasını duymak istememiştim. "Sizinle birlikte yürüdü ve hiç konuşmadı yani. Olamaz."

"Konuşmadı demedim, ama beni sorguya çekmedi. Zaten sorsaydı da bir şey bilmiyordum."

Bu tümce güvenini büsbütün sarsmış olsa gerekti. Hiçbir şey bilmiyorum derken ne demek istemiştim! İki üç yıldır burada oturuyordum. İnsan sağdan soldan bir şeyler duyardı ne de olsa. Hem, her şey bir yana, beni sorguya çekmedi derken, onun herhangi bir suç işleme niyeti beslemediğini söylemiş oluyor, dolayısıyla adamı koruyordum.

Şimdi artık Herr Bieber kafeye girdiğim an dikkatle saate bakıyordu. Onlar kaçta gelmişlerdi? Ben kaçta geliyordum? Neden artık benimle konuşmuyorlardı? Neden ben onlarla hiç konuşmuyordum? Mutlaka bir şeyler olmuştu. Herkesin içinde konuşmadığımıza göre gizli gizli konuşuyorduk Herr Bieber'e göre; bu böyle sürüp gittiğine, gizlilik sürdüğüne göre, bir şeyler oluyordu kuşkusuz. Bir izin peşindeydi ve ipuçlarını bulduğunu sanıyordu, şimdi yapılacak tek şey, her şeyin açığa çıkmasını ve utkuya ulaşmayı beklemekti.

Bu kafeye sabahları seyrek gelirdim. Ama bir keresinde, böyle erken geldiğimde, yanıma yaklaştı, "İşler kötü bitti," dedi.

"Hangi işler?"

"Eh, duymuşsunuzdur her halde. Hepsini yakaladılar! Eve girmelerine göz yumdular, sonra da kapana kıstırdılar. Dördü de hapsi boyladı. Bunun için kaç yıl yerler kim bilir! Zaten dosyaları kabarık! Böyle bitmesi kaçınılmazdı. Şimdi Seel'in peşindeler. Ortadan yok oldu Bay Yazar!"

Bu son sözcüğü gerçek bir azarlama havasında söylemişti, ya çoğu kez yazarken gördüğü beni azarlıyordu, ya da Seel'in yazdığı bir kitabı gördüğüm savını çürütüyordu aklınca. Herr Bieber, bu haber karşısında büyük bir şaşkınlığa düştüğümü gördü, raporunu, uyarıcı sözcüklerle süslemeye kalktı: "Gördünüz mü, iyi ki sizi uyarmışım. Yoksa şimdi sizin başınız belâda olacaktı."

O geceki güçlü kuvvetli, hızlı yol arkadaşımı, dar bir hücrede gözümün önüne getirdim; felçli adam hakkında söylediklerimin Poldi'yi işini gücünü unutup eve eli boş dönecek kadar derinden etkilemesinin nedenlerini şimdi anlıyordum. Gerçekten de bana bir şey sormamıştı, tek bir soru çıkmadı ağzından. Başının üzerine yansıtıcı bir ağ gibi fırlattığım öyküye kendini öylesine kaptırmıştı ki, buna fırsat bulamadı. Ona benzeyen, ama ne kollarını ne de bacaklarını hareket ettirebilen birinden — hücreye tıkılmış bir Poldi'den daha kötü durumda olan bir adamdan söz etmiştim ona.

Olaylar çabuk gelişti; o gece sohbetiyle dev boyutlu elleri olan adamın kapatıldığı hücre arasında birkaç ay geçmişti. Ama bendeki felçli adam imgesi, öyle bir canlandı ve öylesine şiddetli duygular uyandırdı ki, gerçek bir karşılaşma kaçınılmaz hale geldi. Artık arabasında yatan adamla birinin konuştuğunu gördüğümde, yolumu değiştirmiyordum; mırıltıdan çok daha yüksek sesle onları selâmlayarak yanlarından geçiyordum. İlk kez felçli adamın selâmıma yanıt veren sesini duyuğumda müthiş şaşırdım, hem şaşırdım, hem sevindim. Sesi sanki ta derinlerden geliyormuş gibi soluk soluğaydı, bu onun selâmına renk ve oylum katıyordu. Bu sesi gene duymak istediğimi düşündüm. Ertesi gün, şansım yaver gitti, Profesör Gomperz, orada oturuyordu. Onu ta uzaktan, uzun sakalından ve görünüşünden tanımıştım, otururken bile uzun boylu ve dimdik duruyordu. Beni tanıyıp tanımayacağını bilemiyordum. Onun derslerinde, kendisiyle

konuşurken birçok öğrencinin arasında, onlardan biriydim, bir keresinde bir konu hakkında görüşmek üzere yanına gitmiştim.

Ancak ben yaklaştıkça dikkat kesildi, bana öyle şaşkın bir bakış baktı ki, durup elimi uzatmaktan çekinmedim. Başını eğdi, ama elini uzatmadı. Utançtan kıpkırmızı kesildim. Büyük kabalık etmiştim. Felçli bir adamın önünde nasıl elimi uzatabilirdim! Neyse ki Profesor Gomperz o yavaş, tatlı sesiyle benimle konuştu, unuttuğunu söylediği adımı sordu; sonra beni Thomas Marek'e takdim etti. "Genç dostum, sık sık sizi buradan geçerken görüyor," dedi profesör. "Sizin de bir öğrenci olduğunuzu anlamış. İnsanları şaşmaz bir doğrulukla tanıma güdüsü var onda. Arasıra gelip onu ziyaret etsenize? Ne de olsa çok yakın bir yerde oturuyorsunuz."

Ben yanlarına yaklaşırken Marek ona her şeyi anlatmıştı. O benim dikkatimi çektiği gibi ben de onun dikkatini çekmiştim, nerde oturduğumu da öğrenmişti. Profesör Gomperz, Thomas Marek'in felsefe bölümünü bitirmekte olduğunu, ve kendisinin onu haftada bir kez iki saatliğine ziyaret ettiğini açıkladı. Marek'ten öyle hoşnuttu ki, daha sık gelmek isterdi, ama ne yazık ki zamanı yoktu. Uzun yoldan geliyordu, bütün bir öğle sonrası yolda geçiyordu. Ama diyordu profesör, Thomas Marek onun haftada iki kez gelmesini hak etmiş biri. Bu, biraz yüreklendirmek için söylenmiş olabilirdi ama pohpohlama değildi; kinik bir düşünürden bekleneceği üzere dolaysız, açıkça dile getirilmiş bir düşünceydi yalnızca. Bu söz üzerine felçli adam güçlü soluğuyla, "Şimdi hiçbir şey bilmiyorum," dedi. "Ama çok şey öğreneceğim."

Bundan sonra her şey hızla ilerledi. Mayıs başlarıydı. Felçli adam, evinin önünde sık sık güneşleniyordu. Onu ziyaret ettim. Annesi belki hemen giderim korkusuyla içerden bana bir sandalye getirdi. İlk gidişimde epey oturdum, bir saat kadar kaldım orada. Artık kalkmaya hazırlandığımda, Thomas, "Yoruldum diye düşünüyorsunuz belki," dedi, "Ciddi bir konuşma yaparken asla yorulmam. Sizinle konuşmak hoşuma gidiyor. Lütfen kalın!" Öyle geçerken hiç dikkatimi çekmeyen elleri beni korkuttu. Parmakları yamuk ve kıvrıktı, bunları istediği gibi hareket ettiremiyordu; bahçe çitinin dikenli tellerine yaklaşmış ve tele dolanmışlardı; teli öylesine sıkı kavramışlardı ki, ayrılamıyorlardı. Marek'in annesi gene yanımıza geldiğinde, adamın elini dikkatle kurtardı, parmakları tek tek ayırdı; bu hiç kolay olmadı. Sonra parmakları gene tele dolanmasın diye Thomas'ın arabasını çitin biraz uzağına çekti. Kadın,

çukurları derin gözleriyle şöyle bir baktı bana; vaktinden önce yaşlanmış olan bu kadın, yalnızca gözleriyle, arabanın bir daha çite dayanınamasına engel olmamı istiyordu.

Thomas boyuna hafif hafif kımıldanıyor, arabanın kaymasına yol açıyordu. Annesi ağzına ilâcını verdi. Bunu günde birkaç kez aldığını söyledi annesi gittikten sonra; öylesine şiddetli nöbetleri oluyordu ki, bu ilâç olmaksızın ne okuyabilir ne de konuşabilirdi. Amaılaç iyi, diyordu. Yıllardır alıyordu bunu. Etkisi birkaç saat sürüyordu. Ne türden bir hastalığı olduğu konusunda kimsenin bir fikri yoktu. Hiç bilinmeyen bir hastalıktı bu. Sinir hastalıkları Hastanesinde uzun dönemler kalmışlardı. Profesör Pappenheim böylesine ilginç bir vaka olması nedeniyle onu bizzat muayene etmişti. Ama profesör de hiçbir şey anlayamamıştı. Görülmedik bir hastalıktı bu, henüz adı konmamıştı. Marek bunu birkaç kez yineledi. Bu hastalığa başka hiç kimsenin yakalanmamış olması onun için önemliydi. Hastalığın adı olmadığına göre, kendisi için de bir giz olma niteliğini koruyordu, dolayısıyla utanması için bir neden yoktu. "Hiçbir zaman bulamayacaklar nedenini," dedi, "bu yüzyıl içinde bulamazlar. Belki daha sonra. Ama o zaman da beni ilgilendirmeyecek."

Çocukken ayakta durma güçlüğü çekmişti, ama eklem yerleri bükük değildi. Hiçbir aykırılık yoktu eklemlerinde. Altı yaşına geldiğinde, kolları ve bacakları bükülmeye ve büyümemeye başladı, ondan sonra da durumu her geçen gün kötüleşti. Nöbetlerin ne zaman başladığı konusunda bir şey söylemedi. Belki artık bunları unutmuştu; aramızda annesine hiçbir şey sormayacağım konusunda sözsüz bir anlaşma vardı. Hakkında ne öğrendimse, kendisinden dinlemiştim, dolayısıyla bir başkasının anlatması yanında daha büyük önem kazanıyordu; çünkü, yüreğinin derinlerinden gelen soluğunun gücü, sözcüklere taşımaları gereken anlamı veriyordu. Bunlar, yürekte doğdukları anda ağızdan çıkan sözcüklerdi. Thomas'ın ağzını geride bıraktıklarında, ılık bir buhar gibi yayılıyorlar, başkalarının sözcükleri gibi kırık dökük taş parçaları ya da molozlar halinde ortalığa düşmüyorlardı.

İlk konuşmamızda, bir felsefe çalışması yapmak istediğini söyledi, ama hangi konuda olduğunu belirtmedi. Şu anda çalışmalarını tamamlamak ve doktorasını almak istiyordu; ilerde yapacağı çalışmanın ciddiye alınması için bu gerekli, diyordu. O gün geldiğinde, kitabının

insanların ona acımalarınedeniyle okunmasını istemiyordu. Tıpkı herkes gibi, ortaya koyduğu çalışma ile değerlendirilmek istiyordu. Yanındaki yastıkta, Kuno Fischer'in,[1] *Felsefe Tarihi* adlı yapıtının bir cildi duruyordu. Marek bu on ciltlik dev yapıtın her tümcesini tek tek okumayı kafasına koymuştu; şu anda Leibniz'in anlatıldığı cilde kadar gelmişti, çok kalın bir kitaptı bu. Yarısını okumuştu. Bana çok gülünç bulduğu bir düzeltme yanlışını göstermek istedi. Dili ansızın dışarı fırladı ve şimşek hızıyla on sayfa kadar çevirdi. İşte, işte buradaydı. O bölümü bulmuştu, kafasının kısa ve ani hareketiyle benim bakmamı istediğini belirtti. Kitabı elime alsam mı, almasam mı, bilemiyordum, onu yastıktan kaldırmak doğru olmayacaktı, hepsine —en azından şu ana dek okuduklarının hepsine— dili değmiş, sayfalar tükürüğüyle ıslanmıştı. Çekindim; "Eline alabilirsin istersen," dedi. "Profesör Gomperz kendi kitaplığından getirdi bunu. Viyana'daki en büyük felsefe kitaplığı onundur." Bunu duymuştum; Profesör Gomperz'in kendi kitaplığının değerli ciltlerini Thomas Marek'in çalışmaları için alıp getirmesi, beni derinden etkilemişti.

"Kitaplarının bende uzun süre kalmasında bir sakınca görmüyor. Spinoza cildi hâlâ içerde, bende duruyor. Kitaplarının böylesine büyük bir hevesle okunmasının bir onur olduğunu söylüyor." Thomas dilini çıkardı ve güldü. Okuma şekliyle ilgili her şeyin beni çok derinden etkilediğini anlıyordu, ayrıca bana sunacak garip bir şeyinin bulunması onu müthiş mutlu ediyordu. Benim bunlara iyice alışıp olağan karşılar hale gelmemden önce, işin tadını çıkarmak istiyordu. Sonradan söylediğine göre çok konuğu oluyordu, ama insanlar, bir iki ziyaretten sonra onda olup da başkalarında göremedikleri şeylerin hepsini görüp tüketiyor, bir daha da gelmiyorlardı. Bu onu çok incitiyordu, çünkü onlara akıllarından hayallerinden geçmeyecek pek çok şey anlatabilirdi. Ama buna şaşırmıyordu; insanların böyle olduğunu biliyordu. Bir insanın kişiliğini anlamada şaşmaz bir yöntem geliştirmişti: onların yürüyüşlerini gözlemliyordu.

Evinin önünde güneşte uzanırken, artık canı okumak istemediğinde gözlerini kapatıyordu, ama asla uyumuyordu. Onu uyandırmamak için

[1] Felsefe tarihçisi (1824-1907): Elias Canetti'nin sözünü ettiği yapıt, günümüze kalan tek önemli kitabıdır: *Geschichte der neueren Philosophie* (Çağdaş Felsefe Tarihi, 1852-1877).

yavaş ve sessiz yürümeye çalışan insanlara gülerdi. Onların kişiliklerini araştırmada kullandığı yöntemlerden biri de şuydu: Yaklaştıklarında, sonra da artık kendilerini duymayacağını sandıklarında yürüyüşlerini nasıl değiştirdiklerine bakıyordu. Aslında o gelenleri, sandıklarından çok daha önce, uzaklaştıklarında da gene çok daha uzun süre duyabiliyordu. Aklında her zaman bir yürüyüş çeşidi vardı; yürüyüş biçimlerinden dolayı kendilerinden nefret ettiği insanlar vardı, yürüyüşlerini beğendiği için kendileriyle dostluk kurmak istediği insanlar vardı. Ama ne olursa olsun, yürüyen herkesi kıskanıyordu. Dünyada en çok istediği şey, günün birinde rahatça yürüyebilmekti. Bununla ilgili olarak bana açmakta bir sakınca görmediği bir gizi vardı: büyük bir felsefe yapıtı ortaya koyarak, yürüme yetisini *kazanabileceğini* hissediyordu. "Kitap basıldığında, ayağa kalkıp yürüyeceğim. Daha önce değil. Bu uzun bir zaman alacak elbet."

Yürüyebilen insanlardan çok şey bekliyordu; ayak seslerini, birer mucize olarak görüyordu. Dinlediği her yeni ayak sesinin sahibi, ne kadar şanslı olduğunu bilmeli ve yalnız ve yalnız kendisinin söyleyebileceği önemli sözler söylemeliydi. Marek, uyuduğunu sananların arabasına yaklaştıklarında söyledikleri sözlerin böylesine basit oluşunu bir türlü kabul edemiyordu. "Saçmalıklarını" duyduğunda, her seferinde müthiş şaşırıyor, büyük bir düş kırıklığına uğruyordu; bunları aklında tutuyor ve en aptalca olanları, alaylı bir sesle yineliyordu. "Böylelerinin yürümesi yasaklanmalı," diyordu. "Böyle biri yürümeye *lâyık* değildir." Ama belki de, yanından geçenlerin yürürken Spinoza'dan dizeler okumaması daha iyiydi. İnsanların kendisiyle konuşmalarını beklemesine karşın, dinlemeye *tenezzül edeceği* kişiler konusunda çok seçiciydi. Sağır görünmek (en iyi işleyen organını yok saymak) büyük bir çaba harcamasını gerektiriyordu, ve üçüncü kişiler önünde duymadığını *kanıtlamayı* başardığında müthiş gurur duyuyordu. Duymazdan geldiği biri uzaklaşıp gittiğinde, Marek'in yüzü aydınlanıyordu. öyle bir gülüyordu ki, arabası denizlerdeki dalgalar gibi inip kalkıyordu; o zaman şöyle derdi kendi kendine: "Sağır olduğumu sanıyor. Burada ne işi var! Ayakta durmaya hakkı yok onun! Sağır olduğumu sandığı için bana acıyor. Asıl ben ona acıyorum. Ne ahmak adam!"

Her şeye karşı duyarlıydı, en çok da, ayağa kalkıp yürüyebilen, ama bundan dolayı ne kadar şanslı olduklarını bilmeyenlere karşı duyarlıydı.

İri kara gözlerinin yarattığı etkinin pekâlâ farkındaydı ve bunları, kaslarına yasaklanmış bazı hareketler yerine kullanırdı. Bir tümcenin orta yerinde gözlerini kapatarak sözünü öylesine dramatik bir havayla keserdi ki, bu oyuna iyice alışkın olmayanlar biraz ürkerdi. Ama göz kapaklarının yavaş yavaş kalkması, gözlerinin görkemli bir dinginlikle açılması sahnesini kimse kaçırmak istemezdi. Böyle anlarda, İsa'yı betimleyen bir doğu ikonunu andırırdı Thomas. Yavaş gerçekleşen bu gözleri açma işlemi sırasında son derece içtendi. Kendisini oynuyordu; ritüel bir gösteri sunuyordu.

Tanrı sözcüğünü hiç ağzına almadı. Küçükken, annesi, diğer iki çocuğa, kız kardeşiyle erkek kardeşine, Marek'in iyileşmesi için *dua* ettirirdi. Bu onu büsbütün umutsuzluğa düşürür, ve öfkelendirirdi. Önceleri, onlar dua ederken ağlamaya başlıyordu. Sonra sonra, çığlıklar atarak, onlara söverek, Tanrıya söverek onları durdurmaya başladı; öyle bir öfkeleniyordu ki böyle zamanlarda, annesi korktu, sonunda dua işine son verildi. Hiçbir şeyin peşini bırakmıyordu. Bana bu anılarını anlattığında, Tanrıya karşı çocukluğunda gösterdiği tepkinin yerinde bir tepki olduğunu şöyle açıkladı: "Sana bir şey vermesi için istemek zorundasın, bu ne biçim Tanrı böyle! Durumu biliyor! Yapacaksa kendiliğinden bir şeyler yapmalı!" Durdu, sonra ekledi: "Ama yapmıyor." Bu son tümce, beklentilerinin, umutlarının henüz tükenmediğini ele veriyordu.

İkinci gelişimde, kapının önünde görmedim onu. İçeri girdim. Annesi geleceğimi biliyormuş, beni oturma odalarına aldı. Orada, yemek masasının tam yanında arabasının içinde yatıyordu. Kanepenin ardındaki duvarda, bir Giorgione tablosu asılıydı: *Üç Filozof*. Bunun aslını yakınlarda Viyana'daki Kunsthistorisches Museum'da görmüştüm; iyi bir kopyaya benziyordu. Hemen ondan söz etmeye başladı Marek. Ailesini tanıtmak amacıyla beni buraya aldığını biraz sonra anladım. Burada daha kolay olacaktı tanıtması; her şeyi bana gösterebilirdi. Evin önünde, daha az inandırıcı olma tehlikesi vardı. Babası ressamdı, Giorgione kopyası, onundu. Bugüne dek yaptığı en iyi tek resim buydu. Başka hiçbiri görülmeye değmezdi. Babayı daha önce görmüş olmalıydım. Bazen uzun sanatçı saçlarını uçura uçura yürüyüşlere çıkardı. Dimdik yürürdü, yakışıklı bir adamdı, ilgisini çeken her şeye gözünü dikip açık açık bakmaktan çekinmezdi. Ama başka bir özelliği yoktu; evde oturmaktan başka

bir şey yapmazdı, tek kuruş kazanmazdı. Birkaç yılda bir kendisine bir resim ısmarlandığı olurdu belki ama kopyaları artık *Üç Filozof* kadar güzel olmuyordu, onu da çok çok uzun yıllar önce yapmıştı.

Annesi yanımızdan ayrıldı; konukları geldiğinde, hep onu yalnız bırakırdı; böylece Marek'in annesi hakkında konuşması da mümkün oluyordu. Anne, köyden gelmeydi. Avusturya'nın güneyinde küçük bir çiftlikte, süt sağıyordu. O zamanlar genç olan ressam, elinde sehpası, yelesini uçura uçura sağda solda caka satarken, kızlar ona hayran bakardı. Kadın ona bayıla bayıla âşık oldu ve evlendiler; anne, kendisini müthiş onurlandırılmış hissediyordu; ama adamda yeleden başka hiçbir şey yoktu, kadın, cakaya kanmıştı; adamın bütün sanatı buydu.

Ailenin bakımını anne üstlenmek zorunda kaldı; baba nerdeyse tek kuruş kazanmıyordu. Üç çocukları oldu. Ablası, kardeşi ve annenin en sevdiği kendisi. Altı yaşından sonra Marek'in sağlığı giderek bozulmaya, annesine bütün bir ev işinden daha fazla yük olmaya başladı. Bu annesi için hiç kolay olmamıştı. Onu iyileştirecek bir doktor bulmak için yer senin gök benim dolaştı. Arabasının girmediği hastane kapısı kalmadı; "hayır" yanıtını kabul etmiyordu kadın, gene gidiyordu, bir daha gidiyordu — aklına yapacak başka bir şey gelmiyordu.

Ama bu arada her şey değişiverdi; son sekiz yıldır, ailesinin yemesini içmesini sağlayan Thomas Marek'ti. Söylediğine göre ağabeyi bir işte çalışıyordu; memurdu. Kız kardeşi, Marek'in hiç istememesine karşın evden kaçmış olmak için evlenmişti. Çok güzel bir kadındır, diyordu. Bakan bir daha bakar. Bir tanrıça gibi yürür — dansçı ve oyuncudur kendisi, isteseydi bu uğraşlarda yükselebilirdi, bir numara olabilirdi. Çocukluklarında birbirlerine çok yakınlarmış. Annesi işe gittiğinde ablası bakarmış ona. Gizlerini paylaşırlarmış. Kız ona kitap okumuş, yoruldum demeden onun ilgisini uyandırmaya çalışmış. Ah, evlenip de gitmeseydi, diyordu Marek, ama dayanamadı. Ablasına hayran olup da peşine düşenlerin hiçbiri ona lâyık değildi; kendisi ona eş bulup önüne koyuyordu, ama kız, hiçbirinin Marek'in düzeyinde olmadığını anlıyordu. Derken bir "boyama memuru" diye nitelediği resim öğretmeni çıktı; Thomas ona hiç saygı duymadı — "sıkıcı ama yapışkan biri." Öğretmen kızı bırakmadı, o da onunla evlendi. Ama o sırada Thomas bursunu almış bulunuyordu, bütün aileye yetecek bir paraydı bu. Evet evet, öğrencilik yaparak ailesini geçindiriyordu.

Bunu bana üzüntülü bir gururla söyledi. Kendisinin değil de kocasının ekmeğini yeğleyen ablasına kızıyordu; evde kalsaydı, o da Thomas'ın bursuyla karnını doyurabilirdi. "Burs" derken neyi anlatmak istediğini pek anlamamıştım. Sormak istiyordum, ama bu ayıp olur diye kendimi tuttum. Neyse ki sormama gerek kalmadı; kendisi olayı bütün ayrıntılarıyla anlattı. Onu görmeye gelen profesörler, yeteneği konusunda kesin bilgi sahibi olup da onun geleceğini felsefe alanında gördüklerinde, durumu sanatçıları destekleyen bir "hâmi"ye, zengin bir yaşlı kadına açmışlardı. Ne var ki kadın bağış yapmaktan yana değildi. Çok özel, benzersiz durumlar ararmış hep. Yaptığı yardımdan yalnızca tek bir birey değil, bütün insanlık yararlanmalıydı. Profesör Gomperz'le diğer hocalar, Thomas'ın eğitimini dikkatle ve bütünüyle tamamlaması halinde, hiç kimsenin gerçekleştiremeyeceği bir zihinsel başarı ürünü ortaya koyacağını açıkça belirttiler kadına. Bu koşullar altında, büyük bir eksiklik gibi görünen şey, çok yararlı bir işe yarayacaktı, gerekli olan tek şey sabır ve uygun bir aylıktı. Annesi, dediler kadına, onun için mutlaka gerekli, ondan ayrı düşünülemez; her gün, bütün gün ona bakması şart. Thomas'ın kafasını tümüyle bu konuya vererek çalışması için babasının yoksulluğunu düşünmemesi gerek. Gerçi, babayı başarısız biri olarak kabul etmek hiç yanlış değil, ama ne denli çaresiz olduğu başına kakılmazsa, mesele çıkarmaz. Kötü biri değil sonuçta, sadece akılları yerine ayaklarına güvenen ve ciddi bir kitap okumak yerine sağda solda dolaşan bütün insanlar gibi ağlanacak bir durumda.

Bayan yalnızca bir kez gelmişti eve; baba, Giorgione'si önünde kanepede oturmuş bekliyordu. Kadın resme uzun uzun baktı ve adamı övdü; baba bunun bir kopya olduğunu söylememe zayıflığını, saygısızlığını gösterdi. Kadın, resmin çok güzel olduğunu, onu elde etmek istediğini söyledi—"satın almak" yerine "sahip olmak" deyişini kullandı, ne zarif bir kadın— ve bunun üzerine baba büyük bir kabalıkla, "Bu resim satılık değil," dedi. "Benim en iyi eserimdir ve asla onu elden çıkarmayacağım" diye kükredi. Kadın korktu ve özür diledi. Onu incitmek istemediğini söyledi. Sonraki çalışmalarında kendisini yüreklendirecek bir "en iyi yapıtı" elden çıkarmamasının doğal olduğunu dile getirdi. Aynı odada arabasında yatmakta olan Thomas'ın içinden, "Diğer resimleri de görmek istemez misiniz?" ya da "Kunsthistorisches Müzesine hiç gitmediniz

mi?" gibilerden bir şeyler söylemek geldi. Babası, kendini beğenmişti, Thomas'ın deyişiyle "küstahlık" etmişti. Ama Thomas sesini çıkarmadı. Kadın Thomas'a bakmaya cesaret edemedi, ama büyük bir felsefe kitabının yanındaki yastıkta açık durduğu gözüne ilişmişti; Thomas, ne iyi okuduğunu ona göstermek isterdi. Sayfayı baştan sona okumayı tasarlamış, kendini hazırlamıştı, böylece hanım, aldatılmadığını anlayabilirdi. Ama o hiç oralı olmadı, belki de dili onu ürkütmüştü, bazıları diliyle okuduğunu görmekten korkardı. Kadın ona dostça bir bakış baktı ve babasına, ayda dört yüz şilinle geçinip geçinemeyeceğini sordu; bu miktar azsa, lütfen söylesindi. Baba başını iki yana salladı: Hayır, hayır, bu yeterdi, ama diye ekledi sonra, ne kadar süre verileceği önemli. Bu türden bir eğitim uzun bir süre alabilirdi.

"Çalışma bitinceye kadar," dedi kadın. "Siz, bunu bana bırakın. Eğer uygun görürseniz, şimdilik on iki yıl diyelim. Böylece oğlunuz kendini sıkmak durumunda kalmaz. Belki de hemen kitabına başlamak ister. İnsanlar ondan çok şey bekliyor. Onun zekâsı konusunda çeşitli kişilerden çok iyi şeyler duydum. On iki yıl sonra da kitabı üzerinde çalışmayı sürdürmeyi arzu ederse, süreyi dört beş yıl daha uzatabiliriz."

Baba, oğluna duyulan bu güvene diz çöküp teşekkür edeceği yerde sakalını okşamış ve, "Sanırım oğlum adına önerinizi kabul ettiğimi söyleyebilirim," demişti. Kadınsa, sanki baba hayatını kurtarmış gibi ona yürekten teşekkür etti ve hiçbir şey yapmayan adama, "Yapılacak işleriniz olmalı," dedi. "Sizi daha fazla meşgul etmeyeyim." Thomas'a bakarak başıyla dostça selâmladı. Nerdeyse arabasına sürünerek kapıya doğru giderken de, "Bana büyük bir mutluluk veriyorsun," dedi. "Ama korkarım kitabını anlayamayacağım. Felsefeden anlamıyorum." Sonra gitti. O günden bu yana, her ayın tam birinci günü hiç şaşmadan dört yüz şilin gönderdi. Sekiz yıl önce başlamıştı, ve bir kez olsun parayı göndermeyi unutmadı kadın.

Böylesine sevimli bir öykü duymamıştım daha önce. Thomas bunun karşılığında sadece okumayı sürdürmek zorundaydı. Ama nasılsa böyle yapacaktı, hayatta en çok yapmak istediği şeydi çünkü bu. Herhalde, en azından doktorasını alacağı bekleniyordu. Ama kadın bu konuda tek bir söz söylememişti. Bu konuda bazı güçlükler olduğunu biliyordu herhalde. Örneğin, doktora alabilecek noktaya geldiğinde, sınavlara nerede gire-

cekti? Anne onu arabasının içinde üniversiteye mi getirecekti, yoksa ona ders vermeye gelen profesörler (birkaç profesör geliyordu) sınavını evinde yapmak için özel bir izin almayı mı umuyorlardı. Ne de olsa öğreniminin tamamını evde, ya da güneşli günlerde, dışarda, Erzbischofgasse'de alıyordu.

Özellikle kendisi için gelen bir öğretmenden daha söz etti; bu ona ekonomi politik dersleri veriyordu; Benedikt Kautsky, İşçi Derneği Sekreteriydi ve Alman Sosyal Demokratlarının ünlü kuramcısı Karl Kautsky'nin[2] oğluydu.Thomas, kendileri de başarılı ürünler vermiş iki en önemli öğretmeninin de kendilerinden daha ünlü babaların çocukları olmasını eğlendirici buluyordu. Heinrich Gomperz'in babası da Eski Çağ yazını uzmanı Theodor Gomperz'di; birçok ciltten oluşan *Yunan Düşünürleri* adlı yapıtı İngilizceye bile çevrilmişti. Avusturya-Macaristan İmparatorluğunda, parlamento üst kurul üyesiydi ve Liberal Partinin önemli bir konuşmacısı olarak tanınıyordu. "Bütün partiler temsil ediliyor burada," dedi Thomas. "Ben bağımsız düşünme hakkına sahip biri olarak hiçbir partiyi tutmak zorunda değilim."

Babanın Giorgione yapıtının önündeki sahne onu nerdeyse boğuyordu, ayrıca, ailenin gerçek durumuna uygun olarak baba tümüyle geri plânda kalmıştı. Onu eve geldiğinde arada bir görürdüm, ama çoğu zaman dışarda yürüyüşte olurdu. Ondaki bu doğa sevgisinin birazı, gençliğinden kalmaydı. Ama durmadan aylak aylak dolaşıyor olamazdı; başka nereye gidiyordu, bilmiyorum. Tavernalarda görünmezdi, onun hakkında söyleyecek hiçbir iyi şey bulamayan oğlunun görüşleri ne olursa olsun, bir işte çalışıyor gibi geliyordu bana. Evde, her gördüğümde, kanapenin üzerinde, *Üç Filozof*'un önünde oturuyor olurdu; onun başını, diğer üç başın dördüncüsü olarak görmeye alışıyordu insan. Onların yanında pek de fena görünmüyordu. Havalar kötü olduğunda, içerde oturmak zorunda kalıyorduk; baba evde oluyordu, ben oturma odasındaki o dört kafanın önünden geçerek anne-babanın yatak odasına giderdim. Thomas'ın annesi, arabasını önceden bu odaya çekmiş olurdu. Burada onunla yalnızdım, evde kimse yokmuş gibi rahatça konuşabilirdik.

---

[2] 1854'de Prag'da doğmuş ve 1938'de Amsterdam'da ölmüş sosyalist görüşlü bir siyaset adamı. 1891'de SPD programının yazılmasına katkıda bulunmuştu. Bir diktatörlük biçimi olarak gördüğü Bolşevizmi reddederek Revizyonizme karşı Marksizmi savunmuştu. Sayısız kuramsal kitapları, genel olarak ekonomik ve özellikle Marksist kuramları içerir.

Annesi, bütün dikkatini oğluna vermiş olduğundan, kadının gözlerini hiç göremezdiniz ya da belki çok seyrek de olsa kısa bir süre için göz göze geldiğiniz olurdu. Ağzına ilâç damlatırken ya da onu yudum yudum beslerken bakışları hep oğlunda, ya da ona verdiği şeylerde olurdu. Thomas iştahlıydı; annesi yalnızca onun için yemek yapardı; diğerlerinin ne yediği önemli değildi. Ama oğul, yemekleri hiç övmezdi; bir filozofa, yiyecek gibi sıradan şeyleri hor görmek yakışırdı. Hor gördüğünü dile getirmek için —sonradan başka bir şeye yönelik olduğunu anlasanız da, üstünüze alındığınızdan— biraz korkunç sayılacak bir yüz anlatımı geliştirmişti. Kaşların bir diğerinden farklı oyunları, burun delikleri ve ağzının köşeleri, yüzünü bir Doğu maskesine, ama hiçbir yerde görmediğiniz ve göremeyeceğiniz bir maskeye çevirirdi. Bir keresinde bu azarlama mimlerini uzun uzun prova ettiğini itiraf etti bana. Yarı şaka yarı ciddi, bu yüz anlatımının bana Leibniz'in bir mektubunda okuduğum "Je méprise presque rien" (Hemen hemen hiçbir şeyi küçümsemiyorum) sözlerini anımsattığını söyledim. Bunun üzerine Thomas öfkelendi ve yastığının üzerinde duran bir Leibniz kitabına bakarak, "Leibniz yalan söylüyordu!" dedi. Ama kendi sözleriyle "beslenirken" izlenmekten hoşlanmıyordu. Ancak eğer biri izliyorsa, bütün bu beslenme süresince, yüzündeki o azarlama anlatımını korumayı başarıyordu. Tabağında kalan son iki üç lokmayı istemediğinde, annesine kaba kaba "Al götür bunu! Görmek istemiyorum!" diyordu.

Annesi onun hiçbir dediğini geri çevirmiyordu. Onu herhangi bir konuda ikna etmeye çalışmıyordu. Bazen çok yersiz, buyruk havası taşıyacak ölçüde kesin isteklerini tek söz etmeden yerine getirirdi. Bunları yerine getirirken, gözlerinin derinliklerinden bakmıyordu kadın, tıpkı bir kör gibiydi. Ama aslında, oğlunun küçücük bir hareketi ya da onunla ilgili olarak başkaları tarafından yapılmış herhangi bir hareket gözünden kaçmazdı. Oğlu için yararlı olduğunu düşünmesi nedeniyle hoşlandığı kişiler vardı, onu sıktıkları için nefret ettiği kişiler vardı. Biri oğlunun yanından ayrıldığında, kadın onun ruh haline bakıyordu, birinin oğlunun benliğine iyi geldiğini fark ettiğinde, o kişi artık istenen ve yeğlenen konuk listesine girerdi. En çok da, oğluyla gezileri ya da atletizmi konuşanlardan nefret ederdi. Durumu dolayısıyla kendilerini bu konularda konuşmak zorunda hissedenler vardı; bunlar, onun halini görünce öyle bir çöküntüye uğruyorlardı ki, kendi yaşantılarından, onun durumuna en uzak de-

neyimleri anlatıyorlardı. Bu acımasızlığı mantıklı gösterme çabasına girmişlerse, kendilerine onu "eğlendirdiklerini" söylüyorlar, en çok eksikliğini duyduğu şeyleri ona verdiklerini öne sürüyorlardı. Böyle durumlarda, Marek dinler, derin derin soluk alır ve çoğu kez gülerdi; bu da onları daha da yüreklendirirdi.

"Yardım" olsun diye onu her hafta ziyaret eden bir öğrenci, bir keresinde bir engelli atlama yarışını nasıl kazandığını, olanları yaşıyormuş gibi anlatmıştı. Hiçbir ayrıntıyı atlamamıştı; bunu bana yıllar sonra aktaran Thomas, tek bir ayrıntıyı unutmamıştı. Sporcu yanından ayrıldığında öyle bir umutsuzluğa kapılmıştı ki, artık yaşamını sürdürmek içinden gelmiyordu. Ateşinin alındığı termometre hâlâ yastığının üzerinde, diliyle kavrayabileceği uzaklıktaydı. Termometreyi ağzına aldı, çiğnedi, çiğnedi, cıvasıyla birlikte bütün camları yuttu. Ama hiçbir şey olmadı. Hemen hastaneye götürüldü. Şaşırtıcı ölçüde güçlü olan bağırsakları ona oyun oynamıştı; ağrısı sancısı bile olmadı, kurtuldu.

Bu onun ilk kendini öldürme girişimiydi. Zaman içinde iki girişimde daha bulundu. Elleri ve kollarıyla hiçbir şey yapamadığından, kendini öldürme girişimleri olağandışı bir hız ve kararlılık gerektiriyordu. İkincisinde bir su bardağını çiğnedi ve cam parçalarını yuttu. Üçüncüsünde, bütün bir gazeteyi yedi. Bu girişimlerini bana anlatırken öfkesinden ağlıyordu. Hiçbir seferinde ona bir şey olmamıştı. "Kendini öldüremeyecek tek kişi benim," diyordu. Bazı "eşsiz özelliklerinden" gurur duyuyordu, ama bundan değil. Bu koşullar altında diye sordu bana, pek de sık denemediğim kanısında değil misin?

Tökezleme

MAREK'LE kitle konusunu hiç çekinmeden konuştum. Beni diğerlerinden farklı bir biçimde dinliyordu. (Fredl Waldinger'den sonra) kitleler hakkında uzun konuşmalara giriştiğim ikinci kişiydi Marek. Budist bilincinin iyice gelişmiş olması nedeniyle, Fredl'in takındığı alaycı yaklaşım yoktu onda. Fredl ile kitleler hakkında konuştuğumuzda —özellikle ilk yıllarda— Fredl bazıları beni etkileyen karmaşık ve dikkatlice tanımlanmış kavramlarla sözlerime karşı çıkarken hep aynı şeyi yinelediğim için kendimi biraz barbar hissetmiştim. Özellikle Buda'nın başlangıç

noktası olan hastalık fenomeni, yaşlılık ve ölüm, üzerimde çok anlamlı bir etki yaratmıştı; ölümle bağlantılı olan her şey, benim için kitlelerden daha önemliydi.

Ama Thomas Marek'e kitlelerle ilgili ne söylesem, başlangıçta beni şaşırtan tümüyle farklı bir tepkiyle karşılaşıyordum. Bireyin kitle içinde erimesi, benim için yeryüzünün en büyük bilmecesiydi, Thomas ise bunu kendi koşulları içinde değerlendiriyor, kendisinin bir kitle olabileceğinden kuşku duyuyordu. Bir keresinde annesinden onu bir Bir Mayıs gösterisine götürmesini istemişti. Kadın (oğlunun inatlı ısrarı nedeniyle istemeye istemeye) kabul etmiş ve arabasını ta kente kadar itelemişti. Ama yürüyüşe katılmaya çalıştıklarında, kendi arabalarını ite çeke gelen bir grup sakatlar arasına atılmışlardı. Buna karşı çıktı Thomas. Diğerleriyle birlikte ilerlemek istediğini vargücüyle bağırarak haykırdı, ama onu duymazdan geldiler. Bu olamaz, dediler; yürüyemezsin ki; kalabalığın ilerlemesine engel olursun. Hayır, sakatlar bir arada olmalı, böylece ortak bir tempo tutturabilirler. Hem göze daha iyi görünür. Hem zaten tek sakat o değildi ki, daha pek çok kişi vardı onun gibi; bütün savaş malülleri buradaydı.

Ama o savaş malülü değildi; öfkeyle böyle bağırdı onlara. Bir öğrenciydi; felsefe öğrenimi görüyordu; militan sosyalist öğrencilerden oluşan Akademik Grubun arkasında yer almalıydı, onun yeri orasıydı. Benzer düşünen bütün öğrenciler, onların ardında yürüyorlardı. O da öğrenci arkadaşlarıyla birlikte olmak istiyordu, yoksa bütün bunların hiç bir anlamı kalmayacaktı onun için. Böyle bağırdı çağırdı Thomas. Ama gösteriyi düzenleyen görevliler buna bir türlü razı olmuyorlardı. Her şeyin bir düzen içinde gelişmesini sağlamak durumunda olduklarını söylediler, ve Thomas'ı acımasızca küçük arabaları içinde ilerleyen savaş sakatlarının arasına yerleştirdiler. Bazıları kendi başlarına ilerleyebiliyorlardı, bazıları da kendisi gibi itilmek durumundaydı.

Bütün gösteri boyunca kendisini hep aldatılmış hissetti. En kenardaydı, sıralanmış duran izleyiciler onu rahat rahat görebiliyorlardı; neyse ki soluklu sesiyle söylediklerini duymuyorlardı: "Ben buraya ait değilim! Ben bir savaş malülü değilim!" Olmak istediği en son şeydi bu. *O* savaşa katılmamıştı. Kimseyi öldürmemişti. Olanaklı olsaydı bile savaşa gitmeyeceğini söylediğinde ciddiydi. Diğerleri, korkaklıklarından gitmişlerdi, ciddi yaralar alarak da cezalarını bulmuşlardı. Hatta pek çoğu heves uğruna gitmişti cepheye, ama hevesleri hemencecik sönmüştü.

Şimdi hepsi, "Savaş Bir Daha Asla!" pankartları ardında sürünüyorlardı. Elbet bir daha savaş olmasındı. *Onlar* bir daha asla savaşa gitmeyeceklerdi, gidemezlerdi. En azından yalan söylemiyorlardı, ama ayakları üzerinde yürüyen tüm ötekiler, koyunlar gibi savaşa koşacak ve bütün o güzel Bir Mayıs sloganlarını unutacaklardı. Bu gösteriyi anlatırken derin bir nefretle doluydu. Tıpkı ordu gibiydi. Bütün kötürümler bir arada, özel bir birlik halinde toplanmışlardı. Ona göre herkes dilediği yerde durabilmeliydi. Yürüyüşçüleri, bölgelere göre, ya da fabrikalarına göre bölümlere ayırmaya bir diyeceği yoktu; ama sakatlıklara göre ayırma bir skandaldı, bir daha hiç katılmadı gösterilere.

Kendi isteğiyle bir kitlede eriyeceği bir başka durum aklına geliyor mu diye sordum. Ne de olsa Bir Mayıs gösterisine katılmıştı; istemeseydi, annesine asılmazdı. Kadın hiç istemeyerek razı olmuştu; sonucu baştan görmüş olsa gerekti. Öte yanda örneğin bir salonda toplanmak gibi hareket gerektirmeyen başka durumlar vardı. Onlardan hoşlanıyor muydu? Böyle deneyimler yaşamış olsa gerekti. Savaş hakkında konuşurken takındığı tavır, savaş karşıtı konuşmaları duyduğunu kanıtlıyordu; hatta, çok sayıda dinleyiciyle birlikte olunduğunda yaşanabilecek bir heyecanla konuşuyordu.

Thomas'ın yüzünde ne diyeceğini bilemediğini ele veren bir anlatım belirdi. Beni doğru anladıysa, diyordu, böyle deneyim için insanda *eşitlik* duygusunun bulunması gerekir, buysa onun sahip olmadığı duygulardan biridir. Sakatlar Derneğinin çıkardığı sakat gazetesini biliyor muydum? Hayır? Bir dahaki gelişimde bana göstermek üzere annesinin gazetelerden birini saklamasını isteyecekti. Bu sakatlar (kendisini ne büyük bir kesinlikle bu kategorinin dışında tuttuğunu açıkça belirtmek üzere bu sözcüğü böylesine sık kullanıyordu), bu sakatlar da aralarında toplantılar yapıyorlardı. Bu toplantılar gazetelerde ilân ediliyordu. Bir keresinde ne olup bittiğini anlamak üzere kendisi de gitmişti bir toplantıya. Ama hiçbiri arabada değildi. Hepsi de sıra sıra sandalyelerde oturuyorlardı, tek kollu adamın biri sahneye çıkmış düzeni sağlamaya çalışıyordu. Sözünü sakınmamaya kararlıydı, sesi duyulsun diye annesi arabasını önlerde bir yere, kenara koymuştu.

Böyle bir toplantının düzeyini asla gözünün önüne getiremezsin, diyordu bana. Bu insanlar kendilerini birlik halinde görüyor ve öyle davranıyorlardı. Kazanmak için savaşmak durumunda oldukları bazı

haklardan konuşuyorlardı boyuna — ne kadar kötü durumda oldukları konusunda inleyip durmalarına dayanamamıştı. Oysa yoksun kaldıkları tek şey ya bir kol, ya da bir gözdü. Bazılarının tahta bacağı vardı, bazıları sallabaş olmuştu, hepsi de çirkindi. Sıra sıra insanları tek tek tarayarak aydın bir yüz aramıştı. Bir felsefe konuşmasına girişmeyi arzulayabileceği tek kişi yoktu aralarında. Salondaki bu dört beş yüz kişiden bir tanesinin bile Leibniz adını hayatlarında duymadığına bahse girerdi. Konuştukları tek konu, daha yüksek sakat aylığı alma istekleriydi. Bir emekliler toplantısıydı bu aslında, evet evet, tam bir emekliler toplantısı. Böyle bir talep dile getirildiğinde, hemen atılıp konuşmacının sözünü kesmek istiyor, yeter diye bağırıyordu. Hepsinin de hali vakti yerindeydi. Daha ne istiyorlardı? Kendi ayakları üzerinde yürüyerek bu toplantıya gelmiş olan bu insanların küstahlığına diyecek yoktu doğrusu, bir de kalkmış yakınma cesaretini gösteriyorlardı. Gene de ne olursa olsun, konuşmaları elinden geldiğince engellemeye çalışmış, hatta bunu bir ölçüde başarmıştı. Benim tahmin edebileceğimden de yüksek sesle bağırmıştı. Sözlerinin anlaşılıp anlaşılmadığını bilmiyordu ama bazı sözleri duyulmuş olsa gerekti çünkü rahatsız olanlar, giderek öfkelenenler çıkmıştı. İnsanların dillerine doladıkları konuşma özgürlüğü *buydu* işte! Tek kollu başkan kendisinden konuşmacıya engel olmamasını istemiş, daha başkalarının da konuşmak istediğini söylemişti. Ama Thomas, saçmalık dinlemeye dayanamazdı, konuşanların sözünü kesmeyi sürdürdü; sonunda tek kollu başkan ondan salonu terk etmesini istedi!

"Nasıl terk edecekmişim?" diye yanıtladı onu. "Bana nasıl gitmemi istediğinizi söyler misiniz?" Tek kollu adam altta almadı: "Buraya gelmenin yolunu buldunuz, gitmenin yolunu da bulusunuz!" dedi ona. Başkan, annesinin onu dışarı çıkarması gerektiğini anlatmak istiyordu; ne yazık ki, kadın da bunu yaptı, çünkü korkmuştu. Oysa Thomas ne yapacaklarını görmek için kalmak istemişti. Belki de bu yürüyebilen insanlar hiç utanmadan onu, savunmasız birini dövceklerdi. Ben ne düşünüyordum bu konuda? Döverler miydi? Aslında bklemeye değerdi. Kendisi korkmuyordu. Onların yüzlerine tükürüp "Sipruntüler!" diye haykırırdı. Ama annesi böyle şeylere yatkın değildi. Kadın onun, biricik evlâdının üzerine titriyordu. Aslında kadın ona kurlakta bebek gibi davranıyordu, o da ona bağımlıydı; başka da çaresi yoktu. Ne de olsa sonuçta yalnızca oğlunun istediklerini yapıyordu.

Peki şimdi bunun bir "kitle deneyimi" olduğunu söyleyebilir miydim? Kendisini hiç de *eşit* hissetmemişti. Hepsi de kendilerinin Thomas'dan çok daha kötü durumda olduğunu sanıyorlardı, oysa bunlar kendi kötürüm gazetelerini okumaktan başka bir şey yapmıyorlardı. Demek ki, Thomas'tan çok daha kötü durumdaydılar; bu nedenle az daha onu döveceklerdi. Şimdi geriye bakıp da olayı tekrar düşündüğünde, kendisini *kıskandıkları* sonucunu çıkarmak zorunda hissediyordu kendini. Belki de felsefe doktorasına hazırlandığını daha ilk bakışta yüzünden anlamışlardı.

Thomas'ın kitleler hakkında söyleyebilecekleri bu kadardı. Kitleler konusunda konuşurken ne büyük patavatsızlık ettiğimi anlamaya başlamıştım. Onun karşısında nasıl bir kitle içindeki *yoğunluk*'tan ve *eşitlik*'ten söz edebilirdim? Onun için bu ne biçim bir eşitlik olabilirdi? Hep arabasında uzanmış yatan Thomas karşısında diğerleri ne kadar yoğun bir şekilde kitleye katılabilirlerdi? Böylesine farklı olduğundan —değiştirilmesi olanaksız, acı veren bir farklılık içinde bulunduğundan— gurur verici bir şey haline gelmek, onun için ölüm kalım meselesiydi. Nitekim diliyle okumayı öğrenmişti, ancak varlığından birkaç seçkin insanın haberli olduğu zor kitapları okuyordu; aslında, bir *filozof* olarak tanınmak ve günün birinde kendisi hakkında —tıpkı Spinoza, Leibniz ve Kant gibi— kalın ciltler yazılmasına yol açacak ölçüde güçlü ve benzersiz yapıtlar yazmak istiyordu. Tanıyıp kabul ettiği tek mertebe buydu; gerçi, o noktaya henüz ulaşamamıştı ve yalnız çok utandığı anlarda, başkaları bir gün kendisinin bu düzeye çıkacağı ve orada kabul göreceği konusunda ona inanmadığı anlarda kuşkuya düşüyordu ama, ait olduğu yer, orasıydı.

Bu tutkunun nereden kaynaklandığını pek bilemiyordum ama, böylesine alev alev tutuşmuş bir hırs görmemiştim daha önce. Çünkü, yazarının yaşantısını bilmemiş olsaydım, Thomas'ın annesine yazdırdığı şeyler —dağınık düşünceler ve bir özyaşam öyküsü taslağı— bana hiç de çarpıcı gelmezdi. Kendine özgü bir üslup geliştirmemişti henüz, yazdırılmış bu parçalardaki dil, renksiz ve duygusuzdu; uzun saatler süren konuşmalarımız sırasında bana anlattıkları çok daha ilginçti. Her şeyden çok çarpıcı olan durum, böyle konuşmalar sırasında kendisinin yoğunlaşması ve ilginç *hale gelmesiydi*. Yazdıklarını pek ilginç bulmadığımı anlamakta gecikmedi, bütün bunların ölçü olmayacağını söyledi bana:

çünkü, her şeyden önce bunları yıllar önce, düşünmeyi öğrenmesinden bile önce yazdırmıştı, sonra —özyaşamöyküsü— çok duygusaldı, yakınmalarla doluydu. Hem, annesine gerçek katı düşüncelerini nasıl anlatsındı. Bunlar onu hasta ederdi. Böyle bir yazı yazdırmak için benim gibi onun akranı olan biri gerekliydi, ama her neyse, zaten bu işler için vakit erkendi. Ondaki ün ve ölümsüzlük kavramlarını öyle beğeniyordum ki, ona inandım. Ona inanmaya *razı oldum,* bütünüyle sönmemiş olan kuşkularımı bir kenara bıraktım.

Benimle her konuda konuşuyordu. Tanıdığım bildiğim herkesten daha açıktı. Sıradan, önemsiz gördüğüm pek çok şeyi, hiç düşünmeden yaptığım şeyleri ilk kez onun sayesinde bilinçli olarak düşünmeye başladım. Fiziksel şeylere pek önem vermiyordum: bedenim, benim için hiçbir anlam taşımıyordu örneğin; vardı, bana hizmet ediyordu, bunun böyle olduğunu, olması gerektiğini kabul etmiştim. Okulda bedenin öne çıktığı konular örneğin atletizm, beni müthiş sıkardı. Acelen yoksa neden koşasın, bir ölüm kalım meselesi söz konusu değilse neden havalara sıçrayasın, aynı ölçüde güçlü ya da zayıf olsan bile, aynı önkoşullara sahip olmadığın kişilerle neden yarışasın diyordum. Cimnastikte yeni bir şey öğrenmiyordu insan: hep aynı şeyi tekrarlıyordunuz, hep toz ve ter kokan aynı alanda bulunuyordunuz. Yürüyüş, farklıydı. Yeni yerler, yeni manzaralar görüyordunuz; hiçbir şey tekrarlanmıyordu.

Oysa şimdi, benim en sıkıcı bulduğum konuların, Thomas'ı en çok ilgilendiren konular olduğu ortaya çıkmıştı. Hep, yüksek atlayan bir insanın atlama sırasında ne hissettiğini soruyordu; ya da yüksek atlama, sırıkla atlama, ya da yüz metre yarışı hor görülecek bir şey midir, diyordu. Bu etkinlikleri ona anlatırken, merakını doyuracak ama bunları kendisi yapamadığı için pişmanlık duyurmayacak şekilde anlatmaya çalışıyordum. Ama benim tanımlamalarımı hiç doyurucu bulmuyordu. Her seferinde sessizliğe gömülüyor, uzun bir süre konuşmuyor, sonra çok daha belirgin ve doğru tanımlamalar istediğini belli eden sorular soruyordu. Bazen bu konuları özet halinde anlattığım için eleştiriyordu beni. Böyle bir acımasızlığın bana yakışmadığını söylüyordu. Yeterinden fazla yemiş, tıka basa doymuş da aç birine yiyecekten söz eden, aç adama yemek yemenin pek de öyle ahım şahım bir şey olmadığını kanıtlamaya çalışan birine benziyordum. Böylece, bedensel şeylere daha fazla dikkat etmeye zorlamış oluyordu beni. Birden, yürürken yürüme hakkında, özellikle de düşerken

düşme hakkında düşünmekte olduğumu fark ettim. Ona *başarısızlıkları* anlatmanın önemli ve yararlı olduğu duygusunu hiç yitirmedim. Gerçi, hiç itiraf etmedi ama, ona bir keresinde ne kadar saçma ve gülünç duruma düştüğümü utanarak anlattığımda mutluluk duyduğunu hissediyordum.

Lisedeyken zaten cimnastikte iyi değildim, dolayısıyla geçmişte bu alanda yaşadıklarım konusundayeni şeyler uydurmak zorunluluğu yoktu. Yapmam gereken tek şey, normalde anımsamak istemediğim durumları anımsamaktı. Ama şu sıralarda, yürüyüşlerim sırasında tökezliyor, düşüyor, dizlerimi ve ellerimi yaralıyordum, bunları da Thomas'ı ziyaret ettiğimde ona gösteriyordum. Öyle gider gitmez hemen bunlardan söz etmezdim, başlangıçta yaralı eli utanıyormuşum gibilerden gizlemeye çalışırdım. Bu oyundan hoşlanıyordu, beni dikkatle izliyor, sonra da "Eline ne oldu?" diyordu.

"Yok bir şey."

"Göstersene!"

Biraz nazlanıyordum ama sonra elimi çıkarıyor ve beceriksizliğim karşısındaki hoşnutluğunu izliyordum.

"Gene düştün! Gene düştün!" Yere bakacağına yıldızlara bakarak yürüyen ve tökezleyip bir kuyuya düşen İonya'lı filozof Thales'i anımsadı bu kez. "Bugünden sonra sana Thales diyeceğim! İçeri gir de elindeki kanları yıka! Annem evde!" Pek fazla kan yoktu, ama beceriksizliğimi annesinin görmesi ona iyi gelecekti. Bu yüzden içeri girdim ve kadın elimdeki kanı yıkamam için ısrar etti.

Eğer onun evine giderken arabasından birkaç adım uzaklıkta tökezleyip düşersem, mütlhiş neşeleniyordu. Bu pek sık olmuyordu; kuşku duymasını istemiyordum. Ama gene de inandırıcı bir şekilde düşmeyi öğrendim, Thomas benimle alay etti, hatta, "Düşme Sanatı" konulu bir inceleme yazmamı önerdi — böyle bir deneme hiç yazılmadı, diyordu. Düşme sanatı derken, hakikate ne kadar yaklaştığının farkında değildi, onun benliğini doyurmak için, gerçek bir düşme sanatçısı olmuştum. Neyse ki, olayların bu şekilde gelişmesi yönünde dahaonunla tanışmadan önce çalışmalara başlamıştım. Karşılıklı konuşmaya oturmadan önce üç yıl boyunca birbirimizi izlemiştik. O beni öylesine büyülemişti ki, bastığım yere dikkat edemiyordum; bir keresinde ona çok yakın bir noktada ayağım takıldı ve düştüm. Bu onun üzerinde derin bir etki yarattı. Düştüğümü fark etmişti, bu düşme geleneğini bilerek isteyerek ve sürekli

olarak sürdürdüğümde o sözünü ettiğim düşüşü bana bütün ayrıntılarıyla anlatıyor, anımsatıyordu.

Sanırım onun hatırı için sahnelediğim bu tökezlemeler sayesinde benden hoşlanmaya başlamıştı. Elbet konuşmalarımız da onun için önemliydi, çünkü burada da "tökezlemeye" özen gösteriyordum. Bu pek kolay olmuyordu. Konuşmalarımızı dünyada hiçbir şeye değişmezdim, bunlara ve onun güvenine hak kazanmak için biraz okuduğumu ve birkaç şey bildiğimi söylüyordum. Pek sık olmasa da arada bir, önemli bir bilim kitabını, ya da hatta kendisinin baştan sona bildiği büyük bir filozofu tanımıyormuş gibi davranıyordum. Bu oyunun tehlikeli tarafı vardı: Thomas'ın metinleri okuyarak iyice öğrendiği şeyleri ben özetlerden okumuş numarası yapmak zorundaydım. Bir tartışma sırasında dilimin ucuna gelen savları yutmak durumunda kalıyordum. Konuşma sırasında bazı alıntıları söylememe işini becerdiğimde, gerçek bir küstahlıkla daha büyük bir pot kıracak kadar gözüpek davranıyordum. Haklı olduğumu göstermek için Spinoza'yı, Descartes'dan bir dizeyle destekliyordum örneğin, bu durumda Thomas'a en ağır silahlarını hazırlaması için yeterli zaman bırakıyordum. Gözle görünür şekilde giderek artan bir öfkeyle kabarışını yapmacık bir korkuyla izliyordum. Sonunda savlarım kesinlikle çürütülmüş göründüğünde, öyle bir perişan ve utanmış numarası yapıyordum ki, Thomas eski görkemine kavuşuyor ve beni avutmaya kalkıyordu. Bu arada hilemin işe yaradığını görüyordum; beni küçük görmeksizin bir üstünlük duygusu sağlamış, bu zevki tatmış oluyordu, çünkü bizi bu sonuca getiren tartışma sırasında büsbütün cahil görünmemeyi başarmıştım. Bilgisinin zaferini yaşadıktan hemen sonra gücünün tükendiğini görmek beni müthiş mutlu ediyordu; bugün de o anlara geri dönmek bana aynı ölçüde mutluluk veriyor.

Ne var ki Thomas beni yalnızca asıl konusu olan felsefe tarihinde alt ediyor değildi. Bir başka farklı ve çok önemli alanda da deneyimden yoksun olmadığı duygusunu verdi bana. Başlangıçta belki beni ürkütmekten korktuğu için çekinerek konuştu o konuda. Ya da belki önce ne kadar ileri gidebileceğini anlamak istemişti, beni fazla iffet taslayan biri olarak görüyordu. Onu hep çaresiz biri olarak görüyordum. Yedirme içirme işleri bazen benim yanımda yapılıyordu, bedenine kendi başına herhangi bir şeyi yaklaştırmadaki yetersizliğine tanık oluyordum. Ben yanındayken tuvalet ihtiyacının giderilmesine meydan vermiyordu.

Ansızın böyle bir istek duymuşsa, beni anında kovuyor, birkaç adım uzaklaşmamdan sonra annesini çağırıyordu. O gün geri dönmeme izin vermezdi, ancak ertesi gün gelebilirdim. Bu konularda tutucuydu, böyle olması da hoşuma gidiyordu. Ve işte bütün bunlardan sonra, bir keresinde bana pat diye "kızın" dün burada olduğunu söylediğinde müthiş şaşırdım. Kızın güzel ve aptal olduğunu, yalnızca bir işe yaradığını söyledi; genellikle bir saat tutuyordu onu. Yürüyüş şekli aldatmıştı onu. Aslında bunu gönderip bir başkasını getirtmek istiyordu. Aralarından istediğini seçeceği havuz dolusu kız elindeymiş gibi konuşuyordu. Nutkum tutuldu. Utandığımı anladı ve bana olayı anlattı.

Söylediğine göre önceleri kız mız yoktu; bu da gene Profesör Gomperz'e borçlu olduğu bir başarıydı. Bir kadınla birlikte olmayı derinden arzuluyordu. Bu onu öyle mutsuz ediyordu ki, çoğu kez artık çalışmalarını sürdürme isteği duymuyordu. Günlerce bir kitaba dokunmadığı oluyordu, yapacak hiçbir şeyi olmadığından dili adeta çekti, küçüldü, kız kardeşini istemeye gelen oldukça kızı öyle bir azarlıyordu ki kızcağız gözyaşları içinde koşarak evden kaçıyordu. Derslerde onunla hiçbir yere varamayan Profesör Gomperz, derdinin ne olduğunu sordu, Thomas da bir kadına ihtiyacı olduğunu itiraf etti. Ona bir kadın gerekliydi, yoksa çalışmalarını sürdüremeyecekti. Profesör Gomperz, güçlüklerle karşılaştığında yaptığı üzere, serçe parmağını kulağına soktu ve bu işi çözümleyeceğine söz verdi.

Gomperz, Kärtnerstrasse'nin yan sokaklarından birindeki bir kafeye, fahişelerin takıldığı bir yere girdi, yuvarlak bir masaya tek başına oturdu. Gomperz, böyle bir yere daha önce hiç gelmemişti. Tanınmasın diye güneş gözlükleri taktı o gün; ne de olsa üniversitede profesördü, üstelik yaşlıca bir beyefendiydi. Sırtından hiç çıkarmadığı, özellikle de bu türden bir yerde çıkarmayacağı peleriniyle orada öyle oturdu; dimdik duruyordu. Yalnızlığı uzun sürmedi. Üç kız masasına geldi. Ona fazla umut bağlamamışlardı; rastlantı sonucu buraya düşmüş birine benziyordu. Ama Profesör gururunu bir kenara attı, yavaş, vurgulu ses tonuyla, hemen söze girdi ve neyin peşinde olduğunu onlara açıkladı: Felçli bir genç dostu vardı, kendisine bir kız arıyordu. İğrenç ya da itici bir durumu yoktu; kötü bir hastalığı yoktu — tersine gür saçları, olağanüstü güzel gözleri vardı. Çok hassas biriydi, kendi başına hiçbir şey yapamıyordu; yiyeceğine bile uzanamıyordu. Çok akıllı, çok yetenekli biriydi ama kendisi

için gerekli her şeyi başkalarının yapması zorunluydu. Haftada bir kez, öğleden sonraları Hacking'deki evine gelebilecek genç, sağlıklı bir kız arıyordu. Para konusunu kendisi (profesör) çözümleyecekti. Ücret konusunda anlaştılar mı, para her seferinde yatak odasındaki komodinin üzerinde bulunacaktı. Kıza, ayrılmadan önce parayı oradan almak kalıyordu — ama bir şartla: işlerin yolunda gitmiş olması gerekiyordu.

Felçli adamın başka bir hastalığının bulunmadığından emin olduktan sonra, kızların hepsi de işi almak istedi. Bir de adını öğrenmek istediler; adı da soyadı da kulaklarına hoş geldi. Tavernadaki bir kız arkadaşlarının adı da Marek'ti. Hepsi de işi kabul ettiğine göre Profesör Gomperz'e içlerinden birini seçmek kalıyordu, "Thomas"ın (daha şimdiden ona adıyla seslenmeye başlamışlardı) beğeneceği birimizi seç, diyorlardı. Eh, hepsi de farklı biçimlerde de olsa güzeldi. Profesör için bu seçme işi kolay olmadı; sonra gidip olanları Thomas'a anlattığında, bunu "Paris'in Kararı"na benzetti.

Kızın ilk gelişinde profesör onları tanıştırma işini üstlenmedi; kır sakalıyla eğlencelerini bozmak istemediğini söyledi. Kız, sıcak, şevkli biriydi; Thomas, öylesine tutkuyla istediği şeye kavuştu. Sevinçten kendinden geçmişti, ve o bitkin halinde, kıza paranın komodinin üzerinde olduğunu söylemeyi unuttu. Kızsa bu yeni göreve kendini öyle bir kaptırmıştı ki, işler bittiğinde parayı ne aradı, ne de sordu, ertesi Cumartesi öğleden sonra saat üçte tekrar geleceğini söyledi. Her cumartesi söz verdiği saatte geldi. Thomas ona birinci ziyaretinden borçlu olduğu parayı anımsatmak zorunda kaldı. Parayı alıyordu almasına; ama onunla birlikte olduktan *hemen sonra* paraya dokunmuyordu; Thomas alması için uyardığında, "Boşver! Eğlence olsun diye geliyorum sana," diyordu. Kendini toparlayıp dolabın üzerine konulmuş ücretini alması için bir haftanın geçmesi gerekiyordu; her seferinde bir önceki ziyaretin parasını alıyordu, eh, ne de olsa anlaşma paranın alınmasını gerektiriyordu.

Bu böyle altı aydan fazla sürdü, Thomas her seferinde parayı alması için kızı uyarmak zorunda kaldı. Aslında içinden kızın parayı orada bırakıp gitmesini istiyordu, bu isteği öylesine güçlüydü ki, bu uyarma işini her seferinde yeni bir şakayla dile getiriyordu. "Biri cüzdanını komodinin üzerine boşaltmış," diyordu örneğin, "Lütfen alır mısın!" Ya da, "Biri gene parasını ortalıkta bırakmış! Buna dayanamıyorum! Dilenci miyim ben?" Bu işi, kız odadan içeri girdiği an yapmalıydı, yoksa *sonradan*

parayı almasını sağlamanın olanağı yoktu. Cumartesi günleri, onun gelişini dört gözle bekleyecek yerde, bu saçma para meselesi aklına geliyor, yeni bir söyleyiş biçimi bulma çabasına giriyordu. Bir de, bütün bu olanların —bunca ayın geçmesine karşın bu buluşmaları sanki hâlâ Gomperz ayarlıyormuş gibi— profesörle bağlantılı olması gururuna dokunuyordu. Thomas'ın keyfi yerinde değilse ve kızı üzmek istiyorsa, "Senin profesörün selâmı var," diyordu ona. Ya da "Profesör sizin tavernaya geldi mi gene?" diye soruyordu. Kız, basit biriydi; onu üzmek istemediğinden itaat ediyordu. Thomas inatçıydı, işin ucunu bırakmıyordu, kızsa, onun dediklerini yerine getirmeden yanına gelmeye cesaret edemiyordu. Kız ona armağan falan getirmek istiyordu. Bir keresinde küçük bir armağan vermeye çalışmış ama bu işi başaramamıştı. Thomas kafasını komodine doğru titreterek azarlayan bir sesle "Armağan orda," demişti. "Burada armağanları yalnız profesör verir."

Kız onun gerçekten ne istediğini bilseydi, her şey güzel güzel yürüyecekti; ama Thomas'ın gururu onu rahat bırakmıyordu; istemediği bir şeyi almaya zorluyordu kızı; başlangıçta bir minnet borcu olarak saptanan şey, gücenme yaratacak bir öğeye dönüşmüştü. Hafta içinde kızı bazen nefretle andığı olurdu. Arabasında uzanmış güneşlenirken yürüyüşü çok çekici bir kadın geçerdi önünden, işte o zaman yaklaşan Cumartesi ziyaretini nefretle aklından geçirirdi. Sık sık bozuştuklarını anlattı bana, bunlardan pişmanlık duyuyor gibi görünmüyordu. Kavgaları, dilediği gibi davranan birinin —hele bozuştuktan sonra uzun süre kadınsız kalan birinin— erkekçe bir edimi olarak görüyordu. Sonunda bir gün nerdeyse homurdanır gibi "Gene bir şey unuttun!" dedi ona. Aşağılık şey kızın cüzdanına girinceye dek bekledi, sonra da "Sen artık gelme," dedi ona. Nedenini açıklamak istemedi. Kız kapıda durmuş soran gözlerle ona baktığında, "Vaktim yok," diye tısladı, "Daha çok çalışmam gerekiyor." Kız ona garip, yanlışlarla dolu bir mektup yazdı; ömrümde böyle bir aşk mektubu görmemiştim — keşke ezberleseymişim.

Mektubu bana okuttu. Okurken gözünü benden ayırmadı. Etkilenmemiş göründü; olayın üzerinden hayli zaman geçmişti. Ama gene de mektubu saklıyordu ve görmek istediğinde, annesine, ona uygun gördüğü azarlamalı sesiyle "Mektubu ver!" diyordu. Hangi mektup olduğunu açıklamıyordu ama annesi anlıyordu. Okudum, ve olanları anladım. Kıza ne büyük haksızlık ettiği açıkça görülüyordu. Hoşgörü-

süzlüğünü korudu, bu konuda söylediği son tümce, "Hepsini, ama hepsini Gomperz'e geri vermesi gerekirdi!" oldu.

Bu arada kadınları etkilemeyi öğrenmişti; konuşmalar sırasında, âşıkdaşlık konularında deneyimli olduğunu ele veriyordu. Güneşte, arabasının yanında oturmalarına izin verilen kadınlar onu ziyaret ediyor, mutsuz evliliklerinden, acımasız kocalarından çektiklerinden söz ediyorlardı. Thomas onları dinliyordu, kadınlar içlerini dökmüş, rahatlamış oluyorlardı. Bazen öğüt veriyordu onlara. Kadınlar öğütlerini tutuyordu. Gene geldiklerinde ona teşekkür ediyorlardı, öğütleri işe yarıyordu. Bir kadının yürüyüş şeklini beğenmezse, onunla konuşmuyordu. Böyle durumlarda annesine işaret ediyor, kadın da arabayı çekip götürüyor, böylece aslında başlamamış olan oturumu kapatıyordu.

Beklediği mucize, ikimiz arkadaş olduktan sonra gerçekleşti. Muayenehanesi Ober Sankt Veit'de bulunan bir kadın doktor, ateşinin çıktığı bir gün gelip ona bakmıştı. Kadın küçük otomobiliyle gelmiş ve hemen Thomas'ın yatak odasına alınmıştı, yani doktorun yürüyüşünü bile göremedi Thomas. Ateş onu sersem etmişti, uyukluyordu. Kadın ansızın karşısına dikildi ve kendisinin doktor olduğunu söyledi. Böyle bir durumda bile —her zaman olduğu gibi— gözlerini yavaş yavaş, iri iri açmayı ve elbet her zamanki etkiyi yaratmayı ihmal etmedi Thomas. Doktor, anında ona âşık oldu. Thomas sağlığına kavuştuğunda, kadın onu otomobiliyle gezdirmeye davet etti. Doktorun zamanı uygunsa, hava da güzelse, gelip onu alıyordu.

Önce annesinin yardımıyla onu arabasından kaldırıyor, ve bir bohça gibi otomobile koyuyordu. Sonra nereleri görmek istediğini soruyordu; dilediği yeri seçebilirdi. Önceleri kısa olan otomobil gezileri giderek uzun sürmeye başladı, sonunda ta Semmering'e[3] kadar uzandılar. Otomobile yerleştirilmek üzere arabasından kaldırılırken, kendine özgü bir ezgi tutturuyordu. Buna birkaçkez tanık oldum. Ziyaretine gittiğimde, doktorun arabasını evin önünde görmeme karşın geri dönmüyordum. Güya bir merhaba demek için, ama aslında dünyanın önünde açılmakta olması nedeniyle neşelenmeye çalışan Thomas'ın sesindeki o mutlu soluğu duymak için yanlarına yaklaşıyordum. Ona özenle bakan, bütün boş anlarını bu otomobil gezmelerine ayıran doktor, Thomas'ın metresi oldu; ve bizim arkadaşlığımız boyunca metresi olarak kaldı.

[3]Semmering: Viyana'ya yüz kilometre uzaklıkta bir kaplıca merkezi.

Kant Yanıyor

KENTİN ta ucundaki tepeye taşındığımdan beri, Veza'nın Ferdinandstrasse'deki eviyle Hacking arasında uzanan Viyana, yani baştan başa Viyana, benim mahallem haline geldi. Veza'dan gecenin geç saatinde döndüğümde, (en kısa yol olan) Hütteldorf-Hacking'e dek giden trene binmiyordum. Kent tren yoluna yakın, birbirine paralel olarak ilerleyen iki troleybüs hattı vardı ve bunlar, kalabalık mahallelerden geçiyorlardı. Bir tramvaya atlıyordum. Hayli uzun bir yoldu bu; yolda, canımın istediği bir yerde atlayıp iniyor ve karanlık caddeler boyunca yürüyordum. Bu büyük bölgede yerlerini elimle koymuş gibi bulamayacağım tek bir cadde, belki de tek bir ev yoktu. Ve elbette, geç saatlere dek açık kalan her tavernaya da uğruyordum.

Viyana'ya döndüğümden beri bu gezilere çok daha büyük bir istekle çıkıyordum. *Adlardan* iğreniyordum; adlarla ilgili hiçbir şey duymak istemiyordum; hepsine tek tek hızla vurmak geliyordu içimden. Bir keresinde üç ay ve ikincisinde altı hafta olmak üzere büyük bir adlar mutfağının göbeğinde yaşamış biri olarak adlara karşı hüzün verici bir tiksinti duyuyordum. Kendimi, (çocukluğumdan beri korkunç bir görüntü olarak belleğime yerleşen) bir kaz gibi hissediyordum, kıstırılmış, zorla ağzına adlar tıkılan bir kaz. Gaganız açık tutuluyordu ve adlardan oluşan bir hamur içine tıkıştırılıyordu. Hamura hangi adların karıştırıldığı önemli değildi, yeter ki hamurda ya da lâpada bütün adlar bulunsun ve siz, boğulmak üzere olduğunuzu sanın. İşte bana böyle adlarla saldırılmasına keder ve üzüntü verilmesine karşıydım; buna, adsız insanlarla ad açısından yoksul kişilerle direniyordum.

Herkesi görmek ve dinlemek istiyordum, uzun süre, tekrar tekrar hatta, sonsuz bir yineleme halinde dinleyebilirdim insanları. Adlardan ne kadar kurtulursam, bu işe o kadar çok vakit ayırabiliyordum; insanların çeşitliliği karşısındaki, yoksullukların dereceleri, çiğlikler, sözcüklerin yanlış kullanılması karşısındaki şaşkınlığım, bu kişilerin, yazarların palavralarından, kendini beğenmişliklerinden uzak konumları karşısındaki şaşkınlığım adlardan uzak kaldığım ölçüde artıyordu.

Bana hoş bir dinleme fırsatı veren, geç saatlere dek açık bir tavernaya girmişsem, sabahın dördüne, taverna kapanıncaya dek orada kalıyordum, giren çıkan, gene giren insanlar seline teslim ediyordum kendimi. Yarı uyuyormuş gibi gözlerimi kapayarak ya da yüzümü duvara dönerek dinlemekten çok hoşlanıyordum. İnsanları salt dinleyerek birbirlerinden ayırmayı öğrendim. Birinin oradan çıktığını görmüyordum, ama sesinin yokluğunu duyuyordum; gene sesini duyduğumda, geri döndüğünü anlıyordum. Eğer tekrarlardan sıkılmazsanız, olanları tamamiyle ve saygısızlıktan uzak bir tutumla kavrarsanız, hemen bir konuşma ve yanıtlama ritminin varlığını anlıyorsunuz; sahneler gel-gitlerle, akustik maskelerin hareketleriyle biçimleniyordu; ve bu sahneler, adların kendilerini kabul ettirme çığırtılarının tersine, ilginçti — yani hesaplı değildi. Sahneler, diledikleri etkiyi yaratıyor ya da yaratmıyor olabilirlerdi ; ama gene de tekrar tekrar gerçekleşiyorlardı — ya da belki hesap kitaplarının dar olması nedeniyle, dinleyiciye başarısız görünmeye mahkûm, dolayısıyla boşuna ve masum olduklarını söylemek daha doğru.

Bu insanları seviyordum, aralarında en nefret edilesi olanları bile seviyordum, çünkü bunlara konuşma gücü verilmemişti. Sözcüklerle gülünç hale sokuyorlardı kendilerini, sözcüklerle mücadele ediyorlardı. Konuştuklarında, eğlence parklarındaki o görüntüyü çarpıtan aynalara dalıyordu gözleri; kendilerini sözcüklerin çarpıklığı içinde ortaya koyuyorlardı, bu çarpıklık, sözümona kendilerinin benzeri haline geliyordu. Anlaşılmaları için çaba harcadıklarında, incinmeye hazır bir yapıya bürünüyorlardı; birbirlerini öylesine başarısız bir şekilde suçluyorlardı ki, hakaretleri övgü, övgüleriyse hakaret gibi geliyordu kulağa. Berlin'de yaşadığım, aldatıcı bir ün kılığı altında yakından tanıdığım ve içinde boğulacağımı sandığım iktidar ya da güçlülük deneyiminden sonra, doğal olarak her türden güçsüzlüğe karşı duyarlıydım. Yakamı bırakmıyordu bu duygu, ona şükran borçluydum; kendimi onunla doyuramıyordum, ve bu başkalarının bencilce kullandığı açıkça ilân edilmiş bir güçsüzlük değildi: birbirlerinden ayrı duran, bir araya gelemeyen, hele hele onları bağlamak yerine birbirlerinden ayıran konuşmada birleşemeyen bireylerin, gizli, sapına dek güçsüz güçsüzlüğüydü.

Thomas Marek'te beni çeken çok şey vardı, özellikle de güçsüzlüğünü yenmede her gün harcadığı çaba benim için çok ilginçti. O güne dek tanıdığım insanlar arasında en kötü durumda olanıydı; ama konuşuyordu,

ben onu anlıyordum. Söyledikleri anlam taşıyordu. Yalnızca soluğuyla sözcükler oluşturmak için öylesine büyük bir çaba harcadığı için aklımdan çıkmıyor değildi. Zekâsıyla, kendisini bir acıma nesnesinden insanların hacca gider gibi ziyaret ettiği bir kişiye dönüştürdüğü için hayrandım ona. Geleneksel anlamda bir aziz değildi Thomas, çünkü yaşama açıktı ve onun her yönünü, özellikle de kendisine kapatılmış olan yönlerini müthiş seviyordu. Çocukluğunda, *ister istemez* sade bir yaşantıya başlamıştı; anlatılması olanaksız çabalarla geçen yıllar boyunca olan biten her şey, başkalarının doğallıkla sahip olduğu yetenekleri ve kolaylıkları elde etme uğraşından oluşuyordu.

Kendi kendisine okumaktansa başkasının ona istediğini okuması daha etkileyici olmuyor mu diye sordum Thomas'a. Önceleri oluyordu diye yanıtladı beni: küçüklüğünde, şiirleri, öyküleri, oyunları kız kardeşi ona okuyordu. Dostlukları böyle başlamıştı zaten, bu şekilde birbirlerinden ayrılmaz bir ikili olmuşlardı. Ama bu artık ona yeterli gelmemeye başladı. Kız kardeşinin anlamadığı daha güç şeylere ulaşmak istedi. Tümcelerin ne anlama geldiğini bilmeden, mekanik olarak okuması iyi olur muydu peki? Bunu yapmak, kız kardeşi için haksızlık olurdu, kendisi için de haksızlık olurdu. Ona bir şey okurken, okuduğunu ona aktarıyordu. Aktarılanın her ikisi için de aynı ölçüde önemli olması gerekiyordu. Kardeşini okuyan bir papağana indirgemek istemezdi. Ayrıca da, zaman zaman sakin sakin düşünme ihtiyacı duyuyordu, okuduğunu sözcüğü sözcüğüne anımsamadığında, geri dönüp bakmak istiyordu. Her iki nedenden dolayı, kendi başına okuması kaçınılmaz olmuştu. Onun bu yönteminde eleştireceğim bir yön var mıydı?

Kuşkusuz hayır, dedim. Tersine sorunu öylesine inandırıcı bir şekilde çözümlemişti ki, dünyadaki en doğal şeymiş gibi görünüyordu.

Öyleydi de, ama gene de ben buna hiç alışamadım. Ne zaman bana bir şeyler (belki yalnızca bir tümce ya da çok çok bütün bir sayfa) okusa, bu olayı ilk kez yaşıyormuşum gibi geliyordu bana. Saygıdan da fazla duygular besliyordum: Her zaman için kolaylıkla okuduğuma utanıyordum, ve onun bu yönteminden sağladığı yararı görmek için sabırsızlanıyordum. Bu şekilde soluğuyla oluşturduğu her tümce, duyduğum bütün diğer tümcelerden farklı geliyordu bana.

1930 Mayısında Thomas'ı ziyaret etmeye başladığımda, taslaklarım üzerinde çalışmaya başlayalı altı ay olmuştu. *İnsanlığın Yanılgılar Komedisi*'nin sekiz karakteri oluşmuştu, ve her birinin tek bir romanın baş kişisi olacağı kesin görünüyordu. Hepsi de yan yana ilerliyordu; birini diğerine yeğlemiyordum. Bir onda yoğunlaşıyordum bir diğerinde; hızla birini bırakıp birini elime alıyordum; hiçbirini ihmal etmiyordum, hiçbirini de öne çıkarmıyordum; hepsinin kendine özgü konuşma biçimi ve özgün düşünme biçimi vardı. Sanki ben sekiz kişiye ayrılmıştım, ama ne kendimi, ne de onlar üzerindeki denetimimi elden bırakıyordum. Onlara ad vermek konusunda endişelerim vardı; (daha önce de söylediğim gibi) bu kişileri baskın özellikleriyle nitelemiştim, o niteliklerin baş harfleriyle anıyordum. Kendilerine ait birer adları olmadığı sürece kimse birbirini fark etmiyordu. Fazlalıklardan arınmışlardı, yansız kişilerdi hepsi, anlamadıkları, algılamadıkları konularda üstünlük kazanmaya çabalamıyorlardı. "Ölüm Düşmanı" ile "Mirasyedi" arasında büyük bir uzaklık vardı, bu ikincisiyle "Kitap Adam" arasında da büyük bir uzaklık vardı. Ama gene de yol açıktı; kendileri kendi başlarına yolu tıkamıyorlardı. Hiç acelem yoktu; o günlerden beri bir daha hiç yaşamadığım bir canlılık, bir sevinç duygusuyla doluydum — birbirinden uzak, garip bölgeleri tek başına düzenleyen, denetleyen, durmadan bir bölgeden diğerine gidip gelen, hatta bazen yolda giderken yolunu değiştiren, istemediği hiçbir yerde kalmayan, hiçbirinin yıkıcı etkisi altında kalmayan yalnız bir adam, birine değil de bütün bölgelere bana ait diyen, herhangi bir öngörü kafesine asla girmeksizin avlanıp duran bir kuştum.

Thomas'la konuşmalarım felsefe ya da bilimsel konular üzerineydi. Söyleyecek çok şeyi vardı, bunları söylemekten de hoşlanıyordu, ama benim neyle uğraştığımı bilmek de istiyordu. Kitle görüngüsünün izlerini bulmak umuduyla uygarlıkları ve dinleri incelediğimi söyledim ona. O sıralarda bile, yazınsal taslaklarımı oluşturduğum günlerde bile günün birkaç saatini bu işe ayırıyordum. Yazınsal çalışmalarım konusunda bir şey öğrenmedi Thomas; içimden bir ses, karakterlerimde, ya aşırı hareketlerinin onun asla yapamayacağı şeyler olması nedeniyle, ya da kısıtlamalarının ona kendi kısıtlanmışlığını anımsatabileceği nedeniyle onu incitecek bir yön bulunduğunu söylüyordu. Taslaklarım konusunda söz etmemeye kesin kararlıydım, çünkü böylece, konuşacağımız konular hiç

tükenmeyecekti: Jacob Burckhardt'ın,[4] yaşamıma Thomas'la birlikte giren ve benim için en önemli şey haline gelen *Yunan Uygarlığı Tarihi* adlı yapıtını tartışıyorduk. Thomas, Yunanlılarla uzun zaman önce tanışmıştı ama onlarla, kendi dönemlerinin aşırı bilimsel ilerleyişleri içinde karşılaşmıştı. O zamanın yeni bilim adamlarının hangi yönlerden Burckhardt'tan ayrıldığını açıklayabiliyordu bana; ama Thomas, Burckhardt'ın başkasıyla kıyaslanması olanaksız yorumlarını da derinden kavramış bulunuyordu. Burckhardt'ın on dokuzuncu yüzyılın büyük tarihçisi olduğu konusunda aynı görüşteydik, ve artık kendisine ait olan yeri alması gerektiğini düşünüyorduk.

Bu konuşma benim için önemliydi, ama ben, yalnızca bir yanımla katılıyordum tartışmalara. Ancak Thomas'la olan ilişkimin, sık buluşmalarımızın, kendisinden gizlediğim o diğer yanımı etkilediğini hissediyordum.

Bu konuda Thomas'tan tanıdığım tüm diğer insanlardan daha fazla yararlanıyordum. Bu yalnızca onun başkalarınınkiyle kıyaslanamayacak bir varoluşa sahip olmasından ileri gelmiyordu; kendisinden beklemediğim şeylerle de şaşırtıyordu beni. Bazı bakımlardan yarattığım karakterlerden birine benziyordu: o kişinin dayandığı, bağlı olduğu koşulu biliyorsanız, onun yaptığı her şey kesin ve tutarlıydı, hiçbir şey daha önce olduğundan farklı olamazdı. Davranışlarının açık ve kavranabilir olduğunu hissediyordunuz. O, benim *İnsanlığın Yanılgılar Komedisi*'nin özünü oluşturdu; kendisi içinde yer almadan o özün doğru olduğunu büsbütün kanıtlıyordu. Ama benim karakterlerimden çok farklı biri olduğundan, hepsinden de daha canlı görünüyordu. O da öldürülemezdi: hepsi de çok ciddi olan üç kendini öldürme girişimi, hiçbir iz bırakmaksızın başarısızlığa uğramıştı; herhangi bir insanı öldürecek şeyler, onu hiç etkilememişti. Teslim olmaya karşı korunmuş durumdaydı; bunu biliyor ve kabul ediyordu. Kendisini kötü hissetmediği zamanlarda, bundan gurur bile duyuyordu; başkalarından, hatta benden bile elde ettiği her şey, onu güçlendirmeye yarıyordu.

---

[4] Yazılarını Almanca yazan İsviçre'li bir tarihçi, 1858'den 1893'e kadar Bâle Üniversitesinde profesördü. Nietzsche'nin yakın dostuydu. Yapıtları arasında 1860'da yayımlanan ve gördüğü ilgiyi hiç yitirmeyen *İtalya'da Rönesans Kültürünün Tarihi* adlı kitabı da bulunmaktadır. E. Canetti'nin sözünü ettiği yapıtı, dört yıl içinde, 1898 ile 1902 arasında ölümünden sonra yayımlanmıştır (J. Burckhardt 1818'de doğmuş, 1897'de ölmüştür).

Beni doldurmuş bulunan karakterlerden daha büyük bir ağırlığı vardı onun; çünkü bağımsızdı, kendi yaşamını kendisi *yaratıyordu*. Bu koşullar altında bile, hiç beklenmedik değişimler gösterebiliyordu; beni en çok bu alanda şaşırtıyordu. Onu tanıdığınızı sanıyordunuz, bir bakıyordunuz, hiç beklemediğiniz bir davranışta bulunmuş. Sanıyorum özellikle onlardan çok daha güçlü ve daha gizemli olduğundan, benim içimde çarpıştığı sekiz karakterin sekizinin de yok olmasına neden olabilirdi. Ben, onları tanımıyordum; onlar, Thomas'ı tanıyorlardı, ve adsız olduklarından, Thomas'ın adının insafına kalmışlardı.

Ama yalnızca birkaç aylık bir süreç içinde, benim tasarımın sessiz bir tehlikesi haline gelen bu insan, saflığı içinde her karakterin içine girme yolunu buluveren, onları içlerinden yaralayan ve zayıflatan Thomas, bir kurtuluşun da nedeni oldu. Tasarımın büyüklüğü, kendi cezasını içinde taşıyordu; bununla birlikte sonuçta ulaşılan felâket tamamlanmadı; geriye — bugün *Die Blendung* (*Körleşme*) başlığını taşıyan bir şeyler kaldı.

Thomas sık sık kendisinin yoksun bırakıldığı deneyimleri anlatmamı isterdi benden, hatta bir keresinde, On Beş Temmuz olaylarını tam tamına, anlatmam için ısrar etti. Her şeyi olduğu gibi anlattım; daha önce toparlayıp bir araya getirmemiş olduğum bütün ayrıntıları verdim ona. Üç yıl sonra bile o günün bende ne kadar canlı bir şekilde korunduğunu görmüş oluyordum. Onun duyguları benimkinden farklıydı: onu ürkütmedi; hızlı hareket, mekânın sık sık değişmesi onu etkiledi; düşünmeye başladı. Sonra birden "Yangın!" dedi. Bu sözcüğü tekrar tekrar söyledi. "Yangın! Yangın!" Nerdeyse sarhoş olmuştu. Kalabalıktan ayrı bir yerde ellerini başına vura vura tekrar tekrar ağlamaklı bir sesle "Dosyalar yanıyor! Bütün dosyalar!" diye bağıran adamdan söz ettim ona. Thomas birden neşelendi, kahkahalarla gülmeye başladı; öyle çok gülüyordu ki, arabası hareketlenip ilerlemeye başladı. Gülme, itici güce dönüşmüştü; kendisi duramayacağından fırlayıp onu yakalamak zorundaydım; arabayı tuttuğumda, kahkahasının tekerleklere verdiği müthiş itme gücünü hissettim.

O anda sekiz karakterden biri olan "Kitap Adam" gözümün önüne geldi. Ansızın fırladı, dosyalara hayıflanan adamın yerini aldı. Yanmakta olan Adliye Sarayı'nın önünde duruyordu. Kitap Adam'ın bütün kitaplarıyla yanmasının gerektiği şimşek gibi çaktı beynimde.

"*Brand* "[5] diye mırıldandım, "*Brand*." Arabası durup da gülmesi sonunda geçince, "Yangın!" diye yineledi Thomas, "Bu bir yangın olsa gerek!" Brand sözcüğünün benim gözlerimde bir ad haline, kitap kahramanının adı haline geldiğini bilmiyordu. O andan sonra Kitap Adam'ın adı Brand oldu. Bir ad alan ilk ve tek karakterdi, onu diğer karakterlerin tersine, kendi içinde erimekten kurtaran da bu ad oldu.

Karakterler arasındaki denge yok olmuştu. Brand'a olan ilgim giderek artıyordu. Neye benzediğini henüz bilmiyordum; dosyalara ağlayan adamın yerini almıştı gerçi ama, ona hiç benzemiyordu. O bir kenarda durmuyordu. Onun yangını, yazgısı olan, ve ister istemez kendi sonunu içeren yangını ciddiye alması gibi ben de onu ciddiye alıyordum. Sanıyorum, diğer karakterleri giderek kurutan bu yangın beklentisi olmuştu. Zaman zaman oturuyor ve onlar üzerinde yoğunlaşıyordum, yazmaya çalışıyordum gerçi, ama yangın, şimdi yeniden canlanan yangın, yaklaşıyordu; onun varlığında bu karakterler boş, kitâbî görünüyordu. Bir ölüm tehdidi altında değillerdi — ne biçim yaratıklardı bunlar? Ne de olsa onların ölmeyeceğini kesinlikle saptamış bulunuyordum; o koğuşta, kendileri için seçtiğim tımarhane koğuşunda bir araya gelmek için yaşamlarını sürdürmek zorundaydılar. Orada büyük umutlar bağladığım o konuşmayı yapacaklardı; bu konuşmanın, bayağılıklardan başka bir şey söylemeyen ama gene de birbirlerini anlamayan "normal" insanların konuşmalarının tersine *anlam* taşıyan bir konuşma olacağını bile düşlemiştim.

Bu konuşmaları önlemli bir sevecenlikle korumaya çalışmama karşın, bunların kafamdaki görüntüsü, sürprizlerle dolu konuşmalar yapmaya başlamamızdan beri, sonükleşmişti. Düşlediğim konuşmalarda, sağduyuları, kendiminkilerden bile daha önemli hale gelen bir başka kişinin esirgenmesi, korunması gerekiyordu; oysa Thomas'la yaptığım konuşmalar, aklımı kafamdan uydurabileceğim bütün her şeyden daha fazla meşgul ediyordu. Hâlâ karşımda duran Steinhof'taki koğuş, içinde bir araya gelmelerini tasarladığım tüm karakterler gibi çabucak boşalıverdi. Bu koğuşu saçma buluyordum artık; diğer koğuşların önünde hava atıyordu. Buna neden öylesine büyük bir onur bağışladığını anlayamıyordum; bu koğuşlardan herhangi biri de aynı işi görebilirdi. Hepsi de birbirinin aynadaki görüntüsü gibiydi.

[5] *Der Brand*: "Yangın".

Karakterler, benim kendileri için şiddetli-hiddetli bir son hazırlamama gerek kalmaksızın, giderek artan bir bağımsızlaşmayla kendi başlarına kalırken, (onları reddetmiyordum, gizlemiyordum; hepsini birden, tümcenin ortalarında bir yerde terk ediyordum) Kitap Adam Brand beni öylesine sarmıştı ki, sokaklarda yürürken onu aramaya başladım. Onu uzun boylu ve bir deri bir kemik biri olarak canlandırmıştım gözümün önünde, ama yüzü nasıldı, bilmiyordum. Onun yüzünü görünceye dek, bu karakter de, diğer yediyi dilenciliğe sürükleyen hayalet gibi bir şey olma niteliği taşıyacaktı. Adamın Hacking'de olmadığını biliyordum; Brand, kent merkezinde ya da oraya yakın bir yerlerde otururdu, bu yüzden şimdi ona rastlayıvereceğim diye, sık sık Viyana'ya gidiyordum.

Beklentilerim beni yanıltmadı. Onu, kendisini fark etmeksizin önünden sık sık geçtiğim bir kaktüs çiçekçisinin sahibi olarak buldum. Kohlmarkt'tan Café Pucher'e giden yolun başında, solda küçük bir kaktüs dükkânı, dükkânın da çok geniş olmayan, içinde her boyutta pek çok kaktüsün diken diken dizildiği bir vitrini vardı. Bunların ardında, ipince, upuzun bir adam olan dükkân sahibi durmuş, dışarı bakıyordu; bütün o dikenlerin ardında çok belirgin bir görüntü oluşturuyordu. Vitrinin önünde durdum ve adamın yüzüne baktım. Benden bir baş uzundu, o da bana bakıyordu, ama beni fark etmeksizin, bedenimi delip ardımda bir yerlere de bakıyor olabilirdi. Kuru olduğu kadar dalgındı; kaktüs dikenleri olmasaydı ona bakmazdınız; o, dikenlerden oluşuyordu.

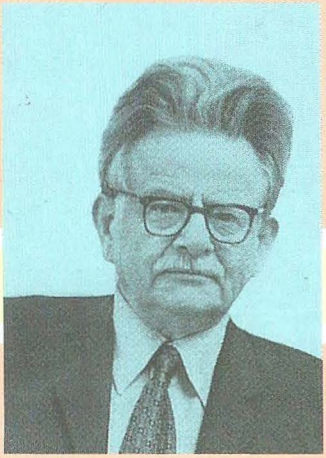
Böylece Brand'ı bulmuştum, adam beni bırakmıyordu. Bedenime bir kaktüs ekmişti, bu bitki, kararlı ve kayıtsız bir şekilde gelişip duruyordu. Güz başlamıştı; çalışmaya koyuldum; her gün, hiç ara vermeden ilerliyordum. Yılların zihin dağınıklığı sona ermişti; şimdi, katı yasalar hüküm sürüyordu. Kendime ara verme fırsatı tanımadım, hiçbir kışkırtmaya yenik düşmedim. Önemli olan içimdeki, "yırtılmazlık" diye andığım, delikleri çok küçük, sıkı ağdı. Aklımın dağınık olduğu geçen yıl boyunca müthiş bir hayranlık duyduğum Gogol, ustam olmuştu. Tüm zamanımı onun okulunda, kendimi yaratma özgürlüğüne adadım. Bu özgürlükten duyduğum sevinci, daha sonra başka şeyler için çaba harcarken bile hiç yitirmedim. Ama şimdi, kafamın toparlanma süreci yaşadığı, açıklık ve yoğunluk peşinde koştuğum, tıpkı amberde olduğu gibi hiç tortu bırakmayan bir şeffaflık peşinde koştuğum bu yıl süresince, gene Gogol

kadar hayran olduğum bir örneğe tutundum: Stendhal'in *Kırmızı ve Siyah*'ıydı bu. Her gün yazmaya başlamadan önce bu romandan birkaç sayfa okur, böylece yazarın tıpkı farklı bir kitapla, çağının ünlü yasalar kitabıyla yaşadığı deneyimi yaşardım.

Brand adını birkaç ay korudum. Bu karakterin özellikleriyle adındaki titrek parıltı arasındaki zıtlık, önceleri beni rahatsız etmedi; ama bütün özellikleri, katı ve sarsılmaz bir şekilde ortaya çıkınca, ad, karakteri ezerek yayılmaya başladı. Bu ad bana durmadan karakterin, vaktinden önce düşünmeyi arzulamadığım sonunu anımsatıyordu. Yangının vaktinden önce alev almasından, daha yeni ortaya çıkmakta olan bir şeyi yutacağından korkuyordum. Brand'ın adını değiştirdim, ona şimdi Kant diyordum.

Bir yıl boyunca beni denetimi altında tuttu Kant. Çalışmam acımasız bir kararlılıkla sürüp gidiyordu; böyle bir deneyimi daha önce hiç yaşamamıştım. Kendimden daha çok, bir yasanın denetimi altındaydım, öylesine kararlı bir şekilde sırt çevirmiş olsam da, varlığıma ne de olsa özel bir şekilde sızmış bulunan doğa bilimleri disiplinini anımsatan bir şey tarafından yönetiliyormuşum gibi geliyordu bana. Bu disiplinin üzerimde bıraktığı etkilerin ilk belirtilerini, kitabımın katılığı ele veriyor.

1931 Ağustosunda, Kant kitaplığını ateşe verdi ve kitaplarıyla birlikte yandı. Ölümünden, bu süreci ben yaşamışım gibi etkilendim. Yazdığım kitap, kendi sağduyumu ve deneyimlerimi ortaya koyuyordu. Birkaç yıl boyunca odamda öylece dokunulmadan duran elyazmasının başlığı *Kant Yanıyor*'du. Bu başlığın verdiği acıya dayanmak kolay değildi. İstemeyerek değiştirmeye karar verdiğimde, yangını tümüyle bir kenara atmayı başaramadım. Kant, Kien (Almanca çıra) oldu; dünyanın tutuşturulabilirliği, içimde duyduğum bir tehdit, baş kişinin adı olarak korunmuş oluyordu. Ancak acı, *Körleşme* adında yoğunlaştı. Bu başlıkta (başka kimsenin bilmediği) Samson'un kör edilmesinin anısı, bugün bile tümden bir kenara atmaya cesaret edemediğim bir anı yaşıyor.

ELIAS CANETTI

Canetti okurlarının, onun her yapıtında gördüğü o büyük ustalıkla yazılmış olan özyaşamöyküsünün bu ikinci cildinde, yazarınyazarlık yaşamına adım atışının her anını, aynı zamanda ulaştığı sonu yakından izliyoruz. İnsanın başını döndüren bir helezon etkisi yaratan Canetti, bu helezonu büküyor ve onu açarken önümüzde müthiş bir aydınlık yaratıyor: bir bireyin öyküsü, yüzyılın sınavından geçerek, herkesin öyküsü haline geliyor ve kitap, eşsiz ve yıkılmaz, vazgeçilmez bir anıt olarak dimdik duruyor.

Kulaktaki Meşale, her şeyden önce, yazarın yetişkinlik döneminin ilk büyük ustası olan Viyanalı yazar Karl Kraus'a hayranlığını anlatmaktadır. Kitap aynı zamanda Canetti'nin ilk eşi Veza'nın da bir portresini çizmektedir. Elias Canetti, bu büyük tutkuların şemsiyesi altında 1920-1931 yıllarındaki Viyana'nın ve Berlin'in şaşırtıcı bir görünümünü sunmaktadır. Burada Kraus'un, Veza'nın ve Canetti'nin annesinin sesleri, Brecht'in, Isaak Babel'in, George Grosz'un ve diğer birçok kişinin seslerine eşlik etmekte ve kitap adeta bir senfoniye dönüşmektedir.

ISBN 975-388-106-2
9 789753 881067

KİTAP
SKB 0620271 UUA